

**Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет**

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

Збірник наукових праць

№ 85

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Друкується за рішенням Вченої ради Запорізького національного університету
(протокол № 13 від 28 червня 2022 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: **Приходько Г. І.**, д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Алексєєв А. Я., д. філол. н., проф. (Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро)
Бистров Я. В., д. філол. н., проф. (Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)
Бігунова Н. О., д. філол. н., проф. (Одеський Національний університет ім. І. І. Мечникова, м. Одеса)
Бретенє О., доктор наук за напр. соціолінгвістика та дидактика викладання французької мови, проф. (ЛеМан Університет, м. ЛеМан, Франція)
Бурде Ж.-Ф., доктор наук за напр. лінгвістика та дидактика викладання мов, проф. (ЛеМан Університет, м. ЛеМан, Франція)
Волкова С. В., д. філол. н., проф. (Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ)
Галуцьких І. А., д. філол. н., доц. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Домброван Т. І., д. філол. н., проф. (Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса)
Єнікєєва С. М., д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Залужна М. В., к. філол. н. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя) – відповідальний редактор
Зацний Ю. А., д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Іванченко М. Ю., канд. філол. н., доц. (Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів)
Козлова Т. О., д. філол. н., доц. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Махачашвілі Р. К., д. філол. н., доц. (Київський університет ім. Бориса Грінченка, м. Київ)
Морошкіна Г. Ф., канд. філол. н., доц. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Осовська І. М., д. філол. н., проф. (Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці)
Смолєй М., д. філол. н., проф. (Університет Любляни, м. Любляна, Словенія)
Тараненко Л. І., д. філол. н., проф. (Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського, м. Київ)
Цапів А. О., д. філол. н., доц. (Херсонський державний університет, м. Херсон)
Ярослав'єне Ю., д. гуманіт. н. (Інститут литовської мови, м. Вільнюс, Литва)

Адреса редакційної колегії: 69002, Запоріжжя, ЗНУ, вул. Жуковського, 66а, корп. 2, ауд. 324.
E-mail: editor@novafilolohiia.zp.ua. Веб-сайт збірника: <http://novafilolohiia.zp.ua>

Н72 Нова філологія. Збірник наукових праць. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 85. 330 с.
ISSN 2414-1135
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85>

До збірника увійшли статті, присвячені актуальним проблемам когнітивного, зіставного мовознавства, дискурсивної лінгвістики, перекладознавства, лінгвосинергетики тощо. Результати досліджень висвітлюються переважно з позицій новітніх наукових підходів, що є характерними для філологічної думки початку XXI століття. Для філологів: науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів старших курсів.

Міжнародна індексація: Index Copernicus, ERIN PLUS.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі філологічних наук (035 – Філологія).

ЗМІСТ

Арделян О. В. <i>КОНОТАТИВНЕ ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНИХ ТОПОНІМІВ</i>	9
Бабелюк О. А., Бук С. Н. <i>МЕТАФОРИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯВИЩ COVID-19 В АНГЛОМОВНОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ: КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТ</i>	14
Барановська Л. М., Альбота С. М. <i>ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ОПИСУ ПЕРСОНАЖІВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ (НА ОСНОВІ РОМАНУ ГОЛЛІ БЛЕК «ЖОРСТОКИЙ ПРИНЦ»)</i>	22
Бистров Я. В., Кобута К. С. <i>ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОЇ ЦИТАТИ У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ МАЙКЛА КАННІНГЕМА “THE HOURS” УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ</i>	29
Бойченко М. К. <i>ЛІНГВІСТИЧНИЙ СТАТУС МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПОНЯТТЯ ХАРИЗМИ</i>	36
Варешкіна Н. В., Гроза І. М. <i>ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ ЙОГО ПРОЦЕСУ</i>	46
Василина К. М., Нелюбова О. Є. <i>ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВІДЕОІГРОВИХ ПРОЄКЦІЙ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ</i>	52
Венгель С. В., Альбота С. М. <i>ВІДТВОРЕННЯ ЕПІТЕТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ПРИТЧІ Р. Т. КІЙОСАКІ «БАГАТИЙ ТАТО, БІДНИЙ ТАТО»</i>	60
Веремчук Е. О. <i>МЕТАФОРИЧНИЙ ДІАПАЗОН АНГЛОМОВНОГО ЛІНГВОЕТИЧНОГО КОНЦЕПТУ DUTY</i>	65
Гаман І. А., Корженевська К. С. <i>СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ В КОМП'ЮТЕРНІЙ ГАЛУЗІ</i>	70
Гевало А. Ю., Гриців Н. М. <i>ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО КІНОПЕРЕКЛАДУ (НА ОСНОВІ ФІЛЬМУ «ДЖОКЕР»)</i>	76
Голуб Ю. І., Лужаниця О. І. <i>ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ДІАЛЕКТІВ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ</i>	85
Давиденко А. О. <i>КОНЦЕПТ EDUCATION: СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ</i>	92
Дворницька Н. І. <i>ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПТІВ</i>	98
Євтушина Т. О., Стек А. В. <i>ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА РЕЛЕВАНТНІСТЬ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ І ЗАСОБІВ У ПОЕЗІЯХ ДЛЯ ДІТЕЙ ЗА ПРОЄКТОМ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»</i>	104
İmatalıyeva Leyla Majid <i>REFLECTION OF SOCIO-HISTORICAL AND LITERARY-CULTURAL ENVIRONMENT IN AZERBAIJANI MEMOIR LITERATURE</i>	112
Кіашко Д. Д., Яшкіна В. В. <i>МЕЛАНХОЛІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПОЕЗІЇ ТОМАСА ХАРДІ “NEUTRAL TONES”</i>	124
Коляда Е. К., Калиновська І. М. <i>АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА ДОСЛІДНИКА І РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ АКАДЕМІЧНОМУ ПИСЬМІ</i>	131

Костанда І. О. <i>КОДИФІКАЦІЯ СТИЛІСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ У ДАВНЬОКИТАЙСЬКИХ МОВАХ ВЕНЬЯНЬ І БАЙХУА</i>	138
Крупеньова Т. І. <i>ОСОБЛИВОСТІ ОЙКОНІМІЇ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ</i>	144
Крюкова Ю. Д. <i>МІЖМОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗВО: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ</i>	150
Кузєбна В. В., Гречуха Л. О. <i>ЧОРНИЙ ГУМОР ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД КОМІЧНОГО</i>	157
Мар'янюк Я. Г., Зайцева О. Ю. <i>ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ АСПІРАНТІВ ОДЕСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ В ПРОЦЕСІ ОСВОЄННЯ ДИСЦИПЛІНИ «НАУКОВИЙ СТИЛЬ МОВИ І ПИСЬМА»</i>	167
Makhachashvili R. K., Semenist I. V. <i>PHENOMENOLOGICAL PARADIGM OF DIGITAL INNOVATIVE LOGOSPHERE MODELLING (BASED ON INNOVATIONS OF THE CHINESE LANGUAGE)</i>	173
Миколаєнко М. Ю. <i>ТРУДНОЩІ ТА СПЕЦИФІКА ПЕРЕДАННЯ ЗМІСТУ ІТАЛОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ</i>	181
Морозова І. Б., Репушевська І. І. <i>ТИПОВІ ГЕРОЇНІ АНГЛОМОВНОГО РОМАНУ КРИЗЬ ДЗЕРКАЛО СИНТАКСИСУ ЇХНЬОГО МОВЛЕННЯ</i>	187
Морошкіна Г. Ф., Харченко Т. Г. <i>ЛІНГВОСЕМІОТИЧНІ МАРКЕРИ ПРОФЕСІЙНОЇ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ДИСКУРСІЇ</i>	196
Ніколенко О. М., Ніколенко К. С. <i>ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ «ДИТИНСТВО» В ПОВІСТІ К. НЕСТЛІНГЕР «КОНРАД, АБО ДИТИНА З БЛЯШАНКИ»</i>	207
Остапенко М. П. <i>ЯВИЩЕ ОМОНІМІЇ В ЕПОНІМІЇ</i>	214
Піхтовнікова Л. С. <i>КОМПОЗИЦІЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРИТЧІ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ</i>	221
Плетенецька Ю. М., Линтвар О. М. <i>ПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТЕРЕОТИПНИХ ОДИНИЦЬ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ</i>	228
Поворознюк Р. В. <i>ВІДТВОРЕННЯ МЕДИЧНИХ КОНЦЕПТІВ У НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ</i>	234
Pozdniakov O. V. <i>HISTORICAL, SOCIAL, AND CULTURAL CRITERIA FOR COMPARATIVE DESCRIPTION OF YOUTH VOCABULARY (ON THE EXAMPLE OF GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES)</i>	240
Пономаренко О. О., Верба Д. О. <i>АНГЛІЦИЗМИ ЯК МОВНА ІННОВАЦІЯ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОЗВАЖАЛЬНОГО ТЕЛЕВІЗІЙНОГО ШОУ «ХТО ЗВЕРХУ?»)</i>	246
Романова Н. В. <i>МРІЇ ЖІНКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Б. КЕЛЛЕРМАНА “DAS BLAUE BAND”)</i>	253
Сидоренко С. І. <i>ІМЕНА ПАЛОМНИКІВ «КЕНТЕРБЕРІЙСЬКИХ ОПОВІДЕЙ» ДЖЕФФРІ ЧОСЕРА В ПЕРЕКЛАДІ</i>	259
Смаглій В. М. <i>ОЦІННИЙ СКЛАДНИК У СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ СЛОВА</i>	265

Тарасова С. О. <i>COVID-НЕОЛОГІЗМИ У СУЧАСНОМУ БРИТАНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРИ</i>	271
Теглівець Ю. В. <i>ТЕЛЕСКОПІЯ ЯК НОВІТНІЙ МЕТОД СЛОВОТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ</i>	277
Тугай О. М. <i>ТИПОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА КОНЦЕСИВНИХ КЛАУЗ У СУЧАСНОМУ ФЕНТЕЗІЙНОМУ ПРОСТОРИ</i>	283
Турчанінова Н. Ю. <i>СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ ІСПАНСЬКОЇ ПРИРОДИ ЕРНЕСТОМ ХЕМІНГВЕЄМ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ “FOR WHOM THE BELL TOLLS”</i>	292
Холмогорцева І. С. <i>РОЛЬ ІНТЕРДИСКУРСИВНИХ ЗВ’ЯЗКІВ У СТВОРЕННІ ЕМОТИВНОСТІ ФЕНТЕЗИ-РОМАНІВ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА</i>	298
Shashkina N. I., Sokolova K. V., Druzhinina L. V., Shchetynnykova O. O. <i>APPLICATION OF VALENCY THEORY TO THE TERM FORMATION PROCESS (BASED ON A TERM SYSTEM ‘NAMES OF BUILDING MATERIALS’)</i>	304
Гюль Этрабе <i>МОРЕ КАК ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ СИМВОЛ И ФОРМА ПРОЯВЛЕНИЯ РОМАНТИЧЕСКОЙ ДУШИ</i>	311
Юрчишин Т. В., Кузів М. З. <i>ВІДОБРАЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ЗАКОНІВ У РЕЧЕННЯХ УЗАГАЛЬНЕНОГО ЗМІСТУ</i>	318
Ярошко-Кушнір Н. С. <i>ОРІЄНТАЦІЙНА МЕТАФОРА НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТА «ГЛУХОТА» В РОМАНІ ЕММАНУЕЛЬ ЛАБОРІ «КРИК ЧАЙКИ»</i>	324

CONTENTS

Ardelian O. V. <i>THE CONNOTATIVE MEANING OF TOPONIMS IN ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS</i>	9
Babelyuk O. A., Buk S. N. <i>COVID-19 METAPHORS IN ENGLISH AND UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE: COGNITIVE AND DISCOURSIIVE APPROACHES</i>	14
Baranovska L. M., Albota S. M. <i>THE USAGE OF STYLISTIC TOOLS FOR CHARACTER DESCRIPTION: TRANSLATION ASPECT (BASED ON HOLLY BLACK'S NOVEL "THE CRUEL PRINCE")</i>	22
Bystrov Ya. V., Kobuta K. S. <i>RENDERING OF THE INTERTEXTUAL QUOTATION IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF MICHAEL CUNNINGHAM'S "THE HOURS"</i>	29
Boichenko M. K. <i>LINGUISTIC STATUS OF THE INTERDISCIPLINARY NOTION OF CHARISMA</i>	36
Varieshkina N. V., Hroza I. N. <i>PECULIARITIES OF APPLICATION OF CORPUS LINGUISTICS MEANS TO IMPROVE THE QUALITY OF TRANSLATION AND OPTIMIZE THE TRANSLATION PROCESS</i>	46
Vasylyna K. M., Neliubova O. Y. <i>THEORETICAL GROUNDS FOR STUDYING VIDEOGAME PROJECTIONS OF FICTION</i>	52
Venhel S. V., Albota S. M. <i>THE REPRODUCTION OF EPITHET CONSTRUCTION IN THE PARABLE "RICH DAD, POOR DAD" BY R. T. KIYOSAKI</i>	60
Veremchuk E. O. <i>RANGE OF METAPHOR OF THE ENGLISH-LANGUAGE LINGUOETHICAL CONCEPT DUTY</i>	65
Gaman I. A., Korzhenevska K. S. <i>STRUCTURAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF GERMAN VOCABULARY IN THE COMPUTER FIELD</i>	70
Hevalo A. Yu., Hrytsiv N. M. <i>THE INVESTIGATION OF LEXICAL-SEMANTIC FEATURES IN THE ENGLISH-UKRAINIAN AUDIOVISUAL TRANSLATION (ON THE BASIS OF THE MOVIE "JOKER")</i>	76
Golub Y. I., Luzhanytsia O. I. <i>ENGLISH DIALECTS IN THE AGE OF GLOBALIZATION: THE PECULIARITIES OF FUNCTIONING</i>	85
Davydenko A. O. <i>THE CONCEPT OF EDUCATION: THE STRUCTURE AND FEATURES OF FUNCTIONING IN THE ENGLISH MEDIA DISCOURSE</i>	92
Dvornytska N. I. <i>ETYMOLOGICAL ASPECT OF SEMANTIC TRANSFORMATION ANALYSIS OF PHILOSOPHICAL CONCEPTS</i>	98
Yevtushyna T. O., Stack A. V. <i>LINGVOSTYLISTIC RELEVANCE OF ARTISTIC IMAGES AND MEANS IN POETRY FOR CHILDREN UNDER THE PROJECT "INTELLECT OF UKRAINE"</i>	104
Imamalyeva Leyla Majid <i>REFLECTION OF SOCIO-HISTORICAL AND LITERARY-CULTURAL ENVIRONMENT IN AZERBAIJANI MEMOIR LITERATURE</i>	112
Kiiashko D. D., Yashkina V. V. <i>MELANCHOLIC ORIENTATION OF THE POETRY "NEUTRAL TONES" BY THOMAS HARDY</i>	124

Koliada E. K., Kalynovska I. M. <i>RESEARCHER'S ACADEMIC CULTURE AND THE IMPLEMENTATION OF THE COMMUNICATIVE STRATEGY OF TOLERANCE IN ENGLISH ACADEMIC WRITING</i>	131
Kostanda I. O. <i>CODIFICATION OF STYLISTIC TECHNIQUES IN THE ANCIENT CHINESE LANGUAGES OF WENYAN AND BAIHUA</i>	138
Krupenyova T. I. <i>FEATURES OF OYKONYMY OF THE ODESSA REGION</i>	144
Kriukova Yu. D. <i>INTERLINGUAL INTERFERENCE AND PSYCHOLOGICAL BARRIERS IN THE COURSE OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN THE HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS: WAYS OF SOLUTIONS</i>	150
Kuzebna V. V., Hrechukha L. O. <i>BLACK HUMOUR AS A PECULIAR KIND OF COMIC</i>	157
Maryanko Ya. G., Zaitseva O. Yu. <i>FORMING THE COMPETENCES OF POST-GRADUATE STUDENTS OF ODESSA STATE ACADEMY OF CIVIL ENGINEERING AND ARCHITECTURE WHILE STUDYING THE ACADEMIC DISCIPLINE "SCIENTIFIC STYLE OF LANGUAGE AND WRITING"</i>	167
Makhachashvili R. K., Semenist I. V. <i>PHENOMENOLOGICAL PARADIGM OF DIGITAL INNOVATIVE LOGOSPHERE MODELLING (BASED ON INNOVATIONS OF THE CHINESE LANGUAGE)</i>	173
Mykolaienko M. Yu. <i>DIFFICULTIES AND SPECIFICS OF TRANSMISSION OF THE CONTENT OF ITALIAN ADVERTISING SLOGANS INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE</i>	181
Morozova I. B., Repushevska I. I. <i>TYPICAL FEMALE CHARACTERS OF THE ENGLISH NOVELS VIEWED THROUGH THE PRISM OF SYNTAX OF THEIR SPEECH</i>	187
Moroshkina G. F., Kharchenko T. G. <i>LINGUOSEMIOTIC MARKERS OF PROFESSIONAL ART STUDIES DISCOURSA</i>	196
Nikolenko O. M., Nikolenko K. S. <i>THE LINGUOSTYLISTIC PECULIARITIES OF THE CONCEPT OF "CHILDHOOD" IN "KONRAD ODER DAS KIND AUS DER KONSERVENBÜCHSE" BY CHRISTINE NÖSTLINGER</i>	207
Ostapenko M. P. <i>THE PHENOMENON OF HOMONYMY IN EPONYMY</i>	214
Pikhtovnikova L. S. <i>THE COMPOSITION OF THE GERMAN PARABLE: SYNERGETIC ASPECT</i>	221
Pletenetska Yu. M., Lyntvar O. M. <i>PRAGMATIC ANALYSIS OF STEREOTYPICAL UNITS OF SCIENTIFIC DISCOURSE IN THE UKRAINIAN-ENGLISH TRANSLATION</i>	228
Povoroznyuk R. V. <i>RENDERING MEDICAL CONCEPTS IN THE POPULAR SCIENTIFIC NON-FICTION</i>	234
Pozdniakov O. V. <i>HISTORICAL, SOCIAL, AND CULTURAL CRITERIA FOR COMPARATIVE DESCRIPTION OF YOUTH VOCABULARY (ON THE EXAMPLE OF GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES)</i>	240
Ponomarenko O. O., Verba D. O. <i>ENGLISH LOAN WORDS AS A LANGUAGE INNOVATION IN MODERN UKRAINIAN-LANGUAGE MEDIA DISCOURSE (BASED ON THE ENTERTAINMENT TV SHOW «XTO 3BEPXY?»)</i>	246
Romanova N. V. <i>WOMEN'S DREAMS OF THE SECOND HALF OF THE 1930S: A SEMANTICAL ASPECT (BASED ON B. KELLERMANN'S NOVEL "DAS BLAUE BAND")</i>	253

Sydorenko S. I. <i>NAMES OF PILGRIMS OF GEOFFREY CHAUCER'S "CANTEBURY TALES"</i> <i>IN TRANSLATION</i>	259
Smaglyi V. M. <i>ROLE AND PLACE OF THE EVALUATORY COMPONENT</i> <i>IN THE SEMANTIC STRUCTURE OF A WORD</i>	265
Tarasova S. O. <i>COVID-NEOLOGISMS IN MODERN BRITISH MEDIA SPACE</i>	271
Tehlivets Yu. V. <i>TELESCOPING AS THE MODERN METHOD OF WORD FORMATION</i> <i>OF SOCIAL AND POLITICAL VOCABULARY</i>	277
Tuhai O. M. <i>TYPOLGICAL PARADIGM OF CONCESSIVE CLAUSES</i> <i>IN MODERN FANTASY SPACE</i>	283
Turchaninova N. Yu. <i>THE PERCEPTION OF THE SPANISH NATURE IN THE NOVEL</i> <i>"FOR WHOM THE BELL TOLLS" BY ERNEST HEMINGWAY</i>	292
Kholmohortseva I. S. <i>ROLE OF INTERDISCOURSE RELATIONS IN CREATING EMOTIVENESS</i> <i>IN TERRY PRATCHETT'S FANTASY NOVELS</i>	298
Shashkina N. I., Sokolova K. V., Druzhinina L. V., Shchetynnykova O. O. <i>APPLICATION OF VALENCY THEORY TO THE TERM FORMATION PROCESS</i> <i>(BASED ON A TERM SYSTEM 'NAMES OF BUILDING MATERIALS')</i>	304
Gul Etrabe <i>SEA AS ARTISTIC SYMBOL AND FORM OF MANIFESTATION</i> <i>OF ROMANTIC SOUL</i>	311
Yurchyshyn T. V., Kuziv M. Z. <i>THE REFLECTION OF THE LAWS OF COMMUNICATION IN SENTENCES OF</i> <i>GENERALIZED CONTENT</i>	318
Yaroshko-Kushnir N. S. <i>ORIENTATIONAL METAPHOR DEFINING THE CONCEPT OF "DEAFNESS"</i> <i>IN THE NOVEL "SEAGULL'S CRY" BY EMMANUELLE LABORIT</i>	324

КОНОТАТИВНЕ ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНИХ ТОПОНІМІВ

Арделян О. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри германських мов та методик їхнього навчання
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
вул. Шевченка, 1, Кропивницький, Україна
orcid.org/0000-0002-7166-0095
evardelyan@gmail.com*

Ключові слова: *конотація, фразеологічна одиниця, семантичний стрижневий компонент, власноіменний компонент.*

У положеннях наукової статті автор проводить аналіз, що топоніми, несучи у собі інформацію про культуру, традиції, суспільне і політичне життя певного народу, можуть ставати частиною фразеологічних одиниць. При цьому топонім виступає у ролі своєрідного символу, що містить культурно-історичну інформацію. Таким чином, крім ідентифікації об'єкта в просторі, топонім у складі фразеологічних одиниць виконує символічну та аксіологічну функції.

У семантичній структурі власноіменних компонентів відбувається перерозподіл ієрархічної залежності денотативних та конотативних компонентів: останні витісняють з ядра значення оніма денотативну сему і переміщуються з периферії лексичного значення до його центру. Таким чином, зрозуміло, що конотація не нашаровується на основний зміст, а перебуває у складній взаємодії з ним. Власноіменні компоненти можуть мати оцінний характер, відображаючи при цьому панівну суспільну оцінку певних географічних об'єктів. За кожним власним іменем у фразеології закріплюється певний стереотипний набір ознак. Конотації власних назв є оцінними і здебільшого характеризують географічні об'єкти за різними ознаками. Вони виникли на основі певних ознак цих назв, їхніх властивостей, розмірів, характеристик тощо. Так, значний прошарок ономастичної лексики увійшов до складу фразеологічних одиниць у зв'язку з поширенням християнства. Як і античні фразеологізми, вони належать до міжнаціональних одиниць і трапляються у фразеології різних мов.

На тип конотативного значення впливає характер денотативної співвіднесеності компонента «власна назва». На основі співвіднесеності власноіменного компонента з денотатом виділяються одnodенотатні імена, за якими закріплюються одиничні поняття, та багатоденотатні, які характеризуються відсутністю конкретної денотативної співвіднесеності. Конотації одnodенотатних імен виникають на основі енциклопедичної інформації про денотат імені і зумовлюються історичними факторами, значущістю й важливістю історичних подій для суспільства. Багатоденотатні власноіменні компоненти відзначаються узагальненим, метафорично-образним значенням, яке виникає в результаті різноманітних можливостей іншого сприйняття власних імен іншою особою.

У складі фразеологізмів топоніми можуть зберігати свій онімічний характер, вказуючи на конкретний об'єкт. Виконуючи роль семантичного стрижневого компонента, такі власні назви несуть інформацію про конкретний денотат географічного об'єкта та пов'язані з ним події культурного, історичного та побутового плану, що є необхідною умовою для розуміння значення ускладненого мовного знаку.

THE CONNOTATIVE MEANING OF TOPONIMS IN ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS

Ardelian O. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic Languages and Teaching Methodology
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
Shevchenko str., 1, Kropyvnytskyi, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7166-0095
evardelyan@gmail.com*

Key words: *connotation, phraseological unit, semantic core component, proper name component.*

In the article the author analyzes that toponyms containing information about the culture, traditions, social and political life of a people, can become part of phraseological units. The toponim acts as a kind of symbol have cultural and historical information. Thus, in addition to identifying the object in space, the toponim in the phraseological units performs symbolic and axiological functions.

In the semantic structure of proper names components there is a redistribution of the hierarchical dependence of denotative and connotative components: the latter displace the denotative component from the nucleus of the onim meaning and move from the periphery of the lexical meaning to its center. Thus, it is clear that the connotation is not layered on the main content, but is in complex interaction with it. Toponimic components can be evaluative in nature, reflecting the prevailing public evaluation of certain geographical features. Each proper name in phraseology is assigned a certain stereotypical set of features. The connotations of proper names are evaluative and mostly characterize geographical objects on various grounds. They arose on the basis of certain features of these names, their properties, sizes, characteristics and so on. Thus, a significant layer of onomastic vocabulary became part of phraseological units in connection with the spread of Christianity. Like mythological phraseology they belong to interethnic units and are found in the phraseology of different languages.

The type of connotative meaning is influenced by the nature of the denotative correlation of the component "proper name". On the basis of the correlation of the proper name component with the denotation, single-denotative names are distinguished, for which single concepts are fixed, and multi-denotative, which are characterized by the absence of a specific denotative correlation. Connotations of one-denotation names arise on the basis of encyclopedic information about the denotation name and are determined by the importance of historical events for society. Multi-denotative proper name components are marked by generalized, metaphorical and figurative meaning, which arises as a result of various possibilities of different perception of proper names by another person.

As part of phraseology, place names can retain their onimic character, pointing to a specific object. Acting as a semantic core component, such proper names carry information about a particular denotation of a geographical object and related cultural, historical and everyday events, which is a necessary condition for understanding the meaning of a complex linguistic sign.

Постановка проблеми. На лінгвістичну активність топоніму вказує його здатність входити до складу стійких поєднань і фразеологічних одиниць. Фразеологічні одиниці (ФО) можуть бути представлені двома видами: номінативними

ФО (фразеологізмами, що називають те, чи інше явище дійсності) та комунікативними ФО (фразеологізмами, що є цілими реченнями). Національно-культурна конотація існує на всіх мовних рівнях, однак найбільш виразно виявляється

у фразеології (Б. Ажнюк, Є. Беліцька, Є. Верещакін, В. Костомаров, О. Мамонтов, Л. Мельник, Г. Томахін). Національно-культурна конотація – це всі асоціативні історичні, побутові, емоційно-експресивно-оцінні співзначення, що формуються у семантиці фразеологізму як відображення національної самосвідомості та духовного світу певного етносу й відбиваються в конотативних семах [4, с. 15]. До національно маркованих, лінгвокраєзнавчих компонентів належать і власні імена у складі фразеологізмів.

Об’єкт дослідження становлять англійські фразеологічні одиниці. **Предмет** дослідження охоплює конотативне значення топонімів у складі англійських фразеологізмів.

Мета цієї статті полягає в комплексному описі англійської фразеологізованої топонімії, а також паремійних структур із топонімічним компонентом. У цій роботі дослідження проводиться на матеріалі 317 одиниць, отриманих методом суцільної вибірки з одномовних та перекладних фразеологічних словників [1].

Конотація є додатковим компонентом значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб’єктивними відтінками оцінки, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, культурними аспектами комунікації [5, с. 281]. У складі фразеологічної одиниці оніми можуть по-різному виявляти свою основну категоріальну властивість. Вони можуть зберігати свій онімічний характер, вказуючи на конкретну особу або місце відомих подій. При цьому вживання оніма викликає у адресата мовлення згадку про відомі історичні події, властивості та ознаки, пов’язані із денотатами – реальними носіями імені (за умови, якщо внутрішня форма фразеологізму є прозорою, тобто денотат імені ще не забутий), і вже на їх основі будуються відповідні аналогії. У складі фразеологічних одиниць оніми здатні деонімізуватися і лише генетично зберігати ознаки власних назв. Вони не мають конкретної денотативної співвіднесеності та відзначаються узагальненим, метафорично-образним значенням. В міру зростання абстрактності та за рахунок введення інших, виразніших у плані мотивації фразеологічного змісту, компонентів, відбувається послаблення семантики власної назви та набуття онімом узагальнено-вказівного значення.

Доведеним є той факт, що конотація – це «змістова частина» значення, яка доповнює знання про об’єктивну дійсність знаннями про національно-культурну специфіку, що й викликає відповідний мовленнєвий ефект [3, с. 46].

Основними ознаками конотації І. Арнольд та Й. Стернін називають: а) ознаку доповнення до денотативного аспекту значення; б) вторинність

конотації щодо денотації; в) вираження емоційної, експресивної й оцінної інформації [6, с. 105]. На сучасному етапі конотація розглядається як елемент семантичної структури значення слова. Так, конотативний макрокомпонент, як і денотативний, може належати ядерній частині значення слова. Зрозуміло, що в нейтральних номінаціях домінуючим є денотативний макрокомпонент, а конотативний перебуває переважно на периферії. Та це не означає малозначущості останнього, бо саме периферійні семи конотативного макрокомпонента доповнюють ядро і значною мірою зумовлюють семантичний розвиток слова та його комунікативні варіювання [6].

На думку Є. Беліцької, у сфері власних назв конотативне значення набуває провідної ролі в їхній структурі [2, с. 8]. Це ж стосується і фразеологізованих географічних назв, мовне значення яких витіснене на периферію переносним – конотативним, наприклад: *London ivy* – «лондонський туман»; *London Bridge* – «дитяча гра»; *London Eye* – «Лондонське око – колесо огляду»; *London lady* – «сорт картоплі»; *London lickpenny* – «Лондон, що поглинає гроші»; *London news* – «чутки, плітки»; *London particular* (розм.) – «лондонський туман»; *London smoke* – «темно-сірий колір» (за кольором диму); *to turn (put) best side to London* – «виявити себе з кращого боку»; *bet London to a brick* – «бути повністю впевненим, бути переконаним, знати напевно»; *little London beyond Wales* – «місто Бомарис і графство Пембрукшир» (місто і графство розташовуються в Уельсі, і названі так, тому що багато їх мешканців розмовляють «хорошою» англійською мовою); *as sure as the devil is in London* – «Лондон – порочне місто»; *Lincoln was, London is, and York shall be* – «Лондон – процвітаюче місто»; *Londoner like, as much more as you will take* – «нахабство та безсоромність лондонців»; *Oxford for learning, London for wit, Hull for women, and York for a tit* – «дотепність лондонців»; *Oxford knives and London wives* – «Лондон – ярмарок наречених»; *You could ride bare arse from London on it* (вульг.) – «надзвичайно тупий (про ніж)». Багатство конотацій культурологічно значущого топоніму проявляється в різноманітних неофіційних назвах-прізвиськах (*London* → *The (Big) Smoke*, *Reykjavik*, *Big City*, *The Square mile*).

Виклад основного матеріалу дослідження. З погляду відображення культурних знань на образній основі фразеологічних одиниць з топокомпонентом виділяються: 1) національно-культурні фразеологічні одиниці (власне англійські ФО); 2) міжкультурні фразеологічні одиниці (ФО, запозичені з інших мов). Більшість досліджуваних фразеологізмів, будучи плодом багатовікової розумової та духовної творчої діяльності народу, виникло на національній основі (89 %).

Джерелами національно-культурних фразеологічних одиниць з топонімами (289 од.) є: 1) соціально-історичні події (34 %), наприклад, *meet one's Waterloo* – «зазнати поразки»; 2) народна творчість (9 %), наприклад, *have kissed the Blarney stone* 1) «бути підлесником»; 2) (груб.) «мати здатність розмовами схилити дівчину до статевої близькості» (згідно з народною легендою, камінь біля замку Бларні в Ірландії дає таку здатність тому, хто його поцілує); 3) літературні джерела (4 %), наприклад, *Canterbury story/tale* – «дитяча казка, вигадка, байка»; 4) повсякденне суспільно-економічне життя людей (53 %), наприклад, *merit Dunmow fitch* – «перебувати у щасливому шлюбі» (згідно зі старовинним звичаєм, що зберігся в містечку Данмоу, графство Ессекс, кожна подружня пара отримує копчений свинячий окіст, якщо подружжя не сварилося цілий рік). До цієї групи належать вирази, що позначають наркотики, алкогольні напої та хвороби, наприклад, *California turnarounds* – «амфетаміни», *Bristol cream* – «херес», *Newcastle disease* – «атипова чума», а також вирази, джерелом яких з'явився рослинний і тваринний світ, наприклад, *Cambridge oak* – «верба», *Jack of Dover* – «морська мова (риба)».

Джерелами міжкультурних фразеологічних одиниць із топокомпонентом (усього 28 одиниць) є різного виду запозичення: 1) біблійні запозичення, наприклад, *plagues of Egypt* – «єгипетські страти, нестерпно тяжке становище, біда, лихо», *the tower of Babel* – «Вавилонська вежа, змішання мов, шум, метушня», *Sodom and Gomorrah* – «Содом і Гоморра, місце розпусти, жадливий безлад, шум, метушня, бардак, плутанина»; 2) міфологічні запозичення, наприклад, *pile Ossa on Pelion* – «без потреби ускладнювати, займатися непотрібною справою», *hot as Hades* – «надзвичайно жарко», *black as Hades* – «безрадісний, безпросвітний», *cross the Styx* – «перейти Стікс, вмирати»; 3) запозичення з інших джерел та мов (переважно з латинської та французької), наприклад, *the land of Cockaigne* – «Лондон та його околиці, країна достатку та ледарства, рай земний» (франц. *Pays de Cocagne*), *do at Rome as the Romans do* – «з вовками жити, по-вовчи вити» (лат. *Si fueris Romae, Romano vivito more*).

Результати кількісного аналізу джерел появи фразеологічних одиниць, у структурі яких функціонують топоніми: національно-культурні (289 од., 91 %), міжкультурні (28 од., 9 %). Очевидне переважання національно-культурних ФО з топокомпонентом є результатом багатовікової саморефлексії англійського народу.

Кількісний аналіз національно-культурних ФО з топонімом наочно показує, що поява більшості фразеологізмів пов'язана з повсякденним

життям людей, їхньою суспільною, економічною, політичною та виробничою діяльністю (53 %). Менш продуктивним джерелом походження досліджуваних лексичних одиниць (34 %) є історичні події та факти давно минулого. Фразеологізми, що беруть початок із народної творчості, становлять 9 %, а найменш продуктивним джерелом національно-культурних ФО є література (4 %). Своєю чергою у групі міжкультурних фразеологізмів переважають біблійні запозичення (60 %). Менш продуктивною, але досить значною за кількістю одиниць, є група ФО, запозичених з греко-римської міфології (25 %). Основна частина топонімів-біблеїзмів та міфотопонімів належать до фразеологічних інтернаціоналізмів, які міцно увійшли не тільки до англійської мови, а й до багатьох інших мов світу. У результаті перекладу цих топонімів форма наповнюється новим значенням і змістом. Найменш частотними є фразеологічні кальки з інших європейських мов (15 %). Цей факт є цілком закономірним,

Топоніми у складі досліджуваних фразеологічних одиниць можна поділити на три види: 1) «свої» топоніми (назви британських та американських географічних об'єктів); 2) «чужі» топоніми (назви топооб'єктів інших країн); 3) вигадані топоніми.

Результати кількісного аналізу показують очевидне переважання «своїх» топонімів у складі ФО, що є результатом цілком природного і закономірного процесу, оскільки мова висловлює позамовні явища, які мають комунікативно велику значимість. Отже, що важливіший і значніший топонімічний об'єкт, то «більш охоче» мова лексикалізує його. З цього можна зробити висновок, що лексична атракція сильніше проявляється щодо «своїх» географічних об'єктів, які є більш привабливими для фразеологізації ніж «чужі».

Опозиція «своє – чуже» пронизує у різних видах усю культуру і є одним із головних концептів будь-якого колективного, масового, народного, національного світовідчуття. Аналогічним чином ця опозиція «пронизує» клас топонімічних фразеологізмів, дозволяючи подивитись на них з погляду оцінної семантики. Підведення чуттєвого досвіду під прагматичні категорії призводить до оцінного градування об'єкта, що сприймається за шкалою з позитивними і негативними значеннями: «краще для мене» – «гірше для мене». У «чужих» англійських топонімічних фразеологізмах фіксується переважання негативної конотації, тоді як у фразеологізмах зі «своїми» топонімами переважає позитивна конотація. Таким чином, опозиція «свій – чужий» корелює з опозицією «хороший – поганий».

«Чуже», як правило, розглядається зі знаком «мінус» (наприклад, *on (take) the road to Buenos*

Ayres (табу, евф., розм.) – «стати повією, що працює на сутенера», *the black hole of Calcutta* – «маленьке, тісне та задушливе приміщення», *to go to Canossa* (книж.) – «прилюдно покаятися, принизитися перед ким-небудь»). Евфемістичні назви стоять ближче до негативного полюса, ніж до позитивного, наприклад, назви наркотиків, хвороб та інших неприємних чи непристойних явищ, що містять переважно «чужі» топонімізації: *Adriatic tummy* (сленг) – «розлад шлунка»; *Bombay oyster* (евф.) – «розлад шлунка»; *Dehli belly* – «розлад шлунка»; *Hong Kong dog* – «пронос»; *Malta dog* (мор., сленг, розм.) – «легкий розлад шлунка»; *Neapolitan bone-ache* (груб.) – «сифіліс»; *Rangoon itch* (сленг) – «грибкова статеві інфекція»; *Rangoon runs* – «розлад шлунка»; *client for Rouen* (військ., сленг, груб., евф.) – «солдат, що захворів на венеричну хворобу»; *Tokyo trots*, *Tunis stomach* – «розлад шлунка»; *Acapulco gold* – «міцна, коричнево-золота марихуана з Мексики, дуже високої якості»; *African black* – «марихуана»; *Arctic explorer* – «наркоман, що вживає кокаїн»; *Canadian quail* – «різновид метаквалону»; *Cambodian red* – «червоно-коричнева марихуана з Камбоджі»; *China white*: 1) «чистий або майже чистий героїн»; 2) «фентаніл, синтетичний наркотичний анальгетик»; *Columbian gold* – «марихуана високої якості»; *Machu Picchu* – «міцна марихуана з Перу»; *Mexican brown* – «коричнева мексиканська марихуана»; *Mexican mud* – «слабкий героїн»; *Mexican bush* – «Мексиканська марихуана низької якості»; *go to Cannes* (евф.) – «іти в туалет»; *Havana rider* – «пасажир, який намагається захопити літак»; *Lahore house* – «бордель, публічний будинок».

Висновки. На основі проведеного аналізу англійських фразеологічних одиниць з компонентом-топонімом можна зробити такі висновки: 1) основна особливість фразеологізованих топонімів полягає в їх деонімізації; 2) топоніми у складі фразеологізмів і паремійних структур виконують функцію узагальнення; 3) важливою умовою включення топоніму до структури фразеологізму є його комунікативно-історична значимість; 4) спостерігається очевидна перевага національно-культурних ФО, пов'язаних з повсякденним життям людей, їхньою громадською, економічною, політичною та виробничою діяльністю; 5) фразеологізовані топоніми найбільш яскраво реалізують лінгвістичну опозицію «свій – чужий»; 6) у мові більш охоче лексикалізуються «свої» топонімічні об'єкти, 7) значна частина топонімів характеризується відсутністю стилістичної нейтральності, 8) «своя» культура зазвичай характе-

ризується позитивною оцінкою; 9) у «чужих» англійських топонімічних фразеологізмах переважає негативна конотація.

Вважаємо, що запропонована розвідка містить перспективу для подальшого вивчення впливу топонімічного компонента на фразеологічне значення та комплексного опису англійської фразеологізованої антропонімії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англійські ідіоми. URL: <http://easy-english.com.ua/english-idioms/>
2. Беліцька Є. М. Конотомізація онімів як лексико-семантичний процес : автореф. дис. канд. філол. наук. Донецьк, 2000. 23 с.
3. Мамонтов А. С. Язык и культура. Основы сопоставительного лингвострановедения : дис. докт. філол. наук. Москва, 2000. 326 с.
4. Мельник Л. В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів : автореф. дис. канд. філол. наук. Донецьк, 2001. 18 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
6. Стернин И. А. Структурная семасиология и лингводидактика. *Русское слово в лингвострановедческом аспекте*. Воронеж : Изд-во Ворон. ун-та, 1987. С. 104–121.

REFERENCES

1. Anhliiski Idiomy [English Idioms]. Retrieved from: <http://easy-english.com.ua/english-idioms/> (Last accessed: 15 March 2022).
2. Belitska, E. M. (2000) Konotomizatsiya onimiv yak leksyko-semantichnyy protses [Connotomization of onyms as a lexical-semantic process]. (PhD Thesis). Donetsk. 23 p.
3. Mamontov, A. S. (2000) Yazyk i kul'tura. Osnovy sopostavitel'nogo lingvostranovedeniya [Language and culture. Fundamentals of comparative linguistics]. (Dr. Thesis). Moskva. 326 p. [in Russian]
4. Melnyk, A. S. (2001) Kul'turno-natsional'na konotatsiya ukraïns'kykh frazeolohizmiv [Cultural and national connotation of Ukrainian phraseology]. (PhD Thesis). Donetsk. 18 p.
5. Celivanova, O. O. (2010) Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic Encyclopaedia]. Poltava : Environment-K. 843 p.
6. Sternin, I. A. (1987) Strukturnaya semasiologiya i lingvodidaktika [Structural semasiology and lingvodidactics]. *Russian word in the linguistic and cultural aspect*. Voronezh : Publishing House of Voron. un-ta. Number 2. P. 104–121. [in Russian]

МЕТАФОРИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯВИЩ COVID-19 В АНГЛОМОВНОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ: КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТ

Бабелюк О. А.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-4837-1225
bablelyuko@gmail.com*

Бук С. Н.

*доцент кафедри загального мовознавства
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0001-8026-3289
solomija@gmail.com*

Ключові слова: *концептуальна метафора, когнітивні типи метафор, англomовний, українськомовний медіадискурс.*

Наукову розвідку присвячено дослідженню когнітивно-дискурсивної природи концептуальних метафор на позначення явищ COVID-19 в англomовному та українськомовному медіадискурсі. Доведено, що концептуальна метафора – це когнітивне утворення, що засноване на зіткненні двох доменів – вихідного і цільового (або корелятивного і референтного), результатом якого є відображення, або ж мапування вихідного концепту на цільовий. Виявлено, що метафора є одним із найважливіших елементів медіадискурсу, характерною особливістю якого є вплив на реципієнта, а тому використання відповідних концептуальних метафор у новинних повідомленнях здатне впливати на погляди та рішення реципієнта. При цьому в роботі наголошено, що основною метою цього дискурсу є надання достовірної інформації через задоволення інформаційних потреб суспільства.

Метою презентованої розвідки є виявлення відповідних когнітивних типів концептуальних метафор на позначення явищ COVID-19 в аналізованих текстах сучасного англomовного та українськомовного медіадискурсу та опис їхніх дискурсивних функцій. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: уточнити поняття концептуальної метафори як когнітивного механізму; визначити ключові ознаки текстів новинних повідомлень сучасного медіадискурсу; побудувати типологію когнітивних метафор на позначення явищ COVID-19 та простежити їхні функції в досліджуваних текстах сучасного медіадискурсу. У роботі також доведено, що різного роду концептуальні метафори забезпечують мовленнєво-розумову діяльність людини і слугують інструментом пізнання.

Серед найбільш поширених когнітивних типів метафор виділяємо три їх основні типи за способом концептуалізації: структурні, орієнтаційні та онтологічні. Описані вище когнітивні типи метафор є характерними для обидвох дискурсів (англomовного та українськомовного). Варто наголосити, що концептуальні метафори своєю незвичністю активізують уяву читача, слугують чинником посилення комунікативного впливу на реципієнта. Доведено, що використання концептуальних метафор на позначення

явищ COVID-19 в англомовному та україномовному медіадискурсі є одним зі способів повної передачі змісту новинного повідомлення. З огляду на це можна виділити такі їхні дискурсивні функції: когнітивну, комунікативну, естетичну, прагматичну.

COVID-19 METAPHORS IN ENGLISH AND UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE: COGNITIVE AND DISCURSIVE APPROACHES

Babelyuk O. A.

Dr. Hab., Professor;

Professor at the Department of Foreign Languages and Translation Studies

Lviv State University of Life Safety

Kleparivska str., 35, Lviv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-4837-1225

babelyuko@gmail.com

Buk S. N.

Dr. Hab.,

Associate Professor at the Department of General Linguistics

Ivan Franko National University of Lviv

Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-8026-3289

solomija@gmail.com

Key words: *COVID-19 conceptual metaphors, English and Ukrainian media discourse, discursive functions.*

The research is focused on cognitive and discursive nature of COVID-19 conceptual metaphors functioning in English and Ukrainian media discourse. It is proved that conceptual metaphor is a cognitive formation which is based on the opposition of two domains – sauced and target (or correlational and referential), which is resulted in reflection, or mapping of sauced domain on target domain. It has been defined that metaphor is one of the most important elements of media discourse, the key feature of which is the influence on the recipient. The use of proper conceptual metaphors in news is able to change the point of view and the decision of the recipient. However, it is stressed that the main goal of media discourse is to give reliable information to provide information needs for the society.

The goal of the article is to define certain cognitive types of COVID-19 conceptual metaphors in analyzed texts of modern English and Ukrainian media discourse and the description of their discursive functions. To achieve this goal one should fulfill the following tasks: to clarify the notion of conceptual metaphor as a cognitive mechanism; to define the key features of news texts of modern media discourse; to make up a typology of COVID-19 conceptual metaphors and describe their discursive functions. Among the most frequent types we define structural, orientation and ontological. The described above cognitive types of metaphors are common to both of analyzed discourses, English and Ukrainian. Among discursive functions of the analyzed metaphors we distinguish cognitive, communicative, esthetic and pragmatic.

Постановка проблеми у загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Зростаюча потреба сучасного суспільства бути вчасно проінформованим, стрімке розгортання комунікативного дискурсу, а також процеси глобалізації та діджиталізації зумовили появу, а згодом і дина-

мічний розвиток медіадискурсу у різних його мовних проявах [3; 4; 5; 8]. Загальновідомим є той факт, що характерною особливістю медіадискурсу є мова. Вона тісно взаємодіє з усіма суспільно-політичними процесами, а тексти сучасного медіадискурсу виступають унікальним мовним просто-

ром, де миттєво віддзеркалюються актуальні події та настрої того чи того суспільства. Саме у таких текстах вперше з'являються лексичні новотвори, влучні вислови відомих людей, політиків, неологізми, «реанімовані» архаїзми, запозичення з інших мов тощо.

Крім того, англо- та українськомовні тексти сучасного медіадискурсу також рясніють різними стилістичними засобами, зокрема й метафорами, що завдяки когнітивно-дискурсивному підходу до їхнього потрактування уможливають «діалог культур», взаємодію «Я» та «Іншого», наслідком яких є розширення знань обох культур у межах кожної концептуальної картини світу [2, с. 5; 9; 11; 13]. Концептуальні метафори на позначення явищ COVID-19 особливо часто зустрічаємо у сучасному англо- та українськомовному медіадискурсі, оскільки це соціальне явище постійно привертає значну увагу суспільства і є новиною номер один протягом останніх років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Уперше феномен метафори було представлено у праці Арістотеля «Поетика» [2, с. 35], який назвав її засобом переосмислення слова, що ґрунтується на його подібності. Метафора як лінгвістичне явище стала вже звичним об'єктом дослідження у таких аспектах, як-от: логіко-філософський, семіотичний, семантичний, стилістичний та ономаціологічний (Р. Якобсон, Х. Ортега-і-Гассет) [6, с. 15]. Детальне вивчення саме концептуальної метафори припадає на кінець ХХ – початок ХХІ століття, що тісно пов'язано з впровадженням когнітивно-дискурсивної парадигми у сучасні мовознавчі студії (Дж. Лакофф) [9; 11; 13]. Їхня увага головним чином зосереджена на виявленні та описі механізмів метафоризації загалом та визначенні потенціалу концептуальних метафор як способу сприйняття і відображення мовної картини світу зокрема.

З іншого боку, будь-який медіадискурс є одним із ключових елементів світосприйняття сучасної людини, оскільки він не тільки забезпечує її необхідною фактуальною інформацією, а й опосередковано здійснює прагматичний вплив на свідомість. Іншими словами, функціональна сутність медіадискурсу полягає у перетворенні фактуальної інформації у відповідні смисли, виведення знань з одного рівня на інший та зрощення різних типів інформації [3, с. 72; 5]. Серед його основних характеристик можемо виділити такі: він свідомо здійснюється комунікантом, містить певну прагматичну мету, яка несе у собі певний зміст і відповідно певний комунікативний вплив.

Загальновідомим є той факт, що новини вважають найбільш популярним різновидом медіадискурсу. Завдяки своїй динамічності такі повідомлення здатні відображати нагальні питання

сьогодення в найкоротші терміни [3; 5]. Журналісти, політичні діячі, посадовці, відомі персоналії у текстах новин часто вдаються до використання різних тропів і метафор у тому числі, щоб викликати інтерес у реципієнта повідомлення, привернути увагу громадськості до актуальної на поточний момент проблеми, дати однозначну оцінку такій події, а також спрогнозувати подальший її розвиток [3, с. 52; 5].

Всебічним вивченням медіадискурсу займалися Г. Гіссен, Т. ван Дейк, Д. Крістал, Дж. Річардсон, Д. Таннен, Р. Фаулер. Теоретичні засади медіадискурсивних досліджень випрацювали такі вітчизняні мовознавці, як: С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, О. Пономарів, Л. Ставицька та інші. Варто наголосити, що теоретичні засади медіатексту та його характеристики є предметом активних наукових розвідок Т. Дридзе, С. Бернштейна, М. Монгомері та багатьох інших лінгвістів. Зокрема, медична термінологія в масмедіа стала об'єктом окремого дослідження у доковідні часи у працях Д. Сизонова [10, с. 3] та неологізми на позначення явищ COVID-19 у сучасному епідеміологічному дискурсі [1, с. 7].

Актуальність проблеми дослідження зумовлена необхідністю комплексного опису когнітивно-дискурсивних особливостей концептуальних метафор на позначення явищ COVID-19, вилучених з електронних англомовних та україномовних текстів новин. Крім того, концептуальні метафори є яскравим прикладом функціонування креативних механізмів будь-якої сучасної мови та відображають актуальні мовні тенденції, які варто виявити й описати.

Формулювання мети і завдань статті. Ключовими для методології цього дослідження вважаємо постулати *концептуальної теорії метафори* (Дж. Лакофф і М. Джонсон), де метафору описують як когнітивний феномен, який забезпечує мовленнєво-розумову діяльність людини, слугує інструментом пізнання. Такі теоретичні положення, як приналежність метафори до сфери мови і мислення, функції метафори та її складники, причини появи та особливості її метафоричного значення, а також системність метафори, дозволяють прослідкувати певну тяглість і послідовність в історії вивчення цього тропу.

Окремим цікавим аспектом цієї наукової розвідки є методика лінгвостилістичного аналізу тропів, що дало змогу встановити художню специфіку концептуальних метафор та їхнє стилістичне забарвлення та/або стилістичну нейтральність.

Для розкриття когнітивних механізмів процесу метафоризації та диференціації знань про пандемію COVID-19 було залучено елементи методики концептуальної інтерпретації ментальних просторів (mental spaces) Ж. Фоконьє та М. Тернера

та теорії схем (schema theory) Ф. Бартлетта та Д. Румельгарта. У роботі також використано метод контекстуального аналізу з метою виявлення значень мовних засобів актуалізації концептуальних метафор на позначення явищ COVID-19 та метод зіставного аналізу англійських та українських новинних повідомлень.

Емпіричний метод, а саме прийом суцільної вибірки, було використано для формування фактичного матеріалу дослідження. Загалом методом суцільної вибірки було вилучено близько 323 концептуальні метафори із відповідно 120 англійських та 203 українськомовних текстів новинних повідомлень сучасного медіадискурсу.

Таким чином, **мета статті** полягає у комплексному виявленні певних когнітивних типів та опису дискурсивних особливостей концептуальних метафор на позначення явищ COVID-19 у сучасному англо- та українськомовному медіадискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчать сучасні когнітивно-дискурсивні дослідження, процеси метафоризації базуються на обробці знань, які втілюються у когнітивних конструктах-фреймах і сценаріях [9, с. 59]. Розгляд метафори як складного знака дозволяє виявити у ній первісну спрямованість на сприйняття та вплив [4; 6, 32; 11; 12] і прагматичну орієнтованість, що дає метафорі можливість виступати засобом здійснення адресованого мовленнєвого впливу. До прикладу, у конкретній мовленнєвій ситуації ставлення мовця до навколишнього світу так само, як і спонування адресата до будь-якої дії, не завжди буває висловленим прямо та буквально, а у завуальованій формі може бути цілком зрозумілим для адресата [7; 13, с. 32].

Говорячи про механізми творення концептуальних метафор, варто наголосити, що, за словами Дж. Лакоффа, вони формуються незалежно від мови. Учений вважає, що складні концептуальні метафори беруть свій початок з первинних метафор, які виникають мимовільно, як правило, в дитинстві, коли дві частини нашого мозку активуються одночасно під час переживання певного досвіду [11, с. 82]. Оскільки метафора належить не лише до сфери мови, а й до сфери мислення, можемо стверджувати, що процеси мислення значною мірою є також метафоричними. Завдяки такому міждисциплінарному підходу традиційна метафора виходить за рамки власне мовної системи, а тому її слід розглядати як когнітивний спосіб взаємодії мови, культури та мислення [9, с. 59; 12; 13].

Дж. Лакофф і М. Джонсон виділяють три основні типи концептуальних метафор за способом концептуалізації: структурні, орієнтаційні та онтологічні [11, с. 116]. У **структурних метафорах** процес метафоризації полягає у кон-

цептуалізації абстрактних понять через більш конкретні. Базуючись саме на таких метафорах, людина здійснює когнітивний процес систематизації, а також надає більшій чіткості абстрактній сфері знання [11, с. 117]. *Democratic challenger Joe Biden attacked the move, saying Mr Trump had put millions of lives at risk during the coronavirus pandemic. Health care will be a key battleground in the November presidential election* (CNN) – *Демократичний претендент Джо Байден розкритикував цей крок, заявивши, що містер Трамп поставив під загрозу мільйони життів під час пандемії коронавірусу. Охорона здоров'я стане основним полем бою на виборах президента в листопаді.*

У наведеному вище прикладі система охорони здоров'я ототожнюється з полем бою за допомогою структурної метафори HEALTH CARE IS A BATTLEFIELD. Для того щоб зрозуміти цю концептуальну метафору у повному обсязі, варто пояснити деякі культурні реалії, характерні саме для американського суспільства. Йдеться про те, що президент Трамп підтримав рішення суду, що скасовує Закон про доступну медичну допомогу (ACA). За таких умов приблизно 20 мільйонів американців залишаться без медичного страхування, що, за словами демократа Джо Байдена, є недопустимим. Через ці протиріччя кандидатів у президенти сфера охорони здоров'я стає полем бою для відстоювання власних політичних інтересів. У процесі метафоризації відбувається переосмислення абстрактного поняття *health care* (охорона здоров'я) і його актуалізація через конкретну номінацію а *battlefield* (поле бою) як місця, де розгортаються основні передвиборчі баталії.

Орієнтаційні метафори здійснюють когнітивний процес структуризації знань однієї системи на основі іншої: «ззовні – всередині», «вверх – вниз», «передня сторона – задня сторона». Так, процес подолання труднощів, негараздів часто асоціюється з рухом вгору. До прикладу: *As history has proven time and time again, Americans always rise to the challenge and get over the adversity* (CNN) – *Як неодноразово вже доводить історія, американці приймають виклик і долають усі незгоди.* У цьому прикладі під виразом *get over the adversity* автор має на увазі труднощі, пов'язані з першим спалахом коронавірусу. Йдеться про початок пандемії ще зовсім невивченого вірусу, який вимагав від відповідних служб злагоджених та виважених дій. Отже, концептуальна метафора CORONAVIRUS IS CHALLENGE вербалізується за допомогою виразу *get over the adversity*, що означає «шлях до подолання несприятливих обставин», тобто це рух вгору. «*Я впевнений, що ми в змозі пройти і в змозі остаточно перемогти COVID*» (Стенограми засідань Верховної Ради, 2020, корпус Грак).

Особливістю *онтологічних метафор* є процес відображення абстрактного поняття як живої сутності, а також проєктування певних рис та властивостей предметів фізичного світу на абстрактні поняття. Після усвідомлення такого досвіду людина може вирізняти їх з-поміж інших, а також трактувати їх як дискретні речовини чи сутності. Такі метафори пов'язані насамперед з досвідом людини, її фізичним світом [13, с. 49]. *As the Omicron variant sweeps the nation, it's disrupting everything, from garbage collection and emergency services, schools and travel as employees are out sick or in quarantine* (CNN) – *Оскільки омікрон змів цілу націю, він виводить з ладу все на своєму шляху – від служб вивозу сміття і надзвичайних ситуацій, шкіл та туристичних агенцій, оскільки робітники або хворіють, або перебувають на карантині.* У цьому текстовому фрагменті онтологічну метафору OMICRON IS HURRICUN розглядаємо як автономну сутність, яка має свої характеристики: мутований різновид коронавірусу, Оміврон, прирівнюють до буревію, який все змітає на своєму шляху, швидко поширюється, непрогнозований, непередбачуваний, з жахливими руйнівними наслідками для організму людини та для країни (у цьому разі США) загалом. В україномовних текстах новин зустрічаємо такі концептуальні метафори: «Мініфільм про медиків, які воювали з COVID-19, зняли на Вінниччині» (<http://www.vin.gov.ua/departament-okhorony-zdorovia/37593-donnia-medychnoho-pratsivnyka-zniyaly-mini-film-pro-medykiv-vinnychchynu-iaki-voiuvaly-z-covid-19>); «COVID-19 відібрав життя в 39-річного мешканця Дубенщини» (<https://03656.com.ua/covid-19-vidibrav-zhittya-v-39-richnogo-meshkantsya-dubenshchini/>) «Два роки пандемії: COVID вбив понад 5 млн людей у світі» (<https://coronavirus.rbc.ua/ukr/news/dva-goda-pandemii-covid-ubil-5-mln-chelovek-1638189856.html>).

Таким чином, онтологічні, структурні та орієнтаційні концептуальні метафори дозволяють людині краще усвідомлювати свій досвід, впорядкувати уже набуті знання, а також пояснити відповідні механізми взаємодії із навколишнім світом.

Варто наголосити, що концептуальні метафори своєю незвичністю активізують увагу читача, слугують чинником посилення комунікативного впливу на реципієнта [6; 7; 11; 13, с. 28]. З огляду на це можна виділити такі *дискурсивні функції* концептуальних метафор, як: *когнітивна, комунікативна, естетична, прагматична* [8, с. 53]. Розглянемо їх детальніше.

Когнітивна функція метафор ґрунтується на обробці та перетворенні знань. Як засіб пізнання та категоризації дійсності вона дозволяє бачити певні речі у зовсім іншому світлі, з іншого боку. Наприклад, пандемія коронавірусу загалом і поява

Омікрону зокрема створила багато проблем у різних сферах людської діяльності і, відповідно, спричинила появу різних концептуальних метафор, що стосуються медичної сфери: *to fight the coronavirus outbreak* – боротися зі спалахом коронавірусу [1], *global pandemic is turning everything upside down* – глобальна пандемія перевертає все з ніг на голову [5], *disease control could provide a "roadmap"* – контроль захворювання може надати нам подальший план дій [7], *racing heart* – пришвиджене серцебиття [6], *health system could completely collapse* – система охорони здоров'я може повністю розвалитися [2], *UK death toll fell to the lowest* – коефіцієнт смертності у Великобританії став мінімальним [4], *"the contagion curve" could rise again* – кількість випадків захворювання може знову зрости [3].

Цікавою для інтерпретації є концептуальна метафора CORONAVIRUS SITUATION IS A HEADACHE. *All situation creates a political headache for Johnson, who as well as being Prime Minister, is also leader of what is officially still the Conservative and Unionist party (UK) – Вся ситуація створює політичний біль для Джонсона, який є як прем'єрміністром, також і лідером того, що офіційно досі є Консервативною партією.* Тут актуалізується концептуальна метафора СИТУАЦІЯ З ПАНДЕМІЄЮ Є ПОЛІТИЧНИМ ГОЛОВНИМ БОЛЕМ. Основними смисловими компонентами цієї метафори є лексичні одиниці (situation, create, headache). Денотативне значення лексичної одиниці *headache* таке: відчуття болю в черепі. Автор використав саме таке порівняння, щоб показати, що епідеміологічна ситуація з коронавірусом є досить болючою (за втратами) і серйозною водночас. Крім того, у США вона ще підсилюється відповідними політичними іграми: прихильники Дональда Трампа заперечують існування коронавірусу і відмовляються вакцинуватися. Прихильники Джо Байдена сумлінно слідуєть усім вимогам карантину. Отже, когнітивна функція цієї метафори полягає у репрезентації абстрактного поняття (важкої ситуації пандемії коронавірусу) через конкретне (головний біль).

Комунікативна функція концептуальних метафор ґрунтується на постулаті, що люди мислять метафорами, а метафори слугують відповідним способом передачі інформації. Завдяки їм інформація репрезентується творчо, образно, яскраво і таким чином дозволяє комунікантам краще порозумітися.

У текстовому фрагменті нижче йдеться про швидке поширення нового варіанту коронавірусу під назвою «оміврон». *As the Omicron variant spreads like wildfire across the United States, it's likely just about everybody will be exposed to the strain, but vaccinated people will still fare better;*

the nation's leading infectious disease expert said Tuesday (CNN) – Варіант коронавірусу, омїкрон, поширюється територією Сполучених Штатів як лісова пожежа, скоріш за все кожен перехворіє, проте вакциновані люди все ж легше будуть його переносити, заявив експерт з інфекційних хворіб у вівторок. Автор цього новинного повідомлення використовує образ лісової пожежі для стилістично забарвленого, емоційного опису ситуації надшвидкого поширення омїкрона. Така аналогія є досить вдалою, на наш погляд, оскільки є близькою для американських читачів, оскільки лісові пожежі стали доволі частим явищем у цій країні. Використана концептуальна метафора цілком повно передає і швидкість поширення омїкрона, і його руйнівний вплив на здоров'я людини та на економіку країни загалом. Таким чином, можемо ідентифікувати концептуальну метафору **OMICRON IS WILDFIRE**, комунікативна функція якої полягає у відтворенні ситуації некерованого поширення вогню, тотального руйнування, хаосу і загибелі багатьох живих організмів, передачі емоцій жаху, страху та паніки під час чергового сплеску захворювання.

Слід наголосити, що *естетична функція* концептуальних метафор є невід'ємним складником художнього дискурсу, проте її часто зустрічаємо і у медіадискурсі також. Варто наголосити, що такі концептуальні метафори надають новинним повідомленням не тільки особливої глибини, а й влучності у тому числі, що загалом створює ідеальне поєднання стандартизованого мовлення та експресії [8, с. 51; 11; 12]: До прикладу: *«COVID зіпсував Різдво, яке, беручи до уваги економічну ситуацію, мало б велике значення для різних економік планети»* (<https://uk.economy-pedia.com/11034712-christmas-2020-special-the-last-challenge-of-the-year>); *«Covid зіпсував усі плани на літо і на подорожі»* (<http://gradhorlittdchil.tk/>).

Описана вище складна ситуація під час пандемії коронавірусу ускладнюється ще й появою цілком нового варіанту коронавірусу, яку передано за допомогою концептуальної метафори **OMICRON IS FIRE**: *“Omicron continues to burn through the commonwealth, growing at levels we have never seen before. Omicron is significantly more contagious than even the Delta variant”, said Kentucky Gov. Andy Beshear, noting the earlier variant that spurred a surge of cases in the summer and fall (CNN) – Омїкрон продовжує спалювати країну, піднімаючись до рівня, якого ми ще не бачили раніше. Омїкрон є значно більш контактний, ніж навіть Дельта вірус, – сказав губернатор штату Кентукі Енді Бешер, – чи інші віруси, які поширювалися раніше, влітку чи восени. Omicron moves faster and wider than any such Covid new variant that we have*

previously seen. We therefore urge these countries to mandate the use of high-quality masks in closed and indoor settings and ensure that vulnerable individuals have access to them”, he said. (CNN) – Омїкрон поширюється швидше і на ширшій території, ніж будь-який новий варіант ковіду, який ми до того бачили. Ми тому і змушували ці країни зробити використання високоякісних масок у закритих приміщеннях обов'язковим і забезпечити людям групи ризику доступ до них.

Таким чином, функціонування концептуальних метафор в англійських та українських текстах новин уможливує актуалізацію важливих суспільних проблем, а також коректну інтерпретацію інформаційного ядра повідомлення, з іншого боку, надання власного бачення ситуації, якісної оцінки описаним подіям. В таких новинах увага акцентується як на актуальності проблеми, так і на її інтерпретації.

Прагматична функція метафори передбачає висвітлення подій під час пандемії у потрібному автору світлі, а також здійснення певного впливу на погляди та рішення реципієнта комунікативного повідомлення, закликає до дій [2; 4; 8, с. 52]. Наприклад: *«Я дякую колегам за те, що вони підтримали правку, яка дозволить місцевим громадам зберегти кошти і боротися з COVID за реальні гроші, які будуть у них у громадах»* (Стенограми засідань Верховної Ради, 2020, корпус Грак). *«Але водночас я хочу звернути увагу, що на минулому парламентському тижні, це було 20 жовтня, Верховна Рада 300 голосами підтримала проєкт постанови Юлії Тимошенко стосовно конкретних заходів, які потрібно робити для того, щоб подолати COVID»* (Стенограми засідань Верховної Ради, 2020, корпус Грак).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання концептуальних метафор на позначення явищ COVID-19 в англійському та українському медіадискурсі є одним зі способів повної передачі змісту новинного повідомлення. Описані вище когнітивні типи метафор є характерними для обидвох дискурсів (англійського та українського). Вживаючи різного роду концептуальні метафори важливо не зосереджуватися на використанні вже відомих, стертих метафоричних моделей, оскільки вони продукують усталені штампи, а, навпаки, креативно трансформувати їх, наповнюючи мовний простір сучасного медіадискурсу новими словами і образами і тим самим збагачуючи його. Виявлення та опис концептуальних метафор, що характерні лише для одного типу медіадискурсу (українського чи англійського), будуть розглянуті у наступних публікаціях, що і становить **перспективу подальших досліджень**.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабелюк О. А. Способи творення неологізмів на позначення явищ COVID-19 в англomовному епідеміологічному дискурсі. *Львівський філологічний часопис*. № 7. Львів, 2020. С. 3–15.
2. Бровченко І. В. Концептуальна метафора в кліше англomовного наукового тексту : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2011. 364 с.
3. Гаврилюк І. О. Масмедійний дискурс: змістові, культурні та функціональні особливості. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016. Вип. 10 (1). С. 110–117.
4. Дацишин Х. П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики) : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2005. 287 с.
5. Довгань О. С. Англomовний новинний дискурс у сучасному медіапросторі. 2018. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvnuu_fil.n_2018_281_37
6. Космеда Т. А. Метафора сучасної публіцистики: актуалізація антропонімів (на матеріалі української та російської мов). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. № 3. 2015. С. 116–122.
7. Кравець Л. В. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. Київ : Академія, 2012. 416 с.
8. Одинецька Л. В. Функції метафори в публіцистичному дискурсі на матеріалі суспільно-політичного журналу «Україна». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. «Проблеми граматики і лексикології української мови»*. Випуск 12. 2015. № 1. С. 56–58.
9. Приходько А. М. Концепти і концептосфери в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 59 с.
10. Сизонов Д. Ю. Медична термінологія в масмедіа: стилістичний потенціал : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2012. 195 с.
11. Lakoff G. *Metaphors We Live by*. Chicago : Chicago University Press, 1980. 242 p.
12. Lakoff G. *Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York : Basic Books, 1999. 242 p.
13. Lakoff G. *The Contemporary Theory of Metaphor*. London : Cambridge University Press, 1993. P. 24–30.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. (CW) – Coronavirus: Why some countries wear face masks and others don't. URL: <https://www.bbc.com/news/world-52015486>
2. (DT) – Donald Trump Speech Transcript on Coronavirus, Ban on Europe Travel. URL: <https://www.rev.com/blog/transcripts/donald-trump-speech-transcript-on-coronavirus-ban-on-europe-travel>
3. (TW) – They're Working In Healthcare During A Pandemic. They Don't Get Health Insurance. URL: <https://www.buzzfeednews.com/article/emmanuelfelton/coronavirus-hospital-healthcare-staff-no-health-insurance>
4. (CT) – Coronavirus: Trump says US reopening, "vaccine or no vaccine". URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52685487>
5. (CA) – Coronavirus: Two Americas in the nation's capital. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52679654>
6. (СУМ). Словник української мови. Академічний тлумачний словник / за ред. Білодіда І. К. Київ : Наукова Думка, 1970–1980. 1298 с.
7. (ГРАК) – 2017–2021: Генеральний регіонально анований корпус української мови (ГРАК) / Шведова М., Р. фон Вальденфельс, Яригін С., Рисін А., Старко В., Возняк М., Крук М. та ін. Київ–Львів–Єна, 2017–2021. URL: www.uacorpus.org

REFERENCES

1. Babelyuk, O. A. (2020) *Sposoby tvorennia neolohizmiv na poznachennia yavysheh COVID-19 v anhlomovnomu epidemiolohichnomu dyskursi. L'vivs'kyu filolohichnyu chasopys*. No. 7. L'viv. P. 3–15.
2. Brovchenko, I. V. (2011) *Kontseptual'na metafora v klishe anhlomovnoho naukovoho tekstu : dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Kharkivs'kyu natsional'nyu universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv*. 364 p.
3. Havrylyuk, I. O. (2016) *Mas-mediyyny dyskurs: zmistovi, kul'turni ta funktsional'ni osoblyvosti. Aktual'ni problemy filolohiyi ta perekladoznavstva*. Vyp. 10 (1). P. 110–117.
4. Datsyshyn, Kh. P. (2005) *Metafora v ukrayins'komu politychnomu dyskursi (za materialamy suchasnoyi periodyky) : dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.08. L'vivs'kyu natsional'nyu un-t im. Ivana Franka. L'viv*, 287 p.

5. Dovhan', O. S. (2018) Anhlomovnyy novynnyy diskurs u suchasnomu mediaprostori. 2018. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&
6. Kosmeda, T. A. (2015) Metafora suchasnoyi publitsystyky: Aktualizatsiya antroponimiv (na materiali ukrayins'koyi ta rosiys'koyi mov). *Naukovyy visnyk DDPU imeni I. Franka. Seriya "Filolohichni nauky. Movoznavstvo"*. No. 3. P. 116–122.
7. Kravets', L. V. (2012) Dynamika metafory v ukrayins'kiy poeziyi XX st. Kyiv : Akademiya. 416 p.
8. Odynets'ka, L. V. (2015) Funktsiyi metafory v publitsystychnomu diskursi na materiali suspil'no-politychnogo zhurnalu "Ukrayina". *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 10. Problemy hramatyky i leksykolohiyi ukrayins'koyi movy*. Vypusk 12. No. 1. P. 56–58.
9. Prykhod'ko, A. M. (2008) Kontsepty i kontseptosfery v kohnityvno-dyskursyvnii paradyhmi linhvistyky. Zaporizhzhya : Prem'yer, 59 p.
10. Syzonov, D. Yu. (2012) Medychna terminolohiya v mas-media: stylistychnyy potentsial : monohrafiya. Kyiv : VPTS "Kyyivs'kyy universytet". 195 p.
11. Lakoff, G. (1980) *Metaphors We Live by*. Chicago : Chicago University Press. 242 p.
12. Lakoff, G. (1999) *Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York : Basic Books, 242 p.
13. Lakoff, G. (1993) *The Contemporary Theory of Metaphor*. London : Cambridge University Press. P. 24–30.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. (CW) – Coronavirus: Why some countries wear face masks and others don't. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/world-52015486>
2. (DT) – Donald Trump Speech Transcript on Coronavirus, Ban on Europe Travel. Retrieved from: <https://www.rev.com/blog/transcripts/donald-trump-speech-transcript-on-coronavirus-ban-on-europe-travel>
3. (TW) – They're Working In Healthcare During A Pandemic. They Don't Get Health Insurance. Retrieved from: <https://www.buzzfeednews.com/article/emmanuelfelton/coronavirus-hospital-healthcare-staff-no-health-insurance>
4. (CT) – Coronavirus: Trump says US reopening, 'vaccine or no vaccine'. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52685487>
5. (CA) – Coronavirus: Two Americas in the nation's capital. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52679654>
6. (SUM) – Slovník ukrajins'koyi movy. (1970–1980). Akademichnyy tlumachnyy slovník / za red. Bilodida I. K. Kyiv : Naukova Dumka, 1298 p.
7. (HRAK) – 2017–2021: Heneral'nyy rehional'no anotovanyy korpus ukrajins'koyi movy (HRAK) / Shvedova M., R. Fon Val'denfel's, Yaryhin S., Rysin A., Starko V., Voznyak M., Kruk M. Ta in. (2017–2021). Kyiv–L'viv–Yena. Retrieved from: www.uacorporus.org

**ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ОПИСУ ПЕРСОНАЖІВ:
ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ (НА ОСНОВІ РОМАНУ ГОЛЛІ БЛЕК
«ЖОРСТОКИЙ ПРИНЦ»)**

Барановська Л. М.

*студентка кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-2688-7725
liliiia.baranovska.fl.2018@lpnu.ua*

Альбота С. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-3548-1919
Solomiia.M.Albota@lpnu.ua*

Ключові слова: *перекладацькі трансформації, метафоризація, стилістичний аспект, троп, транскодування.*

У статті розглянуто методи та особливості перекладу творів жанру фентезі, зокрема стилістичних засобів, використаних для описів у циклі романів американської письменниці Голлі Блек «Жорстокий принц». З метою забезпечення адекватного та зрозумілого читачеві художнього тексту перекладачам необхідно застосовувати відповідні техніки художнього перекладу. Як правило, у творах фентезі використовуються різноманітні магічні мотиви, елементи рицарської доби у поєднанні із сучасним світом, реалістична манера оповіді, надприродні та магічні елементи. Для фентезійних історій часто притаманна присутність таких міфічних істот, як перевертні, ельфи, велетні, гноми та гобліни. В опрацьованому романі події відбуваються серед відносно нових для літератури міфічних істот – фейрі. Література такого жанру значно відрізняється від інших жанрів літератури, тому під час її перекладу виникає чимало труднощів. Важливо передати відповідну атмосферу, настрій, поведінку персонажів, своєрідний символізм, яким автор наділив кожного з героїв, адже вони є уособленням людей реального світу. Для вираження таких особливостей автори зазвичай використовують фольклорні, жаргонні та діалектні мовленнєві фігури, які важко або деколи неможливо перекласти з мови джерела на цільову мову. Для перекладу художніх творів не варто використовувати техніку дослівного, машинного перекладу, оскільки її застосування може призвести до втрати особливого забарвлення твору, справжніх емоцій та почуттів персонажів. Стилiстичний аспект відіграє важливу роль у перекладознавстві, оскільки він слугує засобом досягнення адекватного перекладу тексту та вираження його особливостей перекладачем у процесі перекладу. У художньому стилі використання тропів сприяє кращому розумінню тексту, їхньою головною роллю у художньому тексті є зображальна естетика. До тропів належать порівняння, метафора, епітет, метонімія, синекдоха, персоніфікація, алегорія тощо. Стиль художньої фентезійної літератури є особливим стилем, який склався у системі літературної англійської мови. У процесі перекладу англійських текстів жанру фентезі перекладач може

стикнутись із труднощами, пов'язаними зі значними розбіжностями у структурах англійської та української мов, оскільки вони лексично та граматично різняться між собою.

**THE USAGE OF STYLISTIC TOOLS FOR CHARACTER DESCRIPTION:
TRANSLATION ASPECT (BASED ON HOLLY BLACK'S NOVEL
"THE CRUEL PRINCE")**

Baranovska L. M.

*Student at the Applied Linguistic Department
Lviv Polytechnic National University
Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-00022688-7725
liliia.baranovska.fl.2018@lpnu.ua*

Albota S. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Applied Linguistics Department
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandera Street, 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3548-1919
Solomiia.M.Albota@lpnu.ua*

Key words: *translation transformations, metaphorization, stylistic aspect, tropes, transcoding.*

The article focuses on methods and features of translation of fantasy genre works, in particular the stylistic means used to describe the series of novels by American writer Holly Black "The Cruel Prince". In order to ensure that the literary text is adequate and understandable to the reader, translators need to use appropriate literary translation techniques. As a rule, works of fantasy genre use a variety of magical motifs, elements of the knighthood in combination with the modern world, realistic style of storytelling, supernatural and magical elements. Fantasy stories are often characterized by the presence of mythical creatures such as werewolves, elves, giants, gnomes and goblins. In the elaborated novel, the events take place among the relatively new to literature mythical creatures – fairies. The literature of this genre is significantly different from other genres of literature, so during its translation there are many difficulties. It is important to convey the appropriate atmosphere, mood, behavior of the characters, a kind of symbolism, which the author gave each of them, because they are the personification of people in the real world. To express such features, the authors usually use folklore, slang and dialect speech figures, which are difficult or sometimes impossible to translate from the source language to the target language. We should not use the technique of literal, machine translation to translate fiction, as its use can lead to the loss of a special coloring of the work, the real emotions and feelings of the characters. The stylistic aspect plays an important role in translation studies, as it serves as a means of achieving adequate translation of the text and expressing its features by the translator in the translation process. In the artistic style, the usage of tropes contributes to a better understanding of the text, their main role in the fiction is the pictorial aesthetics. The tropes include comparison, metaphor, epithet, metonymy, synecdoche, personification, allegory, etc. The style of fantasy literature genre is a special style that has developed in the system of literary English. In the process of translating English-language fantasy texts, the translator may face difficulties due to significant differences in the structures of English and Ukrainian, because they differ lexically and grammatically.

Постановка проблеми. Саме в ХХ ст. виникає та починає розвиватись такий літературний жанр, як фентезі. Він досить швидко став відомим серед підлітків та дорослих. Фентезі вважають своєрідною казкою для дорослих, воно виникло на основі казок, міфів та легенд. У поданій праці наша увага акцентується на стилістичних засобах, які використовує авторка для опису зовнішності, поведінки та емоцій персонажів, а також на перекладі цих засобів з англійської українською мовою. Література жанру фентезі привертає дедалі більшу увагу перекладачів, мовознавців та літературознавців. Художня література висвітлює лексичні та стилістичні особливості мови письменника, які проявляються в мові персонажів, фразах, словах, діалогах та власне їх описах. У наукових доробках Л. Фернадеса [1], Р. Шидфар [2], О. Ковтун [3], Ю. Кагарлицького [4] та ін. визначення специфіки літератури жанру фентезі посідає визначне місце.

Мета перекладача – передати вихідний текст настільки досконало та адекватно, щоб читач отримав такі ж емоції від перекладу, які б міг мати від оригіналу. Основним моментом перекладацької діяльності є реалізація великої кількості різних лексико-семантичних перетворень, які уможливають точне відтворення інформації за допомогою засобів цільової мови. Варто пам'ятати, що переклад – це лише одне з можливих рішень, не буває ідеального перекладу, кожен перекладач «бачить по-своєму». Проте з метою оцінки перекладів необхідно звертати увагу на відповідність образів оригіналу образам перекладу.

Мета поданої статті полягає у визначенні методів та підходів до перекладу стилістичних засобів, використаних для опису зовнішності, поведінки та емоцій персонажів, з англійської мови українською мовою на основі перекладу фентезійного роману американської письменниці Голлі Блек «Жорстокий принц» українською перекладачкою Марією Пухлій.

Рішення до запропонованої мети можуть бути досягнені шляхом виконання таких **завдань**:

- висвітлення труднощів, що виникають під час перекладу літератури жанру фентезі з англійської мови українською;
- визначення стилістичних засобів, використаних авторкою для опису персонажів;
- окреслення та застосування перекладацьких трансформацій, які використовуються в процесі перекладу стилістичних засобів англійської мови українською;
- виокремлення методів, за допомогою яких вдається створити найбільш адекватний переклад цих стилістичних засобів.

Об'єктом дослідження виступають стилістичні засоби (тропи), які використані для опису персонажів твору, їхньої поведінки, почуттів

та емоцій авторкою роману-фентезі «Жорстокий принц» Голлі Блек, та їх відповідники, що запропоновані українською перекладачкою Марією Пухлій.

Предметом праці виступають перекладацькі трансформації, які застосовує перекладачка, щоб передати опис, почуття та емоції персонажів та створити адекватний переклад роману для українського читача.

Виклад основного матеріалу дослідження. Література фентезі є жанром художньої літератури, тому їй притаманні всі особливості цього стилю. Естетична функція художнього стилю виступає однією з найголовніших та є обов'язковою для творів такого жанру. Перед автором фентезі постає завдання створити вигаданий, яскравий світ детально продуманих та реалістичних персонажів, а також створити динамічний опис подій, що неодмінно зацікавить читача. Водночас перед перекладачем таких творів стоїть вимога адекватно та доступно передати засобами вихідної мови задумку автора та викликати в читача чітко виражену позитивну чи негативну реакцію. Для того щоб викликати подібну реакцію, автори використовують чимало багатозначних слів, поєднання лексичного й контекстуального значення цих слів, а також їх гармонійне функціонування в тексті [5, с. 259]. Серед таких лексичних засобів використовується велика кількість яскравих епітетів, порівнянь, метафор, авторських неологізмів, різні види повторів, діалектизми, жаргонізми тощо [6, с. 314–315]. Чимало авторів використовують не лише лексичні, а також і синтаксичні засоби. Найчастіше трапляються такі техніки, як контраст коротких та довгих речень, інвертований порядок слів у реченні, використання великої кількості речень із сурядним зв'язком, належність або відсутність у стилі автора зворотів тощо [5, с. 260; 6, с. 314–315]. Зазвичай науковці до стилістичних проблем художнього тексту відносять труднощі передачі ідіостилу письменника.

За основу дослідження було вибрано роман із трилогії про Народ Повітря американської письменниці Голлі Блек “The Cruel Prince” [7] та його переклад українською Марії Пухлій видавництва «Віват» [8]. Зростання серед сучасних читачів зацікавленості до жанру фентезі, а також до творчості цієї авторки зумовило вибір саме цього твору.

Переклад художнього твору передбачає виконання двох основних функцій: інформативної і творчої [9]. Переклад лексико-стилістичних засобів має бути поглиблено вивчений з точки зору вихідного тексту, оскільки він ускладнений високого рівня смисловим навантаженням. В. Комісаров стверджує, що перекладацькі трансформації можна поділити на лексичні

(транскрипція, транслітерація та калькування), граматичні (дослівний переклад, поділ речень, об'єднання речень та граматичні заміни) та лексико-граматичні (антонімічний переклад, описовий переклад, компенсація) [10].

Використання такого лінгвістичного засобу, як оксюморон, допомагає підкреслити зовсім протилежні за семантичним значенням поняття і надати їм особливого значення.

Here, I am the strange one, with my blunt fingers, round ears, and mayfly life [7].

Тут дивна я – зі своїми тупими пальцями, округлими вухами й довголіттям однокішки [8, с. 19].

У наведеному прикладі в оригіналі тексту немає чітко вираженого оксюморону, проте в перекладі він яскраво виражений. Англійський іменник *mayfly* позначає назву ряду комах, переклад цього слова здійснено методом калькування. Варто зазначити, що для українського перекладу це слово має декілька значень:

1) комаха, що живе один день;

2) щось короткочасне, таке, що має значення протягом недовгого часу [11].

Іменник *life* перекладено як *довголіття*, а не його відповідником «життя», тобто перекладачка вкладає глибший сенс, «тривале життя» [11].

Порівняння – явне твердження часткової ідентичності: близькість, подібність, подоба двох об'єктів. Образна схожість двох несхожих предметів, які належать до двох різних класів [12, с. 74]. Опрацьований роман містить чимало порівнянь, зазвичай авторка порівнює зовнішній вигляд, одяг персонажів, його кольори:

Her skin is the bluish color of skim milk, and her hair is as white as fresh-fallen snow. She is beautiful but unnerving to look at, like a ghost. Tonight she is wearing green and gold, a mossy dress with an elaborate shining collar that makes the pink of her mouth, her ears, and her eyes stand out. Madoc is dressed in green, too, the color of deep forests [7].

Її шкіра має синюватий колір збираного молока, а волосся біле, як новий сніг. Вона гарна, проте дивиться на неї неприємно, як на привида. Сьогодні вона вдягнена в зелено-золотаву, болотяного відтінку, сукню; вигадливий блискучий комір підкреслює рожевість її вуст, вух і очей. Мадок теж убраний в зелене, і це зелень дрімучих лісів [8, с. 22].

Цікавим випадком є переклад словосполучення *fresh-fallen snow*, тобто сніг, який тільки-но випав. Перекладачка використовує метод лексичної заміни зі збереженням семантичного змісту, вживаючи прикметник *новий* замість того, щоб застосувати метод калькування, який міститиме дієприкметниковий зворот.

Для передачі кольорової гами українською мовою перекладачка використовує дієслово

у поєднанні з іменником орудного відмінку *виблискує золотом*, хоч в оригіналі воно відтворене як іменникове словосполучення *glittering gold*, для перекладу *deep green of ivy* було використано порівняння *темно-зелене, як плющ*, а не, наприклад, лексична заміна з використанням дієслова.

Her skin is a glittering gold, her hair the deep green of ivy [7].

Її шкіра виблискує золотом, а волосся темно-зелене, як плющ [8, с. 29].

Наступний приклад яскраво демонструє застосування методу калькування *deep red* – *темно-червоний, each like a drop of frozen blood* – *схожі на краплі замерзлої крові*.

Valerian is in deep red, cabochon rubies sparkling on his cuffs, each like a drop of frozen blood [7].

Валеріан убраний у темно-червоне, а на його манжетах іскряться рубінові кабошони, схожі на краплі замерзлої крові [8, с. 30].

Важливою ознакою роману є використання авторкою переважно темних відтінків кольорів, червоного, зеленого, інколи використовується золотий та срібний для опису осіб королівського роду. Такий прийом надає персонажам більшої таємничості та певною мірою відображає їхній характер.

Поєднання епітетів, порівнянь та уособлень є характерною рисою опрацьованого роману, такі стилістичні прийоми дозволяють глибше осмислити характер персонажів, їхні почуття та думки [13].

His eyes are bright as coals, his hatred a living thing, shimmering in the air between us like the air above black rocks on a blazing summer day [7].

Його очі палають, мов жаринки, його ненависть оживає й мерехтить між нами, як повітря над чорним камінням спекотного літнього дня [8, с. 55].

У прикладі для перекладу застосовано метод переходу з однієї частини мови в іншу. Оригінальний текст демонструє номінативне словосполучення *living thing* як «жива істота», україномовна версія звучить як *ненависть оживає*. Семантичне значення одне й те саме, проте засоби для його вираження відрізняються.

Для літератури жанру фентезі характерне вживання метафор, які дозволяють порівняти об'єкти за асоціативною схожістю. Такий прийом є досить ефективним, оскільки читач самостійно знаходить взаємозв'язок між об'єктами, використовуючи свої знання та досвід [14].

Like, for example, as a redcap, Madoc needs bloodshed the way a mermaid needs the salt spray of the sea [7].

Наприклад, Мадок – червона шапка, і тому потребує кровопролиття, як русалка потребує солоних бризок морської води [8, с. 34].

Тобто герой Мадок не може жити без кровопролиття, бо тоді загине, так само як і русалка, яка не може жити на суші.

Одним зі стилістичних засобів, який використовуються на граматичному рівні, є повторення. Його застосовують для навмисного повторення будь-яких одиниць висловлювання. Найчастіше такий прийом вживають, щоб акцентувати увагу та вказати на емоційність.

I refuse to do that. I will not do that. Nicasia's wrong about me. I don't desire to do as well in the tournament as one of the fey. I want to win. I do not yearn to be their equal. In my heart, I yearn to best them [7].

Я відмовляюся. Я цього не робитиму. Нікасія помиляється щодо мене. Я не бажая проявити себе на турнірі не гірше за фейрі. Я хочу перемогти. Я не прагну бути рівною їм. У душі я прагну їх перевершити [8, с. 42].

У вищенаведеному прикладі, окрім повторення частин із значенням «я хочу» та «я буду», можна також простежити певну градацію для підвищення виразності (клімакс), спершу героїня не вірить у себе, проте пізніше загоряється бажанням не просто бути рівною чарівним створінням, а й перевершити їх.

Уособлення, або персоніфікація, з особливою частотністю вживається у фентезійній літературі. Зображення неживих предметів із наділенням їх властивостями живих істот широко популярне для містичних та магічних оповідань.

... and go outside into the late-morning sun. Bright as hammered gold, it hurts my eyes when I sit down on a patch of clover near the stables, looking back at the house [7].

... виходжу на майже полуденне сонце. Яскраве, мов куте золото, воно ріже мені очі, коли я сідаю на зарості конюшни біля стаєнь і озираюся на будинок [8, с. 53].

Англійською мовою речення *it hurts my eyes* позначає сонце, яке робить «боляче» очам, на нього важко дивитись, проте Марія Пухлій для українського перекладу використовує більш емоційно забарвлені засоби *воно ріже мені очі*, порівнюючи сонце з людиною, яка щось ріже й робить боляче.

Значення клімаксу (градації) як стилістичної фігури полягає в тому, щоб подати висловлення так, щоб кожен наступний його компонент збільшував значущість, важливість або емоційну напругу розповіді. Цей прийом показує зростання емоцій у героя, нагромадження думок і страху. Часто використовується із повторенням для збільшення ефекту.

Here's why I don't like these stories: They highlight that I am vulnerable. No matter how careful I am, eventually I'll make another misstep. I am weak. I am fragile. I am mortal [7].

I ось чому я не люблю цих історій: вони підкреслюють мою вразливість. Хоч яка я обережна, рано чи пізно я оступлюся ще раз. Я слабка. Я вразлива. Я смертна [8, с. 58].

Для того щоб передати, понизити емоційно-смислово значущість, використано протилежний клімаксу стилістичний засіб – антиклімакс.

Описи емоційних станів героїв визначаються різноманітністю та деталізацією. Згідно з опрацьованим матеріалом, найпоширенішими стратегіями перекладу стилістичних засобів для опису персонажів, їхніх емоцій та почуттів є граматичні та лексичні заміни, калькування та адаптація.

Висновки і перспективи подальших розробок. Література жанру фентезі відзначається створенням письменниками унікального світу, власної реальності та персонажів. У романі «Жорстокий принц» використано чимало стилістичних засобів для характеристики персонажа, створення його унікального образу. Найчастіше вживаються епітети, метафори, порівняння, для передачі почуттів спостерігається часте використання градації (клімакс та антиклімакс) та уособлення.

Зазвичай перекладачка Марія Пухлій для передачі вищеписаних стилістичних понять вдається до застосування лексичних та граматичних заміни, що, на нашу думку, є вдалим методом, оскільки майстерно підібрані українські відповідники допомагають читачеві заглибитись у оповідь авторки стати на крок ближче до персонажів. Також спостерігається використання калькування та дослівного перекладу.

Кожен письменник має набір унікальних прийомів, які формують його індивідуальний стиль, який згодом допомагає читачам визначити конкретного автора. З метою створення емоційної атмосфери в художньому творі автор використовує низку засобів, здатних пробудити у читача глибокі почуття та емоції, налаштувати читача на певний спосіб сприйняття та створити емоційну оцінку тексту.

У художньому стилі тропи сприяють кращому розумінню тексту, виражають і організують виклад, а основна функція тропів у мові художніх творів – зображальна естетика.

Для цього твору характерне зображення персонажів та пейзажів з використанням певних кольорів, для осіб королівської крові це здебільшого червоний, зелений, золотий, срібний і темно-синій. Для персонажів людського походження характерні яскравіші відтінки, наприклад, голубий, жовтий та рожевий. Для перекладу кольоровою гамою було застосовано метод калькування, лексичної заміни, перекладачка вдається до заміни іменникових словосполучень дієслівними.

Завдяки запропонованому дослідженню можна краще зрозуміти та оцінити, як Марія

Пухлій використовувала ті чи інші прийоми перекладу стилістичних засобів для опису персонажів у процесі перекладу роману американської письменниці Голлі Блек «Жорстокий принц», і на основі цього проаналізувати найбільш доцільні методи та способи перекладу літератури жанру фентезі.

Перспективою дослідження виступає майбутній аналіз лексико-стилістичних засобів у циклі романів Голлі Блек про Народ Повітря, а також удосконалення методів і способів їх перекладу в літературному жанрі фентезі.

ЛІТЕРАТУРА

- Lincoln Fernandes. Translation of Names in Children's Fantasy Literature: Bringing the Young Reader into Play. *New Voices in Translation Studies*. 2006. No. 2. P. 44–57.
- Шидфар Р. Бесконечная история. Очерк развития зарубежной фэнтези. *Книжное дело*. 1997. № 9. С. 86–90.
- Ковтун Е. Н. Фантастика как объект научного исследования: проблемы и перспективы отечественного фантаствоведения. Москва : Издательство Московского университета. 2007. № 63. С. 20–39.
- Кагарлицкий Ю. И. Фантастика ищет новые пути. Москва : Вопросы литературы. 1974. С. 159–178.
- Ковтун Е. Н. Поэтика необычайного. Художественные миры фантастики, волшебной сказки, утопии, притчи и мифа (На материале европейской литературы первой половины XX века). Москва : Изд-во МГУ. 1999. 308 с.
- Алексеева И. С. Введение в переводоведение : учебное пособие для студентов филологических и лингвистических факультетов высших учебных заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2004. 352 с.
- The Cruel Prince. Online Read Free Novel. URL: https://onlinereadfreenovel.com/holly-black/43068-the_cruel_prince.html (дата звернення: 30.03.2022).
- Блек Г. Жорстокий принц / пер. з англ. М. Пухлій. Харків : Віват, 2021. 400 с.
- Дюришин Д. Межлитературные формы художественного перевода. Проблемы особых межлитературных общностей. Москва : Наука, 1993. 312 с.
- Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Изд-во «ЭТС», 2000. 424 с.
- ОДНОДЕНКА. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/odnodenka> (дата звернення: 28.04.2022).
- Знаменская Т. А. Стилистика английского языка: основы курса. Москва : УРСС, 2002. 168 с.
- Альбота С. М. Мовні засоби втілення символу Фауст у Трагічній історії доктора Фауста Крістофера Марло. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. Вип. 3. С. 121–127.
- Albota S. M., Baranovska L. M. Stylistic means of embodying the tension atmosphere in Stephen King's novel "The Outsider". *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Volume 3, Issue 48. 2021. С. 64–67.

REFERENCES

- Lincoln Fernandes. (2006) Translation of Names in Children's Fantasy Literature: Bringing the Young Reader into Play. *New Voices in Translation Studies*. No. 2. P. 44–57.
- Shydfar, R. (1997) Endless story. Essay on the development of foreign fantasy [Beskonechnaya istoriya. Ocherk razvitiya zarubezhnoj fentezi]. Moscow : Book business. Vol. 9. [in Russian]
- Kovtyn, E. N. (2007) Science Fiction as an object of scientific research: Problems and prospects of Russian science of science fiction [Fantastika kak obekt nauchnogo issledovaniya: problemy i perspektivy otechestvennogo fantastovedeniya]. Moscow : Moscow University Press. Vol. 63. [in Russian]
- Kagarlickij, Yu. I. (1974) Fiction is looking for new ways [Fantastika ishet novye puti]. Moscow : Questions of literature. [in Russian]
- Kovtun, E. N. (1999) Poetics of the extraordinary. The Artistic Worlds of Science Fiction, Fairy Tale, Utopia, Parable and Myth (Based on European Literature of the First Half of the 20th century) [Poetika neobychajnogo. Hudozhestvennyye miry fantastiki, volshebnoj skazki, utopii, pritchi i mifa (Na materiale evropejskoj literatury pervoj poloviny XX veka)]. Moscow : Publishing House of Moscow State University. [in Russian]
- Alekseeva, I. S. (2004) Introduction to Translation Studies : Textbook for Students of the Philological and Linguistic Faculty of Higher Educational Institutions [Vvedenie v perevodovedenie : Uchebnoe posobie dlya studentov filologicheskogo i lingvisticheskogo fakultetov vysshih uchebnyh zavedenij]. Moscow : Publishing Center "Academy". [in Russian]
- The Cruel Prince. Online Read Free Novel. Retrieved from: https://onlinereadfreenovel.com/holly-black/43068-the_cruel_prince.html (Last accessed: 30.03.2022).
- Black, H. (2021) The Cruel Prince [Zhorstokij princ]. Kharkiv : Vivat. [In Ukrainian]
- Dyurishin, D. (1993) Interliterary forms of literary translation. Problems of special interliterary communities [Mezhliteraturnye

- formy hudozhestvennogo perevoda. Problemy osobyh mezhliteraturnyh obshnostej]. Moscow : Nayka. [in Russian]
10. Komissarov, V. N. (2000) Modern translation studies [Sovremennoe perevodovedenie]. Moscow : Publishing house "ETS". [in Russian]
 11. Odnodenka. Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language [Akademichnij tлумachnij slovník ukrajinskoyi movi]. Retrieved from: <http://sum.in.ua/s/odnodenka>
 12. Znamenskaya, T. A. (2002) Stylistics of the English language, the basics of the course [Stilistika anglijskogo yazyka, osnovy kursa]. Moscow : URSS. [in Russian]
 13. Albota, S. M. (2017) Linguistic means of the embodiment of the symbol of Faust in the tragic story of Dr. Faust Christopher Marlowe [Movni zasobi vtlennya simvolu Faust u Tragichnij istoriyi doktora Fausta Kristofera Marlo]. Scientific periodical of the Lesia Ukrainka East European National University. Vol. 3, pp. 121–127.
 14. Albota, S. M., Baranovska, L. M. (2021) Stylistic means of embodying the tension atmosphere in Stephen King's novel "The Outsider". Scientific periodical of the International Humanities University. Series: Philology. Vol. 48, pp. 64–67.

УДК 811.111:81'25
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-4>

ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОЇ ЦИТАТИ У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ МАЙКЛА КАННІНГЕМА “THE HOURS” УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Бистров Я. В.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри англійської філології
факультету іноземних мов*

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна
orcid.org/0000-0002-6549-8474
yakiv.bystrov@pnu.edu.ua*

Кобута К. С.

*студентка магістратури факультету іноземних мов
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна
orcid.org/0000-0002-4032-825X
katerynkakobuta@gmail.com*

Ключові слова: *цитата,
інтертекстуальність,
канонічна цитата,
трансформована цитата,
способи перекладу, Майкл
Каннінгем.*

Стаття присвячена дослідженню цитати як засобу інтертекстуальності у художньому дискурсі, а також способам її відтворення в українськомовному перекладі роману Майкла Каннінгема «Години». Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до перекладацьких аспектів аналізу засобів інтертекстуальності, зокрема визначення принципів роботи з авторським та «запозиченим» художнім текстом, а також пошуків релевантних способів відтворення у перекладі канонічних та трансформованих цитат. У статті з'ясовано специфіку використання інтертекстуальної цитати та її місце в художньому дискурсі та проаналізовано найефективніші способи її відтворення в постмодерній літературі. Виокремлено теоретичні підходи до класифікації літературної цитати, зокрема за формою та обсягом, функцією, змістом, точністю запозичення тощо; встановлено основні ознаки цитати як засобу інтертекстуальності та досліджено особливості перекладу художніх цитат у контексті інтертекстуальності. У дослідженні використано не лише різноманітні способи відтворення, притаманні для певного виду інтертекстуальних цитат, а й інші чинники впливу, такі як контекст, повторюваність, авторські та перекладацькі інтенції. У статті частково проаналізовано роль перекладача у роботі з художніми інтертекстами, фахові уміння якого не вичерпуються виключно знаннями у галузі перекладознавства, а й літературознавства. У статті доведено, що відсутність єдиної класифікації цитат, а також уніфікованої системи визначення способу перекладу цитат у контексті інтертекстуальності є абсолютно виправданою. Аналіз цитати на підставі восьми виокремлених фрагментів засвідчує, що критерії розмежування між різними типами цитат нечіткі та неоднозначні, а найефективніший спосіб перекладу зводиться до точного відтворення лексичного матеріалу, хоча часто трапляються лексично-граматичні трансформації, викликані ідейно-художніми інтенціями автора або перекладача.

RENDERING OF THE INTERTEXTUAL QUOTATION IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF MICHAEL CUNNINGHAM'S "THE HOURS"

Bystrov Ya. V.

*Doctor of Science (Philology), Professor,
Faculty of Foreign Languages
Head of the Department of English Philology
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6549-8474
yakiv.bystrov@pnu.edu.ua*

Kobuta K. S.

*Master Student at the Department of English Philology
of the Faculty of Foreign Languages
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4032-825X
katerynkakobuta@gmail.com*

Key words: *quotation, intertextuality, canonical quotation, transformed quotation, ways of translation, Michael Cunningham.*

The article deals with the quotation as a means of intertextuality in fictional discourse, as well as the ways to render it in the Ukrainian translation of Michael Cunningham's novel "The Hours". The topicality of the research is determined by the growing interest in the translation aspects of the analysis of intertextuality, and the definition of the principles of working with authorial and "borrowed" literary text in particular, as well as finding relevant ways to rendering canonical and transformed quotations. The article clarifies the specifics of the use of intertextual quotation and its place in fictional discourse and analyzes the most relevant ways of rendering it in postmodern literature. Theoretical approaches to the classification of literary quotations are singled out notably by form and volume, function, content, or accuracy of borrowing; the main features of quotations as a means of intertextuality are pointed out and the peculiarities of translation of literary quotations in the context of intertextuality are studied. This study employed not only various ways of rendering inherent in a particular type of intertextual quotations, but also other impacting factors, such as context, repetition, authorial and translation intentions. The article partially analyzes the role of a translator in dealing with fictional intertexts, whose professional skills are not confined only to the knowledge in the field of translation studies but also in the domain of literary studies. The article proves that the absence of a common classification of quotations, as well as a unified system for determining the way of translation of quotations in the context of intertextuality is absolutely justified. The analysis of the quotation on the basis of eight selected fragments shows that the criteria for identifying different types of quotations are vague and ambiguous, and the most effective way of translation is the accurate rendering of lexical material, although there may be lexical-grammatical transformations caused by ideological and artistic intentions of the author or translator.

Кожна історична епоха диктує умови та спонукає до вивчення тих чи інших літературознавчих, мовознавчих чи перекладознавчих явищ. Сучасний постмодерний період залишає відкритою низку наукових спірних питань та фено-

менів, серед них окремої уваги потребує теорія інтертекстуальності. Теорія міжтекстових зв'язків, поняття інтертекстуальності, поліфонічний і хаотичний характер постмодерністського тексту неодноразово ставали предметом зацікав-

лень серед зарубіжних та українських учених (Л. Грек, Н. Кондратенко, G. Allen, L. Hutcheon та ін.). Зокрема, теорія інтертекстуальності широко досліджувалась у царині літературознавства (І. Алещанова, Л. Меркотан, П. Тороп, Н. Фатєєва, R. Barthes), а основні засоби її вираження (цитата, алюзія, ремінісценція) здебільшого вивчалися як мовознавчі явища. З одного боку, різні аспекти відтворення інтертекстуальних одиниць у перекладі неодноразово ставали об'єктом розвідок у вітчизняному перекладознавстві (Л. Грек, О. Дзера, Ю. Полікарпова, У. Тацакович), втім проблема перекладу інтертекстуальної цитати залишилася поза увагою українських перекладознавців, що зумовлює актуальність цієї праці.

Метою дослідження є встановлення специфіки інтертекстуальної цитати як елемента творення художньої дійсності та окреслення особливостей її відтворення у перекладі. Досягнення мети передбачає низку **завдань**: визначити основні ознаки цитати як засобу інтертекстуальності; з'ясувати роль та місце цитати в художньому дискурсі; дослідити особливості перекладу художньої цитати як засобу інтертекстуальності (на матеріалі українського перекладу роману «Години» М. Каннінгема).

Об'єктом дослідження виступає роман Майкла Каннінгема «Години» та його переклад українською мовою Оксани Постранської.

Предметом дослідження є відтворення інтертекстуальної літературної цитати в англо-українському перекладі роману «Години» М. Каннінгема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтертекстуальними засобами, за допомогою яких реалізуються міжтекстові зв'язки, вважаються алюзії, ремінісценції і цитати. Попри різноманіття визначень та назв, саме цитата, як зазначає І. Алещанова, експліцитно підкреслює наявність «чужого» уривку тексту-джерела, подаючи оригінал структурно і семантично, і пропонує поділяти цитати відповідно до їхньої функції (цитату-думку, цитату-приклад, цитату-замінник) [1, с. 116]. Наприклад, за формою й обсягом цитати бувають *повні, редуковані і сегментовані*.

Подібного принципу дотримуються Д. Гудков, В. Красних, І. Захаренко, Д. Багаєва [3]. Проте замість троякої класифікації вони пропонують дуальність: або цитата «канонічна», тобто наведена без змін, або «трансформована», тобто зі змінами, але її все ще легко впізнати [3, с. 112]. Окремо вони розрізняють цитати, що «втратили зв'язок із передтекстом, і ті, що міцно пов'язані з ним» [3, с. 113]. Попри подібне різноманіття визначень та назв,

Н. Фатєєва [12, с. 175] вважає, що саме цитата серед усіх інтертекстуальних елементів сприяє впізнаваності тексту найбільше.

У контексті перекладознавства та порівняльного літературознавства, що творять тло для глибшого вивчення інтертекстуальності, на різних рівнях має сенс покладатися на дальшу категоризацію цитат та алюзій:

1) *атрибутовані/неатрибутовані*, тобто приведені в тексті-приймачі з/без вказівки даних (назви, автора та ін.) прецедентного тексту-джерела (*явні чи приховані*) [11, с. 35];

2) *повні/усічені (розгорнені/згорнуті; цілісні/фрагментарні)* [11, с. 41], тобто які повністю/неповністю відтворюють фрагмент прецедентного тексту джерела;

3) *точні/неточні*, тобто які точно/неточно відтворюють мовностилістичне оформлення фрагмента прецедентного тексту-джерела.

Розмаїття трактування цитат, багатоваріативність їхньої класифікації та широкий спектр їхнього призначення в тексті як засобів інтертекстуальності підсилюють інтерес перекладознавчих студій до визначення способів відтворення цитат не лише у перекладі твору-реципієнта, а й у перекладі першоджерела. Вибір способу перекладу визначається насамперед за місією цитати у визначеному тексті, адже, як зазначала Л. Грек, необхідно враховувати її подвійну природу: з одного боку, це невід'ємний елемент нової композиції, а з іншого – чужорідна частина, яка не розриває свій зв'язок з оригінальним текстом [2, с. 7].

Отже, слідом за Л. Мельник, рекомендованими для використання перекладачем способами перекладу є такі:

1) дослівний переклад, який зводиться до *точного відтворення лексичного матеріалу*;

2) дослівний переклад із необхідними граматичними трансформаціями, що може супроводжуватися поясненням у *коментарі* щодо джерела цитати та/чи її художнього навантаження [7, с. 276];

3) підбір функціонального еквівалента, тобто пошук функціональних відповідників цитат у культурі-реципієнті.

У разі встановлення способів перекладу інтертекстуальної цитати послуговуємося лінгвістичним підходом і слідом за У. Тацакович виокремлюємо транскрипцію/транслітерацію з коментарем чи без нього; добір еквівалента із цитованого джерела в цільовій мові (за умови достатнього рівня впізнаваності); буквальный переклад; добір функціонального аналога; експлікація; перифраза; компенсація (зовнішнє позначення, внутрішнє позначення, різні трансформації); уточнення/узагальнення; заміна іншим інтертекстуальним елементом; опущення [10, с. 54].

Роман М. Каннінгема «Години» пронизаний інтертекстуальними засобами і слугує класичним прикладом тексту, створеного за мотивами іншого, в якому спостерігається не лише логічне поєднання із попереднім текстом, а й закладено новий, оригінальний сенс.

У романі «Години» виявлено понад 12 цитат із «Місіс Деллоуей» В. Вулф. Зазвичай поліцитатність є часто вживаною характерною ознакою постмодерних книг. У романі М. Каннінгема широко представлені різні види цитат: більшість з них *атрибутовані*, виділені курсивом та забезпечені коментарем у колонтитулі, а *неатрибутовані* легко впізнаються завдяки приміткам, наданим раніше. Цитатам з «Місіс Деллоуей» В. Вулф, які перенеслися у текст «Годин», найбільше пасує присвоєння видів цитат універсальної категоризації: *канонічні* та *трансформовані*. Деякі з них одночасно претендують на обидві категорії: зокрема, це провідна інтертекстуальна цитата “*Mrs Dalloway said she would buy the flowers herself*”. У розділах “Mrs Woolf” та “Mrs Brown” вона канонічно збережена, до того ж їй відведене символічне хронотопне місце: перший розділ нею завершується, а другий – розпочинається. Роль вступної фрази першого розділу “Mrs Dalloway” також відведено такій цитаті, щоправда, вона не так легко розпізнається через трансформацію, набуваючи вигляду “*There still the flowers to buy*”. Зазначимо, що цитата в цьому розділі не отримала експліцитного маркування, а отже, представлена імпліцитно, тоді як дві її попередниці виділяються курсивом у тексті «Годин». Звідси впливає припущення, що цей інтертекстуальний елемент – це алюзія на канонічну цитату, підтвердження чого читач отримає, дійшовши до розділу “Mrs Woolf”, де зустрине її у первородному вигляді. Роль цієї цитати можна визначити як об’єднавчу інтертекстуальну лінію серед трьох абсолютно різних контекстів.

У «Годин» цитати з «Місіс Деллоуей» найчастіше виявлено у розділі книги, де розповідається про Лору Браун, американську домогосподарку з повоєнного Лос-Анджелеса, яка шукає шляхів утечі від домашньої рутини. Автор легко вводить інтертексти у твір, оскільки за сюжетом одна з трьох головних героїнь читає книгу «Місіс Деллоуей», уривком з якої і розпочинається її історія: “*Mrs. Dalloway said she would buy the flowers herself. For Lucy had her work cut out for her. The Doors would have to be taken off their hinges; Rumpelmayer’s men were coming. And then, thought Clarissa Dalloway, what a morning-fresh as if issued to children on a beach*” [15, с. 37].

Цитування у романі «Години» виступає в ролі не додаткового, а невід’ємного інтертекстуального елемента, що викликає у реципієнта асоціа-

ції не лише з романом «Місіс Деллоуей», а і слугує міжтекстовим алюзивним засобом у межах «Годин», власне є паралеллю для трьох різних часових епох, місць і світоглядів.

У романі «Години» цитати не обмежуються одноразовою появою у тексті, зрештою, навіть одна і та ж цитата не підпадає під конкретний вид класифікації, а подається під різним кутом залежно від задуманого автором ефекту. Наприклад, фраза про те, що Місіс Деллоуей купила квіти, трапляється у творі чотири рази:

1. “ <i>There are still the flowers to buy</i> ” [15, с. 9].	«Треба ще купити квіти» [5, с. 15].
2. “ <i>Mrs Dalloway said smth (what?) and got the flowers</i> ” [15, с. 29].	«Місіс Деллоуей сказала щось (що саме?) і купила квіти сама [5, с. 34].
3. “ <i>Mrs. Dalloway said she would buy the flowers herself</i> ” [15, с. 35].	«Місіс Деллоуей сказала, що купить квіти сама» [5, с. 40].
4. “ <i>Mrs. Dalloway said she would buy the flowers herself. For Lucy had her work cut out for her. The Doors would have to be taken off their hinges; Rumpelmayer’s men were coming. And then, thought Clarissa Dalloway, what a morning-fresh as if issued to children on a beach</i> ” [15, с. 37].	«Місіс Деллоуей сказала, що купить квіти сама. Люсі їй так мала багато справ. Іще ж двері треба зняти із завіс: прийдуть кур’єри з «Рамплаєра». «А втім, – подумалося Клариссі Деллоуей, – який погожий ранок видався – свіжий, наче навмісно створений для діточок на пляжі» [5, с. 41].

Перші дві цитати належать до трансформованих неатрибутованих цитат, третя являє собою канонічну атрибутовану, а останню можна визначити як точну цитату з канонічною цитатою на початку. Третя цитата – один з яскравих прикладів того, як можуть збігатися два суміжні сприйняття «канонічної цитати». Покликаючись на статусність «універсальної», для неї підібрано фіксований відповідник в українській мові, а власне: «*Місіс Деллоуей сказала, що купити квіти сама*» [5, с. 40], де спостерігаємо точне відтворення лексичного матеріалу, а отже, цитата перекладена дослівно. У продовженні уривку (ціла цитата 4) має місце комбінація кількох способів перекладу. Зокрема, дієслівна фраза “to be cut for sb” має початкове значення «дуже комусь пасувати», враховуючи контекст, її конотація інша – у прислуги була робота, *виділена/визначена* для неї. Перекладач вважала за доцільне скористатися *перифразом*. Водночас вона, враховуючи інтертекстуальну особливість роману, зробила примітку і для «Рамплаєра», вносячи ясність, що це кав’ярня-кондитерська, тож перекладач вирішила конкретизувати чоловіків “men”, зробивши їх кур’єрами; а отже, було застосовано *уточнення*. Втім на загальне

сприйняття цитати це не впливає, адже в будь-якому разі вона залишається помітною. У тексті третя та четверта цитати виділені курсивом як у оригіналі, так і у перекладі, проте в останньому вони ще супроводжуються виносками, де вказано, що першоджерело уривка – роман В. Вулф «Місіс Деллоуей». На відміну від двох останніх, дві перші мають сумнівне звання цитати: по-перше, вони не виділені курсивом, а це, як ми з'ясували, характерна риса для цитат такого роману; по-друге, вони межують з поняттям алюзії, яка натякає читачеві, що твір пов'язаний з романом В. Вулф «Місіс Деллоуей». Таке припущення посилюється тим, що ці цитати у тексті передують експліцитно вираженим, і як наслідок, їхня роль полягає у тому, щоб викликати початкову асоціацію у читача, але не дати конкретної відповіді на його запитання. З точки зору перекладу, найбільшу увагу привертає саме друга цитата. В оригіналі фігурує дієслово *to get*, а в українському відповіднику – «купувати». Такий вибір перекладача можна пояснити кількома варіантами. По-перше, саме слово “to get” багатозначне, первинне значення якого – «отримувати». Аналізуючи контекст, у якому наведена цитата, та відкидаючи її інтертекстуальне покликання, *to get* могло би трактуватися по-різному, як-от «роздобула квіти», «забрала квіти» чи «зірвала квіти». Втім вибір припав саме на «купувати», оскільки перекладачці відомий інтертекстуальний характер роману і тому їй легко вдалося розпізнати інтертекстуальний елемент. З одного боку, авторська задумка могла полягати в тому, щоб подати цю фразу як алюзію, навмисне уникнувши слова *to buy*, проте перекладачка, врахувавши особливість твору, створила трансформовану цитату. Таке рішення перекладачки наближає читача до думки про «Місіс Деллоуей».

Більшість введених цитат у тексті «Годин» взяті з експозиції «Місіс Деллоуей». Припускаємо, що це зроблено автором з метою уникнення дисперсії уваги читача, а навпаки, для посиленої мотивації розпізнати текст «Місіс Деллоуей». Зрештою, саме експозиційні уривки містять у собі найнеобхіднішу вступну інформацію про Кларису Деллоуей, головну героїню «Місіс Деллоуей», та про настрій, тон оповіді, епоху роману. Серед таких цитат виокремлюється та, яка, як і попередні, трапляється у тексті чотири рази, до того ж щоразу з видозміною.

1. “...the triumph and the jingle, the strange high singing of some aeroplane overhead was what she loved life London this moment of June” [15, с. 48].	«...а на додачу до цього гармидеру – гучний свист літака. Ось що вона так любить – життя, Лондон, оцей червневий день» [5, с. 53].
---	--

2. “Life, London, this moment of June” [15, с. 75].	«Життя, Лондон, оцей червневий день» [5, с. 79].
3. “...life, London, this moment of June” [15, с. 111].	«...життя, Лондон, оцей червневий день» [5, с. 113].
4. “life...London...” [15, с. 209].	«це життя...цей Лондон...» [5, с. 204].

Усі вищезгадані цитати – атрибутовані, оскільки виділені курсивом, щоправда, коментарів до них у колонтитулах уже не знаходимо. На думку перекладачки, джерело, яке уже було вказане в тексті, не потребує повторної ідентифікації. Стосовно оригінального тексту «Місіс Деллоуей» перша цитата може класифікуватися як *усічена*, а якщо орієнтуватися на текст «Годин», вона попадає в протилежний статус *повної*, оскільки всі її наступниці – *фрагментарні* стосовно неї, а остання може трактуватися як *неповна*. Ці цитати вирвані з єдиного текстового потоку «Місіс Деллоуей», втім у «Годинах» вони займають більш конкретну позицію відповідно до контексту, у якому опиняються. Перша цитата в тексті годин з'являється перед усіма вищезгаданими, її фінальна фраза перекидається у подальші розділи. Спостерігаючи за «еволюцією» цього інтертекстуального засобу, простежується його «вицвітання», тобто від найбільш чіткого уривку тексту ми переходимо до фрази, яка нагадує думку. Перекладач послуговувалась дослівним перекладом першої-третьої цитат, за винятком проінтерпретованого слова “moment”. Замість буквального перекладу «момент» або ж дослівного «мить», «хвилина», «секунда» перекладач скористалась *sense-to-sense translation*, оскільки, за нашими припущеннями, врахувала часову структуру твору та психологічні образи героїнь. Усі події у «Годинах» відбуваються протягом одного дня; жодна з героїнь не може виокремити момент, який за цей день стає ключовим – кожна з них проходить низку подій та переживань, які сукупно формують їх. Такий спосіб перекладу можна трактувати як *узагальнення*. У «Місіс Деллоуей» ця цитата – думка Клариси Деллоуей: оскільки події роману також відбуваються протягом дня, не виключено, що героїня мала на увазі саме це. «А на додачу до цього гармидеру» – це трактування шуму, метушіння та дзвеніння, який панував на вулицях часів Клариси Деллоуей. Цей переклад поза всяким сумнівом не претендує на точне відтворення, а радше як на варіант відтворення, він є підбором *контекстуального еквівалента* або застосуванням *узагальнення*. Можливо, така інтерпретація – це стилістичний прийом, щоб провести паралель із життям Лори Браун, оскільки воно спокійне, монотонне та розмірене, проте у душі у неї повний хаос. Звідси випливає, що у разі відтворення

цієї цитати перекладачка мала намір зробити акцент на внутрішньому стані героїні, передавши сприйняття цитати очима Лори як читачки «Місіс Деллоуей». Варто зауважити, що у разі відсутності продовження фрагмента фразою «- життя, Лондон, оцей червневий день», цитата стає нерозпізнаваною взагалі, а отже, втрачає свою інтертекстуальну функцію.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, вибір способу перекладу в інтертекстуальному романі не звужується до можливих фіксованих способів відтворення окремих елементів, а навпаки, розглядається комплексно, із врахуванням контексту, місця розташування, а також функції вибраного для аналізу засобу інтертекстуальності, де значну роль відведено перекладачеві. Провідними способами відтворення інтертекстуальних цитат у романі М. Каннінгема виокремлено канонічний, та дослівний види перекладу з лексико-граматичними трансформаціями. Перспективи подальших досліджень вбачаються у порівняльному аналізі перекладів інтертекстуальної цитати у романах Майкла Каннінгема «Години» і Вірджинії Вулф «Місіс Деллоуей».

ЛІТЕРАТУРА

- Алещанова И. В. Цитация в газетном тексте (на материале современной английской и российской прессы) : дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Волгоград, 2000. 172 с.
- Грек Л. В. Интертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англomовних перекладів української постмодерністської прози) : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 11.02.16. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 18 с.
- Гудков Д. Б., Красных В. В., Захаренко И. В., Багаева Д. В. Некоторые особенности функционирования прецедентных высказываний. *Вестник Московского университета. Серия 9. Филология*. 1997. № 4. С. 1061.
- Дзера О. Перекладознавчі проєкції інтертекстуальності в інтерпретації Андрія Содомори. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. Вип. 19 (2). С. 69–73.
- Каннінгем М. Години / Пер. з англ. О. Поstrанської. Харків : Віват, 2017. 224 с.
- Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського дискурсу : монографія / за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 328 с.
- Мельник Л. Интертекстуальність як проблема перекладу. *Наукові записки. Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Літературознавство»* / редкол.: М. П. Ткачук, Т. П. Вільчинська, О. М. Веретюк та ін. Тернопіль : ТНПУ, 2014. Вип. 41. С. 394–402.
- Меркотан Л. Засоби реалізації категорії інтертекстуальності. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 32 (1). С. 76–79.
- Полікарпова Ю. Интертекстуальність і переклад: семіотичний підхід. *Наукові записки КДПУ імені В. Винниченка. Серія «Філологічні науки»*. 2011. Вип. 95 (1). С. 431–435.
- Тацакович У. Т. Интертекстуальність у перекладі: загальний огляд та обґрунтування інтегрованого підходу. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 11. Т. 2. С. 51–57.
- Тороп П. Х. Проблема интекста. *Труды по знаковым системам*. Вып. XIV: *Текст в тексте*. Тарту : Изд-во Тартусского гос. ун-та, 1981. С. 33–43.
- Фатеева Н. А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности. Изд. 3-е, стереотип. Москва : КомКнига, 2007. 280 с.
- Allen G. *Intertextuality*. London : Routledge, 2000. 256 p.
- Barthes R. "The Death of the Author" from *The Rustle of Language*. Trans. Farrar, Straus & Giroux. New York : Hill and Wang, 1986. 373 p.
- Cunningham M. *The Hours*. London : Fourth Estate, 1999. 228 p.
- Hutcheon L. *Historiographic Metafiction Parody and the Intertextuality of History. Intertextuality and contemporary American fiction* / O'Donnell P., Davis R. C. (eds.). Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1989. P. 3–32.

REFERENCES

- Aleshhanova, I. V. (2000) Citacija v gazetnom tekste (na materiale sovremennoj anglijskoj i rossijskoj pressy) : diss. kand. filol. nauk: 10.02.20. Volgograd.
- Hrek, L. V. (2006) Intertekstualnist yak problema perekladu (na materialih anhlomovnykh perekladiv ukrainkoj postmodernistskoj prozy) : avtoref. dys. kand. filol. nauk: 11.02.16. Kyiv.
- Gudkov, D. B., Krasnyh, V. V., Zaharenko, I. V., & Bagaeva, D. V. (1997) Nekotorye osobennosti funkcionirovaniya precedentnyh vyskazyvanij. *Vestnik Moskovskogo universiteta*, 9 (4), 1061.
- Dzera, O. (2018) Perekladoznavchi proektsii intertekstualnosti v interpretatsii Andriia Sodomory. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 19 (2), 69–73.
- Kanninhem, M. (2017) Hodyny / Per. z anhl. O. Postranskoi. Kharkiv : Vivat.
- Kondratenko, N. V. (2012) Syntaksys ukrainkoho modernistskoho i postmodernistskoho dyskursu :

- monohrafiia / za red. K. H. Horodenskoï. Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho.
7. Melnyk, L. (2014) Intertekstualnist yak problema perekladu. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser. Literaturoznavstvo*. Ternopil, 41, 394–402.
 8. Merkotan, L. (2013) Zasoby realizatsii katehorii intertekstualnosti. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky*, 32 (1), 76–79.
 9. Polikarpova, Yu. (2011) Intertekstualnist i pereklad: semiotychnyi pidkhyd. *Naukovi zapysky KDPU imeni V. Vynnychenka. Seriiia "Filolohichni nauky"*. 95 (1), 431–435.
 10. Tatsakovych, U. T. (2019) Intertekstualnist u perekladi: Zahalnyi ohliad ta obgruntuvannia intehrovanoho pidkhydu. *Zakarpatski filolohichni studii*, 11 (2), 51–57.
 11. Torop, P. H. (1981) Problema inteksta. *Trudy po znakovym sistemam*, 14: Tekst v tekste. Tartu : Izd-vo Tartusskogo gos. un-ta, 33–43.
 12. Fateeva, N. A. (2007) Intertekst v mire tekstov: Kontrapunkt intertekstual'nosti. Moskva : KomKniga.
 13. Allen, G. (2000) *Intertextuality*. London : Routledge.
 14. Barthes, R. (1986) "The Death of the Author" from *The Rustle of Language*. Trans. Farrar, Straus & Giroux. New York : Hill and Wang.
 15. Cunningham, M. (1999) *The Hours*. London : Fourth Estate.
 16. Hutcheon, L. (1989) Historiographic Metafiction Parody and the Intertextuality of History. *Intertextuality and contemporary American fiction* / O'Donnell, P. & Davis, R. C. (eds.). Baltimore : Johns Hopkins University Press.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ СТАТУС МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПОНЯТТЯ ХАРИЗМИ

Бойченко М. К.

*аспірантка кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
просп. Перемоги, 37, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-6100-4855
boychenko515@gmail.com*

Ключові слова: харизма, комунікація, харизматичний мовець, визначення, лінгвістичний статус.

У статті на основі аналізу наявного в гуманітарних науках міждисциплінарного знання про явище харизми обґрунтовано особливості і ознаки його актуалізації у процесі комунікації та визначено лінгвістичний статус поняття «харизма». Для реалізації мети дослідження було проведено ретроспективний огляд тлумачення харизми як культурного, соціального і наукового явища та виокремлено його основні характеристики. За результатами теоретичного пошуку обґрунтовано необхідність визначення такого поняття харизми, яке відповідатиме нагальним вимогам міждисциплінарних гуманітарних наукових пошуків, а не окремих досліджень чи галузей знань. У праці здійснено стислий аналіз еволюції поняття харизми та його сучасних визначень у психології, соціології, лінгвістиці та виокремлено ті ознаки досліджуваного явища, які є важливими для кожної окремо взятої науки. На цих підставах у статті узагальнено провідні ознаки набуття мовцем харизми з урахуванням положень сучасної когнітивістики щодо перебігу процесу комунікації. За результатами узагальнення хронологічного розвитку думки про явище харизми та аналізу її наявних дефініцій автором у рамках когнітивного підходу до процесів комунікації з урахуванням комплексу зовнішніх, психологічних, фізіологічних і соціальних ознак мовця, які свідчать про його здатність як лідера задовольнити запити аудиторії, умов комунікації та лінгвальних і позалінгвальних засобів здійснення комунікативного впливу запропоновано власне міждисциплінарне визначення харизми. Вказано на перспективність практичного використання результатів проведеного теоретичного пошуку і доцільність подальшого вживання запропонованого міждисциплінарного визначення поняття «харизма» у гуманітарних дослідженнях.

LINGUISTIC STATUS OF THE INTERDISCIPLINARY NOTION OF CHARISMA

Boichenko M. K.

*Postgraduate Student (PhD) at the Department
of Theory, Practice and Translation of English
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
Peremohy Avenue, 37, Kyiv, Ukraine
boychenko515@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6100-4855*

Key words: *charisma, communication, definition, charismatic speaker, linguistic status.*

The paper provides the rationale for the specificities of the phenomenon of charisma and characteristics of its actualization in communication process based on the analysis of interdisciplinary knowledge on the subject, available in different braches of humanities. In addition, the work clarifies the linguistic status of the phenomenon under study. To fulfill the aim of the research, the retrospective review of charisma interpretation as a cultural, social and scientific phenomenon was carried out; furthermore, the main characteristics of the phenomenon were defined. While conducting the scientific inquiry, the author rationalised the need to create such a definition of charisma which will meet the immediate requirements of interdisciplinary research in humanities, as opposed to individual research or separate branches of humanities. The concise review of the evolution of the notion of charisma, as well as its modern definitions suggested by authors in the field of psychology, sociology, and linguistics was conducted; moreover, those characteristics of the phenomenon under study which are of the importance for research in a specific branch of science were determined. On these grounds, the author summarised the main characteristics of the phenomenon of a speaker acquiring charisma in view of present-day cognitive science ideas concerning the process of communication. After conducting a summary of a chronological development of thoughts on charisma and analysis of its available definitions, within the framework of a cognitive approach to communication processes with consideration of the complex of speaker’s external, psychological, physiological and social characteristics which define the speaker’s ability to comply with the audience’s demand, as well as conditions of communication and linguistic and extralinguistic means of communicative influence, the author proposes her own interdisciplinary definition of charisma. The author also outlines the prospect of the practical use of both the results obtained in the theoretical scientific inquiry and reasonability of the further use of the proposed interdisciplinary definition of charisma in humanities research.

Постановка проблеми. Відомо, що більшість дослідників у різних галузях наукового знання вивчали питання харизми, спираючись на визначення харизми, запропоноване соціологом Мак Вебер у 1920-х рр. При цьому, безумовно, деякі науковці намагалися обґрунтувати визначення харизми, яке зазвичай не виходило за межі мети їхнього конкретного дослідження, часто не враховувало комплексність самого явища та акцентувало увагу лише на окремих його елементах. Що стосується лінгвістичної науки, то у ній за винятком трактування джерела [34] не було, на наш погляд, конкретних спроб обґрунтування загального міждисциплінарного визначення поняття «харизма» та уточнення його лінгвістичного статусу.

Водночас у царинах психології (J. Antonakis et al., B. Bass, J. Conger & R. Kanungo та ін.) і соціології (E. Shills, T. Parsons та ін.) мають місце часткові спроби дати визначення цьому поняттю. Проте наявні у цих науках визначення феномена харизматичного впливу мовця на аудиторію є чітко орієнтованими на мету та предмет дослідження, а отже, і це природно, на них не накладено умов врахування вимог до розгляду міждисциплінарного статусу цього явища.

Окреслені стисло причини абстрагування дослідників від комплексності, багатогранності комунікативного явища харизми зайвий раз свідчать про назрілу актуальність уточнення лінгвістичного статусу самого поняття харизми та

подальшого системного визначення на його основі відповідного міждисциплінарного трактування.

Мета і завдання статті. Саме тому метою започаткованого нами теоретичного пошуку і було встановлення лінгвістичного статусу поняття харизми та обґрунтування його системного міждисциплінарного визначення.

Для досягнення поставленої мети було зроблено таку послідовність методологічних процедур виконання започаткованого теоретичного пошуку. По-перше, ми чітко усвідомлювали, що для створення актуального визначення харизми необхідно прослідкувати хронологічний розвиток думки про досліджуване явище. По-друге, ми вважали за необхідне розглянути наявні спроби дослідників надати дефініцію харизми відповідно до галузей наукового знання. Таким чином, ми мали отримати можливість виокремити характерні особливості явища харизми, на яких фокусується увага представників різних наук, та створити вичерпний перелік системних комплексів чинників, на підставі яких у представників аудиторії зазвичай і виникають харизматичні уявлення щодо мовця. Шляхом систематизації отриманих таким чином ознак і передбачалось синтезувати зміст шуканої нами дефініції, покликаної висвітлити сутність харизми як класичного міждисциплінарного поняття.

Предмет та об'єкт дослідження. Об'єктом нашого дослідження є явище харизми, а предметом виступає формулювання міждисциплінарного визначення досліджуваного явища.

Виклад основного матеріалу. Проведений нами ретроспективний аналіз стану розроблюваної проблеми засвідчив, що протягом багатьох століть явище харизми у широкому смислі слова позначало «дар згори», «божественна благодать», якими наділяється якась особлива людина, дії, інститут чи символ. З плином історичного часу у його різні періоди уявлення про це явище змінюються.

Прийнято вважати, що саме поняття «харизма» вперше увійшло у вжиток та закріпилося завдяки Біблії та іншим релігійним текстам. Проте саме слово з'явилося ще у Давній Греції з її частково міфологічним світоглядом і позначало здатність привертати до себе увагу оточуючих. У грецькій міфології «харитами» (давньогр. *Χάριτες* от *χάρις*, «витонченість, краса») називалися давньогрецькі благодійні богині краси та грації, що виступали символами привабливості, шарму та чарівності. Харити дарували богам якості, завдяки яким їм посміхалася удача і вони привертали до себе увагу оточуючих, тобто наділяли їх харизмою як особливою якістю, що виокремлювало особистість серед інших і створювало враження її унікальності [12, с. 16–17].

Поряд з цим в античній міфології поняття «харизма» мало й інше значення, оскільки її розуміли як божественну милість і подарунок вибраним, найбільш достойним, наприклад, міфологічним героям. Такі «героїчні» особистості були ідеальними ззовні та всередині, наділеними силами і якостями для виконання особливої місії чи призначення [12, с. 18].

Отже, на міфологічному етапі харизмою вважалася сукупність певних виключних вроджених внутрішніх і зовнішніх якостей особистості, що проявляються у разі виконання нею свого призначення чи місії і завдяки яким вона має вплив і можливість впливати на інших людей [12, с. 16–18].

Дослідження харизми в Античній Греції відбувалося у царині філософії: Арістотель, Сократ, Платон безпосередньо (розмірковуючи про явище харизми) чи опосередковано (розглядаючи типи різних лідерів, правителів та виділяючи харизму як одну з ключових якостей такої особистості) розглядали харизму у своїх працях. Вони виокремлювали саме здатність людини до чеснот, блага як однієї з найважливіших рис носія влади. Евгемер уперше помітив, що видатним людям, правителям людська думка приписує особливі якості, міфологізує їх, що посилює вплив на натовп, великі маси людей, мобілізує їх на активну діяльність [14, с. 73]. На етапі античної філософії харизма також сприймалася як щось «дане богом», «чеснота» – дарована божественна благодать [12, с. 19–23; 33].

Надалі явище було запозичене у християнську релігію і згадується у Старому Заповіті, в якому вживається у значенні «духовний, божественний дарунок» [33, с. 53], благодать, дароване Святим духом людям сприяння; властивість людини, за якою вона є вибраною Богом, наділеною божественною благодаттю, даром божим. Після появи та організації християнської церкви вчення про харизму стало одним з головних пунктів цього віровчення. У релігійній концепції харизма розглядалася як «благодать», що може гріховній по своїй природі людині допомогти досягти блаженства та спасіння [14, с. 26]. Уважалося, що харизма дається віруючим через Церкву, через духовництво, через таїнства. Стверджувалося, що духовництво наділене особливою благодаттю – священством, яким може бути наділений лише істинно віруючий [5, с. 15]. Як стверджує Р. Прусе, харизма – основа колективних та особистісних перетворень на шляху до вражаючого досвіду внутрішньособ'єктної єдності, яку християни часто сприймають за знак божественної присутності [32, с. 151].

Підкреслювалось також [12, с. 24–33], що харизма є особливим емоційним станом свідомості людини, універсальною силою певної

особистості, що справляє незабутнє враження на будь-яку окрему людину, групу людей чи суспільство взагалі.

У теології поняття харизми стали активно використовувати у XIX ст., зокрема проблему цього явища з релігійної перспективи розглядали німецькі вчені Hermann Cremer (1879), Moritz Lauterberg (1898), Karl Holl. Найбільш детально вчення про харизму у християнській теології було запропоновано богословом Rudolph Sohm, який стверджував, що у ранньому християнстві не застосовувалися певні закони, проте послідовники визнавали харизму релігійного лідера і свідомо йшли за ним, він стверджував, що рання християнська церква мала харизматичну організацію [16, с. 7].

Н. В. Фрейк, своєю чергою, стверджує, що релігійна концепція харизми будується на певних положеннях:

1) вважається, що харизматичний лідер справді має особливі екстраординарні якості, даровані йому «небесами»;

2) проводиться чіткий розподіл на тих, хто дійсно «володіє» харизмою залежно від наслідків їхнього лідерства для суспільства. Справжні харизматичні лідери здебільшого високоморальні та релігійні, що відрізняє їх від «псевдохаризматичних» особистостей [14, с. 9].

У релігійній концепції харизми істинний харизматик має особливу здатність, що «надихає», тобто здійснює значний вплив на людей, мобілізуючи їх на екстраординарні зусилля і дії; його екстраординарні здібності залежать від внутрішніх якостей, які відрізняються вищою моральністю і духовністю; спонукальним мотивом виступає прагнення «розбудити» мораль інших людей, а не бажання лідера стати об'єктом сліпого послуху і відданості. У результаті відбувається посилення і розвиток волі послідовників, які залишаються вільними для реалізації власних цілей [14, с. 10].

За результатами хронологічного узагальнення донаукових поглядів на явище харизми, запропонованого у праці [12, с. 16–33], постає така картина:

1. Міфологічний етап: харизмою є сукупність певних виняткових вроджених зовнішніх і внутрішніх якостей особистості, що виявляються у разі виконання нею свого призначення або місії і завдяки яким вона має вплив і можливість впливати на оточуючих людей.

2. Етап античної філософії: (з грец. Charisma – «божественна милість», «благодать, дарована згори») вивчали це поняття і трактували його як щось «дане богом»; «чеснота – це дарована божественна благодать».

3. Релігійний етап: харизма – благодать (χαρίσματα), посил або дароване Святим Духом людям сприяння; властивість людини, за якої

така людина є вибраною Богом, обдарованою божественною благодаттю, даром Божим. У релігійному вимірі харизма є особливим емоційним станом свідомості людини. Харизма – це універсальна сила конкретної особистості (події, предмета), що надає незабутнє враження і вплив на будь-яку окрему людину, групу людей або на суспільство загалом [12, с. 24–33].

Подією, що німецький соціолог Max Weber зацікавився феноменом харизми саме після прослуховування лекції відомого теолога Rudolph Sohm. Він вирішив розширити вчення теолога про харизматичне лідерство і довести, що воно також присутнє у політиці [16, с. 7]. Вважається, що саме Weber увів поняття харизми до наукового вжитку: науковець розглядав харизму як один з головних типів лідерства: харизматичного, легітимного і традиційного.

За Max Weber, харизма – це якість особистості, що визнається незвичною, завдяки якій вона оцінюється як наділена надприродними, надлюдськими силами, чи хоча б специфічними особливими силами, недоступними іншим людям [12, с. 39]. У подальшому визначення та підхід Max Weber критикувалися і спростовувалися багатьма вченими у різних галузях, проте саме на його концепцію харизматичного лідерства звертаються у будь-яких дослідженнях феномена харизми.

Після представлення веберівської концепції у соціології почалися активні дослідження харизматичного лідерства та харизми зокрема:

1) Т. Parsons визначає харизму як властивість речі чи особистості, через яку вони особливим чином виділяються серед ординарного, повсякденного, рутинного [12, с. 40];

2) за визначенням Е. Shills, харизма розглядається як властивість, що приписується індивідам, діям, інститутам, символам і матеріальним об'єктам через їхній припустимий зв'язок з ультимативними, фундаментальними, вітальними силами, що зумовлюють порядок (на цьому етапі харизма вже припиняє розглядатися лише крізь призму особистісної харизми) [10, с. 21];

3) Д. Б. Хобракова визначає харизму як властивість особистості, що проявляється у певному соціальному середовищі за наявності соціально значущої ідеї, довіри послідовників (що готові до соціально-економічних змін) та їх прагнення добровільно йти за носієм харизми [12, с. 57];

4) Gary A. Yukl визначає харизму як процес впливу на головні зміни у ставленні та відношенні членів організації, побудови відданості цілям організації [38];

5) харизма – лідерство, що має магнетичний вплив на людей [30];

6) харизма – якість, що змушує людей слідувати за іншими, оскільки сприймається як магне-

тизм, що приваблює увагу та захоплення (Horcher; Neumeyer) [28, с. 300];

7) харизма – майже будь-яка ситуація, в якій задіяна популярність політичної чи будь-якої іншої публічної особистості [35, с. 295];

8) харизма – сила, надана чудесним чином (Davies) [17, с. 14];

9) харизма – можливість діяча здійснювати розпорошений та інтенсивний вплив на нормативні орієнтації інших діячів [27, с. 203].

Дослідники у сфері бізнес-управління та менеджменту також пропонували свої визначення поняття харизми:

1. R. J. House: харизма – характеристика індивідів, які за рахунок особистісних здібностей можуть чинити глибокий та надзвичайний вплив на послідовників [37]; характеризує не лідера і послідовника, а відносини між ними, де харизматичне лідерство є комплексним результатом взаємодії певної особи або групи осіб і їх певного кола послідовників і прихильників [12, с. 46].

2. Харизма – магічна якість, що надихає людей слідувати за тобою [29].

Якщо веберівська концепція розглядала харизму як вроджену якість, то у подальшому соціологи розробили теорію «псевдохаризми», зокрема саме поняття було запропоноване Joseph Bensaïd і Michael Givant [10, с. 11]. Згідно з цим підходом, псевдохаризма – це результат створення харизматичного образу особистості за допомогою різних методик, технологій і засобів масової інформації [12, с. 43]. На цьому етапі харизма починає розглядатися як те, чого можна набути, сконструювати чи навчитися, а отже, виникає необхідність у детальному дослідженні атрибутів харизматичної особистості.

Після того, як соціологи звернули увагу на явище харизми, воно починає досліджуватися у царині психології, зокрема, дослідники намагаються визначити особистісні характеристики харизматичного індивіда.

Психологічні дослідження спрямовані на отримання практичних результатів дослідження харизматичної особистості за рахунок виокремлення окремих рис, зокрема, сучасні психологи [31; 39] розглядають харизму як сузір'я особистісних характеристик, що дозволяє людині впливати на інших людей, на їхні почуття, думки і поведінку [36, с. 81]. Іншими словами, індивідуальні відмінності в особистості відіграють важливу роль на рівні харизми, яка приписується конкретному лідеру. Дослідники з'ясували, що харизматичних мовців зазвичай описують як енергійних, напористих, балакучих людей, які надихають інших, викликаючи багато ентузіазму [36, с. 101]. Харизма більше не розглядається як категоричне поняття. Швидше, вона набула градуального

характеру. Тобто харизма може бути більш-менш вираженою, і вона може змінюватися з часом.

Дослідники у цій галузі намагалися надати визначення явища харизми:

1. В. Bass: харизмою є один з вимірів лідерства, який складається з таких елементів: створення проєкту або образу майбутнього (мета, програма діяльності, результати й очікування, навколо яких відбувається об'єднання членів групи); почуття покликання; заразлива гордість, яка нами розуміється як почуття власної гідності (створення особистої сили, навчання подібних здібностей інших і розвиток у них талантів); довіри і поваги з боку підлеглих (досягаються завдяки послідовності, відповідальності, надійності й наполегливості керівника) [12, с. 46].

2. В. І. Кравченко: харизма – це сукупність психофізіологічних властивостей людини, що виявляються в певних соціально-політичних умовах у процесі комунікативного розпредметнення особистості [4].

3. J. Antonakis: харизма – заснована на цінностях, символічна й емоційно забарвлена подача сигналів [17, с. 17].

4. J. Conger і R. Kanungo: харизма являє собою результат приписування послідовниками лідеру харизматичних рис у процесі спостереження за його поведінкою протягом стадій, що змінюють одна одну [1, с. 86].

5. Н. Енкельман: харизма – форма впливу на інших, інструментом якої є особистісна привабливість, що викликає підтримку й визнання того чи іншого лідера, що забезпечує носію харизми владу над своїми послідовниками [12, с. 48].

6. Ф. М. Ільясов: харизма – якість людини, що дозволяє їй управляти іншими людьми, тобто впливати бажаним чином на їхні настрої і поведінку [12, с. 47].

7. Lorn Dawson стверджує, що харизма – це соціальний, динамічний, інтерактивний процес, за допомогою якого люди сприймають певні якості якогось індивіда як виняткові і гідні влади [25].

8. С. Lindholm: харизма – це потреба цілком нормальних, здорових індивідів у екстатичній любові і самопожертві, самозабутті, втрати свого «я» [12, с. 48].

Певні дослідження розглядають харизму у рамках психоаналізу. У цій науці дослідження цього явища головним чином фокусуються на співвідношенні харизми, самооцінки та нарцисизму, що беруть свій початок від вчення З. Фрейда про нарцисизм (Freud, Kohut, Williams, Rogoza, Post etc.).

З урахуванням соціальної природи харизми (зв'язок між лідером і послідовниками), теорії набутої «харизми» та психологічних якостей харизматичної особистості виникла необхідність дослідження комунікативних характеристик

таких особистостей та лінгвістичних особливостей їхнього мовлення.

Дослідники у галузі лінгвістики не фокусуються на тому, щоб надати визначення явищу харизми, а радше досліджують мовні й позамовні засоби, які реалізують харизму у мовленні лідерів. Однак Rosario Signorello, італійський лінгвіст, визначив харизму як набір характеристик лідера («бачення», «високий рівень домінантності», «емоційний інтелект»), реалізованих у його/її комунікативній та некомунікативній поведінці, в результаті якої актуалізується «харизма тіла» і «харизма духу» [34, с. 436].

Що стосується словникових визначень явища харизми, то нам не вдалося їх знайти у жодному словнику лінгвістичних термінів, Словнику української мови в 11 томах, проте окремі загальні тлумачні та спеціалізовані словники пропонують такі тлумачення цього явища:

1. Харизма – особистісна магія лідерства, що викликає особливу вірність чи ентузіазм людей стосовно публічної особистості (напр., політичного лідера); особливий магнетичний шарм чи привабливість [26].

2. Харизма – особлива сила, якою певні люди володіють від природи і яка надає їм здібність впливати на інших людей і приваблювати їхню увагу та викликати захоплення [24].

3. Харизма – природна можливість приваблювати та зацікавлювати інших людей і змушувати їх захоплюватися тобою [22].

4. Харизма – особлива якість особистості, що дозволяє особі приваблювати та завойовувати впевненість великої кількості людей [18].

5. Харизма – якість особистості, яку мають певні люди, що заохочує інших слухати та слідувати за ними [15].

6. Харизма – атрибут вражаючої сили і можливості, що приписується особі та особистості надзвичайно магнетичних лідерів [23].

7. Харизма – виняткова особистісна обдарованість; харизматична особистість (найчастіше державний чи громадський діяч) – це людина, наділена в очах її оточення і послідовників найвищим авторитетом, що ґрунтується на її виняткових якостях – мудрості, непогрішності, героїзмі, «святості», завдяки яким ця людина різко виділяється серед інших [7].

8. Харизма (від гр. *charisma* – милість, божественний дар) – приписування особистості Богом даних властивостей, що викликають схилення перед нею і беззастережну віру в її особливі здібності та можливості. Феномен характерний для груп малих і особливо для великих, схильних персоніфікувати свої ідеали в процесі поєднання. Частіше виникає в екстремальних історичних обставинах [13].

9. Харизма (гр. *charisma* – милість, благодать, божий дар) – особливий тип легітимності, організації влади і лідерства, заснований на виняткових рисах тієї чи іншої особистості, головним чином релігійного або політичного діяча, що дозволяє йому виконувати у суспільстві функції пророка, вождя чи реформатора. Авторитет такого діяча, як правило, заснований на відсутності або лише формальній присутності демократії, вірі громадян у його надприродні здібності, у «чудесний» дар керівника, його мудрість, героїзм, «святість», на культі його особи. Об'єктом харизми є виключно особистість лідера. Харизматичний тип політичного лідерства найбільш характерний для відсталих країн або ж тих, що стають на шлях прискореного політичного розвитку [9, с. 325].

10. Харизма – поняття, що вживається у соціально-політичних теоріях лідерства. Харизматичне панування ґрунтується на виняткових поєднаннях, приписуваних лідеру; його прирівнюють до пророка, месії, історичної фігури [8, с. 138].

11. Харизма – влада, побудована не на логіці, а на силі особистісних якостей або здібностей лідера [3, с. 82].

12. Харизма – виняткові властивості особистості, якими наділений лідер у представленні своїх прихильників, шанувальників; емоційно-психічні здібності людини, завдяки яким його оцінюють як обдарованого особливими якостями і здатного робити ефективний вплив на людей [11].

13. Харизма – поняття, яке до новітньої історії було рудиментом католицької теології і означало надзвичайні духовні властивості, дані Богом будь-кому заради блага церкви (пророцтво святих, непогрішимість папи та ін.) [2, с. 745].

14. Харизма – політологічна і соціологічна категорія для позначення сукупності особливих особистісних якостей і здібностей індивіда, що дозволяють йому робити істотний вплив на великі маси людей, перетворюючи їх на своїх прихильників [6].

15. Харизма – привабливість і телегенічність [20, с. 31].

16. Харизма – здібність деяких лідерів викликати сильні, позитивні, емоційні реакції в інших людей [19, с. 61].

17. Харизма – захоплива привабливість чи шарм, що можуть викликати відданість/прихильність в інших [21].

Результати. Викладене вище переконливо свідчить, що з міждисциплінарного погляду харизму слід вважати результатом перебігу комплексного когнітивного явища, що відбувається у свідомості індивіда-реципієнта під впливом культурних норм, особистого досвіду і соціальних умов та актуалізується у процесі комунікації за рахунок взаємодії комплексів вербальних і невербальних засобів.

За наших міркувань, з функціональної точки зору у лінгвістиці під харизмою доцільно розуміти систему уявлень, що виникають у свідомості слухачів на підставі сприйняття ними комплексів лінгвальних та позалінгвальних засобів комунікації, якими послуговується мовець, а також його зовнішніх, психологічних, фізіологічних та соціальних ознак, які свідчать про його здатність як лідера задовольнити назрілі соціальні потреби або запити аудиторії.

З огляду на результати аналізу наявних у соціології, психології та лінгвістиці визначень основних ознак явища набуття харизми мовцем у їх співвіднесенні з провідними положеннями сучасної когнітивістики щодо ефективної актуалізації мети та ідей комунікації ми отримуємо таке визначення самого поняття «харизма».

Харизма – екзистенційні уявлення індивіда щодо тих чи інших виключно вроджених, набутих або таких, що пропагуються ЗМІ, внутрішніх і зовнішніх сугестивних якостей особистості-лідера, які виникають у свідомості реципієнта під час інтерактивної комунікації на підставі сприйняття ним мети спілкування, його стратегії, тактик, методів, а також декодування ним комплексів лінгвальних і позалінгвальних засобів чи знаків інших семіотичних систем, що свідчать про належність мовця до тих чи інших інститутів духовної або політичної влади та асоціюється зі здатністю його як лідера задовольнити потреби або запити певної соціальної спільноти.

Висновки і перспективи подальших розробок. Перспективність практичного використання результатів проведеного нами теоретичного пошуку вбачається у тому, що це міждисциплінарне формулювання придатне для використання у будь-якій галузі наукових досліджень, об'єктами яких можуть бути лінгвокогнітивні, психокогнітивні, соціокогнітивні тощо явища і процеси.

ЛІТЕРАТУРА

- Гениндоржиева Д. Б. Харизма как составная часть трансформационного лидерства. *Вестник Бурятского государственного университета*. 2014. № 5. С. 84–87.
- Головатий М. Ф. Політологічний словник. Віртуальна читальня освітніх матеріалів. URL: <https://subject.com.ua/political/dict/1346.html> (дата звернення: 03.03.2022).
- Кохан В. В. Тематичний словник-довідник із соціології / За ред. В. В. Кохана; укл.: А. Александровська, С. Буга, Ю. Ткачук та ін. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 112 с.
- Кравченко В. И. Харизматическая личность: многообразие понимания. 2005. URL: <https://www.dissercat.com/content/kharizma-kak-sotsiokulturnyi-fenomen-filosofsko-antropologicheskii-analiz>
- Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс : монографія. Одеса : Астропринт, 2009. 464 с.
- Политология : учебник и практикум для прикладного бакалавриата / под ред. В. А. Ачкасова, В. А. Гуторова. Москва : Издательство Юрайт, 2016. 404 с.
- Синявський В. В. Психологічний словник / ред. Н. А. Побірченко; уклад. О. П. Сергєєнкова. Київ : Наук. світ, 2007. 274 с.
- Словник соціологічних і політологічних термінів / Нар. укр. акад.; за заг. ред.: В. І. Астахової та ін.; уклад. В. І. Астахова та ін. Київ : Вища школа, 1993. 140 с.
- Соціологія: словник термінів і понять / ред. М. Козловця; упоряд.: Є. Біленький, М. Козловець, В. Федоренко. Київ : Кондор, 2006. 372 с.
- Фрейк Н. В. Политическая харизма: обзор зарубежных концепций. *Социологическое обозрение*. 2001. № 1. С. 5–24.
- Харизма. *Вікісловник*. URL: <https://uk.wiktionary.org/wiki/харизма> (дата звернення: 03.03.2022).
- Хобракова Д. Б. Феномен харизмы личности: сущность и особенности : дис. канд. філос. наук: 09.00.11. Улан-Уде, 2019. 152 с.
- Шапар В. Б. Тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с. ISBN 966-7880-85-0.
- Швецова Н. А. Феномен харизмы в общественном сознании. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2007. № 4. С. 70–81.
- A Dictionary of Human Resource Management (2 ed.). Oxford Reference. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199298761.001.0001/acref-9780199298761-e-140?rskey=tL42KS&result=193> (дата звернення: 03.03.2022).
- Adair-Toteff C. Max Weber and the Sociology of Charisma / In J. P. Zúquete (Eds.). *Routledge International Handbook of Charisma*. Routledge, 2020. P. 7–17.
- Antonakis J., Bastardo N., Jackuart P., Shamir B. Charisma An Ill-Defined and Ill-Measured Gift. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. 2016. Vol. 3, No. 1. P. 293–319.
- APA Dictionary of Psychology. URL: <https://dictionary.apa.org/charisma> (дата звернення: 03.03.2022).
- Basavanna M. Dictionary of Psychology. New Delhi : Allied Publishers, 2000. 479 p.

20. Bruce S., Yearley S. The SAGE Dictionary of Sociology. 2006. 328 p.
21. Charisma. Meaning & Definition for UK English. *Lexico.com*. Lexico Dictionaries. English. URL: <https://www.lexico.com/definition/charisma> (дата звернення: 03.03.2022).
22. Charisma. Meaning of charisma in Longman Dictionary of Contemporary English. Longman Dictionary of Contemporary English. *LDOCE*. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/charisma> (дата звернення: 03.03.2022).
23. Charisma. Definition & Meaning. *Britannica Dictionary*. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/dictionary/charisma> (дата звернення: 03.03.2022).
24. Charisma. Cambridge Dictionary. English Dictionary, Translations & Thesaurus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/charisma> (дата звернення: 03.03.2022).
25. Dawson L. L. Psychopathologies and the Attribution of Charisma: A Critical Introduction to the Psychology of Charisma and the Explanation of Violence in New Religious Movements. *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions*, 2006. No. 10 (2). P. 3–28. URL: <https://doi.org/10.1525/nr.2006.10.2.3>
26. Definition of Charisma. Dictionary by Merriam-Webster: most-trusted online dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/charisma> (дата звернення: 03.03.2022).
27. Etzioni A. A comparative analysis of complex organizations. New York, NY : Free Press, 1961. 612 p.
28. Fragouli E. The dark-side of charisma and charismatic leadership. *The Business and Management Review*. 2018. Vol. 9. No. 4. P. 298–307.
29. Iacocca L. Where have all the leaders gone? New York, NY : Scribner, 2007. 288 p.
30. Kouzes J. & Posner B. The Leadership Challenge: How to Get Extraordinary Things Done in Organizations. San Francisco : Jossey-Bass, 1987. 123 p.
31. Judge T. A., Piccolo R. F. & Kosalka T. The bright and dark sides of leader traits: A review and theoretical extension of the leader trait paradigm. *The Leadership Quarterly*. 2009. No. 20. P. 855–875.
32. Pryce P. Charismatic Leaders in Ancient Greece / In J. P. Zúquete (Eds). *Routledge International Handbook of Charisma*. Routledge, 2020. P. 151–162.
33. Roisman J. Charismatic Leaders in Ancient Greece / In J. P. Zúquete (Eds). *Routledge International Handbook of Charisma*. Routledge, 2020. P. 53–64.
34. Signorello R., D’Errico F., Poggi I., Demolin D., Mairano P. Charisma perception in political speech: a case study. *International Conference on Speech and Corpora: GSCP2012*, February 29th – March 3rd, 2012. Belo Horizonte, Brazil : FALE, 2012. P. 343–348.
35. Spinrad W. Charisma: A Blighted Concept and an Alternative Formula. *Political Science Quarterly*. 1991. No. 106 (2). P. 295–311.
36. Vergauwe J. Personality and leadership: trait-perspectives on charisma, curvilinear relationships, and measurement innovations : PhD dissertation for the degree of Doctor of Psychology. Ghent, 2017. 240 p.
37. Wowak A. J., Mannor M. J., Arrfelt M., & McNamara G. Earthquake or Glacier? How CEO Charisma Manifests in Firm Strategy over Time. *Strategic Management Journal*. 2016. No. 37 (3). P. 586–603.
38. Yukl G. A. Leadership in organizations. Essex, England : Pearson Education Limited, 2013. 528 p.
39. Zaccaro S. J. Individual differences and leadership: Contributions to a third tipping point. *The Leadership Quarterly*. 2012. No. 23. P. 718–728.

REFERENCES

1. Adair-Toteff, C. (2015) Charisma, Social Aspects of. In James D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)* (pp. 353–357). Elsevier. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.32014-1>
2. Antonakis, J., Bastardo, N., Jacquart, P., & Shamir, B. (2016) Charisma: An ill-defined and ill-measured gift. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*; 3 (1), 293–319. Retrieved from: <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-041015-062305>
3. APA Dictionary of Psychology. (n. d.). Retrieved from: <https://dictionary.apa.org/charisma>
4. Basavanna, M. (2000) Dictionary of Psychology. New Delhi : Allied Publishers Limited.
5. Bruce, S., & Yearley, S. (2006) The SAGE dictionary of sociology. SAGE Publications Ltd. Retrieved from: <https://dx.doi.org/10.4135/9781446279137>
6. Charisma. Meaning & Definition for UK English. *Lexico.com* (n. d.). Lexico Dictionaries. English. Retrieved from: <https://www.lexico.com/definition/charisma>
7. Charisma. Meaning of charisma in Longman Dictionary of Contemporary English. *LDOCE*. (n. d.). Longman Dictionary of Contemporary English. *LDOCE*. Retrieved from: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/charisma>

8. Charisma Definition & Meaning. Britannica Dictionary. (n. d.). Encyclopedia Britannica. Retrieved from: <https://www.britannica.com/dictionary/charisma>
9. Charisma. (n. d.). Cambridge Dictionary. English Dictionary, Translations & Thesaurus. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/charisma>
10. Dawson, L. L. (2006) Psychopathologies and the Attribution of Charisma: A Critical Introduction to the Psychology of Charisma and the Explanation of Violence in New Religious Movements. *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions*, 10 (2), 3–28. Retrieved from: <https://doi.org/10.1525/nr.2006.10.2.3>
11. Definition of Charisma. (n. d.). Dictionary by Merriam-Webster: most-trusted online dictionary. Retrieved from: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/charisma>
12. Etzioni, A. (1961) A comparative analysis of complex organizations. New York, NY : Free Press.
13. Fragouli, E. (2018) The dark-side of charisma and charismatic leadership. *The Business and Management Review*, 9 (4), 298–307.
14. Freyk, N. V. (2001) Politicheskaya kharizma: obzor zarubezhnykh kontseptsiy [Political charisma: review of foreign conceptions]. *Sotsiologicheskoe obozrenie*, 1, 5–24.
15. Genindorzhieva, D. B. (2014) Kharizma kak sostavnaya chast transformatsionnogo liderstva [Charisma as a constituent part of transformational leadership]. *Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta*, 5, 84–87.
16. Gholovatyj, M. F. (n. d.). Politologhichnyj slovnyk [Political Dictionary]. Virtualjna chytaljnja osvitynikh materialiv. Retrieved from: <https://subject.com.ua/political/dict/1346.html>
17. Heery, E., & Noon, M. (n. d.). A Dictionary of Human Resource Management (2 ed.). Oxford Reference. Retrieved from: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199298761.001.0001/acref-9780199298761-e-140?rskey=tL42KS&result=193>
18. Iacocca, L. (2007) Where have all the leaders gone? New York, NY : Scribner.
19. Judge, T. A., Piccolo, R. F., & Kosalka, T. (2009). The bright and dark sides of leader traits: A review and theoretical extension of the leader trait paradigm. *The Leadership Quarterly*, 2, 855–875. DOI: 10.1016/j.leaqua.2009.09.004
20. Kharyzma – Wikislovnyk. (n. d.). Retrieved from: <https://uk.wiktionary.org/wiki/харизма>
21. Khobrakova, D. B. (2019). *Fenomen kharizmy lichnosti: sushchnost i osobennosti* [Phenomenon of the personality charisma: essence and peculiarities] (Doctoral diisertation). Ulan-Ude.
22. Kokhan, V. V. (2009) Tematychnyj slovnyk-dovidnyk z sociologhiji [Thematic reference dictionary in sociology]. A. Aleksandrovsjka, S. Bugha, Ju. Tkachuk et al. (Eds.). Chernivci: Cherniveckyj nac. un-t.
23. Kouzes, J. M. & Posner, B. Z. (1987). *The Leadership Challenge: How to Get Extraordinary Things Done in Organizations*. San Francisco : Jossey-Bass.
24. Kravchenko, V. Y. (2005) Kharyzmatycheskaja lychnostj: mnoghoobrazye ponymanyja [Charismatic personality: pluralism of understanding], Retrieved from: <https://www.dissercat.com/content/kharizmak-sotsiokulturnyi-fenomen-filosofsko-antropologicheskii-analiz>
25. Petlyuchenko, N. V. (2009) Kharyzmatyka: movna osobystist i dyskurs : monohrafiia [Charismatics: Linguistics personality and discourse]. Odesa : Astroprynt.
26. Politologiya : uchebnik i praktikum dlya prikladnogo bakalavriata [Politicalology : text-book and practical exercises for applied bachelor degree course]. (2016). V. A. Achkasova, V. A. Gutorova (Eds.). Moskva : Izdatelstvo Yurayt.
27. Pryce, P. (2020) Charismatic Leaders in Ancient Greece / In J. P. Zúquete (Eds.), *Routledge International Handbook of Charisma* (pp. 151–162). Routledge.
28. Roisman, J. (2020). Charismatic Leaders in Ancient Greece / In J. P. Zúquete (Eds.), *Routledge International Handbook of Charisma* (pp. 53–64). Routledge.
29. Shapar, V. B. (2007) Tlumachnyj psykhologhichnyj slovnyk [Psychological Dictionary]. Prapor.
30. Shvetsova, N. A. (2007) Fenomen kharizmy v obshchestvennom soznanii [Phenomenon of charisma in collective consciousness]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4, 70–81.
31. Signorello, R., D’Errico, F., Poggi, I., Demolin, D., & Mairano, P. (2012) Charisma perception in political speech: a case study. *International Conference on Speech and Corpora (GSCP 2012)*, 2012, 343–348.
32. Slovnyk sociologhichnykh i politologhichnykh terminiv [Dictionary of sociological and political terminology]. 1993. V. I. Astakhova et al. (Eds.). Kyjiv : Vyshha shkola.
33. Sociologhija: slovnyk terminiv i ponjatj [Sociology: dictionary of terms and notions]. E. Bilenjkyj, M. Kozlovecj & V. Fedorenko (Eds.). 2003. Kondor.
34. Spinrad, W. (1991) Charisma: A Blighted Concept and an Alternative Formula. *Political Science Quarterly*, 106 (2), 295–311. Retrieved from: <https://doi.org/10.2307/2152231>

35. Synjavs'kyj, V. V. (2007) *Psykhologichnyj slovnyk* [Psychological Dictionary]. N. A. Pobirchenko, O. P. Serghjejenkova (Eds.). Naukovyj svit.
36. Vergauwe, J. (2017) *Personality and leadership: trait-perspectives on charisma, curvilinear relationships, and measurement innovations*. Published doctoral dissertation. Ghent University.
37. Wowak, A. J., Mannor, M. J., Arrfelt, M., & McNamara, G. (2016). Earthquake or Glacier? How CEO Charisma Manifests in Firm Strategy over Time. *Strategic Management Journal*, 37 (3), 586–603. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/43897960>
38. Yukl, G. A. (2013) *Leadership in organizations*. Essex, England : Pearson Education Limited.
39. Zaccaro, S. J. (2012) Individual differences and leadership: Contributions to a third tipping point. *The Leadership Quarterly*, 23, 718–728. DOI: 10.1016/j.leaqua.2012.05.001

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ ЙОГО ПРОЦЕСУ

Варешкіна Н. В.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Національний університет «Одеська юридична академія»

вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-2184-1007

vareshkinanv@gmail.com

Гроза І. М.

старший викладач кафедри іноземних мов

Національний університет «Одеська юридична академія»

вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0003-2449-4378

grozairinal2@gmail.com

Ключові слова: *корпусна лінгвістика, корпус, корпусний інструментарій, паралельний корпус, порівняльний корпус, переклад.*

Статтю присвячено аналізу можливостей засобів корпусної лінгвістики у прикладних і дослідницьких цілях, розгляду основних труднощів, з якими стикаються перекладачі у перекладацькому процесі, а також наданню пропозицій щодо уникнення перекладацьких помилок, покращення якості та оптимізації процесу перекладу за допомогою альтернативного підходу – застосування корпусного інструментарію. Цей підхід ґрунтується на використанні електронних корпусів текстів – величезних масивів природних текстів іноземною мовою, зібраних на магнітному носії, які належним чином упорядковані та розмічені для швидшого пошуку певної лінгвістичної інформації. Сутність проблеми полягає в тому, що питання щодо використання корпусного підходу до перекладознавчих досліджень залишається одним із найактуальніших у царині сучасної лінгвістики, оскільки комп'ютерні технології, прийшовши в лінгвістику, запропонували свої технічні можливості для опрацювання, збереження й відбору мовного матеріалу.

У статті розглядається поняття корпусів текстів, визначаються основні їх види, відмінні риси, можливості, переваги й недоліки використання основних видів перекладацьких корпусів у вивченні мови на їх базі та застосуванні у процесі перекладу. Надається визначення можливостей використання корпусу текстів у процесі вирішення тієї чи іншої перекладацької проблеми для підвищення якості результату перекладу та оптимізації його процесу. Стаття містить аналіз перекладацького процесу із застосуванням корпусного інструментарію, результати якого дають широкі можливості для вивчення корпусу як альтернативного рішення для покращення якості та оптимізації перекладу. Пропонується практичне застосування корпусу на прикладах окреслення основних його функцій і можливостей, що сприяють досягненню найповнішого рівня еквівалентності та адекватного перекладу. У статті приділено увагу перевагам застосування корпусу у процесі перекладу, наприклад вищій репрезентативності, реалістичності та зручності. Робота відкриває перспективи для подальшого вивчення корпусного інструментарію з метою виявлення нових корисних можливостей для полегшення роботи перекладача та підвищення якості перекладацького продукту.

PECULIARITIES OF APPLICATION OF CORPUS LINGUISTICS MEANS TO IMPROVE THE QUALITY OF TRANSLATION AND OPTIMIZE THE TRANSLATION PROCESS

Varieshkina N. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
National University "Odessa Academy of Law"
Fontanska doroha str., 23, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2184-1007
vareshkinanv@gmail.com*

Hroza I. N.

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
National University "Odessa Academy of Law"
Fontanska doroha str., 23, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2449-4378
grozairinal2@gmail.com*

Key words: *corpus linguistics, corpus, corpus tools, parallel corpus, comparative corpus, translation.*

This article analyzes the possibilities of corpus linguistics means for applied and research purposes, considers the main difficulties faced by translators during the translation process, as well as suggestions for avoiding translation errors, improving the quality and optimizing the translation process with an alternative approach – the use of corpus tools. This approach is based on the use of electronic corpora of texts – huge arrays of natural texts in a foreign language, collected on magnetic media, which are properly organized and marked to find quickly certain linguistic information. The essence of the problem is that the issue of using a corpus approach to translation studies remains one of the most relevant in the field of modern linguistics, because computer technologies, having come to linguistics, offered its technical capabilities for processing, preserving and selecting language material. The article considers the concepts of the texts corpora, the main types of corpora, identifies the distinctive features, capabilities, advantages and disadvantages of using the main types of translation corpora in language learning on their basis and application in the translation process. The definition of using the corpus of texts opportunities in the process of solving the translation problems to improve the quality of the translation result and optimize its process is provided. The presented article contains an analysis of the translation process using corpus tools, the results of which provide the wide opportunities to study the corpus as an alternative solution to improve the quality and optimize translation. It is proposed the practical application of the corpus on the examples of outlining its main functions and capabilities, which contribute to the achievement of the fullest level of equivalence and adequate translation. Attention is paid to the advantages of using the corpus during the translation process, such as higher representativeness, actuality and convenience. The work develops the prospects for further study of the corpus tools to identify the new useful opportunities to facilitate the work of the translator and improve the quality of the translation product.

Вступ. У новому тисячолітті переклад як один із засобів спілкування починає відігравати дедалі важливішу роль. У зв'язку зі стрімким розширенням масштабів інформаційного обміну збільшу-

ється обсяг перекладів з одних мов іншими. Поява нових галузей науки та знання, а також постійне зростання інформації, що генерується і споживається, є наслідком науково-технічного прогресу. За

помітного зменшення часу, що виділяється замовником на виконання перекладацького завдання, та значного підвищення вимог до якості перекладу спостерігається ситуація створення для перекладача дуже жорстких умов роботи.

Багато дослідників (наприклад, Х. Крингс, Р. А. Усов, П. Бейкер, Т. МакЕнері, Дж. Ліч, Дж. Аартс, О. М. Демська-Кульчицька, В. В. Жуковська, В. В. Захаров та інші) вивчали ефективні методи пошуку адекватних перекладацьких рішень і навичок, що забезпечують значне підвищення якості перекладу.

Однак, незважаючи на досить значну наукову базу даних та велику кількість наукових експериментів, присвячених процесу письмового перекладу, на периферії перекладознавчого дослідження залишається така важлива проблема, як можливості застосування засобів корпусної лінгвістики як один зі способів вирішення проблеми підвищення якості перекладу й удосконалення процесу перекладу.

Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком електронних та інформаційних технологій, а також науки про мову, що дає змогу використовувати оптимальні рішення у практичній галузі перекладу для вдосконалення процесу перекладу та отримання якісних результатів.

Мета роботи полягає в тому, щоб дослідити можливі способи використання корпусного інструментарію у процесі вирішення перекладацьких завдань.

Наші основні **завдання** полягають в аналізі корпусного інструментарію і можливостей його застосування в перекладацькій діяльності та лінгвістичних дослідженнях; у визначенні можливостей використання корпусу текстів у процесі вирішення тієї чи іншої перекладацької проблеми для підвищення якості результату перекладу та оптимізації цього процесу.

Об'єктом дослідження є переклад текстів як процес і результат мовної комунікації, спрямований на досягнення комунікативної мети між представниками різних країн та культур.

Предмет дослідження – подолання труднощів у процесі перекладу текстів, підвищення якості результату перекладу шляхом застосування програмних засобів корпусної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу. За останні декілька десятиліть завдяки інтенсивній комп'ютеризації суспільства отримав розвиток такий новий і досить перспективний напрям у лінгвістичній науці, як корпусна лінгвістика. Залучення комп'ютерів і спеціальних телекомунікаційних мереж дало змогу не тільки зберігати великі обсяги текстів в електронному вигляді, а й здійснювати пошук у них, обробляти їх. Завдання зі створення зібраних текстів в електронному вигляді, або кор-

пусів, є настільки значущим для сучасної лінгвістики, що ці зібрання електронних текстів стають об'єктом досліджень спеціального розділу прикладної лінгвістики – корпусної лінгвістики, яка займається розробленням загальних принципів побудови й використання лінгвістичних корпусів за допомогою комп'ютерів [1, с. 4].

Статус корпусної лінгвістики в сучасній мовознавчій парадигмі однозначно ще не визначений. Так, Т. МакЕнері, Е. Вілсон, Р. Ксіао та інші лінгвісти характеризують її як особливу «методологію» дослідження мовного матеріалу, на противагу таким традиційним галузям лінгвістики, як фонетика, синтаксис, семантика чи граматики. Зазначені мовознавчі галузі досліджують окремий аспект мовної системи, натомість корпусна лінгвістика не обмежується вивченням лише одного аспекту мовної реалізації. Більше того, корпусні методи можуть використовуватися для вивчення мовних одиниць будь-якого мовного рівня. Корпусна лінгвістика як система методів і принципів використання корпусів для вивчення мови та для навчання мови має теоретичне підґрунтя, однак саме по собі воно ще не є науковою теорією. Через це корпусна лінгвістика визнається методологією вивчення мови із широкими можливостями застосування в багатьох лінгвістичних напрямках і теоріях [2, с. 6–7].

Центральним поняттям корпусної лінгвістики є поняття корпусу. Корпус текстів, на думку Т. МакЕнера та А. Харді, являє собою «збирання мовних фрагментів, відібраних відповідно до чітких мовних критерій для використання як моделі мови» [3]. Корпус як величезний масив даних характеризується репрезентативністю та наповнюваністю, а також певною структурою побудови. На відміну від одиничних текстів чи паперових видань, корпус текстів дає можливість моментально здійснити пошук необхідних елементів, виявити їхні кількісні та статистичні характеристики.

Сучасне корпусне мовознавство має у своєму дослідницькому арсеналі значну кількість корпусів різних типів і розмірів. Таке розмаїття наявних корпусів визначається широким спектром дослідницьких і прикладних завдань, для розв'язання яких вони створюються, та особливостями мовного матеріалу, покладеного в основу [4, с. 153–157]. Дослідники-лінгвісти можуть як створювати власні корпуси, а потім проводити необхідні дослідження на їх базі, так і використовувати загальнодоступні корпуси, створені іншими дослідниками чи колективами.

Для дослідження процесу перекладу в корпусній лінгвістиці використовується декілька видів корпусів, наприклад паралельний та порівняльний корпуси текстів.

Паралельний корпус текстів деякі дослідники інтерпретують також як перекладацький корпус (*parallel/translational corpus*), він складається з набору текстів мовою оригіналу та відповідних текстів мовою перекладу [5, с. 223–243]. Відмінною рисою паралельного корпусу є розмітка, яка зазвичай у великих обсягах корпусів виконується автоматичним способом. У процесі підготовки такого корпусу кожному реченню вихідної мови повинне відповідати речення мови перекладу, однак оскільки у процесі перекладу таке співвідношення в багатьох випадках порушується, то іноді варто вдаватися до ручного редагування, щоб не допустити розбіжність речень мовою оригіналу з реченнями мовою перекладу під час розмітки. Такий корпус дає можливість встановити перекладні відповідності між шуканими елементами корпусу, виявити їх частотність та представити список контекстів, у яких вживаються досліджувані одиниці.

Важливим видом корпусу для дослідження перекладу є також порівняльний корпус (*comparable corpus*). Цей тип корпусів включає в себе два різні набори текстів однією мовою: перший складається з оригінальних текстів, а другий – з перекладених текстів цією мовою [5]. Таким чином, порівняльний корпус – це насамперед одномовний корпус, що складається з двох підкорпусів однією мовою. Такий корпус дає змогу розкрити внутрішню структуру мови, адже він сприяє вичленуванню й опису одиниць за умов природного їх функціонування в мові.

С. Гренжер зазначає, що, незважаючи на явну перевагу порівняльного корпусу, представленого двома порівняними одномовними підкорпусами, такий вид корпусу має й недолік – складнощі виявлення параметрів зіставлення. Деякі види текстів мають культурні особливості, немає точних відповідників під час їх перекладу [6, с. 17–29]. Незважаючи на те, що порівняльний корпус текстів може не містити перекладні відповідники, такий вид корпусу вкрай корисний для контрастивних досліджень. Зіставлення оригінальних і перекладних текстів дає можливість виявити різні умови для опису функціонального та прагматичного використання елементів, що входять у корпус, а також може дати змогу розглядати одиниці мови, які мають значно більшу чи меншу частотність вживання в перекладних текстах, ніж в оригінальних.

Поява електронних корпусів суттєво змінила процеси перекладу та спосіб дослідження мовних явищ. Репрезентативні, збалансовані, значні за обсягом корпуси надають інформацію про динаміку процесів зміни лексичного складу мови, функціонування граматичних і синтаксичних одиниць, дають можливість здійснювати аналіз вживання мовних одиниць у різних стилях

і жанрах, різними авторами тощо. Корпуси надають не доступні для безпосереднього спостереження дані про реалізацію мовної системи, що своєю чергою відображається у словниках, граматиках та навчальних матеріалах. Якщо попередні корпусні дослідження зосереджувалися здебільшого лише на вживаності мовних одиниць (наприклад, частоті вживання певних іменників, дієслів і прикметників), то з появою потужних комп'ютерних технологій науковці отримали змогу визначити й аналізувати більш складні лексичні, граматичні та синтаксичні явища. Використання корпусу в лексикографічній практиці замістило паперові картки автоматичним пошуком слів у корпусі та суттєво переорієнтувало підхід до відбору слів до словника, замінивши відбір слів, зумовлений особистими перевагами лексикографа, більш об'єктивними критеріями, а саме даними про частоту та дистрибуцію слів у певних текстах чи жанрах. Більшість сучасних словників є «корпусоінформованими», а не «укладачеінформованими» [7, с. 33–71]. Одним з останніх нововведень у лексикографічній практиці стало розміщення у словниковій статті, крім традиційної інформації про значення та семантичні відношення одиниць, також інформації про її сполучуваність і дистрибуцію.

Необхідно підкреслити, що питання підвищення якості перекладу є одним із найбільш значущих у сучасному перекладознавстві в тому сенсі, що його вирішення дасть змогу перекладачам досягти успішності у своїй діяльності. Особливу актуальність це питання має під час письмового перекладу іноземною мовою, оскільки результат діяльності перекладача в цьому випадку (тобто текст перекладу іноземною мовою) призначений для сприйняття носієм цієї мови, який через свою мовну компетенцію бачить і помічає навіть найменші неточності й помилки, допущені в тексті. Отже, особливість перекладацької діяльності полягає в тому, щоб забезпечити такий тип міжмовної комунікації, коли текст, який створюється мовою реципієнта, міг би бути повноцінною комунікативною заміною оригіналу та ототожнюватися реципієнтами перекладу з оригіналом у функціональному, структурному і змістовому відношенні. Функціональне ототожнення оригіналу та перекладу полягає в тому, що переклад приписується авторові оригіналу, публікується під його іменем, обговорюється, цитується тощо, наче він і є оригіналом, тільки іншою мовою. Передбачається, що перекладач точно передає структуру та порядок викладу змісту в оригіналі, не дозволяє собі будь-що змінити, видалити або додати від себе [8, с. 43–44].

Варто зауважити, що основні проблеми, з якими перекладач стикається під час передачі

вихідного тексту, – це неспівпадіння кола значень, властивих одиницям мови оригіналу та мови перекладу. Найбільш поширеним випадком під час зіставлення лексичних одиниць двох мов є часткова відповідність, коли одному слову в мові оригіналу відповідає не один, а декілька семантичних еквівалентів у мові перекладу. Більшість слів будь-якої мови характеризується багатозначністю, адже система значень слова в одній мові, як правило, не співпадає повністю із системою значень слів в іншій мові. При цьому можуть спостерігатися різні випадки. Так, іноді коло значень слова в мові оригіналу виявляється ширшим, ніж у відповідного слова в мові перекладу, і навпаки. Тобто можлива ситуація, коли у слова в мові оригіналу (або в мові перекладу) є всі ті самі значення, що й у слова в мові перекладу (відповідно, мові оригіналу), однак у нього, крім того, є значення, які в іншій мові передаються іншими словами. Так, українське слово «характер», як і англійська лексема “character”, мають такі однакові значення: 1) «сукупність психічних особливостей людини»; 2) «тверда воля, завзятість у досягненні мети» (*Він людина без характеру – He has no character*); 3) «властивість, якість, своєрідність чого-небудь». Однак в англійського слова “character” є ще значення, яких немає в українській лексемі «характер» та які передаються в українській мові іншими словами, а саме: 4) «репутація»; 5) «письмова рекомендація, характеристика»; 6) «відмінна риса, ознака, якість»; 7) «фігура, особистість (часто дивна, оригінальна)»; 8) «літературний образ, герой, діюча особа у п’єсі»; 9) «печатний знак, буква, символ» (напр., *Chinese characters – китайські ієрогліфи*).

Усе вищевикладене означає, що під час вирішення тієї чи іншої перекладацької проблеми має місце звернення до зовнішніх інформаційних джерел.

Висновки. Звернемо увагу на те, що кожен перекладач вільний сам вирішувати, яким способом йому шукати чи перевіряти лексичні еквіваленти, уточнювати семантику, шукати граматичні відповідності, лексико-граматичну сполучність, а також чи перевіряти її взагалі. Однак ми вважаємо, що корпуси є більш зручним і достовірним засобом порівняно зі словниками з низки причин. По-перше, корпуси текстів (особливо так звані on-line) – це не застигли структури, як традиційні словники, а бази даних, які постійно поповнюються, завдяки чому перекладач отримує можливість бути в курсі останніх тенденцій у мові на основі аналізу вживання того чи іншого слова в корпусі. По-друге, корпус є більш репрезентативним джерелом слововживання, ніж словник, оскільки він набагато більший за обсягом, тому інформація про слово, яке можна отримати з корпусу, більш об’єктивна

й точна. По-третє, працювати з корпусом набагато зручніше, ніж зі словником: корпус розміщується на машині (комп’ютері), яка є частиною робочого місця перекладача, і шляхом нескладних маніпуляцій із клавіатурою та «мишею» перекладач уже через декілька секунд отримує інформацію, яка його цікавить.

Додамо, що ще однією важливою перевагою корпусу текстів є його реалістичність, адже до складу корпусу входять оригінальні, природні тексти, які виникають для задоволення потреб у координації діяльності людей у тій чи іншій референтній ситуації. Таким чином, застосування електронних корпусів текстів у процесі письмового перекладу іноземною мовою забезпечує високу якість перекладу за рахунок виключення неточностей і слабких місць, які викликають сумніви в перекладача.

Наостанок варто зазначити, що подальші дослідження в цій галузі допоможуть виокремити додаткові можливості корпусів текстів, а також визначити будь-які додаткові обмеження їх застосування. Звісно, зі збільшенням обсягів та вдосконаленням технічного оснащення дослідницький потенціал корпусів невпинно зростає, що робить їх цінним лінгвістичним ресурсом як для вузькопрофільних спеціалістів у галузі мовознавства, так і для всіх тих, хто зацікавлений у покращенні процесу перекладу та якості перекладацького продукту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захаров В. П. Корпусная лингвистика : учебно-методическое пособие. Санкт-Петербург : СПбЕУ, 2005. 48 с.
2. McEnery T., Xiao R., Tono Y. Corpus-based Language Studies: an Advanced Resource Book. London; New York : Routledge, 2006. 386 p.
3. McEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics: method, theory and practice. New York : Cambridge University Press, 2012. 292 p.
4. Демська-Кульчицька О. М. Дещо про класифікацію текстових корпусів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія «Мовознавство»*. 2004. Вип. 1 (11). С. 153–157.
5. Baker M. Corpora in Translation Studies. An Overview and Suggestions for Future Research. *Target*. 1995. № 7 (2). P. 223–243.
6. Granger S. The Corpus Approach: a Common Way Forward for Contrastive Studies. *Corpus-based Approaches to Contrastive Linguistics and Translation Studies* / S. Granger, J. Lerot, S. Petch-Tyson (eds.). Amsterdam : Rodopi, 2003. P. 17–29.
7. McEnery T., Gabrielatos C. English Corpus Linguistics. *The Handbook of English Linguistics* /

B. Aarts, A. McMahon (eds.). Oxford : Blackwell, 2006. P. 33–71.

8. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учебник для институтов и факультетов иностранного языка. Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
9. Жуковська В. В. Вступ до корпусної лінгвістики : навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.
10. Kennedy G. An Introduction to Corpus Linguistics. London; New York : Routledge, 2014. 328 p.

REFERENCES

1. Zakharov, V. P. (2005). Korpusnaya lingvistika : uchebno-metodicheskoe posobie [Corpus linguistics : educational and methodological manual]. Saint Petersburg : SPbEU. [in Russian]
2. McEnery, T., Xiao, R., Tono, Y. (2006). Corpus-based Language Studies: an Advanced Resource Book. London; New York : Routledge. [in English]
3. McEnery, T., Hardie, A. (2012). Corpus Linguistics: method, theory and practice. New York : Cambridge University Press. [in English]
4. Demaska-Kulchytska, O. M. (2004). Deshcho pro klasyfikatsiiu tekstovykh korpusiv [Something about the classification of text corpus]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia "Movoznavstvo" – Scientific notes of*

the Ternopil National Pedagogical University. Series "Linguistics", iss. 1 (11), pp. 153–157. [in Ukrainian]

5. Baker, M. (1995). Corpora in Translation Studies. An Overview and Suggestions for Future Research. *Target*, no. 7 (2), pp. 223–243. [in English]
6. Granger, S. (2003). The Corpus Approach: a Common Way Forward for Contrastive Studies. *Corpus-based Approaches to Contrastive Linguistics and Translation Studies / S. Granger, J. Lerot, S. Petch-Tyson (eds.)*. Amsterdam: Rodopi, pp. 17–29. [in English]
7. McEnery, T., Gabrielatos, C. (2006). English Corpus Linguistics. *The Handbook of English Linguistics / B. Aarts, A. McMahon (eds.)*. Oxford : Blackwell, pp. 33–71. [in English]
8. Komissarov, V. N. (1990). Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty) : uchebnyk dlya institutov i fakul'tetov inostrannogo yazyka [Translation theory (linguistic aspects) : textbook for institutes and departments of a foreign language]. Moscow : Vysshaya shkola. [in Russian]
9. Zhukovska, V. V. (2013). Vstup do korpusnoi linhvistyky : navchalnyi posibnyk [Introduction to corpus linguistics : study guide]. Zhytomyr : Ivan Franko Zhytomyr State University Publishing House. [in Ukrainian]
10. Kennedy, G. (2014). An Introduction to Corpus Linguistics. London; New York : Routledge. [in English]

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВІДЕОІГРОВИХ ПРОЄКЦІЙ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Василина К. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-7885-5418
kate_vasylyna@yahoo.com*

Нелюбова О. Є.

*бакалавр філології, магістрантка
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-9862-808X
nelyubovaor@gmail.com*

Ключові слова: *інтермедіальні студії, компаративістика, відеоігри, інтерактивність, вербальний код, візуальний код, наратив, людонаратив.*

Взаємодія різних видів мистецтв постійно привертала увагу митців та науковців починаючи з часів Арістотеля. Кожна епоха пропонувала своє бачення особливостей інтермедіального діалогу, що призвело до формування окремого напрямку у річищі літературної компаративістики. Зростання популярності інтермедіальних студій було зумовлене урізноманітненням форм міжмистецької взаємодії та появою нових видів медіа. До числа таких медіа належать і відеоігри, які поки що не стали предметом цілісного наукового осмислення. Водночас потужність потенціалу їхньої синергії з іншими видами мистецтв інтенсифікує науковий інтерес до відеоігрових репрезентацій текстів інших видів мистецтва.

Мета цієї роботи визначається у систематизації теоретичних даних з теми інтермедіальних відносин між художніми текстами та відеоіграми для створення необхідного фундаменту майбутніх досліджень.

У ході вивчення сучасних розвідок з теми уточнюється тлумачення поняття «інтермедіальність», визначається роль та місце відеоігор у контексті інтермедіальних студій, систематизуються наявні точки зору на сутність трансформації вербального кодування художньої літератури у візуально-аудіальне кодування відеоігор, акцентується увага на інтерактивній природі відеоігор та значенні цього явища під час аналізу міжмистецьких перетворень.

У результаті дослідження було встановлено, що на сьогодні відеоігри сприймаються як важливий медіапродукт, придатний для серйозного наукового вивчення у контексті міжмистецької взаємодії, а переклад художнього тексту на мову гри є перспективним напрямом інтермедіальних студій. Інтерактивність як невід'ємний елемент інструментарію відеоігор є важливим чинником, що визначає особливості переосмислення художнього тексту, а також виступає засобом встановлення наративної та людонаративної основи у відеоігрових адаптаціях.

Очевидно, що процес перекодування літературних творів засобами відеоігор є натеper не досить дослідженим і потребує більш ретельного вивчення як у теоретичному, так і у практичному аспектах.

THEORETICAL GROUNDS FOR STUDYING VIDEOGAME PROJECTIONS OF FICTION

Vasylyna K. M.

*Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and Linguodidactics
Zaporizhzhia National University
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7885-5418
kate_vasylyna@yahoo.com*

Neliubova O. Y.

*Bachelor of Philology, MA student
Zaporizhzhia National University
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9862-808X
nelyubovaor@gmail.com*

Key words: *intermedial studies, comparative studies, videogames, interactivity, verbal code, visual code, narrative, ludonarrative.*

The interaction of different arts has constantly attracted the attention of artists and scholars since Aristotle's times. Each epoch offered its vision of the peculiarities of intermedial dialogue, which led to the formation of a separate field of literary comparative studies. The growing popularity of intermedial studies is due to the diversification of forms of inter-artistic interaction and the emergence of new types of media. Such media include videogames that have not yet become the subject of a holistic scientific consideration. At the same time, understanding of the potential of games' synergy with other arts leads to some shifts in the existing paradigm of intermedial studies, and videogame representations of texts of other arts are gradually attracting the attention of scholars.

The purpose of this work is to systematize theoretical data on intermedial relations between literary texts and videogames in order to create the necessary foundation for future studies.

Analysis of modern research papers on the topic clarifies the meaning of the concept of 'intermediality', determines the role and place of video games in the context of intermedial studies, summarizes existing views on the transformation of verbal coding of fiction into visual-audio coding of video games. Special emphasis is laid on the interactive nature of videogames and the significance of this phenomenon in the inter-artistic transformations.

It is noteworthy that modern videogames are perceived as an important media product suitable for serious scientific elaboration in the context of inter-artistic interaction, translation of literary text into the language of the game is a promising area of intermedial studies. Interactivity as an integral tool of videogames is an important factor that determines the ways of rethinking a literary text, as well as a means of establishing a narrative and ludonarrative basis in video game adaptations.

It is obvious that the process of representing literary works by means of videogames is a broad field of studies and requires more careful consideration in both theoretical and practical aspects.

Постановка проблеми. На початку III тисячоліття спостерігаються глобальні соціально-економічні зміни в житті людства. Сучасний етап науково-технічного прогресу познача-

ється якостями інформаційної революції [1]. Відбувається популяризація відносно «нових» видів медіа, таких як: віртуальна реальність, онлайн-подкасти, відеоігри.

Для уникнення можливих неточностей важливо визначити зміст поняття «відеогра», яке є ключовим у цій розвідці. Під словом «відеогра» (від англ. Videogame) будемо розуміти програмне забезпечення, яке працює на спеціальному обладнанні (комп'ютері, ігровій консолі, портативному електронному апараті), що служить для організації ігрового процесу (геймплея), зв'язку з партнерами по грі або сама виступає як партнер [2]. Термін розуміється широко, включаючи у себе як консольні, аркадні, портативні, так і комп'ютерні ігри.

На поточному етапі свого розвитку відеогра відповідає всім основним параметрам, що є характерними для художнього твору (образність, антропоцентризм, цілісність, діалогічність, емоційність, експресивність, символічність, наявність образу автора). Окрім цього, її природна інтерактивність та дигітальність дозволяють віднести відеоігру до особливої форми цифрової літератури [3, с. 68]. Таким чином, завдяки еволюції та технічному ускладненню відеоігри стали органічною частиною комплексу новітніх мистецьких процесів, розширивши власний інтерпретативний потенціал та здатність вступати у інтермедіальну взаємодію з іншими видами мистецтва, завдяки чому народився окремий феномен – відеоігри, створені на основі художніх текстів.

У дослідженнях, присвячених літературним текстам та їхнім інтермедіальним проєкціям, розглядаються різні аспекти такої взаємодії: роль інтертекстуальності в побудові нарративного світу, складність перекладу компонентів оригінального твору на інші мови, тобто трансформації у інші форми коду. Інтермедіальність відеоігрових адаптацій літературних текстів дотепер не була предметом пильного наукового вивчення (це зумовлено недостатньою увагою до вивчення категорії інтертексту на матеріалі відеоігор взагалі), а отже, потребує свого осмислення.

Мета та завдання статті. *Метою* дослідження є систематизація уявлень сучасного літературознавства про специфіку міжмистецького діалогу художнього тексту та його відеоігрової адаптації. Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати такі *завдання*: 1) уточнити історію та дефініцію поняття «інтермедіальність»; 2) виявити закономірності взаємодії відеоігор з іншими видами мистецтва у діахронії; 3) розкрити сутність інтермедіального контакту між відеоіграми і художніми текстами.

Актуальність роботи визначається характерною особливістю інтермедіальних студій як однієї з найпопулярніших дослідницьких зон сучасної літературної компаративістики, а також стрімким зростанням кількості медіапродуктів, в основі яких лежать художні тексти. Виходячи з цього,

виникає необхідність уточнення специфіки діалогу двох видів медіа в аспекті взаємодії художнього тексту та відеоігри на його основі.

Предмет та об'єкт дослідження. *Об'єктом* дослідження є процес перекодування одного виду мистецтва засобами іншого. *Предметом* є теорія взаємодії художнього тексту та відеоігри.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні спостерігається перехід від суспільства інформаційного до медійного, в якому медіа створюють особливу віртуальну реальність [4, с. 52]. Для мистецтва настає час, коли характерним є змішання та взаємодія між різними його проявами, для цього процесу є термін «інтермедіальність». Проблеми інтермедіальності є одними з найбільш обговорюваних тем у сучасному літературознавстві та мистецтвознавстві.

З кінця ХХ століття теорія літератури фіксує так званий «інтерпретаційний та культурологічний перелом» у розвитку теоретико-літературного знання [5, с. 9]. Комплексність тексту призводить до того, що, як пише Ю. Кристева, «будь-який текст будується як мозаїка цитат, будь-який текст – це вбирання і трансформація будь-якого іншого тексту» [6, с. 72].

Розвиток художнього тексту як об'єкта досліджень, його еволюція та «нова комплексність» у постмодерністському дискурсі народжує та у 1990-х роках актуалізує інтермедіальні дослідження. Це відбувається завдяки різноманітним формам обміну засобами вираження та принципами кодування між різними видами медіа – образотворчим мистецтвом, музикою, літературою, кінематографом, відеоіграми тощо. Більш того, інтермедіальні студії відображають зростання уваги до комунікативних аспектів функціонування мистецтва.

Детальним дослідженням інтермедіальності займалися Є. Коханов, В. Кравцов, А. Гір, А. Ханзен-Льове. Взагалі термін «інтермедіальність» почали використовувати у наукових роботах та розглядати як частину літературних студій саме завдяки досліднику А. Ханзен-Льове, який виявив різницю між «мультимедійною презентацією», що відбувається у синтетичних видах мистецтва (кінематограф, театр та ін.), і «мономедійною», що здійснюється шляхом підпорядкування художньої форми засобам певного виду мистецтва [7, с. 291]. Однак, на думку Е. Циховської, «новаторство терміна А. Ханзен-Льове не зовсім відповідає дійсності, оскільки двадцятьма роками раніше поняття «інтермедіальність» трапляється в есе «Інтермедіа» Діка Гігінса, одного із засновників арт-групи «Флукеус» [8, с. 51].

Отже, часом зародження інтермедіальних студій можна вважати 50–60-і роки ХХ ст., коли у наукових дослідженнях стали активно обговорювати

питання естетики, відносин мистецтв, їхній взаємний вплив та спільний розвиток. У цьому контексті дослідниця І. Борисова наводить приклади таких робіт, як праці Оскара Вальцеля про «взаємне висвітлення мистецтв», де він, спираючись на теорію Генріха Вельфліна, розвивав ідеї спільності літератури і живопису [9, с. 385]. У музично-літературній сфері важливе місце посідає монографія Кельвіна С. Брауна «Музика та література. Порівняння мистецтв» та його подальші дослідження про музичні елементи у літературі. Пізніше Альберт Гір досліджував аспект типології інтермедіальності [10].

Важливо нагадати, що спостереження за синтезом мистецтв уперше з'явилися у працях Арістотеля («Про мистецтво поезії») та Леонардо да Вінчі («Суперечка живописця з поетом, музикантом і скульптором»), цікавила ця галузь досліджень і Г. Лессінга, і Гегеля. Втім лише у ХХ ст. постала необхідність визначення сутності взаємодії різних медій та дефініції терміна «інтермедіальність» на позначення стосунків між мистецтвами.

У сучасному літературознавстві поняття інтермедіальності та визначення дослідницького поля інтермедіальних студій є комплексним питанням, тож заради точності та відсутності розбіжностей у деталях, у контексті цієї роботи варто використовувати визначення Вернера Вольфа. У своїй праці «(Inter)mediality and the Study of Literature» дослідник ставить питання щодо сутності поняття «інтермедіальність» у літературознавчому контексті та вибирає таке визначення терміна у широкому сенсі: «Інтермедіальність – це будь-яке порушення меж між різними видами медіа (включаючи так звані «субмедіа», як фотографія, кінематограф і т. п.), що включає всі внутрішньокомпозиційні та зовнішньокомпозиційні типи відносин між ними» [11, с. 2].

Нині одні провідні теоретики інтермедіальності, як Іріна Раєвські, у своїх дослідженнях звертають увагу на перенесення засобів однієї медіа на іншу, імітацію засобів іншої медіа, трансформацію медіа у новій формі – інтермедії. Інші ж, як-от Ларс Ельстрем, звертають увагу на те, як рецепція впливає на медіа і визначає інтермедійні констеляції [5, с. 10].

У дослідженнях, присвячених інтертекстуальності та інтермедіальній взаємодії оригінальних текстів та їхніх адаптацій, розглядаються різні аспекти: роль інтертекстуальності в побудові нарративного світу, складність інтермедіального перекладу компонентів оригінального твору. Однією з кінцевих форм адаптації літературного тексту, тобто його інтермедіальної трансформації, є відеогра.

Нині відеоігри посідають значне місце у медіакультурі, виступаючи потужним засобом впливу на

масового реципієнта. Їхня популярність не є дивною, адже відеоігри, завдяки своїй динамічності, видовищності та інтерактивності, здатні утримувати увагу реципієнта протягом доволі довгого часу. Сприяючи розширенню сенсорної сфери через інтенсивний розвиток технологій [12], вони, як і твори кіномистецтва, ведуть до встановлення нового типу співвідношення між усіма почуттями.

Відеоігри на початку свого шляху були відносно самостійним видом медіа і через недостатню технічну спроможність не могли адекватно втілювати комплексні задуми оригінальних творів у разі адаптації [13, с. 232]. Стан розвитку сфери програмування, низька потужність комп'ютерів та відсутність промоушену – всі ці фактори унеможлилювали не лише появу відеоігрових інтерпретацій літературних текстів, а і саме існування інтертекстуального обміну ідеями і мотивами з іншими видами мистецтва.

Разом із плином науково-технічного прогресу та розвитком технологій мікропроцесорів розвивалися і відеоігри, у яких дедалі частіше встановлювалися зв'язки з іншими видами мистецтва, особливо з літературою, починаючи з алюзивних містків (розробники відеоігри “Dune” (1992) запозичили назву й концепт світу з однойменного науково-фантастичного роману Френка Герберта) та закінчуючи відеоігровими адаптаціями творів літератури через посередництво кіномистецтва (відеогра “Alice in Wonderland” (2010) цілковито заснована на сюжетно-образному матеріалі кінострічки “Alice in Wonderland” (2010)). Завдяки цьому відеогра потрапила у фокус інтермедіальних студій, а бачення цього виду медіа у академічних дослідженнях змінилось. Вивчення відеоігор стало не лише самостійною сферою вивчення у вищих навчальних закладах, але і методом дослідження інших наукових питань [14, с. 693].

Спочатку дослідники ставили питання існування відеоігор як тексту у глобальному розумінні. За словами Ніколаса Монфорта, «навіть у чисто графічній інтерактивній літературі реципієнти мають «прочитати текст», коли вони складають для себе розуміння оповіді із таких зображень» [15, с. 2]. Для Н. Монфорта сприйняття «нелітературних» видів медіа схоже на «невербальне читання», що здійснюється людиною, яка переглядає книжку з картинками чи «сюжетну» серію фотографій.

Тож відеоігри, які, хоча і є головним чином візуальним видом мистецтва, можна назвати текстом у тому сенсі, у якому кінофільми називають «кінотекстом». Отже, відеоігри можуть взаємодіяти з іншими видами мистецтва як на рівні «текст-текст», так і на рівні реляції тексту та результату трансформації цього тексту в інший вид «висловлювання».

Головне питання дослідження відеоігор як у контексті інтермедіальних студій, так і у загальнонауковому контексті носить епістемологічний характер. У відеогрі, за словами дослідника Джуліана Кюкліха, з плином часу і розвитком можливостей цього виду медіа практично неможливо розрізнити маніпуляції з об'єктивним текстом та його суб'єктивну актуалізацію, тобто відділити текст і його прочитання. Цю дилему можна вирішити лише після перенесення фокусу уваги на розгляд програмного коду як власне тексту комп'ютерної гри [15, с. 2].

У ході розвитку відеоігор як елементу інтермедіальної взаємодії з'являються різні методи і підходи до вивчення їхньої сутності. При цьому один із найбільш поширених підходів, а саме семіотичний підхід Пітера Андерсена до дослідження комп'ютерних ігор, виявився приреченим на провал, оскільки він інтерпретує знаки та можливості відеоігрового вираження буквально [16]. Головною проблемою версії П. Андерсена є недослідженість комп'ютерного коду як тексту у контексті відеоігрового вираження і неспроможність сучасної науки дослідити співвідношення коду і його візуально-інтерактивного вираження. Отже, аналіз міжмистецької взаємодії двох творів (наприклад, літературного і відеоігрового) на рівні базового знакового кодування виявляється непродуктивним.

Ще одним аспектом дослідження відеоігор як результату адаптації художнього тексту є їхня нарративна структура. Нині науковці, які вивчають методи вираження ідей у відеоіграх, поділяються на «наратологів» та «людологів» залежно від погляду на сутність засобів вираження ідей та авторських задумів розробниками відеоігор, а також на способи інтерпретації текстів інших видів медіа відеоігровими засобами.

Для того щоб відрізнити класичних нратологів (Барт, Тодоров, Гене, Грейм, Мец, Принц), чії теорії з'явилися задовго до появи комп'ютерних ігор, від сучасних, що вивчають «цифрові» нарративи, Майкл Матеас запровадив альтернативну назву нратологів – «нарративісти» [17, с. 32]. Нарративісти знаходять спорідненість між відеоіграми та мистецтвом художнього тексту, аналізуючи їх з точки зору нарративу. Людологи, своєю чергою, підходять до цього аналізу з боку ігрових механік (геймплею) [18, с. 173]. Основним аргументом людологів є той факт, що існують ігри «без сюжету», тоді як нратологи наголошують на тому, що більшість сучасних ігор є «сюжетними».

Істину, як завжди, можна знайти на перетині цих думок. Найбільш точною є відповідь на питання методу вивчення у тому разі, коли об'єктом дослідження постає відеогра на основі художнього тексту (*literature-based videogame*). Сучасні

дослідження відеоігор як особливого медіуму у контексті інтермедіальних студій доводять, що вивчення особливостей інтерактивної взаємодії художнього тексту та відеогри потребує різнопланового огляду. Як наратив, так і відеоігрові механіки мають бути розглянуті у комплексі для адекватного аналізу засобів адаптації. Наратив передає сюжетну основу оригінального тексту через різні засоби сюжетної організації, а відеоігрові механіки використовуються для трансформації вербального коду у інтерактивний чи розкриття «підтексту» оригінального твору.

Дослідження відеогри як одного з «фігурантів» інтермедіальної взаємодії крізь призму нарративного потенціалу також є надзвичайно актуальним. Як було зазначено раніше, на початку становлення відеоігор як виду мистецтва не було можливості створити та показати по-справжньому комплексну історію, повноцінно втілити всі авторські ідеї через наявні технічні обмеження; але нині, через десятиріччя кібернетичного розвитку, перспективи відеоігрового представлення оригінальних текстів значно розширилися.

Звертаючись до ще одного ракурсу погляду на адаптацію літературних сюжетів, запропонованого Д. Муром у його книзі “*Playing Fiction: On the Literary Video Game*” (2015), можна стверджувати, що нині відеоігри досягли такого рівня розвитку, коли вони за допомогою ігрових механік можуть відтворити або переказати будь-яку класичну історію. Науковець підкреслює, що літературні твори тримають увагу реципієнта за рахунок не стільки динамічного та цікавого сюжету, скільки сутності ідей та засобів їхньої репрезентації [19, с. 17]. Тож у разі інтермедіального переосмислення вихідного твору необхідно адекватно вирішувати питання щодо того, які саме елементи тексту мають бути перекодовані, а також якими методами варто здійснювати це перекодування.

Виходячи з того, що цінність будь-якого літературного тексту заснована не на сюжеті як плані вираження, а на ідеях, які вклав автор у своє творіння, саме «ідейність» має бути об'єктом трансформації і, на відміну від можливостей кодування кіномистецтва (візуальне, вербальне, аудіальне), феномен інтерактивності допомагає створити та використати кардинально новий план ідейного вираження. Коротше, відеоігри досягають своєї сили впливу через комбінацію традиційного нарративу з новими механіками вираження ідеї твору. Тобто для адаптації літературного тексту розробники використовують як системи вербальних засобів (діалогів, вербальної експозиції, метод внутрішньоігрового тексту), так і інтерактивний характер ігор.

Загалом запозичення й інтерпретація відеоіграми літературних сюжетів та ідейного підтек-

сту твору може набувати різних форм. Найбільш ефективним засобом для всеохоплюючого «перекладу» оригінального художнього тексту через відеоігрові механіки виявилась система квестів.

Квести є ще одним елементом відеоігрового інструментарію, за допомогою якого урізноманітнюється трансформований наратив – це «завдання» у відеоігрі, яке гравець має виконати для отримання нагороди чи подальшого просування по сюжету. Еспен Аарсет, норвезький дослідник відеоігор та електронної літератури, стверджує, що коли гра фокусується на знайомстві гравця з квестом, саме квест, а не основний сюжет, стає домінантною структурою у грі. Квести перетворюють аспект вибору у симуляцію, досягаючи цілі, яку не може виконати звичайний наратив [20, с. 363]. Можна сказати, що саме квести створюють можливість справжнього «занурення» у сюжет, яке не може бути досягнуте методами літератури чи кінематографу.

В інтермедіальній проєкції художнього тексту у відеоігрові медіа, як уже було зазначено, перед розробниками постає складне завдання перекодувати оригінальний твір доступними їм засобами. Традиційні методи вираження сюжету до цього дозволяли представити лише «лінійну» оповідь у візуально-аудіальному вираженні. Дивлячись екранізацію, глядачі не можуть вибрати, на якій сюжетній лінії вони бажають сконцентруватись, контролювати темп та порядок подій у презентованій історії. Модель квестів дозволяє ввести до традиційної системи наративу нові можливості: завдяки опціональності таких завдань у більшій частині відеоігор гравці здатні вибирати, який сюжет вони бажають розвивати насамперед, на якому аспекті оповіді сконцентруватись [20, с. 364].

За допомогою системи квестів та особливостей механіки відеоігор, яка дає гравцям можливість безпосередньо взаємодіяти з представленою їм історією через феномен інтерактивності, літературні твори з динамічним, розгалуженим сюжетом спроможні повністю змінити пріоритетність та засіб викладення підсюжетів у новому медіа. Через систему квестів відеоігрові адаптації здатні альтернативно розкрити імпліцитний рівень оригінального твору – не обов'язкові квести від розробників можуть органічно презентувати такі деталі, які письменник у вербальному кодуванні вибрав виразити через психологізм персонажів, внутрішні монологи, описи навколишнього середовища. У кінематографі адаптація таких елементів часто унеможлиблюється через специфіку медіа та обмеженість хронометражем, тоді як відеоігри можуть вільно змінювати порядок подій, а гравці можуть вибрати ту частину сюжету, яку вони вважають цікавою у певний момент часу.

Як можна побачити з вищенаведеного, Дж. Мур абсолютно правий у своїх умовиводах щодо актуальності питання домінантності людонаративу (ігрові механіки, інтерактивність) над власне наративом (сюжетом). Саме механіки, які є фундаментом ігрової атмосфери та, ймовірно, основним планом вираження ідейності оригінального твору, є тим фактором, що сутнісно відрізняє ігрові адаптації від кіноадаптацій. Завдяки ігровим механікам «навичок», «квестів» і т. п. відеоігри здатні самобутньо трансформувати такі категорії оригінального твору, як сюжет, система образів, персонажів, психологізм тощо.

Окрім питань власне специфіки перекодування тексту у відеоігру, дослідники також вивчають питання вибору літературного матеріалу для комп'ютерної адаптації. Як і для кіноадаптацій, вибір твору-основи визначається перевагами самих розробників, а також популярністю тексту та обізнаністю з ним потенційних реципієнтів, крім того, і певними лакунами у тексті, які дають можливість запропонувати сучасне перепрочитання класики.

Висновки та перспективи подальших розробок. Таким чином, проведене дослідження відеоігор у світлі компаративних студій систематизує підходи до вивчення особливостей функціонування відеоігор у інтермедіальному контексті. За допомогою класичного наративу та людонаративу ігри можуть адаптувати сюжет літературних творів як на рівні візуального й вербального, так і на рівні інтерактивного кодування. Інтерактивність є однією з характеристик відеоігор, яка дозволяє літературним творам знайти новий план вираження, зацікавити реципієнта у постмодерністському переосмисленні класики шляхом долучення до «співтворчості», адже у більшості інтерактивних творів гравці мають можливість самостійно будувати вектор розвитку історії та способи розгортання сюжету.

Варто зазначити, що відеоігори у контексті інтермедіальних студій є актуальною та маловивченою цариною, яка варта подальшого розгляду на матеріалі конкретних відеоігрових репрезентацій художніх текстів з особливим акцентом на особливостях переосмислення таких категорій, як сюжет, персонажі, мотиви, конфлікти тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bridis T. From Robot Revolution to Cyber Revolution. *Washington Bureau*. 2003. September 1. P. 9–10.
2. Esposito N. A Short and Simple Definition of What a Videogame Is. URL: <https://www.utc.fr/~nesposit/publications/esposito2005definition.pdf> (дата звернення: 28.04.2022).

3. Пожарицька О. О. Жанрова таксономія відеоігор. *Нова філологія*. Запоріжжя, 2021. № 2 (81). С. 66–75.
4. Волошук Л. В. Інтермедіальність як прояв міжмистецької поліфонії у новелах Ольги Кобилянської. *Синopsis: текст, контекст, медіа*. Київ, 2017. № 1 (17). С. 52–58.
5. Гундорова Т. І. Література на полі медій – медії на полі літератури. *Література на полі медій* : збірка наукових праць відділу теорії літератури та компаративістики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Київ, 2018. С. 9–12.
6. Kristeva J. Le mot, le dialogue et le roman. *Semeiotike: recherches pour une sémanalyse*. Paris, 1969. P. 70–100.
7. Hansen-Löve A. Intermedialität und Intertextualität. Probleme der Korrelation von Wort- und Bildkunst – Am Beispiel der russischen Moderne. *Dialog der Texte. Wiener Slawistischer Almanach*. Sonderband 11. Wien, 1983. P. 291–60.
8. Циховська Е. Д. Теоретичні дилеми поняття інтермедіальності. *Слово і час*. Київ, 2014. Випуск 11. С. 49–59.
9. Борисова І. Є. Zeno is here: В захисту інтермедіальності. *Новое Литературное Обозрение*. 2004. Випуск 65. С. 384–391.
10. Gier A. Musik in der Literatur: Einflüsse und Analogien. *Literatur intermedial: Musik – Malerei – Photographie – Film*. Darmstadt, 1995. P. 61–92.
11. Wolf M. The Medium of the Video Game. Austin : University of Texas Press, 2001. 203 p.
12. McLuhan M. Understanding Media. The Extensions of Man. 2014. URL: <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf> (дата звернення: 28.04.2022).
13. Winston B. Media Technology and Society: A History from the Telegraph to the Internet. New York : Routledge, 1998. 374 p.
14. Farrell Sh., Neeser A., Bishoff C. Academic Uses of Video Games: A Qualitative Assessment of Research and Teaching Needs at a Large Research. *College & Research Libraries*. 2017. Vol. 78, No. 5. P. 675–705.
15. Kücklich J. Literary Theory and Computer Games. *Intersemiose*. 2013. Ano 2, No. 4. P. 1–22.
16. Andersen P. A Theory of Computer Semiotics: Semiotic Approaches to Construction and Assessment of Computer Systems, Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 416 p.
17. Mateas M. Interactive Drama, Art and Artificial Intelligence : Ph. D Dissertation: 12.2002. Pittsburgh, 2002. 284 p.
18. Kokonis M. Intermediality between Games and Fiction: The “Ludology vs. Narratology” Debate in Computer Game Studies: A Response to Gonzalo Frasca. *Acta Universitatis Sapientiae, Film and Media Studies*. Cluj-Napoca, 2014. Vol. 9, No. 1. P. 171–188.
19. Moore J. Playing Fiction: On the Literary Video Game. Princeton : Princeton University Press, 2015. 104 p.
20. Aarseth E. Quest Games as Post-Narrative Discourse. *Narrative Across Media: The Languages of Storytelling*. Lincoln, 2004. P. 361–376.

REFERENCES

1. Bridis, T. (2003) From Robot Revolution to Cyber Revolution. *Washington Bureau*. September 1. P. 9–10.
2. Esposito, N. A Short and Simple Definition of What a Videogame Is. Retrieved from: <https://www.etc.fr/~nesposit/publications/esposito2005definition.pdf> (Last accessed: 28.04.2022).
3. Pozharytska, O. O. (2021) Zhanrova taksonomiia videoihor [Videogames genre taxonomy]. *Nova filolohiia*. Zaporizhzhia. No. 2 (81). P. 66–75.
4. Voloshuk, L. V. (2017) Intermedialnist yak proiav mizhmystetskoï polifonii u novelakh Olhy Kobylianskoï [Intermediality as inter-art polyphony in Olha Kobylianska novels]. *Synopsis: tekst, kontekst, media*. Kyiv. No. 1 (17). P. 52–58.
5. Hundorova, T. I. (2018) Literatura na poli medii – medii na poli literatury [Literature in media sphere – medias in literature sphere]. *Literatura na poli medii* : zbirka naukovykh prats viddilu teorii literatury ta komparatyvistyky Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. Kyiv. P. 9–12.
6. Kristeva, J. (1969) Le mot, le dialogue et le roman. *Semeiotike: recherches pour une sémanalyse*. Paris. P. 70–100.
7. Hansen-Löve, A. (1983) Intermedialität und Intertextualität. Probleme der Korrelation von Wort- und Bildkunst – Am Beispiel der russischen Moderne. *Dialog der Texte. Wiener Slawistischer Almanach*. Sonderband 11. Wien. P. 291–360.
8. Tsykhovska, E. D. (2014) Teoretychni dylemy poniattia intermedialnosti [Theoretical dilemmas of the concept of intermediality]. *Slovo i chas*. Kyiv, 2014. Vypusk 11. P. 49–59.
9. Borysova, I. Y. (2004) Zeno is here: V zashchytu yntermedyality [Zeno is here: In defense of intermediality]. *Novoe Lyteraturnoe Obozrenye*. Vypusk 65. P. 384–391.
10. Gier, A. (1995) Musik in der Literatur: Einflüsse und Analogien. *Literatur intermedial: Musik – Malerei – Photographie – Film*. Darmstadt. P. 61–92.

11. Wolf, M. (2001) *The Medium of the Video Game*. Austin: University of Texas Press. 203 p.
12. McLuhan, M. (2014) *Understanding Media. The Extensions of Man*. Retrieved from: <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf> (Last accessed: 28.04.2022).
13. Winston, B. (1998) *Media Technology and Society: A History from the Telegraph to the Internet*. New York : Routledge. 374 p.
14. Farrell Sh., Neeser A., Bishoff C. (2017) *Academic Uses of Video Games: A Qualitative Assessment of Research and Teaching Needs at a Large Research. College & Research Libraries*. Vol. 78, No. 5. P. 675–705.
15. Kücklich, J. (2013) *Literary Theory and Computer Games*. *Intersemiose*. 2013. No. 2, No. 4. P. 1–22.
16. Andersen, P. (1990) *A Theory of Computer Semiotics: Semiotic Approaches to Construction and Assessment of Computer Systems*, Cambridge : Cambridge University Press. 416 p.
17. Mateas, M. (2002) *Interactive Drama, Art and Artificial Intelligence* : Ph.D Dissertation: 12.2002. Pittsburgh. 284 p.
18. Kokonis, M. (2014) *Intermediality between Games and Fiction: The “Ludology vs. Narratology” Debate in Computer Game Studies: A Response to Gonzalo Frasca*. *Acta Universitatis Sapientiae, Film and Media Studies*. Cluj-Napoca. Vol. 9, No. 1. P. 171–188.
19. Moore, J. (2015) *Playing Fiction: On the Literary Video Game*. Princeton : Princeton University Press, 2015. 104 p.
20. Aarseth, E. (2004) *Quest Games as Post-Narrative Discourse*. *Narrative Across Media: The Languages of Storytelling*. Lincoln. P. 361–376.

ВІДТВОРЕННЯ ЕПІТЕТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ПРИТЧІ Р. Т. КІЙОСАКІ «БАГАТИЙ ТАТО, БІДНИЙ ТАТО»

Венгель С. В.

*магістрант кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-8374-4499
solomiia.venhel.mfplz.2021@lpnu.ua*

Альбота С. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-3548-1919
Solomiia.M.Albota@lpnu.ua*

Ключові слова: *переклад,
епітет, стилістичні прийоми,
класифікація, епітетна
конструкція.*

Статтю присвячено вивченню відтворення такого образного означення, як епітет, під час виконання англо-українського перекладу притчі Р. Т. Кійосакі «Багатий тато, бідний тато». Переклад здійснений Н. Шевченко-Гербіш. У нашій роботі ми розглядатимемо таке: поняття «епітет» за різними підходами науковців, класифікацію та функції у стилістиці, способи та стратегії перекладу епітетних конструкцій, основні характеристики літературного стилю Р. Т. Кійосакі, індивідуальний стиль перекладачки та прийоми передачі, реалізовані у перекладі.

Важливим для перекладацького аналізу роботи є художня деталь у перекладеному готовому тексті, смислове та авторське наповнення. Епітет та епітетні конструкції є вагомими компонентами мовного аспекту нашого світу. Тому на сучасному етапі розвитку перекладознавства важливо брати до уваги потребу якнайкращого відтворення та передачі окремих елементів художнього тексту мови-джерела. Епітет, як багатогранний засіб стилістичного рівня, вимагає від нас особливих трансформацій, розуміння та використання прийомів.

Специфіка зазначеної книги оригінальною мовою полягає у яскравих описах, висловленнях та прикладах. Для перекладача важливо зуміти зберегти цю яскравість та надати читачу такий же привід для творчості та роздумів. Саме за це відповідають епітетні конструкції. Первозданність динаміки сюжету залежить від майстерності розуміння та вміння відтворення перекладачем. Використання Н. Гербіш стилістичних прийомів чітко передає нам те, що мав на увазі автор. Семантичну спорідненість та зв'язок двох варіантів – оригіналу та перекладу – не завжди вдається вберегти. Необхідно не лише забезпечити «емоційний» переклад, а окреслити та передати семантичне наповнення конструкцій та продемонструвати місткість. Робота з таким перекладом дає нам можливість більш детально вивчити та виокремити способи передачі епітетних конструкцій, запропонувати структуровану класифікацію, прослідкувати процес створення унікальних та оригінальних словосполучень, виразів та пояснити стилістику української мови та багатогранність можливостей перекладу.

THE REPRODUCTION OF EPITHET CONSTRUCTION IN THE PARABLE “RICH DAD, POOR DAD” BY R. T. KIYOSAKI

Venhel S. V.

*Master's Student at the Applied Linguistic Department
Lviv Polytechnic National University
Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8374-4499
solomiia.venhel.mftplz.2021@lpnu.ua*

Albota S. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Applied Linguistics Department
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandera Street, 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3548-1919
Solomiia.M.Albota@lpnu.ua*

Key words: *translation, epithet, stylistic devices, classification, epithet construction.*

The article is devoted to the study of the reproduction of an epithet within the English-Ukrainian translation of the parable “Rich Dad, Poor Dad” by R. T. Kiyosaki. It was translated by N. Shevchenko-Herbish. In this work we will consider the following: the notion of epithet according to different scholarly approaches, classification and functions in stylistics, ways and strategies of epithet constructions translation, basic characteristic of R. T. Kiyosaki literary style, individual style and techniques of rendering epithet constructions implemented in the translation.

Literary detail in the translated text, semantic and authorial content are vital for the translation analysis of the work. Epithet and epithet constructions are important components of the linguistic aspect of our world. Therefore, at the present stage of development of translation studies it is important to take into account the need for the best possible reproduction and transmission of individual elements of the artistic text of the source language. An epithet, as a multifaceted means of the stylistic level, requires from us special transformations, understanding and use of techniques.

The specificity of this book in the original language is vivid descriptions, statements and examples. It is important for the translator to be able to maintain this brightness and give the reader the same reason for creativity and reflection. Epithet constructions are responsible for this. The primacy of the dynamics of the plot depends on the skill of understanding and the ability to reproduce its essence by a translator. N. Herbish's use of stylistic devices clearly conveys to us what the author meant. The semantic relationship and connection between the two versions – the original and the translation – cannot always be preserved. It is necessary not only to provide an “emotional” translation, but also to outline and convey the semantic content of constructions and demonstrate capacity. Working with this translation gives us the opportunity to study and identify ways of transferring epithet constructions, offer a structured classification, trace the process of creating unique and original phrases, expressions and explain the style of the Ukrainian language and the diversity of translation possibilities.

Постановка проблеми. Дослідження епітету як лінгвістичного процесу не є простим завданням. Проблема полягає в множинності поглядів та

способів його передачі. Актуальність цієї роботи полягає в тому, щоб простежити переклад епітетних конструкцій, розрахувати стратегію пере-

кладу, яка найчастіше використовується, зрозуміти способи відтворення складних конструкцій без еквівалентних відповідників у цільовій мові та зрозуміти інтерпретацію конструкцій. Епітетна конструкція та епітет набувають особливого значення лише у сполученні з означуваним словом. Незважаючи на наше розуміння цих словесних образів англійською мовою, слід брати до уваги складність відтворення, що найкраще передасть зміст та сенс оригіналу.

Мета і завдання статті. Мета – виявити явища, факти, закономірності передачі епітетної конструкції та інтерпретації використання різних видів одного і того ж прийому. Основні цілі: за різними науковими підходами визначити поняття епітета, описати типові ознаки та їх функції у художньому тексті, обговорити різноманітність класифікації, окреслити прийоми та стратегії перекладу, проаналізувати способи перекладу у такому творі. Цілі та завдання дослідження визначають методи лінгвістичного дослідження. У нашій статті ми застосовуємо елементи як загальнонаукового, так і лінгвістичного методів.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є методи та стратегії, що використані Н. Гербіш під час перекладу притчі Р. Т. Кійосакі «Багатий тато, бідний тато». Об'єктом дослідження є епітетні конструкції, виявлені у книзі.

Надійка Гербіш (Шевченко), як видатна українська перекладачка, журналістка, письменниця, докладно попрацювала над книгою Р. Т. Кійосакі. Аналізуючи переклад, звернено увагу на індивідуальний стиль перекладу епітетних конструкцій. Така робота вимагає володіння загальними принципами передачі стилістичних прийомів, особливостями їх реалізації, концептуально-експресивним вираженням тексту мовою перекладу [1].

Спостерігати за способами та стратегіями перекладу епітетів, епітетних конструкцій означає бачити відмінність у правильній передачі не лише нашого сприйняття, але і самих слів на папері. Оскільки ми працюємо із семантико-стилістичною та експресивною значущістю, то слід урахувати конотації оригіналу (без урахування наявності чи відсутності останніх у цільовій мові) [1; 2]. Окрім загальних принципів перекладача, якими він володіє, потрібно знати особливості реалізації найпоширеніших прийомів [3].

Для роботи з таким текстом потрібно взяти до уваги таке. Ця книга – літературна журналістика. Тут ви не знайдете жодних розважальних історій, це точність, правда і життя. Кожна сторінка містить професійну термінологію, яка може виявитися невідомою для тих, хто не зовсім розуміється у цій галузі [4].

Незважаючи на такий стиль книги Р. Т. Кійосакі «Багатий тато, бідний тато», вона напов-

нена різноманітними стилістичними прийомами. Літературний стиль Кійосакі простий і його легко зрозуміти. Йому притаманне різноманіття використаних стилістичних прийомів, таких як: 1) порівняння; 2) метафора; 3) метонімія тощо [5]. Про це можуть легко засвідчити приклади з тексту. 1) *It looked like a colourful Monopoly board* [6, с. 4]; 2) *fear that keeps most people working* [6, с. 26]; 3) *to be head librarian* [6, с. 37]; *empire in his hands* [6, с. 39].

Н. Гербіш використовує тактику опису та спрощення. Деякі епітети чи ж епітетні конструкції відтворюються, як у наступних прикладах: *knee-jerk reacting* [6, с. 36] – *реагувати за принципом колінного рефлексу* [7, с. 71], *debt-ridden society* [6, с. 50] – *суспільство, яке загрузло в боргах* [7, с. 105]. Конструкції оригіналу не мають своїх еквівалентів, тому перекладачка чітко віддає перевагу опису якості об'єктів.

Наступними важливими елементами є стійкі фрази. Перекладачка передала їх без жодних пропусків (omission), розділів, доповнень чи семантичних змін. Немає переважання певних стратегій, що справедливо з точки зору семантики. *Substantial incomes* [6, с. 10] – *суммеви доходу* [7, с. 21], *disturbing profession* [6, с. 66] – *неспокоїсна професія* [7, с. 139], *sales-training courses* [6, с. 70] – *курси для навчання продажу* [7, с. 167].

Варто простежувати прийоми передачі. Це допомагає зрозуміти виведення з оригінального тексту. Дотримуючись усіх класифікацій, ми можемо проаналізувати книгу і природу всіх епітетних конструкцій, їхню роль, структуру тощо. Це можна зробити завдяки вченим, які присвятили своє життя мовознавству: О. Грабовецькій, Р. Зорівчак, Т. Онопрієнко, О. Потебні, К. Лотоцькій тощо [2].

Ще одна важлива конструкція – *well-defined path* [6, с. 2]. Переклад – *передбачуваний шлях* [7, с. 7]. За структурою це складний епітет. Він надає унікальну інтерпретацію або значення. Класифікація О. Грабовецької свідчить, що це повна відповідність епітету. На думку І. Гальперіна, який поділяє епітети на два основні семантичні типи, тут маємо неасоційований епітет, який додає ознаку, не властиву поняттю [5].

Soon-to-be-rich dad [6, с. 11] – *батько, який розбагатіє* [7, с. 24]. Насамперед усе це – оказіональний епітет (згідно з роботою Т. Онопрієнка). Має структуру інтегрованого речення. Ще простіше було б сказати «майбутній багатий тато». О. Грабовецька виділила б переклад епітетної конструкції як описове перефразування. Можна навіть сказати, що це семантично самодостатнє словосполучення або навіть ціле речення, яке втрачає частину своєї самостійності та самодостатності, стаючи членом іншого речення [2].

*They work very hard, for little money, clinging to the illusion of job security, looking forward to a **three-week vacation** each year and a skimpy pension after forty-five years of work* [6, с. 29]. – Вони важко працюють за невеликі гроші, чіпляючись за ілюзію безпечної роботи, із нетерпінням чекаючи щорік на тритижневу відпустку та вбогу пенсію після сорока п'яти років роботи [7, с. 57]. Мовна природа епітета, на думку І. Гальперіна, який поділяє епітети на дві семантичні групи, – це асоційований епітет. Він передає притаманну іменнику ідею. «Тритижневий» – складний епітет, будується як складені прикметники. Словотвір позначає тип – нейтральний. Конструкції є рівноправними і мають однакове значення поряд з переважно однаковими характеристиками [5].

*That struggle is a **moment-to-moment decision** to learn to open or close one's mind* [6, с. 34]. – Ця боротьба – рішення, яке слід приймати кожного разу – навчитися відкривати чи закривати свій розум [7, с. 67]. Ще один епітет, який складається з кількох слів, але він не складений. Його ще називають фразою. Згідно з іншою класифікацією, це синтаксичний епітет (належить до граматичного розташування слів у реченні). Основна характеристика – описова. “*Moment-to-moment*” показує нам, що виконавець дії повинен діяти виключно одразу. Він складається з двох іменників і прийменника між ними. Це також афективний епітет, оскільки отримуємо кваліфікуючу ознаку головного поняття (рішення) (за класифікацією В. Кухаренко) [5]. Простежуємо заміну іншим тропом. Тому можна легко припустити, що, за О. Грабовецькою, це – описовий перефраз [2]. Це допомагає читачеві бути більш зацікавленим у тексті через розуміння та обізнаність.

*If fear is too strong, **the genius is suppressed*** [6, с. 66]. – Якщо страх надто великий, геній придушується [7, с. 140]. “*Suppressed*” – епітет, що вживається у формі дієслова Past Participle II. Залежно від складу він є простим. Він також передає переносне значення. Якщо звернути увагу на переклад, то можна помітити, що перекладач намагається передати фразу також з використанням пасивного стану. Крім того, звісно з переносним значенням. Як зазначає у своїй класифікації Т. Онопрієнко, це поле уподібнення, метафоричний епітет. Здається, що це асоційований епітет, бо це звичайне дієслово, яке вживається біля іменника «геній» [6]. Можна навіть зазначити, що це стійке словосполучення, яке часто вживається як в англійській, так і в українській мовах.

Конструкцію епітета можна структурно трактувати як одиницю перекладу через особливість підходу до її відображення та репрезентації. Це стилістичний прийом, який має силу підкреслювати інше слово, змінювати композицію вислов-

лювання. Ексцентричність деяких конструкцій навіть може вплинути на процес перекладу. Причина в тому, що є велика кількість конструкцій, які можна створити. Це призводить до деяких проблем у передачі оригінального повідомлення та думки автора. Перекладач може використовувати різні прийоми, щоб уникнути незрозумілості.

Варто простежити прийоми передачі епітетних конструкцій, як і інших стилістичних засобів. Це допомагає зрозуміти виведення з оригінального тексту та зрозуміти тактику й прийоми, переплетення епітетів з іншими тропами. Кожна епітетна конструкція має свій структурний тип, оцінку описуваного явища, будову. Всі ці перераховані аспекти допомагають зрозуміти виявленій стилістичний засіб і побачити його багатогранність у перекладознавстві. Робота над цією темою дає нам змогу зрозуміти та виокремити такі речі, як: 1) багатогранність епітета; 2) семантична різноманітність; 3) логіко-емоційна взаємодія побудови; 4) компонентний склад; 5) складність відтворення; 6) стратегії та підходи до інтерпретації.

Проаналізувавши основні приклади, подані у роботі, можемо зробити висновок, що **three-week vacation** (тритижнева відпустка) – складна епітетна конструкція. Створений епітет в оригіналі має будову словосполучення. Перекладач перетворює його на просте означення, що часто використовується в українській мові (щотижневий, щоденний, щомісячний). **A moment-to-moment decision** (рішення, яке слід приймати кожного разу) – ще один складний та унікальний епітет. Н. Шевченко-Гербіш описово відтворює його в перекладі через відсутність відповідника в творі-оригіналі. Неможливість перекладу цієї структури вимагає його описового відтворення за допомогою звороту. **Genius is suppressed** (геній придушується) – граматична категорія пасивного стану не властива українській мові, її часто уникають. Проте для відтворення такої структури Н. Шевченко-Гербіш вирішує залишити її, тим самим зберігши стиль автора та зосередивши увагу на особі, аніж на самій дії.

Перспектива подальшої роботи та дослідження такої теми полягає у вивченні проблем вибору перекладацьких способів та стратегій, тактик відтворення стилістичних засобів оригіналу, лексико-семантичних одиниць та передачі ідіостилю. Отримані результати можна надалі застосовувати в опрацюванні теоретичних проблем перекладознавства. Стаття може слугувати стимулом для дослідницької розвідки та подальшої праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альбота С. М. Мовні засоби втілення символу Фауст у Трагічній історії доктора Фауста Крістофера Марло. *Науковий вісник Східно-*

європейського національного університету імені Лесі Українки. 2015. Вип. 3. С. 121–127.

2. Грабовецька О. С. Епітетна конструкція у художньому перекладі (на матеріалі української та англійської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.16. «Перекладознавство». Київ, 2003. 22 с.
 3. Єфімов Л. П., Ясінецька О. А. Стилїстика англійської мови і дискурсивний аналіз : навчально-методичний посібник. Вінниця : НОВА КНИГА, 2011. 240 с.
 4. Лотоцька К. Англійська стилїстика : навчальний посібник. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 254 с.
 5. Гальперін І. Стилїстика англійського язика : учебник. Москва : Высш. школа, 1997. 332 с.
 6. Онопрієнко Т. Епітет як первісний троп і системоутворюючий центр тропіки. *Вісник Житомирського державного педагогічного університету ім. І. Франка*. Вип. 8. 2001.
 7. Kiyosaki R. T., & Lechter S L. Rich dad, poor dad: What the rich teach their kids about money that the poor and middle class do not! Paradise Valley, Ariz : TechPress. 1998.
 8. Кіюсакі Р., Летчер Ш. Багатий тато, Бідний тато: чого вчать дітей багаті батьки – і не вчать бідні / пер. з англійської Н. Шевченко-Гербіш. Київ : Светлая звезда, 2007. 254 с.
- REFERENCES**
1. Albota, S. M. (2015) Linguistic means of the embodiment of the symbol of Faust in the tragic story of Dr. Faust Christopher Marlowe [Movni zasobi vtillennya simvolu Faust u Tragichnij istoriyi doktora Fausta Kristofera Marlo]. Scientific periodical of the Lesia Ukrainka East European National University. Vol. 3, pp. 121–127.
 2. Grabovetska, O. S. (2003) Epithet construction in literary translation (on the material of Ukrainian and English languages): author's ref. Dis. ... Cand. Philol. Science: special. 02.10.16 "Translation Studies". Kyiv, 2003. 22 p. [in Ukrainian]
 3. Yefimov, L. P., Yasinetska, O. A. (2011) Stylistics of the English language and discursive analysis. Educational and methodical manual. Vinnytsia : NEW BOOK. 240 p. [in Ukrainian]
 4. Lototska, K (2008) English stylistics : Tutorial. Lviv : Ivan Franko LNU Publishing Center. 254 p. [in Ukrainian]
 5. Galperin, I. R. (1997) Stylistics. Stylistics of the English language : a textbook, 2nd ed. revised. Moskva : Higher school, 1997. 332 p. [in Russian]
 6. Onoprienko, T. (2001) Epithet as the original trope and the system-forming center of the tropics. Scientific periodical of Ivan Franko National University of Zhytomyr. № 8. [in Ukrainian]
 7. Kiyosaki, R. T., & Lechter, S. L. (1998) Rich dad, poor dad: What the rich teach their kids about money that the poor and middle class do not! Paradise Valley, Ariz : TechPress.
 8. Kiyosaki, R. T., & Lechter, S. L. (2007) Rich dad, poor dad: What the rich teach their kids about money that the poor and middle class do not! / translated from English by N. Shevchenko-Herbish. Kyiv : Bright star. 254 p. [in Ukrainian]

УДК 811.111
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-9>

МЕТАФОРИЧНИЙ ДІАПАЗОН АНГЛОМОВНОГО ЛІНГВОЕТИЧНОГО КОНЦЕПТУ *DUTY*

Веремчук Е. О.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0003-2926-2090
eldar.veremchuk@gmail.com*

Ключові слова: *вихідний домен, зона концептуального перенесення, концептуальна метафора, метафорична проєкція, цільовий домен.*

Стаття присвячена дослідженню метафоричного діапазону англійського лінгвоетичного концепту *DUTY*. Метою статті є висвітлення крос-доменних метафоричних проєкцій, в яких *DUTY* виступає цільовим доменом. Об'єктом дослідження є лінгвоетичний концепт *DUTY*, а предметом виступає його метафоричний діапазон. Подана наукова праця виконана у контексті теорії концептуальної метафори, яка дозволяє пояснити механізми кореляції концептів, що належать до різних сфер, через перенесення ознак одного на інший. Реалізація задекларованої мети здійснюється із залученням таких дослідницьких методів: методу суцільної вибірки, методу контекстуального аналізу та методу семантико-когнітивної інтерпретації. Розкривається сутність метафоричних проєкцій, яка полягає у перенесенні ознак вихідного домену (домену джерела) на цільовий домен. Зазначається, що ознаки цільового концепту, які співпадають із ознаками вихідного домену, становлять ділянку концептуального перетину, або зону концептуальної проєкції. Ця зона є неоднорідною за своєю структурою та складається із ділянки центрального перенесення та ділянок розгортання та розширення концептуальної метафори. Розгортання метафори проявляється у розширенні переліку ознак вихідного домену, які переносяться на цільовий концепт, тоді як розширення передбачає залучення інших концептів, суміжних із доменом-джерелом, який зазвичай виступає їх гіперонімом. Аналіз матеріалу дослідження, який представлений вибіркою із корпусу англійської мови iWeb, а також корпусу прислів'їв, афоризмів та цитат відомих людей із цільовою лексемою *DUTY*, дозволив висвітлити метафоричний діапазон концепту *DUTY* та розкрити метафоричні проєкції, у які він залучений у ролі цільового домену. Було встановлено, що основними гіперонімічними вихідними доменами виступають концепти *THING* та *PERSON*, прототипні ядерні ознаки яких формують центральне перенесення. Розширення цих метафоричних проєкцій представлено гіпонімами вищезазначених категорій, тоді як метафоричне розгортання репрезентоване перенесенням когнітивних ознак, які є суміжними із рисами центрального перенесення. Проведений аналіз засвідчує, що абстрактні етичні концепти метафорично осмислюються через більш конкретні базові одиниці ментального лексикону, які формують центральний життєвий досвід людини.

RANGE OF METAPHOR OF THE ENGLISH-LANGUAGE LINGUOETHICAL CONCEPT DUTY

Veremchuk E. O.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2926-2090
eldar.veremchuk@gmail.com*

Key words: *source domain, conceptual transfer zone, conceptual metaphor, metaphorical projection, target domain.*

The article is devoted to the study of the range of metaphor of the English-language concept DUTY. The aim of the article is to highlight cross-domain metaphorical projections in which DUTY acts as a target domain. The object of research is the linguoethical concept DUTY, and the subject is its range of metaphor. The presented scientific work is performed in the context of the theory of conceptual metaphor, which allows to explain the mechanisms of correlation of concepts belonging to different areas, through the transfer of features from one to another. The realization of the declared goal is carried out with the involvement of the following research methods: the method of continuous sampling, the method of contextual analysis and the method of semantic-cognitive interpretation. The paper reveals the essence of metaphorical projections, which consists in transferring the features of the source domain to the target domain. It is noted that the features of the target concept, which coincide with the features of the source domain are part of the conceptual intersection, which makes up the area of conceptual projection. This zone is heterogeneous in its structure and consists of central transference and areas of elaboration and expansion of conceptual metaphor. The elaboration of metaphor is manifested in the expansion of the list of the source domain features, which are transferred to the target concept, while the extension involves other concepts related to the superordinate source domain. The analysis of the research material, which is a sample of the iWeb English corpus, as well as corpus of proverbs, aphorisms and quotes from famous people with the target unit duty, highlighted the metaphorical range of the DUTY concept and revealed metaphorical projections in which it is involved as a target domain. It was found that the main superordinate source domains are THING and PERSON, prototypical nuclear features of which form the central metaphoric transfer. The extension of these metaphorical projections is represented by hyponyms of the above-mentioned categories, while the elaboration of metaphor is represented by the transfer of cognitive features that are adjacent to the features of central transfer. The analysis shows that abstract ethical concepts are metaphorically understood through more specific basic concepts, that form the human central life experience.

Постановка проблеми. Етична картина світу є невід'ємним складником будь-якого розвиненого суспільства, тому дослідження її конститuentів робить вагомий внесок у розуміння соціокультурних та морально-етичних принципів та норм, які покладено в основу міжособистісних відносин. Лінгвоетичні концепти неодноразово потрапляли у фокус досліджень, зокрема JUSTICE [1], MODESTY [8], DIGNITY [3]. Об'єктом досліджень ставав і аналізований у поданій праці

концепт DUTY [2], який було охарактеризовано в компаративному та перекладацькому аспектах. Проте слід зазначити, що на сьогодні метафоричний вимір DUTY залишається невисвітленим, що й зумовлює актуальність поданої статті.

Мета і завдання статті. Метою статті є висвітлення крос-доменних метафоричних проєкцій, які формують метафоричний діапазон концепту DUTY. У відповідності до мети дослідження видається за необхідне виконання таких завдань:

- висвітлити принципи метафоричних проєкцій у рамках теорії концептуальної метафори;
- виявити вихідні концепти у крос-доменних перенесеннях з цільовим доменом DUTY;
- охарактеризувати метафоричний діапазон DUTY.

Об’єкт та предмет дослідження. Об’єктом дослідження є лінгвостичний концепт DUTY, а предметом виступає його метафоричний діапазон.

Матеріал та методи дослідження. Матеріалом дослідження є вибірка контекстів із корпусу англійської мови Iweb [10] за запитом [-4 duty + 4 = collocations] та вибірка прислів’їв, афоризмів і цитат відомих людей із ресурсу BrainyQuote [9] загальною кількістю 840 одиниць. У роботі були використані такі методи, як: метод суцільної вибірки, метод контекстуального аналізу, метод семантико-когнітивної інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Під метафоричним діапазоном ми слідом за Kövecses [4, с. 64] розуміємо сукупність вихідних доменів, ознаки яких переносяться на цільовий концепт у рамках метафоричних проєкцій. Вибраний підхід засновується на теорії концептуальної метафори [5; 7], яка дозволяє пояснити механізми кореляції концептів, що належать до різних сфер, через перенесення ознак одного на інший.

Метафоричне перенесення (mapping from source domain to target) у кожному конкретному випадку здійснюється за участю двох доменів: вихідного (source domain) та цільового (target domain). У ролі цільового домену виступає аналізований концепт DUTY, тоді як вихідним доменом виступає один з концептів із метафоричного діапазону. Ознаки цільового концепту, які співпадають із ознаками вихідного домену, становлять ділянку концептуального перетину, або як її ще називають зону концептуальної проєкції (cross-mapping zone) [6, с. 203, 245], яка зазвичай включає досить обмежений набір концептуальних рис.

В основу зони концептуальної проєкції покладено центральне перенесення, яке зазвичай зазнає розгортання (elaboration) та розширення (extension). Розгортання метафори проявляється у розширенні переліку ознак вихідного домену, які переносяться на цільовий концепт, тоді як розширення передбачає залучення інших концептів, суміжних із доменом джерелом, який зазвичай виступає їх гіперонімом (superordinate concept).

Аналіз отриманої вибірки із корпусу англійської мови iWeb [10], а також корпусу прислів’їв, афоризмів і цитат відомих людей із цільовою лексемою *duty* (авторство зазначено після символу ~, у разі його відсутності джерелом ілюстративного матеріалу виступає корпус iWeb) дозволив встановити такі метафоричні проєкції.

- Домен ОБ’ЄКТ.

Центральна проєкція представлена кореляцією ознаки цільового домену “force” (that makes you do right) із рисою вихідного домена “force” (gravitational), розширенням якої є ознака “ability to make pressure”.

And after his duty has been pressed upon him he will daily seek grace better to discharge his duty.

*Since she was not **burdened** with any domestic **duties** expected of her sisters, Barrett Browning could now devote herself entirely to the life.*

Така кореляція концептуальних рис актуальна як для наївної, так і для наукової картин світу. У наївній картині світу примус асоціюється із тиском. У науковій картині світу тиск визначається як сила, яка діє на поверхню. Причому величина сили залежить від маси, що звичайно, окрім наукової верифікації, має буденне досвідне підтвердження. Саме це зумовлює розширення центральної проєкції таким перенесенням: “force – heaviness”.

*Death is lighter than a feather; but **Duty is heavier than a mountain.** ~ Robert Jordan.*

Розгортання (розвиток) зазначеного перенесення призвело до виникнення ознаки “necessity to be carried on shoulders”:

*The bygone days of one working parent and one domestic parent **shouldering** the duties of childcare are a faint memory.*

Метафорична проєкція DUTY is an OBJECT зазнала подальшого розгортання та охоплює такі риси домену-джерела:

- “Solidity”: *I also think it’s **breaching the board’s duty** to the homeowners because it’s not a social line item.*

- “Ability to lie and be laid”: *If you **lay duties upon** people and give them no rights, you must pay them well. ~ Johann Wolfgang Von Goethe.*

- *Do the **duty which lies** nearest to you, the second duty will then become clearer. ~ Thomas Carlyle.*

- “Ability to stand and fall”: *Duties and rights must stand and fall together ~ William Ellery Channing.*

- Домен LANDMARK.

Центральне перенесення в рамках метафоричної проєкції DUTY is a LANDMARK зумовлене більш загальною проєкцією ABSTRACT THING = MATERIAL THING, яке полягає у тому, що подібно до того як фізичний об’єкт може виступати просторовим орієнтиром, так і етична категорія DUTY виступає орієнтиром моральним. Подане метафоричне розширення має два окремі перенесення: “vertical landmark” та “horizontal landmark”.

- VERTICAL LANDMARK: ознака “location above or below”:

*You are **under a legal duty** to keep accurate records.*

Слід зазначити, що у вищенаведеному контексті спостерігається збереження ознаки “pressure”.

She went above and beyond the call of duty in her efforts to save his life.

– Horizontal landmark: ознака “demarcation line”:

Never step over one duty to perform another. ~ English proverb.

– Домен PATH.

Центральна проєкція охоплює ознаку вихідного домену “span of space” та ознаку цільового домену “span of time”. Таким чином, відрізок часу (виконання обов’язку) на асоціативному рівні корелює із відрізком простору.

A policeman was injured in the line of duty yesterday.

Розгортання центральної проєкції зумовлює формування наступної зони метафоричного перенесення, яка включає ознаки:

– “Ability to have horizontal position” (lie in space): *The path of duty lies in what is near at hand, but men look for it in what is remote.* ~ Japanese Proverbs.

– “Ability to be followed”: *None should expect to prosper who go out of way of duty.* ~ James H. Aughey.

Let us not run out of the path of duty, lest we run into the way of danger. ~ Rowland Hill.

– Домен BOND.

Розширення вихідної метафоричної проєкції в рамках домену ОБ’ЄКТ представлено зоною центрального перенесення, яка репрезентована трансфером ознаки вихідного домену “physical bond” на рису цільового домену “moral bond”.

They are not bound by any official duty, but are free to withhold consent for selfish reasons or arbitrarily and may subject.

We have a bounden duty to respond to this call for help.

Метафорична екстензія центральної проєкції вмотивувала кореляцію цільового домену із доменом ІСЕ, яка проявляється через рису “ability to shackle”, оскільки лід, подібно до кайданів, має сковувальну здатність.

Oh! Duty is an icy shadow. It will freeze you. It cannot fill the heart’s sanctuary. ~ Augusta Jane Evans.

Подальше розгортання метафоричного перенесення вмотивувало появу ознаки “ability to melt”.

Duty doesn’t melt away, no matter how much we might wish it to. ~ Claudia J. Edwards.

– Домен VEIL.

Кореляція ознаки домену-джерела “ability to cover” (physically) із ознакою цільового домену “ability to overwhelm” (spiritually) формує центральну проєкцію, яка розвивається до ознаки “ability to conceal”.

PCAW are covered by a duty of confidentiality that means that they will not disclose your details to your Employer.

Every duty we omit obscures some truth we should have known. ~ John Ruskin.

– Домен FOUNTAIN.

Сутність концептуальної проєкції полягає у перенесенні ознаки “multiplicity” (of water drops and jets) вихідного домену на цільовий – multiplicity (of duties), оскільки, виходячи із життєвого досвіду, неможливо чітко визначити та окреслити коло моральних обов’язків через їх множинний, різноплановий та ситуативно зумовлений характер.

The sense of duty is the fountain of human rights. ~ William Ellery Channing.

Наступна концептуальна метафора зумовлена перенесенням DUTY is a PERSON.

Однією із ключових ознак людини є здатність говорити, тоді як однією з базових функцій мови є директивна, спрямована на передання власної волі адресату, що реалізується через наказовий спосіб. Водночас найяскравішою рисою категорії DUTY є “compulsion”, “order”. Центральне перенесення представлене когнітивною зв’язкою ознаки домену-джерела “ability to give orders” – із ознакою цільового домену “ability to prescribe”. Таке перенесення зумовило розгортання зони концептуальної проєкції – “ability to speak”, оскільки ця риса є розширенням вихідної ознаки. Подальше розгортання цієї метафори вмотивовує появу таких гіпонімічних перенесень:

– “Ability to call”: *I’ll have to go, I’m afraid – duty calls.*

– “Ability to whisper”: *Duty doesn’t need to call; it only needs to whisper.* ~ Dean Koontz.

– “Ability to keep silent”: *Only when the voice of duty is silent, or when it has already spoken, may we allowably think of the consequences of a particular action.* ~ Augustus William Hare.

– “Ability to direct”: *Duties extend beyond obligations, and direct the affections, desires, and intentions, as well as the actions.* ~ William Whewell.

Розширення проєкції DUTY = PERSON привело до перенесення таких рис вихідного домену:

– “Ability to pursue”: *Pursue your duties and don’t let them pursue you.* ~ Japanese Proverb.

The sense of duty pursues us ever. ~ Joseph Cook.

– “Ability to be govern”: *Men must be either the slaves of duty, or the slaves of force* ~ Joseph Joubert.

All the slaves of duty dig their own graves sooner or later. ~ K. J. Parker.

Every one regards his duty as a troublesome master from whom he would like to be free. ~ Mazo de la Roche.

– “Ability to examine”: *Every duty is great; great, because it tries our principle; great, because*

for the time being it tries our loyalty to conscience, and our energy and will.

– “Ability to be concentrated”: *Life is of little value unless it is consecrated by duty.* ~ Samuel Smiles.

Висновки і перспективи подальших розробок. Метафоричний діапазон концепту DUTY представлений двома базовими концептуальними метафорами: DUTY is an OBJECT та DUTY is a PERSON, які є різновидом більш базової проєкції DUTY is a PHYSICAL ENTITY. Онтологічна метафора DUTY is an OBJECT має метафоричне розширення, котре включає такі вихідні домени, як LANDMARK, PATH, BOND, ICE, VEIL, FOUNTAIN. Онтологічна метафора DUTY is a PERSON репрезентована розширенням, яке включає такі гіпонімічні вихідні домени: MASTER, EXAMINER, PRIEST. Сукупність вищезазначених доменів формує метафоричний діапазон DUTY. Концептуалізація досліджуваного етичного концепту на основі більш первинних та базових доменів корелює із загальним постулатом теорії концептуальної метафори щодо усвідомлення абстрактних понять та ідей через матеріальні конкретні об’єкти, які формують центральний життєвий досвід людини. Перспективою подальших досліджень може бути встановлення метафоричного діапазону інших етичних концептів, таких як CONSCIENCE, HONOUR, DIGNITY.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутова А. А., Крячко В. Б. Концепт «справедливість» в русскої і англійскої лингвокультурах. *Альманах сучасної науки і освіти*. Тамбов : Грамота, 2013. № 7. С. 23–25.
2. Мирзоева Л. Ю. К проблеме культурных импликаций в переводе: концепт «долг» в русском и английском языке. *GISAP: Philological sciences*. Лондон, 2014. С. 36–41.
3. Чабан В. М. Вербалізація концепту dignity в англійській мові. *Вісник Львівського університету. Філологічні науки*. Львів, 2019. Вип. 70. С. 262–271.
4. Kövecses Z. Conceptual metaphor theory. In the Routledge handbook of metaphor / ed. by E. Semino, Z. Demjén. *Routledge*. London, 2017. P. 13–27.
5. Kövecses Z. Levels of metaphor. *Cognitive Linguistics*. Berlin, 2017. No. 28 (2). P. 321–347. URL: <https://doi.org/10.1515/cog-2016-0052>
6. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor / ed. by A. Ortony. *Metaphor and thought* (2nd ed., pp. 202–252). Cambridge University Press.
7. Lakoff G., & Johnson M. (1980) *Metaphors we live by*. Chicago University Press.
8. Shevchenko, I. & Shastalo, V. (2021) The conceptual metaphor of modesty in English and Ukrainian. *Cognitive Studies / Études cognitives*, 21. Retrieved from: <https://doi.org/10.11649/cs.2462>
9. BrainyQuotes. Retrieved from: <https://www.brainyquote.com/>
10. Corpus of the English language iWeb. Retrieved from: <https://www.english-corpora.org/>

REFERENCES

1. Butova, A. A., & Kryachko, V. B. (2013) Concept “spravedlivost” v russkoj i anglijskoj lingvokulturah [The concept of “justice” in Russian and English linguistic cultures]. *Almanah sovremennoj nauki i obrazovaniya*, 7 (74), 23–25. [in Russian]
2. Mirzoeva, L. Y. (2014) K probleme kulturnyh implikacij v perevode: koncept “dolg” v russkom i v anglijskom yazyke [To the problem of cultural implications in translation; the concept of debt in Russian and English]. *GISAP. Philological sciences*, 36–41. [in Russian]
3. Chaban, V. M. (2019) Verbalizatsiia kontseptu dignity v anhliskii movi [Verbalization of the concept of dignity in English language]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, 70, 262–271. [in Ukrainian]
4. Kövecses, Z. (2017) Conceptual metaphor theory. In the Routledge handbook of metaphor. In E. Semino, & Z. Demjén (Ed.), *Routledge*, 13–27.
5. Kövecses, Z. (2017) Levels of metaphor. *Cognitive Linguistics*, 28 (2), 321–347. Retrieved from: <https://doi.org/10.1515/cog-2016-0052>
6. Lakoff, G. (1993) The contemporary theory of metaphor. In A. Ortony (Ed.), *Metaphor and thought* (2nd ed., pp. 202–252). Cambridge University Press.
7. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980) *Metaphors we live by*. Chicago University Press.
8. Shevchenko, I. & Shastalo, V. (2021) The conceptual metaphor of modesty in English and Ukrainian. *Cognitive Studies / Études cognitives*, 21. Retrieved from: <https://doi.org/10.11649/cs.2462>
9. BrainyQuotes. Retrieved from: <https://www.brainyquote.com/>
10. Corpus of the English language iWeb. Retrieved from: <https://www.english-corpora.org/>

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ В КОМП'ЮТЕРНІЙ ГАЛУЗІ

Гаман І. А.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
пр. Перемоги, 37, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-9042-5162
sternchen_87@ukr.net*

Корженевська К. С.

*студентка кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
пр. Перемоги, 37, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-4838-4827
korzhenevska.k@gmail.com*

Ключові слова: *комп'ютерна фахова мова, комп'ютерна лексика, семантичне поле, типи словотвору, неологізми, англіцизми, інтернаціоналізми.*

Статтю присвячено аналізу структурно-семантичних особливостей німецькомовної лексики комп'ютерної галузі на основі комунікації ІТ-спеціалістів, якій притаманні певні специфічні ознаки. Проаналізовані лексичні одиниці вибрано з дописів чотирьох форумів для програмістів (Java-Forum.org, Python-Forum.de, Entwickler-Forum.de, Spieleprogrammierer.de) у часовому проміжку 2008–2020 рр.

Через динамічні інноваційні процеси комп'ютерна лексика зазнає стрімкого оновлення та зумовлює розвиток фахової мови інформаційних технологій як підмови загальнонаціональної німецької мови. Сучасна комп'ютерна лексика поділяється на терміни, професіоналізми, жаргонізми, сленг, для яких типові постійна зміна й набуття нового значення, утворення за допомогою різних способів нових найменувань.

Комп'ютерна фахова мова з притаманною їй чіткістю, інформативністю та структурованістю слугує для задоволення комунікативних потреб програмістів. У зв'язку з динамікою розвитку ІТ-сфери фахова лексика програмістів постійно оновлюється та поповнює фахову мову, відокремлюючи її від інших специфічністю своїх термінів.

У статті розглядаються лексичні одиниці щодо контексту їх використання, зміни значення та способу словотвору. Значна увага приділяється неологізмам і їх належності до певних тематичних груп за семантичними та граматичними ознаками, впливу частки інтернаціоналізмів та англіцизмів на розвиток німецької комп'ютерної фахової мови, а також стилістичним ознакам, які спостерігаються під час модифікації слова.

Для проведення дослідження використано зіставний, контекстуально-інтерпретаційний методи, а також такі аналізи, як компонентний (для формування тематичних груп за семантичною спільністю), словотвірний (для визначення способів словотворення), дистрибутивний (для кращого встановлення значення слова з урахуванням його оточення та сполучуваності з іншими одиницями).

Робота має міждисциплінарний характер і сприяє формуванню уявлення про розвиток німецької комп'ютерної фахової мови, вживаної в середовищі програмістів.

STRUCTURAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF GERMAN VOCABULARY IN THE COMPUTER FIELD

Gaman I. A.

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Theory, Practice and Translation of the German Language
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Peremohy avenue, 37, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9042-5162
sternchen_87@ukr.net*

Korzhenevska K. S.

*Student at the Department of Theory, Practice and Translation of the German Language
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Peremohy avenue, 37, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4838-4827
korzhenevska.k@gmail.com*

Key words: *computer professional language, computer vocabulary, semantic field, types of word formation, neologisms, anglicisms, internationalisms.*

The article is devoted to the analysis of the structural and semantic peculiarities of the German vocabulary in the computer field on the basis of the communication of IT specialists, which has certain specific features. The analyzed lexical units were selected from the posts on the four forums for programmers (Java-Forum.org, Python-Forum.de, Entwickler-Forum.de, Spieleprogrammierer.de) with a time interval between 2008–2020.

Due to dynamic innovation processes, computer vocabulary is rapidly updated and determines the development of the professional language of information technology as a sublanguage of the national German language. Modern computer vocabulary is divided into terms, professionalisms, jargon, and slang, which are characterized by constant change, the acquisition of new meaning, and the formation of new words formed in different ways.

Computer professional language that is characterized by such typical features as clarity, informativeness, and structure, serves to meet the communicative needs of programmers. Due to the dynamics of IT development, the professional vocabulary of programmers is constantly updated and enriches the computer professional language, separating it from others by the specificity of its terms. The article deals with lexical units which are considered from the standpoint of their usage in the context, changes in meaning and method of word formation. Much attention is paid to neologisms and their belonging to certain thematic groups on semantic and grammatical features, the influence of internationalisms and anglicisms on the development of German computer language and stylistic features that are formed by word modification.

Comparative, contextual-interpretive methods as well as the following analyzes were used to conduct the research: component – for the formation of thematic groups by semantic commonality, word-forming – for determination of the ways of word formation, distributive – for determination of the meaning of a word based on its context and compatibility with other units.

The research has an interdisciplinary character and contributes to the development of German computer professional language aimed at programmers.

Постановка проблеми. Наразі німецька фахова комп'ютерна мова зазнає витіснення німецьких відповідників англіцизмами для позначення нових явищ із метою «досягнення розуміння між усіма фахівцями цієї галузі» [1, с. 203]. Через необхідність міжнародного співробітництва представників цієї галузі фахова лексика стає основою комунікації між продуцентом та реципієнтом. Завданням нових лексичних комп'ютерних одиниць є позначення нових явищ у сфері ІТ та досягнення порозуміння між комунікантами.

Основою фахової лексики є термінологічні одиниці, створення яких зумовлене неперервною появою специфічних явищ у професійних сферах. Однак відповідно до досліджень специфіки термінів, які здійснює Л. М. Томіленко, питання несистематизованості термінів залишається невідомим [2].

У деяких роботах (зокрема, С. Д. Шелова, І. І. Щур) розглядаються семантичні зміни та типи словотворень з урахуванням стилістичних особливостей, які набувають свого значення у процесах словотвору [3; 4]. Оскільки певні граматичні й семантичні зміни можуть приводити до появи неологізмів, виникає необхідність виявлення належності слів до певних тематичних груп за семантичними ознаками з метою подальшого аналізу та встановлення тенденції до наявності частки інтернаціоналізмів та англіцизмів у складі німецькомовної комп'ютерної лексики. У роботах М. Л. Федорова враховані також такі аспекти, як розвиток комп'ютеризації, глобалізація, що впливають на збереження семантичного значення або набуття нового [5], однак досі не були детально розглянуті структурно-семантичні характеристики специфічної термінології фахових програмістів саме з форумів як особливого типу комунікативної ситуації.

Мета статті полягає у встановленні структурно-семантичних особливостей німецькомовної лексики комп'ютерної галузі на матеріалі записів на форумах програмістів.

До завдань розвідки належить систематизування термінологічних одиниць і загальноживаної лексики відповідно до типів словотвору й семантичного поля, виокремлення англіцизмів та інтернаціоналізмів, аналіз їхнього впливу на зміну значення слова.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці фахової мови комп'ютерної галузі. **Предмет дослідження** становлять структурно-семантичні особливості комп'ютерної лексики, вживаної на німецьких форумах для програмістів.

Матеріалом дослідження слугували дописи програмістів на чотирьох німецьких форумах, усього проаналізовано 114 лексичних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Основою комп'ютерної фахової лексики є термінологічні одиниці, створення яких зумовлене неперервною появою специфічних явищ в ІТ-сфері, що приводить до переосмислення слів, їхніх словотвірних і семантичних змін та запозичень з англійської мови як основної мови галузі ІТ. Ідеться не про прямі запозичення, а про модифікації слова до норм німецької мови, наприклад: *chatten* – *переписуватися*, *googeln* – *шукати інформацію в пошуковому запиті*, *scrollen* – *гортати стрічку*, де до англійської основи додається закінчення *-en*. Окрім того, досить часто під час запозичення відбувається процес об'єднання англо- й німецькомовних компонентів зі збереженням повноцінного значення. У таких випадках німецьке слово переважно залишається визначальним, що свідчить про намагання зберегти самобутність фахової німецької мови галузі ІТ, наприклад: *die Downloadgeschwindigkeit, der Interfacebenutzer, die Byte-Verarbeitung, Anwendungssoftware*.

Для детального аналізу англіцизмів та їхньої ролі в німецькій комп'ютерній мові лексеми було класифіковано на такі тематичні групи:

1) «загрозливі» явища, з якими найчастіше стикаються програмісти, а також звичайні користувачі: *Bildverzerrung, Bug, Computerwurm, Spyware (Spionagesoftware), spinnen*;

2) головні комп'ютерні процеси (операції): *Bildverarbeitung, Datei anhängen, Daten vorhalten, Lock, Simsen, Thread, Visuelle Datenanalyse*;

3) частини комп'ютера: *Arbeitsspeicher, Bus, Integrated Circuit Card (ICC), Lesekopf, Qwertztastatur, Socket*;

4) явища штучного інтелекту: *Computer Vision, Data-Mining, Handschrifterkennung, reinforcement learning*;

5) явища програмного забезпечення: *Anwendungssoftware, Application Programming Interface, BIOS, Maschinencode, Middleware, Thin Client*.

У фаховій мові програмістів простежується тенденція до використання англіцизмів для опису процесів найновітніших явищ. Підтвердженням цього є одиниці на позначення явищ штучного інтелекту, частка яких становить 60 %, наприклад: *Computer Vision, Convolutional Neural Network, Data-Mining, natural language processing, reinforcement learning, unsupervised learning*.

До «чистих» англіцизмів, які повністю увійшли у словниковий склад програмістів, належать одиниці на позначення явищ, які переважно стосуються процесів навчання, комп'ютерних процесів, пов'язаних з оперативною пам'яттю, даними; тобто це англійські варіанти, німецькі відповідники яких існують, однак взагалі не вживаються

серед програмістів, наприклад: *CrossSite-Request-Forgery (Websiteübergreifende Anfragenfälschung)*, *Cross-Site-Scripting (Webseitenübergreifendes Skripting)*, *Ransomware (Erpressungstrojaner, Erpressungssoftware)*, *Garbage Collection (automatische Speicherbereinigung oder Freispeichersammlung)*. Така тенденція зумовлена розбіжністю або неоднозначністю значень, як у випадку з лексемою *Thread*, що означає «потік виконання («нитка» виконання)», – англіцизм, який набув розширеного значення. У прямому значенні німецький відповідник *Faden* не відповідає використанню слова в тому значенні, яке мають на увазі програмісти. Окрім того, англійські варіанти є коротшими. Відповідно, спостерігається мовна економія та досягнення порозуміння щодо певного явища серед програмістів із будь-яких країн. З метою раціоналізації мови поширеним способом словотвору (в англійських відповідниках) є літерні скорочення, наприклад: *Integrated Circuit Card (ICC)*, *Basic Input/Output System (BIOS)*, *Structured Query Language (SQL)*.

Також поширена суфіксальна модель для німецьких відповідників із суфіксом жіночого роду *-ung*, що вказує на процес, дію та операцію (наприклад, *Bildverarbeitung*, *Zugriffsverweigerung*, *Handschrifterkennung*, *Mustererkennung*, *Datensicherung*) та надає лексичній одиниці ширшої семантичної категорії. Наприклад, *Verschlüsselung (кодування, шифрування)* походить від слова *verschlüsseln*, що означає «закодувати, зашифрувати». Ця лексична одиниця може вживатися як у загальному розумінні («приховати таємницю»), так і в «комп'ютерному». Процес кодування полягає в тому, щоб конвертувати дані зі зчитуваного формату в зашифрований із метою захисту інформації комп'ютерної системи. У самому слові закладене слово *Schlüssel* («ключ»), що підтверджує процес отримання інформації лише за допомогою певного ключа доступу, тобто правильно підбраного коду.

Щодо другого завдання розвідки – виокремлення інтернаціоналізмів – можна уналежнити інтернаціоналізми з форумів програмістів до групи жаргонізмів і сленгу через їхню стилістичну маркованість та значення, яке змінюється залежно від контексту й ситуації вживання, зокрема:

– *Bug* – *баг* (помилка): у німецькій мові має значення «ніс» корабля, у комп'ютерній сфері позначає помилку. Для типового німецького варіанту як одиниці жаргонізму вибрано також слово *Makel*, що слугує для позначення помилки, проблеми. На форумі сайту www.java-forum.org [8] віднайдено цю лексичну одиницю у словосполученні з негативно конотованою характеристикою *verdammt: Dieser verdammte Makel sollte eigentlich in der Ausbildung beseitigt werden* – *ця клята*

помилка, що надає одиниці певного стилістичного забарвлення;

– *private Repos* – *приватне сховище для даних*: використовується в контексті опису явища *Ransomware*. Походить від *private repositories*, що також є скороченим сленгізованим варіантом у вживанні його програмістами для економії мови;

– *Virus* – *вірус*: первинне значення пов'язане з хворобою. З процесом комп'ютеризації розширило значення та як інтернаціоналізм має значення «комп'ютерний вірус»;

– *Trojanisches Pferd* – *троянський кінь*: інтернаціоналізована метафора, яка набуває скороченої жаргонної форми *Trojaner* та слугує для позначення небезпечної програми;

– *die Firewall* – *фаєрвол, міжмережвий екран*: програмні застосунки, які захищають комп'ютер від вірусів. У німецькій мові калькований варіант *Brandmauer*, що означає «палаюча стіна» (перешкода, яка захищає інші будови від поширення пожежі).

Наочним прикладом інтернаціоналізму є лексема *Bus*, яка походить від латинського *omnibus* та є універсально зрозумілою в декількох значеннях, основне з яких стосується засобу пересування, а друге (більш уживане у вузькому колі спеціалістів галузі ІТ) – технічного призначення: з'єднання, що слугує для передачі даних між функціональними блоками комп'ютера, тобто «комп'ютерна шина».

До сленгізованих англізованих лексем належать також лексеми на позначення спеціалістів у галузі ІТ, зокрема: *der Python-Neuling* – *новачок у Python*; *der Computerfreak / Geek* – *спеціаліст у галузі ІТ, який занурений у свою роботу*; *der Codeschreiber / der Coder* – *спеціаліст із написання програмних кодів*.

Найпоширенішими способами утворення жаргону є видозміна терміна, який можна скоротити зі збереженням значення (наприклад, *der Computer* – *der Puter*; *der Systemadministrator* – *der Systemadmin*) та метафоризація (наприклад, *der Computer spinnt (spinnen – гальмувати, барахлити)* – *комп'ютер «барахлить»*, тобто повільно/погано працює).

Серед перелічених прикладів сленгу чи жаргонізмів німецькі варіанти використано лише у двох випадках, в інших це англіцизми, у граматичній будові яких помітне додавання закінчення *-en* у дієсловах, наприклад: *deployen* – *задеплоїти*; *debuggen* – *дебажити*, *codden / programmieren* – *програмувати*, скорочений варіант *proggen*; *commiten* – *закомітити*, синонімічне значення – *speichern* («зберегти»), проте в цій лексичній одиниці спостерігаємо звуження значення: не просто зберегти десь на комп'ютері, а зафіксувати зміни коду у сховищі коду.

Висновки та перспективи подальших розробок. Комунікація між програмістами відбувається як на регіональному, так і на міжнародному рівнях, що дає змогу насамперед простежити тенденції використання запозичень та їхній вплив на розвиток німецької мови шляхом застосування зіставного й контекстуально-інтерпретаційного методів. Фахова мова програмістів – це «жива» мова, у ній використовуються найактуальніші лексеми на позначення явищ, пов'язаних із цією галуззю, тому в тематичних групах з ознаками інноваційних процесів поширені англіцизми.

Для інтернаціоналізмів галузі ІТ характерне набуття стилістичних ознак у певних контекстах, що характеризується скороченою формою слова та його належністю до сленгу. Тенденція до скорочення лише набирає обертів, про що свідчить співвіднесеність лексем на програмістських форумах, де використання слова на позначення одного явища використовується у 2019 р. за більш спрощеною формою, ніж у 2016 р.

Нині фахова мова програмістів приблизно на 50–60 % складається із жаргонізмів, які пришвидшують і полегшують комунікацію. У процесі запозичення семантичне значення слова англійської мови зберігається та набуває лише деяких змін у словотворі, як-от закінчення *-en*, додавання до слова префікса *ge-* та суфікса *-t* (*googeln – gegoogelt, downloaden – downgeloadet*) під час утворення Partizip II. Проте неологізми-запозичення можуть замінюватися німецькими відповідниками, що вказує на розвиток німецької комп'ютерної мови як підмови загальнонаціональної німецької мови.

Результати дослідження можуть бути використані у процесі перекладу матеріалів не лише для неспеціалістів, а й для програмістів, мова яких є більш специфічною. Під час перекладу відбувається не тільки вдосконалення українськомовних еквівалентів, а й пошук влучних німецькомовних варіантів із метою менш інтенсивного використання англіцизмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hoffman L. A. Anwendungsmöglichkeiten und bisherige Anwendung von linguistischen Methoden in der Fachsprachenforschungen. *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*. Berlin; New York : De Gruyter, 1998. S. 249–268.
2. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.
3. Шелов С. Д. Очерк теории терминологии: состав, понятийная организация, практи-

ческие приложения. Москва : ПринтПро, 2018. 472 с.

4. Щур І. І. Українськомовний комп'ютерний сленг: формування і функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2006. 20 с.
5. Федорів М. Л. Про особливості комп'ютерного дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. 2003. Т. 22. Ч. І: Гуманітарні науки. С. 32–42.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. Das deutsche Python-Forum. URL: <https://www.python-forum.de> (дата звернення: 13.01.2022).
7. Entwicklerforum. URL: <https://entwicklerforum.de> (дата звернення: 20.01.2022).
8. JAVA Forum | Hilfe für Java Entwickler & Informatik-Studenten. URL: <https://www.javaforum.org> (дата звернення: 25.01.2022).
9. Spieleprogrammierer.de | Spiele programmieren Forum und Wiki zur Spieleprogrammierung und Spieleentwicklung. URL: <https://www.spielprogrammierer.de> (дата звернення: 26.01.2022).

REFERENCES

1. Hoffman, L. (1998). Anwendungsmöglichkeiten und bisherige Anwendung von linguistischen Methoden in der Fachsprachenforschungen [Possible applications and use of linguistic methods in specialized language research]. *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft [Languages for Special Purposes: an international handbook on specialized language research and terminology science]*. Berlin; New York : De Gruyter, pp. 249–268. [in German]
2. Tomilenko, L. M. (2015). *Terminologichnaleykyka v suchasnyy tлумачnyy leksykohrafiy ukrainykoi literaturnoy movy : monohrafiya [Terminological vocabulary in modern explanatory lexicography of the Ukrainian literary language : monograph]*. Ivano-Frankivsk : Foliant. [in Ukrainian]
3. Shelov, S. D. (2018). *Ocherk teorii terminologii: sostav, ponyatiynaya organizatsiya, prakticheskie prilozheniya [Essay on the theory of terminology: composition, conceptual organization, practical applications]*. Moscow : PrintPro. [in Russian]
4. Shhur, I. I. (2006). *Ukraynskomyyny kompiuternyy slenkh: formuvannya i funktsionuvannya [Ukrainian computer slang: formation and functioning]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv : Taras Shevchenko National University of Kyiv. [in Ukrainian]

5. Fedoriv, M. L. (2003). Pro osoblyvosti komp'iuternoho dyskursu [About the peculiarities of computer discourse]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Kyievo-Mohylianska akademiia"* – *Scientific notes of the National University "Kyiv-Mohyla Academy"*, vol. 22, part I: Humanities, pp. 32–42. [in Ukrainian]
7. Entwicklerforum [Developerforum]. Retrieved from: <https://entwickler-forum.de> [in German]
8. JAVA Forum | Hilfe für Java Entwickler & Informatik-Studenten [JAVA Forum | Help for Java Developers & Computer Science Students]. Retrieved from: <https://www.java-forum.org> [in German]
9. Spieleprogrammierer.de | Spiele programmieren Forum und Wiki zur Spieleprogrammierung und Spieleentwicklung [Spieleprogrammierer.de | Games program Forum and wiki for game programming and game development]. Retrieved from: <https://www.spieleprogrammierer.de> [in German]

REFERENCES

OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

6. Das deutsche Python-Forum [The German Python Forum]. Retrieved from: <https://www.python-forum.de> [in German]

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО КІНОПЕРЕКЛАДУ (НА ОСНОВІ ФІЛЬМУ «ДЖОКЕР»)

Гевало А. Ю.

*магістриня кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-4594-9004
andriana.hevalo.mfpl.2021@lpnu.ua*

Гриців Н. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0001-6660-7161
nataliia.m.hrytsiv@lpnu.ua*

Ключові слова:

*аудіовізуальний переклад,
дубляж, субтитрування,
озвучення, методи перекладу.*

Дослідження зосереджено на аналізі лексико-семантичних та стилістичних трансформацій в англо-українському аудіовізуальному перекладі, зокрема американського психологічного трилера «Джoker» (2019) режисера та продюсера Тодда Філіпса, який також брав участь у написанні сценарію фільму, разом зі Скоттом Сілвером. Український переклад здійснено однією з найбільших кіностудій в Україні, що спеціалізується на постпродакшні – Postmodern Postproduction. У цій роботі подано визначення аудіовізуального перекладу і його найпоширеніші моделі – дублюванню та субтитруванню, але існує й інша модель перекладу – закадровий переклад (більш розповсюджена назва «озвучення»). Крім цього, не пропущено важливої теми для розуміння всієї складності аудіовізуального перекладу – процесу дубляжу – особливо рутини, якої дотримуються західноєвропейські команди. Виділено основні методики перекладу, а саме: дослівний (або, як його ще часто називають, буквальный) переклад, адаптація, калька, опущення, підстановка (заміна), транспозиція, компенсація, запозичення, перефразування, конверсійний переклад і переклад ідіом у застосунку до обраного матеріалу (кіносценарію фільму оригінальною мовою та його української дубльованої версії). Отримані результати підкріплюють позитивну тенденцію розвитку дубляжу українського кіноперекладу по відношенню до відтворення тексту-джерела та його адаптації до цільової аудиторії. Якщо порівнювати дубляж фільмів 2000-х років і дубляж фільмів 2020-х років, переконаємося, що сьогодні це явище удосконалилось до неймовірних висот, перекладачі використовують «живіші» слова, тобто слова, якими користуються українці у повсякденному житті. Вони додають колорити у спілкуванні та інколи звучать доволі кумедно, що є лише плюсом для самого фільму. Раніше віддавали перевагу дослівному перекладу, за якого ідіомам та іншим стилістичним фігурам, використаним в оригінальному кіносценарії, надавали неправильне розуміння, через що втрачався контекст. Сьогодні цей метод перекладу зведено до мінімуму. Завдяки цьому глядачі завзятіше відвідують кіносеанси, адже знають, що переклад не «різатиме вухо».

**THE INVESTIGATION OF LEXICAL-SEMANTIC FEATURES
IN THE ENGLISH-UKRAINIAN AUDIOVISUAL TRANSLATION
(ON THE BASIS OF THE MOVIE “JOKER”)**

Hevalo A. Yu.

*Master Student at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4594-9004
andriana.hevalo.mfpl.2021@lpnu.ua*

Hrytsiv N. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6660-7161
nataliia.m.hrytsiv@lpnu.ua*

Key words: *dubbing, subtitling,
voice-over, methods of
translation, translator.*

The study focuses on the analysis of lexical-semantic and stylistic transformations in English-Ukrainian audiovisual translation, particularly, the American psychological thriller “Joker” (2019) directed and produced by Todd Phillips, who also participated in the writing of the film script with Scott Silver. Ukrainian translation was carried out by one of the largest film studios in Ukraine which is specialized in post-production – Postmodern Postproduction. This article presents the definition of audiovisual translation and its most common models – dubbing and subtitling, but there is another model of translation – voice-over translation. In addition, an important topic for understanding the entire complexity of audiovisual translation is not omitted – the process of dubbing – especially the routine followed by Western European dubbing teams. The main methods of translation are highlighted: word-for-word (also known as literal or direct) translation, adaptation, calque, omission, substitution (replacement), transposition, compensation, borrowing, paraphrasing, converse translation and translation of idioms, which were used in the material (original film script and its Ukrainian dubbed version). The obtained results reinforce the positive tendency of Ukrainian movie translation in relation to reproduction of the source text and its adaptation to the target audience. After comparing the dubbing of the 2000s movies and the dubbing of the 2020s movies, it is convinced that today this phenomenon has improved to an incredible height, translators use “live” words, otherwise, words used by Ukrainians in everyday life. These words make language richer and more colorful, sometimes they sound quite funny, which is only a “plus” for a movie. Previously, word-for-word translation was preferred, but the usage of it meant that idioms and other stylistic figures were given an incorrect meaning and, as a result, the context was lost. Today this method of translation is set to a minimum. As a result, viewers are more likely to go to the cinema because they know that the translation will not sound unpleasant.

Вступ. Сьогодні кінематограф є найбільш популярною галуззю культури. Проте в міру різних обставин за роки незалежності України було знято менше фільмів, ніж за місяць випускають американські кіностудії. У зв'язку з цим є шале-

ний попит на переклад іноземних фільмів для української аудиторії. Також очевидно, що успіх фільму залежить від якості перекладу, що, своєю чергою, залежить від кваліфікації та відповідальності перекладача.

Лінгвісти зацікавилися кіно в контексті його мовної та стилістичної структури. Як наслідок, існує велика кількість наукової інформації, пов'язаної з лінгвістичними особливостями скриптів фільмів, однак вона не представлена у моделях перекладу, оскільки їх створення ускладнене жанровими особливостями кожного окремого фільму. Отже, концепт сцени з фільму може бути спотворений.

Об'єктом дослідження слугує американський психологічний трилер 2019 року «Джокер» режисера і сценариста Тодда Філіпса, який написав сценарій разом зі Скоттом Сілвером.

Предмет дослідження охоплює перекладацьку типологію в англо-українському аудіовізуальному перекладі.

Матеріал дослідження – оригінальний скрипт фільму «Джокер» та його українська версія. Дубляж виконано 2019 року однією з найбільших в Україні кіностудій – Postmodern Postproduction.

Метою дослідження є аналіз лексико-семантичних та стилістичних трансформацій, що використовуються для висвітлення виразних стилістичних засобів у англо-українському аудіовізуальному перекладі.

Попередні зауваги. Якщо говорити про роботу перекладача в кіноіндустрії, можна зробити висновок, що час та лінгвістичні особливості впливають на роботу над проектом, а наявність звичайних навичок перекладу недостатньо для того, щоб здійснити професійний переклад. Увагу перекладача також слід звернути на роль діалогу в кіно, його специфіку, особливості говору головного героя. Це означає, що задля виконання фахової роботи перекладач повинен знати про всі особливості фільму, щоб пристосувати його до глядача.

Основні завдання, які повинен виконувати перекладач, подано нижче:

- 1) інформувати глядача з висловами персонажів фільму;
- 2) описувати комунікативно-прагматичний ефект;
- 3) розрахувати часові рамки у фільмі.

Перекладач – це гід для глядача, що означає, що він або вона повинні бути частиною культури, для якої здійснюється переклад. Адаптація кінодіалогу, з одного боку, полягає у передачі сенсу висловлення персонажа, а з іншого – збереженні стилю діалогу та досягненні прагматичного ефекту.

Однак слід зазначити, що робота перекладача не відіграє головну чи визначальну роль у процесі перекладу фільму. Результат перекладу залежить також від редакторів і режисерів. До того ж, навіть якщо у версії перекладача текст був професійним, то після синхронізації тексту з аудіо- та відео-

даними якість роботи може знизитися. Із цього випливає, що під час перекладацького аналізу сценарію, з погляду відповідності та еквівалентності, відповідальність лежить не тільки на плечах перекладача. Попри це, основним недоліком дубляжу вважається поганий переклад і неправильне представлення значення тексту. У результаті багато кіноманів, які переглядають фільми із субтитрами, звинувачують перекладачів у невідповідності між оригінальним текстом і версією перекладу. Хоча, по суті, вони не знають, що кінцевий продукт – це результат колективної праці усіх залучених до процесу агентів.

Теоретичний аспект кіноперекладу

1.1. Аудіовізуальний переклад

За словами професора Делії К'яро, *аудіовізуальний переклад* (AVT) – термін, що використовується для позначення передачі з однієї мови на іншу словесних компонентів, що містяться в аудіовізуальних роботах і продуктах, таких як фільми, телевізійні програми, театральні п'єси, мюзикли, опера, веб-сторінки та відеоігри. Із цих слів випливає, що аудіовізуальний продукт можна як почути (аудіо), так і побачити (візуальний) одночасно, але перш за все його мають бачити [3].

У галузі аудіовізуального перекладу найпоширенішими моделями перекладу є дублювання та субтитрування, але існує також інша модель перекладу, що називається закадровий переклад (озвучення). У книзі «Переклад сьогодні» (“Translation Today”) Хорхе Діас-Сінтас дає коротке визначення кожного терміну:

1. *Дублювання* передбачає заміну оригінального аудіо, що містить запис діалогу акторів мови перекладу (МП), який відтворює оригінальне повідомлення, при цьому гарантуючи, що звуки МП і рухи губ акторів більш-менш синхронізовані.

2. *Закадровий переклад (озвучення)* передбачає повне або мінімальне зменшення гучності оригінального аудіо, для того, щоб переклад, накладений на оригінальне аудіо, можна було легко почути. Часто перші кілька секунд можна почути оригінальне мовлення, після чого зменшують гучність і накладають переклад. Читання перекладу закінчується за кілька секунд до закінчення оригінального аудіо, дозволяючи слухачеві ще раз прослухати голос людини на екрані при нормальній гучності.

3. *Субтитрування* передбачає відображення написаного тексту, як правило, в нижній частині екрану, надаючи запис діалогу акторів та іншої лінгвістичної інформації, яка є частиною візуальної картини (букви, графіті та підписи) або саундтреку (пісні) [4].

Нині дубляж використовується не у всіх країнах. У Європі, наприклад, великі країни, такі як

Франція, Німеччина, Італія та Іспанія, надають перевагу дубляжу, але в менших країнах переважає субтитрування, як от у Греції, Нідерландах, Португалії та скандинавських країнах. Крім того, Польща, три країни Балтії та деякі члени СНД віддають перевагу закадровому перекладу.

Глядачі у великих містах, таких як Париж, Барселона і Валенсія, можуть вибирати між переглядом фільму в його дубльованій версії або з субтитрами. Що цікаво, сьогодні глядачі віддають перевагу субтитруванню. Причиною цього є те, що зараз старше покоління переймається вивченням мов. Слухаючи оригінал і вміючи розрізнити те, що ми чуємо з тим, що читаємо власною мовою, спонукає до вивчення іноземних мов, зокрема англійської. Наприклад, часто припускають, що люди, які живуть у країнах, де субтитрування є нормою (скажімо, Китай), як правило, краще володіють англійською, ніж ті, що живуть у країнах з перевагою дубляжу (як в Україні).

1.2. Процес дубляжу

У деяких західноєвропейських країнах процес дубляжу досить різний. Німеччина, Іспанія та Італія, як правило, дотримуються тих самих процедур і використовують одних і тих самих агентів (іншими словами, осіб, які займаються промоутерською та перекладацькою діяльністю), але Франція відходить від норми і є винятком, використовуючи унікальну форму текстової синхронізації, відому як *la bande rythmo*.

Отже, західноєвропейські команди дубляжу дотримуються описаної нижче рутини:

1. Телеканал або дистриб'ютор вирішує транлювати закордонний аудіовізуальний текст (переважно фільми, телесеріали, мультфільми).

2. Студія процесу дублювання надходить завдання продублювати текст на МП.

3. Студія дубляжу знаходить перекладача і організовує весь виробничий процес.

4. Перекладач робить «сирий» переклад, хоча зараз перекладачі все частіше пишуть діалоги, тим самим роблячи цю діяльність вигіднішою за рахунок пришвидшення процесу і скорочення витрат.

5. «Сирий» переклад опрацьовується діалоговим письменником для того, щоб діалоги звучали природно і синхронізували текст з губами екранних персонажів. Ці завдання також можуть виконувати різні люди.

6. Актори дубляжу читають цей синхронізований, природніший за звучанням переклад вголос, під наглядом режисера дубляжу і за допомогою звукорежисера.

7. Звукорежисер записує діалоги, і студія дубляжу відправляє фільм, в якому діалоги (а може, і пісні, або спецефекти) записані МП, клієнту [2].

1.3. Методи перекладу

1.3.1. Дослівний (буквальний) переклад (Word-for-word translation)

Професор Пітер Ньюмарк у своїй книзі «A Textbook of Translation» пише, що дослівний переклад часто позначається як інтерлінгвістичний, де МП дублює речення МО. Зберігається порядок слів і переклад здійснюється з урахуванням буквальних понять [7].

Якщо йдеться про переклад кіносценаріїв, то очевидно, що цей метод перекладу невлучний. У текстах кіносценаріїв зустрічаємо велику кількість ідіом та інших стилістичних фігур, притаманних художньому стилю. Дослівний переклад може спричинити неправильне розуміння ідіоми, що вплине на значення тексту.

1.3.2. Адаптація (Adaptation)

За Ньюмарком, адаптація конвертує культуру МО у культуру МП [7].

Дуже важливо розуміти значення слів у тій чи іншій ситуації та контексті. Одне слово може мати багато значень, і, відповідно до контексту, перекладачеві потрібно вибрати найбільш влучний варіант.

Крім того, кожен текст має культурні елементи. Ураховуючи їх, стає очевидно, що в процесі перекладу перекладач повинен враховувати соціо-культурне тло та орієнтувати власний переклад на цільову аудиторію. Цей метод може використовуватись, коли конкретне слово однієї культури виражено зовсім по-іншому, що є звичним або відповідним іншій мовній культурі.

1.3.3. Калька (Calque)

Калька – дослівний переклад поширених словосполучень, назв організацій, фраз тощо [7].

Інколи важко збагнути, що слово є калькою, тому що воно може існувати в обох мовах.

У процесі дубляжу калька використовується не надто часто, проте й цілком уникнути її не вдається. Вона може бути непомітною для глядача і водночас звучати доволі очевидно.

1.3.4. Опущення (Omission)

Опущення – це процес вилучення слова або фрази МО при перекладі. Ця процедура може бути результатом культурних зіткнень, які існують між МО і МП. Насправді цей метод найчастіше можна зустріти у субтитруванні. Перекладач опускає слова, які не мають еквівалентів у МП, або які можуть «різати вухо». Наприклад, арабські перекладачі зазвичай опускають англійські слова табу, такі як «лайно» або щось на кшталт, просто заради поваги до арабських глядачів, які можуть не толерувати вживання цих слів через їхню культуру.

Іншою причиною можуть слугувати часові обмеження. Перекладач повинен вкластись у час репліки МО, щоб встигати за кіносценарієм. Без

цього глядач може втратити зміст сцени та повідомлення, яке хотів донести сценарист.

1.3.5. Підстановка (заміна) (Substitution (replacement))

Підстановка означає заміну слова іншим, при цьому зберігається його ідентичне значення. Вона може змінювати словоформи, частини мовлення, елементи речення, типи синтаксичних зв'язків, типи речень тощо [10]. Іншими словами, це впливає на морфологічні, лексичні та синтаксичні рівні тексту.

Цей тип перекладу є одним із найчастотніших в аудіовізуальному перекладі, оскільки часто слово з оригінального тексту не несе в собі той зміст/повідомлення чи не охоплює того ж образу, що і у МП. У мові, на яку здійснюється дубляж, можуть бути інші сталі граматичні конструкції, які є більш звичними для слухача.

1.3.6. Транспозиція (Transposition)

Транспозиція – це зміна граматики МО на граматику МП. Ньюмарк виділяє два типи: коли відбувається зміна однини на множину, і коли граматична конструкція МО не існує у МП [7].

Також доволі часто зустрічається в кіноперекладі у зв'язку з граматичними та стилістичними відмінностями між мовами.

1.3.7. Компенсація (Compensation)

Компенсація в перекладі – стандартна лексична передача, за якої ті значення тексту МО, що губляться в процесі перекладу, відображаються в тексті МП в якомусь іншому місці або деякими іншими засобами [5].

Цей метод використовується коли перекладач стикається з проблемою перекладу певної репліки або діалогу; він може зробити певні зміни, при цьому зберігаючи контекст.

1.3.8. Запозичення (Borrowing)

Запозичення – перекладач використовує те ж слово в МП. Зазвичай це відбувається, коли в МП немає еквівалентного слова. Цей метод також дозволяє перекладачеві давати чітке повідомлення вихідного тексту. Запозичене слово з МО використовується з дотриманням правил граматики та вимови МП.

В українській мові маємо багато запозичень з латини (кесар, коляда, фортуна), французької (кафе, резюме, балет), німецької (бандана, кома, швагро), грецької (архів, етика, ідея) тощо.

Якщо запозичення не руйнує загальної стилістичної та прагматичної канви перекладеного кіносценарію, то воно вітається у перекладі і надає колориту вихідному тексту.

1.3.9. Перефразування (Paraphrasing)

Перефразування – це посилення або пояснення значення фрагмента тексту [7].

За допомогою цього методу можемо отримати більш зрозуміле повідомлення вихідного тексту.

Крім того, перефразування може зробити текст більш природним або більш формальним.

Часто подибуємо у кіноперекладах для дитячої аудиторії.

1.3.10. Конверсійний переклад (Converse translation)

При конверсії слова, які використовуються у МО, замінюються словами МП [6]. Дехто може сплутати його з антонімічним перекладом, але антонімічний переклад змінює стверджувальний (позитивний) елемент у МО на заперечний (негативний) у МП. Конверсійний переклад не завжди змінюється в стверджувальному або заперечному аспекті, це може бути зміна питання на твердження або використання протилежного значення слова.

Сьогодні в кіноперекладі цей метод з впевненістю може посісти перше місце за використанням. Сучасний дубляж намагається найбільш влучно підібрати цікаві слова та лаконічні фрази, а для цього часто потрібно змінювати оригінальну репліку. Перекладач насамперед працює для глядачів, а тому не боїться послуговуватися конверсійним перекладом.

1.3.11. Переклад ідіом (Translation of idioms)

Ідіома – фраза або група слів, які мають унікальну форму. Її значення відрізняється від буквального [10].

Спосіб перекладу ідіоми залежить від контексту, в якому вона використовується. Існують різні стратегії перекладу, але перекладач повинен бачити, використання яких саме стратегій може допомогти читачам МП краще зрозуміти значення ідіоми. При перекладі оригінальної ідіоми перекладач спершу повинен чітко збагнути її значення та функцію. Він може змінити деякі аспекти ідіоми, щоб зберегти сенс і передати його глядачам (читачам) МП. У випадку, якщо оригінальна ідіома не має свого еквівалента у іншій мові, тоді перекладач не зобов'язаний видаляти цю ідіому зі свого тексту, але повинен коректніше передати її поняття, щоб аудиторія могла краще зрозуміти її значення [1].

Переклад ідіом у сучасному процесі дубляжу не є проблемою. Більше того, вони додають цікавинки у звучанні. В українській мові міститься достатньо відповідників до англійських ідіом, якими перекладачі активно користуються.

Практична частина

2.1 Дослідження англо-українського перекладу фільму «Джокер»

2.1.1 Конверсійний переклад

1)

Оригінальний текст	Український переклад
– Would you please stop bothering my kid?	– Годі чіплятися до мого сина. [0:08:15–0:08:17]
Методи перекладу: конверсійний переклад, підстановка.	

Тут маємо приклад конверсійного перекладу. В оригінальній цитаті можемо побачити запитання, проте перекладач вирішив перекласти це у формі твердження. Але, попри це, не втратилось повідомлення, яке хотів донести сценарист. Також у цьому прикладі використовується підстановка. “Kid” можна перекласти як «дитина», але перекладач замінює його на «син». У сцені “kid” – хлопчик, тому це не помилка, а уточнення.

2)

Оригінальний текст	Український переклад
– But, Harry, what makes you think you could do that? – What do you mean? – I mean... Don't you have to be funny to be a comedian?	– Щасливчику, невже ти думаєш що зможеш? – Ти про що? – Про те... що комік смішним має бути. [0:21:47–0:21:59]
Методи перекладу: конверсійний переклад, перефразування.	

У цьому прикладі перекладач також змінює питання на твердження. “Don't you have to be funny to be comedian?” можна перекласти як «Хіба комік не має бути смішним?», але версія перекладача звучить краще. Крім того, на початку ми бачимо перефразування: “But, Harry, what makes you think you could do that?” – «Щасливчику, невже ти думаєш що зможеш?». Перекладач міг використати дослівний переклад: «Але, Щасливчику, що змушує тебе думати, що ти зможеш це зробити?».

3)

Оригінальний текст	Український переклад
– So, I know you're a comedian. You been working on any new material? You wanna tell us a joke?	– Тож, я знаю, що ти комік і працюєш над новим матеріалом. Як щодо жарту? [1:39:53–1:39:58]
Методи перекладу: конверсійний переклад.	

Знову, не запитання, а твердження: “So, I know you're a comedian. You been working on any new material?” – «Тож, я знаю, що ти комік і працюєш над новим матеріалом». Це не змінює значення цитати; однак можна було б зберегти питальну структуру речення у перекладі.

4)

Оригінальний текст	Український переклад
– Can I ask you a question?	– Є одне запитання. [1:10:39–1:10:40]
Методи перекладу: конверсійний переклад.	

5)

Оригінальний текст	Український переклад
– When you bring me out, can you introduce me as Joker?	– Коли я вийду туди, то представ мене як Джокера. [1:36:22–1:36:24]
Методи перекладу: конверсійний переклад.	

Два приклади вище показують інші варіанти конверсійного перекладу. Тут перекладач також змінює питання на твердження. Під час дослідження було виявлено багато таких прикладів. Таке перекладацьке рішення цілком виправдане, оскільки для української аудиторії стверджувальне формулювання для констатації фактів є природним. У такий спосіб перекладач жодним чином не руйнує смислового задуму оригінального фільму.

2.1.2. Антонімічний переклад

1)

Оригінальний текст	Український переклад
– Have you been keeping up with your journal? – Yes, ma'am.	– Ви не припиняли вести свій щоденник? – Ні, мем. [0:05:17–0:05:21]
Методи перекладу: антонімічний переклад.	

Ці два рядки є прикладом антонімічного перекладу. В українському перекладі бачимо зміну позитивної складової частини в оригінальному тексті на заперечну. Перекладач зробив зміну в першому рядку, в результаті другий рядок також потрібно було змінити. “Have you been keeping up with your journal?” міг би звучати: «Ви продовжували вести свій щоденник?». І відповідь була б: «Так, мем».

2)

Оригінальний текст	Український переклад
– It's okay. I'm a good guy.	– Все гаразд. Я не злодій. [0:53:34–0:53:35]
Методи перекладу: антонімічний переклад.	

У цій сцені головний герой – Артур Флек – намагається пояснити, що він не погана людина. Тут перекладач використовує антонім: «Все гаразд. Я не злодій», тоді як буквальний переклад звучить: «Все гаразд. Я хороший хлопець». Проте варіант перекладача є адекватним.

3)

Оригінальний текст	Український переклад
– You shoulda listened to your mother.	– Шкода, що не слухався маму. [1:00:24–1:00:26]
Методи перекладу: антонімічний переклад.	

Цей приклад ілюструє ситуацію, коли Мюррей насміхається над Артуром. В оригінальному тексті маємо твердження: “You shoulda listened to your mother”. Але перекладач використав антонімічний переклад: «Шкода, що не слухався маму». Він (перекладач) міг перекласти це як «Слід було послухатись маму».

2.1.3. Ідіоми та колокації

1)

Оригінальний текст	Український переклад
– What is this world coming to?	– Куди котиться цей світ? [0:01:09]
Методи перекладу: переклад за допомогою ідіоми.	

Артур скаржиться на ситуацію у світі, стверджує, що всі божевільні. Тут використовується колокація “come to”.

2)

Оригінальний текст	Український переклад
– He’s going out of business, for God’s sake, Arthur.	– Чуваки збанкрутіли, а тут ще й ти, Артур. [0:18:16–0:18:18]
Методи перекладу: перефразування, колокації.	

Ця цитата належить начальнику Артура, коли той нарікає на вивіску, яку, як він думає, вкрав Артур. Він говорить, що власник вивіски у скрутному становищі. У цій цитаті можемо зустріти словосполучення “go out of business”. Її можна перекласти як «вийти з бізнесу», але у цьому контексті перекладач використовує слово «збанкрутіли». Крім того, можемо зіткнутися з перефразуванням. Перекладач змінює другу частину речення, що можна перекласти як: «Заради всього святого, чуваки збанкрутіли, Артур». Також в оригінальному тексті маємо “he”, але в українському перекладі бачимо «чуваки».

3)

Оригінальний текст	Український переклад
– Last time, I ended up taking it out on some people. I thought it was gonna bother me, but it really hasn’t.	– Я не стримався та дав волю гніву. Гадав замучить сумління, проте серце не крається. [1:11:10–1:11:18]
Методи перекладу: переклад ідіоматичний, перефразування, опущення.	

Тут маємо колокацію “take it out”. Більше того, спостерігаємо приклади перефразування та опущення. Цитата: “I thought it was gonna bother me, but it really hasn’t” перекладається як: «Гадав замучить сумління, проте серце не крається», хоча дослівний варіант перекладу звучить як: «Гадав, це мене турбуватиме, але ні». Також, перекладач опускає фразу “Last time”, в якій вказується час дії.

2.1.4. Заміна

1)

Оригінальний текст	Український переклад
– Another day in chuckle town.	– Новий день у ха-ха ленді. [0:15:50]
Методи перекладу: заміна, запозичення.	

У цьому прикладі використано заміну і запозичення. “Another day” перекладено як «Новий день», також це можна перекласти як «Інший день». Він замінив слово «інший». Крім того, слово “town” перекладено як «ленд». В українській мові маємо еквіваленти, такі як місто, містечко.

2)

Оригінальний текст	Український переклад
– Here’s a guy who thinks if you just keep laughing, it’ll somehow make you funny.	– Цей кадр думає, що тупо іржати, то можна проканати за смішного. [0:59:44–0:59:48]
Методи перекладу: заміна.	

Цей приклад ілюструє дивовижну роботу перекладача. Перекладач замінює слово “guy” на «кадр». Він міг легко використовувати слово «хлопець», але своїм вибором перекладач додав трохи гумору. Також бачимо стилістично забарвлені слова, такі як: «тупо» і «проканати». Додавання слів, які використовуються в повсякденному житті українців, робить фільм більш цікавим і смішним.

3)

Оригінальний текст	Український переклад
– Put ‘em in a room, let ‘em sit there and talk until they get it over with. 24 hours, 48 hours, how long it takes.	– Зачинити їх у кімнаті, щоб сиділи там, і думали що робити. На добу чи дві, на скільки знадобиться. [0:01:11–0:01:16]
Методи перекладу: заміна, переклад ідіоматичний.	

Тут маємо словосполучення “24 hours” і “48 hours”. Перекладач вирішив замінити його українським словом «доба». Він міг легко використати дослівний переклад. До того ж, бачимо ідіому “get it over with”, що означає «покінчити з цим», але вона перефразована у «думали що робити». Таке рішення збагачує переклад.

4)

Оригінальний текст	Український переклад
– You’re in the wrong apartment. Your name’s Arthur, right? You live down the hall.	– Ви дверима помилились. Вас же звуть Артур, так? Ви живете поруч. [1:17:33–1:17:44]
Методи перекладу: заміна, перефразування.	

Перший рядок є прикладом перефразування: “You’re in the wrong apartment” – «Ви дверима помилились». Дослівний переклад: «Ви не в тій квартирі», але варіант перекладача адекватніший. Фраза “down the hall” замінена на «поруч»; також може бути перекладена як «далі по коридору».

2.1.5. Перефразування і опущення

1)

Оригінальний текст	Український переклад
– Why would I keep his sign? – How the fuck do I know? Why does anybody do anything?	– Нащо мені той плакат? – А мені звідки знати? Я що, екстрасенс? [0:18:18–0:18:25]
Методи перекладу: перефразування, опущення.	

Це діалог Артура з його керівником (шефом). Шеф думає, що Артур вкрав вивіску їхніх клієн-

тів. Перекладач перефразував перший і останній рядок. У першому рядку він змінює слово “his” на «той» і питання “Why does anybody do anything?” на «Я що, екстрасенс?». До того ж перекладач опускає лайливе слово “fuck”, хоча тут доречно було б його використати. Це б додало драматизму.

2)

Оригінальний текст	Український переклад
– You can say that again, pal.	– Краще б і я не сказав. [1:00:43–1:00:44]
Методи перекладу: перефразування, опущення.	

Цитата належить Мюррею, коли він почув кумедну фразу від Артура. В оригінальному тексті сценаристи показали, що оповідач хоче почути більш кумедні фрази, але перекладач вирішив перефразувати його і змінити весь сенс цитати: «Краще б і я не сказав». Також перекладач опускає слово “pal” (дослівно: друзяко), що додає дружню атмосферу. Таке рішення зумовлене часо-вою рамкою.

3)

Оригінальний текст	Український переклад
– Were you following me today? I thought that was you. I was hoping you’d come in and rob the place.	– Ти що за мною стежив? Я так і знала. Думала ти прийдеш мене грабувати. [0:27:08–0:27:22]
Методи перекладу: перефразування, опущення.	

Сусідка Артура – Софі – звинувачує його в тому, що він за нею слідкує. Тут перекладач опускає слово “today”, яке показує час дії. Другий рядок перефразовано, він має звучати: «Я думала це був ти». Оригінальний рядок “I was hoping you’d come in and rob the place” висловлює надію, але в українському перекладі він звучить більше як гадка (ідея).

4)

Оригінальний текст	Український переклад
– You’re serious, aren’t you? You’re telling us you killed those three young men on the subway? And why should we believe you? – I got nothing left to lose. Nothing can hurt me anymore.	– Одну хвилинку. То ти кажеш, що убив тих юнаків у метро? І чому ми маємо вірити тобі? – Мені нічого втрачати. Ніщо вже мене не обмежує. [1:41:51–1:42:05]
Методи перекладу: перефразування, опущення, конверсійний переклад.	

Це діалог Артура і Мюррея. У фільмі Артур вбиває трьох чоловіків, оскільки вони поводити себе агресивно по відношенню до головного героя. У цьому діалозі перший рядок повністю перефразовано: «Одну хвилинку». Перекладач навіть уникнув запитання. Отже, тут бачимо частковий конверсійний переклад. Дослівний переклад звучав би: «Ти серйозно, чи не так?». У другому

рядку маємо упушення слова “us”, яке показує до кого ставилося питання. “Nothing can hurt me anymore” перефразовано як «Ніщо вже мене не обмежує»; перекладач змінює слово “hurt”, що тут означає «ранити», на «обмежує». Він змінює значення фрази і, у такий спосіб, змінює акценти оригінального висловлювання з емоційно забарвленого на частково нейтральне.

2.1.6. Демінутивні суфікси (Пестлива форма)

Оригінальний текст	Український переклад
– Momma, time to wake up and go to bed.	– Мамо, час вставати та йти спатки. [0:46:57–0:47:00]
Методи перекладу: використання демінутивних суфіксів.	

Демінутивні суфікси – це група літер, які вживаються для передачі основного значення слова з відтінком зменшеності та пестливості і близьких почуттів. В англійській мові не має так багато демінутивних суфіксів, як в українській. Українська мова дозволяє перетворити майже кожне слово з використанням демінутивів, натомість англійська мова цього позбавлена. У прикладі маємо слово «спатки». Для фрази “go to bed” перекладач міг обрати інший переклад – «йти спати», але використав слово зі зменшувальним суфіксом. Можливо, він використав цей варіант, оскільки слова належать Артуру, коли той розмовляє зі своєю матір’ю, тож так зумів показати любов між матір’ю та сином.

Висновок. У дослідженні представлені 20 фрагментів/діалогів з фільму, які згруповані таким чином: конверсійний переклад, антонімічний переклад, ідіоми та колокації, заміна, перефразування та опущення, демінутивні суфікси. У деяких прикладах було використано більше одного методу перекладу.

Теоретичну складову частину присвячено основним аспектам аудіовізуального перекладу. Крім цього, виділено три моделі перекладу, а саме дублювання, субтитрування та закадровий переклад (іншими словами, озвучення). Представлено визначення всіх трьох моделей за Хорхе Діас-Сінтасом, згаданих у праці «Переклад сьогодні». Коротко висвітлено процес дубляжу в західноєвропейських країнах. Також виділено основні методи перекладу, які використовувались в аудіовізуальному перекладі фільму «Джокер», та наведено їх визначення для кращого розуміння дослідження.

Практична складова частина засвідчила, що перекладач не цурався використовувати згадані методи. Більше того, він застосовував їх напрочуд влучно. Всі наведені варіанти перекладу є адекватними. Представлені фрагменти показують, що в багатьох випадках залучено конверсійний пере-

клад та перефразування – це пов’язано з відмінностями у граматичних конструкціях англійської та української мови.

Перспектива дослідження полягає в подальшому вивченні розвитку якості дублювання інших повнометражних фільмів у світлі новітніх теорій кіноперекладу. Наведені в роботі варіанти перекладу можна залучити до роботи над іншими кінопроектами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Artiukh A. O. Classification of Translator’s Mistakes in the Movie for the Ukrainian Audience. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Київ, 2015. № 5. С. 9–15.
2. Chaume F. Dubbing Practices in Europe: Localisation Beats Globalisation. *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies*. 2007. № 6. С. 203–217.
3. Chiaro D. Audiovisual Translation. *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Оксфорд, 2012. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal0061>
4. Diaz Cintas J. Audiovisual Translation in the Third Millenium. *Translation Today: Trends and Perspectives* / за ред. G. Anderman, M. Rogers 2003. С. 192–204.
5. Klaudy K. Compensation in Translation. *LINCOM* / за ред. P. Szatmari, D. Takacs. Мюнхен, 2008. С. 163–175.
6. Maskaliuniene N. Converses and Antonyms in Translation. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2016. № 231. С. 19–24.
7. Newmark P. A Textbook of Translation. Гонконг : Shanghai Foreign Language Education Press. 1988. 292 с.
8. Phillips T., Silver S. Joker: An Origin (Movie Script). URL: <https://imsdb.com/scripts/Joker.html>
9. Wang L., Wang Sh. A Study of Idiom Translation Strategies between English and Chinese. *Theory and Practice in Language Studies*. 2013. № 9 (3). С. 1691–1697.
10. Сидорук Г. І. Вступ до перекладознавства : навчальний посібник (англійською мовою). Київ : НУБіП України, 2016. 320 с.

REFERENCES

1. Artiukh, A. O. (2015). Classification of Translator’s Mistakes in the Movie for the Ukrainian Audience. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy “Kyivskyi politekhnichnyi instytut”*, 5, 9–15.
2. Chaume, F. (2007). Dubbing Practices in Europe: Localisation Beats Globalisation. *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies*, 6, 203–217. <https://doi.org/10.52034/lanstts.v6i.188>
3. Chiaro, D. (2012). Audiovisual Translation. *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Oxford. <https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal0061>
4. Diaz, Cintas J. (2003). Audiovisual Translation in the Third Millenium. In G. Anderman, M. Rogers (Eds.), *Translation Today: Trends and Perspectives* (pp. 192–204). Multilingual Matters Ltd.
5. Klaudy, K. (2008). Compensation in Translation. In P. Szatmari, D. Takacs (Eds.), *LINCOM* (pp. 163–175).
6. Maskaliuniene, N. (2016). Converses and Antonyms in Translation. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 231, 19–24.
7. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Shanghai Foreign Language Education Press.
8. Phillips, T., Silver, S. (2018). Joker: An Origin (Movie Script). URL: <https://imsdb.com/scripts/Joker.html>
9. Wang, L., Wang, Sh. (2013) A Study of Idiom Translation Strategies between English and Chinese. *Theory and Practice in Language Studies*, 3 (9), 1691–1697.
10. Sydoruk, H. I. (2016). *Vstup do perekladoznavstva: navchalnyi posibnyk (anhliiskoiu movoiu)*. Kyiv : NUBiP Ukrainy.

УДК 811.111'28'272
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-12>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ДІАЛЕКТІВ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Голуб Ю. І.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-8929-007X
yuliyagolubzp97@gmail.com*

Лужаниця О. І.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-0749-3018
luzhanytsia@gmail.com*

Ключові слова: *мовна політика, диглосія, міжкультурна комунікація, діалектні форми, лексикографічні довідники, соціальні медіа.*

У статті розглядаються особливості функціонування гетерогенної англійської мови як засобу міжкультурної комунікації на сучасному етапі розвитку суспільства з урахуванням впливу процесів глобалізації. Аналіз проводиться на матеріалі діалектів Англії. Дослідження охоплює вивчення таких питань, як: напрям та вектор розвитку мовної ситуації Англії у минулому, співвідношення та перерозподіл сфер вживання різних мовних кодів в умовах білінгвізму, диглосії, в епоху глобалізації. Результати аналізу дозволяють виявити пріоритетні сфери використання діалектів на різних етапах розвитку англійського суспільства, простежити динаміку змін у сферах та середовищах функціонування варіантів англійської мови у діахронії, виявити причини збереження та підтримання діалектних форм у стані комунікативної придатності в умовах диглосії, суворой мовної політики, коли останні вилучалися з усіх форм комунікації, а також у глобалізаційний період. Особлива увага приділяється аналізу діалектних писемних пам'яток, вивченню письмового мовлення на діалектах як найбільш консервативної форми комунікації, що передбачає чітке регламентоване використання мовних форм. У дослідженні виявляються найбільш стійкі та продуктивні діалектні дивергенти на всіх рівнях мовної системи діалектів, а також висувається гіпотеза щодо причин стійкості та актуалізації діалектних форм в усному та письмовому мовленні в епоху глобалізації. Одним із важливих напрямів дослідження є також розвиток регіональної та діалектної лексикографії, оскільки сучасні лексикографічні джерела свідчать про подальший розвиток територіальних діалектів, які долають домінуючий вплив літературної форми англійської мови. Крім цього, акцентується увага на мовних проблемах комунікації представників різних культур, на необхідності враховувати регіональну та соціальну варіативність англійської мови, у тому числі особливості діалектних форм, що активно використовуються у різних типах дискурсу, зокрема у соціальних медіаресурсах та соціальних мережах. Адже глобальний онлайн-характер англійської мови розширює комунікативний простір функціонування діалектів.

ENGLISH DIALECTS IN THE AGE OF GLOBALIZATION: THE PECULIARITIES OF FUNCTIONING

Golub Y. I.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8929-007X
yuliyagolubzp97@gmail.com*

Luzhanytsia O. I.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0749-3018
luzhanytsia@gmail.com*

Key words: *language policy, diglossia, intercultural communication, dialect forms, lexicographic reference books, social media.*

The article considers the peculiarities of functioning of English as a heterogeneous language which, at the present stage of the development of society, due to the latest impact of globalization processes, is used as means of verbal intercultural communication by the representatives of the majority of ethnic groups. The analysis is based on the material of English dialects. The research includes the study of the following issues: the direction and vector of development of the language situation in England in the past and today, the relation and redistribution of the usage of different varieties and language codes in a period of bilingualism, diglossia, in a globalized world.

The results of the analysis allow to identify priority spheres of dialect use at different stages of the development of English society, to trace the dynamics of changes in the areas and modes of dialect (variety) use in diachrony, to identify the reasons for preserving and maintaining dialectal forms in a state of communicative suitability in diglossic language situation (when under the influence of a strict language policy dialects are banned in official spheres) and in a globalization period. Particular attention is paid to the analysis of dialect written documents on the grounds that written speech is the most conservative form of communication, thus, writing in dialects implies a clearly regulated use of language forms. The study identifies the most stable and productive dialect elements at all levels of the language system, and hypothesizes the reasons for the stability and actualization of dialects in oral and written speech in the age of globalization.

One of the important areas of research is the development of regional and dialect lexicography. As it is shown in the article, modern lexicographic sources indicate the further development of regional dialects, which disproves the dominance of the literary form of the English language over the English dialects. In addition, attention is focused on language issues of communication between different cultures; the importance of incorporating the knowledge about regional and social variability of English into the classroom is stated. The latter includes not only archaic dialect features, but those ones which are actively used in various types of modern discourse: in social media and social networks, in particular. All in all, the global online nature of the English language expands the communicative space of dialect use.

Процеси глобалізації суттєво впливають на розвиток сучасного суспільства, роблять його відкритим для зовнішнього інформаційного впливу у суспільно-політичній, економічній, інтелектуальній, культурній сферах. Поява нових інформаційних технологій, соціальних мереж, електронних медіа, послуг споживчого ринку, розвитку туристичної індустрії виводить міжкультурну комунікацію на абсолютно новий рівень. При цьому «саме внаслідок комунікативної свободи голосно заявляє про себе опір глобалізації з боку різноманітних локальних форм життя – життєвих світів, культур та «мовних ігор», національних спільнот» [1, с. 8]. Отже, актуальною залишається проблема гармонізації спілкування шляхом правильного вибору мовних форм для ефективного сприйняття та інтерпретації переданої та отриманої інформації.

Як самостійна наукова дисципліна теорія міжкультурної комунікації сформувалася у середині минулого століття, що пов'язано зокрема з діяльністю американського дослідника Е. Т. Холла [2], спрямованою на пошук ефективних засобів формування практичних умінь та навичок міжкультурного спілкування. В наш час ця міждисциплінарна галузь досліджень взаємодіє з такими сферами знань, як соціологія і соціолінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвокраїнознавство, етнолінгвістика, теорія комунікації, антропологія, психологія і психолінгвістика, лінгвопрагматика [3, с. 3]. Основні терміни, положення і проблеми теорії міжкультурної комунікації відображено в роботах Ф. С. Бацевича [3], Є. К. Бистрицького [1], В. М. Манакіна [4], Е. Т. Холла [2] та інших учених.

Вербальна комунікація являє собою цілеспрямовану психолінгвоментальну діяльність адресанта й адресата, результатом якої є обмін інформацією, тобто передача різних видів значення (денотивного, конотативного, прагматичного, естетичного і т. д.), а основним засобом є мова [5, с. 34]. Ефективність міжкультурної комунікації залежить від максимально можливої послідовності інтелектуальних, поведінкових, естетичних, етичних реакцій учасників комунікаційного процесу на основі спільності їхніх лінгвістичних і енциклопедичних знань. Важливо при цьому підібрати оптимальний варіант мовних форм відповідно до поставлених завдань спілкування.

Метою цієї роботи є виявлення особливостей функціонування гетерогенної англійської мови в умовах глобалізації як засобу міжкультурної комунікації, для успішної реалізації якої необхідно враховувати її регіональну і соціальну мінливість, у тому числі специфіку діалектних форм, які активно використовуються в різних видах дискурсу.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких основних завдань:

- розглянути розвиток англійської писемності на діалектах;
- виявити сфери функціонування англійських діалектів на різних етапах розвитку англійського етносу, зокрема у глобалізаційний період;
- описати найбільш стійкі і продуктивні діалектні дивергенти у британському варіанті англійської мови;
- виявити чинники збереження і підтримання діалектних форм у стані комунікативної придатності в епоху глобалізації.

Об'єкт дослідження – діалекти британського варіанту англійської мови. Його предмет – специфіка функціонування діалектів як засобів міжкультурної комунікації в епоху глобалізації.

Дослідження проводилося на матеріалі сучасних діалектних словників, літературних текстів, газетних і журнальних видань, письмового спілкування у соціальних мережах.

Тривалий час діалекти Великобританії стереотипно вважалися архаїчними формами існування мови, функціонування яких обмежувалося усним, повсякденним спілкуванням у соціально-територіально зумовленому континумі [6, с. 122–123]. Причиною цього стала мовна політика, спрямована на підвищення загальної грамотності населення і освоєння підданими королівства норм літературної мови. Проте в XXI столітті англійські діалекти продовжують функціонувати, не втрачаючи своєї комунікативної сили.

Основною причиною такої ситуації, на нашу думку, стало бажання громадян Великобританії через мову зберегти свою регіональну ідентичність на тлі глобалізаційних процесів. Як відомо, англійська мова, розширивши свої функції до рівня *lingua franca* на глобальному рівні, втратила свою етнічну приналежність. Це знайшло відображення в інтенсифікації використання діалектних форм у художній літературі, публіцистиці, театрі, кіно, на телебаченні, в усному і письмовому мовленні в інтернет-просторі.

Слід зазначити, що спілкування на діалектах є основною формою комунікації будь-якої спільноти. Вважається, що до формування літературної мови діалекти є активною усною формою спілкування, а за наявності письмової традиції використовуються в письмовому мовленні. На жаль, не всі пам'ятки збереглися до наших днів, однак аналіз наявних даних дозволяє зробити висновок, що Англія в цьому аспекті не є винятком. Серед найдавніших відзначимо написи на артефактах, наприклад, на Рутуельському хресті і ручній скрині; обидва на нортумбрійському діалекті рунічним письмом [7].

Подальше функціонування діалектів залежить від особливостей соціально-історичного розвитку країн. Англія, зазнавши завоювань, переживає періоди роздробленості, припинення писемної традиції, двомовності, заборони використання рідної мови. Це призвело до активізації діалектних форм, їх розвитку і дивергенції, що наочно демонструють письмові джерела, які з'явилися після винаходу друкарства. Їх аналіз дозволяє відзначити, що, незважаючи на активну популяризацію літературної мови наприкінці XVIII століття, існували і літературні тексти, написані на діалектах; найчастіше це були короткі оповідання, поезія, тексти пісень.

У XIX столітті процес створення літературних творів на англійських діалектах інтенсифікується. Так, наприклад, на тайнсайдському діалекті публікуються такі збірки пісень і віршів: *Rhymes of Northern Bards* Джона Белла (1812), *Collection of Songs, Comic, Satirical and Descriptive, chiefly in the Newcastle Dialect, and illustrative of the Language, and Manner, of the Common People on the Banks of the Tyne and Neighbourhood* Джона Маршалла (1818), *Tyneside Songs* Томаса Аллана (1862), *Northumbrian Minstrelsy* Джона Коллінгвуда Брюса і Джона Стока (1882), *A Beuk o' Newcassel Sangs* Джозефа Кроухолла (1888), *Songs and Ballads of Northern England* Джона Стока (1893).

Вважається, що ці пам'ятки збереглися завдяки своїй популярності, зокрема, пісні виконувалися в мюзік-холлах, а вірші декламувалися в робочих клубах, які стали центром дозвілля і місцем спілкування робочого населення загалом.

У XX столітті діалектний фольклор активно входить у пісенний репертуар поп-музикантів. Крім того, легендарні виконавці групи *Beatles* співають з ліверпульським діалектним акцентом Скауз, Оззі Осборн – з бірмінгемським, Стінг – з акцентом Джорді. Паралельно пісенний фольклор фіксується і на письмі, наприклад, за сприяння Англійського товариства народного танцю і співу виходить збірка *The High Level Ranters Song and Tune Book* (1972) і т. д.

Починаючи з XX століття художня література, яка використовує діалектні форми, представлена двома видами творів:

1) творами літературною мовою з персонажами-діалектоносіями, мовний репертуар яких передається діалектизмами;

2) лубочною літературою, написаною на різних діалектах англійської мови.

У першому випадку мова персонажів передається фонетично-графічним способом написання з метою більш реалістичного опису і/або репрезентації персонажа, наприклад: *Pygmalion* Б. Шоу, *Ketty Mulholland*, *The Wingless Bird*, *The Rag Nymph*, *Colour Blind* К. Куксон, *Trainspotting* І. Уелш і т. д.

Другий вид творів повністю написано на одному або декількох діалектах, наприклад: Р. Хасвелл – *Geordie Broom from Berkswothing* (1947); Д. Сендвуд, проза і поезія якої видавалася в газеті *Shields*, а також розповсюджувалася у вигляді невеликих буклетів з 1956 по 1978 роки; Ф. Рід – «шахтарський поет» Нортумбрії. Більшість письменників і поетів-аматорів регулярно беруть участь у щорічних літературних конкурсах. Їхні матеріали публікуються мовними спільнотами, наприклад, в окрузі Нортумбрія в збірці під назвою *Northumbriana*, яка функціонує з 1975 року. У 80–90-х роках XX століття у суботній газеті *Evening Chronicle* і *Viz* з'явилася серія коміксів під назвою *Skipa* з персонажем, який говорить на діалекті [8, с. 343].

Загалом, в Англії в другій половині XX століття спостерігається переоцінка ставлення суспільства до регіональних форм мови, що призводить до реалістичного зображення людини і її мовлення не тільки в літературі і публіцистиці, але і у всіх сферах «вербального» мистецтва – театрі (наприклад, п'єса А. Платера *Close the Coalhouse Door* (1969)), кіно (наприклад, серіали *Auf wiedersehen, Pet*, *Coronation street*). На рубежі століть знімається табу безакцентного мовного простору на радіо і телебаченні, більш того, віддається перевага ведучим з діалектним акцентом на регіональному телебаченні і радіомовленні. Прикладом може служити талант-шоу «У Британії є талант», в якому в певні сезони ведучими були відомі коміки – носії діалекту Джорді – Ант і Дек. Крім того, виникає попит на працівників з діалектним акцентом у колл-центрах, готелях та інших зонах обслуговування [9, с. 79].

Таким чином, можна констатувати лібералізацію мовної політики Великобританії стосовно діалектів загалом, а традиція написання локально прив'язаних творів зберігається і донині. У кожному окрузі є набір типових збірок, присвячених регіональній культурі громади, тематика яких варіюється від їжі (наприклад, *Geordie Dish Cloot*), пісень, мовних традицій (брошури з навчання діалектів, словники, розмовники, лексико-граматичні довідники, наприклад, *Larn yersel Geordie*). Наявні також паспорти і свідоцтва про народження, водійські права, Біблія, написана на різних англійських діалектах, туристична продукція з діалектними написами, наприклад, олівці: «*How can you tell a genuine Geordie? Divvent, he canna be telt (Don't, he won't be contradicted)*».

Одним з наслідків дивергентності англійської мови і глобалізаційних процесів загалом стала підвищена потреба в успішності міжкультурної комунікації, що призвело до інтенсивного розвитку регіональної лексикографії. Так, у другій половині XX століття активно створювалися регі-

онально адаптовані словники. Наприклад, *Shorter Oxford English Dictionary*, опублікований в Індії в 1984 році, включав додаток, що містить регіоналізми. Пізніше регіоналізми з додатка стали переноситися в основний корпус словників, доповнюючи їх вихідний реєстр. Регіонально маркована лексика все частіше включається в загальні глумачні словники англійської мови, опубліковані у Великобританії. Так, у 1998 році був виданий *New Oxford Dictionary of English*, його реєстр уже містив 14 000 регіонально маркованих слів [10, с. 209].

Заслугує особливої уваги і діалектна лексикографія [11]. Сучасні діалектні лексикографічні довідники: *The New Geordie Dictionary* (1987), *Proper Brummie: A Dictionary of Birmingham Words and Phrases* (2003), *Sussex Dialect* (2012), *Essex Dialect* (2013), *Yorkshire Dialect* (2013), *The Liverpool English Dictionary* (2017), *Black Country Dictionary and Phrasal book* (2018) і т. д., в том числі й онлайн-словари: *English Dialect Dictionary Online*, *Geordie Dictionary*, *Yorkshire Historical Dictionary*, *A Yorkshire Glossary*, *Scottish Words Dictionary*, *Liverpool Slang and Dialects Dictionary Online*, *Cockney English Dictionary*, *Complete Dictionary of Cockney Rhyming Slang* і т. д., свідчать про уповільнення тенденції до нівелювання діалектних форм, про подальший розвиток територіальних діалектів, які долають домінуючий вплив літературної форми англійської мови.

У ХХІ столітті комунікативний простір розширюється за рахунок появи нових форм спілкування – соціальних медіаресурсів та соціальних мереж в Інтернеті. На початковому етапі їхня специфіка, а саме доступність для всіх, швидкість і лаконічність висловлювання і т. д., призводить до значних стилістичних змін у письмовій формі мовлення: з'являються знаки, символи, скорочення, інші розмовні форми [12, с. 54–55]. Надалі інтернет-простір наповнюється усним мовленням у всьому його акцентному різноманітті і стилістичній неоднорідності: від регіонально маркованих варіантів полінаціональних мов, до діалектів і маргінально розмовних соціолектів. Різноманітність потоку інформації на соціально-регіональних формах мови, їх функціонування в різних типах дискурсу актуалізує вивчення нелітературних форм як звичайними користувачами, так і майбутніми фахівцями, націленими на використання іноземної мови у своїй професійній діяльності.

Англійська мова є яскравим прикладом у цьому відношенні. Як глобальна, поліетнічна і гетерогенна, вона створила раніше неіснуючий культурний прецедент, ставши однією з найбільш поширених мов у світі, мовою, яка функціонує на всіх континентах, як у найважливіших

комунікативних сферах міжнародної співпраці (політика, бізнес, банківська система, туризм, транспорт, наука, телебачення і радіомовлення і т. д.), так і в повсякденному спілкуванні (реальному і віртуальному).

Аналіз мовної матерії актуальних форм нелітературної комунікації, зокрема діалектів, показує, що їх різноманітність формується на основі синергетичного поєднання архаїчного і нового, що проявляється на всіх рівнях мовної системи. В наш час найбільш стійкими і продуктивними дивергентами найчастіше виступають акцентні особливості, далі йдуть лексичні і граматичні форми.

Акцентні розбіжності є результатом різних форм варіативності. Для діалектного мовлення Великобританії актуальними виступають системні (номенклатурні), імплементаційні та лексичні дивергенти вимови [13, с. 36].

Системна акцентна варіативність є результатом існування якісно різного набору фонем у територіально зумовлених варіантах. Наприклад, фонема [ʌ], будучи новою для англійської фонетичної системи, представлена не у всіх діалектах. У результаті на Британських островах спостерігається варіативність вимови таких слів, як *put*, *putt*, *could*, *cud*, *blood*, *good*: у північних акцентах відсутня фонема [ʌ], отже, ці слова вимовляються з коротким або довгим звуком [u] (давньоанглійська вимова) / [u:], у південних зонах частіше зустрічається [ʌ], у середніх діалектах голосний звук наближений до «шва» [ə].

Реалізаційна варіативність проявляється в різній вимові ідентичного поєднання букв, незалежно від їх позиційного положення у слові. Наприклад, на півдні, в одному і тому ж діалектному континуумі, перед глухими шиплячими та перед сонорними [n] і [m] використовується звук [ɑ:], тоді як у таких словах, як *daffodil*, *gaff*, *Jaffa*, *raffle*, *Catherine*, *maths*, *lass*, *mass* – [æ].

У контексті фонетики під лексико-фонетичними дивергентами розуміють ідентичні слова, з різними, але рідними для кожної із систем фонемами, варіативність яких зумовлена територіально-соціальним параметром. Наприклад, слова *pull* та *pool* можуть вимовлятися як з довгим, так і з коротким звуком [u] / [u:], *path* та *dance* з [ɑ:] або [æ], *cot* та *caught* з [ɔ], [ɔ:], *put* та *putt* з [ʌ] або [u], *night* з [i:] або [ai], *down*, *town* з [u] або [au], *rain*, *plain*, *today* з [ei] або [ai]. Останній приклад є частим випадком неефективної комунікації, оскільки він виступає як омофон дієслова «померти» – *to die*.

Серед граматичних особливостей слід відзначити застарілу давньоанглійську форму заперечення дієслова *to be*: *I ain't coming*; подвійного заперечення, наприклад: *I didn't have no dinner*; *we*

went out without no shoes; використання дісприкетника минулого часу в простому минулому часі: *I done it last night i m. ð*.

Найбільш стійкими лексичними одиницями є слова, які належать до таких тематичних груп, як:

1) їжа, напої, матеріальне середовище: *bait-box, booze, the broon, chinkie, dollup, fairk, fode, tairta, tat, toon*;

2) дозвілля та розваги, культурні реалії: *Grorty Dick, fowesome, gan on a hoy, chinkie, a neet oot*;

3) психологія та оцінка поведінки: *franzu, miffed, mont, mortal, pallatic, paaky, daft, gan canny, wee, weeny, funnin, reet, faff, hoity-toity, dear knaas*;

4) орієнтування на місцевості: *doon-bye, ferritin, var nigh*;

5) людина як фізичний та соціальний феномен: *bairn, lads, brat, clod, kiddie, lasses, missis, muggings, the Lads*;

6) привітання та розмовні елементи дискурсу: *Aahr bin ya? It ay arf, men, tar, why aye, what cheor*.

Результати проведеного аналізу показують, що багато лексичних одиниць, які входять до актуального діалектного узусу у XXI столітті, є похідними від слів давньоанглійського лексикону. Інші слова і фрази являють собою запозичення з різних форм полінаціональної англійської мови, тобто, по суті, вони є поліфункціональними. Частина лексикону має споконвічне діалектне походження. Крім того, семантичний аналіз показує, що ці слова несуть у собі додаткову конотацію, завдяки якій вони вербалізують поняття, пов'язані з регіональною специфікою окремих територій і їх жителів, виступаючи своєрідним культурним кодом їхньої ідентичності. Це, на нашу думку, є однією з причин збереження і підтримання діалектних форм у стані комунікативної придатності.

Представлені дані свідчать про те, що в XXI столітті під впливом глобалізаційних процесів діалекти виходять за рамки ситуацій повсякденного спілкування, проникаючи в різні сфери медіапростору. Таким чином, незнання або неправильне використання цих форм може призвести до комунікативних невдач та дисгармонізації комунікації.

Проведене дослідження відкриває перспективу порівняльного аналізу особливостей функціонування малих територіально зумовлених варіантів англійської та інших мов задля більш глибокого розуміння соціо-регіональних мовленевих вподобань носіїв, що є обов'язковим у разі мовного планування та створює підґрунтя для вдалого вектора розвитку мовної політики країн в умовах глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бистрицький Є., Зимовець Р., Пролеєв С. Комунікація і культура в глобальному світі. Київ : Дух і Літера, 2020. 416 с.

2. Hall E. T. Beyond Culture. New York : Anchor Books, Doubleday, 1981. 298 p.
3. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
4. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
5. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. Киев : Фито-социоцентр, 2002. 336 с.
6. Britain D. J. One foot in the grave? Dialect death, dialect contact, and dialect birth in England. *International Journal of the Sociology of Language*. 2009. March. No. 196/197. P. 121–155.
7. Smith J. The Russwell Cross: Northumbria, from about A. D. 680, with Its Runic Verses by Caedmon, and Caedmon's Complete Cross-lay, "The Holy Rood, a Dream" from a South-English Transcript of the 10th Century, London : John Russel Smith, 1866. 46 p.
8. Beal C. J. From Geordie Ridley to Viz: popular literature in Tyneside English. *Language and Literature*. 2000. No. 9. P. 343–359.
9. Coutlas A. Language and social contexts. London & New York : Routledge, 2003. 99 p.
10. Benson Ph. Ethnocentrism and the English Dictionary. London and New York : Routledge, 2001. 232 p.
11. Markus M. Joseph Wright's English Dialect Dictionary (1898–1905) Computerised: architecture and retrieval routine. *Digital Historical Corpora*. 3–10 Dec. 2006. URL: https://www.researchgate.net/publication/221025166_Joseph_Wright's_English_Dialect_Dictionary_1898-1905_Computerised_architecture_and_retrieval_routine (дата звернення: 01.03.2021).
12. Лужаниця О. І., Скороходова А. Г. Англійська діалектна писемність та традиція нелітературного написання. *Нова філологія*. 2012. № 54. С. 52–55.
13. Hughes A. Trudgill P. English accents and dialects. An Introduction to Social and Regional Varieties of English in the British Isles. London : Arnold, 1997. 142 p.

REFERENCES

1. Bystrytskyi, Ye., Zymovets, R., Proleiev, S. (2020) Communication and culture in the global world [Komunikatsiia i kultura v hlobalnomu sviti]. Kyiv : Dukh i Litera, 416 p.
2. Hall, E. T. (1981) Beyond Culture. New York : Anchor Books, Doubleday. 298 p.
3. Batsevych, F. S. (2007) A dictionary of cross-cultural communication terms [Slovyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii]. Kyiv : Dovira, 205 p.

4. Manakin, V. M. (2012) Language and cross-cultural communication [Mova i mizhkulturna komunikatsiia]. Kyiv : VTs “Akademiia”, 288 p.
5. Selyvanova, E. A. (2002) Fundamentals of linguistic text theory and communication [Osnovy lynchvystycheskoi teoryy teksta y kommynykatsyy]. Kyev : Fytosotsyotsentr, 336 p.
6. Britain, D. J. (2009) One foot in the grave? Dialect death, dialect contact, and dialect birth in England. *International Journal of the Sociology of Language*. March. No. 196/197. P. 121–155.
7. Smith, J. (1866) *The Ruswell Cross: Northumbria, from about A. D. 680, with Its Runic Verses by Caedmon, and Caedmon’s Complete Cross-lay, “The Holy Rood, a Dream” from a South-English Transcript of the 10th Century*, London : John Russel Smith. 46 p.
8. Beal, C. J. (2000) From Geordie Ridley to Viz: popular literature in Tyneside English. *Language and Literature*. 2000. No. 9. P. 343–359.
9. Coutlas, A. (2003) *Language and social contexts*. London & New York : Routledge. 99 p.
10. Benson, Ph. (2001) *Ethnocentrism and the English Dictionary*. London and New York : Routledge. 232 p.
11. Markus, M. (2006) Joseph Wright’s English Dialect Dictionary (1898–1905) Computerised: architecture and retrieval routine. *Digital Historical Corpora*. 3–10 Dec. 2006. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/221025166_Joseph_Wright’s_English_Dialect_Dictionary_1898-1905_Computerised_architecture_and_retrieval_routine (Last accessed: 01.03.2021).
12. Luzhanytsia, O. I., & Skorokhodova, A. H. (2012) English dialectal writing and tradition of non-standard spelling [Anhliiska dialektna pysemnist ta tradytsiia neliteraturnoho napysannia]. *Nova filolohiia*, Vol. 54, pp. 52–55.
13. Hughes, A., Trudgill, P. (1997) *English accents and dialects. An Introduction to Social and Regional Varieties of English in the British Isles*. London : Arnold. 142 p.

КОНЦЕПТ *EDUCATION*: СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Давиденко А. О.

*викладач кафедри іноземної філології
Національний авіаційний університет
пр. Любомира Гузара, 1, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-8499-6674
alladavid@ukr.net*

Ключові слова: *концепт, концептуальний аналіз, дискурс-аналіз, концепт EDUCATION, ядро, основа, периферія.*

Роботу присвячено дослідженню структури концепту EDUCATION в англomовному медіадискурсі. Наразі у вітчизняній науці не було здійснено ґрунтовних досліджень стосовно структури концепту EDUCATION, зокрема його функціонування саме в текстах англomовного медіадискурсу, що й зумовило актуальність цієї роботи. Мета та завдання статті полягає в поглибленні наявних підходів до поняття концепту, аналізі структури концепту EDUCATION у текстах англomовного медіадискурсу. Предметом та об'єктом дослідження є концепт EDUCATION і його структура в текстах англomовного медіадискурсу. У роботі розглянуто підходи до визначення поняття концепту, наведено теоретичні засади щодо структури концепту. Також розглянуто структуру концепту EDUCATION у текстах англomовного медіадискурсу, а саме основні його складники: ядро (архісему концепту – семантичний компонент вищого порядку, який організовує семантичне розгортання поля навколо нього), основу та периферію. Встановлено, що концепт – це результат пізнання людиною світу за допомогою різних видів діяльності та соціалізації. Він включає в себе певні компоненти, які формують цілісну картину: предметну діяльність, сенсорний досвід, мовні знання, операції з поняттями, що виникли раніше, і знання мовних одиниць. У роботі виокремлено такі складники концепту EDUCATION: 1) ядро: EDUCATION; 2) основу: EDUCATION – THE ACT OR PROCESS OF ACQUIRING KNOWLEDGE; EDUCATION – TEACHING / RESEARCHING; EDUCATION – LEARNING; EDUCATION – PEDAGOGICS / PEDAGOGICAL PRACTICE; 3) периферію: EDUCATION – SCHOOLING; EDUCATION – TRAINING; EDUCATION – DEVELOPMENT; EDUCATION – COACHING; EDUCATION – IMPROVEMENT; EDUCATION – DISCIPLINE; EDUCATION – TUTORING; EDUCATION – NURTURE; EDUCATION – TUITION; EDUCATION – ENLIGHTENMENT; EDUCATION – ERUDITION; EDUCATION – EDIFICATION; EDUCATION – E-LEARNING OR ELEARNING. Зазначено, що робота може стати підґрунтям для подальшого аналізу структури концепту EDUCATION в інших типах дискурсу, а також для контрастивного аналізу структури концепту EDUCATION у різних типах дискурсу.

THE CONCEPT OF *EDUCATION*: THE STRUCTURE AND FEATURES OF FUNCTIONING IN THE ENGLISH MEDIA DISCOURSE

Davydenko A. O.

Teacher at the Department of Foreign Philology

National Aviation University

Liubomyra Huzara ave., 1, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-8499-6674

alladavid@ukr.net

Key words: *concept, conceptual analysis, discourse analysis, concept EDUCATION, core, basis, periphery.*

The paper deals with the study of the structure of the concept EDUCATION in the English media discourse. Currently, the research, which is focused on the analysis of the concept EDUCATION is absent in domestic science, in particular, the research of the concept EDUCATION functioning in the texts of the English media discourse. This fact confirms the relevance of this paper. The purpose and tasks of the article are to deepen the existing approaches to the “concept”, to analyze the structure of the concept EDUCATION in the texts of the English media discourse. The subject and object of research is the concept EDUCATION and its structure in the texts of the English media discourse. The paper considers the approaches to the concept definition, as well as provides the theoretical foundations regarding the structure of the concept. Also, the structure of the concept EDUCATION in the texts of the English media discourse was considered, namely, its main components: the core (an archiseme of the concept – a semantic component of the highest order, which organizes the semantic deployment of the field around it), the basis and periphery. It was found that concepts are the result of a person’s knowledge of the world through various types of activities and socialization. It includes the certain components that form a complete picture: these are subject activity, sensory experience, language knowledge, operations with concepts that arose earlier, and knowledge of language units. In the paper, the following components of the concept of EDUCATION were identified: 1) core: EDUCATION; 2) basis: EDUCATION – THE ACT OR PROCESS OF ACQUIRING KNOWLEDGE; EDUCATION – TEACHING / RESEARCH; EDUCATION – LEARNING; EDUCATION – PEDAGOGY / PEDAGOGICAL PRACTICE; 3) periphery: EDUCATION-SCHOOLING; EDUCATION-TRAINING; EDUCATION-DEVELOPMENT; EDUCATION – COACHING; EDUCATION – IMPROVEMENT; EDUCATION – DISCIPLINE; EDUCATION – TUTORING; EDUCATION – NURTURE; EDUCATION – TUITION; EDUCATION – ENLIGHTENMENT; EDUCATION – ERUDITION; EDUCATION – EDIFICATION; EDUCATION – E-LEARNING OR ELEARNING. It was noted that the paper can become the basis for further analysis of the structure of the concept EDUCATION in other types of discourse, as well as a contrasting analysis of the structure of the concept of EDUCATION in different types of discourse.

Постановка проблеми. Феномен концепту перебуває в центрі уваги дослідників. Наразі неможливо визначити єдність думок і підходів учених до інтерпретації цього явища через ототожнення його зі словом, з одного боку, та з ідеєю – з іншого, що не пов’язано з мовними аспектами в лінгвістичних дослідженнях. У таких дослідженнях поняття «концепт» асоціюється з етнокультурною специфікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему структури концепту розглядали такі науковці, як Н. Ф. Алефіренко, М. М. Ангелова, А. Вежбицька, С. Г. Воркачев, А. М. Приходько, Ю. С. Степанов та інші. Дослідники аналізували структуру окремих концептів, наприклад HAPPINESS, FEAR, MOTHERLAND тощо. Ґрунтовних досліджень стосовно структури концепту EDUCATION у текстах англійського медіадискурсу не було здійснено, що й зумовлює актуальність цієї роботи.

Мета та завдання статті полягає в поглибленні наявних підходів до тлумачення поняття концепту, а також у дослідженні структури концепту EDUCATION у текстах англомовного медіадискурсу.

Предмет та об'єкт дослідження становлять концепт EDUCATION і його структура в текстах англомовного медіадискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безліч лінгвістів укладають нові підходи до визначення поняття «концепт», формують класифікації його характеристики. За словами О. С. Кубрякової, класичне трактування концепту варто розуміти як «термін, що слугує для пояснення одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості та інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини» [2, с. 91]. У дослідженнях Н. Д. Арутюнової поняття «концепт» має власний статус, де його використання пояснюється симбіотичним зв'язком лінгвістики з психологією та філософією [1, с. 41].

На думку вчених, концепти закодовані в людській свідомості та мають чуттєвий характер. Універсальний предметний код унікальний для кожного носія мови, адже він залежить від сенсорного досвіду людини. Одиниця універсального предметного коду – це частина поняття, що володіє ознаками яскравості, стабільності, ясності [2, с. 174].

А. М. Приходько в монографії зазначає: «Концепти – це своєрідні культурні гени, включені в генотип культури, які, імовірно, визначають феноменологічну поверхню культури, фенотип. Це інтегративна функціональна система, багатовимірні (принаймні тривимірні) ідеалізовані форми, які самоорганізуються, засновані на концептуальній (або псевдо-, або додатковій) основі та закріплені у значенні будь-якого знака: наукового терміна, слова (фрази) або більш складної лексико-граматико-семантичної структури, невербального суб'єктного (квазісуб'єктного) образу або суб'єктної (квазісуб'єктної) дії» [3, с. 16]. На думку дослідника, у вузькому розумінні концепт тлумачать як явище філософії життя, як звичайний аналог ідеологічних концепцій, закріплених у лексиці природних мов, які забезпечують стабільність і спадкоємність духовної культури етносу, тобто найважливішої культурної категорії внутрішнього світу людини. У більш вузькому сенсі під концептами розуміють семантичні утворення, що уособлюють слово та не мають однослівних еквівалентів під час перекладу іншими мовами [3, с. 20].

Отже, концепт – це результат пізнання людиною світу за допомогою різних видів діяльності й соціалізації. Він включає в себе певні компоненти, які формують цілісну картину: предметну

діяльність, сенсорний досвід, мовні знання, операції з поняттями, що виникли раніше, і знання мовних одиниць.

Говорячи про структуру концепту, можемо навести думку О. В. Цобенко, яка виділяє такі його елементи: ядро, польові центри, периферію, фрагменти.

Так, **ядро концепту** представлене компонентом, який формує поле навколо нього, – архісемаю. Архісема концепту – це семантичний компонент вищого порядку, який організовує семантичне розгортання поля навколо нього. Ядро містить найбільш важливі лексеми, вони пов'язані міцними семантичними зв'язками та утворюють синонімічні, антонімічні й гіпо-гіперонімічні групи. З огляду на передумову, що ядро є лексичним вираженням значень або семантичних особливостей компонентів концепту, воно може замінити кожен із компонентів, будучи представником концепту [4, с. 193].

Ядро характеризується максимальною концентрацією ознак створення концептів. Перехід від ядра до периферії відбувається поступово. У разі відчуження від ядра спостерігається зменшення інтенсивності або втрата ознак створення концепту. Ядро включає в себе найбільш вживані слова з інтегральним значенням [4, с. 194].

Польові центри концепту складаються з одиниць, значення яких інтегроване та розділене з ядром.

Периферія концепту складається з одиниць, значення яких найбільш віддалене від ядра. Вони деталізують і конкретизують основне значення концепту. Зазвичай, периферійні елементи існують у зв'язку з іншими поняттями, утворюючи лексико-семантичну цілісність мовної системи.

Периферійна зона набагато більша, ніж ядерна зона, за кількістю елементів. Межа між ядром та периферією, як і між іншими зонами концепту, нечітка через складні семантичні відносини між елементами концепту [4, с. 194].

Фрагменти концепту являють собою ядерну та вертикальну структуру, центром якої є периферія, семантика якої утворює окрему гіпонімічну структуру однорідного або гетерогенного складу.

Таким чином, у мовознавстві виокремлюють такі структурні елементи концепту, як ядро, польові центри, периферія, фрагменти концепту. У нашій роботі увагу буде сфокусовано на дослідженні особливостей наповнення концепту EDUCATION у текстах медіадискурсу.

Ядром концепту є власне лексема EDUCATION.

До структури основи, або **польового центру**, концепту було віднесено такі лексичні одиниці та словосполучення:

1. EDUCATION – THE ACT OR PROCESS OF ACQUIRING KNOWLEDGE:

Avital knowledge gap about England's environment has been uncovered by soil campaigners [5].

Так, до основи концепту EDUCATION було віднесено таку лексему, як **knowledge**, з огляду на те, що знання є основою освіти.

2. EDUCATION – TEACHING/RESEARCHING.

As fights go, this one is desperately ill-matched – in one corner, young people fighting to change what they're taught; in the other, the academics who've built careers researching and teaching the subject [5].

До основи концепту було віднесено такі лексеми, як **researching**, **teaching**, з огляду на те, що такі процеси є найголовнішими в системі освіти.

3. EDUCATION – LEARNING.

NI Apprenticeship Week: 'You're earning as you're learning' [5].

Learning також є одним з основних процесів системи освіти, а отже, його було віднесено до основи концепту EDUCATION.

4. EDUCATION – PEDAGOGICS / PEDAGOGICAL PRACTICE.

"Women driving cars will transform traffic safety into a pedagogical practice which will reduce human and economic losses caused by accidents", Prince Abdulaziz bin Saud bin Nayef was quoted as saying by his ministry's Twitter feed [5].

Концепт EDUCATION має в основі також лексеми PEDAGOGICS / PEDAGOGICAL PRACTICE, на яких будується освітній процес.

5. EDUCATION – TRAINING.

Director general for Justice and Home Affairs, Kate Briden, said the newly trained instructors will now be able to "provide a more efficient and effective way to deliver the training" [5].

Training – важливий процес системи освіти, саме тому тренування було віднесено до основи концепту EDUCATION.

Таким чином, основа концепту EDUCATION включає в себе такі елементи, як EDUCATION – THE ACT OR PROCESS OF ACQUIRING KNOWLEDGE; EDUCATION – TEACHING/RESEARCHING; EDUCATION – LEARNING; EDUCATION – PEDAGOGICS / PEDAGOGICAL PRACTICE; EDUCATION – TRAINING.

Розглянемо також наповнення периферії концепту EDUCATION у текстах медіадискурсу. Серед елементів периферії було виокремлено такі:

6. EDUCATION – SCHOOLING.

Aliou, nine, attends a special school near Neath and still faces major disruption to his schooling [5].

Schooling – один із процесів системи освіти, а отже, лексему було віднесено до елементів периферії.

7. EDUCATION – DEVELOPMENT.

A quarter of today's UK children are living in families which pose more than one risk to their educational development, a study says [5].

Educational development – результат процесу освіти, оскільки розвиток є наслідком ефективного процесу освіти.

8. EDUCATION – COACHING.

Speaking to the 5 Live Boxing podcast, Davison said: "I feel like the level of coaching is poor in this country. They're lazy – that's the reality of it. I outwork them – that's the reality of it" [5].

Лексема **coaching** також стосується процесу освіти, а отже, її було віднесено до периферії концепту EDUCATION.

9. EDUCATION – IMPROVEMENT.

The process of improvement is obvious [5].

Improvement – покращення, як і розвиток, є результатом ефективного впровадження освіти. Отже, лексичну одиницю було віднесено до периферії концепту EDUCATION.

10. EDUCATION – DISCIPLINE.

This year we have five new disciplines, which are interesting for young people [5].

Discipline – різновид освітніх програм. Отже, лексичну одиницю було також віднесено до периферії концепту EDUCATION.

11. EDUCATION – TUTORING.

England's schools will receive funding for support through a national tutoring programme to run for up to three years [5].

Tutoring – різновид способів здійснення викладання, а отже, лексичну одиницю було віднесено до концепту EDUCATION.

12. EDUCATION – NURTURE.

A recent study by experts from Queen's University found that pupils in nurture groups made notable improvements [5].

Nurture – один зі способів здійснення викладання, виховання, належить до соціальної сторони процесу освіти. Тому лексичну одиницю було віднесено до концепту EDUCATION.

13. EDUCATION – TUITION.

Extra cash for Scottish schools to fund free music tuition [5].

Tuition – це лексема, що має значення як «оплата за навчання», так і власне «навчальний процес». Отже, лексему було віднесено до концепту EDUCATION.

14. EDUCATION – ERUDITION.

A huge loss to his family and friends and to the UK Marbles campaign, which he has steered with such passion and erudition [5].

Ерудиція – **erudition** – також є результатом процесу освіти, оскільки ерудиція підвищується у процесі отримання освіти.

15. EDUCATION – EDIFICATION.

Perhaps it would talk for the edification of your honour? [5].

У цьому випадку було застосовано такий елемент периферії концепту EDUCATION,

як *edification*, який є синонімом до концепту EDUCATION.

16. EDUCATION – E-LEARNING OR ELEARNING.

“That needs to grow a whole lot. We feel that a very strong public and private partnership is needed to move us towards e-learning completely” [5].

E-learning – різновид навчання, який входить до периферії концепту EDUCATION.

Групу фрагментів концепту представлено лексемою, яка репрезентує концепт лише в непрямому значенні, зокрема:

17. EDUCATION – ENLIGHTENMENT.

The years of college were a kind of enlightenment for me [5].

У цьому випадку *enlightenment* також є результатом процесу освіти, оскільки в результаті процесу освіти настає просвітлення.

Отже, до периферії концепту було віднесено такі складники: EDUCATION – SCHOOLING; EDUCATION – DEVELOPMENT; EDUCATION – COACHING; EDUCATION – IMPROVEMENT; EDUCATION – DISCIPLINE; EDUCATION – TUTORING; EDUCATION – NURTURE; EDUCATION – TUITION; EDUCATION – ENLIGHTENMENT; EDUCATION – ERUDITION; EDUCATION – EDIFICATION; EDUCATION – E-LEARNING OR ELEARNING.

Встановлену внаслідок проведеного аналізу структуру концепту EDUCATION англomовного медіадискурсу представлено на рис. 1.

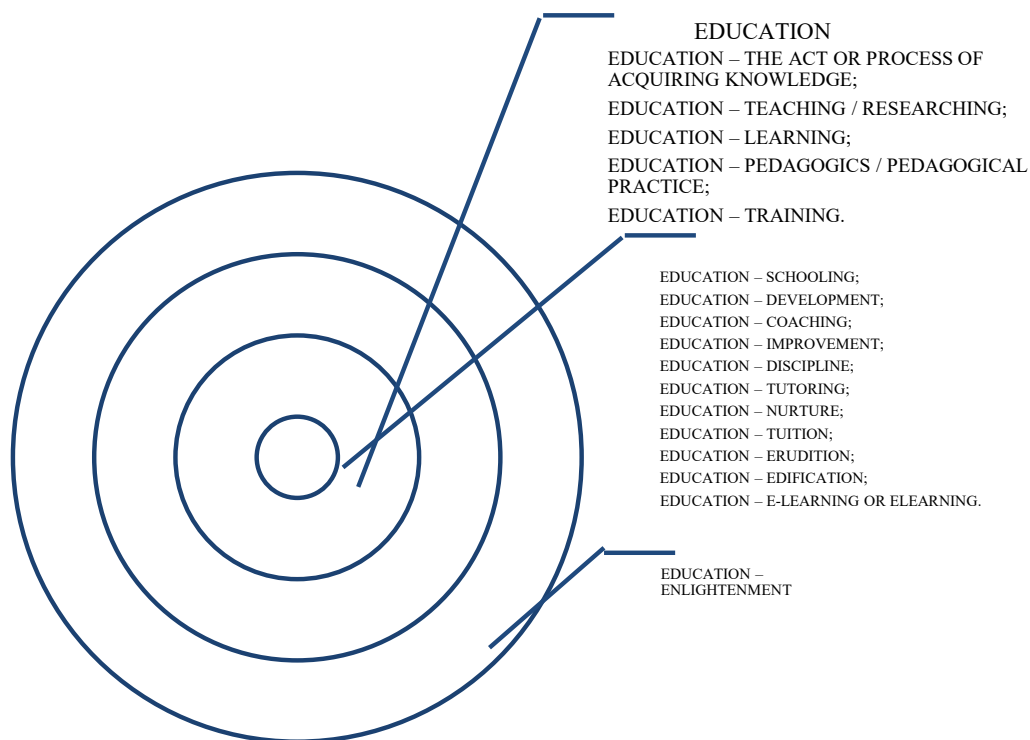

Рис. 1. Структура концепту EDUCATION в англomовному медіадискурсі

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Отже, у межах дослідження виокремлено такі складники концепту EDUCATION:

I. Ядро: EDUCATION.

II. Основу:

1) EDUCATION – THE ACT OR PROCESS OF ACQUIRING KNOWLEDGE;

2) EDUCATION – TEACHING / RESEARCHING;

3) EDUCATION – LEARNING;

4) EDUCATION – PEDAGOGICS / PEDAGOGICAL PRACTICE;

5) EDUCATION – TRAINING.

III. Периферію:

6) EDUCATION – SCHOOLING;

7) EDUCATION – TRAINING;

8) EDUCATION – DEVELOPMENT;

9) EDUCATION – COACHING;

10) EDUCATION – IMPROVEMENT;

11) EDUCATION – DISCIPLINE;

12) EDUCATION – TUTORING;

13) EDUCATION – NURTURE;

14) EDUCATION – TUITION;

15) EDUCATION – ERUDITION;

16) EDUCATION – EDIFICATION;

17) EDUCATION – E-LEARNING OR ELEARNING.

IV. Фрагменти концепту, що представлені таким складником:

18) EDUCATION – ENLIGHTENMENT.

Перспективи подальших розробок полягають у можливості дослідження структури концепту EDUCATION в інших дискурсах, зокрема науковому, художньому тощо. Перспективи дослідження зумовлені також можливістю проведення контрастивного аналізу структури концепту EDUCATION у різних типах дискурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Диджитал, 2006. 459 с.
2. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. Москва : Издательство Московского государственного университета, 1996. 245 с.
3. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск : Бела Е. А., 2013. 307 с.
4. Цобенко О. В. Структура лексико-семантичного поля «ювелірні прикраси» в англійській мові. *Записки з романо-германської філології*. 2014. Вип. 1 (32). С. 192–197.
5. News. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news>

REFERENCES

1. Arutyunova, N. D. (2006). *Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar'* [Linguistic Encyclopedic Dictionary]. Moscow : Didzhital, 459 p. [in Russian]
2. Kubryakova, E. S. (ed.) (1996). *Kratkiy slovar' kognitivnykh terminov* [Concise Dictionary of Cognitive Terms]. Moscow : Moscow State University Publishing House, 245 p. [in Russian]
3. Prikhod'ko, A. N. (2013). *Kontsepty i kontseptosistemy* [Concepts and concept systems]. Dnipropetrovsk : Belaya E. A., 307 p. [in Russian]
4. Tsobenko, O. V. (2014). *Struktura leksyko-semantychnoho polia "yuvelirni prykrasy" v anhliiskii movi* [The structure of the lexical-semantic field "jewelry" in the English language]. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii – Notes on Romano-Germanic philology*, iss. 1 (32), pp. 192–197. [in Ukrainian]
5. News. BBC. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news> [in English]

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПТІВ

Дворницька Н. І.

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри слов'янської філології та загального мовознавства
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна*

orcid.org/0000-0002-4825-457

natalia.dvornytska@kpnpu.edu.ua

Ключові слова: *когнітивна лінгвістика, концепти, порівняльно-історичне мовознавство, етимологічний аспект дослідження, критерії етимологічного аналізу.*

У статті розглядається проблема трансформації семантичної наповненості деяких філософських концептів. Автор наголошує на тому, що концепти в аспекті когнітивної лінгвістики створюються та закріплюються у свідомості у процесі оброблення й перетворення ментальних репрезентацій через мовні явища. Однією з інтерпретацій концепту є сприйняття його як загальноприйнятого поняття на певному фоновому рівні, тобто в певному ментальному середовищі, сфері, контексті. У зв'язку із цим досить цікавим є висвітлення й аналіз проблеми семантичної трансформації деяких концептуальних понять у свідомості на різних фонових рівнях, зокрема релігійних і філософських, у зіставленні із сучасним сприйняттям пересічної людини законів моралі, духовності.

Автор підкреслює, що висвітлення проблеми може бути особливо глибоким і достовірним, якщо не обмежуватиметься спостереженням за текстовим матеріалом, певними філософськими концепціями та релігійно-філософськими доктринами, а ґрунтуватиметься та підкріплюватиметься глибокими лінгвістичними дослідженнями в порівняльно-історичному аспекті. Очевидно, що вирішення такого складного питання передбачає вивчення великої кількості словників, текстового матеріалу, а також має підкріплюватися багатоаспектним етимологічним аналізом. З метою наукової достовірності та запобігання профанації повинен бути відпрацьований алгоритм, методика етимологічного дослідження, що ґрунтується на основних критеріях аналізу, які полягають у врахуванні особливостей дериваційних процесів, фонетичних перетворень, пов'язаних зі змінами складу слова, демотивацією основи, морфологічними трансформаціями. Основними критеріями у статті названо фонетичний, словотворчий, семантичний, хронологічний.

Аналіз проводиться на основі даних етимологічних словників та досліджень. У процесі морфемно-дериваційних зіставлень наводяться приклади з латини, грецької, англійської та інших європейських мов. Текстуальними ілюстраціями слугують цитати з різних сакральних текстів у перекладі слов'янськими мовами.

ETYMOLOGICAL ASPECT OF SEMANTIC TRANSFORMATION ANALYSIS OF PHILOSOPHICAL CONCEPTS

Dvornytska N. I.

Doctor of Philology, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Slavic Philology and General Linguistics

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ogienko University

Ogienko str., 61, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine

orcid.org/0000-0002-4825-457

natalia.dvornytska@kpnu.edu.ua

Key words: *cognitive linguistics, concepts, comparative historical linguistics, etymological aspect of research, criteria of etymological analysis.*

The article deals with the problem of semantic content transformation of some philosophical concepts. The author emphasizes that concepts in the aspect of cognitive linguistics are created and fixed in conscience as the result of processing and transformation of mental representations through linguistic phenomena. One of the concept interpretations is its perception as a generally accepted one at a certain background level, i. e. in specific mental environment, sphere, context. In this regard, it seems interesting to cover and analyze the problem of semantic transformation of some conceptual notions in consciousness at different background levels, including religious, philosophical in comparison with the modern perception of the average person with his/her laws of morality, spirituality.

The author emphasizes that clarification of the problem can be particularly deep and reliable if it is not limited to observation of textual material, certain philosophical concepts and religious-philosophical doctrines, but will be based on and supported by deep linguistic research in comparative historical aspect. Obviously, the solution of such a complex issue involves the study of a large number of dictionaries, textual material and should be supported by etymological analysis in different aspects. With the aim of scientific validate and profanity prevention, an algorithm and the methodology of etymological research must be developed with the main criteria of analysis. They are to take into account the peculiarities of derivation processes, phonetic transformations associated with changes in word structure, word base demotivation, morphological transformations. The main criteria in the article are phonetic, word-formation, semantic, chronological.

The analysis is based on etymological dictionaries and research. The examples from Latin, Greek, English and other European languages are given in morpheme-derivational comparisons of the analysis. Quotations from various sacred texts translated into Slavic languages are used as textual illustrations.

Постановка проблеми. Когнітивна лінгвістика, розглядаючи функціонування мови як різновид пізнавальної діяльності, досліджує механізми та структури людської свідомості через мовні явища. При цьому мислення трактується як процеси оброблення й перетворення ментальних репрезентацій, зокрема, через створення та закріплення у свідомості так званих концептів. Однією з інтерпретацій концепту є сприйняття його як загальноприйнятого поняття на певному фоновому рівні, тобто в певному ментальному середовищі, сфері, контексті. У зв'язку із цим вважаємо надзвичайно цікавим висвітлення й аналіз проблеми семантичної трансформа-

ції деяких концептів на різних фонових рівнях, зокрема релігійних і філософських, у зіставленні із сучасним сприйняттям пересічної людини з її законами моралі, духовності. Очевидно, що дослідження зазначеного питання може бути особливо глибоким і достовірним, якщо не обмежуватиметься спостереженням за текстовим матеріалом, певними філософськими концепціями та релігійно-філософськими доктринами, а ґрунтуватиметься та підкріплюватиметься лінгвістичними дослідженнями в порівняльно-історичному й етимологічному аспектах.

Цілком визнаючи та підкреслюючи очевидну необхідність етимологічного аналізу під час гли-

боких лінгвістичних досліджень, історики мови вбачали основне його завдання саме у встановленні того значення, яке слово мало в момент свого виникнення, а не в будь-який (актуальний для дослідника) період розвитку мови. Ще автор «Граматики латинської мови» М. Варрон писав, що етимологія – це розділ граматики, який вивчає “*cur et unde sint verba*” [1, с. 189]. Дослідники історії мови В. Пізани та Г. Ломель зазначали, що етимологія прагне не до встановлення значення слова в певний окремий період розвитку мови, а до визначення того значення (*die Bedeutung*), яке слово мало в момент свого виникнення. Мета етимологічного аналізу, на думку багатьох істориків мови, полягає саме в тому, щоб зрозуміти процеси та, можливо, причини демотивації основ і семантичної трансформації. На схожих позиціях щодо підходу до етимологічних досліджень наголошували В. Гумбольдт, А. Мейє та інші видатні дослідники історії мови, які бачили завдання етимологічного дослідження в пошуку значення слова та елементів творення у прадавній момент його виникнення. При цьому А. Мейє ставився скептично до етимологічних розвідок без чітко визначеної методики та критеріїв її проведення [1, с. 190].

На доцільності етимологічних екскурсів в аспекті історичних досліджень наголошували такі талановиті, видатні історики мови, як О. Востоков, Й. Добровський, Ф. Міклошич, Е. Бенвеніст, А. Жюре, П. Шантрен, Ф. Буслаєв, О. Потєбня, І. Срезневський, В. Богородицький, І. Бодуен-де-Куртене, Х Педерсен, П. Пірсон, Я. Грот, П. Фортунатов, О. Шахматов, Г. Ільїнський, В. Поржезінський, О. Томсон, В. Виноградов, Б. Ляпунов, С. Микуцький, О. Преображенський, М. Фасмер, Є. Будде, Вл. Георгієв, К. Бругман, Ф. Гелтергоф, Ж. Варбот, В. Іванов, М. Фрейденберг та інші.

Серед проблем порівняльно-історичного мовознавства, що стосувалися аналізу історії окремих індоєвропейських мов і мовних груп, дослідження споріднених мов, критеріїв генетичних зв'язків і походження, процесів утворення лексичної та граматичної систем, семантичної демотивації лексем, втрат безпосереднього органічного зв'язку між поняттями генетичної похідності та мотивації, проблема лексико-семантичних трансформацій, історичних змін лексичного значення та лексико-семантичного поля завжди була актуальною.

Досліджуючи зазначену проблему з порівняльно-історичної позиції, науковці тією чи іншою мірою підходили до аналізу функціонування первинних елементів давніх мов на всіх рівнях лінгвосистеми, підкреслюючи необхідність серйозних етимологічних досліджень. На

особливу увагу в цьому аспекті заслуговує діяльність О. Трубачова, який, на думку В. Топорова, являє собою цілу епоху в мовознавстві, особливо «в сфері гуманитарного знання второй половины XX века» [1, с. 73].

Американський славіст Х. Бірнбаум, відзначаючи колосальне значення етимологічних досліджень О. Трубачова, особливо акцентував на принципово новому підході до методики їх проведення, що являє собою кардинальний перегляд відомих до того часу загальнотеоретичних і методологічних гіпотез.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В етимологічних дослідженнях ХХ–ХХІ ст. дедалі частіше застосовується метод порівняльного аналізу, що ґрунтується на теорії множинної етимології А. Ерну, яка була оригінально репрезентована В. Топоровим. Він запропонував розглядати її, посилаючись на дані давніх, мертвих і нових, тих, що функціонують, мов, вивчати окремі етимологічні рішення як певні ступені наближення до матриці етимологічної відносності.

Сучасні мовознавці приділяють велику увагу проблемі методики етимологічного дослідження. Зокрема, Ю. Откупщиков із метою запобігання профанації етимологічних розвідок пропонує виробити чіткий алгоритм проведення зазначеного аналізу та визначити основні критерії [1]. Науковець підкреслює важливість фонетичного аспекту таких досліджень та зазначає, що якщо етимологія ґрунтується на порівнянні зі спорідненими мовами і при цьому припускається, що слово пройшло через певні фонетичні трансформації, то, відповідно, саме демонстрація логічної низки фонетичних ланцюжків з історичним коментуванням надасть такому етимологічному аналізу переконливості. Словотворчий аспект аналізу є надзвичайно важливим, оскільки передбачає виділення основних елементів дериваційного акту, історичну послідовність словотворчих процесів, пов'язану з фонетичними явищами, демотивацією основ і коренів та, відповідно, семантичною трансформацією. Отже, етимологічне дослідження повинне обов'язково містити аналіз текстуального матеріалу з урахуванням семантико-хронологічного аспекту, що, зокрема, передбачає елементи культурно-духовного аналізу мови та психолого-соціальних трансформацій, які відбувалися в суспільстві.

Вивченню концептів як умовної одиниці, спрямованої на комплексне дослідження мови, ментальності й культури, присвячували свої роботи І. Голубовська, В. Карасик, В. Кононенко, В. Маслово, П. Мацьков, В. Яковлева, В. Прохоров, М. Колесниченко та інші науковці. Очевидно, що сьогодні є потреба в аналізі філософсько-духовних концептів на основі порівняльної інтерпрета-

ції в біблійному та сучасному мовних дискурсах. Безперечно, етимологічний аналіз надасть таким дослідженням глибини й достовірності. Актуальність і наукову цінність саме такого підходу підкреслюють В. Семенцов, Б. Ткачук, Н. Дворницька, Н. Швидка, О. Решетняк, С. Голик та інші науковці. Зокрема, Б. Ткачук наводить таку думку: «Сучасні дослідники напряму гуманітарних наук засвідчують, що розмиття меж базових гуманістичних цінностей загрожує втратою сучасною людиною здатності до збереження, шанування, ревіталізації досвідів своєї спадщини та трансляції своєї ідентичності» [2, с. 1].

Варто зазначити, що в роботах згаданих учених не пропонується чіткий алгоритм етимологічних досліджень із дотриманням визначених критеріїв. Певна новизна й актуальність статті полягає в тому, що в ній представлено алгоритм етимологічного аналізу, що відбувається з дотриманням фонетичного, словотворчого, семантико-хронологічного критеріїв дослідження.

Мета статті – на основі етимологічного аналізу (з урахуванням і послідовним дотриманням основних критеріїв) проаналізувати деякі філософські концепти, лексичні одиниці сакральних текстів з ознаками трансформації семантики, пов'язаними з очевидною демотивацією основ, дериваційними, морфонологічними перетвореннями, а також віднайти (на основі аналізу зазначених змін) первинне значення лексем та проілюструвати процеси відповідним текстуальним матеріалом.

Предмет та об'єкт дослідження. У статті аналізуються духовно-філософські концепти в аспекті порівняльної інтерпретації в біблійному та сучасному мовних дискурсах. Дослідження проводиться на основі різноаспектного етимологічного аналізу з дотриманням основних критеріїв. Ілюстративним матеріалом слугують цитати з біблійних та інших сакральних текстів.

Виклад основного матеріалу. Надзвичайно актуальний концепт сучасності *свобода* утворює, на думку наших співвітчизників, антонімічну пару з лексемами *неволя*, *igo*.

Не дуже активна в сучасній українській мові лексема *igo*, викликаючи асоціації зі словом *орда*, сприймається нашими сучасними співвітчизниками як абсолютний негатив, як сила, що позбавляє волі, пригнічує. Однак інше семантичне наповнення демонструє зазначений концепт у сакральних текстах, наприклад: «Придите ко Мне все труждающиеся и обремененные, и Я успокою вас; возьмите *igo* Мое на себя и научитесь от Меня, ибо Я кроток и смирен сердцем, и найдете покой душам вашим» (Мф. 11:27–29) [3].

На перший погляд правильним є саме сучасне трактування представленої лексеми, адже навіть

словотворчий аналіз (згідно зі словотворчим критерієм етимологічного аналізу) демонструє, що лексема *igo* походить від прадавнього кореня **ueig* у значенні «з'єднувати, сопрягати» [4; 5]. Той самий кореневий елемент має санскритська лексема 𑖆𑖄𑖆 «хомут, ярмо», англійське *yoke* «хомут, ярмо», латинське *coniugare* «запрягати в одну упряжку, спрягати разом».

Деякі етимологічні дослідження [4] поглиблюють аналіз та виділяють прадавні дериваційні морфемні елементи, що демонструє, що основа зазначеної лексеми утворилася шляхом об'єднання (у процесі спрощення) двох коренів: **uei* «життєва сила» (порівняймо: *юнь*, де відбулася, відповідно до аналізу за фонетичним критерієм, монофтонгізація дифтонга) та **egъ* «зв'язок, єдність, усвідомлення себе як єдиного цілого» (порівняймо: *ego*). Відповідно, формується значення блага, життєвої сили в єдності, у вищому зв'язку.

Дотримуючись семантичного критерію, проаналізуємо уривки сакральних текстів і переусвідомимося, що саме таке значення демонструє Святе Письмо. Християнство, як відомо, обіцяє грішникові, що врятувати душу, повернутися до Правди може лише той, хто щиро пройнявся, впустив у душу Вище Слово, Знання. В устах Христа концепт *igo* має саме те, первинне, сакральне значення Вищого Знання. Тобто *igo* – це не підневільне ярмо, нав'язане облесливими чи жорстокими властителями світу цього, а дарована можливість звільнитися від полону суєтних пристрастей та добровільно взяти на себе Хрест, тобто Вище Знання, Благо, яке дається людям як засіб спасіння, наприклад: «...*igo* Мое блага» (Мф. 11:30) [3].

Подальший семантичний аналіз дає змогу побачити, що лексема *igo* виступає в такому самому значенні й в інших сакральних текстах. Зокрема, семантично й фонетично концепт *igo* нагадує лексема/поняття *йога* (схожість основ очевидна). Так, Бхагавад-Гита фіксує слова Кришні, що називає риси, ознаки йога: «Кто независтлив, милосерд, свободен от собственничества, кроток, владеет собой, всегда удовлетворен, сосредоточил свой ум и разум на моем Учении, является *йогом*» [6, с. 283]. Це, очевидно, нагадує слова християнського проповідника Ісаї Нитрійського у «Слові про гілки зла»: «Христово *igo* легко: безгневливая чистота, кротость, радость духа, терпение скорбей, восприятие Правды и себя как чуждого миру...» [6, с. 285].

На жаль, сучасна людина часто сприймає *igo* у значенні «знання, робота над собою, самообмеження» як замах на свою свободу. У книзі пророка Ісаї подані слова Ісуса, який сказав: «Вы, делающие грехи, живущие произволом и похотью,

хотите быть *свободными*? Но ведь вы уже рабы греха» [6, с. 283].

Концепт/поняття *свобода* у сприйнятті сучасної людини – це категорія, що передбачає право індивідуума на вибір, можливість самореалізації в усіх аспектах. У сучасному суспільстві, на жаль, свобода нерідко сприймається як право на виконання будь-яких бажань, забаганок душі та розбещеного тіла, яке (єдине) й стає сенсом людського життя, існування.

Підкреслимо, що більшість релігійно-філософських доктрин вважали необхідним піклування про тіло та стверджували (наприклад, раннє християнство), що бажання плоті – суть від Бога. Однак при цьому істинну свободу давні віровчення та філософські доктрини вважали категорією духовною.

Проведений на основі ознайомлення з певними дослідженнями [4; 5] словотворчий аналіз переконливо ілюструє вищезазначене, демонструє, що лексема *свобода* – дериват, який утворився шляхом злиття (з поступовим спрощенням і демотивацією) кореня **se-* (*-suo-*) «свій, власний, незалежний» (як демонструють деякі етимологічні дослідження [4], у санскриті цей корінь є твірним для слова *सर्व* (*sva*) «свій, власний», *स्वीय* (*svīya*) «свої», *स्वयम्* (*svayam*) «сам, за власною волею»; у німецькій мові від цього кореня-основи утворена лексема *Schwaben* – буквально «свої»; особливий інтерес викликає давній почесний титул святого чи абсолютно незалежної людини – *свами*, що залишився в індуїзмі, будучи запозиченим із санскриту) та давнього кореня-основи **bho-* (порівняймо: санскр. *बुद्धि* (*buddhi*), англ. *body*), що означає в різних контекстах «мислення, розум, дух, душа, мудрість; власна суть, тіло». Поєднання коренеслівних значень «здатність володіти собою» та «дух, мудрість людини, суть» викликає образ *свободи* як властивого людині володіння собою, незалежності від нищих бажань. Істинно свободна людина – не та, яка робить усе, що хоче, а та, яка відчуває свободу як вищу силу розуму й віри, уміє піднятися над тимчасовими, дрібними відчуттями та бажаннями.

Семантичний аналіз текстів демонструє, що саме у значенні «незалежно від бажань тіла, володіючи своїм тілом та бажаннями завдяки духовним знанням» лексема *свобода* функціонувала в давніх філософських ученнях. Ілюстративне підтвердження знаходимо в Бхагавад-Пурані: «Люди, лишенные знания, становятся рабами плоти своей и ближних своих, мня себя защищенными и *свободными*» [6, с. 283]. Римський філософ Сенека зазначав: «Покажите мне, кто не раб. Все, не обремененные высшим познанием бытия, – рабы. Тот – похоти, тот – корыстной жадности, тот – честолюбия» [6, с. 284].

Головною рисою, властивістю свободних людей є можливість вибирати, зокрема, чи бути вірним Правді та готовим на самопожертву (бути «не от мира сего»), наприклад: «...если пребудете в слове Моём, отрехшись от мира сего, то вы истинно Мои ученики, и познаете истину, и истина сделает вас *свободными*» (1 Ин. 8:31–32) [3].

У процесі аналізу внутрішньої трансформації філософського концепту *свобода* звертаємо увагу на ментально активний концепт *воля*. Зазначені поняття сприймаються сучасними носіями східнослов'янських мов майже як абсолютні синоніми. Сакральні тексти демонструють іншу понятійну наповненість. Якщо лексема *свобода* викликає коренеслівний образ духовної незалежності, власний, не залежний ні від кого вибір, то лексема *воля* в сакральних текстах функціонує як волевиявлення не самої людини, а над людиною. Ця лексема в текстах виступає переважно як *воля* Божа, яку треба покійно сприймати, наприклад: «...да усовершит вас во всяком благом деле, чтобы сотворить *волю* Его, производя в вас благоугодное ему через Иисуса Христа примите и терпите *волю* Божию» (Евр. 12:2) [3].

Отже, якщо *свобода* – це духовний, незалежний вияв особистості, то концепт *воля* (зокрема, у біблійному дискурсі) виступає у значенні волевиявлення, сили, Вищої благодаті. Таким чином, з огляду на аналізовані тексти людина не може говорити про власну *волю*, не маючи на це права. Семантичний критерій аналізу сакральних текстів констатує, що *воля*, яка виходить із внутрішнього джерела людини, демонструючи суто її бажання, що проникають у зовнішній світ у вигляді діянь, без Волі Божої, карається та називається «произвол» («свавілля»). Так, у Біблії читаємо: «Ибо Господь, кого любит, того наказывает; бьет же всякого сына, которого принимает <...>. Те наказывали нас по своему *произволу* для немногих дней; а Сей – для пользы, чтобы нам иметь участие в святости Его» (Евр. 12:6) [3].

Словотворчий аналіз (за словотворчим критерієм), що ґрунтується на даних етимологічних словників та досліджень учених [4; 5; 7; 8; 9], свідчить про те, що лексема *воля* – дериват від прадавнього кореня/основи **uel/uol* – «хотіти, бажати», «давити, здавлювати, примушувати». Цей дериваційний елемент функціонує в санскритській лексемі *वृत्ति* (*vṛtti*) «вибір, наказ», англ. *will* «воля», нім. *wollen* «хотіти».

Висновки та перспективи подальших розробок. Очевидно, що етимологічні дослідження є актуальними й необхідними на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки. При цьому варто підкреслити необхідність визначення чіткого та послідовного алгоритму проведення етимологічного аналізу, що передбачає обов'язкове дотри-

мання основних критеріїв. Саме такий підхід, заснований на фонетичному, морфонемагічному, словотворчому, семантико-хронологічному аспектах дослідження, забезпечить достовірність результатів етимологічних розвідок, розширить наукову базу.

Такі етимологічні розвідки надзвичайно перспективні, адже здатні надати інформацію не лише стосовно історії мови та її еволюції, ономастики, топоніміки, а й в аспекті формування ментальності, психології суспільства, деяких культурно-філософських трансформацій тощо. Очевидно, що така інформація необхідна для грамотного, стилістично коректного вживання певних лексем/концептів у контексті сучасного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Откупщиков Ю. Из истории индоевропейского словообразования. Москва : Издательский центр «Академия», 2005. 320 с.
2. Ткачук Б. Етимологічні особливості сучасних досліджень філософії пам'яті. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки»*. 2019. Вип. 23. С. 101–107.
3. Синодальный перевод Библии. Санкт-Петербург : Российское Библейское Общество, 1876. 392 с.
4. Семенов В. Интернет-словарь «Глаголь». URL: <http://pervobraz.ru/> (дата звернення: 15.04.2022).
5. Этимологический словарь славянских языков. Праoslavянский лексический фонд / под ред. О. Трубачева. Москва, 1974–1794. Т. 1–21.
6. Бурба Д. Будьте прохожими. Москва : София, 2004. 349 с.
7. Berneker E. *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg : Winter, 1908–1913. 760 S.
8. Brukner A. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1957. 806 s.
9. Trautmann R. *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*. Göttingen, 1970. 382 S.

REFERENCES

1. Otkupshchikov, Yu. (2005). *Iz istorii indoevropeyskogo slovoobrazovaniya [From the history of Indo-European word formation]*. Moscow : Akademiya, 320 p. [in Russian]
2. Tkachuk, B. (2019). Etymolohichni osoblyvosti suchasnykh doslidzhen filosofii pam'яти [Etymological features of modern studies of the philosophy of memory]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya "Filosofski nauky" – Bulletin of Lviv University. Series "Philosophical Sciences"*, iss. 23, pp. 101–107. [in Ukrainian]
3. Russian Bible Society (1876). *Sinodal'nyy perevod Biblii [Synodal translation of the Bible]*. Saint Petersburg, 392 p. [in Russian]
4. Sementsov, V. (2022). *Internet-slovar' "Glagol" [Internet dictionary "Verb"]*. Retrieved from: <http://pervobraz.ru/> [in Russian]
5. Trubachev, O. (1974–1794). *Etimologicheskii slovar' slavyanskikh yazykov. Praslavyanskiy leksicheskiy fond [Etymological dictionary of Slavic languages. Proto-Slavic lexical fund]*. Moscow, vols. 1–21. [in Russian]
6. Burba, D. (2004). *Bud'ite prokhozhami [Be a passerby]*. Moscow : Sofiya, 349 p. [in Russian]
7. Berneker, E. (1908–1913). *Slavisches etymologisches Wörterbuch [Slavic Etymological Dictionary]*. Heidelberg : Winter, 760 p. [in German]
8. Brukner, A. (1957). *Słownik etymologiczny języka polskiego [Etymological dictionary of the Polish language]*. Warszawa : Wiedza Powszechna, 806 p. [in Polish]
9. Trautmann, R. (1970). *Baltisch-Slavisches Wörterbuch [Baltic-Slavic Dictionary]*. Göttingen, 382 p. [in German]

ЛІНГВОСТИЛИСТИЧНА РЕЛЕВАНТНІСТЬ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ І ЗАСОБІВ У ПОЕЗІЯХ ДЛЯ ДІТЕЙ ЗА ПРОЄКТОМ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»

Євтушина Т. О.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-6561-5880
ievtushyna@ukr.net*

Стек А. В.

*здобувач вищої освіти 2 року навчання другого (магістерського) вищого рівня
спеціальності 014 «Середня освіта (Українська мова і література)»
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-4403-8716
annastek99@gmail.com*

Ключові слова: *художні образи, художні засоби, поезія для дітей, проєкт «Інтелект України».*

У статті досліджено лінгвостилістичні особливості художніх образів і засобів у поезіях для дітей за проєктом «Інтелект України» (для 5 класу). На основі типологічної класифікації за сприйняттям одним з органів чуття розглянуто зорові, слухові, дотикові, кінетичні, термічні, смакові, нюхові образи в поезіях для дітей, передбачених проєктом «Інтелект України» для учнів 5 класу.

Доведено, що зафіксовані поетичні образи спонукають юних читачів бачити, а не впізнавати поетичні реалії. Зокрема, виокремлені зорові образи червоної калини, тополі, зеленого гаю, Дніпра, широких степів і полів, густого лісу, срібно-блакитного повітря тощо; нюхові образи весни запашної, вітру пахучого; слухові образи вітру, дощу тощо.

З'ясовано, що юні читачі усвідомлюють, що в гіперболі поєднані два полюси: звичайне, природне та неможливе, нереальне. Вони розкривають виняткові характеристики чи якості людей, природних явищ, подій, речей. Гіпербола як стилістичний прийом виконує такі домінуючі функції, як посилення виразності мови або емоційного впливу на читача, виокремлення певних яскравих деталей зображуваного явища. Митці за допомогою гіперболи спонукають читачів по-новому осмислити зображуване, щоб відчути його значущість.

Підкреслено, що у програмових поезіях діти фіксують порівняння розгорнутої чи нерозгорнутої форми як художній засіб. Структурні компоненти порівняльної конструкції взаємодіють семантично та стилістично, створюючи нову поетичну образність.

Зафіксовано перенесення ознак і властивостей людини на живу природу – птахів. Це підтверджує, що діти знайомляться з антропоцентричною моделлю сприйняття світу через образи птахів. Лінгвостилістичне навантаження уособлення надає тексту образності, емоційності, пробуджує асоціації. Це відчувається за допомогою змісту та завдань із ключовими дієсловами «назви», «пригадай», «уяви», «доведи», «поміркуй».

Наголошено на тому, що виокремлені художні засоби репрезентують експресивність тексту, поглиблюють семантику виразу, конденсують і компресують багато значень у межах одного поняття, впливають на ментальність п'ятикласників.

LINGVOSTYLISTIC RELEVANCE OF ARTISTIC IMAGES AND MEANS IN POETRY FOR CHILDREN UNDER THE PROJECT “INTELLECT OF UKRAINE”

Yevtushyna T. O.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology and Methods of Teaching
Professional Disciplines
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6561-5880
ievtushyna@ukr.net*

Stack A. V.

*Graduate of 2 years of study second (Master's) higher level
Specialty 014 “Secondary education (Ukrainian Language and Literature)”
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4403-8716
annastek99@gmail.com*

Key words: *artistic images, artistic means, poetry for children, project “Intellect of Ukraine”.*

The article examines the linguistic and stylistic features of artistic images and means in poetry for children under the project “Intellect of Ukraine” (for 5th grade). Based on the typological classification of perception by one of the senses, visual, auditory, tactile, kinetic, thermal, gustatory, olfactory images in poetry for children, provided by the project “Intellect of Ukraine” for 5th grade students.

It is proved that the fixed poetic images motivate young readers to see, but not to recognize poetic realities. These are visual images of red viburnum, poplar, green grove, Dnieper, wide steppes and fields, dense forest, silver-blue air, etc.; olfactory images of fragrant spring, fragrant wind; auditory images of wind, rain, etc.

Young readers have found that hyperbole combines two poles: the ordinary, the natural and the impossible, the unreal. They reveal the exceptional characteristics or qualities of people, natural phenomena, events, things. Hyperbole as a stylistic device performs the following dominant functions: increasing the expressiveness of language or emotional impact on the reader, highlighting certain bright details of the depicted phenomenon. Artists use hyperbole to encourage readers to rethink what is depicted in order to feel its significance.

It is emphasized that in program poetry children record comparisons of expanded or unexpanded form as an artistic means. The structural components of the comparative construction interact semantically and, creating a new poetic imagery.

The transfer of human signs and properties to wildlife – birds – has been recorded. This confirms that children are introduced to the anthropocentric model of perception of the world through the images of birds. Linguistic and stylistic load of personification gives the text imagery, emotionality, awakens associations. This is felt through the content and tasks: “names”, “remember”, “imagine”, “prove”, “think”.

It is emphasized that the isolated artistic means represent the expressiveness of the text, deepen the semantics of expression; condense and compress many values within one concept; affect the mentality of fifth graders.

Постановка проблеми. Українська література для дітей, передбачена для вивчення за проєктом «Інтелект України», покликана формувати чуйних громадян України, поціновувачів естетики. Література для дітей є органічним складником загальної літератури зі всіма притаманними їй властивостями, вона орієнтована на інтереси читача-дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині українську літературу для дітей усебічно студійовано в літературознавчому аспекті (Т. Качак [6], В. Кизилова [7; 8], О. Папуша [13], Л. Славова [14, с. 7–16] та інші автори), дидактиці (Т. Качак [6]), лінгвостилістиці (Г. Атрошенко [1], Н. Дзюбишина-Мельник [3], Н. Зубець [5], А. Мойсієнко [11], Е. Огар [12], Б. Тихолоз [15] та інші вчені). Незважаючи на таке посилення уваги до літератури для дітей як духовного надбання українців, не досить вивченою є лінгвостилістична релевантність поезій для дітей, передбачених проєктом «Інтелект України» для учнів 5 класу.

Мета статті – дослідити лінгвостилістичні особливості художніх образів і засобів у поезіях для дітей за проєктом «Інтелект України» (для 5 класу). Для її досягнення необхідно було виконати такі завдання: 1) обґрунтувати поняття про літературу для дітей як поліінтерпретаційний феномен; 2) з'ясувати лінгвостилістичні ресурси поезій для дітей – учнів 5 класу – за проєктом «Інтелект України»; 3) дослідити мовностилістичне навантаження носіїв інформації, що забезпечують естетичність комунікативного потенціалу, а саме художні засоби та образи, що сприймаються органами чуття.

Об'єктом дослідження є поезії для дітей – учнів 5 класу – за проєктом «Інтелект України». **Предмет дослідження** становить лінгвостилістичне розмаїття художніх образів, що сприймаються органами чуття, і засобів поезій для дітей за проєктом «Інтелект України» (для 5 класу).

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливість літератури для дітей науковці тлумачать по-різному. Автори двотомної «Літературної енциклопедії» вважають: «Дитяча література – усна і писемна словесність, творена дітьми». На їх переконання, така література володіє синкретичним характером, особливою художньою формою, тяжіючи до ритмічного мовлення, словотворчості, розкутої фантазії [10, с. 285]. Крім того, під поняттям літератури для дітей розуміють сукупність літературних творів, які створені для дітей із певною метою: звертатися до дитячої уяви, емоцій

і почуттів, впливати на дитячі пізнавальні здібності, розвивати смаки й уподобання, розважати дитину [19, с. 172].

В. Кизилова зазначає, що автор, створюючи твори для дітей, «передає їм досвід особистого уявлення про світ, мимоволі перебирає на себе функції вчителя, вихователя» [8, с. 8].

Ми схильні вважати, що література для дітей – це динамічний і яскравий різновид художньої літератури, специфічна модель літературної комунікації [13, с. 1], історична комунікація між дорослим та реципієнтом-дитиною [14, с. 10].

Література для дітей має художню особливість, адекватну дитячій психології. Специфічною ж є письменницька майстерність художньо-образного втілення у творі духовних цінностей виключно естетичними засобами.

Зокрема, у поезіях для дітей, передбачених проєктом «Інтелект України» для учнів 5 класу, поетичні образи можуть розгортатися у формі образного ланцюжка чи сітки у стилістичній системі тексту, співвідноситися один з одним або проникати один в одного, утворюючи складний, багатоплановий єдиний образ [2, с. 108].

У ліричному творі слово володіє подвійним смисловим спрямуванням. Його смислова структура розширюється та збагачується тими художніми виражальними «прирошеннями смислу», які розвиваються в системі цілого естетичного об'єкта [2, с. 114]. З огляду на це художньо-поетичний образ «живе» у формі тексту та в уявленнях, асоціаціях і смислах, породжених після засвоєння тексту.

На основі типологічної класифікації за сприйняттям одним з органів чуття розглянемо зорові, слухові, дотикові, кінетичні, термічні, смакові, нюхові образи в поезіях для дітей, передбачених проєктом «Інтелект України» для учнів 5 класу.

Зокрема, серед численних зорових поетичних образів Т. Шевченка відвів чільне місце традиційним образам-символам: *каліні, гаю, тополі, Дніпру*, наприклад: *Зеленим гаєм поросло; кругом широколистій тополі; сині гори за Дніпром* (Т. Шевченко «Княжна») [16, с. 1]. Усвідомленню цієї інформації сприяють інформаційно-комунікаційні технології, за допомогою яких діти слухають візуалізовану пісню «Реве та стогне Дніпр широкий...» (слова Т. Шевченка, музика Д. Крижанівського), діляться емоціями та почуттями від прослуханої пісні.

Аналіз поетичних зорових образів дає змогу переконатися в тому, що в Т. Шевченка *каліна* – це «символ дівчини, жінки, її духовного й фізич-

ного життя, символ українського роду та народу, України» [4, с. 269–271], наприклад: «*Зацвіла в долині червона калина; / Вийшов до неї / З зеленого гаю*» (Т. Шевченко «Зацвіла в долині») [16, с. 3]; *Пишається над водою / Червона калина* (Т. Шевченко «Тече вода з-під явора») [16, с. 3]. Калина – етноціональний символ України, уособлення краси, кохання, материнства, крові, безсмертності роду, національного відродження, життя, любові до Батьківщини. Крім того, не варто забувати, що калина – своєрідний механізм кодування етнічної культури українців, символ національного єднання.

Зоровими художніми образами-символами насичено поетичні рядки П. Тичини: «*Там степи, там могили як гори... / степ, що ген-ген простягнувся*» (П. Тичина «Не бував ти у наших краях!») [16, с. 11]. Зоровість може перехрещуватися зі слуховим образом. Це доречно підкреслюють метафорика чи порівняння. У цьому маленькі читачі переконуються також унаслідок прослуховування поезії «Блакить мою душу обвіяла» під відеозамальовку В. Ваховського «Ромашкове поле», наприклад: «*Струмок серед гаю як стрічечка, / На квітці метелик мов свічечка. / Хвилюють, маюють, квітують поля*» [16, с. 11]. Такі художні образи й засоби допомагають школярам усвідомити себе частиною світу української природи.

Упевнитись у красі осіннього пейзажу допомагають зорові образи поезії М. Рильського «Осінь-маляр із палітрою пишною...» [16, с. 26], наприклад: *із палітрою пишною* [16, с. 26], *роси сріблесті* [16, с. 26], *шати барвисті* [16, с. 26], *срібно-блакитне повітря* [16, с. 26]. У вірші присутні також дотикові (*грає цілунками* [16, с. 26]) та слухові образи (*ніжно сміється до вітру* [16, с. 26], *ніжні пісні тиходзвонні* [16, с. 26]). Зосередитися допоможе учнівське доповнення речень із пропусками.

Полинати у стародавні часи України допомагають зорові образи поезії О. Олесь «Україна в старовину». Це фітоморфні (*ліс густий, дрімучий, темний* [17, с. 8], *велетенські граби, вільхи* [17, с. 8], *степ незайманий стояв* [17, с. 8]) чи зооморфні об'єкти (*лебедіні білі зграї* [17, с. 8]). Зорові образи обрамлюють текст, фокусують увагу дітей на ключових компонентах змісту, сприяють зв'язності окремих частин поезії.

Насичення зорових образів юний читач фіксує в пейзажному поетичному тексті Б.-І. Антонича «Ранній вітер»: «*Що зорі, листя й ластівки несе, / В зелений квітеня, в синь пісень*» [16, с. 32]. Зафіксовані зорові образи репрезентують захоплення красою світу навесні.

Зоровий образ може вживатися в переносному значенні, у цьому нас переконує поезія у прозі

М. Воробйова «Проснувся хатній змій». Міським дітям проєкт «Інтелект України» допомагає зрозуміти закодований художній образ *вогню*, оскільки пропонує дати відповіді на запитання «Яка природна стихія є провідним образом поезії?», «Які слова створюють настрій вірша?» тощо. У творі читаємо: «*Проснувся хатній змій. / Бабуся годує його соломою. / Кине жмут соломі, / А змій розправить червоні вуса*» [16, с. 43]. Переконаємося, що, крім експліцитної інформації, поетичний текст містить імпліцитну інформацію, вербалізаторами якої є фонічні, ритмічні, акцентні паралінгвістичні засоби, тобто емоційно-виражальні звукові жести.

П'ятикласники мають змогу переконатися в тому, що в поезіях, адресатами якої є вони самі, у короткій строфі влучно можуть поєднуватися декілька художніх образів, зокрема зорові та слухові, наприклад: «*Арфами, арфами – / золотими, голосними обізвилися гаї / Самодзвонними*» (П. Тичина «Арфами, арфами...») [16, с. 11]. Музичний звуковий образ *арф* співпрацює з враженнями, які відтворює семантика мовних одиниць. Майстерно поєднуючи ці образи, П. Тичина забезпечив експресивність тексту, активізував процес сприйняття та регламентував гармонію значення слова і звукового вираження. Дитяча увага звернена на музичні звукові образи – посередники між автором, дійсністю та дитиною-читачем.

Контрастні слухові образи сприяють реалізації ідейно-тематичного та художньо-образного задуму, наприклад: «*По лісах шумлять потоки, / Не стихав до ночі галас, / Дикий рев і ніжний спів... / Навкруги орлині крила / Гучно, хижко лопотять / Та часами прогуркочуть / Диких коней табуни*» (О. Олесь «Україна в старовину») [16, с. 8–9].

У поезіях П. Тичини та Б.-І. Антонича діти фіксують нюхові образи, що репрезентують відчуття запаху, наприклад: «*Йде весна запашина*» (П. Тичина «Арфами, арфами...») [16, с. 11]; «*Крилатий вітер і пахучий*» (Б.-І. Антонич «Ранній вітер») [16, с. 32]. Як бачимо, поетична мова обмежена в репрезентації палітри запахів природи. Усі зафіксовані запахи емоційно забарвлені, викликають різні переживання, оскільки «байдужих» запахів немає. Автори віддають перевагу запахам природного походження.

Майстерний мікс художніх образів і засобів п'ятикласникам пропонує незвично віднайти проєкт «Інтелект України» в поезії «Гаї шумлять» П. Тичини через прослуховування її у виконанні сучасного українського гурту «The Dooh». Діти зафіксують слухові образи (*гаї шумлять, хмарки біжать, дзвін гуде, шепіт трав*), порівняльні звороти, які зрідка доцільно експресивно

насичують метафору, зокрема: «*Купаючи мене, / мов ластівку; / Ген неба край – / Як золото. / Мов золото ...Горить-тремтить ріка, / як музика*» [16, с. 19]. Використання звукового образу *ріки* підкріплює авторське образно-звукове бачення краси природи.

У поетичній скарбниці Т. Шевченка фіксуємо слуховий образ *вітру*: «*Сердитий вітер завива*» (Т. Шевченко «Причинна») [16, с. 2]. Цей художній образ інтерпретовано через звукову характеристику незадоволеного звіра.

У М. Рильського уособлений *дощ* наприкінці вірша транслює авторський слуховий поетичний образ цього нічного гостя: «*Буйним повітом зеленим / Білі села звеселить*» (М. Рильський «Дощ») [16, с. 25]. Діти у слуховому образі *дощу* чують передавання поетом любові до природи, разом із М. Рильським відчувають захоплення дощем, адже знають його користь для довкілля.

Слуховий образ *дощу* прочитуємо в поезії В. Голобородька «З дитинства: замовляння дощику». Юний читач уявляє дощ неслухняним цікавим хлопчиськом, який полюбає вудити рибу: «*Я тобі вишень нарву повну миску, / щоб ти їв, а кісточками стукав у вікно*» [16, с. 44]. Як бачимо, у поезії для дітей функціонує певний діапазон репрезентації звуків природи. Звуковий простір неживої природи – акустичні звучання, транслювані неживими предметами та явищами (дощ, вітер, сніг, вода тощо). Звуковий простір живої природи – це звуки тварин, птахів, комах, звуки людини (мовлення, крик, плач, сміх).

Крім того, стилістично значущими художніми образами є поетичні тропи як інтерпретатор переносного значення. Зокрема, юні читачі усвідомлюють, що в гіперболі поєднані два полюси: звичайне, природне та неможливе, нереальне. Вони розкривають виняткові характеристики чи якості людей, природних явищ, подій, речей. Гіпербола як стилістичний прийом виконує такі домінуючі функції, як посилення виразності мови або емоційного впливу на читача, виокремлення певних яскравих деталей зображуваного явища.

Завдяки використанню гіпербол поети експлікують умовність створюваного ними світу, привертають увагу учнів, наприклад: «*Як за щастя України / Ріки крові розлились*» (О. Олесь «Заспів») [17, с. 8]. Митці за допомогою гіперболи спонукають читачів по-новому осмислити зображуване, щоб відчути його значущість, наприклад: «*Сердитий вітер завива, / Додолю верби гне високі, / Горами хвилю підійма*» (Т. Шевченко «Причинна») [16, с. 2] тощо.

У поезіях діти фіксують порівняння розгорнутої чи нерозгорнутої форми як художній засіб, наприклад: «*Із хмари де-де виглядав, / Неначе човен в синім морі*» (Т. Шевченко «Причинна»

[16, с. 2]. Доцільно вважати, що структурні компоненти порівняльної конструкції взаємодіють семантично та стилістично, створюючи нову поетичну образність.

Нерозгорнуті порівняння допомагають побачити красу українського села, наприклад: «*А на горі стоять палати, / Неначе диво*» (Т. Шевченко «Княжна») [16, с. 1], «*Неначе писанка, село*» (Т. Шевченко «Княжна») [16, с. 1]; розкрити стосунки, наприклад: «*А незгода, наче вітер, / Все по полю рознесе*» (О. Олесь «Ярослав Мудрий») [17, с. 11]. Створені такими порівняннями образи менш завершені, оскільки пропонують більше простору для суб'єктивного сприйняття та асоціацій.

У розгорнутих порівняннях репрезентовано складні за змістом і структурою образи, наприклад: «*Думами, думами – / Неначе море кораблями*» (П. Тичина «Арфами, арфами...») [16, с. 11].

Завдяки утворенню нової художньої образності компоненти порівняльної конструкції пов'язані семантично та стилістично, наприклад: «*Піднявся день, мов олень з кручі, / Ніч відпливла, мов корабель. / Крилатий вітер і пахучий, / мов дзенькіт сріблених шабель*» (Б.-І. Антонич «Ранній вітер») [16, с. 32]. Майстерні порівняння дають змогу п'ятикласникам поринути в казковий день. Поет незвично порівнює його з оленем. А ніч не просто минула, а відпливла разом із татусями деяких дітей на кораблі. Красу, силу й могутність вітру допомагає відчути на собі порівняння з козацьким символом – *шаблею*. Підкреслити правомірність таких порівнянь як поетичних тропів допоможе асоціативний куш цього слова, який діти складають протягом хвилини (адже за плечима в них – символічна характеристика у творі Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі»).

Переглянутий за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій відеоклаж полегшує розуміння компонентів порівняння, наприклад: «*І думка, вирвавшись нишком, / Мов нетля, б'ється у вікно*» (Б.-І. Антонич «Пейзаж з вікна») [16, с. 33]. Думки ліричного героя поезії порівнюються з невеликим нічним метеликом.

Сучасний поет І. Андрусак у гумористичній формі зображує пересування тварин тринадцятим трамваем. Порівняння оцінюють незграбність та зовнішність головного персонажа – великого й невихованого бегемота, наприклад: «*Величезний, наче шафа*» (І. Андрусак «Тринадцятий трамвай») [16, с. 36].

У Т. Шевченка метафора репрезентує кордоцентризм як важливий складник ментальності українців, наприклад: «*Село! І серце одпочине*» (Т. Шевченко «Княжна») [16, с. 1].

Стилістично навантаженою є метафора в О. Олесь, наприклад: «*Інебавом Україна / зацвіла,*

як *тихий сад*» (О. Олесь «Ярослав Мудрий») [17, с. 10]. Щоб передати глибокі враження про зміни в Україні під час князювання Ярослава Мудрого, поет використав метафоризований образ України. Поетичний текст натомість здобув додаткову експресивну насиченість.

Досліджуваний матеріал переконує нас у тому, що метафора є одним зі способів утворення експресії, адже пов'язана із семантичними зсувами, які сприяють появі додаткової експресивної насиченості тексту загалом. Метафора схожа на порівняння, допомагає відтінити потрібні риси людини, предмета, явища. Крім того, прямі ознаки поєднуються з переносними, наприклад: «*Шумує день погожий, / Кипить зелена заметіль*» (Б.-І. Антонич «Пейзаж з вікна») [16, с. 33]. За допомогою метафори змальовувані картини набувають візуалізації, що полегшує сприйняття поетичного тексту.

Традиційні метафори нескладні для коментування, наприклад: *піднявся день, ніч відпливла, сп'яняє серце* (Б.-І. Антонич «Ранній вітер») [16, с. 32]. Поети оригінально використовують перенесення подібності з одного предмета чи явища на інші.

Стилістично вагомою є персоніфікація, тобто уособлення – процес перенесення ознак і властивостей живого на неживе тощо. Митець художнього слова стає посередником між космоцентричною та антропоцентричною моделями світу. Цей діалог впливає на трактування персоніфікації. Уособлення відбувається такими шляхами: а) перенесення людських ознак на живу чи неживу природу; б) перенесення ознак і властивостей одних феноменів природи на інші природні реалії; в) перенесення за метонімічною або синекдохічною моделями. Утворювані феномени наділяються даром мови, незвичайними ознаками, мислять, схожі на людське тіло тощо [18, с. 28].

Наприклад, привабливим є Шевченкове уособлення – розгорнута децентрована картина природи, що репрезентує зоровий поетичний образ Дніпра: «*Рече та стогне Дніпр широкий*» (Т. Шевченко «Причинна») [16, с. 2]. Цей пейзажний вірш викликає в дітей тривожний і водночас романтичний настрій; уособлення як художній засіб сприяє захопленню красою Дніпра у тривожну ніч. Також дослідники підкреслюють, що персоніфікація в поезіях Т. Шевченка – своєрідне мовомислення митця, «світовідчуття, що сягає у глибини народного світогляду» [9, с. 111].

Патріотичними уособленнями, поєднаними з риторичним окликом як фігурою експресивного синтаксису, рясніють рядки поезії «Доц» М. Рильського: «*Відкривай гарячі груди, / Мати земле! / Доц остудить, / оживить і запліднить, / І пшеницею, й ячменем*» [16, с. 25].

З таких контекстів діти розуміють, що головний образ вірша – *доц*. Удосконалити це допомагають проєктні завдання, у яких необхідно підкреслити дієслова, пов'язані з головним образом вірша; визначити художній засіб; поміркувати про те, хто «золотий вечірній гість».

Уособлені *вітер, ліс, море* вербалізують експресивність тексту, поглиблюють семантику виразу, орнаментують висловлювання, наприклад: «*То над степом буйний вітер / На шовкових струнах грав; / Нерухомо вітер спав; / Все кругом жило, змагалось, / Ліс дивився і шумів*» (О. Олесь «Україна в старовину») [17, с. 9]; «*Море диха, як живе*» (О. Олесь «Похід на Царгород») [17, с. 9].

У творах Б.-І. Антонича уособлений *день*, який постає дбайливим кулінаром, наприклад: «*Дивись: Шумує день погожий, / Кипить зелена заметіль. / В товстому дзбані варить рожжі*» (Б.-І. Антонич «Пейзаж з вікна») [16, с. 33].

А в поезії Ліни Костенко уособлений *шпак*, зокрема: «*Плаче шпак уранці після зливи*» (Л. Костенко «Перекинута шпаківня») [16, с. 35]. Фіксуємо перенесення ознак і властивостей людини на живу природу – птахів. Це підтверджує те, що діти знайомляться з антропоцентричною моделлю сприйняття світу через образи птахів. Зокрема, поетеса дії *шпака* відтворює лексикою антропного коду мови – дієсловами на позначення поведінки. Варто нагадати дітям, що ці птахи є одними з перших вісників весни. Вони оселяються в щілинах стін, скель, проте більш комфортно почувають себе у шпаківнях. Цікаво, що вранці та ввечері шпаки співають пісні. Ці птахи можуть копіювати звуки різних птахів і звірів. Це друзі людини, вони охороняють поля, городи, сади від шкідників. Шпаки харчуються комахами, гусеницями, павуками лише під час висиджування пташенят. Наприкінці літа ці птахи починають харчуватися лише рослинною їжею.

Персоніфікований неслухняний *доц* поети намагаються зробити дбайливим господарем, наприклад: «*Доцику, доцику, я тобі вудлице бамбукове подарую, / щоб ти ловив рибу, а луску розкидав по городу, / ... щоб ти ходив розчісувати волосся траві*» (В. Голобородько «З дитинства: замовляння дощичку») [16, с. 44]. Лінгвостилістичне навантаження уособлення надає тексту образності, емоційності, пробуджує асоціації. Це відчувається за допомогою змісту та завдань із ключовими дієсловами «назви», «пригадай», «уяви», «доведи», «поміркуй».

Висновки та перспективи подальших розробок. Отже, у структурі поезій, передбачених за проєктом «Інтелект України» для учнів 5 класу, стилістично вагомими є поетичні образи. Вони спонукають юних читачів бачити, а не впізнавати

поетичні реалії. Це, зокрема, зорові образи *червоної калини, тополі, зеленого гаю, Дніпра, широких степів та полів, густого лісу, срібно-блакитного повітря* тощо; нюхові образи *весни запашної, вітру пахучого*; слухові образи *вітру, дощу* тощо. Зорові образи можуть перехресуватися зі слуховими. Усвідомленню цієї інформації допомагають інформаційно-комунікаційні технології, за допомогою яких діти слухають візуалізовані вірші-пісні здебільшого у виконанні сучасних музичних колективів.

Виокремлені художні засоби (метафори, уособлення, гіперболи, порівняння) репрезентують експресивність тексту, поглиблюють семантику виразу, конденсують та компресують багато значень у межах одного поняття, впливають на ментальність п'ятикласників.

Перспективним напрямом дослідження є лінгвостилістичне вивчення синтаксису поезій, передбачених за проектом «Інтелект України» для учнів 5 та 6 класів.

ЛІТЕРАТУРА

- Атрошенко Г. Лінгвостилістика української поезії для дітей : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 2005. 20 с.
- Голобородько К. Когнітивна лінгвістика: дослідницький інструментарій та моделювання концептосфери митця. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2006. Вип. IV. С. 295–300.
- Дзюбишина-Мельник Н. Художній стиль і мова творів для дітей. *Культура слова*. 1992. Вип. 42. С. 85–90.
- Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
- Зубець Н. Поезія Ліни Костенко для дітей як засіб втілення дитячої мовної картини світу. *Молодий вчений*. 2017. № 7. С. 187–191.
- Качак Т. Сучасна українська література для дітей та юнацтва як зміст літературної освіти. *Гірська школа українських Карпат*. 2017. № 17. С. 161–165.
- Кизилова В. Література для дітей та юнацтва: художня специфіка, тенденції інтерпретації. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2012. Вип. 17. С. 10–19.
- Кизилова В. Українська література для дітей та юнацтва: новітній дискурс : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Старобільськ : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. 236 с.
- Коцюбинська М. Етюди про поетику Шевченка : літературно-критичний нарис. Київ : Радянський письменник, 1990. 272 с.
- Літературна енциклопедія: у 2 т. / упор. Ю. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1: А (аба) – Л (лямент). 608 с.
- Мойсієнко А. Рясна галузка древа поетичного (про дитячі поезії Д. Павличка). *Дніпро*. 1990. № 9. С. 126–129.
- Огар Е. Мова дитячого літературного дискурсу: функційно-комунікативні аспекти дослідження. *Вісник Сумського державного університету*. 2006. № 3 (87). С. 10–17.
- Папуша О. Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2004. 27 с.
- Славова М. Попелюшка літератури. Теоретичні аспекти літератури для дітей. Київ, 2002. 81 с.
- Тихолоз Б. Моторошна магія тексту. Лінгвістичний аналіз поезії Івана Франка «Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер виє...». *Дивослово*. 2003. № 4. С. 23–27.
- Українська література. 5 клас : зошит з друкованою основою: у 9 ч. / уклад.: І. Гавриш та ін. Харків : Інтелект України, 2021. Ч. 7. 56 с.
- Українська література. Хрестоматія. 5 клас : зошит з друкованою основою. Частина II / уклад.: І. Гавриш та ін. Харків : Інтелект України, 2021. 80 с.
- Харчук Р. Метафора Шевченка. *Слово і час*. 2006. № 3. С. 21–37.
- Doderer K. Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur. Personen-, Länder- und Sachartikel zur Geschichte und Gegenwart der Kinder- und Jugendliteratur. Weinheim, 1995. 579 S.

REFERENCES

- Atroshenko, H. (2005). Lihnvostylystyka ukrainskoi poezii dlia ditei [Linguistics of Ukrainian poetry for children]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zaporizhzhia, 20 p. [in Ukrainian]
- Holoborodko, K. (2006). Kohnityvna lnhvistyka: doslidnytskyi instrumentarii ta modeliuвання kontseptosfery myttsia [Cognitive linguistics: research tools and modeling of the conceptual sphere of the artist]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Linhvistyka" – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Linguistics"*, iss. IV, pp. 295–300. [in Ukrainian]
- Dziubyshyna-Melnyk, N. (1992). Khudozhnii styl i mova tvoriv dlia ditei [Artistic style and language of works for children]. *Kultura slova – Word culture*, iss. 42, pp. 85–90. [in Ukrainian]
- Zhaivoronok, V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk [Signs of*

- Ukrainian ethnoculture: dictionary-reference*. Kyiv : Dovira, 703 p. [in Ukrainian]
5. Zubets, N. (2017). Poeziia Liny Kostenko dlia ditei yak zasib vtilennia dytiachoi movnoi kartyny svitu [Lina Kostenko's poetry for children as a means of embodying children's language picture of the world]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, no. 7, pp. 187–191. [in Ukrainian]
 6. Kachak, T. (2017). Suchasna ukrainska literatura dlia ditei ta yunatstva yak zmist literaturnoi osvity [Modern Ukrainian literature for children and youth as the content of literary education]. *Hirska shkola ukrainskykh Karpat – Mountain School of the Ukrainian Carpathians*, no. 17, pp. 161–165. [in Ukrainian]
 7. Kzylyova, V. (2012). Literatura dlia ditei ta yunatstva: khudozhnia spetsyfika, tendentsii interpretatsii [Literature for children and youth: artistic specificity, interpretation trends]. *Aktualni problemy ukrainskoi literatury i folkloru – Actual problems of Ukrainian literature and folklore*, iss. 17, pp. 10–19. [in Ukrainian]
 8. Kzylyova, V. (2015). *Ukrainska literatura dlia ditei ta yunatstva: novitnii dyskurs : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Ukrainian literature for children and youth: the newest discourse : teaching and methodical guide for students of higher educational institutions]*. Starobilsk : Luhansk Taras Shevchenko National University, 236 p. [in Ukrainian]
 9. Kotsiubynska, M. (1990). *Etiudy pro poetyku Shevchenka: literaturno-krytychnyi narys [Etudes on Shevchenko's poetics: literary and critical essay]*. Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 272 p. [in Ukrainian]
 10. Kovaliv, Yu. (ed.) (2007). *Literaturna entsyklopediia [Literary encyclopedia]*, in 2 vols. Kyiv : Akademiia, vol. 1: A–L, 608 p. [in Ukrainian]
 11. Moisiienko, A. (1990). Riasna haluzka dreva poetychnoho (pro dytiachi poezii D. Pavlychka) [An abundant branch of the poetic tree (about D. Pavlychko's children's poetry)]. *Dnipro – Dnipro*, no. 9, pp. 126–129. [in Ukrainian]
 12. Ohar, E. (2006). Mova dytiachoho literaturnoho dyskursu: funktsiino-komunikatyvni aspekty doslidzhennia [The language of children's literary discourse: functional and communicative aspects of research]. *Visnyk Sumskoho derzhavnogo universytetu – Bulletin of Sumy State University*, no. 3 (87), pp. 10–17. [in Ukrainian]
 13. Papusha, O. (2004). Naratyv dytiachoi literatury: spetsyfika khudozhnogo dyskursu [Narrative of children's literature: specificity of artistic discourse]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil, 27 p. [in Ukrainian]
 14. Slavova, M. (2002). *Popeliushka literatury. Teoretychni aspekty literatury dlia ditei [Cinderella of literature. Theoretical aspects of literature for children]*. Kyiv, 81 p. [in Ukrainian]
 15. Tykholoz, B. (2003). Motoroshna mahiia tekstu. Linhvistychnyi analiz poezii Ivana Franka “Opivnich. Hlukho. Zymno. Viter vyie...” [Spooky magic of text. Linguistic analysis of Ivan Franko's poetry “Midnight. Dully. Cold. The wind howls...”]. *Dyvoslovo – Miracle word*, no. 4, pp. 23–27. [in Ukrainian]
 16. Havrysh, I. et al. (eds.) (2021a). *Ukrainska literatura. 5 klas: zoshyt z drukovanoi osnovoii [Ukrainian literature. 5th grade: notebook with a printed base]*, in 9 vols. Kharkiv : Intelekt Ukrainy, vol. 7, 56 p. [in Ukrainian]
 17. Havrysh, I. et al. (eds.) (2021b). *Ukrainska literatura. Khrestomatiia. 5 klas: zoshyt z drukovanoi osnovoii. Chastyna II [Ukrainian literature. Reader. 5th grade: a notebook with a printed base. Part II]*. Kharkiv : Intelekt Ukrainy, 80 p. [in Ukrainian]
 18. Kharchuk, R. (2006). Metafora Shevchenka [Shevchenko's metaphor]. *Slovo i chas – Word and time*, no. 3, pp. 21–37. [in Ukrainian]
 19. Doderer, K. (1995). *Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur. Personen-, Länder- und Sachartikel zur Geschichte und Gegenwart der Kinder- und Jugendliteratur [Lexicon of children's and youth literature. Personal, country and factual articles on the history and present of children's and youth literature]*. Weinheim, 579 p. [in German]

REFLECTION OF SOCIO-HISTORICAL AND LITERARY-CULTURAL ENVIRONMENT IN AZERBAIJANI MEMOIR LITERATURE

Imamalyeva Leyla Majid

Doctor of Science of Philology,

Baku Slavic University

Baku, Azerbaijan

orcid.org/0000-0003-3081-7743

i.leyla@hotmail.com

Key words: *memoirist relies, memoirs differ, memoir literature, Azerbaijan memoir literature, reflection of the environment in memoirs.*

The purpose of the research is to review the works of Azerbaijani writers who wrote in the memoir genre, to identify and analyze the elements that reflect the socio-historical and literary-cultural environment in the memoirs of each author we study. The basis of the memoirs involved in the article is the reflection of events through memory. Our goal is to present this reflection not as a completely identical reproduction of the past, but as a practical activity and creativity of the memoirist.

Discussion. In the works of Azerbaijani memoir writers analyze and identify:
– elements of memoiristics reflecting the socio-historical environment;
– elements of the literary and cultural environment;
– the reflection of events through memory in the analyzed works;
– the connection between memory and history in the analyzed works.

The methods and methodology of the research. The study used the method of analysis of documentary materials related to the historical methodology, as well as the historical and historical-comparative method. The works of well-known figures of literature and culture in Azerbaijani, Russian and world literature, as well as travelers and journalistic memuarists: road records, memoirs were taken as a theoretical base and comparative-welcoming method was used in this process.

The novelty of the research. The article examines the memoirs of writers living in exile, both in Azerbaijan and abroad, as the texts belonging to the autobiographical and biographical type of fiction, emphasize imagination and subjectivity in the works, containing reality.

Conclusions. The article examines the works of Azerbaijani writers in the memoir genre, analyzes the memoirs of each author we study, revealing elements that reflect the socio-historical and literary-cultural environment. In the works we researched in the article, the basis of memoirs is the reflection of events through memory.

Analyzing the works of Azerbaijani writers in the memoir genre, we have come to the conclusion that the memories have acquired a new meaning along with the continuation and development of past traditions, enriched by the results of each author's personal creative initiative. Memoir literature plays an important role in the more accurate and detailed study of the memoirs of Azerbaijani writers, their lives and activities, as well as in the documentary coverage of the socio-historical and literary-cultural situation of the period.

ВІДОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО ТА ЛІТЕРАТУРНО-КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ МЕМУАРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Імамалієва Лейла Маджід

*доктор філологічних наук,
Бакинський Слов'янський університет
Баку, Азербайджан
orcid.org/0000-0003-3081-7743
i.leyla@hotmail.com*

Ключові слова: *мемуаристи, мемуари, мемуарна література, азербайджанська мемуарна література, відображення середовища у мемуарах.*

Мета дослідження – розглянути твори азербайджанських письменників, які писали в мемуарному жанрі, виявити та проаналізувати елементи, що відображають соціально-історичне та літературно-культурне середовище в мемуарах кожного автора, що вивчається нами. В основі спогадів, задіяних у статті, є відображення подій через пам'ять. Наша мета – уявити це відображення не як абсолютно тотожне відтворення минулого, а як практичну діяльність та творчість мемуариста.

Обговорення. У творах азербайджанських мемуаристів варто проаналізувати та виявити:

- елементи мемуаризму, що відображають суспільно-історичне середовище;
- елементи літературно-культурного середовища;
- відображення подій через пам'ять в аналізованих творах;
- зв'язок пам'яті та історії в аналізованих творах.

Методи та методологія дослідження. У дослідженні використовувався метод аналізу документальних матеріалів, що належать до історичної методології, а також історичний та історико-порівняльний метод. За теоретичну базу були взяті твори відомих діячів літератури та культури в азербайджанській, російській та світовій літературі, а також мандрівників та публіцистичних мемуаристів: дорожні записи, мемуари. У цьому процесі був використаний порівняльно-вітальний метод.

Новизна дослідження. У статті розглядаються мемуари письменників, які живуть в еміграції, як в Азербайджані, так і за кордоном, оскільки тексти, що стосуються автобіографічного та біографічного типу белетристики, підкреслюють фантазію та суб'єктивізм у творах, що містять реальність.

Висновки. У статті розглядаються твори азербайджанських письменників у мемуарному жанрі, аналізуються мемуари кожного автора, що вивчається, виявляються елементи, що відображають соціально-історичне та літературно-культурне середовище. У досліджених нами у статті творах основа мемуарів є відображенням подій через пам'ять.

Аналізуючи твори азербайджанських письменників у мемуарному жанрі, ми дійшли висновку, що спогади набули нового сенсу поряд із продовженням та розвитком минулих традицій, збагачених результатами особистої творчої ініціативи кожного автора. Мемуарна література відіграє важливу роль у більш точному та докладному вивченні спогадів азербайджанських письменників, їхньому житті та діяльності, а також у документальному висвітленні суспільно-історичної та літературно-культурної ситуації того періоду.

Introduction. Recently, interest in memoir literature has increased. Memories, diaries, autobiographies of those who witnessed the turning points in culture, politics and history attract special attention. The assessment of the difficult time by those who were directly involved in what was happening, like, perhaps, nothing else clearly illuminates the true course of events. Such a turning point in Russian history and culture was the end of the 19th – the first two decades of the 20th century. As soon as the ideological obstacles were removed, attention to the heroes of art and the new culture of the Silver Age increased, and this time of manifestation of the genius of Russian culture and thought came before us in all its fullness and diversity. And although over the past twenty years there has been steady research interest in the culture of the Silver Age, many “white pages” in the history of the artistic life of that time remain unfilled, which makes the appeal to the declared topic scientifically relevant.

Review of literature on this topic. Esat Jamal Paker in his book “In our political history, forty years of foreign memories” and Eyup Durukan in a book “A lifetime in the diaries” depicted in small details both the political and spiritual characteristics of the period they lived [1; 2].

Craig Howes wrote an interesting article about the memory, emphasizing that it has a wide range: “Since 1990, “life writing” has become a frequently used covering term for the familiar genres of biography, autobiography, memoir, diaries, letters, and many other forms of life narrative. Initially adopted as a critical intervention informed by post-structuralist, postmodernist, postcolonial, and especially feminist theory of the 1970s and 1980s, the term also refers to the study of life representation beyond the traditional literary and historical focus on verbal texts, encompassing not only other media-film, graphic narratives, online technologies, performance, but also research in other disciplines-psychology, anthropology, ethnic and Indigenous studies, political science, sociology, education, medicine, and any other field that records, observes, or evaluates lives” [3].

In Anton Pervushin’s book “Cosmic mythology. From the Martian Atlanteans to the lunar conspiracy” we read: “Have I managed to implement “all my projects?” Not yet. Fear God, I’m still a relatively young man! You can say that I have just started my literary career, and it’s not a fact that in a couple of years I will be writing about the same things that I am writing about today” [4, p. 4].

Many memoirs of the leaders of the Silver Age were published, written by them already in exile. These publications provide an additional opportunity to study the culture of not only the Silver Age, but also the Russian Diaspora, building a holistic picture of the history of Russian culture [9, p. 130].

“Despite the fact that the biographical genre is always popular with the reader, nevertheless it remains undeservedly bypassed in the research literature: there are no developments where, from the standpoint of modern achievements of philosophy and methodology of humanitarian knowledge, the features of biographical narration would be highlighted (reliability criteria, specificity of biographical tradition letters, the interdisciplinary nature of biographical knowledge)” [10, p. 32] ... It is difficult to disagree with this thesis of one of the theorists of memoiristics. Of course, the development of a biographical method in the history and theory of culture, which expands the boundaries of scientific research in cultural studies, is urgent.

Memoiristics is the experience of dialogue at various levels: the dialogue of cultures, times, mentalities, etc. Modern theory and history of culture cannot ignore such important sources as memoirs, since they reveal new aspects of cultural studies. Memoiristics are always dialogical: dialogue with oneself, dialogue with an unknown reader, dialogue with a descendant. “If we are not given an exhaustive understanding of the past and the present, then we can realize our inseparable unity with them. This feeling grows from penetration into great historical events to the same extent as from empathy for the small and smallest aspects of life ... The history reflected in one person, in his life, everyday life, gesture, is isomorphic to the history of mankind. They are reflected in each other and are cognized through each other” [11, p. 389]. If we want to know the history of the culture of our Motherland, such an important stage as the Silver Age, which determined so much in the further development of not only the culture and art of Russia, but also the subsequent historical paradigms, we must inevitably turn to the study of memoir literature, voicing the voices of the creators of Russian culture ...

The study of the memoir literature of the Silver Age as a cultural phenomenon involves solving a number of problems. First of all, it is necessary to identify the uniqueness of the conditions in which, from the standpoint of cultural and historical trends, the very phenomenon of memoiristics develops, and also to determine the theoretical foundations of various forms of memoiristics through the prism of the author’s texts of the Silver Age. In addition, it seems important to analyze the phenomenon of memoiristics as a specific way of existence of self-reflection of culture, to investigate its main narrative features. Finally, the task of determining the informative possibilities of memoirs for the study of the cultural heritage of the Silver Age is urgent. Memoir literature does not often become the subject of cultural analysis, which has its own distinctive characteristics in comparison with historical or literary methods. “Thus, disputes

that are important for literary scholars about the principles of intra-genre classification, formal features of “types”, “genre varieties” of memoir literature, and even the presence or absence of an aesthetic principle in it in cultural research acquire a secondary meaning. Its problem field includes the entire body of literature based on such an important cultural category as “social memory”: these are artistic, philosophical and journalistic works written in the genre of personal diaries, letters or travel notes, and actually memoirs, autobiography, confessions, diaries, correspondence, literary portraits and documentary sketches” [12, p. 14] ... In working with such complex sources as memoirs, complicated by social, ideological, psychological and other factors, in cultural research, in our opinion, it was possible to rely on the experience of historical source study. In addition, the restoration of the historical development of ideas and theories is impossible without the use of the method of retrospective modeling of the directions of the development of the culture of the Silver Age, which was realized through a specific historical and comparative historical analysis of the texts of cultural figures of this period. Taking into account the specifics of the topic, we also found it necessary to refer to the biographical facts of poets, writers, artists of this period.

Memoir literature can be grouped according to the principles of genre stratification.

1. Encyclopedic memoirs are usually various kinds of reference books, dictionaries, personal encyclopedias, chronicles. A characteristic feature of such texts is a scrupulous presentation of the material, but at the same time it remains important that autobiography and memoirs as such are reconstructions of the history of personal individuality, and this makes such memoirs interesting, and not boring formal presentation of material, facts, figures. In Daniel Defoe’s book “The Diary of the Plague Year” we read: “It was the beginning of September 1664, when I, like my neighbors, learned from idle conversations that the plague had returned to Holland again. Some claimed that they brought it there from Italy, others that it came from the Levant along with goods that arrived on Turkish ship” [13, p. 6]. As you can see, memoir literature also plays the role of an encyclopedia of famous historical events.

2. Historical (or historical-scientific) memoirs. Essays of this kind are characterized by an orientation towards the scientific presentation of the material, documentary confirmation of the conclusions. In this case (as, incidentally, in other genres of memoirs, but in this case most of all) the author is faced with the problem of biographical reconstruction, which can be represented as a series of the following stages: 1) an act and a situation; 2) biographical fact;

3) biographical explanation; 4) ethical obligations; 5) narrative visualization.

The expedition of the Norwegian Thor Heyerdahl, undertaken in 1047, still remains an example of bold scientific daring and magnificent memoirs. The author in his book “Journey on “Kon-Tiki” writes: “After the war, I became interested in the interaction of cultures, which occurred due to the migration of peoples. To prove my own theory that native Americans could settle the islands of Polynesia, I went on a trip” [14, p. 72].

3. A portrait memoir is a story about specific figures, for example, culture. The main purpose of such memoirs is to give a spiritual portrait of the character. In this case, the author of memoirs takes the position of a biographer and faces a problem that is always relevant for a biographer – where is the line between science and art in biography? Moreover, in most cases, the situation is complicated by the fact that in relation to the described personalities the author of the memoir’s experiences (or felt that he also does not remain without a trace) certain feelings. Fiction memoirs are fictional. This group of memoirs requires a special reservation. In the history of Silver Age memoirs, memoirs combining reality and fiction were very popular. An example of this is the works of Andrei Bely [9, p. 72].

Gloria Marie Steinem created her portrait in her memoirs. The recognized leader of the feminist movement of the 60–70-s G. M. Steinem mixes travel notes and memoristics in her memoirs. An example of this is her work “My life on the Road”. She writes in her memoirs: “I have dedicated my life to the struggle so that every woman can free herself from the clutches of gender attitudes and rules. This is the essence of real feminist: to evaluate a person by his abilities, achievements and aspirations, and not based on gender” [15, p. 43].

Another example of portrait memoirism: in just a few weeks, the book “Castle of Glass” turned a young journalist Janet Walls into one of America’s most popular authors. She writes in her memoirs: “For many years I hid my past until I realized that only by freeing myself and move on” [16, p. 33].

The issues of memoirism were widely discussed in the introductions and reports of the International Scientific Conference held in Yekaterinburg. It was noted that the traditions of memoirism of the late 19th and early 20th centuries continued in the post-Soviet periods in the work of the intelligentsia of Russia [5].

Questions are also considered in the works of F. E. Ismailov, which describes two types of female author’s consciousness in Russian poetry of the Silver Age in the space of world culture [6].

An interesting approach is observed in S. V. Kovyreshina, where the author notes that philosophical autobiography as a product of spiritual

creativity, as a special genre of discourse and narration of the Silver Age era [7].

In her analytical work, M. L. Lebedeva, where she describes the archetypes of Russian and world culture from V. V. Rozanov's book "The Apocalypse of Our Time", notes the importance of memoir literature in the development of the world cultural environment [8].

In the work of G. V. Efendiyeva "Deceptively uncomplicated" dedicated to the poetic world of the poetess Larisa Andersen, where the author describes the memoir literary environment of Russian Harbin [26].

The methods and methodology of the research. The study used the method of analysis of documentary materials related to the historical methodology, as well as the historical and historical-comparative method. The works of well-known figures of literature and culture in Azerbaijani, Russian and world literature, as well as travelers and journalistic memoirists: road records, memoirs were taken as a theoretical base and comparative-welcoming method was used in this process.

Result. Memoir literature is one of the main genres of art. Examples of this genre are based on the memory of individuals. Memoirs differ from other written sources in the way they reflect the past. It is with the help of memory that important historical facts are reflected through the description of the details of the memoirist's daily activities and the people around him. Memoirs differ from the chronicles of modern events in the way that the author's image comes to the fore with his dreams and personality. Covering the entire life of the author, often important events, and sometimes many periods, memoirs belong to people who have played a prominent role in history. There may be many things that do not find their place in official work that can be observed by contemporaries and passed on to future generations in the writings of contemporaries and witnesses. Often a small sign sheds light on the main motive and intention of a big event.

Thus, memoir literature is an author's written work about the past in one form or another. Memoirs, which approach fiction, especially family chronicles and various types of historical fiction, are distinguished by their exact reflection of the truth. A memoir is a person, whose participant's memory reflects the events and facts of the past individually, in a subjective way. Making notes can be done both in the course of events and after a certain period of time. The memoirist relies mainly on his own memory, reflecting the events as he remembers them. He does not set out to study historical facts. In rare cases, some of the first meetings are lost from memory, the logical connection between the facts is lost. In this regard, the memoirist has to use other sources.

Memoirs differ from other works in that the author's personality is highlighted by his inner world. The most common form of memoir literature is diaries. Diaries are notes about the author's personal life. Biographies of memoir literature reflect important events and changing moments in a person's life. Identity is taken as the main object for biographies. Memoirs are a relatively complex form of memoir literature. Here the author has the opportunity to cover more areas. Memories enrich the history of literature, especially the genre of memoirs, with one or another valuable selected material, and thus have a special significance.

Memoirs can often be in the form of business documents. Typically, official documents created on the author's own initiative have the character of a memoir, in which they hold a certain position, look at their past service, justify themselves at a high level, and finally give a certain social, political, military, or any other condition that arises interest. However, in all these coincidences, the specialization of working documents as memoirs is possible only when the author's past life and events are covered with his participation. The tool set by the author as an experimental goal is of great importance for the department that created the document as a result of his request. One of the main features is that most parts of these documents are rich with memoir texts.

The role of memoirs in revealing the character of this or that historical figure is great. The memoirs of literary figures show the way of literary development. Unrevealed feelings and thoughts are reflected in such works. All memoirs show a vivid, comprehensive picture of public life, shed light on the mental and spiritual role of society, and clarify the attitude of public opinion to the described events. Memoirs are a clear document of the social struggle. Most of them are a valuable source for revealing important events.

In addition to fiction, memoirs contain a degree of generalization, typification, and psychological penetration into a person's inner world. Memoirs that are foreign to any fantasy are valued for their honest and accurate presentation of real events. The inclusion of fiction in them violates the basics of the memoir genre, fundamentally distorts its important qualities. If there are fictions in memoirs, then they belong to other literary genres.

The main features of the genre are the author's desire to direct the realities of the memoir, to revive the landscape of the past in a more perfect way. If the memoirs focus on the author's personality, image, his character, the opening and expansion of the plot, they are considered as a category of aesthetic concepts.

Memoirs are found not only in traditional memoir stories, but also in a wide variety of other relevant writings, as well as in a real multitude of memories from a particular period. Memoirs can be found in

official documents, biographies, obituaries, critical articles, journalistic works, satires, etc.

At a time when diaries were considered the first form of memoir literature in historical source studies, they repeatedly tried to bridge important differences between them, claiming that they had the same purpose and function. Memoirs and diaries are close to each other in terms of personal sources. Diaries have completely special cognitive qualities, a special system of reflection of existence, which excludes the possibility of identifying memoirs with them and distinguishes them as an independent source.

Presentation of the main material. The history of the authors giving various information about themselves, their period and contemporaries in their works is ancient. The time past and interest in these issues grew. From this point of view, autobiographical information attracts more attention in the works of XIX century authors. Autobiographical information is given more space in the works of many prominent representatives of Azerbaijani literature of this period. One of them is a well-known figure of the literature of that period, Abbasgulu aga Bakikhanov (1794–1847) a person with encyclopedic knowledge. The author's work "Flight of Dreams" is especially noteworthy. Bakikhanov wrote that he traveled here from Russia to Poland and stayed in Warsaw for several months. He says that he is helpless in describing the beautiful Warsaw and that it is impossible to describe the city in words and recommends seeing it visually. The work lights a certain period of the poet's life and describes the days spent by the author in Warsaw, the banquets he attended, and the customs and traditions there. The work was written in the spirit of patriotism. Thus, in the author's opinion, his village Amsar is much more superior to large cities, and this is especially emphasized at the end of the poem.

A. Bakikhanov gave the reason for writing many of his works in that work itself. For example, he explains the reason for writing Qanuni-Qudsi: "During my travels, I met different peoples, increased my knowledge, and saw in myself the talent to write in the Persian language. I wanted to make a copy as a service to the homeland and the youth" [18, p. 143].

A. Bakikhanov gave his full biography at the end of his work "Gulustani-Iram". The author pointed out that he was born on June 10, 1794, began studying at the age of 7, learned Arabic and other subjects for 10 years in Guba, was appointed to public office at the invitation of General Yermolov, learning Russian in Tbilisi (Tbilisi) he was able to get acquainted with various sciences and peoples. A. Bakikhanov writes that "While in Tiflis, I took up the study of the Russian language and through it I got acquainted with European education. Always staying with the chiefs, I examined Shirvan, Armenia, Dagestan, Circassia, Georgia, Anatolia and Azerbaijan. Everywhere I got

to know the area and scientists. During the Turkish and Persian wars, as well as at the conclusion of peace, I had the honor to be with the Holiest Prince Paskevich. In 1833, I travelled along the Caucasian line, Don land, Little Russia, Great Russia, Livonia, Lithuania and Poland. I got acquainted with government officials and people known in the field of science or art. I saw many things interesting for the heart and mind and tried to make use of them" [18, p. 206].

A. Bakikhanov and A. S. Griboyedov had friendly relations. In his "Road Notes" he noted that A. Bakikhanov acquainted him with many cultural monuments. Griboyedov, who visited many parts of Azerbaijan, gave interesting information about Azerbaijan and its people in his memoirs and letters, noting that he was more interested in the cultural monuments of Nakhchivan. Griboyedov's interest in the East, its poetry and language, also influenced Kuchelbecker, and this acquaintance was made through Bakikhanov.

During his trip to the Caucasus, Count Suzanneni was accompanied from Guba to Baku by Bakikhanov, who introduced the historical monuments to the count. He praised the author of "Gulustani-Iram" as a prominent scholar in the field of history in his book "Travel Memories", which criticized Russia's colonial policy in the Caucasus.

According to Bestujev-Marlinsky's diaries, he was in Guba in early April 1834, but since Bakikhanov was in St. Petersburg at that time, their meeting took place in 1837 in Tbilisi (Georgia). F. Bodenstedt also praised A. Bakikhanov as a poet, scientist and expert in his work in "A Thousand and One Days in the East".

The works of Mirza Fatali Akhundzadeh (1812–1878), another prominent representative of the 19th century Azerbaijani literature, are also rich in interesting information that illuminates his time, life and work. There is a biography of his writing written in Persian and Russian languages at the Institute of Manuscripts named after Mohammad Fuzuli of National Academy of Sciences of Azerbaijan (NASA). In "Memories of Istanbul", M. F. Akhundzadeh talks about the interview he conducted with statesmen on his way to Istanbul for the new alphabet and shows to whom he presented "Tamsilat" and booklets on the new alphabet. "In his memoirs, the author described his meeting with a number of statesmen during his victory in Istanbul and his interview with a Greek named Alexander, one of the participants in the discussion of the new alphabet" [17, p. 218]. In another biography of M. F. Akhundzadeh, the main points of his life and activity are covered, and efforts are made to create a new alphabet. The writer enumerates the beautiful features of Mirza Yusif khan, consul of the Iranian state in Tbilissi (Georgia),

son of Fatali Shah Gajar, prince Jalaleddin Mirza and Agha Alakbar of Tabriz and concludes his biography with the following words: “Apart from these three people, I have many friends and like-minded people. If I count, the subject will be extended” [17, p. 220].

Ismayil bey Gutgashinli (1809–1861), one of the founders of the 19th century Azerbaijani realist-enlightenment literature, went on a pilgrimage to Mecca in 1852 with his wife Bika. A year and a half of travel led to the publication of “Safarname”. The work is written in diary form. A “Safarname” is a travel note written during a trip, or more precisely, a travelogue. This work also reveals interesting information about the customs and traditions and life of various Eastern peoples. The work is written in the language of the author himself, i. e. the first person. Here the author gives valuable information about the cities, villages, their nature, history, occupation of the population, as well as his grandfather Haji Sharif Sultan. I. Gutgashinli describes how they entered Shami-Sharif on the 16th day of the month of Safar as follows: “There are many things in the world that people want, and their goals are different. Therefore, under the burning day of the inner Hijaz, we longed for fog, clouds, and rain, and we longed for the burning sand and dust to be moist. They all succeeded. At two o’clock in the morning, in such a place, we demanded the openness of the air and the dryness of the road, so that we could enter Shami-Sharif, which we reached with enthusiasm. The truth is that it rained for an hour in Gadangah, made our clothes wet through and the road muddy and left us wandering” [21, p. 224].

Jalil Mammadguluzadeh’s (1869–1932) work “Xatiratim” (“My Memory”) is one of the interesting examples of Azerbaijani memoir literature. The manuscript of the work is kept in the private archive fund of the Institute of Manuscripts. Written in an independent line some words, sentences, and sometimes an entire paragraph are abbreviated in the manuscript. The memoir is written in purple ink on a white, gold office notebook in the Arabic alphabet in the Azerbaijani language. The notebook is unbounded. The words “My memories from childhood to the magazine “Molla Nasreddin” written in Russian are marked on the first page with Mirza Jalil’s own handwriting and signature. The memoirs preserved in the writer’s personal fund under the title “Biography” are a continuation of the memoir “Xatiratim” (“My Memory”). The title of this copy – “Biography” was later written in blue pencil and separated from the first part – “My Memory”. The palaeographic features of both parts are the same and one is a continuation of the other.

The essence of the work “My Memory” is the author’s struggle against the dark world. “The dark world” has destroyed many of Jalil Mammadguluzadeh’s younger contemporaries in

his terrible bosom. They could not overcome the dark environment. Jalil Mammadguluzadeh fought a consistent and courageous battle with the dark world and defeated it.

Each literary figure grows on a certain historical background. J. Mammadguluzadeh’s legacy was created and developed on the basis of M. F. Akhundzadeh literary school. Before J. Mammadguluzadeh, democratic ideas were highly expressed in Azerbaijani literature in the image of M. F. Akhundzadeh. Based on these ideas, A. Hagverdiyev and N. Vazirov brought literature closer to the life of the people. After M. F. Akhundzadeh, the greatest democrat was J. Mammadguluzadeh (Molla Nasraddin), the great exponent of the new quality of democracy in the field of literature.

The work “Xatiratim” (“My Memory”) consists of two parts: the first part describes the writer’s childhood, and the second part describes his youth. The first part itself consists of sections entitled “Darkness”, “Namaz” (“Prayer”), “Dead Bouquet”, “Joy Prayer”, “Night Prayers”, and “Fasting”. The author of the memoir knew the names of the prayers, how many parts they were divided into, which prayer should be performed before, and which prayer should be performed after. While studying at Mullah Bagir’s school little Jalil was one of the favorite students of his teacher. In his memoirs, Mirza Jalil made a great generalization by creating an image of his uncle Haji, and in this type he summed up the characteristics of the believers of the time – mullahs and clerics.

In the second part of the memoir, we see that the writer passed from childhood to adolescence. Coming to Tbilisi (Georgia) in December 1903, Jalil became a resident of this city. No force can separate him from this environment anymore. The main reason for Mammadguluzadeh’s stay in Tbilisi is probably related to the “Mailbox” story. As the editor of “Sharqi-Rus” newspaper Mohammad agha Shakhtakhtli liked Novruzali’s funny and sad life very much. J. Mammadguluzadeh wrote about it in his memoirs: “While reading “Mailbox”, Mohammad agha started laughing with such a shout that it attracted the attention of non-bread eaters. I was watching the colorful fish floating in the nearby pool. And I remember very well that when Muhammad agha laughed, the fish jumped into the water so that it seemed that even those small animals laughed at Novruzali’s simplicity and foolishness” [22, p. 52].

Thus, at M. Shakhtakhtli’s suggestion, J. Mammadguluzadeh remained in Tbilisi (Georgia) and began working in the “Sherqi-Rus (Eastern-Russian)” newspaper. He speaks enthusiastically about the newspaper and with great gratitude to its publisher M. Shakhtakhtli. So, it is this newspaper that takes him to the world of journalism. Thanks to

this newspaper, J. Mammadguluzadeh learned the techniques of publishing, gained great experience and it helped him in the future.

Finally, an event that surprised J. Mammadguluzadeh took place, and he wrote about it with surprise, joy and envy. This is due to the fact that a rooster was photographed in an issue of the Russian-language magazine “Kukureku”. The head of the rooster was the head of Nicholas. His throat and body were rooster. What surprised Mirza Jalil was that it was not possible to ridicule the ruler of the time. The writer did not believe that this was a dream or the truth. It was gratifying to see that the freedom of the pen had reached such a point. His jealousy was mixed with sadness. Mammadguluzadeh envied other nations. Because they painted the ruler of the time, resembled him to a rooster. Mirza Jalil was sad. Because he and his pen pals were not even allowed to criticize the tricks of a dervish, the lamentation of a mourner.

Along with the beginning of his editorial career in the memoir “My Memory”, Mammadguluzadeh talked about the history of the “Molla Nasreddin” collection and the difficulties encountered in this way. The first issue of the magazine was his future work program. M. Jalil attached great importance to this issue and commented on his materials in detail in his memoirs.

J. Mammadguluzadeh’s work “My memory” is a classic example of Azerbaijani memoir literature. The memoir reflects the writer’s childhood and youth, on the one hand, and the emergence of the “Molla Nasreddin” collection, on the other, with exact relation to the artist. This memoir is of great importance in the study of the history of twentieth-century Azerbaijani literature, the press and public opinion in general. “My Memory” was a guide to all the memoirs written after it.

The memoir heritage of Yusif Vazir Chamanzaminli (1887–1943), who tried his hand at all types of memoir genres, wrote “Diary” and “Biography”, “20 years of my life” and “My life”, is also connected with his public, literary and journalistic activity. As well as being a very valuable historical source.

While reading the memoir “20 years of my life” by Y. V. Chamanzaminli, who had a rich archive, it is impossible not to admire the author’s writing culture and outlook. It tells about the history of Shusha, where Y. V. Chamanzaminli was born, wedding customs, geographical structure, national composition, economic situation, Novruz holiday, musicologists, writers. It is known from the memoirs that Ahmad bey Agaoglu, Hashim bey Vazirov, Abdurrahim bey Hagverdiyev, enlightened intellectuals of the time, visited Yusif Vazir’s father Mirbaba, who knew Oriental mugam very well, and listened to his conversations with great admiration.

In general, in addition to his life, environment and creativity, Y. V. Chamanzaminli’s memoirs provide us with interesting information about writers, poets, prose writers, statesmen of the XIX–XX centuries, as well as other people belonging to different strata of Azerbaijan – mullahs, gazis, mourners, teachers, doctors and others. The author’s memoirs are the most valuable source in terms of studying his epistolary heritage and artistic activity. In the memoirs, we come across interesting information about Yusif Vazir’s elder brother Abulhasan Vazirov. Born in 1880, he received an excellent education for that time, and in addition to his native language, he knew Russian, Turkish, Persian, German, and French. Many intellectuals of Shusha learned Russian from him. While studying at the Shusha Realni school, Abulhasan focused on the education of his younger brother Yusif. His first teacher of Russian was his brother Abulhasan. His father, Mirbaba, paid them every week to encourage them to study. Yusif Vazir writes about this in his memoirs: “...My brother’s salary was increased to an abbot. At the end of the year, my brother would put the money in a special box hanging on the wall and subscribed to several Russian magazines. I also followed his path” [25, p. 391].

We come across many articles about Abulhasan who played a certain role in Yusif Vazir’s education, had an in-depth guide to literature, especially Russian literature, a rich library, literary activity and so on. The memoirs about Yusif Vazir’s personal collection includes some of Abu al-Hasan’s writings and an autograph of a 24-page play entitled “Haji Kazim the Merchant”.

In the memoirs of Y. V. Chamanzaminli, “Diaries” attract more attention. The author’s personal archive preserves two diaries written in the Azerbaijani and Russian languages. The first diary covers the events of 1907 in Baku, Shusha, Ashgabat, and the second covers the events of 1908–1909 in Baku, Ashgabat and St. Petersburg. His diary, written in a sentimental spirit in 1908 when he was in the 6th grade at the Baku Real School, is dominated by grievances about life. According to him, the closer happiness is to him, the greater his suffering. Happiness never smiled on his face. He writes that I have been living this life for 22 years, but I have never found peace of mind. Wherever I go, misery overwhelms me. Neither the government nor public affairs provided anything for Yusif Vaziri. In his diary of January 7, 1908, Yusif Vazir, who felt the talent to write in spite of the difficult circumstances, showed that he was interested in literature, wanted to study European classics and was surrounded by valuable sources. He also drew pictures in black and green on some pages of the notebook. His diary reflects the interesting views on women, upbringing, morals, beauty, and education. Here women, their infidelity, men, their

often degrading in women's way, the destruction of the inner world of man by wealth, and the vital examples of such issues are discussed. While writing about women and love, Y. Vazir gave examples from Lev Tolstoy.

One of the perfect examples of XX century Azerbaijani memoir literature is Mammad Said Ordubadi's (1872–1950) work "My life and environment". The memoir "My Life and Environment" is of great importance in preserving socio-historical, literary and cultural events and transmitting them to future generations. At the same time, these memoirs are a valuable source for studying the extent to which the events reflected in the author's works resonate with real events, the basic rules and period he used, as well as the identities of the people with whom he communicated.

One of M. S. Ordubadi's biographical documents kept in his personal archive fund was written in the Azerbaijani language, in the Latin alphabet, and the other in Russian for submission to an unknown department. M. S. Ordubadi writes in his memoirs: "There is a feature of my writing that I am accustomed to from my youth to the present day, which is not to be stuck on one topic. Because working on a topic for years deprives the writer of the opportunity to work on new topics that our lives require. That is why, when I started writing the novel "Foggy Tabriz" in 1927, I was working on novels "Secret Baku" and so on. In the first half of 1940, when I finished the last fourth book of the novel "Foggy Tabriz" and gave it to Azerneshr, I was also continuing a large-scale historical novel that I started in the 30s. This novel covers the period, life and literary activity of the great Azerbaijani poet Nizami" [23].

In connection with the novel "Sword and Pen" M. S. Ordubadi reviewed and studied many sources, wrote articles about N. Genjevi's period, life and work, his environment and other issues.

M. S. Ordubadi's work "My life and environment" kept in the personal archive fund has an important position in the history of XX century Azerbaijani memoir literature. In his memoirs, the memoirist talks about his difficult childhood, his difficult and deprived youth, and the difficult years he spent in prison. "My life and environment" reflect the socio-political and economic situation of the city of Ordubad, where the writer was born in the late XIX – early XX centuries, and other cities where he lived. An interesting and valuable feature of such memoirs is that the author's life and work, as well as information about his period and environment are collected here as a reliable source.

In his memoirs, M. S. Ordubadi mentions the names of schools, mosques, city officials, dervishes, shepherds and murderers, Ordubad seyids, comedians and jokers, mourners, individual districts, female's and male's nicknames, and the price of food.

"My life and environment" is a valuable source in the study of the revolutionary, literary and social activities of M. S. Ordubadi. First of all, the memoir, along with the study of the author's revolutionary activity, lightens certain pages in the history of the revolutionary movement in Azerbaijan, especially in the south of this country.

The memoir "My Life and Environment" reflects the gravity of the socio-economic and political situation in Nakhchivan and Ordubad in the 19th century with real facts: "Beginning in 1838, great confusion began not only in Ordubad, but in Nakhchivan in general. Firstly, sectarian and religion struggles intensified, and secondly, the change of Iranian law to the new invading Russian law caused the people to disperse and flee to Iran and fall into poverty. Even those years, the economic and social situation was completely ruined due to the resettlement of Armenians from Iran to the Caucasus, especially the placement of 266 houses brought from Maragha and Tabriz in sparsely populated areas such as Ordubad" [24, p. 15].

We learn from the memoirs that at that time 12.000 people in Ordubad were in a difficult situation.

The memoirs of Ummulbanu Asadullayeva (1905–1992), nicknamed Banin, one of the brightest representatives of the Azerbaijani emigration literature of the XX century, are also an integral part of the Azerbaijani memoir literature. Ban is the granddaughter of Baku millionaires Musa Nagiyev and Shamsi Asadullayev. She lost her mother as a baby and grew up with her sisters under the care of a German woman, Anna. Having received an excellent education as a child and learning several languages, Ummulbanu moved to Turkey and then to France in 1924 after the Sovietization of Azerbaijan.

Life in Paris, especially the literary environment of the 1920s and 1930s, had a profound effect on Ummulbanu, encouraging her to write. Banin's first novel, Nami, was published in 1943. Ummulbanu, the author of a number of works of art written in French, wrote in her memoir "Caucasian Days" about her childhood, family events, her father's arrest in 1920, her influential meeting with him in prison, love, forced marriage, as well as feelings of love, about her dreams and aspirations, her heartbeat and her strange habits. The work is very sincere. She wrote down all the feelings that she had in her heart. As one reads the work, one experiences those events together with the author. The memoir provides interesting information about the history, traditions and culture of Azerbaijan. The author's language is so vivid, so interesting that the memoir gives the impression of a novel. That is why it is called an autobiographical novel. The work is the best example of the memoir genre.

The depictions in the memoirs, especially the depictions of nature, made the work even more

beautiful. For example, the writer described her approach to Paris as follows: “The warm air brought the smell of fields to us. Browned by the rising sun, crossed by even rows of trees, the surroundings, wooded hills, lakes and rivers were awakening in the transparent morning light. Motionless clouds seemed to be waiting for the sunrise to start moving in the sky. ... Yes, it was the best part of my life. Now, as I approached the wonderful city, where endless possibilities awaited me, I rejected my earthly past, I threw it off, as if embarrassing uncomfortable vestments. I walked towards my life – new, free, open to everything; and from this “once” I took with me only the most beautiful part of it, what happened in the clouds” [19, p. 270].

Nadezhda Golubtsova in the story “The Former”, as Banin, gives detailed information about the events that took place. The story contains frank and poignant memories of the writer’s childhood. In her story she writes: “Throughout history, the children of the post-war generation have been living with difficulties” [20, p. 29].

Banin’s “Caucasian Days” consists of two parts. Part I ends with the overthrow of the Democratic Republic of Azerbaijan, part II ends with the author’s visit to Paris. The writer’s days in Paris are written in her memoirs “Paris Days”. It depicts the author working as a mannequin in a Parisian fashion house, living alone in a small room, the freedom she has dreamed of for years, the improvement of her financial situation, and her heartbeat.

The memoir contains lines about Russian writers who emigrated to Paris, their thoughts on emigration, occupations, as well as Caucasian emigrants. “A dozen members of the Tolstoy family also lived in Paris, and at first they were so desperately poor that when a film based on the novel “Anna Karenina” was shown in Paris in the twenties, the writer’s daughter Tatyana Tolstaya-Sukhotina could not see it, she had nothing to buy ticket” [19, p. 386].

There are many aspects of the memoir genre in the literature that define it in different ways and at different levels. However, the most important and undisputed in this definition is the story of the past, based on the author’s personal experience and personal memory. Banin’s memoirs reflect her days in the Caucasus and Paris. However, the author sometimes wrote such details in her memoirs that it was as if these events took place yesterday. In fact, there is a time interval of fifty years or even more between the time the events took place and the time they were recorded. And when she remembers some of her actions fifty years later, the author is horrified and writes: “I asked myself, what is the use of my youth and Parisian elegance, and most importantly, of the freedom I finally won? Why was there nothing in me other than this endless change of mental states, except for the confusion of

feelings, conflicting impulses. As if on a mountain route, I flew to the bottom of the deepest abyss, then ascended to the peaks; alternately experiencing either joy or aversion to everything. It is tiresome to lead the life of a chip that is worn by restless sea waves, and never, even in the distance, the shore of serenity will appear” [19, p. 451].

The novel “Caucasian Days” brings to life the artistic landscape of the history of Azerbaijan until the 20th century. The plot line of the autobiographical work is based on facts and details about the writer’s biography. The novel is written in a very sincere language, and the events and stories described are enriched with sad, fragile shades brought by the lyrical style. For example: “When I turn back, everything strikes me. This semi-eastern, semi-German, late-Russian childhood was exactly mine. Dreamy, secretive, and rather, an evil girl – this is me. Here it is and it amazes me. All these memories that pop up in my memory seem to me borrowed; I work hard to believe that they were mine. I walk among them, as a tourist, not as though they are mine. Baku seems to me a far-fetched dream, a family-product of my imagination. I return there sometimes with pleasure, but for the most part with fear. If I was happy, about a decade ago, then I stopped being like that” [19, p. 77].

In other words: “A horrible childhood! I know that any childhood seems far-fetched. At the same time, in the strength of the full geographical and social gap, it seems to me even more unreal. Nothing more is connected with me: no religion, from which I departed, no language, because today I write and think in French, no nationality, which I have changed, no lost millions. Nobody and nothing! The past is presented to me as preparation for the real life” [19, p. 79].

These are the writer’s astonishing confessions that made the novel “Caucasian days” sincere and loved by the readers. Thus, Banin describes the events of the period she witnessed naked, unadorned, and does not hide anything from the reader.

“Caucasian Days” realistically revives the atmosphere in Baku and the way of life of both aristocratic and lower strata of this environment, including the early twentieth century, the republican period, the first years of the overthrow of the republic, as well as the historical and political events in Azerbaijan.

In “Caucasian Days”, Banin is proud to be Eastern, Asian, Azerbaijani, and prefers ethnographic details and details to acquaint Western readers with her homeland, Azerbaijan. The writer longed for her homeland throughout all her life. In an interview with “Literaturnaya Gazeta”, one of Russia’s most popular newspapers, Banin said she always followed the current events in the Caucasus and Azerbaijan, and in addition to the second edition of “Caucasian Days”

she added that she regretted not being able to come to Azerbaijan during the years of emigration.

Conclusions. The article examines the works of Azerbaijani writers in the memoir genre, analyzes the memoirs of each author we study, revealing elements that reflect the socio-historical and literary-cultural environment. In the works we researched in the article, the basis of memoirs is the reflection of events through memory.

Analyzing the works of Azerbaijani writers in the memoir genre, we have come to the conclusion that the memories have acquired a new meaning along with the continuation and development of past traditions, enriched by the results of each author's personal creative initiative. Memoir literature plays an important role in the more accurate and detailed study of the memoirs of Azerbaijani writers, their lives and activities, as well as in the documentary coverage of the socio-historical and literary-cultural situation of the period.

BIBLIOGRAPHY

1. Paker E. J. Siyasi tariximizdə qırx illik xarici münasibətlərin xatirələri. İstanbul : Remzi Kitabevi, 2020. 168 s.
2. Durukan E. Gündəliklərdə bir ömür. (Müstəqillik Savaşı sona çatarkən, ya da Cümhuriyyətə Doğru 1922–1923), İstanbul : İş Bankı Kültür Yayınları, 2020. 740 s.
3. Craig Howes. URL: oxfordre.com/literature/view/10.1093/acrefore/9780190201098.001.0001/acrefore-9780190201098-e-1146/
4. Первущин А. Космическая мифология. От марсианских атлантов до лунного заговора. Москва : Альпина научно-популярная литература, 2019. 432 с.
5. Интеллигенция России и Запада в XX–XXI вв.: поиск, выбор и реализация путей общественного развития : материалы научной конференции / под ред. М. Е. Главатского. Екатеринбург : Изд-во Уральского университета, 2004. 278 с.
6. Исмаилова Ф. Е. Два типа женского авторского сознания в русской поэзии Серебряного века в пространстве мировой культуры. *Русская литература в мировом культурно-образовательном пространстве* : материалы Конгресса / Отв. ред. Ч. П. Бухаркина, Н. О. Рогожина, Е. Е. Юркова. Санкт-Петербург : МИРС, Т. 1. Ч. 1. 2008. С. 146–151.
7. Ковырина С. В. Философская автобиография как форма духовного творчества, жанр дискурса и нарратива эпохи : автореф. дис. ... канд. филос. наук. Екатеринбург, 2004. 21 с.
8. Лебедева М. Л. Архетипы русской и мировой культуры в книге В. В. Розанова «Апокалипсис нашего времени». *Русская литература в мировом культурно-образовательном пространстве* : материалы Конгресса / Под ред. Ч. П. Бухаркина, Н. О. Рогожина, Е. Е. Юркова. Санкт-Петербург : МИРС, Т. 1. Ч. 1. 2008. С. 169–174.
9. Лицук А. А., Лицук Ж. В. Мемуары как явление культуры Серебряного века : монография. Нижневартовск : Нижневартовское изд-во гос. ун-та, 2014. 130 с.
10. Валевский А. Л. Биография как дисциплина гуманитарного цикла. *Лики. Биографический альманах* / Ред.-составитель А. И. Рейтблат. Москва, Санкт-Петербург, 1995. С. 30–52.
11. Лотман Ю. М. Беседы о русской культуре: Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начало XIX века). Санкт-Петербург : Искусство, 1994, 339 с.
12. Сиротина И. Л. Мемуарное философствование русской интеллигенции как опыт ментального самопознания : автореф. дис. ... доктора филос. наук. Саранск, 2002. 37 с.
13. Дефо Д. Дневник чумного года. Москва : Престиж Бук, 2021. 400 с.
14. Хейердал Т. Путешествие на «Кон-Тики». Москва : АСТ, 2020. 246 с.
15. Стейнем Г. Моя жизнь в дороге. Москва : Эксмо, 2021. 188 с.
16. Уоллс Дж. Замок из стекла. Москва : Эксмо, 2021. 224 с.
17. Ахундзадə М. Ф. Əsərlər. 3 cilddə, cild. III, Bakı : Şərq-Qərb, 2005. 96 s.
18. Vaxıxanov A. Glulistan-ı İram. Bakı : Qarağac, 1991. 304 s.
19. Банин. Кавказские дни. Парижские дни. Баку : Азернешр, 2016. 512 с.
20. Голубцова Н. Бывшая. Москва : Перо, 2021. 50 с.
21. Kutkaşenli G. İ. Əsərlər. Bakı : Lider, 2005, 224 s.
22. Məmmədquluzadə D. Əsərlər. 4 cilddə, cild. IV, Bakı : Ondar, 2004, 472 s.
23. Ordubadi M. S. Xatirələr. Əlyazmalar İnstitutu. M. Füzuli Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. Fond No. 14, konservasiya vahidi No. 460, 2012. 4 səh.
24. Ordubadi M. S. Nəyatım və mühitim. Bakı : Xan, 2016, 232 s.
25. Cəmənəzəminli Y. V. Əsərlər. 3 cilddə, cild. III, Bakı : Euro-Asia Press, 2005, 440 s.
26. Əfəndiyeva G. V. “Aldadıcı dərəcədə mürəkkəb olmayan” şairə (Larissa Andersenin poetik dünyası haqqında. Rus Harbin, sözdə tutulmuşdur. Buraxılış 3. *Larisa Andersenin 110 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi məqalələr toplusu* / red. A. A. Zabiyo, G. V. Əfəndiyeva. Blagoveshchensk : Amur əyaləti. un-t. 2019. S. 121–135.

REFERENCES

1. Paker, E. J. (2020) Memories of forty years of foreign affairs in our political history. Istanbul : Remzi Bookstore, 168 p. [in Turkish]
2. Durukan, E. (2020) A lifetime in diaries. (While the War of Independence was ending, or Towards the Republic 1922–1923). Istanbul : Business Bank Culture Publikations, 740 p. [in Turkish]
3. Craig Howes. Retrieved from: oxfordre.com/literature/view/10.1093/acrefore/9780190201098.001.0001/acrefore-9780190201098-e-1146/
4. Pervushin, A. (2019) Cosmic mythology. From the Martian Atlanteans to the lunar conspiracy. Moscow : Alpina non-fiction, 432 p. [in Russian]
5. The intelligentsia of Russia and the West in the XX–XXI centuries: search, selection and implementation of ways of social development : Materials of scientific. conf. / Ed. M. E. Glavatsky. Ekaterinburg : Publishing house Uralsk. University, 2004. 278 p. [in Russian]
6. Ismailova, F. E. (2008) Two types of female author's consciousness in Russian poetry of the Silver Age in the space of world culture. Russian literature in the world cultural and educational space : Materials of the Congress / Ed. P. E. Bukharkina, N. O. Rogozhina, E. E. Yurkova. Sankt-Peterburg : MIRS, T. 1. Part 1. P. 146–151. [in Russian]
7. Kovyreshina, S. V. (2004) Philosophical autobiography as a form of spiritual creativity, a genre of discourse and narrative of the era : Author's abstract dis. ... Cand. Philos. sciences. Yekaterinburg, 21 p. [in Russian]
8. Lebedeva, M. L. (2008) Archetypes of Russian and World Culture in V. V. Rozanov's Book "The Apocalypse of Our Time". Russian Literature in the World Cultural and Educational Space : Materials of the Congress / Ed. P. E. Bukharkina, N. O. Rogozhina, E. E. Yurkova. Sankt-Peterburg : MIRS, T. 1. Part 1. P. 169–174. [in Russian]
9. Litsuk, A. A., Litsuk, Zh. V. (2014) Memoirs as a Phenomenon of the Silver Age Culture : Monograph. Nizhnevartovsk : Nizhnevartovsk publishing house. state unthat, 130 p. [in Russian]
10. Valevskiy, A. L. (1995) Biography as a discipline of the humanitarian cycle. Faces. Biographical almanac / Ed.-compiled by A. I. Reytblat. Moskva, Sankt-Peterburg. P. 30–52. [in Russian]
11. Lotman, Y. M. (1994) Conversations about Russian culture: Life and traditions of the Russian nobility (XVIII – early XIX century). Sankt-Peterburg : Art, 339 p. [in Russian]
12. Sirotnina, I. L. (2002) Memoir philosophizing of the Russian intelligentsia as an experience of mental self-knowledge : Author's abstract dis. ... Dr. Philos. sciences. Saransk, 37 p. [in Russian]
13. Defoe, D. (2021) The Diary of the Plague Year. Moscow : Prestige Book, 400 p. [in Russian]
14. Heyerdahl, T. (2020) Journey on "Kon-Tiki". Moscow : AST, 246 p. [in Russian]
15. Steinem, G. (2021) My life is on the road. Moscow : Eksmo, 2021, 188 p. [in Russian]
16. Walls, J. (2021) The lock is made of glass. Moscow : Eksmo, 224 p. [in Russian]
17. Akhundzade, M. F. (2005) Works. In 3 volumes, Vol. III, Baku : East-West, 296 p. [in Azerbaijanian]
18. Bakikhanov, A. (1991) Glulistan-iIram. Baku : Elm, 304 p. [in Azerbaijanian]
19. Banin. (2016) Caucasian days. Paris days. Baku : Azerneshr, 512 p. [in Russian]
20. Golubtsova, N. (2021) The Former. Moscow : Pero, 50 p. [in Russian]
21. Kutkashenli, G. I. (2005) Works. Baku : Leader, 2005, 224 pp. [in Azerbaijanian]
22. Mammadguluzade, D. (2004), Works. In 4 volumes, vol. IV. Baku : Ondar, 2004, 472 pp. [in Azerbaijanian]
23. Ordubadi, M. S. (2012) Memories. Institute of Manuscripts. M. Fizuli National Academy of Sciences of Azerbaijan. Fund No. 14, conservation unit No. 460, 4 pages. [in Azerbaijanian]
24. Ordubadi, M. S. (2016) My life and environment. Baku : Khan, 2016, 232 p. [in Azerbaijanian]
25. Chemenzeminli, Y. V. (2005) Works. In 3 volumes, vol. III. Baku : Euro-Asia Press, 2005, 440 p. [in Azerbaijanian]
26. Efendieva, G. V. (2019) "Deceptively uncomplicated" poetess (On the poetic world of Larissa Andersen). Russian Harbin, captured in the word. Issue 3. Collection of scientific articles dedicated to the 110th anniversary of Larisa Andersen / ed. A. A. Zabiyo, G. V. Efendiyeva. Blagoveshchensk : Amur State un-t. S. 121–135. [in Russian]

МЕЛАНХОЛІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПОЕЗІЇ ТОМАСА ХАРДІ “NEUTRAL TONES”

Кіяшко Д. Д.

*студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри англійської філології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0003-0620-5675
daria17ki@gmail.com*

Яшкіна В. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0003-0570-8772
v_v_v_03@ukr.net*

Ключові слова: поезія вікторіанської доби, лінгвостилістичний аналіз, сірій, образ/образність, нещасливе кохання.

Велика кількість наукових робіт присвячена інтерпретації естетичних ідей поетичної збірки “Wessex Poems and Other Verses” (1898), і менше уваги приділено кожній поезії окремо. Актуальність дослідження зумовлена невеликою кількістю праць в українському та зарубіжному літературознавстві з лінгвостилістичного аналізу лірики Томаса Харді “Neutral Tones” з подальшим обґрунтуванням особливостей англійської літератури пізньої Вікторіанської доби. Тому метою даної роботи є дослідження динаміки створення образності у художньому творі “Neutral Tones” та втілення ідейно-художніх задумів митця за допомогою фоніки, стилістично забарвленої лексики, складних синтаксичних структур тощо. Методологічною базою дослідження є літературно-критичні праці, присвячені вивченню особливостей лінгвостилістичного аналізу художнього тексту, і закордонні роботи англійських дослідників, які зверталися до вивчення поетичних творів Т. Харді крізь призму особистого життя поета. У процесі наукового вивчення твору було застосовано метод наукового аналізу та синтезу, метод порівняння, узагальнення та ототожнення, історико-літературний та системно-функціональний. Цей аналіз довів, що віршований твір “Neutral Tones” Т. Харді має похмурий тон, що контрастує зі сподіванням – характерна риса вікторіанських текстів реалізму. Почуття меланхолії та смутку втілено у зображенні теми розлуки через нещасливе кохання. У техніці віршування Т. Харді експериментує з розміром, стопами, римуванням та довжиною рядків. На фонологічному рівні простежується явища алітерації, асонансу, що впливають на мелодійність та апелюють на сенсоріку реципієнта. Т. Харді передає зміст й описи з урахуванням денотативного та конотативного значення слова, використовуючи різні стилістичні прийоми. На синтаксичному рівні в основному строфа – це складне речення з підрядним, сурядним та/або безсполучниковим зв’язками, де спостерігається гра зі структурними елементами. У такий спосіб висвітлено особливості поезики віршування та тропіки “Neutral Tones”, які характеризують індивідуальний стиль поета Томаса Харді.

MELANCHOLIC ORIENTATION OF THE POETRY “NEUTRAL TONES” BY THOMAS HARDY

Kiiashko D. D.

*Postgraduate Student (MA) at the Department of English Philology
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarin Avenue, 72, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0620-5675
daria17ki@gmail.com*

Yashkina V. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarin Avenue, 72, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0570-8772
v_v_v_03@ukr.net*

Key words: *victorian poetry,
linguostylistic analysis, gray,
image / imagery, unhappy love.*

A large number of scientific works are devoted to the interpretation of aesthetic ideas of the poetry collection “Wessex Poems and Other Verses” (1898), and less attention is paid to each poem separately. The relevance of the study is due to the small number of works in Ukrainian and foreign literature on linguostylistic analysis of the lyrics “Neutral Tones” by Thomas Hardy with further substantiation of late Victorian English literature features. Therefore, the aim of this work is to study the dynamics of imagery in the work of art “Neutral Tones” and the embodiment of ideological and artistic ideas of the artist with phonics, stylistically coloured vocabulary, complex syntactic structures etc. The methodological basis of the study is the literary-critical works devoted to the study of the peculiarities of linguostylistic analysis of the literary text and foreign works of English researchers who investigated poetic works by T. Hardy through the prism of the poet’s private life. The method of scientific analysis and synthesis, the method of comparison, generalization and identification, historical-literary and system-functional methods were used in the scientific paper. This study showed that T. Hardy’s poem “Neutral Tones” has a gloomy tone that contrasts with hope. This is a characteristic feature of Victorian realistic texts. Feelings of melancholy and sadness are embodied in the depiction of the theme of separation through unhappy love. Within poetry technique T. Hardy experiments with size, feet, rhyme and line length. At the phonological level, the phenomena of alliteration and assonance influence melody structure and appeal to the recipient’s sensory perception. T. Hardy conveys the meaning and descriptions, by taking into account the denotative and connotative meaning of the word, as he uses different stylistic devices. At the syntactic level, a stanza is basically a complex sentence with subjunctive, conjunctive and/or incoherent connections, where there is a game with structural elements. In this way, we highlighted the main features of the poetry poetics and the tropics of “Neutral Tones” which characterize Thomas Hardy’s poetry individual style.

Постановка проблеми. У 21 столітті у мовознавстві художній твір вивчається у контексті лінгвостилістичної науки, яка дозволяє читачеві зрозуміти «поверхневу» головну думку твору й одночасно прихований, закодований автором

зміст. **Актуальною проблемою** залишається повноцінне осмислення і трактування змісту, зовнішньої та внутрішньої форми художнього доробку британського письменника і поета Томаса Харді. Для літературознавців парадоксальним є факт

перетворення архітектора-початківця Томаса Гарді у видатного творця «романів характеру і середовища». Однак для самого митця віршована форма була найбільш природною, а проза – лише «ремеслом», про це свідчить поетична спадщина Т. Харді – понад 1000 віршів.

Мета даної статті – дослідити художню неповторність створення образності та образів на прикладі ліричного твору “Neutral Tones” в процесі лінгвостилістичного аналізу. Тому головним завданням є виокремлення різнорівневих стилістичних засобів, які характеризують індивідуальних стиль Томаса Харді.

Об’єктом даного дослідження є поезія британського письменника реалістичного світогляду Томаса Харді “Neutral Tones”, а **предметом дослідження** – лінгвостилістичні особливості та художня неповторність створення образності та образів у віршованому творі “Neutral Tones” Т. Харді.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1867 року в Лондоні до повернення у Вищий Бокхемптон [13, с. 7] Томас Харді написав поетичний твір “Neutral Tones” [10, с. 9], який був опублікований лише 1898 року у збірці “Wessex Poems and Other Verses”. До кінця 19 століття письменник присвячував вільний час створенню прози, і лише після друку роману “Jude the Obscure” (1895) Томас Харді повернувся до свого першого кохання – поезії.

Вірш “Neutral Tones” належить до любовної лірики та представляє собою роздуми про сумне кохання, адже стосунки ось-ось закінчаться. Ліричний герой пригадає певний день, коли все здавалося нейтральним, блідим і не можна було сподіватися на щасливий кінець. Заголовок поезії свідчить про те, що оповідач зображує речі такими, якими вони є, зберігаючи нейтральне ставлення до всього, що сталося між ним та його коханою.

У першому рядку “We stood by a pond that winter day” повідомляється, що двоє закоханих (тут – ми) «стояли біля ставка того зимового дня»: наразі можна спостерігати, як поет уже на самому початку задає журливий, сумний тон. По-перше, зустріч двох людей відбувається у найхолоднішу пору; також оскільки зима є останнім сезоном року, у цьому випадку її можна вважати метафорою, що означає заключний етап стосунків між закоханими. По-друге, двоє людей стоять біля ставка – “pond” – це мікрообраз, який за аналогією зими є метафорою, однак із значенням нерухомоті. Значить стосунки між людьми втратили колишню пристрасть, застигли на місці, охолонули та, найвірогідніше, добігають свого кінця. Ця думка підкреслюється у реченні “And the sun was white”, де сонце описано епітетом “white” – білий, тобто

відсутність насиченого червоного, оранжевого чи яркого кольору сонця символізує втрату душевного тепла та духовної сили між серцями закоханих. Крім того, у порівнянні “as though chidden of God” розуміємо, що це випробування дане Богом (дієслово to chide тут означає to goad into action [8] – спонукати/змушувати до дії).

Останні два рядки є метафоричними: “And a few leaves lay on the starving sod; // – They had fallen from an ash, and were gray.” – «І кілька листочків лежало на замерзлій дернині; // – Вони впали з ясена, і були сірими». З огляду на те, що цей текст належить до художнього стилю, автор вживає слова з певним конотативним значенням, які навіть підсвідомо створюють кольорову палітру: наприклад, замість нейтрального слова (neutral word, за І. Р. Гальперінім [1, с. 72]) ground (земля) вживано поетичне (special literary vocabulary, poetic word за І. Р. Гальперінім [1, с. 79]) “sod” – дернина [2] – верхній шар ґрунту, пронизаний живими та відмерлими рослинами, його колір зазвичай сірий або темно-сірий. Лексема “starving” задає тон страждання; цей дієприкметник походить від дієслова to starve – первісне значення з давньоанглійської (Old English “*steorfan*”) “to die”, “become stiff” – вмирати [12]. Однак у 14 столітті слово набуває додаткового змісту – “to die of cold” «померти від холоду», з 1570-х років дієслово стає також неперехідним із значенням “to die of hunger” «померти з голоду» та з початку 20 століття остаточно закріплюється в англійській мові [12]. Тож доходимо висновку, що Томас Харді був знавцем історії англійської мови та глибоко вивчав етимологію слів, перш ніж використати їх у творі: у цьому випадку “starving” має архаїчне трактування – «той, що вмирає, в’яне від холоду» (до речі дія відбувається взимку або на початку зими, тому наша гіпотеза є правильною).

Деякі сірих листочків, які лежать на зав’ялій дернині, впали з ясена – “ash” або “ash tree”. Слово “ash” у реченні має подвійний зміст. З одного боку, це поширений вид лісового дерева Євразії, Північної Америки та Північної Африки, що у давньоанглійській мові було відомо як “*æsc*” (також назва давньоанглійської рунічної літери) [12]; у скандинавській міфології велетенський ясен відомий як Yggdrasil (“The Terrible One’s Horse”) або Дерево Світу (the World Tree) – «космічне» дерево германської міфології, яке ототожнювалося зі світовою віссю через те, що стовбур сягав до небес, а міцне коріння тримало його у вертикальному положенні і пов’язувало з підземним світом [9]. Якщо брати до уваги зазначене трактування, можна припустити, що Т. Харді порівнює кохання зі стовбуром ясена, а опале листя уособлює «вогники пристрасті», які поступово згасли (лежать сірі на дер-

нині). З другого боку, лексема “ash” – “powdery remains of fire” «порошкоподібні залишки вогню» (від давньоанглійського “æsc” попіл) є давнім символом горя [12]; тоді кохання – попіл, а кілька листочків – метафорична назва двох коханих людей, серця яких стали сірими, далекими один від одного. Тобто усе, що стосується описаних декорацій, здається похмурим і майже смертним: тут немає ні життя, ні тепла, лише замерзлий ставок, кілька мертвих листочків і змерзла дернина – ці мікрообрази природи змушують читача переживати відчай й сердешний біль ліричного героя.

Варто додати, що перша строфа – складне речення, в якому перед кожною складовою частиною вжито сполучник “and”, це стилістичний прийом полісиндетону, що завдяки чергуванню наголошених та ненаголошених складів (основна вимога ритму у віршах) робить висловлювання – опис зустрічі «того зимового дня» – більш ритмічним та уповільненим; на додаток полісиндетон сприяє розчленуванню неподільної змістовної одиниці: кожен рядок виділяється, адже містить певну думку одного цілого, і, накопичуючись, створює відчуття пригніченості [1, с. 227].

Не є виключенням і друга строфа, яка представлена односкладним реченням з різними видами зв'язку. Перша частина містить інверсію “Your eyes on me were as eyes that rove // Over tedious riddles of years ago”; – «Твої очі на мені були як очі, що блукають // Над втомливими загадками багато років тому»; ([Твій погляд на мене був таким, ніби очі блукали крізь втомливі загадки минулих років або Твої очі дивились на мене, ніби блукали крізь втомливі загадки минулих років]), за допомогою якої, імовірно, Т. Харді зіставляє погляд коханої на чоловіка з очима, що блукають у пошуку відповіді на ті таємниці минулого, які важко зрозуміти або пояснити. Невипадковим є використання слова *rove*, що належить до літературної лексики (*literary vocabulary*, за І. Р. Гальперінім [1, с. 72]) і має значення «бродити по (місцю) без фіксованого напрямку, мети або якщо мова йде про очі – «озиратися» [8]. У нашому випадку спостерігається персоніфікація очей – вони «блукають минулим» – тобто вжито перше трактування, щоб зобразити відсутність повноцінного взаєморозуміння між людьми та зв'язку у цілому. «Втомливі загадки» (“*tedious riddles*”) вказують на те, що у їхніх стосунках нічого не було нового, приємно несподіваного, натомість існувала одна буденна одноманітність.

Інша частина складного речення другої строфи містить складнопідрядне речення “And some words played between us to and fro // On which lost the more by our love” «І якісь слова заграли між нами туди-сюди // На них [словах] втратили більшу частину нашої любові», в якому вжито прийом енжамбе-

ман (*enjambment*) – частина фрази перенесена «з попереднього рядка в наступний, зумовлений неспівпадінням ритмічної паузи зі смисловою» [3, с. 332]. Цим перенесенням досягається прозаїчна інтонація (при цьому віршовий ритм зберігається), яка створює ефект, ніби ліричний герой пояснює причину втрати кохання. За допомогою означуваного займенника “some” Томас Харді позначає слова, сказані закоханими колись давно, незначними та безглуздими. Метафорично вживане дієслово “played” надає несерйозності сказаному між закоханими та формує дитячий тон, інфантилізує їхні розмови, внаслідок чого їхня любов згасає через марні розмови.

Якщо у попередньому катрені згадуються очі дівчини – у третій строфі зустрічаємо опис її «мінливої» посмішки: “The smile on your mouth was the deadest thing” («Посмішка на твоїх устах була зовсім мертвою/нерухомою»). До речі, у середині вірша ліричний герой вже нібито на підсвідому рівні звертається до коханої, про це свідчить особовий займенник “you”. Непрямий порядок слів на початку робить акцент на посмішці, яку метафорично порівнюють з “the deadest thing” – у цьому гострому і трохи жорстокому протиставленні поет порівнює життєву силу, радість (вони уособлені «усмішкою») з її мертвістю, яка розуміється як нещирість чи зневага. Двоїстий характер усмішки (а насправді – характер дівчини) простежується у фразі “Alive enough to have strength to die”: вона жива настільки, що й має силу вмерти – цей рядок є найбільш емоційним та найпотужнішим, бо в ньому протиставляються поняття «життя» та «смерть». За допомогою опису «посмішки», яка постає особливим мікрообразом, Т. Харді змальовує суїцидальну поведінку закоханої нещасливої людини – життя, яке вона зараз має, лише дає їй сили вмерти. Ще один оксиморон між радістю «усмішки» та «гіркоти» віддзеркалює несумісність чоловіка та жінки як пари, створює відчуття неспокою, що читаємо у рядках “And a grin of bitterness swept thereby” («І гірка насмішка промайнула рядом/близько); для поезії 19 століття є характерним вживання архаїчної лексеми “thereby” (за І. Р. Гальперінім *special literary vocabulary, archaic words* [1, с. 83]). Мить, коли «посмішка» змінюється на «гірку насмішку», порівняно зі зловісним птахом, який пурхає у повітрі – це упередження біди виражено еліпсом – “Like an ominous bird a-wing...”: пропуск дієслова утворює емоційне забарвлення та робить речення більш емоційним, ніж якби було використано повну фразу “bird is on the wing”. Епітет “ominous” характеризує темного, сумнозвісного птаха (хоча зазвичай птах уособлює свободу, щастя тощо), який кружляє над головою, ніби передвісник лихої години. Чотиривірш закінчу-

ється апосіопезою – «стилістична фігура, близька до умовчування, яка розкривається в недомовленості висловлення, ніби обірваного зненацька» [3, с. 87]. Неможливо впевнено стверджувати, якою думкою завершується це речення, однак, найвірогідніше, у такий спосіб поет відтворює схвильований стан ліричного героя, який передчуває і боїться, що трапиться щось погане.

Четверта строфа також завершується складним реченням. Часовий маркер “since then” (“Since then, keen lessons that love deceives”), – ретроспектива в менш далеке минуле, яка дозволяє поетові подорожувати у часі та просторі й вивчати “lessons” – «уроки» – мова йде про життєвий досвід, тобто ті моменти, коли поступово згасало кохання через оману/одурення. Мабуть, «гіркий» є найкращим еквівалентом перекладу епітета “keen”, який характеризує невдалий (гіркий) життєвий досвід непорозумінь, сварок, що спричинили розрив стосунків. З плином часу настає сувора реальність – любов перетворилась на брехню, ліричний герой втратив надію на пошук в ній справжньої істини. Якщо брати до уваги етимологічне значення виразу to wring (one’s) hands – щільно стиснути руки або пальці – цей жест є індикатором переживання або болю [12], то автор зараз за допомогою тактильного мікрообразу “And wrings with wrong” (алітерація приголосного звуку [r]) передає свої страждання, сформовані в той час після невдалих стосунків; ці міцні стискання рук можуть слугувати символом подальших невдалих стосунків і передбаченням лиха, адже вони, як і “keen lessons”, нагадують обличчя коханої.

Останні рядки “and the God curst sun, and a tree, // And a pond edged with grayish leaves” побудовані на основі полісиндетону: надмірне використання сполучника “and” робить висловлювання монотонним. Більш того, шляхом перефразування першої строфи Томас Харді створює ефект циклічності, ліричний герой просто повертається до стосунків, але не може рухатися далі. Однак речення не повторюється за змістом, існують зрушення в зображенні; наприклад, ставок, «обрамлений сіруватим листям» свідчить про те, що на землі більше опалого листя, ніж «декілька» у першій строфі. Ідея опадання листя – одна з причин смерті, тому цей образ може призвести до подальшого руйнування їхніх стосунків.

Складним для розуміння є остання строфа: оповідач з усіх сил намагається здійснити подорож від розбитого серця до знаходження причини розбрату, проте зазнає поразки і повертається у початковий стан. Можливо, саме через відсутність прогресу оповідач відчуває стільки гіркоти. Жорстока реальність цього вірша полягає в тому, що читач ніколи не дізнається, що викликало такий гнів та лють. Очевидним припущенням

буде невірність, але ця гіпотеза не знаходить прямого підтвердження в жодному рядку.

За своєю будовою вірш складається з чотирьох строф, кожна з яких має кільцеве римування АВВА; однак різний тип рими за ідентичністю та схожістю [1, с. 128]. Наприклад, знаходимо повну/ідентичну (full/identical) риму (day – gray, sod – God, thing – a-wing); eye rhyme (rove – love) – ідентичність літер, проте різне звучання; неповна голосна рима (incomplete vowel/slant), де голосні склади у відповідних словах однакові, але приголосні різні: ago – fro, die – thereby, deceives – leaves, me – tree. Завдяки поєднанню ямбів та анапестів ритмічність вірша є неоднорідною; пунктуація уповільнює темп розповіді, найбільше це помітно в останній строфі.

Поезія “Neutral Tones” передає меланхолійний настрій ліричного героя: похмура образність викликає сцену порожнечі та втраченої радості життя. У вірші автор наводить той самий доленосний день взимку, коли двоє закоханих зустрічаються, можливо, востаннє, щоб вирішити, чи варто продовжувати їхні стосунки. Дія відбувається у сільській місцевості або в парку, де немає жодного сонячного променю (який міг би пролити світло на ситуацію). Примітним є той факт, що найчастіше у романтичній поезії природа є інструментом віддзеркалення прекрасного, але цей вірш – винятковий, оскільки з найперших рядків опис природи інтерпретується в уяві читача як похмурий холодний образ. Відсутність слухних слів для діалогу, підозра та недовіра, питання без відповіді, болісно брехливі посмішки – усе це створює сумну атмосферу невдалого кохання. Здається, ніби ліричний герой віддав свою душу і серце найближчій коханій людині, яка залишила його з гіркотою та почуттям використання і ображенням. Важко стверджувати впевнено, чи є ліричний твір автобіографічним, чи існував прототип ліричного героя, або це зовсім вигадана історія Томасом Харді.

Після першого прочитання вірша стає зрозумілим суть його назви: існує якась невизначеність. З одного боку, оповідач рефлексує, він не сподівається на щасливе майбутнє, навпаки, оглядається назад і згадує цю, імовірно, остаточну зустріч, коли обидва закоханих змирилися з тим, що їхні стосунки закінчилися, їх неможливо оживити; а з іншого – фінал залишається відкритим. Окрім того, невизначеність у творі підкреслюється на початку кольором “gray”, а в кінці – “grayish”. Немає чіткого розподілу на біле і чорне – сірий є поєднанням цих двох діаметрально протилежних кольорів; він символізує щось нудне, неживе або, можливо, просто «нейтральне». Мабуть, це своєрідна паралель того, що листя було сірим і тьмяним, як

і почуття оповідача до своєї коханої; він відчуває себе пораненим й обманути любов'ю. Безпристрасна атмосфера наявна не тільки у назві й початковій сцені біля ставка, де мало насичених чітких кольорів, але й у тому, що в людині, з якою говорить ліричний герой, немає почуттів. У такий спосіб посилюється сприйняття нейтрального тону, важко зрозуміти хто правий, а хто винний; де правда і кривда.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, інтерес до розуміння художнього тексту у сфері сьогоденної філологічної науки характеризується необхідністю вдосконалення ерудиції та естетичного світобачення людини. Уміння правильно інтерпретувати текст дозволяє долучатися до авторського бачення світу; безперервне занурення у глибини художніх творів уособлює подорож у часі і просторі. На прикладі лінгвостилістичного аналізу особливостей мови, поетики віршування, основних стилістичних троп та фігур художнього тексту доходимо висновку, що загадковість й невизначеність вірша “Neutral Tones” породжує драматичну напругу, яка викликає у реципієнта бажання дізнатися більше про передісторію оповідача та що ж насправді відбулося між закоханими людьми. Томас Харді майстерно змальовує життєву ситуацію і дає можливість читачеві шукати власне пояснення описаних подій, а дослідникові – багату палітру для вивчення індивідуального стилю митця англійської літератури Вікторіанської епохи кінця XIX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка. Москва : URSS, 2010. 336 с.
2. Гороть Є. І. Великий англо-український словник : словник. Вінниця : Нова книга, 2011. 1700 с. URL: <https://e2u.org.ua/> (дата звернення: 22.04.2022).
3. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
4. Линтвар О. Лінгвостилістичний аналіз художнього тексту як предмет наукового дослідження. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах* : зб. наук. пр. Нац. авіац. ун-т. Київ, 2015. Вип. 32. С. 59–71.
5. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
6. Ходаковська Н. Г. Віршований текст як об'єкт лінгвістичного дослідження *World Science*. 2020. № 2 (54), т. 2. С. 52–58. URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/28022020/6941 (дата звернення: 22.04.2022).
7. Чистякова О. С. Лінгвостилістичний аналіз художнього тексту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2016. Вип. 60. С. 297–299.
8. Collins English Dictionary – Complete and Unabridged, 12th Edition 2014. URL: <https://www.collinsdictionary.com/> (дата звернення: 22.04.2022).
9. Crews J. Forest and tree symbolism in folklore. URL: <http://www.fao.org/3/y9882e/y9882e08.htm#TopOfPage> (дата звернення: 22.04.2022).
10. Hardy T. The collected poems of Thomas Hardy. Wordsworth Editions, 1994. 917 p.
11. Millgate M. Thomas Hardy. Encyclopedia Britannica. 2021. Thursday March 4. URL: <https://www.britannica.com/biography/Thomas-Hardy> (дата звернення: 22.04.2022).
12. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/> (дата звернення: 22.04.2022).
13. Pinion F. B. A Commentary on the Poems of Thomas Hardy. London : Macmillan, 1976. 293 p.

REFERENCES

1. Galperin, I. R. (2010). Stylistics of English language. [Stilistika angliyskogo yazyka]. Moskva : URSS. [In Russian]
2. Horot, Ye. I. (2011). Great English-Ukrainian dictionary : dictionary. [Velykyi anhlo-ukrainskyi slovnyk : slovnyk]. Vinnytsia : Nova knyha. Retrieved from: <https://e2u.org.ua/>
3. Kovaliv, Yu. I. (2007). Literary Encyclopedia: In two volumes. [Literaturoznavcha entsyklopediia: U dvokh tomakh.] Vol. 1 Kyiv : “Akademiia”. [In Ukrainian]
4. Lyntvar, O. (2015). Linguostylistic analysis of the literary text as a subject of scientific research. [Linhvostylistychnyi analiz khudozhnoho tekstu yak predmet naukovooho doslidzhennia.] *Humanities education in technical higher educational institutions* : Collection of scientific works of National aviation university. Kyiv. 32. Pp. 59–71. [In Ukrainian]
5. Matsko, L. I., Sydorenko, O. M. & Matsko, O. M. (2003). Stylistics of the Ukrainian language : a textbook, ed. Matsko, L. I. [Stylistyka ukrainskoi movy : pidruchnyk / za red. L. I. Matsko]. Kyiv : Vyshcha shkola. [In Ukrainian]
6. Khodakovska, N. H. (2020). Poetic text as an object of linguistic research. [Virshovaniy tekst yak obiekt linhvistychnoho doslidzhennia] *World Science*. 2 (54), vol. 2. Pp. 52–58. Retrieved from: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/28022020/6941 [In Ukrainian]
7. Chystiakova, O. S. (2016). Linguostylistic analysis of the literary text. [Linhvostylistychnyi

- analiz khudozhnoho tekstu.] *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: Philological.* [Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii: Filolohichna.] 60. Pp. 297–299. [In Ukrainian]
8. Collins English Dictionary – Complete and Unabridged, (2014). 12th ed. Retrieved from: <https://www.collinsdictionary.com/>
 9. Crews, J. Forest and tree symbolism in folklore. Retrieved from: <http://www.fao.org/3/y9882e/y9882e08.htm#TopOfPage>
 10. Hardy, T. (1994). The collected poems of Thomas Hardy. Wordsworth Editions.
 11. Millgate, M. (2021). Thomas Hardy. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from: <https://www.britannica.com/biography/Thomas-Hardy>
 12. Online Etymology Dictionary. Retrieved from: <https://www.etymonline.com/>
 13. Pinion, F. B. (1976). *A Commentary on the Poems of Thomas Hardy*. London : Macmillan.

УДК 811.111:[378:014:008
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-18>

АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА ДОСЛІДНИКА І РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ АКАДЕМІЧНОМУ ПИСЬМІ

Коляда Е. К.

*кандидат філологічних наук, професор,
професор, завідувач кафедри практики англійської мови
Волинський національний університет імені Лесі Українки
просп. Волі, 13, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0002-5437-1320
elina.koliada@vnu.edu.ua*

Калиновська І. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови
Волинський національний університет імені Лесі Українки
просп. Волі, 13, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0002-3406-1456
kalynovska@vnu.edu.ua*

Ключові слова: академічна культура, англomовне академічне письмо, комунікативна стратегія толерантності, тактика, прийом.

У статті йдеться про академічну культуру дослідника загалом і її відображення в академічному письмі. Академічна культура дослідника – це сукупність моделей поведінки особистості, культури навчання, академічної грамотності, доброчесності, толерантності, що формуються в освітньому середовищі. Власне, в академічному письмі важливим є дотримання цінностей академічної доброчесності, до яких належить толерантність як чинник конструктивної співпраці, вміння визнавати, поважати й цінувати різноманіття наук, сфер дослідницьких інтересів, наукових поглядів та ідей, дослідницьких принципів і методів. Неприпустимою є будь-яка дискримінація з причин гендерної, етнічної, національної приналежності, мови, політичних та релігійних поглядів, суспільного чи фінансового статусу, а також на підставі приналежності до певних наукових шкіл чи установ.

У статті окреслено основні риси академічної культури науковця, описано сутність стратегії толерантності в англomовному академічному письмі, досліджено прийоми як складники тактик реалізації стратегії толерантності в англomовному академічному письмі й проаналізовано мовні засоби їхнього втілення. У результаті аналізу ілюстративного матеріалу виявлено три комунікативні тактики реалізації стратегії толерантності в англomовному академічному письмі: тактику демонстрації відносності думки автора, тактику делікатності висловлення і тактику співробітництва. З'ясовано, що тактика демонстрації відносності думки автора знижує категоричність висловлення й актуалізується за допомогою таких прийомів, як: підкреслення суб'єктивності думки автора, припущення, деактуалізації чинника автора. Визначено, що тактика делікатності висловлення актуалізується прийомами пом'якшення формулювання, обмеження достовірності твердження часовими рамками, подвійного заперечення. Доведено, що тактика співробітництва актуалізується прийомами залучення читача до дослідження та передбачення його можливої реакції. Реалізація стратегії толерантності в англomовному академічному письмі безпосередньо

залежить від обраних дослідником тактик, а толерантність як чинник конструктивної співпраці, вміння визнавати, поважати й цінувати наукові погляди та ідеї інших науковців, різноманіття сфер їхніх дослідницьких інтересів, особливостей життєдіяльності і світогляду тощо репрезентує академічну культуру дослідника.

RESEARCHER'S ACADEMIC CULTURE AND THE IMPLEMENTATION OF THE COMMUNICATIVE STRATEGY OF TOLERANCE IN ENGLISH ACADEMIC WRITING

Koliada E. K.

*Candidate of Philological Sciences, Professor,
Head of the Conversational English Department
Lesya Ukrainka Volyn National University
Voli Avenue, 13, Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5437-1320
elina.koliada@vnu.edu.ua*

Kalynovska I. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Conversational English Department
Lesya Ukrainka Volyn National University
Voli Avenue, 13, Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3406-1456
kalynovska@vnu.edu.ua*

Key words: *academic culture, English academic writing, communicative strategy of tolerance, tactic, technique.*

The article deals with the academic culture of a researcher in general and its reflection in academic writing. The researcher's academic culture is a complex whole which includes models of individual behaviour, a learning culture, academic literacy, integrity, and tolerance formed in the educational environment. In fact, in academic writing it is important to adhere to the values of academic integrity, which include tolerance as a factor of constructive cooperation, the ability to recognize, respect and appreciate diversity in sciences, areas of research interests, scientific views and ideas, research principles and methods. Any discrimination based on gender, ethnicity, nationality, language, political and religious views, social or financial status, as well as on the basis of affiliation with certain scientific schools or institutions is unacceptable.

The article outlines the main features of a researcher's academic culture, describes the essence of the communicative strategy of tolerance in English academic writing, examines techniques as components of tactics implementing the strategy of tolerance in English academic writing and analyses linguistic means of their implementation. The analysis of illustrative material has revealed three communicative tactics implementing the strategy of tolerance in English academic writing: a tactic demonstrating the relativity of the author's opinion, a tactic of delicacy of expression, and a tactic of cooperation.

It has been found that the tactic demonstrating the relativity of the author's opinion is a downtoner and is actualized by such techniques as: emphasis of the subjectivity of the author's opinion, assumption, and decasualization of the author's factor. It has been determined that the tactic of delicacy of expression is actualized by the techniques of softening the wording, limiting the veracity of the assertion by the time frame, and double negation. It has been proved that the tactic of cooperation is actualized by the techniques

of involving the reader in the research and anticipating his/her possible reaction. The implementation of the strategy of tolerance in English academic writing directly depends on the tactics chosen by a researcher. Tolerance as a factor of constructive cooperation, the ability to recognize, respect and appreciate the scientific views and ideas of other scientists, the diversity in their research interests, features of life and worldview, etc., represents the academic culture of a researcher.

Постановка проблеми. Процес модернізації освітньої сфери визначається станом розвитку академічної культури, у закладах вищої освіти зокрема. Як зазначено у Бухарестській декларації з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському регіоні (The Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region), університети повинні усіляко сприяти утвердженню найвищих моральних цінностей і норм, які важливі для академічного, культурного й політичного розвитку співробітників університету та студентів, а також впливають на моральне обличчя суспільства в цілому; етичні норми повинні пропагуватися не тільки на словах, потрібно реалізовувати їх на практиці у всіх аспектах університетського життя [6].

У підготовці бакалаврів і магістрів в університетах є певні напрацювання стосовно формування академічної культури. Запровадження курсів з академічного письма якраз створює необхідне підґрунтя для реорганізації академічної культури, власне утвердження академічної доброчесності, ключовими цінностями якої є чесність, довіра, справедливість, повага чи толерантність, відповідальність та підзвітність. Відомо, що основою академічного письма є металінгвістичні вміння і навички, тобто вміння читати і розуміти текст, аналізувати його, читати написане критично, а також формулювати індивідуальну, авторську і конкретну позицію тощо [3, с. 7]. Аналіз показує, що проблема відображення академічної культури в академічному письмі є на часі, а питання реалізації стратегій і тактик толерантності в англomовному академічному письмі потребують особливої уваги германістів, що складає актуальність цієї роботи.

Отже, **мета дослідження** – розглянути втілення комунікативної стратегії толерантності в англomовному академічному письмі в контексті академічної культури дослідника. Для досягнення мети необхідно вирішити низку **завдань**: описати основні риси академічної культури науковця; виокремити й проаналізувати тактики і прийоми реалізації комунікативної стратегії толерантності в англomовному академічному письмі.

Об'єктом дослідження виступають мовні засоби реалізації комунікативної стратегії толерантності в англomовному академічному письмі.

Предметом дослідження є тактики і прийоми реалізації комунікативної стратегії толерантності в англomовному академічному письмі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженню академічної культури та окремих її елементів приділяли увагу зарубіжні (Д. Джонс, К. Батерфілд, Т. Бечер, П. Мендоза та ін.) й українські вчені (М. Вовк, О. Семенов, Г. Хоружий та ін.). Насамперед, академічна культура – це сукупність способів і методів діяльності університетської спільноти, її системна інтегрована якість, що відбиває досягнутий рівень розвитку [5]. Академічна культура дослідника – це сукупність моделей поведінки особистості, культури навчання, академічної грамотності, доброчесності, толерантності, що формуються в освітньому середовищі і реалізуються в діалоговій взаємодії учасників освітніх академічних практик [4, с. 7].

Академічне письмо належить до сфери академічної культури разом із академічною діяльністю університетської спільноти, академічними інститутами й академічною комунікацією [2, с. 148]. Важливим є дотримання цінностей академічної доброчесності, до яких відносяться: 1) чесність і порядність; 2) верховенство права; 3) відповідальність та дотримання авторських прав; 4) взаємоповага; 5) толерантність та недискримінація; 6) прозорість та доступність; 7) академічна грамотність; 8) орієнтація на якість; 9) партнерство та взаємодопомога; 10) імперативність академічної доброчесності [1, с. 164]. Вчені мають утверджувати й дотримуватися принципу толерантності у своїй професійній діяльності. Слід визнавати, поважати й цінувати різноманіття наук, сфер дослідницьких інтересів, наукових поглядів та ідей, дослідницьких принципів і методів. Неприпустимою є будь-яка дискримінація з причин гендерної, етнічної, національної приналежності, мови, сексуальної орієнтації, політичних та релігійних поглядів, суспільного чи фінансового статусу, а також на підставі приналежності до певних наукових шкіл чи установ [1, с. 166].

Проведений аналіз ілюстративного матеріалу дав змогу виявити три комунікативні тактики реалізації стратегії толерантності в англomовному академічному письмі: **тактику демонстрації відносності думки автора, тактику делікатності висловлення і тактику співробітництва.**

Тактика демонстрації відносності думки автора втілюється за допомогою таких прийомів:

1. Прийом підкреслення суб'єктивності думки автора, що знижує категоричність висловлення шляхом акцентування суб'єктивності останнього за допомогою:

1) дієслів, що виражають думку (погляд), припущення, пропозицію, рекомендацію: *assume, believe, presume, suggest, think* etc. Наприклад: (1) *I **assume** that this suffix is followed by a theme vowel: aa in the imperfect and e in the future* [7, p. 185]; (2) *I **believe** that such understanding may grow out of analyses of conversation in the spirit and tradition that has hitherto been applied to literary language* [16, p. 192]; (3) *I **suggest** that criterion (d) should always be maintained, so that an agentless passive only be recognized when there is some explicit formal marking; such constructions are found, for the most part, in accusative and also in split-S languages* [11, p. 147]; (4) *I **think** that that kind of reasoning does go on* [10, p. 136]; (5) *This is a valid concern where a language's colour vocabulary is studied exclusively from the point of view of hue, saturation and brightness, but I **would** certainly **not recommend** such a methodology in isolation* [8, p. 7];

2) виразів для висловлення власної думки: *to my/our knowledge, in my/our view, in my/our opinion* тощо. Наприклад: (6) *And also, **to my knowledge** at least, there is no really principled account of many island conditions* [10, p. 152]; (7) ***In my view**, scientific creativity depends on two facts: on the one hand, on an intrinsic property of mind, and on the other, on a combination of social and intellectual conditions* [9, p. 75]; (8) *At this point a two-second pause attests to the breakdown in communication, at least **from my point of view*** [16, p. 74].

2. Прийом припущення, що реалізується:

1) дієсловами *seem, appear, look*, які означають, що щось комусь здається. Наприклад: (9) *And there are certainly a fair number of dependent-marking languages that **appear** to be pivotless* [11, p. 145]; (10) *The semantics of expressions **seems** to break up into two parts, at least: what was at one time called Deep and Surface Structure interpretation. It **seems** there are just different kinds of semantic properties: exactly how they subdivide is not entirely clear, but you can see some differences* [10, p. 113]; (11) *These words **look** similar because French, Spanish and Catalan are all 'sister' languages belonging to the Romance group* [8, p. 164];

2) прислівниками та прикметниками зі значенням можливості, вірогідності, припущення: *possibly, probably, presumably, apparently, likely, unlikely* etc. Наприклад: (12) ***Presumably**, these external systems distinguish among various kinds of semantic relations, and prefer to have them signaled in different ways* [10, p. 121]; (13) *Proto-*

*Australian **most probably** had accusative inflection on pronouns and ergative on nouns* [11, p. 201]; (14) *So when speakers from different parts of the country, or of different ethnic or class backgrounds, talk to each other, it is **likely** that their words will not be understood exactly as they were meant* [17, p. 13]; (15) *It is therefore **unlikely** that paradigmatic rigidity can be attributed entirely to semantics* [7, p. 28];

3) модальними дієсловами, що виражають можливість, припущення: *can, could, may, might* etc. Наприклад: (16) *These splits **can** be conditioned by one or more of a variety of factors* [11, p. 55]; (17) *No one **could** deny that men as a class are dominant in our society, and that many individual men seek to dominate women in their lives* [17, p. 18]; (18) *In American culture the term 'human rights' is highly esteemed, but it **may** be viewed by another culture as another kind of American product to be sold to an international market* [15, p. 221]; (19) *This **might** be taken as an instance of 'patientless antipassive'* [11, p. 147];

4) іменниками, прикметниками та дієсловами на позначення схильності: *aptitude, inclination, tendency, liable, tend* тощо. Наприклад: (20) *In the pace of change, first principles are **liable** to disappear as the short-term maneuvers necessary for survival occupy practitioner's time and effort* [19, p. 28]; (21) *In spite of its deliberate emphasis upon the social nature of the sign systems examined, semiotics **tends** to be highly abstract and at times seemingly impenetrable* [18, p. 180]; (22) *Let us now cross the Pyrenees and scrutinize the situation in Spain, focusing our attention on the easily most celebrated sound change undergone by Latin in that former province of the Republic and the Empire, namely the **tendency** toward disappearance of f- via h-, particularly in word-initial position; please note my cautious use of the label 'tendency'* [14, p. 506].

3. Прийом деактуалізації чинника автора, який виражається за допомогою:

1) пасивних конструкцій з дієсловами, що позначають роздуми, судження, передбачення, пропозиції: *believe, consider, regard, think, suggest, suppose* тощо. Наприклад: (23) ***It has been argued** that output is nothing more than a sign of the second language acquisition that has already taken place, and that output serves no useful role in SLA except possibly as one source of (self-)input to the learner* [19, p. 125]; (24) *Yet language **is presumed** to have been spoken by Homo Sapiens during many tens (perhaps hundreds) of millennia* [11, p. 182]; (25) ***It has been suggested** that this operation occurs after Spell-Out on the grounds that it affects solely PF representations* [12, p. 152];

2) займенників *some, other, a few, many* тощо. Наприклад: (26) *Finally, depending on their general philosophies, **some scholars** do and **others** do not*

operate with “expressive” change; a **few experts** attach overriding importance to the avoidance of homonymy and polysemy, while **others** belittle this factor; etc. [14, p. 219]; (27) **Many** scholars are now content to accept that neither universalist nor relativist tenets should be rejected in their entirety [8, p. 107].

Тактика делікатності висловлення актуалізується такими прийомами, як:

1. **Прийом пом’якшення формулювання**, що реалізується:

1) прислівниками міри й ступеня: *almost, nearly, somehow, somewhat, quite, rather, slightly* etc. Наприклад: (28) *In fact, the context is **almost** exactly the same* [16, p. 67]; (29) *In discussions on norms in relation to second language teaching, **quite** contradictory trends have tended to emerge* [15, p. 65]; (30) *From a configurationalist’s perspective the coming into being of composed affixes must be **rather** mysterious in the first place* [7, p. 149]; (31) *This **somewhat** skeptical assessment of current prospects differs from two prevalent but opposing views* [10, p. 61];

2) прикметниками *relative, comparative* та однокореневими прислівниками. Наприклад: (32) *Thus the Navajo inchoative offers **comparative** support for a step of postaspectual derivation* [7, p. 118]; (33) *Note further that cases involving wh-movement out of a subject NP (whether or not it also contains a possessive NP) are **comparatively** more deviant than the cases of wh-movement illustrated in (95-6)* [12, p. 196]; (34) *Some things are **relatively** stable* [10, p. 152].

2. **Прийом обмеження достовірності твердження часовими рамками**, на які вказують прислівники часу та прислівникові звороти (*still, at the moment, to date* etc.). Наприклад: (35) *The Ahtna dictionary contains all the verb themes recorded **to date** (a total of 1386), but only a selection of the many possible derivatives of each theme* [7, p. 110]; (36) *The work of the Centre for Language in Education at Southampton University has attempted to cross the boundaries between mother tongue, second language, and foreign language work, in order to clarify some of the areas in which we are **still** vague* [19, p. 34]; (37) *But we should not underestimate the fact that such an outcome **at the moment** seems almost unimaginable (page 184)* [8, p. 90].

3. **Прийом подвійного заперечення**: (38) *Such criteria of optimal design are a priori conceivable and **not unreasonable**, but clearly they are not what is intended here* [10, p. 106]; (39) *Modifying spelling, however, is **not without** problems* [13, p. 18].

Тактика співробітництва вербалізується такими прийомами:

1. **Прийомом залучення читача до дослідження**, який передбачає активний процес засво-

ення інформації читачем. Наприклад: (40) *Let us see what happens if we assume that the theme vowels are ordinary meaningful verb suffixes, which is to say that they work in the same way that the English suffix -ize works, simply as derivational affixes* [7, p. 19]; (41) *Let us consider a simple example to illustrate this point* [10, p. 6]; (42) *So we see that, if we take Widdowson’s concepts of analysability and accessibility, and relate them to analyst’s and user’s models of language, there are significant implications for how competence and performance may rely on parallel processes* [19, p. 97]; (43) *Don’t we have to assume a radical reanalysis from N to P at some point anyway? Probably not, if we accept the notion of gradience of word class membership* [7, p. 82]; (44) *I leave it to the reader to judge the appropriateness of these examples in the light of the points made at the beginning of this section, and in Sections II and III of the paper* [15, p. 191].

2. **Прийомом передбачення можливої реакції читача**, що свідчить про намагання автора продемонструвати турботу про читача. Наприклад: (45) *At the risk of boring the reader, I must reiterate a vital point before proceeding* [8, p. 110]; (46) *I will therefore not burden the reader with any terminology to separate the two sorts* [7, p. 32]; (47) *But (I hear my reader saying) what if the reader wishes not to resist?* [19, p. 341]; (48) *For more detail, I refer the reader to Hoeksema (1985)* [7, p. 84]; (49) *To a large extent these data are fortuitous, so it should be possible for the reader (and especially the instructor who is using this book) to provide additional evidence from a wide range of additional languages* [12].

Отже, в результаті аналізу виявлено три комунікативні тактики реалізації стратегії толерантності в англomовному академічному письмі: тактику демонстрації відносності думки автора, тактику делікатності висловлення і тактику співробітництва. Реалізація комунікативної стратегії толерантності в англomовному академічному письмі безпосередньо залежить від обраних дослідником тактик.

Висновки і перспективи подальших розробок. Важливим завданням вищої освіти є формування в дослідників толерантності як моральної якості особистості і стратегії спілкування. На основі вищевикладеного ми переконуємось у тому, що толерантність як чинник конструктивної співпраці, вміння визнавати, поважати й цінувати наукові погляди та ідеї інших науковців, різноманіття сфер їхніх дослідницьких інтересів, принципів і методів аналізу матеріалу, приналежність до певних наукових шкіл чи установ, гендерні, етнічні, національні, культурні аспекти тощо безпосередньо пов’язана з академічною культурою дослідника. Застосування комунікативної стратегії толерантності в академічному

письмі передбачає використання таких мовних засобів, які сприяють створенню комфортної інтелектуальної і психологічної взаємодії між автором і читачем.

Перспективою подальших досліджень є поглиблене дослідження мовних засобів втілення чесності, довіри, справедливості, поваги, відповідальності в англomовному академічному письмі в контексті академічної культури дослідника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : колективна монографія / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
2. Забіяка І. М. Теоретичні аспекти формування академічної культури студентів в умовах сучасного університету. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 51 (104). С. 144–150.
3. Ревуцька С. К., Зінченко В. М. Академічне письмо : навчальний посібник. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2019. 130 с.
4. Семенов О. М. Академічна культура дослідника: європейський та національний контексти : навчальний посібник. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 216 с.
5. Хоружий Г. Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2012. 320 с. URL: <https://bohdan-books.com/upload/iblock/714/71427a550cbe39f520325c1ea5a5d970.pdf>
6. The Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03797720500083922?journalCode=chee20>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. Aronoff M. Morphology Now. New York : SUNY Press, 1992. 227 p.
8. Biggam C. P. The Semantics of Colour: A Historical Approach. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 257 p.
9. Chomsky N. On Language: Chomsky's Classic Works: Language and Responsibility and Reflections on Language. New York : The New Press, 2017. 256 p.
10. Chomsky N. On Nature and Language. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 206 p.
11. Dixon R. M. W. Ergativity. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 271 p.

12. Freidin R. Syntax: Basic Concepts and Applications. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 283 p.
13. Liddicoat A. J. An Introduction to Conversation Analysis. New York : A&C Black, 2007. 333 p.
14. Malkiel Ya. From Particular to General Linguistics: Selected Essays, 1965–1978. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing, 1983. 659 p.
15. Smith L. English for Cross-Cultural Communication. New York : Macmillan Publishers Ltd, 1981. 248 p.
16. Tannen D. Conversational Style: Analyzing Talk Among Friends. Oxford : Oxford University Press, 2005. 244 p.
17. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation. New York : HarperCollins Publishers LLC, 2013. 352 p.
18. Trask R. L. Key Concepts in Language and Linguistics. London & New York : Psychology Press, 1999. 378 p.
19. Widdowson H. G. Principle and Practice in Applied Linguistics: Studies in Honour of H. G. Widdowson. Oxford : OUP Oxford, 1995. 431 p.

REFERENCES

1. Akademichna dobrochesnist: problemy dotrymannia ta priorytety poshyrennia sered molodykh vchenykh : kolektyvna monohrafiia. (2017). Dnipro : DRIDU NADU.
2. Zabiiaaka, I. M. (2016). Teoretychni aspekty formuvannia akademichnoi kultury studentiv v umovakh suchasnoho universytetu. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh, 51 (104), 144–150.
3. Revutska, S. K. & Zinchenko, V. M. (2019). Akademichne pysmo : navchalnyi posibnyk. Kryvyi Rih : DonNUET.
4. Semenov, O. M. (2021). Akademichna kultura doslidnyka: yevropeyskyi ta natsionalnyi konteksty : navchalnyi posibnyk. Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka.
5. Khoruzhyi, H. F. (2012). Akademichna kultura: tsinnosti ta pryntsyvy vyshchoi osvity. Ternopil : Navchalna knyha Bohdan. Retrieved from: <https://bohdan-books.com/upload/iblock/714/71427a550cbe39f520325c1ea5a5d970.pdf>
6. The Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region. Retrieved from: <http://www.tandfonline.com>
7. Aronoff, M. (1992). Morphology Now. SUNY Press.
8. Biggam, C. P. (2012). The Semantics of Colour: A Historical Approach. Cambridge University Press.

9. Chomsky, N. (2017). *On Language: Chomsky's Classic Works: Language and Responsibility and Reflections on Language*. The New Press.
10. Chomsky, N. (2002). *On Nature and Language*. Cambridge University Press.
11. Dixon, R. M. W. (1994). *Ergativity*. Cambridge University Press.
12. Freidin, R. (2012). *Syntax: Basic Concepts and Applications*. Cambridge University Press.
13. Liddicoat, A. J. (2007). *An Introduction to Conversation Analysis*. A&C Black.
14. Malkiel, Ya. (1983). *From Particular to General Linguistics: Selected Essays, 1965–1978*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
15. Smith, L. (1981). *English for Cross-Cultural Communication*. Springer.
16. Tannen, D. (2005). *Conversational Style: Analyzing Talk Among Friends*. Oxford University Press.
17. Tannen, D. (2013). *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. Harper Collins.
18. Trask, R. L. (1999). *Key Concepts in Language and Linguistics*. Psychology Press.
19. Widdowson, H. G. (1995). *Principle and Practice in Applied Linguistics: Studies in Honour of H. G. Widdowson*. OUP Oxford.

КОДИФІКАЦІЯ СТИЛІСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ У ДАВНЬОКИТАЙСЬКИХ МОВАХ ВЕНЬЯНЬ І БАЙХУА

Костанда І. О.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри китайської філології

Київський національний лінгвістичний університет

вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-5144-0941>

kostanda.iryana@ukr.net

Ключові слова: *кодифікація, стилістичні прийоми, форми тексту, види тексту, стандартизація.*

Одним із центральних понять при розгляді проблем формування та нормування мов є поняття кодифікації, зокрема в процесі кодифікації досліджують та фіксують стилістичні прийоми та засоби їх досягнення. Зважаючи на те, що літературній мові кожного народу у відповідні епохи властива своя власна система стилістичних прийомів, центром уваги нашого дослідження є кодифікація стилістичних прийомів та їх вираження у китайських мовах веньянь та байхуа. Дослідження зумовлене необхідністю розгляду стилістичних прийомів форм тексту мов веньянь та байхуа, а також літератури з кодифікації стилістичних прийомів форм тексту стародавнього Китаю. Комплексний аналіз засобів досягнення стилістичних прийомів форм тексту наочно ілюструє відмінність та оригінальність стилістичних прийомів форм тексту у мовах веньянь та байхуа, а також демонструє ідею наступності у формуванні означених вище мов. Розгляд стилістичних прийомів, етапів їх формування та кодифікації, показує важливість стилістичних аспектів для розвитку китайської мови та культури. Дослідження кодифікації стилістичних прийомів досягається через розгляд літератури, яка є носієм стилістичних прийомів, історію розвитку стилістичних прийомів у мовах веньянь та байхуа, аналіз особливостей стилістичних прийомів форм тексту. У роботі було використано зіставний метод, описовий метод для класифікації та інтерпретації досліджуваних мовних явищ, історичний та порівняльно-історичний методи. Досліджувались стилістичні прийоми та засоби їх досягнення у мовах веньянь та байхуа через процеси кодифікації та формування стилістичних прийомів мов веньянь та байхуа. Усебічний аналіз історії та концепції стилістичних прийомів у традиційних формах літератури та видів тексту може покласти початок новим науковим розвідкам у галузі стилістики та перекладознавства.

CODIFICATION OF STYLISTIC TECHNIQUES IN THE ANCIENT CHINESE LANGUAGES OF WENYAN AND BAIHUA

Kostanda I. O.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Chinese Philology
Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska str., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5144-0941
kostanda.iryana@ukr.net*

Key words: *codification, stylistic devices, text forms, types of text, standardization.*

One of the central concepts in considering the problems of formation and standardization of languages is the concept of codification, in particular in the process of codification explore and record stylistic techniques and means of achieving them. Given that the literary language of each nation in the respective eras has its own system of stylistic devices, so the focus of our study is the codification of stylistic devices and their expression in Chinese Wenyang and Baihua. The study is conditioned by the need to consider the stylistic methods of textual forms of the Wenyang and Baihua languages, as well as the literature on the codification of stylistic methods of textual forms of ancient China. Comprehensive analysis of the means of achieving stylistic methods of text forms clearly illustrates the difference and originality of stylistic methods of text forms in the Wenyang and Baihua languages, as well as demonstrates the idea of continuity in the formation of the above languages. Consideration of stylistic techniques, stages of their formation and codification, shows the importance of stylistic aspects for the development of Chinese language and culture. The study of the codification of stylistic devices is achieved through the review of literature that is the bearer of stylistic devices, the history of stylistic devices in the languages of Wenyang and Baihua, analysis of the peculiarities of stylistic methods of text forms. The comparative method, descriptive method for classification and interpretation of the studied linguistic phenomena, historical and comparative historical methods were used in the work. Stylistic methods and means of their achievement in the Wenyang and Baihua languages were studied through the processes of codification and formation of stylistic methods of the Wenyang and Baihua languages. A comprehensive analysis of the history and concept of stylistic devices in traditional forms of literature and types of text can give rise to new scientific research in the field of stylistics and translation studies.

Постановка проблеми. Стилістичними прийомами називають різні способи комбінування мовних одиниць одного рівня у межах одиниць вищого рівня. У давньокитайських мовах веньянь і байхуа функціонував ряд стилістичних прийомів, дослідження яких спрямоване на краще їх розуміння, так як саме вони сприяють отриманню найкращого ефекту виразності у процесі використання мови, створюють художність тексту та зумовлюють його художню цінність. Кодифікація стилістичних прийомів мови регулюється стилістичними нормами, знання яких необхідно для успішної комунікації.

Метою цієї наукової розвідки є дослідження кодифікації стилістичних прийомів, яка досягається через розв'язання таких завдань:

- 1) розгляд літератури, яка є носієм стилістичних прийомів;
- 2) дослідження історії розвитку стилістичних прийомів у мовах веньянь та байхуа;
- 3) аналіз особливостей стилістичних прийомів форм тексту.

Огляд літератури. Дослідженнями особливостей стилістичних прийомів китайської мови займалися Горелов В. І., Крюков М. В., Кучера С. Р., Лисевич І. С., Меньшиков Л. Н., Переломова Л. С., Поршнева Є. Б., Ріфтин Б. Л.,

Срмаков М. Е., Кобзев А. І., Малявін В. В., Ткаченко Г. А., Торчинова Є. А., Алефіренко Н. Ф., Баранов А. Н., Введенська Л. А., Горєлов В. І., Звєгінцев В. А., Кім В. С., Фаткулін Б. Г., Касарес Х., Козирєв В. А., Черняк В. Д., Соколов В., Софронов М. В., Цейтлін Р. М. та ін.

Однак досліджень, присвячених процесам кодифікації стилістичних прийомів форм тексту мов веньянь та байхуа, нами не було помічено,

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю дослідження стилістичних прийомів форм тексту мов веньянь та байхуа, а також літератури з кодифікації стилістичних прийомів форм тексту стародавнього Китаю. Комплексний аналіз аспектів стилістичних прийомів форм тексту потрібен для того, щоб наочно проілюструвати відмінність та оригінальність стилістичних прийомів форм тексту у мовах веньянь та байхуа.

Предметом дослідження є стилістичні прийоми та засоби їх досягнення у мовах веньянь та байхуа.

Об'єктом дослідження є процеси кодифікації та формування стилістичних прийомів мов веньянь та байхуа.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін 修辭 «стилістика» (пінйнь – хіу сі) складається з двох ієрогліфів, кожен з яких несе своє змістове навантаження: 修 передає значення «文辭» («художній текст», «літературний текст»), а 辭 передає значення «修饰» («прикрашати», «покращувати», «прикраси»), тобто разом означенні вище слова складаються у концепт «прикрашання літературного тексту» або, безпосередньо, «прикраси літературного тексту». Філософи традиційних течій (даосизм, конфуціанство) завжди виступали за те, щоб «риторика була заснована на ширості», тому теза «не вживай красивих фраз у тексті, не вживай красивих фраз на шкоду прагненням» стала основною вимогою давньокитайської стилістики («修辭立其誠», «不以文害辭, 不以辭害志») [1, с. 129]. Існує також думка, що риторика належить до об'єктивних законів, з яких складається феномен мовного спілкування і які сприяють посиленню ефекту мовного висловлювання («修辭指的是寓含在语言交际现象当中有利于提高语言表达效果的客观规律») [2, с. 62].

Теоретичні дослідження давньокитайської стилістики розпочались ще за династії Лян (梁朝, 502–557 рр.), зокрема книга Лю Се (劉勰, 465–522 рр.) «Вень Синь Дяо Лун» – у цій праці хоча переважно обговорюються форми тексту, однак багато матеріалу присвячено стилістиці, а також обговоренню її принципів, стилістики слів та речень, стилістичних прийомів, стилістичної оцінки, стилю і т. д. У цій роботі проведено ґрунтовний огляд головних засад давньокитайської стилістики, висловлено зрілу точку зору на

розвиток стилістичних процесів, кодифікування набутоків стилістики за кілька століть, а також, з позицій погляду теорії та системи, зроблено детальне резюме. Також можна назвати ще одну теоретичну працю зі стилістики часів династії Тан (唐朝, 618–907 рр.) філолога Ван Чанліня (王昌齡, 698–757 рр.) «Структура віршів» («诗格»), хоча ця праця позиціонувалася як трактат про теорію поезії, але у ньому також розглянуто велику кількість питань присвячених стилістиці. У працю включено стилістичну теорію поезії, стилістику слів і речень, стилістичні прийоми, ритмічну стилістику та ін. [3, с. 26].

Під впливом поширення на схід буддизму та індійської теорії ритму все більша увага стала приділятися дослідженням фонетики, а саме римі та ритму. У результаті це вплинуло на формування та розвиток стилістичних прийомів створення милозвучності тексту.

Зазначені вище фактори розвитку стилістики заклали основу для розвитку теорії традиційної стилістики за правління династії Сун (宋朝, 960–1279 рр.). Пізніше, за часів династій Юань (元朝, 1271–1368 рр.), Мін (明, 1368–1644 рр.) та Цин (清朝, 1636–1912 рр.) світська, міська література отримала великий розвиток. Від «розповіді» (说话), пізніше названої «оповіданням», поступово з'являються різні типи «розповідної» літератури (讲唱文学), а також розвивається драма та роман. Розвиток літератури неминуче позначився і на розвитку стилістики. Літературна форма «розповіді» лінгвістично близька до розмовної мови байхуа. Означені вище нові форми літератури (називані у деяких трактатах «популярною літературою» (俗文学)) уже не просто записуються для читання вголос, але стають повноцінною літературною формою з художньою та культурологічною цінністю. З давніх часів до сучасності ті, хто досліджував китайську стилістику, ігнорували стилістичний феномен у мовленні та популярній літературі, а об'єктами дослідження були вірші, історичні біографії, канони та ін. Поява великої кількості поетичних творів є головною особливістю династії Сун. Поетична стилістика охоплює широкий діапазон і поєднується з аналізом поетичних прикладів, дискусія є конкретною та глибокою, що свідчить про новий на той час рівень досліджень мікростилістики. Від періоду появи перших концептів стилістичної теорії за часів правління династії Вей (曹魏, 220–266 рр.), Цзінь (晉朝, 266–420 рр.), Південних та Північних династії (南北朝, 420–589 рр.), династії Суй (隋朝, 581–618 рр.) та Тан традиційна стилістика переходить до періоду свого становлення. Першою ознакою сформованості та зрілості стилістики як окремої галузі лінгвістики стала поява у 1170 році за періоду правління династії Південна Сун

(南宋, 1127–1279 pp.) трактату «Вень Цзе» («文则») авторства Чень Куо (陈騏, 1128–1203 pp.). У трактаті «Вень Цзе» Чень Куо підрозділяє метафори на 10 категорій: порівняння, метафори, аналогії, протилежні метафори, широкі метафори, короткі метафори, розгорнуті метафори, алюзії та пусті метафори (直喻, 隐喻, 类喻, 诘喻, 对喻, 博喻, 简喻, 详喻, 引喻, 虚喻) [4, с. 52]. Це найбільш докладне дослідження видів метафори у давніх творах зі стилістики. Також у трактаті йдеться не лише про ті стилістичні прийоми, які бажані у літературному тексті, але й про стилістичні помилки, а також про стилістичноправильне формування фраз та словосполучень, і навіть розглянуто, який стилістичний ефект можуть створювати в тексті допоміжні слова. Це важливі доповнення до трактату Лю Се «Вень Сін Дяо Лун».

Ще однією визначною працею, у якій було підсумовано та кодифіковано стилістичну теорію китайської мови, можна назвати «Колекцію літературної спадщини Хунані» («溇南遗老集») авторства Ван Жосюя (王若虚, 1174–1243 pp.), написану за часів правління династії Цзінь. У цій роботі проаналізовано ціле зібрання стилістичних помилок з таких видатних літературних праць, як «Ши цзін» (经书), «Історичні записи» (史记), «Нова література Тан» (新唐书) та ін. За династії Юань виходить ще одна праця зі стилістики «Мовні пастки» («文筌») авторства Чень Іцена (陈绎曾, ?–? pp.), яка мала великий вплив не лише на розвиток стилістики китайської мови, але й набула поширення у Японії [4, с. 59].

Часи правління династій Мін та Цін були періодом розвитку: насамперед, поступово сформувалася та зробила великий крок уперед стилістика драми та роману. За часів династії Мін Ван Цзіде (王骥德, 1540–1623 pp.) описав у праці «Цю лю» («曲律») першу стилістичну систему китайської драми. Він взяв за основу досвід розвитку драматичної критики, особливо драматичної риторики, з часів династії Сун. За династії Цін у Лі Юя (李渔, 1611–1680 pp.) виходить робота, присвячена китайській драматургії «Сяньцін Оу Цзі» («闲情偶寄»), окремі розділи праці присвячено текстовій стилістиці традиційних п'єс. Ці дві книги не тільки створили нову ситуацію в макродослідженні стилістики китайської мови у текстах опер, але й вплинули на розвиток стилістики у цілому. На додаток до цих двох спеціальних книг було багато робіт і есе зі стилістики мови у драмах династій Мін і Цін [5, с. 83]. Важливою формою нової стилістики стала стилістична критика, яка завжди додавалася до критичних оглядів художніх творів. За часів династій Мін та Цін з'явилася група відомих критиків, які, коментуючи відомі історичні романи, також висловлювали ряд поглядів на стилістику. Найуспішніша і най-

популярніша робота з критичної стилістики – це розширений коментар Цзінь Шентана (金圣叹, 1608–1661 pp.) до класичного роману «Річкові затони» («水浒传»), яка вийшла друком наприкінці династій Мін та на початку династії Цин. У той же час виходить розширений коментар Цзінь Шентана до класичної п'єси «Західний флігель» («西厢记»), і хоча зміст цього коментаря відноситься до твору драматичного спрямування, однак він мав великий вплив на формування ідей сучасної китайської стилістики [5, с. 84].

У давньокитайській мові існує багато стилістичних прийомів, які також перейшли і до сучасної мови путунхуа. Завдяки процесам кодифікації, які фіксували мовні явища для подальшого збереження в мові, було виділено вісім стилістичних прийомів, які стали основою давньокитайської писемної майстерності. Зокрема, стилістичні засоби, які зазвичай використовуються у поезії: метафора, персоніфікація, запозичення, перебільшення, подвійність, контраст, риторичне запитання, запитання, каламбур, інтертекстуальність, повтор (比喻, 拟人, 借代, 夸张, 对偶, 对比, 反问, 设问, 双关, 互文, 反复) [7, с. 97]. Дуже важливу функцію серед стилістичних прийомів виконує цитування. Цитування може зробити висловлену мову стислою, лаконічною, живою та виразною, вони корисні для стислого викладення складних ідей, надають вагомий аргументування власних поглядів і думок. Цитування, або алюзію (引用) можна розділити на три категорії: «цитата» (引文), «прецедент» (引事), «вступ» (引言).

Цитата (引文) – введення в текст цитат класиків у вигляді висловлювань для підвищення аргументації, виразності, художньої цінності тексту. Так зване цитування полягає у тому, щоб, цитуючи текст античних класиків, підвищити переконливість статті. Об'єктами цитування, окрім таких класичних книг, як «Ши цзін», «Лі шу», «І цзін», «Чунь цзю», також виступали історичні книги, філософські трактати, антології.

Прецедент (引事) – введення у текст цитування історичних обставин, вчинків історичних особистостей, історій, пов'язаних із видатними особистостями для підтвердження власних поглядів.

Вступ, або цитата-афоризм (引言) – цей термін розуміють як цитування відомих приказок, афоризмів, прислів'їв, балад (名言, 格言, 俗语, 谚语, 歌谣) та ін., які поширені в мові байхуа (тобто в простонародній мові).

Виділяють також:

1. Явне цитування (明引) – у тексті цитата наводиться окремо, без коментарів, інтерпретацій та текстових продовжень. Так, наприклад: «Конфуцій сказав: «З трьох людей, що йдуть (по дорозі), обов'язково (хоч один) може стати моїм вчителем» (孔子曰: «三人行, 必有我师») [4, с. 91].

2. Приховане цитування (暗引) – у тексті цитата наводиться у контексті вислову, трактування, подовжене інтерпретаціями. Так, наприклад: «Поразка – це мати успіху, тобі у жодному разі не можна про це забувати» (失败乃成功之母, 你千万不要气馁) [4, с. 102].

3. Точне цитування (正引) – джерело, що наводить цитату, умовно погоджується з її первісним змістом та ставиться до нотованого змісту позитивно; цитата використовується у чистому вигляді, без зміни її первісного значення: зміст, використаної цитати, в контексті повністю співпадає з первісним, оригінальним змістом. Так, розглянемо приклад з роману Цао Сюециня «Сон у червоному теремі»: «Ми у світі мертвих всі з залізними обличчями і позбавленні співчуття, не порівняти зі світом живих, де проявляють почуття та турботу, через що стикаються з багатьма перешкодами («我们阴间上下都是铁面无私的, 不比你们阳间瞻情顾意, 有许多的关碍处»·曹雪芹《红楼梦》). У цьому реченні ідіоматичний вислів «瞻情顾意» «проявляти почуття та турботу» використовуються у своєму первісному значенні без інших інтерпретацій.

4. Цитування-навпаки (反引), інша назва – «зворотне використання» (反用) – джерело, що наводить цитату, умовно не погоджується з її змістом та ставиться до змісту негативно і наводить цитату для подальшої критики її змісту. «Зворотне використання» також можна розділити на три види за формою:

1. Перший вид базується на тому, щоб дослівно передати, скопіювати оригінальний текст, а потім заперечувати або вносити зміни. Розглянемо приклад з твору Лу Сіня: «Конфуцій сказав: «Будувати правильно стосунки найважче з жінками та низькими людьми. Якщо наблизити їх до себе – вони стануть розв'язними, якщо віддалиш від себе – зненавидять». Жінки та низькі люди відносяться до одного класу, але не зрозуміло чи відносяться до цього класу і «жінка-мати». Даоські вчителі пізніших поколінь завжди висловлювали повагу до жінки-матері, проте, навіть якщо і так, то незважаючи на це, китайки, які є матерями, все ще зневажаються усіма чоловіками, окрім їх синів». (孔子曰: «唯女子与小人为难养也, 近之则不逊, 远之则怨». 女子与小人归在一类里, 但不知道是否也包括了她的母亲. 后来的道学先生们, 对于母亲, 表面上总算是敬重的了, 然而虽然如此, 中国的为母的女性, 还受着自己儿子以外的一切男性的轻» [8, с. 106].

2. Другий тип базується на тому, щоб безпосередньо змінити оригінальний текст цитати з метою змінити оригінальне значення на протилежне. Так, розглянемо приклад з твору «Різні записи про морські подорожі» авторства Чжу Цзицина: «Конфуцій, коли входив до імператор-

ської кумирні предків, то розпитував про все. І це до наших часів вважається історією з прекрасним прикладом. Проте коли ти сідаєш в човен, то краще за все ні про що не питати» («子入太庙, 每事问. ”至今传为美谈. 但你入轮船, 最好每事不必问») [8, с. 115].

3. Третій тип базується на тому, щоб процитувати основну думку оригінального тексту, а потім висловити заперечення. Розглянемо як приклад вірш поета доби Тан Лі Шань-іня «Цзя І»: «Коли імператор висловив бажання запросити добродішного чиновника для розмов, прославлений талант, пан Цзя, не мав собі рівних. Але, на жаль, півночі намарно просидів перед циновкою (імператора), (той) не питав про народ, а питав про нечисту силу та небожителів» (宣室求贤访逐臣, 贾生才调更无伦. 可怜夜半虚前席, 不问苍生问鬼神) [8, с. 120]. Цзя І за династії Хань був дуже талановитим державним діячем, який зазнав остракізму та вигнання. Перші дві строфи вірша означають, що імператор Вень Хань викликав вигнаного Цзя І до кімнати Сюань, що було дуже почесним в той час для учених. Третя строфа означає, що імператор Вень смиренно ставив запитання і уважно слухав. Четверта строфа розповідає, що імператор Вень Хань запитував не про життя народу та реальні події в світі, а про історії ілюзорних примар і богів. Третя і четверта строфа це цитата (天下苍生), в якій головна думка «цінувати видатні таланти підданих», проте Лі Шань-ін перетворив цю цитату на іронію, залишивши тільки натяк на першоджерело: імператор у дійсності не цінує таланти, а викликає лише жаль тим, що сам немає таланту до управління.

5. «Запозичене цитування» (借引). Існує два види «запозичених цитувань». Один видів називають «зміненим використанням» (改用), тобто вихідне значення оригінального тексту та значення, яке має бути виражене, не є ані подібними, ані протилежними, а лише пов'язані в певному аспекті, за певних обставин. Розглянемо приклад з «Виразів та слів зі світу людей» («人间词话») авторства Ван Говей (王国维): «І зараз, і у давнину видатні учні для великих вчинків були повинні осягнути три рубежі: «Вчора уночі під західним вітром зав'яли смарагдові дерева, один підіймаюся на високу башту, дивлюся у даль на шлях небокраю» – це є перший рубіж. «Пояс на одязі поступово ширшає (обмотується у більше обхватів), але наприкінці немає каяття, заради володаря згоден дійти до виснаження» – це є другий рубіж. «Тисячу разів я шукав його у натовпі, повернув голову, кинув раптовий погляд, а він якраз стоїть під світлом ліхтаря» – це є третій рубіж» («古今之成大事业大学问者, 必经过三种之境: 昨夜西风凋碧树, 独上高楼, 望尽天涯路» 此第一境也. «衣带渐宽终不悔, 为伊消得人憔悴.»

此第二境也。《众里寻他千百度，回头蓦见，那人正在灯火阑珊处。此第三境也。》清·王国维《人间词话》[4, с. 127]. У цьому відрізку кожна з цитат не несе свого прямого значення, а також трактування її значення не є головною метою, всі три цитати потрібні для різнопланового зображення головної думки: «Як стати видатною людиною». Перша цитата: «Вчора в ночі під західним вітром зав'яли смарагдові дерева, один підіймаюся на високу башту, дивлюся у даль на шлях небокраю» – це строфа з віршу «Метелик закохався в квітку» («蝶恋花») відомого поета доби Сун Янь Шу (晏殊, 991–1055 pp.), котра передає таке переносне значення «прагнути ідеалів». Друга цитата «Пояс на одязі поступово ширшає (обмотується у більше обхватів), але наприкінці немає каяття, заради государя згоден дійти до виснаження» – це строфа теж з віршу «Метелик закохався в квітку», несе таке первісне значення «поступово марніти через відсутність коханого, страждати від любовної туги», переносне значення «старанно, за будь яку ціну намагатися досягти успіхів, через служіння та навчання». Третя цитата «Тисячу разів я шукав його у натовпі, повернув голову, кинув раптовий погляд, а він якраз стоїть під світлом ліхтаря» – це строфа з віршу «Справа лазурового нефриту» («青玉案») відомого поета Сін Ціцзі (辛弃疾, 1140–1207 pp.) доби Сун, яка передає в тексті значення «відчути несподівану радість від випадкового відкриття».

Висновки і перспективи подальших розробок. Щодо загальної характеристики розвитку стилістики за династій Мін та Цін, то можна зробити висновок, що в ці часи лінгвістична та літературна теорія головною ідеєю мали «наслідування традицій», тому прогрес у розробці нових концепцій та підходів був незначним, більшість думок були спадщиною попередніх династій та розвивалися у руслі «наслідування давнини». Перша половина ХХ століття була періодом планомірного становлення засад стилістики сучасної китайської мови путунхуа. Кодифікація стилістичних прийомів вказує на те, що китайська філологічна теорія вступила в період самоусвідомлення, становлення та збереження ознак традиційного тексту. Традиційними стилістичними прийомами є: метафора, персоніфікація, запозичення, перебільшення, подвійність, контраст, риторичне запитання, запитання, каламбур, інтертекстуальність, повтор, цитування. Усі традиційні стилістичні прийоми продовжували своє існування в автентичному вигляді упродовж століть, але лише за часів правління династій Мін та Цін кодифікувались стилістичні прийоми з мови байхуа, а до цього періоду за всю історію китай-

ської філологічної традиції кодифікувались лише стилістичні форми та види текстів мови веньянь. Систематизований розгляд кодифікації стилістичних засобів, занотований у цьому дослідженні, надає поштовх для подальших наукових розвідок у галузі стилістичної кодифікації, її впливу на формування мовної норми та культури мови стародавнього та сучасного Китаю, може бути корисним для наукових розвідок у галузі лексикології та лексикографії, фонології та перекладознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. 朱立元. 美学大辞典. 上海: 上海辞书出版社, 2010. 997 с. 111.
2. 李索. 古代汉语语言修辞学. 天津: 天津人民出版社, 2000. 299 с. 222.
3. 李云逸. 王昌龄诗注. 北京: 中华书局, 2020. 160 с. 333.
4. 郭英德. 中国古代文体学论稿. 北京: 北京大学出版社, 1995. 224 с. 444.
5. 刘晓明. 戏剧文体与演剧的互动: 中国传统戏曲的分析进阶. 广州: 广东高等教育出版社, 2020. 362 с. 555.
6. 李南晖. 中国古代文体学论著集目 (1900–2014). 北京: 北京大学出版社, 2016. 504 с. 777.
7. 鲁迅. 古籍序跋试译. 福建: 福建师大出版社, 1977. 177 с. 888.

REFERENCES

1. Zhu Liyuan. *Meixue da cidian* [Aesthetics Dictionary]. Shanghai : Shanghai Dictionary Publishing House. [in Chinese]
2. Li Suo (2000). *Gudai han yuyan xiuci xue* [Rhetoric of Ancient Chinese Language]. Tianjin : Tianjin People's Publishing House. [in Chinese]
3. Li Yunyi. *Wang chang ling shi zhu* [Notes on Wang Changling's Poems]. Beijing : Zhonghua Book Company. [in Chinese]
4. Guo Yingde (1995) *Zhongguo gudai wenti xue lun gao* [Chinese Ancient Stylistics] Beijing : Peking University Press. [in Chinese]
5. Liu Xiaoming. (2020). *Xiju wenti yu yan ju de hudong: Zhong guo chuan tong xiqu de fenxi jin lu* [The Interaction between Drama Style and Drama: An Analytical Approach to Traditional Chinese Opera]. Guangzhou : Guangdong Higher Education Press. [in Chinese]
6. Li Nanhui (2016) *Zhongguo gudai wenti xue lunzhu ji mu (1900–2014)* [Collection of Works on Ancient Chinese Stylistics (1900–2014)]. Beijing : Peking University Press. [in Chinese]
7. Lu Xun (1977). *Guji xuba shi yi* [Preface and Postscript Translation of Ancient Books]. Fujian : Fujian Normal University Press. [in Chinese]

ОСОБЛИВОСТІ ОЙКОНІМІЇ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Крупеньова Т. І.

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-8887-0163
taniakrupenev@gmail.com*

Ключові слова: *ономастика, топонімія, географічні назви, астіонім, комонім.*

У статті проаналізовано ойконімію сучасної Одеської області. До проблем вивчення топонімів зверталось багато вчених-мовознавців, але й сьогодні є питання, які потребують детального розгляду. Топоніми містять інформацію, значно ширшу за лінгвістичну, дозволяють заповнювати прогалини в етногенетичних дослідженнях. Під час аналізу семантичних особливостей топонімів можна встановити лексеми, які стали поштовхом для створення географічних назв. Вибір при номінації тієї чи іншої ознаки як основної для даної реалії зумовлюється інтересами населення, які залежать від різноманітних соціально-економічних, психологічних та інших факторів. Ойконіми – власні назви населених пунктів, вони виступають історико-культурною спадщиною, оскільки висвітлюють історичні події, побут та культуру народу, звичаї та традиції. Нашу увагу зосереджено на ойконімах, адже населені пункти як матеріальні об'єкти найбільш чітко виокремлюються із навколишнього ландшафту. Виділено та систематизовано ойконіми Одещини. Матеріалом для дослідження слугували назви 1174 населених пунктів, серед яких є 19 міст, 33 смт, 23 селища і 1099 сіл, які об'єднані у 7 районів. Досліджено структурні особливості власних назв населених пунктів Одеської області. За структурою ойконіми було розподілено на прості, складні та складені. Найбільшу групу ойконімікону Одеської області становлять прості назви населених пунктів відапелятивного походження, які утворилися морфологічним способом. Стосовно словотвірного та структурного оформлення ойконімів, враховуючи тенденцію до універбації назв населених пунктів під час їх перейменувань, доведено, що прості ойконіми морфологічного способу деривації є найчисленнішою групою і становлять основу ойконімної системи Одещини, оскільки саме від них дуже часто утворювалися складні та складені назви інших способів словотвору. Встановлено, що за семантичними ознаками найбільше ойконімів Одещини походять від антропонімів, від назв водних об'єктів та інші види топонімів. Дослідження ойконімії є важливим аспектом у вивченні історії своєї країни, вони закарбували особливості нашого народу, його вподобання та специфіку.

FEATURES OF OYKONYMY OF THE ODESSA REGION

Krupenyova T. I.

PhD (Philology),

*Associate Professor in Ukrainian Philology and Methods of Teaching Professional Disciplines,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*

Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0001-8887-0163

taniakrupenev@gmail.com

Key words: *onomastics, toponymy, geographical names, astionym, comonym.*

The article analyzes the oykonomy of the modern Odesa region. Many linguists have addressed the problems of studying toponyms, but even today there are issues that need detailed consideration. Toponyms containing information much broader than linguistic, allow to fill gaps in ethnogenetic research. During the analysis of semantic features of toponyms it is possible to establish the tokens that became the push to creating geographical names. The choice in the nomination of a feature as the base for this reality is determined by the interests of the population, which in turn depend on various socio-economic, psychological and other factors. Oykonoms, the proper names of settlements, are historical and cultural heritage, as they cover historical events, life and culture of people, their customs and traditions. Our focus is on oykonoms, as settlements being material objects are most clearly separated from the surrounding landscape. The oykonoms of the Odesa region are singled out and systematized. The material for the study was the names of 1174 settlements, which includes 19 cities, 33 towns, 23 settlements and 1,099 villages united in 7 districts. The structural features of proper names of settlements of Odesa region are investigated. By structure, oykonoms were divided into simple, complex and compound. The largest group of oykonimikon in the Odesa region consists of simple settlement names formed morphologically. Regarding the word-forming and the structural design of oykonoms, taking into account the tendency to univerbate the names of settlements during their renaming, it is proved that simple oykonoms of morphological derivation are the most numerous group and form the basis of the oykonym system of Odesa region, having the most complex and compound names formed from them. It has been established that by semantic features most of the oykonoms of Odesa region are derived from anthroponyms, names of water bodies and other types of toponyms. The study of oykonomy is an important aspect in studying the history of one's own country, they have carved the features of our people, their preferences and specifics.

Постановка проблеми. Сучасне мовознавство посилює зацікавленість до аналізу ономастичних одиниць, а саме мовних одиниць на позначення такого різновиду реальної дійсності, якими є географічні об'єкти. Топонімікон охоплює географічний простір і цим створює специфічну систему певної території. Топоніми розглядають як соціальне явище, що відображає властивості об'єкта, подає їх крізь людське уявлення про даний об'єкт, акумулює та зберігає протягом віків важливу інформацію. Різновидом топоніму для позначення найменування населеного пункту є ойконім. Ойконіми містять інформацію про природні, економічні процеси людей, які проживають на певній території. Вони є значущою части-

ною лексичного складу мови, тому вивчення їх етимології, формування та перейменування має пізнавальне значення, тому що в них містяться «особливості місцевої географії, мови та історії тих народів, які населяли певну територію» [1, с. 11]. Назви населених пунктів характеризують духовну культуру народу, а також є фактичним матеріалом для етнографії. Варто зазначити, що ойконіми є історико-культурною спадщиною, адже вони відображають історичні події, побут та культуру народу, звичаї та традиції. На сьогодні ойконімія досліджується у мовознавстві, тому що вона допомагає сформувати цілісне значення про природу деяких назв, а також «семантика і структурно-морфологічна будова географічних

назв творить одну з підсистем мови, яка характеризується сукупністю однорідних за значенням твірних основ і формантів» [2, с. 14]. Українська ойконімія достатньо динамічно розвивається, адже в мовознавстві це нова галузь, яка потребує глибшого аналізу. Ойконімія є рухливою системою, адже з'являються нові міста та села, а також існує тенденція заміни нової назви старою, що найкраще характеризує мешканців цього регіону. Тому ойконімія є невичерпним джерелом фактичного матеріалу, який можуть досліджувати сучасні мовознавці, оскільки ойконіми об'єднують різні чинники становлення українського народу, у них можна прослідкувати й історичний та ментальний аспект їх формування. Основоположниками вітчизняної топоніміки є В. Жучкевич, Е. Мурзаєв, В. Ніконов, Є. Поспелов та ін., сьогодні топонімія активно досліджується у розвідках сучасних науковців. Актуальним у розвитку цього аспекту є вивчення ойконімії певних регіонів України. Існує низка досліджень присвячених ойконімікону певної території України, серед яких вагоме значення мають праці Д. Бучко, С. Вербич, О. Голінатого, Ю. Карпенка, В. Лучика, М. Торчинського, Є. Черняхівської, О. Шульган та ін. У наукових розвідках мовознавців охарактеризовано ойконімію багатьох регіонів України: Вінницької області (Л. Дика), Тернопільської області (І. Воляннюк), Прикарпаття (М. Габорах, В. Яцій), Сумської області (О. Іваненко), Полтавської області (А. Лисенко), Харківської області (Ю. Абдула), Хмельницької області (Н. Герета), Черкащини (І. Гонца), Поділля (М. Торчинський), а також Карпат (М. Худаш). Найґрунтовнішою працею у цьому напрямку є монографія Д. Бучко, який проаналізував 650 назв поселень Покуття й встановив «критерії, за якими здійснювалося іменування населених пунктів України» [1]. Однак комплексного наукового дослідження ойконімів Одеської області на сьогодні немає, що і зумовлює **актуальність** теми нашого дослідження.

Метою статті є комплексний лінгвістичний аналіз ойконімів сучасної Одеської області. Визначена мета реалізується шляхом виконання таких **завдань**: виділити та систематизувати ойконіми Одещини; дослідити структурні особливості власних назв населених пунктів Одеської області; схарактеризувати ойконіми з погляду їхньої семантики.

Предметом дослідження є топонімна лексика Одеської області, **об'єктом** – ойконіми Одещини, їхні семантико-функціональні особливості.

Матеріалом для дослідження стали назви 1174 населених пунктів, серед яких є 19 міст, 33 смт, 23 селища і 1099 сіл, які об'єднані у 7 районів. Фактичний матеріал взято з довідника «Адміністративно-територіальний устрій

областей України за 2021 р. Одеська область» [3], а також з енциклопедичного видання «Історія міст і сіл Української РСР» (1967–1974) [4].

Методи дослідження. Під час нашого дослідження було використано низку методів, серед яких провідну роль має описовий метод (який було використано для аналізу фактичного матеріалу), порівняльно-історичний (за допомогою якого аналізувались етапи формування назв населених пунктів); для підрахунку було застосовано статистичний метод.

Сучасні ойконімічні дослідження, спрямовані на системне вивчення явищ, розпочинаються найчастіше зі словотвірних студій, без яких не можуть бути успішними семантичні, етимологічні розвідки. Топоніми різних категорій необхідно вивчати в тісному зв'язку, щоб можна було говорити про первинність і вторинність тієї чи іншої назви, про її походження, семантичний відтінок. Ойконіми складають досить значний континуум української лексики. Необхідність їх дослідження диктується цілою низкою причин, пов'язаних як із лінгвістичними, так і з історичними даними. При системному вивченні ойконімів треба врахувати, що розвиток мовознавчої науки другої половини ХХ століття був в основному пов'язаний з вирішенням питання функціонування мовних одиниць і мови загалом, що передбачало широке застосування динамічного підходу до мови. Цей підхід найбільше пов'язаний із логіко-номінативним аспектом дослідження словотвірних одиниць. Скориставшись семантичною класифікацією К. Цілуйка, ойконіми Одеської області проаналізуємо за такими принципами:

1) ойконіми, в основах яких засвідчені антропоніми (550 лексем): *Вікторівка, Демидове, Мар'янівка, Михайлівка, Прохорове, Северинівка, Миколаївка, Антонюки, Василівка, Йосипівка, Макарове, Софіївка, Юрашеве, Адамівка, Іванівка, Балайчук, Шевченкове, Улянівка, Петрівка, Маркевичеве, Тарасівка, Олександрівка, Костянтинів, Вікторівка, Тимофіївка, Мартинівка, Шевченка, Борисівка, Сергіївка, Анатолівка, Антонівка, Данилівка, Володимирівка, Машенька, Самійлівка, Маразліївка, Ярославка, Ганнівка, Євгенівка, Єлизаветівка, Іванчанка, Матильдівка, Миколаївка, Олексіївка, Петрівськ, Фурманівка, Петрове, Григорівка, Роксолани, Маринівка, Федорівка, Євтодія, Агафіївка, Демидівка, Дмитрівське, Омелянівка, Романівка, Степанівка, Ілля, Кирилівка, Лібенталь*;

2) ойконіми, в основах яких засвідчені назви водних об'єктів та інші види топонімів (200 лексем): *Подільці, Тилігульське, Донське, Верхній Куяльник, Дунайське, Чорноморськ, Дністровець, Лиман, Струмок, Ставки, Зарічне, Приморське, Новоозерне, Задунайва, Лиманське, Сухий Лиман*;

3) ойконіми, в основах яких засвідчені назви осіб за професією, заняттям, статусом (95 лексем): *Чабанське, Капітанівка, Докторове, Рибальське, Фараонівка, Царичанка, Старокозаче, Десантне, Матроска, Міщанка, Шаманівка, Бондарі, Козацьке, Мирони, Мошняги, Болгарка, Ковалівка, Чоботарівка, Козаче, Серби, Казбеки, Чабанівка, Слюсареве, Ткаченка, Бессарабка, Майорське, Росіянівка, Гуляївка*;

4) ойконіми, в основах яких зазначено місце знаходження (70 лексем): *Ланове, Роздол, Верхній Куяльник, Нижній Куяльник, Амбарів, Кринички, Ставкове, Курортне, Приморське, Садове, Баштанівка, Підгірне, Південне, Над'ярне, Залізничне, Пасічне, Надрічне, Нагірне, Приозерне, Кордон, Дачне Берегове, Ставки, Парканці*;

5) найменування населених пунктів за ландшафтом (35 лексем): *Отрадна Балка, Левадівка, Рівне, Глибоке, Польове, Долинка, Кам'янка, Долинівка, Лугове, Прямобалка, Холмське, Ярове, Лісне, Коса, Зелена Балка, Роца, Плавні, Острівне, Степове, Балка, Ліски, Долинське, Котловина, Курган, Плоске, Шляхове, Балкове, Кучурган*;

6) ойконіми, в основах яких засвідчені відапелятивні імена з первинним значенням назв рослин, їх частин та плодів (80 лексем): *Березівка, Бузинове, Малинівка, Виноград, Виноградівка, Осинівка, Калинівка, Вишневе, Конопляне, Виноградне, Пшеничне, Тополине, Абрикосове, Роза, Орхівка, Вишняки, Кислиця, Лоцинівка, Трояндове, Пионянове, Вербове, Калини, Грабове, Липецьке, Ясенове, Дубове, Вільшанка, Квітка, Осички, Мандаринівка, Будячки, Грушка*;

7) ойконіми, в основах яких засвідчені відапелятивні імена з первісним значенням назв звірів, птахів, комах (60 лексем): *Чижове, Воробіївка, Баранове, Білка, Колове, Соколове, Вовкове, Жукове, Кролівка, Орлівка, Вовківське, Воронівка, Кінне, Жеребкове, Борсуки, Бобріцьке, Капустянка, Комарівка, Чайківка, Чайківське, Орел*;

8) ойконіми, в основах яких засвідчені відапелятивні імена різних тематичних груп (84 лексем): назви знарядь праці: *Коси*; продуктів харчування: *Сахарове, Маслове, Борщі*; предметів повсякденного вжитку: *Коритне, Точилове, Домниця*; назви за кольором: *Червоне, Жовте, Красне, Зелене, Оксамитне, Біленьке, Біле*; назви за ознаками: *Розкішне, Широке, Чарівне, Веселе, Вільне, Благодатне, Сухувате, Мирне, Сонячне, Переможне, Заможне, Нове*.

Вітчизняні та зарубіжні ономасти за семантикою твірної основи визначали різні групи ойконімів, але всі класифікації зводилися переважно до поділу власних географічних назв на відонімні та відапелятивні. Традиційно ойконіми за структурою поділяють на прості, складні та складені. Найбільшу групу ойконімікону Одеської області становлять

прості назви населених пунктів відапелятивного походження, яких виявлено 600 одиниць, серед них можна виділити ойконіми, які утворилися суфіксальним способом (450 онімів) за допомогою таких суфіксів: *-ов/-ев-*: *Берегове, Садове, Докторове, Трояндове, Пионянове, Цебрикове, Вишневе, Сахарове, Козлове, Соколове, Шерове, Бузинове, Січневе, Травневе, Польове, Усатове, Ранжеве*; *-ськ/-цьк-*: *Лиманське, Долинське, Вовківське, Блонське, Спаське, Чудське, Чабанське, Козацьке, Кам'янське, Холмське*; *-івк/-івк-*: *Путилівка, Комишівка, Орлівка, Виноградівка, Парканівка, Березівка, Веселинівка, Гуляївка, Косівка, Гвоздівка, Левадівка, Крижанівка, Калинівка, Цибулівка, Воробіївка, Малинівка, Заводівка, Капітанівка, Чайківка, Гаївка*; *-ок/-очок-*: *Глибоке, Широке, Струмок, Грибочок*; *-к-*: *Матроска, Кам'янка, Кудрявка, Сербка, Зірка, Долинка, Визирка, Кошарка, Кримпулька, Грушка*; *-ів-*: *Амбарів, Баштанків; Загнітків*; *-ян-*: *Конопляне, Зоряне, Водяне*; *-н-*: *Виноградне, Курортне, Кінне, Сінне, Оброчне, Переможне, Удобне, Коритне*; *-ин-*: *Сухине, Білине, Вижине, Гербине*; *-инк-*: *Сиротинка, Булдинка, Лізинка, Шкарбинка, Струтинка*; *-ичк-*: *Кринички, -ичн-*: *Залізничне, -як-*: *Вишняки, -иц-*: *Теплиця, Кислиця, Домниця, -ик/-ник-*: *Дальник, Топик, Куяльник*; *-ярк-*: *Ванярка*; *-ц-*: *Парканці*; *-ець-*: *Тростянець*. Префіксально-суфіксальним способом утворилися такі ойконіми відапелятивного походження: *Привільне, Приморське, Приозерне, Загір'я, Перехрестове*. Зафіксовано також ойконіми, які утворилися перенесенням загальної назви у власну: *Кулига, Лука, Дружба, Бугай, Тятри, Райки, Надія, Привілля, Орел, Виноградар, Бакиша, Галочі, Флора, Серби, Будеї, Балка, Кордон, Затока, Білка, Перемога, Роздол*.

Другу за чисельністю групу ойконімів Одещини становлять прості ойконіми відонімного походження, їх зафіксовано 350 лексем: *Вікторівка, Демидове, Мар'янівка, Михайлівка, Прохорове, Северинівка, Миколаївка, Антонюки, Василівка, Шевченкове, Улянівка, Петрівка, Маркевичеве, Тарасівка, Олександрівка, Тилігульське, Григорівка, Федорівка, Євтодія, Агафіївка, Романівка, Степанівка, Ілля, Кирилівка*. Більшість із них утворилися суфіксальним способом за допомогою суфіксів: *-івк/-івк-*: *Вікторівка, Тимофіївка*; *-ов/-ев-*: *Петрове, Юрашеве*; *-ськ/-зьк-*: *Тилігульське*; *-еньк-*: *Машенька*. Зафіксовано ойконіми, що утворилися від патронімів: *Багринівці* – *багринівці* «рід чи підлеглі Багрина» перейшов у назву населеного пункту з первісним значенням «поселення, яке заселяють багринівці»; *Дашківці* – *дашківці* «рід чи підлеглі Дашка – Данила» перейшов у назву населеного пункту з первісним значенням «поселення, яке заселяють дашківці»; *Дяківці* – *дяківці* «рід

чи підлегли Дяка» перейшов у назву населеного пункту з первісним значенням «поселення, яке заселяють дяківці»; *Іванцівці* – патронім *іванівці* «рід чи підлегли Івана» перейшов у назву населеного пункту з первісним значенням «поселення, яке заселяють іванівці».

Наступна група ойконімів Одещини – це складні ойконіми, що становлять 95 лексем, серед яких можна виокремити такі словотвірні моделі: поєднання прикметника з іменником-апелятивом: *Новоселиця, Благодатне, Чорноморське, Новоселівка, Новозаріцьке, Білозірка, Краснопілка, Новоселиця, Мирнопілля, Великорибальське, Старосілля, Сухолужжя, Новоозерне*; поєднання прикметника з іменником-онімом: *Новопетрівка, Новомиколаївка, Новомихайлівка, Новопавлівка, Новоантонівка, Новоборисівка, Новокостянтинівка, Старокостянтинівка, Малоцебрикове, Великомар'янівка, Малоярославець*; поєднання прикметника з прикметником: *Новокрасне*; поєднання іменника-оніма з іменником-апелятивом: *Слов'яносербка, Трудомирівка, Дружелюбівка, Краснопілля, Петродолінське*; поєднання іменника-оніма з іменником-онімом: *Петропавлівка, Поліно-Осипенкове, Ганно-Покровка, Кароліно-Бугаз, Семіно-Карпівка, Андріїво-Іванове*; поєднання іменника-апелятива з дієсловом: *Теплодар, Утконосівка*; поєднання числівника з іменником-апелятивом: *Першотравневе, Семисотка, Семихатки*.

Як зазначає Д. Бучко, поява та семантичне наповнення атрибутів у складених ойконімах завжди були зумовлені екстралінгвальними факторами, серед яких можна виділити: атрибути, які безпосередньо характеризують поселення за різноманітними ознаками; атрибути, які характеризують поселення за їх зв'язками, відношеннями до інших об'єктів на місцевості; атрибути, які характеризують поселення за їх відношенням до конкретної людини [1, с. 13]. Проаналізуємо складені назви поселень за видами атрибутів: *Нова Некрасівка, Нова Ковалівка, Нова Дофінівка, Нова Долина, Нова Іванівка, Новий Гребеник, Нова Шибка, Нові Чобручі, Нова Григорівка, Новий Мир, Нова Волярка, Нова Вільшанка* – ойконіми, атрибут яких характеризує поселення за його новизною. *Великі Ламзаки, Великий Дальник, Велике Бокове, Велика Василівка, Мала Кіндратівка, Мала Петрівка, Малий Фонтан, Малий Куяльник, Мала Олександрівка* – ойконіми, атрибут яких характеризує поселення за його розміром. *Зелена Балка, Червоний Яр, Червона Стінка, Зелений Гай, Червона Гірка* – ойконіми, атрибут яких характеризує поселення за певними кольорами. *Донська Балка* – ойконім, атрибут якого характеризує поселення за його зв'язком з іншими об'єктами на місцевості, оскільки атрибут *Донська* вказує на розташу-

вання поселення. *Нижній Куяльник* – ойконіми, атрибут яких характеризує поселення за його розташуванням. *Добрий Лук, Весела Балка, Веселий Кут* – ойконіми, атрибут яких характеризує поселення за його позитивною рисою. *Богданове Перше, Миколаївка Перша, Катеринівка Перша, Бобрик Перший, Бобрик Другий, Познанка Перша, Познанка Друга, Ясенове Перше, Ясинове Друге* – ойконіми, атрибут яких характеризує поселення за заномером розташування; *Сухий Лиман* – ойконіми, атрибут яких характеризує поселення за його малою кількістю води.

Отже, структурний аналіз ойконікону Одещини засвідчив, що серед усіх ойконімів найчисленнішу групу становлять прості назви відапелятивного походження (600 онімів), які утворилися переважно від назв рельєфу, місцевості, рослин та тварин. Другою групою за кількість назв поселень становлять прості ойконіми відонімного походження (350 лексем), які утворилися від імен та прізвищ людей, що, ймовірно, проживали на певній території. Менш поширеними виявилися складні (95 онімів) та складені назви (129 онімів) населених пунктів. Варто зауважити, що значна кількість ойконімів була утворена неморфемними способами: лексико-семантичним, лексико-синтаксичним та морфолого-синтаксичним. Одним із домінуючих способів творення ойконімів Одещини є лексико-семантичний, який реалізується двома шляхами: *онімізації* (перехід загальної назви у власну) і *трансонімізації* (перехід одного виду оніма в інший). *Онімізація* супроводжується кардинальною зміною функції першої назви стосовно другої. Аналогічне явище, напевно, має місце і в трансонімізації. Ці два види реалізації лексико-семантичного способу деривації ойконімів здійснюються без будь-яких формальних змін у структурі ойконімів стосовно їх етимонів, тобто апелятивів чи онімів. У граматичному відношенні ойконіми, утворені лексико-семантичним способом (в процесі онімізації і трансонімізації), мають форму однини або множини. Лексико-семантичним способом назви поселень утворилися такими шляхами: ойконіми, що виникли внаслідок онімізації апелятивів: назв одиничних або множинних примітних об'єктів: *Орел, Квітка, Грушка, Порт, Білка, Будячки, Кошари, Правда, Дубки, Ставки*; назв типів самих поселень: *Селище*, а також пізніші складені назви: *Нова Царичанка, Весела Балка, Нова Плахтіївка, Якимів Яр, Чорний Кут, Нова Григорівка, Нове Селище, Жовтий Яр*, тобто такі назви населених пунктів, етимони яких вказують на тип самого поселення; ойконіми, що виникли внаслідок трансонімізації: гідронімів: *Куяльник, Лиман*; антропонімів: *Ілля*; ойконімів: *Трибухи*; патронімів: *Дяківці, Осипівці*. Ойконіми, однойменні з апелятивами, етимони яких вказують

на тип поселення, творилися шляхом онімізації апелятивів, а ойконіми, однойменні з назвами просторових одиниць, тобто з назвами місцевостей, виникали не безпосередньо від однойменних апелятивів, а від омонімічних власних назв цих місцевостей, тобто шляхом трансонімізації мікротопонімів. Лексико-синтаксичним способом утворені такі назви поселень: *Білгород-Дністровський, Шевченкове-Кут, Христо-Ботеве, Семено-Карпівка, Коси-Слобідка, Петро-Євдокіївка, Андрієво-Іванове, Антоно-Ковач, Івано-Миколаївка*. Ойконіми морфолого-синтаксичного способу деривації виникли шляхом субстантивації колишніх означень у давніх атрибутивних складених назвах поселень: *Заможне, Нове, Веселе, Сухе, Нове, Красне, Чорна, Тихе, Мале, Козаче, Удобне, Широке, Плоске, Світле, Важне, Багате, Біле, Рівне, Зелене*.

Отже, найчастотнішим способом творення ойконімів є суфіксальний спосіб серед мофемних способів і лексико-семантичний спосіб серед неморфемних способів. Варто зазначити, що назви поселень Одещини належать переважно до староукраїнського та новоукраїнського періоду утворення, які характеризуються різноманітним семантико-словотвірним наповненням, що зумовлено суспільно-економічним способом життя мешканців у період заснування поселення. Ойконіми є історичними пам'ятками, які залишили нам предки для того, щоб ми цінували і пам'ятали свою історію, без якої немає майбутнього.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у створенні словника ойконімів з урахуванням семантичних та структурних особливостей. У подальших розвідках із цієї проблеми варто звернути увагу на етимологічний аспект ойконімів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Класифікація ойконімів України (словотвірні-мотиваційний аспект). *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2000. Вип. 37. С. 10–13.
2. Єфименко І. В. Ойконімія Херсонщини в історико-етимологічному аспекті (загальні уваги). *Українська мова*. 2011. № 4. С. 9–21.
3. Адміністративно-територіальний устрій областей України за 2021 р. URL: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmist.html>
4. Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. / редкол.: П. Т. Тронько (голов. ред. та ін.); АН УРСР, Інститут історії. Київ : Головна редакція УРЕ АН УРСР, «Одеська область», 1969. 930 с.

REFERENCES

1. Buchko, D. G. (2000) Classification of oikonyms of Ukraine (word-forming and motivational aspect) [Klasyfikacija ojkonimiv Ukrainy (slovotvirno-motyvacijnyj aspekt)]. *Scientific notes of Kirovograd State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics)*. Kirovograd, Issue 37. Pp. 10–13.
2. Yefimenko, I. V. (2011) Oikonymy of Kherson region in the historical and etymological aspect (general attention) [Ojkonimija Hersonshhyny v istoryko-etymologichnomu aspekti (zagal'ni uvagy)]. *Ukrainian language*. № 4. Pp. 9–21.
3. Administrative-territorial structure of the regions of Ukraine in 2021. [Administratyvnoterytorial'nyj ustrij oblastej Ukrainy za 2021 r.] URL: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmist.html>
4. History of towns and villages of the Ukrainian SSR: in 26 volumes (1969) [Istorija mist i sil Ukrain's'koi' RSR]. Kyiv : "Odesa Region", 930 p.

МІЖМОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗВО: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Крюкова Ю. Д.

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей

Волинський національний університет імені Лесі Українки

просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна

orcid.org/0000-0002-7769-3402

krjukowajuli@gmail.com

Ключові слова:

*інтерфероване мовлення,
англомовна комунікативна
компетенція, іноземна
мова, рідна мова, емоційне
напруження, стрес,
лінгвокультурний простір.*

Науково-технічний прогрес, глобалізаційні процеси, тотальна дигіталізація, карантинні обмеження, дистанційні й змішані формати роботи та под. значно змінили відносини між людьми та державами. Усі ці процеси тісно пов'язані із засобами спілкування, потребою у вивченні іноземних мов. У результаті дослідження встановлено, що в процесі зіткнення двох і більше мов формується своєрідний когнітивний двомовний (bilingual) / багатомовний (multilingual) простір, неодмінним проявом якого є міжмовна інтерференція.

Стаття присвячена аналізу інтерференційного впливу рідної мови при вивченні іноземної студентами ЗВО. Зауважено, що інтерференція – багатоаспектний феномен, який проявляється на всіх рівнях мовної структури. Розглянуто ключові фактори інтерферованого мовлення. Особливу увагу звернено на психологічні аспекти, що впливають на опанування мови в умовах емоційного напруження (стресу). Доведено, що емоційний та психофізіологічний стан здобувача освіти транслюється на результати його навчальної діяльності. З'ясовано, що кореляція освітнього процесу та комунікативних тактик ведення діалогу в режимі «викладач-студент» допомагають нівелювати негативні психічні стани та запобігти психоемоційному вигоранню. Зроблено висновок, що повторення не є достатнім прийомом для повного усунення ефекту інтерференції. Лише завдяки синхронній взаємодії всіх мовних підсистем (пам'ять, увага, рецепція, мотивація), розвитку навичок слухання, говоріння, письма, читання та врахуванню психологічних особливостей і бар'єрів вдається сформувати достатньо високий рівень іншомовної компетентності, в межах якої процес інтерференції практично повністю нівелюється.

INTERLINGUAL INTERFERENCE AND PSYCHOLOGICAL BARRIERS IN THE COURSE OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN THE HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS: WAYS OF SOLUTIONS

Kriukova Yu. D.

Candidate of Philological Sciences,

*Assistant Professor at the Department of Foreign Languages for Natural Sciences and
Mathematics,*

Lesya Ukrainka Volyn National University

Voli Avenue, 13, Lutsk, Ukraine

orcid.org/0000-0002-7769-3402

krjukowajuli@gmail.com

Key words: *interfered speech, English communicative competence, foreign language, native language, emotional tension, stress, linguacultural space.*

Scientific and technological advances, globalization, all-out digitalization, distance and blended learning etc. have changed the relations among people and countries significantly. All these transformational processes are closely connected with the means of communication. There is a great demand for the foreign language speaking. In the course of investigation, it is concluded that a peculiar cognitive bilingual or multilingual space is created with interlingual interference inherent in it, when two or more languages are being in a contact. Considerable attention is paid to the issue of interfered native language influence in the process of foreign language learning by higher education students. The emphasis is laid upon the fact that interference is a complex, multidimensional phenomenon that is taking place at all levels of language system. The key factors that are the prerequisites of interference are analyzed. It is outlined in details about psychological aspects that have an impact on the foreign language learning activity under emotional tension and stress conditions. It is reported that emotional and psychophysiological state of students is directly related to the students' achievements. It is stressed that the correlation of learning process and dialogue communicative strategies "teacher/student" can neutralize the negative psychological states and psychoemotional burnouts. The author concludes that elaborative rehearsal is not a sufficient technique to overcome the interference effect. The given paper summarizes that due to simultaneous engagement of all language subsystems (memory, attention, reception and motivation), listening, reading, writing and speaking skills development and psychological peculiarities and barriers overcoming can lead to the high proficiency in foreign language and combat negative interference effect.

Постановка проблеми. Комп'ютерні технології, дигіталізація, автоматизація, технологічний прогрес, інформаційна відкритість (транспарентність), хиткість політичної, економічної, культурної архітектури світу, мінливість нормативно-ціннісних систем суспільства – ось ті характеристики, що визначають світ сьогодні. Під впливом реалій ХХІ ст. із притаманними їм тенденціями до глобалізації, активації міжкультурних контактів та розвитку міжнародних зв'язків зміст і цілі освіти набувають якісно нових обрисів: змінюються пріоритети загалом, переосмисленню та оновленню піддаються методичні рекомендації та підходи, відбувається оновлення програмних дисциплін, переглядається їхнє концептуальне наповнення і т. ін.

Значним поштовхом на шляху переосмислення та переорієнтації навчально-виховного процесу в ЗВО стали події останніх років. Несподівано пандемія *Covid-19* внесла значні корективи в освітній сектор і спричинила певний збій у забезпеченні навчального процесу. Проте водночас із виникненням певних труднощів карантинні обмеження запустили цілу низку інноваційних процесів реформування освітньої галузі. Вимушений перехід до нових моделей та форм навчання першочергово мотивував професорсько-викладацький склад до удосконалення цифрових умінь і навичок, набуття цінного досвіду для адаптації навчального процесу до нової реальності. Такий підхід в майбутньому дасть шанс українській

освіті налагодити міжнародні механізми співпраці та подолати своєрідний цифровий розрив (*digital divide*) в освітній сфері. Також надважким випробуванням для України стало повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Через активні бойові дії, що ведуться на певних територіях країни, триває й фаза активної адаптації ЗВО до режиму роботи в умовах воєнного стану. Нагальним завданням є бодай якось стабілізувати освітній процес та забезпечити його безперервність та ефективність. Початок XXI ст. – новий етап розвитку суспільства загалом та непростий період для України зокрема, яка відстоює своє право називатися відкритим, демократичним суспільством, інтегрованим у єдиний європейський простір. Саме тому сучасна освіта має стати своєрідним кластером, який не лише забезпечить країну висококваліфікованими кадрами, що відповідають стандартам світового рівня та формують суспільство майбутнього, але й розвине загальнонародські якості, готовність до діалогу культур, цивілізацій, націй, свого/іншого, активує процеси кооперації, взаємодії на світовій арені. Успішність процесу модернізації освіти є неможливою без вільного володіння іноземними мовами. Саме формування іншомовної компетентності займає пріоритетне місце та є тією освітньою тенденцією, яка здатна задовільнити виклики сьогодення та долучити Україну до загальноєвропейської освітньої спільноти, розвинути академічну мобільність студентів і викладачів, практикувати обміни міжнаціонального, міжпрофесійного характеру, надати можливості працевлаштування на світовому ринку праці та ін. Власне це і є спектром тих факторів, що складають *значення та актуальність* нашого дослідження. Як відомо, оволодіння іноземною мовою – складний, тривалий, багатоаспектний процес, що потребує не лише значних часових і розумових затрат, постійного моніторингу та вдосконалення навчально-методичного репозитарію, залучення новітніх інформаційних технологій, комбінування альтернативних форм набуття знань в умовах XXI ст., але й детального вивчення негативних факторів впливу, які стоять на заваді ефективному засвоєнню іншомовних знань. Ураховуючи зростаючу роль англійської мови як засобу міжкультурного спілкування, важливого інструменту у процесі професійної підготовки студента, передумови міжнародної співпраці, інтернаціоналізації освіти, академічної мобільності, все більшої актуалізації набуває питання подолання міжмовної інтерференції, вирішення якого значно ускладнив контекст сучасних глобальних проблем (карантинні обмеження, воєнний стан, імплементація дистанційних і змішаних форматів навчання, психологічні чинники та бар'єри).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки, присвячені питанням міжмовної інтерференції, складають значну методичну базу. Різним аспектам цього явища адресовані праці як українських, так і зарубіжних науковців. Щоправда, на початкових етапах вивчення основна увага приділялася фонетичним та лексичним аспектам інтерференції (Г. Бернадська, Г. Вишневська, А. Метлюк, І. Кузнецова та ін.). Проте згодом науковці дійшли висновку, що мовні бар'єри, які виникають у процесі міжкультурної комунікації, спричинені не лише фонетичним та лексичним викривленням інформації. Це значно розширило діапазон дослідження. Так, причинам виникнення інтерференції, механізм її породження, ролі, функції у соціальному, психологічному, нейрологічному контекстах присвячені праці Б. Ажнюк, Дж. Фішмана, Дж. Волтера, Є. Верещагіна, А. Карлін, К. Кантоне, Н. Бехтерева, Т. Черніговської, Р. Якобсона, Дж. Шумана, Л. Облера, В. Аліпова, В. Карабана та ін. Лінгвістична інтерференція як результат зіткнення різних лінгвокультурних кодів розглянута у розвідках У. Вайнрайх, А. Мейє, Г. Пауль, Е. Сепір, Е. Хоуген та ін. Однак явище інтерференції не отримало належного висвітлення в контексті мультидисциплінарності з урахуванням змінних соціокультурних умов, дистанційних та змішаних форм навчання, психологічних факторів впливу. На нашу думку, прийом повторення без поєднання з іншими методами та техніками не є достатньою практикою для повного подолання ефекту інтерференції. Лише завдяки синхронній взаємодії усіх мовних підсистем (пам'ять, увага, рецепція, мотивація), розвитку навичок слухання, говоріння, письма, читання та врахуванню психологічних особливостей і бар'єрів вдасться сформувати достатньо високий рівень іншомовної компетентності, яка і є запорукою нівеляції міжмовної інтерференції.

Метою і завданням нашого дослідження є теоретичне обґрунтування явища міжмовної інтерференції у міждисциплінарному контексті; аналіз психологічних бар'єрів, які є істотною перепорою на шляху оволодіння мовою, та пошук шляхів вирішення нейтралізації цих негативних факторів впливу в процесі вивчення ІМ. **Об'єкт дослідження** – міжмовні та внутрішньомовні процеси, комунікативні завади, лінгвокультурні явища, невідповідність яких у мовах, що контактують (рідна / іноземна), стає причиною виникнення міжмовних інтерференцій під час міжкультурної комунікації, а також психологічні бар'єри, що значно загострюють ситуацію. **Предмет** – шляхи подолання міжмовної інтерференції та психологічних чинників, які суттєво впливають на прояви інтерференції у мовленні під час вивчення ІМ.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Викладання іноземних мов у ЗВО впродовж тривалого часу (бакалаврат, магістратура) породжує чимало питань, які професорсько-викладацький склад повинен супутньо вирішувати. Одним із таких викликів є явище інтерференції, яке у вищій школі (на відміну від середньої ланки) потребує значно ретельнішої уваги. Адже на цьому етапі взаємовплив однієї мови на іншу відчувається значно гостріше через високі критерії ЗВО щодо володіння мовою. Так, наприклад, для студентів немовних спеціальностей передумовою успішного освоєння обов'язкової дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» (*Professionally-Oriented English*) є добре сформована база з «Загального курсу англійської мови» (*General English*). Для студентів-філологів мінімізація інтерференційних впливів також є не менш важливою. Через те, що вони паралельно з однією іноземною мовою вивчають ще декілька, виникає своєрідний *конфлікт* між арсеналом вже набутих знань про мову (наприклад, англійська як основна) та нормами й принципами другої іноземної мови, що починає вивчатися (німецька / французька мови): «Інтерференція – гальмівна взаємодія вмінь, знань, навичок, які перешкоджають вже сформованим, знижуючи їхню ефективність та утруднюють засвоєння нових» [4, с. 461]. Вільне володіння мовами – це також можливість дуальної освіти, долучення до грантової політики, навчання за обміном (де передбачено B2/C1 рівні володіння мовою). Отже, всі ці процеси значною мірою регулюють ступінь прояву інтерферованого мовлення, а необхідність вивчення явища інтерференції зростає відповідно до практичного попиту на іншомовні знання в контексті реалій розвитку світової науки, культури, техніки та технологій.

Міжмовна інтерференція упродовж тривалого часу розглядалася виключно як питання лінгвістичного характеру, результат взаємодії двох мов. Проте важливо розуміти, що це проблема, яка потребує комплексного підходу і лежить у міждисциплінарній площині та повинна розглядатися в умовах професійно орієнтованої комунікації з урахуванням психологічної, комунікативної, культурної та інших складових частин, а не відбуватися фрагментарно на окремих рівнях.

Мотив поліаспектності закладений вже у самому тлумаченні цього терміна, що має місце у різних галузях наукового знання (фізика, біологія, генетика, біохімія, психологія та ін.). Слово «інтерференція» походить від латинського *inter* (між) та *ferentis* (нести, переносити). У лінгвістику цей термін був перенесений з фізики та вперше використаний членами Празького лінгвістичного гуртка. Щоправда, взаємовплив мов у процесі міжкультурної комунікації досліджу-

вав у своїх працях ще відомий лінгвіст І. Бодуен де Куртене. Він стверджував, що внаслідок контакту двох і більше мов відбувається не лише взаємозапозичення окремих лексем, але й взаємопроникнення мов загалом. Насправді широкого резонансу термін «інтерференція» набув 1953 р. після виходу монографії У. Вайнрайха «Мовні контакти» (*Languages in Contact. Findings and Problems*). Дослідник вказує на те, що мільйони людей протягом життя тією чи іншою мірою опановують дві або й декілька мовних систем. Вони користуються ними залежно від вимог, обставин, ситуацій, але в усіх випадках виклик, який постає перед реципієнтом, лишається незмінним: наслідувати численну кількість вимог та правил у відповідних контекстах, тому що недотримання норм неминуче веде до вторгнення (інтерференції) однієї мовної системи в іншу [1]. Незважаючи на численні визначення інтерференції, більшість науковців сходяться на думці, що це певне відхилення від мовних норми, яке відбувається при зіткненні мовних кодів, коли мова, яка домінує у вжитку, здійснює вплив на потенційно слабшу мовну систему, що вивчається. Класична мовознавча парадигма виділяє чимало типів інтерферованого мовлення за різними критеріями. Воно може бути синхронним (явище незмінне, наприклад, акцент) або динамічним (має прогресивну природу і може бути подоланою). За особливостями мовленнєвої діяльності розрізняють продуктивну (породження мовлення) та рецептивну (сприйняття) інтерференцію. Найпоширенішою є класифікація згідно з рівнями мови, на яких вона виникає. Фонетична інтерференція здебільшого асоціюється з неправильним наголошенням слів: *industry, influence, development*. Граматична впливає на використання часових форм, узгодження в роді, числі, відмінку, порядок слів, використання реверсивних конструкцій. Інтерференційний вплив мають прийменники в українській мові при використанні в іноземній. Так, багатозначність українського прийменника у/в у англійській мові представлена цілим спектром різноманітних займенників часу, руху, простору (*at, in, into, at, to* та ін.). Семантичне втручання відбувається на рівні значень слів. На цьому етапі поширеним є явище «хибні друзі перекладача» (*false friends of translator*), де йдеться про пари слів в обох мовах, що схожі за написанням та вимовою, але різні за значенням. У зв'язку із цим студенти під час перекладу знаходять лексеми, що є подібними до слів в рідній мові, та перекладають їх за аналогією, ігноруючи уточнення цих слів у словниках. Це такі слова, як *accurate, actual, artist, biscuit, camera, carton, marmalade, concourse, data, fabric, gym* та ін. Синтаксична інтерференція найчастіше відбувається при перекладі під-

рядних речень, а також часових узгодженнях, які не збігаються в українській та англійській мовах (явище *Sequence of Tenses*). Лексична інтерференція реалізується в імплементації лексики однієї мовної системи в іншу. Інтерференція лексичного рівня здебільшого виражає себе у процесі запозичення (*lexical borrowings*): унаслідок мовних контактів у мову проникають мовні одиниці, які спершу зазнають сильного інтерференційного впливу в чужій мові, проте згодом асимілюються та вживаються в цій мові та діють за її граматичними нормами й знаходять своє місце у словниковому корпусі (*globalization, digitalization, reator, computer, science fiction, clearing* та ін.).

Оскільки міжмовна інтерференція виникає внаслідок процесу іншомовної комунікації й охоплює всі мовні рівні, тому й стратегія її усунення також має носити комплексний характер. Проте ми вважаємо, що важливою є певна почерговість в їх освоєнні. Так, акцент на лінгвокультурних проявах інтерферованого мовлення на початкових етапах вивчення іноземної мови а *priori* допомагає запобігти масштабним проявам інших типів інтерференції надалі. Під час студіювання мов відбувається накладання когнітивних баз та індивідуальних світоглядів представників різних національних спільнот, де обов'язковою передумовою адекватного взаєморозуміння є володіння культурною конотацією слова. Вона потребує достатнього об'єму фонових знань, освоєння реалій для формування соціально-культурного фону, на якому власне і відбувається процес комунікації. Співрозмовник, який не відає особливостей національно-культурного колориту англійських країн, може перекласти вираз *What do you do?* як *Що ти робиш?*, який насправді має значення *Де Ви працюєте / Чим Ви заробляєте на життя? (What do you do for a living?)*. Це стосується і реакції мовця на репліку *How are you?* (Як справи?), коли він замість короткої відповіді *Fine / Great / Pretty good / Awesome etc.* досить часто починає в деталях розповідати про себе, сім'ю, вподобання, не володіючи при цьому фоновими знаннями, що питання такого типу ставляться виключно з ввічливості та відповідь на нього іноді ніхто й взагалі не очікує. Лінгвокультурна інтерференція має значно ширший спектр дії і тісно переплітається з усіма іншими типами інтерферованого мовлення, а отже, носить кластерний характер і має багатоманітну комбінаторику, що видозмінюється залежно від комунікативної ситуації: «Лінгвокультурна інтерференція охоплює найрізноманітніші аспекти: вона може проявлятися у неточності асоціацій, невірних судженнях та оцінках, неадекватному сприйнятті емоційного стану та поведінки співрозмовника, його комунікативних інтенцій, в нерозумінні тек-

сту, що викликано переносом культурних реалій, в порушенні норм спілкування і т. ін.» [5, с. 28].

До того ж, сьогодні значна увага приділяється тенденціям взаємодії мови та культури, вмінню ведення міждержавного та міжнаціонального діалогу, де мова позиціонується як щось унікальне, автентичне, те, через що можна пізнати менталітет, світогляд, традиції та звичаї народу. З огляду на це недостатня обізнаність у реаліях, в яких розвивається мова, веде до її неадекватного, викривленого сприйняття, а необґрунтовані практичними прикладами теоретичні уявлення про мовні явища призводять до її постійного ототожнення з рідною мовою та пошуком аналогій: «Оманлива тотожність первинної та вторинної мови призводить до того, що той хто вивчає мову чимраз більше продовжує опиратися на рідну мову. Проведення таких паралелей, є здебільшого позірним та провокаційним та лише сприяє довготривалості та стійкому закріпленню ефекту інтерференції в мові» [3, с. 27]. Цікавими у цьому контексті є також припущення чеського мовознавця Ф. Чермака, який розмірковує про місце аналогії та асоціації при вивченні іноземних мов: «Опанування ІМ в дорослому віці носить інший характер, аніж у дитинстві (...). Вивчення мови здебільшого базується на аналогіях, асоціаціях та повтореннях, створенні паралелей, що і стає передумовою для виникнення інтерференції» [6, с. 69]. Саме через те прерогатива роботи з лінгвокультурною інтерференцією (ЛКІ) дає можливість студентам відчутти цей взаємозв'язок мови / культури / народу / історії та под., налаштуватися на оригінальне сприйняття мови, привити славнозвісне *відчуття мови*, зануритися в реально-віртуальний іншомовний світ. Нівеляція ЛКІ має на меті не стільки усунути хибне розуміння тих чи інших граматичних, лексичних, фонетичних та ін. явищ, скільки усвідомити їхнє місце у концептосфері носіїв мови, що в подальшому значно полегшить процеси кодування, накопичення та відтворення іншомовної інформації.

Подолання ЛКІ потребує комплексного підходу, оскільки включає в себе не лише лінгвістичні, але й екстралінгвістичні фактори (відсутність мовного середовища, умов для комунікації з носіями мови та под.), які власне і є збудником інтерференції. До найпоширеніших прийомів відносимо включення в навчальний процес культурного компоненту з візуалізацією та пояснення мовних реалій (демонстрація фільмів, цікавих ситуацій, відеороликів, залучення тематичних подкастів та ін.). Допоміжним засобом стане також компаративний аналіз явищ у рідній та іноземній мовах, що зробить процес засвоєння матеріалу значно ефективнішим (міжмовні протиставлення, переклад, міжмовні вправи, побу-

довані за принципом контрасту та под.). Не менш важливою є й стратегія диференційного підходу у виборі навчального матеріалу, що особливо гостро постає в умовах дистанційних та змішаних форматів навчання. Підбір методичного забезпечення з урахуванням явищ міжмовної інтерференції дасть змогу уникнути перевантаження студентів мовним матеріалом та в майбутньому мінімізувати витрачені зусилля на скасування впливу інших інтерференційних процесів.

Складнощі при вивченні мови виникають не лише через різні типи інтерференції, але й через інші фактори впливу. Чеська дослідниця Я. Зімова у своїх дослідженнях говорить про психологічні та дидактичні аспекти, де неостанню роль відіграють обізнаність в ситуації, про яку йдеться, рівень логічного мислення, мотивація та ін. З-поміж іншого, дослідниця переконана, що стрес і психічна втома значною мірою впливають на ступінь прояву інтерференції [7, с. 126]. Щоправда, психологи стверджують, що процес оволодіння іноземною мовою від самого початку супроводжується емоційним переживанням. Такі настрої значно поглиблюються в студентському середовищі. Це і проблеми професійного, соціально-рольового характеру, незацікавленість, недостатня мотиваційна спрямованість, контроль знань, перевантаження навчальним матеріалом та под. Тому так важливо створювати навчальний простір, де генеруються виключно позитивні настрої. Якщо сприятливий емоційний фон сприяє високій продуктивності мовленнєвої діяльності, стимулює інтелектуальний розвиток студентів, то нервові напруження, відчуття страху (наприклад, невірні висловитися, зробити помилку і т. ін.) значно знижують працездатність і відбивають охоту до навчання.

Одним із шляхів боротьби зі стресом є саморегуляція. Світова організація охорони здоров'я рекомендує людям у стані стресу проводити антистресову релаксацію з елементами автотренінгу. Проте в роботі зі студентами цього недостатньо. Викладач повинен намагатися максимально мінімізувати стан тривожності у студентів. На сучасному етапі розвитку психолого-методичних ідей навчання іноземних мов з позиції комунікативного методу дедалі частіше здійснюється з урахуванням методів *learner-centered education, task-centered activities, cooperative / student-centered / subject-subject oriented / individualized learning etc.* У такий спосіб традиційна парадигма навчально-виховного процесу, що характеризується суб'єктно-об'єктним типом відношень між викладачем і студентом, поступово замінюється інноваційними формами навчання, де домінує відношення *суб'єкт-суб'єкт*. Модель особистісно орієнтованого навчання покликана

нівелювати авторитарний стиль викладання та відійти від лінійних моделей комунікації, переорієнтувавшись на інтерактивні форми навчання: «В результаті переходу від лінійної моделі комунікації до діалого-інтерактивної, в межах якої комунікація позиціонується як продукт колективної активності співбесідників з виготовлення значень, різниця між вербальною та невербальною комунікацією майже повністю відсутня» [2, с. 22]. Сучасний педагог повинен не лише володіти високими рівнем адаптивності та стресостійкості, схилитися до демократичних стилів ведення навчання, застосовувати арсенал як вербальних, так і невербальних методів, але й уміти в разі потреби мудро інтегрувати методи авторитарного спрямування і пам'ятати, що саме від педагога залежить психологічний мікроклімат під час навчання.

Висновки і перспективи подальших розробок. Зменшення міжмовної інтерференції під час вивчення іноземної мови – безумовно складний та тривалий процес, який потребує комплексного підходу. Продуктивним є залучення автентичного методичного забезпечення: аудіокурсів, відеороликів, газет, журналів, подкастів, матеріалів інтернету. З-поміж іншого важливу роль відіграє організаційна складова частина навчального процесу, де вагоме місце належить подоланню лінгвокультурної інтерференції та створенню сприятливого психологічного мікроклімату в процесі оволодіння ІМ. Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів запропонованої проблеми. Перспективними напрямками подальших досліджень із зазначеної проблематики є розробка практичних рекомендацій з активним залученням культурного компоненту у вивченні ІМ для відображення особливостей розвитку та функціонування англійської мови. Це дозволить студентам не лише мінімізувати прояви інтерференції, але й зрозуміти культурні відмінності, та сприятиме глибшому розумінню менталітету мешканців англомовних країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайнрайх У. Языковые контакты: Состояние и проблемы исследования. Благовещенск : Благовещенский Гуманитарный Колледж им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 264 с.
2. Коццолино М. Невербальная коммуникация. Харьков : Гуманитарный центр, 2018. 218 с.
3. Ларина Т. Межкультурная коммуникации: лингвистические и психологические аспекты : коллективная монография. Москва : РУДН, 2009. С. 7–150.
4. Рубинштейн С. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 720 с.
5. Реформатский А. О сопоставительном методе. *Язык в национальной школе*. 1962. № 5. С. 23–33.

6. Čermak F. Jazyk a jazykověda. Praha : Karolinum, 2011. 311 s.
7. Zimova J. Interference v českém lexiku. Praha : SPN, 1967. 214 s.

REFERENCES

1. Vaynrayh, U. (2000) Yazykovyie kontaktyi. Sostoyanie i problemy issledovaniya [Languages in Contact. Findings and Problems]. Blagoveschensk : Blagoveschenskiy Gumanitarniy Kolledzh im. I. A. Boduena de Kurtene. 264 s.
2. Kotstsolino, M. (2018) Neverbalnaya kommunikatsiya [Non-verbal Communication]. Harkov : Gumanitarniy tsentr. 218 s.
3. Larina, T. (2009) Mezhekulturnaya kommunikatsii: lingvisticheskie i psihologicheskie aspektyi [Intercultural Communication: Linguistic and Psychological Aspects]. Moskva : RUDN. S. 7–150.
4. Rubinshteyn, S. (2002) Osnovy obschey psihologii [General Psychology]. Sankt-Peterburg : Piter. 720 s.
5. Reformatskiy, A. (1962) O sopostavitelnom metode [About Comparative Method]. *Yazyik v natsionalnoy shkole*. # 5. S. 23–33.
6. Čermak, F. (2011) Jazyk a jazykověda [Language and Linguistics]. Praha : Karolinum. 311 s.
7. Zimova, J. (1967) Interference v českém lexiku [Interference in Czech Vocabulary]. Praha : SPN. 214 s.

ЧОРНИЙ ГУМОР ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД КОМІЧНОГО**Кузєбна В. В.**

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу
Черкаський державний технологічний університет
бул. Шевченка, 460, Черкаси, Україна
orcid.org/0000-0002-8365-9198
kuzebnaya.vlada@gmail.com*

Грєчуха Л. О.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу
Черкаський державний технологічний університет
бул. Шевченка, 460, Черкаси, Україна
orcid.org/0000-0002-6723-2944
l-hrechukha@ukr.net*

Ключові слова: чорний гумор, феномен, комічний ефект, стилістичні фігури, тропи, функції.

У статті зроблено спробу дослідити сутність феномена «чорного гумору» в діахронічному і синхронічному аспектах. Дослідницький фокус зосереджено на еволюційній природі зазначеного явища; вивчаються особливості зародження, становлення і розвитку чорного гумору у різні історичні періоди. Особлива увага приділяється розкриттю сутності феномена «чорного гумору» як особливого виду комічного. Обґрунтовано актуальність дослідження й проаналізовано низку теоретичних праць, присвячених вивченню феномена «чорного гумору» в літературі, мистецтві, мовознавстві, перекладознавстві, кінопродукції тощо.

Визначаються характерні риси чорного гумору, які вирізняють його з-поміж інших форм комічного, а саме: еkleктика, тобто поєднання на перший погляд непеєднаного, як-от: знаходження смішного у трагічному. Виокремлено низку стилістичних засобів і художніх прийомів, які беруть участь у створенні чорно-гумористичного ефекту, серед них: метафора, гіпербола, літота, порівняння, силєпис, зєвгма, каламбур, антитеза, персоніфікація.

У процесі дослідження з'ясовано ті тематичні домінанти, які вважаються плідним матеріалом для «чорних» гумористів. Найбільш поширеними є національна або етнічна приналежність, гендерні стереотипи, сексуальна орієнтація, хвороби, смерть, фізичні і розумові вади, політика, імміграція, релігія, війна, соціальний статус тощо.

Аналізуються функціональні можливості чорного гумору, в результаті чого визначається, що однією з ключових функцій є самозахист. Важливість цієї функції важко переоцінити, адже механізм самозахисту запускається несвідомо, коли людина стикається з подіями або явищами, які не піддаються раціональному поясненню або усвідомленню. Не менш важлива функція чорного гумору – комунікативна, сутність якої полягає у важливості прояву як негативних, так і позитивних емоцій, які відіграють значну роль у процесі комунікативного акту. Зазначена функція також сприяє стабілізації психічного стану індивідуума, адже чорний гумор є своєрідним регулятором поведінки, який утримує життєві процеси в оптимальних межах задоволення потреб і попереджає

руйнівний характер будь-яких чинників для життєдіяльності людини. Ця функція тісно пов'язана з функцією втамування «емоційного голоду», що є необхідною умовою для збереження і зміцнення психічного здоров'я людини.

Таким чином, феномен «чорного гумору» має низку характерних рис, які виокремлюють його з-поміж інших видів комічного. Природа чорного гумору амбівалентна, адже в ньому одночасно знаходять відображення такі категорії, як гумор і трагізм. Можна стверджувати, що цей різновид гумору має власні закони та принципи функціонування.

BLACK HUMOUR AS A PECULIAR KIND OF COMIC

Kuzebna V. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics and Translation
Cherkasy State Technological University
Shevchenko Boulevard, 460, Cherkasy, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8365-9198
kuzebnaya.vlada@gmail.com*

Hrechukha L. O.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics and Translation
Cherkasy State Technological University
Shevchenko Boulevard, 460, Cherkasy, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6723-2944
l-hrechukha@ukr.net*

Key words: *black humour, phenomenon, comic effect, stylistic devices, artistic techniques, functions.*

The article attempts to investigate the essence of the phenomenon of “black humour” in diachronic and synchronic aspects. The research focus is on the evolutionary nature of the phenomenon; the features of the origin, formation and development of black humour in different historical periods are studied. Special attention is paid to revealing the essence of the phenomenon “black humour” as a special type of comic. The relevance of the research is substantiated and a number of theoretical works devoted to the study of the phenomenon “black humour” in literature, art, linguistics, translation studies, film production, etc. are analyzed.

The characteristic features of black humour distinguishing it from other forms of comic humour are identified. It is eclecticism that is a combination of seemingly incongruous, such as existing of the funny in the tragic. A number of stylistic tools and artistic techniques involved in creating a black-humorous effect are identified. Metaphor, hyperboles, litotes, comparison, syllepsis, zeugma, pun, antithesis, and personification are among them.

In the course of the research, those thematic dominants that are considered fruitful material for “black” comedians were found out. The most common ones are national or ethnic identity, gender stereotypes, sexual orientation, illness, death, physical and mental disabilities, politics, immigration, religion, war, social status, and so on.

The functionality of black humour is analyzed. As a result, it is determined that one of its key functions is self-defense. The importance of this function cannot be overemphasized, because the self-defense mechanism is triggered unconsciously when a person is faced with events or phenomena that cannot be perceived or rationally explained. An equally crucial function of black

humour is communicative, the essence of which is the importance of showing both negative and positive emotions, which play a significant role in the process of communication. This function also helps to stabilize the mental state of an individual, because black humour is a kind of a behavior regulator that keeps life processes within optimal limits of meeting needs and prevents the destructive nature of any factors for human life. This function is closely related to the function of satisfying “emotional hunger”, which is a necessary condition for maintaining and strengthening person’s mental health. Thus, the phenomenon “black humour” has a number of characteristic features that distinguish it from other types of comic. The nature of black humour is ambivalent, because it simultaneously reflects such categories as humor and tragedy. It can be stated that this type of humour has its own laws and principles of functioning.

Постановка проблеми. Чорний гумор – це феномен, який є невід’ємним елементом культурної свідомості представників різних соціокультурних спільнот в усьому світі. Він має багатовікову історію функціонування у традиціях різних країн і народів. Феномен «чорного гумору» постійно перебуває у ракурсі наукової уваги фахівців різних галузей, як-от: філософів, літературознавців, соціологів, лінгвістів, культурологів, антропологів, психологів тощо. Та попри це, в науковій парадигмі бракує однаковості щодо визначення цього багатоаспектного явища. У загальному розумінні чорний гумор розглядається як жарти людини, яка потрапила у безвихідну або скрутну ситуацію. Але подібна дефініція значно обмежує функціональний потенціал цього феномена. Здебільшого чорний гумор визначають як різновид гумору, який має на меті викликати «похмуру» посмішку шляхом спотворення усталених соціальних норм і моральних цінностей. Іншими словами, чорний гумор – це гумор з домішкою цинізму, комічний ефект якого полягає у глузуванні над смертю, насильством, хворобами, фізичними каліцтвами або іншими «похмурими» темами [15].

На сучасному етапі розвитку лінгвістики є достатньо наукових праць, присвячених вивченню різноманітних аспектів функціонування чорного гумору в різних сферах життя людини. Однак феномен «чорного гумору» не лише був, а й досі залишається актуальним об’єктом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців.

Так, еволюційна природа терміна «чорний гумор» досліджується такими науковцями, як А. Бретон, С. Дубін, С. Ковальова, Є. Стеценко тощо. Феномен гумору і сміху вивчається у працях Л. Карасьова, В. Проппа, О. Флеонові та інших. Проблема класифікації чорного гумору досліджується у праці В. Беляніна та І. Бутенко «Антологія чорного гумору», де дослідники виокремлюють теми, в яких знаходять відображення чорно-гумористична парадигма, серед них: тварини, герої

народних казок і художніх творів, політика, релігія, «людина – техніка», нещасні випадки, сім’я, розваги, біль тощо [2, с. 43]. Тематичну класифікацію чорного гумору обрано за об’єкт дослідження також у працях М. Кулинич і А. Плеханова.

Переважає більшість наукових праць присвячена вивченню засобів створення гумористичного ефекту. Слід зазначити, що ця проблема перебуває у фокусі наукового інтересу як вітчизняних (Ф. Бацевич, О. Бойченко, Т. Денісова, А. Леськів, С. Кумпан, Р. Семків), так і зарубіжних науковців (І. Арнольд, А. Карасик, М. Кулинич, Т. Ничипорович, Г. Судзіловський; А. Грайс, Ч. Морріс, Ж. Шеньє-Жандрон тощо).

В українській літературі відсутня глибинна традиція так званого «чорного гумору», поширеного в багатьох літературах світу. Проблема гумору, як правило, перебуває на маргінесі зацікавлень українських дослідників. Існують нечисленні праці, присвячені окремим періодам розвитку, жанрам чи нормам комічного (Н. Віннікова, Г. Грабович, Т. Гундорова, К. Єремєєва, Г. Нога, М. Павлишин, Р. Семків). В останній час певною мірою цю прогалину заповнюють окремі твори Ю. Андруховича, О. Забужко, О. Ірванця, П. Корабчука, А. Куркова, О. Лютого (А. Мухарського), Л. Подерв’янського, Н. Сняданко і, звичайно, Ю. Винничука, який небезпідставно вважається «батьком українського чорного гумору». А відтак твори вищезгаданих авторів стають об’єктом наукової уваги з боку академічної спільноти, представники якої обирають за предмет дослідження чорний гумор.

Загалом, аналіз теоретичних праць, присвячених вивченню феномену чорного гумору, допоміг виявити нерівномірність розподілу наукової уваги щодо цієї проблеми. Найбільш чисельними виявилася праці, автори яких досліджують перекладацький аспект чорного гумору. Так, проблемам відтворення чорного гумору у кінопродукції присвячені праці О. Борисова, В. Конкульовського, А. Медведевої, Л. Пономаренко та інших; перекладом чорного гумору у художніх творах

займалися С. Кумпан, О. Підгрушна, О. Смольницька та інші.

Останнім часом у загальному мовознавстві все більшої актуальності набуває тенденція вивчення специфіки функціонування чорного гумору в медійному дискурсі, який охоплює такі сфери, як преса, радіо, кіно, анімація, телебачення, реклама, ігри, Інтернет тощо. Цілком виправдано, що в мовознавчій парадигмі з'являється більше наукових праць (В. Ганечко, С. Гулуєва, В. Самохіна, К. Скоцеляс, О. Харченко, Т. Ярміна; J. R. Alexander, B. J. Blake, A. Leibold, W. Ruch тощо), у фокусі уваги яких перебувають різноманітні проблемні питання, пов'язані з чорним гумором. Більшість із них досліджують особливості прояву і відтворення чорного гумору переважно в рекламних продуктах, кінопродукції та друкованих ЗМІ [8, с. 182].

Тож **актуальність** нашого дослідження є цілком очевидною й зумовлена, з одного боку, нерівномірним розподілом наукової уваги до вивчення феномена «чорного гумору» у сучасній науковій парадигмі; а з іншого боку, необхідністю проведення більш ґрунтовного та узагальненого дослідження чорного гумору в діахронічному та синхронічному аспектах.

Мета дослідження полягає у виявленні і дослідженні характерних ознак феномена «чорного гумору», який вважається особливим видом комічного.

Для виконання поставленої мети дослідження вважаємо за необхідне вирішити такі **завдання**:

- 1) з'ясувати ступінь вивчення феномена «чорного гумору» у сучасних наукових дослідженнях;
- 2) дослідити еволюційну природу явища «чорного гумору»;
- 3) проаналізувати стилістичні фігури, які беруть участь у створенні ефекту «чорного гумору»;
- 4) вивчити функціональні можливості феномена «чорного гумору».

Об'єктом дослідження є феномен «чорного гумору», тоді як за **предмет** дослідження обрано специфічні риси, які вирізняють вищезазначене явище з-поміж інших видів комічного.

Виклад основного матеріалу. Поняття «чорний гумор» досить міцно закріпилося у тезаурусі сучасної людини. Ми стикаємося із цим феноменом у різних сферах нашого життя: на роботі, в побутових розмовах, на радіо та телебаченні, в газетах та книгах. Саме тому чорний гумор став об'єктом для досліджень науковців різноманітних галузей.

Протягом багатьох століть феномен «чорного гумору» був невід'ємною складовою частиною культурних традицій країн західних цивілізацій. Вважається, що цей вид гумору вперше з'явився

у літературі доби Античності, а саме в інтелектуальних комедіях Арістофана, поява яких датується ще V століттям до н. е. Однак популяризація чорно-гумористичної парадигми відбувається лише у 60–70-х роках XX століття, завдяки появі й подальшому розквіту школи «чорного гумору» в американській культурі [10, с. 28]. Засадничими принципами письменників представників школи «чорного гумору» є тотожні філософсько-естетичні погляди. Для них ключовим поняттям стає іронія, що розуміється як спосіб екзистенції у світі, як фундаментальний принцип інтерпретації всього, що в цьому світі відбувається. Серед представників цієї школи слід назвати Дж. Барта, Д. Бартельма, В. Берроуза, К. Воннегута, Д. Геллера, Дж. Гоукс, Д. П. Донліві, С. Елкіна, К. Кізі, Дж. Макелроя, Т. Пінчона, чия своєрідна творча спорідненість сьогодні загальноновизнана і базується на самоіронічному висміюванні «хворого світу».

Попри той факт, що витоки чорного гумору сягають часів Античності, саме французькі сюрреалісти вважаються першовідкривачами терміна «чорний гумор». Так, письменник Ж. Гюїсманс використовував зазначену терміносполуку у своїх працях ще в 80-ті роки XIX століття. Проте широкого вжитку вона набула лише у 1939 році завдяки засновнику сюрреалістичного руху Андре Бретону, який є автором праці «Антологія чорного гумору». Феномен «чорного гумору» розглядався прихильниками сюрреалістичного руху як «єдина гідна реакція на безумства навколишнього світу» [3, с. 140].

На думку А. Бретона, чорний гумор – це ворог сентиментальності в усіх її проявах. Філософ був першим, хто виокремив цей вид гумору в літературі та частково його систематизував. Тим не менш, він зауважує, що первинне поняття «чорний гумор» не мало належного смислового навантаження та використовувалось для опису низького гумору.

Важливий внесок у розвиток чорного гумору, згідно з А. Бретоном, зробили З. Фрейд і Г. Гегель. Філософ спирався на положення З. Фрейда про жорстоку природу чорного комізму, а також на праці Г. Гегеля, який визначав цей феномен як об'єктивний вид гумору, тобто такий, що має особистісний характер і тісно пов'язаний з переживанням реальності.

Перша світова війна значно вплинула на філософію сюрреалістів та їхнє сприйняття реальності. Так, митці вважали, що співчуття навколишньому світу з його трагічними подіями, на які людина не може вплинути, – ірраціональне та суперечить людській природі. Послідовники цього руху вірили, що сприйняття реальності, якою б жорстокою вона не була, повинно відбуватись через

призму сміху, який «знешкоджував» весь трагізм ситуації. На думку сюрреалістів, чорний гумор був відповіддю людини на безглузду жорстокість навколишнього світу.

Прикметно, що найбільшого попиту феномен «чорного гумору» зазнає у період раннього пост-модернізму, характерною рисою якого було явище «веселого нігілізму», що виражається в комічному переосмисленні моральних традицій і зосередженні на абсурдності людського існування. Важливою рисою мовного втілення чорного гумору була його експериментаторська природа. Таким чином, слова у творах «чорних гумористів» набували зовсім іншого значення.

Варто зазначити, що аналіз теоретичних праць, присвячених вивченню різноманітних аспектів функціонування чорного гумору, виявив відсутність одностайності щодо дефініції цього явища. Вважаємо, що це пояснюється багатоаспектною природою зазначеного феномену, позаяк останній знаходить відображення у різних сферах життя як суспільства, так і окремого індивіда, а тому неможливо надати йому одностайну оцінку.

Сутність терміносполуки «чорний гумор» може вважатися амбівалентною, адже одночасно об'єднує такі протилежні поняття як трагічне та комічне. Спираючись на визначення “*Dictionary of World Literary Terms*”, чорний гумор – це «гумор, предметом для насмішки якого є підривання моральних цінностей, що викликає похмуру посмішку» [16, с. 42].

Трактування феномена «чорного гумору» ускладнюється різними чинниками соціального, історичного та особистісного характеру. Кожна людина сприймає цей вид комічного спираючись на власний світогляд, і, можливо, взагалі не вважає його гумором. Чорний гумор знаходиться на межі смішного та трагічного, а тому порушення балансу між цими фазами може призвести до зміни рівня жорстокості або дотепності жарту. З іншого боку, цей вид гумору є досить суб'єктивним, оскільки різні культури сміються над різними явищами/подіями/ситуаціями, що ускладнює розуміння «чорних» жартів.

Оскільки не існує уніфікованого визначення феномена «чорного гумору», ми проаналізуємо ті, які, на нашу думку, найповніше описують це явище. У більш загальному сенсі чорний гумор – це «гумор, який знаходить смішне в жорстокому та жадливому» [13, с. 10]. Як зазначає дослідниця Н. Бурсова: «Чорний гумор – це гумор з домішкою цинізму, комічний ефект якого полягає у глузуваннях над смертю, насильством, хворобами, фізичними каліцтвами або іншими «похмурими» темами» [4].

Це – інтернаціональне явище, характерною рисою якого є злиття засобів комічного та трагіч-

ного. На відміну від традиційного поняття гумору, яке полягає у добродушному висміюванні певних рис характеру чи зображуваної дійсності з метою виправлення недосконалості, комізм чорного гумору має глобальний характер та спрямований на висміювання людської дурості, помилок та алогізму людського буття [5, с. 40].

Це поняття може стосуватися жартів, які висміюють теми смерті, фізичних вад, національної та гендерної приналежності, міжособистісних відносин, релігії, хвороб, злочинів, тощо – тобто ті сфери соціального життя людини, звернення до яких має носити сакральний або політкоректний характер згідно зі сформованими в суспільстві морально-етичними нормами.

Чорний гумор віддзеркалює неочікуване, іноді деформоване ставлення до традиційних цінностей та усталених соціальних норм. Можливо, саме цей фактор зумовлює його популярність у молодіжній культурі. Особливістю чорного комізму є альтернативне бачення таких важливих і серйозних явищ, як смерть, хвороби, насилля, фізичні та психічні вади, трагедії тощо. На відміну від традиційної культури, у якій прийнято уникати обговорення подібних трагічних тем, чорний гумор, навпаки, висвітлює їх крізь призму комічного. Таким чином, цей вид гумору може вважатися певною формою каламбуру з елементами цинізму.

Головна відмінність чорного гумору від інших форм комічного полягає в амбівалентній реакції, яку він спричиняє. Так, розважальний характер жарту спершу викликає сміх у реципієнта, який, в результаті усвідомлення трагічності описаної ситуації, перетворюється на страх і сором за власні емоції.

Чорний гумор стосується негативних аспектів людського буття. Двоїстість його природи зумовлена також тим, що, з одного боку, він репрезентує цинічне висміювання та глумління над моральними цінностями суспільства, а з іншого – сприяє подоланню страху перед неминучим. За допомогою чорного гумору людина може об'єктивно оцінити пережиті події, а також протистояти страху та болю, появу яких спричиняють такі події. Найбільш трагічною але неминучою є тема смерті, хоча серед інших тем для висміювання можуть бути хвороби, фізичні та психічні вади, расова дискримінація, релігія, культурні відмінності, соціальний статус тощо. Однак попри серйозність перелічених тем, використання чорного гумору допомагає перевести дискусію в інше русло, таким чином обговорення серйозних тем набуває невимушеного характеру.

Елементи чорного гумору знаходять відображення переважно в текстах таких функціональних стилів, як: художній, публіцистичний (медійний), розмовний. Слід наголосити, що явище «чор-

ного гумору» має багатогранний та суб'єктивний характер, адже реципієнт, зважаючи на власний життєвий досвід і світоглядні принципи, оцінює рівень жартівливості інформації.

Характерною ознакою мовотворчості письменників представників школи «чорного гумору» є використання низки прийомів і художніх засобів, таких як:

1) пародія на сакральні теми, звернення до «табу»;

2) бурлеск, перформанс, карнавалізація, прагнення до епатажу і провокації;

3) гротеск, сміх над страшним і відразливим;

4) асоціативне сприйняття світу, велика кількість алюзій, референтних фраз;

5) іронія, сприймається як головний принцип інтерпретації всього, що відбувається в світі;

6) еkleктизм, змішання стилів;

7) алогічність і сюрреалістичність сюжету, гра без правил, заснована на ірраціональному та абсурдному початку;

8) розчарованість в ідеалах та ілюзіях минулого, відчуття перенасиченості всіма принципами, ідеями, художніми течіями, нігілізм;

9) яскраво виражений агностицизм, сумнів в достовірності наукового знання в істинності відображення реальності людськими органами почуттів;

10) звернення до інтуїтивного початку;

11) сприйняття світу як хаосу;

12) сприйняття твору як самоцілі (автор не прагне привести реципієнта до розуміння його художнього задуму);

13) циклічність, велика кількість рефренів, повторень. На цьому рівні комічний ефект виникає при штучному втручанні в семантику слів за допомогою засобів мовної виразності: тропів (лексичні зображально-виражальні засоби, в яких слово або словосполучення вживається в переносному значенні), стилістичних фігур [5, с. 40].

Чорний гумор, як особливий вид комічного, має власну мовну специфіку. Так, для досягнення чорно-гумористичного ефекту використовується низка стилістичних прийомів і лексичних засобів. Так, провідну роль для створення гумористичного ефекту відіграє *метафора*. Цей художній засіб може бути визначений як «троп, що складається із вживання слів і виразів у переносному значенні на підставі подібності, аналогії; прихованого образного порівняння, перенесення властивостей одного предмета або явища на інший на підставі спільних ознак» [7]. Однак задля досягнення комічного ефекту метафора повинна бути вжита у нестандартному для основної семантики слова значенні, що відображає суб'єктивне ставлення автора, незвичайні ознаки порівнювальних предметів та явищ, наприклад: «*Пролісків перші бла-*

китні отари» (М. Рильський); «*Вечір тутачки кранчастий в деревах моркву гризе*» (М. Воробйов); «*Exhaustion is a thin blanket tattered with bullet holes*» (Matthew De Abaitua); «*But soft, what light through yonder window breaks? It is the east, and Juliet is the sun!*» (William Shakespeare).

Такий стилістичний прийом, як *порівняння*, також часто використовується у «чорно-гумористичних» творах. Образне порівняння, яке може бути визначено як «троп, мета якого полягає у зіставленні одного предмета з іншим задля глибшого розкриття сутності останнього» [11]. Порівняння відбувається за допомогою компаративної зв'язки, тобто єднальних сполучників, на кшталт: *як, мов, немов, наче, ніби, буцім-то; like, as, as if, as though*: «*Були тут огнелікі канти, як стакани з кривавим вином*» (М. Заболоцький); «*I wandered lonely as a cloud that floats on high o'er vale and hill*» (W. Wordsworth).

Гумористичний потенціал як порівняння, так і метафори безпосередньо пов'язаний із рівнем протиріччя між семантичними одиницями, що входять до їхнього складу. Так, комічний ефект залежить від інтенсивності вираження смислових планів. Таким чином, «порівняння непорівнюваного», спроба виокремити неочевидні загальні характеристики та ознаки є одним із найбільш продуктивних гумористичних прийомів, що дозволяють реалізувати комічну установку автора.

Ще одна стилістична фігура, яка бере участь у створенні комічного ефекту, – *гіпербола*. Її сутність полягає в навмисному перебільшенні певної ознаки, явища, події з метою надати зображуваному більшій виразності. Так, гіперболізація активно використовується у саркастичних висловленнях, які є важливими складовими частинами чорного гумору, наприклад: «*мільйон вибачень*», «*чекати цілу вічність*»; «*Шаровари, завширшки з Чорне море*» (М. Гоголь); «*a million other things to do*», «*to drown in paperwork*»; «*At that time Bogota was a remote, lugubrious city where an insomniac rain had been falling since the beginning of the 16th century*» (Gabriel García Márquez).

Лімота, яка є протилежним явищем гіперболи, використовується задля применшення будь-якої ознаки, або навсмісного пом'якшення. У гумористичному аспекті лімота виконує функцію применшення значення описуваного явища для створення іронічного або саркастичного ефекту, наприклад: «*сили як у комара*», «*ріски в роті не було*»; «*Your шпіц, чарівний шпіц, не більше наперстка*» (О. Грибоедов); «*She was not quite what you would call refined. She was not quite what you would call unrefined. She was the kind of person that keeps a parrot*» (M. Twaine).

Наступною ключовою стилістичною фігурою для створення ефекту чорного гумору є *персо-*

ніфікація або уособлення. Специфіка прийому уособлення полягає в тому, що неживі предмети набувають ознак живих, наприклад, «дар мови», «зима – чародійка», «верба сміється»; “The moon played hide and seek with the clouds”, “An alarm yelled at me”, “Lightning danced in the sky”. Можна стверджувати, що найбільш поширеним явищем, яке постійно піддається персоніфікації авторами чорно-гумористичного жанру, є смерть. Її (в західній мультиплікаційній і кінематографічній традиції) смерть набагато частіше зображують в образі людини – прим. авт. В. Кузєбна, Л. Грєчуха) наділяють людськими рисами характеру, такими вадами та недоліками, як: пихатість, самовпевненість, норовливість, блюзнірство, підступність, брехливість тощо. Прийом уособлення є досить поширеним явищем у дитячих шоу, сюжети яких нерідко будуються навколо антропоморфних звірів, живих іграшок, рослин. Це зумовило виникнення певного тренду, сутність якого полягає у використанні персоніфікованих героїв у чорних комедіях. Можна припустити, що метою такого тренду є створення дихотомії, що базується на різкому розходженні між надмірно правильним, прекрасним і добрим світом, створеним для маленьких глядачів дорослими як ілюзія, яка ніколи не стане реальністю. Цілком очевидно, що ефект поєднання несхожих всесвітів викликає справжні емоції у дорослої аудиторії. Прикладом цього можуть слугувати фільми жахів, де зло втілюється в іграшку або інший неживий предмет.

Одним із основних засобів створення комічного ефекту є використання такого різновиду мовної гри, як *каламбур*, сутність якого полягає у свідомому порушенні мовної норми та базується на звуковій схожості та смисловій відмінності слів, очікуваному або ж несподіваному об’єднанні несумісних значень в одній фонетичній або графічній формі, наприклад: «Прийомний син барона був баран» (Л. Костенко); “They seemed to think the opportunity lost, if they failed to point the conversation to me, every now and then, and stick the point into me” [Ch. Dickens]. Така невідповідність у плані змісту і форми створює комічний ефект, що забезпечує успіх каламбуру [1, с. 370].

Не менш поширеним у чорно-гумористичних продуктах є використання *зевзми*. Ця стилістична фігура реалізується у вигляді низки гіпотактичних (складених) речень, організованих навколо одного загального головного члена речення (підмета або присудка). Цей прийом використовується для створення гумористичного ефекту «обманутого очікування», позаяк його сутність полягає у реалізації відношень одного слова або поняття до двох або більше смислових значень, наприклад: «Затихло все... Тільки дівчата та соловейко не затих» (Т. Шевченко); “Yet time and her aunt moved

slowly – and her patience and her ideas were nearly worn out before the tete-a-tete was over” (J. Austen).

Подібну стилістичну функцію виконує й *силєнєис*. Це стилістично зумовлене порушення правил узгодження, риторична фігура або змішаний троп, сутність якого полягає в неправильному узгодженні підмета і присудка, коли, наприклад, підмет – займенник третьої особи, а присудок – дієслово у наказовому способі, або підмет – займенник першої особи, а присудок – дієслово у наказовому способі [12]: «А я візьми та й скажи» (3 усн. мовл.); або стилістична помилка, синтаксичне оформлення семантично неоднорідних елементів у вигляді однорідних членів речення: “It’s a small apartment. I’ve barely enough room to lay my hat and a few friends” (D. Parker). Відтак головна функція силєнєису – створення комічного ефекту шляхом навмисного порушення стилістичних, граматичних і семантичних відносин.

Прийом *антитези* також виконує низку важливих функцій для створення гумористичного ефекту. Сутність цієї фігури – протиставити поєднані слова, поняття чи смислові значення, що створює ефект контрасту: «Живемо ми гаразд... люди до нас добре відносяться, лихої слави мене набираємось, а хіба доброї потрошку» (Леся Українка); “And let my liver rather heat with wine than my heart cool with mortifying groans” (W. Shakespeare).

Наступною стилістичною фігурою, яка часто використовується у творах чорного гумору, є *перифраз*. Це – заміна прямого найменування предмета непрямим його означенням, зазвичай у формі описового словесного зворота, що вказує на предмет, наголошуючи на його побічних ознаках. Він вживається замість звичайної назви певного об’єкта і реалізується в різних формах опису його істотних і характерних ознак. Перифразом можуть бути як довільні, так і фразеологічні сполучення слів, наприклад: «майстер сцени» – артист, театральний режисер; «благородні птахи» – лебеді; «чорне золото» – вугілля; «бити себе в груди» – каятись; “the Dark Continent” – Африка; “an affair of honor” – дуель; “that punctual servant of all work” – сонце і т. п.

Слід зазначити, що мова у творах «чорних гумористів» характеризується інконгруентністю, тобто використанням лексем з різних стилістичних реєстрів, що означає, що мовні одиниці зі зниженого реєстру можуть використовуватися поряд із лексемами книжного, піднесеного стилю. Використовуючи цей прийом, «чорний гуморист» навмисно наголошує на дуальності людської природи. Слід зазначити, що часто лексеми із книжкового реєстру мови використовуються «чорними гумористами» для зображення фізіологічних функцій людського організму.

Отже, спираючись на вищезазначене, можемо зробити узагальнення, що чорному гумору притаманна скептична та бунтівна природа, характерною рисою якої є іронічне ставлення до культурної ери ХХ століття, а також нівелювання усталених традицій. Оскільки табуйовані теми вважаються плідним матеріалом для чорних гумористів, вважаємо за доцільне взяти до уваги результати опитування, проведеного дослідницею Н. Замерченко. Таким чином, за результатами опитування носіїв російської та німецької мов було виокремлено найбільш поширені табуйовані теми, серед яких: національна або етнічна приналежність, гендерні стереотипи, сексуальна орієнтація, хвороби, смерть, особи з фізичними і розумовими вадами, політика, імміграція, вік, проституція, насильство, заробітна плата, соціальний статус тощо. Це може слугувати прикладом того, як культурний досвід формує та впливає на комунікативні табу, які в результаті визначають сприйняття жартів [6, с. 29].

Феномен «чорного гумору» тісно пов'язаний із психологією. Чимало дослідників у цій галузі намагалися виявити причини, які зумовлюють ставлення індивіда до чорного гумору. Одним із таких науковців був німецький філософ і психолог Еріх Фромм. Його праця «Анатомія людської деструктивності» (*'The Anatomy of Human Destructiveness', 1973*) присвячена одному з найбільш важливих для людства питань – питанню про деструктивну, руйнівну природу, притаманну кожному індивіду, його зв'язок з багатьма парадоксальними і подекуди жорстокими явищами, специфікою комізму та неусвідомленим тяжінням людини до чорного гумору [14].

Е. Фромм приходять до висновку, що кожна людина має одночасно два протилежні прагнення – до життя і до смерті, різниця лише в тому, що в різних людей вони проявляються в різних пропорціях. За ступенем прояву цих прагнень Е. Фром поділяв людей на два психотипи:

1) біофіли – життєлюбів, які надають перевагу оптимістичним і мажорним проявам життя;

2) некрофіли люблять неживе, охоче говорять про смерть, хвороби, похорони тощо. Вони живуть минулим. За Е. Фроммом, той, хто любить мертве, той любить силу, владу. Серед видатних людей-некрофілів можна назвати А. Гітлера і І. Сталіна, хоча вони позиціонували себе «відданими захисниками».

Некрофіли та біофіли по-різному розуміють універсальні цінності, такі, наприклад, як справедливість, добро. Для некрофілів зміст справедливості зводиться до правильного розподілу. У біофілів зміст справедливості виражає створення як самоствердження, а добром є все, що слугує життю [9].

Зрозуміло, що розподіл суспільства на некрофілів і біофілів має досить умовний характер, оскільки світ – це єдність протилежностей. Саме тому кожна людина може поєднувати обидва психотипи. Таким чином, різнопланове тяжіння до двох вищезазначених психотипів особистості багато в чому зумовлює індивідуальність сприйняття чорного гумору, його розуміння або заперечення. Адже саме некрофіли надають перевагу чорному гумору, який для них є своєрідним важелем утримання від агресії [14].

Незважаючи на неоднозначний характер чорного гумору та певне неприйняття його суспільством, історія існування цього виду комічного свідчить про потребу людства у ньому. Філософ Е. Фромм виокремлює важливі функції чорного гумору, які нині є загально визнаними.

Самозахист відіграє одну із ключових ролей у чорному гуморі. За удаваною байдужістю, необхідною для створення комічного ефекту, ховається справжнє бажання висміяти несправедливість і ненависть, що панує навколо, подолати відчай за допомогою сміху. Щоденно людина стикається з явищами та подіями, раціональне розуміння яких ускладнюється: скінченність людського життя викликає страх і негативні думки, з'являється тривога перед невідомістю, що може призвести до тяжких нав'язливих станів, фобій або навіть психічних розладів. Щоб протистояти страху, людина звертається до діаметрально протилежного явища у вигляді сміху та чорного гумору. Висміяні, теми смерті, хвороб та нещастя втрачають свою руйнівну силу. Для дітей механізм самозахисту несвідомо реалізується в «садистських» віршиках, та історіях, дорослі ж звертаються до «темної» сторони гумору, тому подібні жарти не завжди є проявом байдужості та цинізму [14].

Висміюючи жорстоку дійсність та абсурдність реальності, людина долає страх перед невідомим, злом, трагічними подіями. Природне прагнення посміхнутися в обличчя смерті, пожартувати над «чорними» сторонам життя є одним із способів адаптації до навколишнього середовища, знаходження психологічної дистанції, своєрідне емоційне розвантаження.

Чорний гумор виконує ще одну важливу функцію – *комунікативну*, адже без емоційних проявів (позитивних і негативних) важко уявити будь-яку ефективну комунікацію між людьми. Висловлюючи емоції через почуття, людина виявляє своє ставлення як до дійсності, так і до інших людей за допомогою виразних рухів (жестів, міміки, пантоміми, інтонації голосу). Демонструючи свої переживання, одна людина впливає на емоційну сферу іншої людини, викликаючи у нього відповідні емоції та почуття. Чорний гумор сприяє вивільненню агресії, зменшенню емоційного

напруження в соціально-прийнятній формі, адже сучасна людина часто пригнічує такі негативні емоції, як злість, ненависть та агресія згідно з усталеними соціальними нормами. Навмисне вербальне приниження іншого у формі жарту, що може бути адресований як конкретній людині, так і суспільству загалом (у формі заклику або промови – прим. авт. Кузєбна В. В., Гречуха Л. О.), є, з одного боку, потужним засобом самоствердження, а з іншого, зниженням емоційної напруги [14].

Для нормального функціонування людська психіка повинна збалансовано жити як позитивними, так і негативними емоціями. Однак для сучасного суспільства характерний сильний «емоційний» голод, який важко втамувати звичайним переглядом фільмів і читанням книг. Саме тоді на допомогу приходять такі продукти медійного дискурсу, як фільми жахів, чорні комедії, ток-шоу, в яких провокаційні теми-табу виносяться на загальне обговорення, тобто все те, що може спровокувати сильні, хоч інколи й негативні емоції. Таким чином, *втамування «емоційного голоду»* вважається ще однією важливою функцією чорного гумору.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Чорний гумор – це унікальне явище комічного, яке сприяє подоланню страху, трансформуючи це відчуття в категорію смішного та несерйозного. Разом із тим чорний гумор може легко викликати роздратування, коли жарти стосуються табуованих у певній культурі тем.

Феномен «чорного гумору» зазнав тривалий еволюційний процес, витоки якого сягають ще часів Античності. На різних етапах становлення і розвитку чорного гумору мовознавці, філософи, соціологи, письменники, які є представниками різних генерацій, шкіл і напрямків, намагаються обґрунтувати сутність цього феномена, охарактеризувати функціональний потенціал, з'ясувати його роль у різних сферах життя як окремого індивідуума, так і соціуму загалом. Попри низку наукових праць і розгалужену систему підходів щодо вивчення феномена «чорного гумору», у сучасному мовознавстві бракує одностайності стосовно визначення зазначеного явища. Відтак це питання все ще залишається відкритим й актуальним для подальшого дослідження.

У ході дослідження було з'ясовано, що чорно-гумористичний ефект здебільшого досягається завдяки використанню стилістичних фігур і лексичних засобів, серед яких: метафора, порівняння, гіпербола, літота, зевгма, силепсис, антитеза, персоніфікація та інші.

Феномен «чорного гумору» має тісний зв'язок із психологією, з огляду на це виокремлено низку функцій, кожна з яких відіграє важливу роль для

стабільного функціонування психіки людини, серед них: самозахист, комунікативна, втамування емоційного голоду.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш ґрунтовному вивченні феномена «чорного гумору», а саме мовної специфіки чорного гумору, а також особливостей його прояву в певному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва : Советская Энциклопедия, 1966. 606 с.
2. Белянин В. П., Бутенко И. А. Антология черного юмора. Москва : ПАИМС, 1996. 192 с.
3. Бретон А. Антология черного юмора. Москва : Carte Blanche, 1999. 544 с.
4. Бурсова Н. В. Сонце, яке проганяє зиму з людського обличчя. Київ : Інформаційний центр ім. М. Костомарова, 2014. URL: <http://ru.calameo.com/read/002415695c9b020077304> (дата звернення: 28.12.2021).
5. Вапіров С. Ю. Лінгвокогнітивні особливості «чорного гумору» в німецькому побутовому анекдоті. *Нова філологія*. Збірник наукових праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. № 66. С. 40–43.
6. Замерченко Н. И. Коммуникативные табу в немецкой и русской лингвокультурах. *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*. Новосибирск : СибАК, 2015. № 6 (49). С. 23–32.
7. Колесникова Л. Теоретичні аспекти дослідження метафори. *Лінгвістика*. № 2 (41). 2019. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4222/1/Колесникова.pdf> (дата звернення: 13.01.2022).
8. Кузєбна В., Усик Л. Стилістичні особливості чорного гумору (на матеріалі мультиплікаційного фільму «Родина Адамсів»). *«Нова філологія»*. Збірник наукових праць. № 81. Том 1 (2021). С. 180–190. URL: <http://novafilolohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/505/477> (дата звернення: 15.01.2022).
9. Новітній психоаналіз Е. Фромма. URL: <https://studfile.net/preview/7793230/page:8/> (дата звернення: 15.01.2022).
10. Плеханов А. С. Популярность и актуальность черного юмора (на материале немецких анекдотов). *Вестник МГОУ. Серия: Лингвистика*. Москва, 2008. С. 202–207. URL: <https://vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/1151> (дата звернення: 25.12.2021).
11. Порівняння в літературі. *Українська література*. URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2774-porivnyannya-v-literaturi> (дата звернення: 14.01.2022).

12. Силепсис. *Словопедія*. URL: <http://slovopedia.org.ua/37/53409/251572.html> (дата звернення: 11.01.2022).
13. Флеонова О. Л. Лингвостилистические и семиотические особенности американской литературы черного юмора : дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 Москва, 2003. 154 с.
14. Фром Е. Анатомія людської деструктивності. URL: <https://sites.google.com/site/persodzerela2semestr/home/from-e-anatomia-ludskoie-destruktivnosti> (дата звернення: 10.01.2022).
15. Чорний гумор. *Бібліотека української літератури*. URL: <https://www.ukrplib.com.ua/dic/show.php?w=343> (дата звернення: 10.12.2021).
16. Dictionary of world literary terms. Boston, United States : Basic Books, 2015. 358 p.

REFERENCES

1. Ahmanova, O. S. (1966). *Slovar lingvisticheskikh terminov. [Dictionary of Linguistic Terms]*. Moskva : Sovetskaya Entsiklopediya. [in Russian]
2. Belyanin, V. P., & Butenko, I. A. (1996). *Antologiya chernogo yumora. [The Anthology of Black Humour]*. M. : PAIMS. [in Russian]
3. Breton, A. (1999). *Antologiya chernogo yumora. [The Antology of Black Humour]*. Moskva : Carte Blanche. [in Russian]
4. Bursova, N. V. (2014). Sontse, yake prohaniaie zymu z liudskoho oblychchia. [The sun that drives the winter away from a person's face]. Kyiv : Informatsiinyi tsentr im. M. Kostomarov. Retrieved from: URL: <http://ru.calameo.com/read/002415695c9b020077304> [in Ukrainian]
5. Vapirov, S. Yu. (2014). Linhvokohnityvni osoblyvosti "chernoho humoru" v nimetskomu pobutovomu anekdoti. [Lingvo-cognitive peculiarities of "black humour" in a German domestic joke]. *Nova filolohiia. Zbirnyk naukovykh prats – New Philology. Collection of Scientific Papers*. Zaporizhzhia: ZNU, 66, pp. 40–43. [in Ukrainian]
6. Zamerchenko, N. I. (2015). Kommunikativnye tabu v nemeckoj i russkoj lingvokul'turah. [Communicative taboos in German and Russian linguistic cultures]. *V mire nauki i iskusstva: voprosy filologii, iskusstvovedeniya i kulturologii – In the world of science and art: questions of philology, art and cultural studies*. Novosibirsk : SibAK, 6 (49), pp. 23–32. [in Russian]
7. Kolesnykova, L. (2019). Teoretychni aspekty doslidzhennia metafory. [Theoretical aspects of metaphor study]. *Linhvistyka – Linguistics*, 2 (41). Retrieved from: URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4222/1/Колесникова.pdf> [in Ukrainian]
8. Kuzebna, V., Usyk, L. (2021). Stylistychni osoblyvosti chornoho humoru (na materialu multiplykatsiinoho filmu "Rodyna Adamsiv"). [Stylistic peculiarities of black humour (case study of animated black comedy film "The Addams Family")]. *Zbirnyk naukovykh prats "Nova filolohiia" – Collection of Scientific Papers "New Philology"*, 81, Vol. 1, pp. 180–190. Retrieved from: URL: <http://novafilolohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/505/477> [in Ukrainian]
9. Novitnii psykhoanaliz E. Fromma. [The newest E. Fromm's approach to psychoanalysis]. Retrieved from: URL: <https://studfile.net/preview/7793230/page:8/> [in Ukrainian]
10. Plekhanov, A. S. (2008). Populyarnost i aktualnost chernogo yumora (na materiale nemetskikh anekdotov). [Popularity and currency of black humour (on the basis of German jokes)]. *Vestnik MGOU. Seriya lingvistika – Bulletin of Moscow Region State University. Series: Linguistics*, 2, pp. 202–207. Retrieved from: URL: <https://vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/1151> [in Russian]
11. Porivniannia v literaturi. [The Comparison in literature]. *Ukrainska literatura – Ukrainian literature*. Retrieved from: URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2774-porivnyannya-v-literaturi> [in Ukrainian]
12. Syllepsys. [Syllepsis]. *Slovopediia – Slovopediia*. Retrieved from: URL: <http://slovopedia.org.ua/37/53409/251572.html> [in Ukrainian]
13. Fleonova, O. L. (2003). Lingvostilisticheskie i semioticheskie osobennosti amerikanskoj literatury chernogo yumora. [Linguostylistic and semiotic peculiarities of American black humour literature]. *Candidate thesis*. Moskva. [in Russian]
14. From, E. Anatomiiia liudskoi destruktivnosti. [The Anatomy of Human's Destructiveness]. Retrieved from: URL: <https://sites.google.com/site/persodzerela2semestr/home/from-e-anatomia-ludskoie-destruktivnosti> [in Ukrainian]
15. Chorni humor. [Black Humour]. *Biblioteka ukrainskoi literatury – Library of Ukrainian Literature*. Retrieved from: URL: <https://www.ukrplib.com.ua/dic/show.php?w=343> [in Ukrainian]
16. Dictionary of world literary terms. (2015). Boston, United States: Basic Books, 358 p.

УДК 811.161.2
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-23>

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ АСПІРАНТІВ ОДЕСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ В ПРОЦЕСІ ОСВОЄННЯ ДИСЦИПЛІНИ «НАУКОВИЙ СТИЛЬ МОВИ І ПИСЬМА»

Мар'янюк Я. Г.

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри іноземних мов
Одеська державна академія будівництва та архітектури
вул. Дідріхсона, 4, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-7936-2562
maryanko.yanina@gmail.com, maryanko.yanina@ogasa.org.ua*

Зайцева О. Ю.

*кандидат філологічних наук,
професор кафедри іноземних мов
Одеська державна академія будівництва та архітектури
вул. Дідріхсона, 4, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-9764-9126
zayenka.57@gmail.com*

Ключові слова: українська мова, науковий стиль мови і письма, аспірантура, навчальна дисципліна, методика викладання, інтерактивні методи навчання, кейс-стаді, компетенції.

В основу статті покладено досвід викладання дисципліни «Науковий стиль мови і письма» аспірантам першого року навчання Одеської державної академії будівництва та архітектури. Структура курсу та вибір матеріалу для лекційних та практичних занять, а також для контролю різних типів зумовлені проблемами, які аспіранти відчувають у процесі здійснення своєї діяльності. У процесі освоєння дисципліни в аспірантів формуються універсальні та професійні компетенції. У статті описуються заплановані результати навчання зі сформованості різних рівнів компетенцій, характеризується фонд оціночних засобів, типові помилки та труднощі, з якими стикаються аспіранти, аналізуються результати запровадження цього курсу в навчальний процес. Дисципліна передбачає як освоєння теоретичної частини матеріалу, так і вироблення практичних навичок. Під час практичних занять використовуються інтерактивні методи навчання (метод роботи в малих групах, кейс-стаді). Освоєння дисципліни необхідне для успішного проходження педагогічної практики, проведення наукових досліджень та захисту дисертаційної роботи. Написання та захист реферату у формі статті для наукового журналу дозволяє аспірантам першого року навчання за короткий термін подати наукову статтю до публікації.

Освоєння дисципліни «Науковий стиль мови і письма» аспірантами першого року навчання Одеської державної академії будівництва та архітектури є важливим для успішного проходження ними третього рівня вищої професійної освіти, педагогічної практики, проведення наукових досліджень та здачі Державної підсумкової атестації. Аспіранти отримують досить повну теоретичну підготовку та напрацьовують практичні навички та вміння продукувати наукові усні та письмові тексти різних підстилів та жанрів.

**FORMING THE COMPETENCES OF POST-GRADUATE STUDENTS
OF ODESSA STATE ACADEMY OF CIVIL ENGINEERING AND ARCHITECTURE
WHILE STUDYING THE ACADEMIC DISCIPLINE “SCIENTIFIC STYLE
OF LANGUAGE AND WRITING”**

Maryanko Ya. G.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture
Didrichson str., 4, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7936-2562
maryanko.yanina@gmail.com , maryanko.yanina@ogasa.org.ua*

Zaitseva O. Yu.

*Candidate of Philological Sciences,
Professor at the Department of Foreign Languages
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture
Didrichson str., 4, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9764-9126
zayenka.57@gmail.com*

Key words: *Ukrainian language, scientific style of language and writing, postgraduate students, academic discipline, teaching methods, interactive teaching methods, Case study, competencies.*

The article is based on the teaching experience of the academic discipline “Scientific style of language and writing” to first-year postgraduate students of Odesa state academy of civil engineering and architecture. The syllabus structure and the selection of teaching material for lectures and classes as well as for various assessment procedures are determined by the problems that postgraduate students face during their professional work. During the course of discipline development the universal and professional competences are formed. The article outlines the expected levels of various competences, describes the resources of assessment procedures, typical mistakes and difficulties which post-graduate students have, and analyzes the results of integrating the discipline into the curriculum. The discipline entails studying the theory and developing practical skills. Practical classes involve interactive methods (working in small groups, Case-study). The discipline is indispensable for the students’ successful completion of teacher training and scientific research. Writing a final paper in the form of an article reporting the results of their research work for a scientific journal allows first-year post-graduate students to submit a scientific article for publication.

Mastering the discipline “Scientific style of language and writing” by the postgraduate students of the first year of Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture is important for their successful completion of the third level of higher professional education, teaching practice, research and passing the State Final Certification. Postgraduate students receive a fairly complete theoretical training and develop practical skills and abilities to produce scientific texts of various styles and genres.

В останні роки порушується питання про важливість та необхідність володіння українською мовою, оскільки відзначається зниження загальної лінгвістичної освіченості та грамотності дітей та дорослих. Ю. Рождественський зазначає: «Майстерність красномовства в умовах демократії життєво необхідна, тому що кожен громадя-

нин в умовах демократії перебуває в потенційній небезпеці від своїх співгромадян. Будь-який із співгромадян може, так би мовити, міцно «причепитися», звинуватити іншого з вигодою для себе, покликати до суду і виграти суд, відняти майно і життя. Отже, вправність у мові допомагає захиститися й в умовах аристократичного сусідства,

і, у разі потреби, у судовій боротьбі. Якщо ж громадянин бажає запропонувати місту що-небудь, то він зіштовхується з громадською думкою, яка завжди консервативна й ситуативна в тому сенсі, що натовп судить всякі пропозиції стосовно своєї думки, яка міняється у зв'язку з поточними подіями. У цьому випадку вправність у красномовстві допомагає переконати співгромадян погодитися на пропозицію. Всяка самодіяльна і заповзятива людина відчуває перешкоди через громадську думку і, пропонуючи нове, завжди ризикує і життям, і майном. Вправність у красномовстві... допомагає людині посісти вигідніше становище в суспільстві, завоювати певну пошану співгромадян і поліпшити свої матеріальні справи» [1].

Найбільшої уваги у цьому зв'язку заслуговують студенти третього рівня вищої професійної освіти – аспіранти. Написання наукових робіт, у тому числі дисертаційної, неможливе без певного рівня розвитку аналітичного та дискурсивного мислення, без володіння науковим стилем мовлення. Досить часто наукові керівники стикаються з проблемою коректно структурувати статтю чи доповідь, вибирати потрібні книжкові звороти та вирази.

Специфіка навчання в аспірантурі передбачає не лише оволодіння методологічними та методичними принципами та прийомами експериментального, лабораторного та діагностичного дослідження, а й розвиток умінь систематизувати результати своїх досліджень у вигляді усних та письмових наукових текстів різних жанрів [4]. Більшість аспірантів паралельно з написанням дисертаційного дослідження займаються практикою. У зв'язку із цим оформлення огляду літератури, описи методів та результатів досліджень відповідно до вимог наукового стилю мовлення представляють певні труднощі.

На допомогу аспірантам першого року навчання в Одеській державній академії будівництва та архітектури у 2018–2019 навчальному році було запроваджено вибірккову навчальну дисципліну «Науковий стиль мови і письма», що передбачає формування таких компетенцій: інтегральні: здатність розв'язувати типові та складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійній діяльності із застосуванням положень, теорій та методів фундаментальних наук; інтегрувати знання та вирішувати складні питання, формулювати судження за недостатньої або обмеженої інформації; ясно і недвозначно доносити свої висновки, розумно їх обґрунтовуючи, до фахової та нефахової аудиторії; загальні: здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність вчитися і бути сучасно навченим; здатність до адаптації та дії в новій ситуації; здатність спілкуватися рід-

ною мовою як усно, так і письмово; здатність до вибору стратегії спілкування; здатність працювати в команді; спеціальні: здатність правильно застосовувати норми наукового стилю сучасної української мови при написанні, редагуванні наукових робіт та під час наукової комунікації.

Мета дисципліни «Науковий стиль мови і письма» – розширити уявлення здобувачів ступеня доктора філософії про академічне письмо загалом та українську наукову мову зокрема, допомогти їм оволодіти важливими процедурами сучасних наукових досліджень, розвинути потребу в нормативному використанні засобів наукової мови для успішної презентації результатів наукової діяльності.

У процесі роботи використовувалися аналітичні методи, методи систематизації та узагальнення, а також педагогічний експеримент.

У рамках навчально-методичного комплексу було розроблено робочу програму освітньої компоненти ВК-1.1, критерії оцінювання і засоби діагностики, конспект лекцій, методичні вказівки.

Запланованими результатами навчання щодо інтегральної компетенції виявилися такі: знати прийоми та методи аналізу та оцінки сучасних наукових досягнень, шляхи вирішення дослідницьких та практичних завдань, у тому числі у міждисциплінарних галузях; критерії авторства; екстра- та інтралінгвістичні особливості наукових текстів різних підстилів, жанрів та форм мовлення; методи логічної організації наукового тексту; вміти здійснювати критичний аналіз та оцінку сучасних наукових досягнень, генерувати нові ідеї при вирішенні дослідницьких та практичних завдань, репрезентуючи їх у наукових текстах різних підстилів, жанрів, типів та форм мовлення; володіти методами критичного аналізу та оцінки сучасних наукових досягнень, способами опису результатів критичного аналізу в науковому огляді, дисертації, науковій статті, доповіді на науковій конференції.

Унаслідок формування загальної компетенції планувалося знати шляхи та методи проектування та здійснення комплексних досліджень на основі цілісного системного наукового світогляду; особливості наукового стилю як історико-культурного явища, особливості та проблеми сучасного терміноутворення, тенденції розвитку мови науки; вміти проектувати та здійснювати комплексні дослідження на основі цілісного системного наукового світогляду; виявляти та коригувати діалогічність та експресивність наукових текстів; володіти методами та алгоритмами здійснення комплексних досліджень, способами репрезентації методології досліджень та їх результатів.

Оцінка сформованості загальної компетенції лише на рівні знання проводилася у процесі спів-

бесіди (зразкові питання: «Перерахуйте методи логічної організації наукового тексту. Назвіть особливості наукового стилю як історико-культурного явища. Визначте основні особливості та проблеми сучасного терміноутворення»). А щоб оцінити рівень умінь, пропонувалося побудувати алгоритм написання наукової статті, але на рівні володіння – написати інструкцію до наукової статті за темою дисертаційного дослідження.

Під час вивчення дисципліни «Науковий стиль мови і письма» з метою формування спеціальної компетенції здобувач ступеня доктора філософії повинен знати сучасні методи та технології наукової комунікації державною мовою; види та структуру статей у науковому журналі; особливості усних наукових текстів, що використовуються в науковій полеміці, диспуті, на конференції, «круглому столі»; лексичні та синтаксичні засоби, що застосовуються у письмових первинних та вторинних наукових текстах (тези та матеріали конференції, стаття у науковому журналі, монографія, дисертація, презентація, реферат, відгук, рецензія, анотація, звіт про науково-дослідну роботу); особливості науково-методичної літератури (підручник, навчальний посібник, методичні вказівки).

Крім того, здобувач має вміти використовувати сучасні методи та технології наукової комунікації державною мовою; продукувати усні та письмові первинні та вторинні наукові тексти різних підстилів, жанрів та типів мови; вести усну та письмову комунікацію з редакцією наукового журналу та оргкомітетом конференцій; коригувати та редагувати тексти наукового стилю мовлення; науковим стилем мови у всіх сферах його застосування.

Рівень знання сформованості спеціальної компетенції передбачав відповіді на запитання та завдання: *Виділіть особливості усних наукових текстів, які використовуються у науковій полеміці, диспуті, на конференції, «круглому столі». Визначте особливості жанрів науково-методичної літератури (підручник, навчальний посібник, методичні вказівки). Яка специфіка функціонування наукових текстів у різних культурах?* Рівень сформованості умінь визначається виконанням завдань аналітичного типу: *Виділіть кліше, що використовуються для зв'язності у науковому тексті.* На рівні володіння аспірант повинен вміти написати рецензію, анотацію, виділити ключові слова та назву статті на тему дисертації, підготувати текст з урахуванням усіх вимог до стилістики, структури наукової статті та оформлення списку літератури. Крім того, слід вміти трансформувати письмовий текст в усний, використовуючи прийоми активізації уваги слухачів, та робити презентацію.

Сформованість професійної компетенції на рівні знань перевіряється типовими завданнями:

Назвіть жанри усних та письмових наукових текстів, які можуть використовуватись у викладацькій діяльності в галузі Вашого профілю. На рівні умінь аспіранти повинні вміти описувати та помічати стилістичні особливості усних та письмових наукових текстів, які можуть використовуватись у викладацькій діяльності, на рівні володіння – вміти трансформувати фрагменти текстів власне наукового стилю у фрагмент лекції, розділу підручника, навчально-методичного посібника.

Загальний обсяг дисципліни становить 5 кредитів ECTS: 150 академічних годин (з яких 30 годин лекцій, 20 – практичних занять, 100 – самостійна робота). Форма підсумкового контролю – залік в усній формі з обов'язковою презентацією.

На лекційних заняттях з дисципліни «Науковий стиль мови і письма» дається характеристика наукового стилю мовлення як історико-культурного явища; розглядається лінгвостилістичні особливості усних та письмових наукових текстів професійної спрямованості, особливості структури та стилістики наукових текстів різних підстилів, жанрів та форм мовлення, а також виокремлюються основні сучасні тенденції розвитку мови науки.

Вибір матеріалу зумовлений проблемами, які аспіранти мають у процесі здійснення своєї діяльності. Так, після прочитання наукових текстів професійної спрямованості, написаних у різний час, нерідко складно робити огляд літератури з переказом основних висновків через те, що мова науки в кожній культурі має свою специфіку, а також через історичну мінливість наукового стилю. Аспірантам доводиться описувати результати експериментів з використанням сучасних книжкових зворотів та термінів, «переказувати» такі тексти сучасною українською науковою мовою, щоб уникати іностилевих вкраплень. Крім того, підготовка публікації у зарубіжному науковому журналі, яка здійснюється аспірантом українською або англійською мовами, все одно має враховувати специфіку побудови статті у зарубіжному журналі, мати певну структуру та стилістику.

Практичні заняття з дисципліни «Науковий стиль мови і письма» передбачають різні форми організації. Контингент аспірантів неоднорідний, вони мають різний рівень загальної та професійної підготовки, вік, соціальний статус, індивідуально-психологічні характеристики, що робить обов'язковим відповідно до андрагогічних принципів педагогічної роботи індивідуальний підхід та використання інтерактивних методів навчання [5]. На практичних заняттях аспіранти з використанням методу «малих груп» та кейс-стаді поглиблено розбирають екстра- та інтра-лінгвістичні особливості усних та письмових текстів наукового стилю та текстів педагогічної

спрямованості в галузі профілю підготовки, жанрову специфіку первинних та вторинних наукових текстів, критерії авторства, види статей, структуру та етапи підготовки статті в науковому журналі; розглядають проблеми терміноутворення у професійній сфері та науковому тексті, методи логічної організації наукових текстів різних підстилів та жанрів.

Не залишаються поза увагою проблеми експресивності та діалогічності наукових текстів, інтернаціоналізації, метафоризації та персоналізації у сучасній мові науки. Останні теми розбираються на практичних заняттях у формах дискусії та семінару. Багато часу приділяється оформленню дисертаційного дослідження та автореферату. Помилки, що найчастіше зустрічаються в текстах аспірантів, пов'язані з побудовою пропозицій з дієприкметниковим і дієприслівниковим зворотами, уточнювальними конструкціями, складними словами, а також з порушенням логіки викладу.

Самостійна робота аспірантів передбачає опрацювання навчального матеріалу з конспекту лекцій; пошук та систематизацію інформації з проблеми; виконання тестових завдань; аналіз усних та письмових наукових текстів та складання висновків на основі проведеного аналізу; виконання вправ; роботу з термінологічними словниками; написання текстів різних жанрів наукового стилю мовлення; підготовку рефератів та доповідей з презентаціями на їх основі; підготовку та захист реферату у формі наукової статті з теми дисертації.

Фонд оціночних засобів дисципліни був розроблений для всіх видів атестації з метою перевірки сформованості кожної з компетенцій за всіма рівнями.

Так, для оцінки сформованості компетенцій на рівні «знати» використовуються такі питання: *Які стратегії та тактики автора наукової статті Ви знаєте? Якою є структура сучасної наукової статті? Якими є можливі помилки автора наукової статті при формулюванні назви?* На рівні «вміти» – завдання на визначення підстилю та жанру наукового тексту, трансформацію його в тексти інших підстилів та жанрів, пошук засобів досягнення експресивності у науковому тексті та аналіз її доречності. На рівні володіння цією компетенцією аспірант повинен вміти здійснювати стилістичне виправлення наукових текстів.

Форми поточного контролю успішності, що застосовуються на заняттях: усне опитування, оцінка освоєння практичних навичок (умінь), поточний контроль знань, захист реферату з теоретичної проблеми, презентація.

Робочою програмою дисципліни передбачено два поточні контролю, без успішного проходження

яких аспірант не допускається до здачі заліку. Перший є тестом на знання особливостей текстів наукового стилю. Другий – це написання та захист реферату у формі презентації. Останнє завдання дозволяє аспірантам застосувати всі знання, отримані ними у процесі освоєння дисципліни у своїй науковій діяльності. У процесі підготовки аспіранти знайомляться з правилами для авторів, навчаються формувати бібліографічні описи, продумують структуру, редагують стиль викладу. У результаті на першому році навчання до здачі заліку щодо дисципліни «Науковий стиль мови і письма» багато аспірантів уже встигають подати наукову статтю, що містить огляд літератури з проблеми дисертаційного дослідження або описує перший етап експерименту, для розгляду в редакції наукових журналів, а також підготувати наукову доповідь.

«Зворотній зв'язок» показав, що запровадження вибіркової дисципліни «Науковий стиль мови і письма» позитивно оцінили як аспіранти, так і наукові керівники. Практика попередніх років показала, що слухачі отримують багато необхідної інформації для створення наукових текстів, визначають свої «слабкі місця» (відступ від логічності викладу, невміння коректно викласти свої думки, порушення граматичних, стилістичних та синтаксичних норм).

Наукові керівники позитивно оцінили допомогу в навчанні аспірантів стилістичній правці, складанню бібліографічних описів, написанню наукових текстів різних підстилів та жанрів за профілем підготовки та проблематикою дисертаційних досліджень.

Звертаємо увагу, що для освітньої програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти йдеться про вимоги Національної рамки кваліфікації, в яких визначено, що особа зі ступенем доктора філософії повинна мати «здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики» [3].

Із цього опису випливає, що освоєння дисципліни «Науковий стиль мови і письма» аспірантами першого року навчання в Одеській державній академії будівництва та архітектури є важливим для успішного проходження ними третього рівня вищої професійної освіти. Аспіранти отримують досить повну теоретичну підготовку та напрацьовують практичні навички та вміння продукувати наукові усні та письмові тексти різних підстилів та жанрів. Освоєння дисципліни необхідне для успішного проходження педагогічної практики, проведення наукових досліджень та здачі Державної підсумкової атестації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рождественский Ю. В. Теория риторики. URL: https://ua-referat.com//Теорія_риторики (дата звернення: 12.04.2022).
2. Дубасенюк О. А. Андрагогічні принципи навчання дорослих крізь призму соціально-особистісного досвіду та компетентності. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2013. Вип. 7. С. 89–100.
3. Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п/paran12#n12>
4. Карамішева Н. В. Логіка. Пізнання. Евристика : посібник для студентів та аспірантів. Львів : Астролябія, 2002. 356 с.
5. Дубасенюк О. А. Андрагогічні принципи навчання дорослих крізь призму соціально-особистісного досвіду та компетентності. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2013. Вип. 7. С. 89–100.
2. Dubaseniuk, O. A. (2013) Andrahohichni pryntsypy navchannia doroslykh kriz pryzmu sotsialno-osobystisnoho dosvidu ta kompetentnosti [Andragogical principles of adult learning through the prism of socio-personal experience and competence]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy* [Adult education: theory, experience, prospects]. Vyp. 7. S. 89–100.
3. Natsionalna ramka kvalifikatsii. [National Qualifications Framework]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п/paran12#n12> (accessed 12.04.2022).
4. Karamysheva, N. V. (2002) Lohika. Piznannia. Evrystyka : posibnyk dlia studentiv ta aspirantiv [Knowledge. Heuristics: the guide for students and graduate students]. Lviv : Astroliabiia (Астролябія).
5. Dubaseniuk, O. A. (2013) Andrahohichni pryntsypy navchannia doroslykh kriz pryzmu sotsialno-osobystisnoho dosvidu ta kompetentnosti [Andragogical principles of adult learning through the prism of socio-personal experience and competence]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy* [Adult education: theory, experience, prospects]. Vyp. 7. S. 89–100.

REFERENCES

1. Rozhdestvenskyi, Yu. V. Teoryia rytoryky [Theory of rhetoric]. Retrieved from: https://ua-referat.com//Теорія_риторики (accessed 12.04.2022).

UDC 811.111:81'42

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-24>

PHENOMENOLOGICAL PARADIGM OF DIGITAL INNOVATIVE LOGOSPHERE MODELLING (BASED ON INNOVATIONS OF THE CHINESE LANGUAGE)

Makhachashvili R. K.

*Doctor Habilitated of Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Typology and Romance Languages
Borys Grinchenko University of Kyiv
Bulvarno-Kudryavska-str., 18/2, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4806-6434
r.makhachashvili@kubg.edu.ua*

Semenist I. V.

*Doctor Habilitated of Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Oriental Languages and Translation
Borys Grinchenko University of Kyiv
orcid.org/0000-0002-0847-8856
i.semenist@kubg.edu.ua*

Key words: *innovative computer term, global innovative logosphere of the digital realm, direction of dynamics, phenomenology of logosphere of the digital realm.*

The problem of theoretical and methodological substantiation of cross-cutting principles, directions, mechanisms, and results of qualitative dynamics of macro- and microstructures of vocabulary in the field of the digital realm as a consolidated linguistic object is still awaiting a comprehensive study. The analysis of this issue requires the involvement of a phenomenological perspective of the study of complex linguistic objects in view of the main task of phenomenological epistemology – knowledge of the full system of facts of consciousness that constitute reality. The paper overall objective is the inquiry into the phenomenological premises of comprehensive structuring of global innovative linguistic sphere of modern digital technologies (Global Innovative Logosphere of computer being as construed by the transformative neological strata of the modern globalized Chinese language). The principles of the dynamics of the microstructure of the global innovative logosphere of computer being are determined on the basis of the analysis of the lingual mechanisms of phenomenological reduction. An integrative parameter of the dynamics of the global innovation logosphere of the digital realm is the phenomenon of attraction of the corresponding general discrete innovation units of the logosphere, which are the centers of semantic phenomenological units clustering in global communication languages in digital environment. Mosaic, simulation, and multidimensional approaches to understanding complex dynamic linguistic phenomena and entities, prioritized by this methodological context, allowed us to identify the ontological nature of computer lexical innovations of the globalized Chinese language (namely, the ability to embody and structure elements of the relevant realm of life independently from the filter of human experience), which enables and provides a complex determinative interaction of multisubstrate (linguistic, existential and anthropological) parameters of the innovative logosphere of the digital realm. The dynamic interaction of the structural stages of the ICTs content plane within the linguistic innovative logosphere of computer being is characterized by the expansion of the ontological denotatum, resulting in isolation/absorption/replacement, or partial isolation/absorption/replacement of anthropogenic parameters of the content plane, mediated by the subjective

and collective cognitive experience of native speakers of globalized languages in the realm of functioning and use of computer technologies (the area of the conceptual core projection of the logosphere onto the innovative logosphere of the digital realm).

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ІННОВАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ ЛОГОСФЕРИ (НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ)

Махачашвілі Р. К.

*доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства
Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-4806-6434
r.makhachashvili@kubg.edu.ua*

Семеніст І. В.

*доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри східних мов та перекладу
Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-0847-8856
i.semenist@kubg.edu.ua*

Ключові слова: *інноваційний комп'ютерний термін, глобальна інноваційна логосфера цифрового середовища, напрям динаміки, феноменологія логосфери цифрового середовища.*

Проблема теоретико-методологічного обґрунтування наскрізних принципів, напрямків, механізмів та результатів якісної динаміки макро- і мікроструктур лексики у цифровій сфері як консолідованого лінгвістичного об'єкта ще чекає на вичерпне дослідження. Аналіз цього питання потребує залучення феноменологічної перспективи дослідження складних мовних об'єктів з огляду на головне завдання феноменологічної епістемології – пізнання повної системи фактів свідомості, що становлять реальність. Загальною метою роботи є дослідження феноменологічних передумов комплексної структуризації глобальної інноваційної лінгвістичної сфери сучасних цифрових технологій (Глобальна інноваційна логосфера комп'ютерного буття сконструйована трансформативними неологічними пластами сучасної глобалізованої китайської мови). На основі аналізу лінгвальних механізмів феноменологічної редукції визначено принципи динаміки мікроструктури глобальної інноваційної логосфери комп'ютерного буття. Інтегративним параметром динаміки глобальної інноваційної логосфери цифрової сфери є феномен залучення відповідних загальних дискретних інноваційних одиниць логосфери, які є центрами кластеризації семантичних феноменологічних одиниць у мовах глобального спілкування в цифровому середовищі. Мозаїчний, симуляційний та багатовимірний підходи до розуміння складних динамічних мовних явищ та сутностей, пріоритетні для цього методологічного контексту дозволили нам виявити онтологічну природу комп'ютерних лексичних інновацій глобалізованої китайської мови (а саме здатність втілювати та структурувати елементи відповідної сфери життя незалежно від фільтра людського досвіду), що уможливує та забезпечує комплексну визначальну взаємодію мультисубстратних (лінгвістичних, екзистенційних та антропологічних) параметрів інноваційної логосфери цифрової сфери. Динамічна взаємодія структурних етапів площини змісту ІКТ у мовній інноваційній логосфері комп'ютерного буття характеризується розширенням онто-

логічного денотату, що призводить до ізоляції/поглинання/заміни або часткової ізоляції/поглинання/заміни антропогенних параметрів змістова площина, опосередкована суб'єктивним і колективним когнітивним досвідом носіїв глобалізованих мов у сфері функціонування та використання комп'ютерних технологій (зона концептуальної стрижневої проєкції логосфери на інноваційну логосферу цифрової сфери).

Introduction. At the turn of the XX–XXI centuries science acquires the status of extremely effective and dynamic tools of human activity, which determines the interest of scientists in pragmatic aspects and problems of cognitive theory to increase the effectiveness of scientific work by traditional classical means and innovative systems of artificial intelligence [2; 3; 4; 7]. The network of research space of modern linguistic explorations provides an opportunity to determine the problems of language coding, transcription and mapping of different spheres of actual and conditional reality in lingocognitive [11; 12], linguistic and cultural [6], discursive-communicative [5], synergetic [20] planes. As an integral product of civilization modern computer reality has become an independent being. Within it electronic media act not only as a means of transmitting information or interaction, but also reveal their own world-creating, meaning-making, and as a consequence language-forming potential [14]. The digital realm is defined as a complex, multidimensional sphere of synthesis of reality, human experience, and activity, mediated by the latest digital and information technologies [16]; it is the object of study of a wide range of humanities. In philosophy, computer being is interpreted as a special type of substance – material and ideal reality in the aggregate of all forms of its development [4; 18]; in psychology – as a psychosomatic and emotional plane [19]; in culturology – as a sphere of spiritual experience [8; 10; 17], in sociology – as a system of multilevel, multidirectional social relations [1; 9].

The linguistic aspect of the study of computer being at the turn of the century is determined by objective historical and geopolitical preconditions: cyberization, globalization, informatization of world society, Americanization of world culture, due to which modern English, mostly its American variety, is a priority linguistic and communicative environment of the primary language coding of elements of the digital realm and its mental and linguistic mapping [14; 15], exported to globalized languages across the world. The problem of theoretical and methodological substantiation of cross-cutting principles, directions, mechanisms and results of qualitative dynamics of linguistic macro- and microstructures of vocabulary in the realm of computer being, as a consolidated linguistic object, is still waiting to be studied. Consideration of this issue requires the involvement of the phenomenological

perspective of the study of complex linguistic objects, given the definition of the main task of phenomenological epistemology – knowledge of the full system of facts of consciousness, constituting the objective world [21].

Objective. The paper overall **objective** is the inquiry into the phenomenological premises of comprehensive structuring of global innovative linguistic sphere of modern digital technologies (Global Innovative Logosphere of computer being as construed by the transformative neological strata of the modern globalized Chinese language).

Main findings. Within the outlined methodological dimension, the “phenomenological” language unit is defined as its codifying ability to record the results of cognitive experience and manifestation in it the substantive characteristics of cognizable objects and phenomena. The linguistic adaptation of the phenomenological approach to the theoretical and methodological understanding of the dynamics of the vocabulary of modern European and Asian languages in the digital realm is based on the concept of the logosphere, synthetically understood as: 1) elements of different spheres of life; 2) the zone of integration of thought-speech continuums (linguo) of cultures. The turn of the XX–XXI centuries is determined by a significant acceleration of the enrichment of the vocabulary of modern natural languages, which determines the need for holistic linguistic research of innovative industries.

Such a study of the vocabulary replenishment of modern European and Oriental languages corresponds to a new integrative direction – phenomenological neolinguistics. The global innovative logosphere of computer being, a component of the international language logosphere, is considered as a plurality of verbal innovations, which are phenomenological correlates of the elements of computer being. Phenomenological neolinguistics provides the researcher with the innovative logosphere of computer existence with the functional integrative methodology and analysis procedures, the application of which allows comprehensive coverage of the relationship between the principles of ultra-dense verbalization of this dimension of reality and mechanisms of neologization, nomination, language reference. The proposed linguophenomenological approach to the study of the object of study helps to solve the scientific problem of holistic modeling of processes and results of replenishment of the vocabulary of the highly

dynamic system of modern languages in general and its individual areas at the turn of XX–XXI centuries.

The object sphere of phenomenological neolinguistics consists of elements of the logosphere (in particular, the linguistic innovative logosphere of computer existence) in the priority determinative dialectical interaction with the constructs of existence – space, time, substance, phenomenon, essence – corresponding to the object field “ontological neolinguistics”; constructs of knowledge/cognition – episteme, concept, concept – corresponding to the object field “epistemological neolinguistics”, and constructs of human consciousness/self-consciousness – identification, identity, individuality – corresponding to the object field “anthropological neolinguistics”. This inquiry is based on the initial position on the phenomenological nature of computer lexical innovations of modern European and Asian languages (namely, the ability to identify, embody and structure elements of the corresponding sphere of being), which enables and provides complex determinative interaction of different substratum and abstract parameters of the global language innovation logosphere of computer existence. In the process of research, the algorithm of ontospheric and anthropospheric paradigmatic systematization of general language innovative computer terms is introduced.

Within the phenomenological approach [21]; global semiotic integration of macro and microstructures of the language innovative logosphere of computer existence identified as provided and realized due to the deterministic interaction of multisubstrate (linguistic, spatio-spatial, essential, anthropological and social) parameters of this logosphere, given the significant synchronous density of rates and results of parallel development of verbal, ontological and anthropological planes of computer being. Logocentric perspective on computer verbal innovations of modern globalized languages determines their phenomenological nature through the identification of symbolic (structural-semantic) substrate of these linguistic innovations as an empirical source and result of manifestation of substantive characteristics of reality.

For deductive and inductive determination of types, volume, qualitative characteristics, and direction of dynamics of the content of units of the microstructure of Global innovative logosphere of computer being the elements of a method of conceptual analysis [12] in combination with elements of a method of phenomenological reduction [15; 16] are applied by the end-to-end epistemic deconstruction of the object of analysis (linguistic innovation unit) from the empirical sign substrate, which corresponds to the dialectical concept of “phenomenon”, through tiers of the intensional and the extensional of the content

plane to the substantive characteristics of the referent, corresponding to the dialectical concept of “essence”. The inquiry is centered the following core arguments: 1) the phenomenological nature of the linguistic innovative logosphere of the computer being presupposes an inseparable, mutual combination of its lingual and substantive (ontological, epistemic and anthropological) aspects in the vertical plane of the dyad phenomenon: essence mutual disclosure; 2) consolidated substantive characteristics of the macrostructure of the linguistic innovative logosphere of computer being determine the phenomenological specificity of the configuration in statics, end-to-end interaction and mobility of formal-semantic constituents of its microstructure in dynamics.

Identified and parameterized in the course of our study is a significant density and, to some extent, redundancy of innovative verbalization of the conceptual and semantic segment of language linguistics in the field of computer being is, in our opinion, a specific (by extensional characteristics of newly formed language units) of this conceptual and semantic segment for the global language community. In this way, the significance of understanding the elements of computer reality for a specific language community can be inductively verified. In turn, empirically clear and observable situational parallelism of the processes of emergence and development of a wide range of different substrate innovative elements of computer being: – essential elements (space, time, substance), – gnoseological elements (information, episteme, etc.), anthropological elements (existential state, type of identity, etc.), – lingual correlates (language sign, language form, language meaning, language content) determines the theoretical and methodological relevance of defining the problem of positioning this segment of linguistic reality – the general verbal innovations of the English language to denote elements, objects and phenomena of computer life, as special, specific features, consolidated, consistent and systemic type linguistic embodiment (modeling, picturing) of reality.

Substantive characteristics and features of the proposed type of object under study – the logosphere, in the most general sense, and in particular the linguistic innovative logosphere of computer existence determine the need to identify and parameterize the aspectualized object sphere of the methodological linguistic template of research within the general perspective of the study of complex linguistic phenomena – phenomenological neolinguistics. Outside of component and, more broadly, conceptual analysis, there is usually an ontological level of abstraction of linguistic innovations, which corresponds to the essential elements that parameterize the structure of the ICTs content plane as an innovative and synchronously gnostic phenomenological

correlate of different substrates. Such substantive elements, in fact, form the phenomenological basis of the ontological denotatum of ICTs. Given the specific characteristics of the linguistic innovative logosphere of the CB, the identification in the structure of the ICTs content plane of the ontological denotatum reveals the phenomenological originality of the ICTs as a linguistic sign.

The dynamics of Global innovative computer logosphere are ways, directions and appropriate language implementation mechanisms of qualitative changes in the content area of the projection of the conceptual nucleus of the Global innovative logosphere. Empirical identification of defined parameters of GICL dynamics is made possible due to the typological characteristics of the microstructure of Global innovative computer logosphere units – Innovative computer terminus (term-logos) of ICT.

The structure of the content of the innovative computer terminus in European and Oriental languages alike is distributed in the following sabers, and is consistent through a vertical ratio which satisfies the dialectical categories of “essence” → “phenomenon”: 1) ontological denotatum (OD) – a set of meaningful elements of exhaustive degree of substance and epistemic abstraction (phenomenalization attributes, parameters and properties of elements multi-substrat computer being) in the structure of meaning of an innovative computer terminus → 2) conceptual denotatum (CD) – a set of meaningful elements of median level of abstraction mediated by anthropogenic (subjective and collective) cognitive experiences of European and Oriental languages speakers in the area of interaction and use of computer technology, the projection area of GICL conceptual nucleus → 3) lingual denotatum (LD) – semantics of innovative computer terminus.

The “substantive genome” of a linguistic innovative computer terminology is a system of substantive elements in the structure of the meaning of the latter, phenomenologically manifested in the plane of the lingual substrate ICTs. The meaningfully discrete unit of ontological denotatum for innovative computer terminus is perceived as a substanteme – the in-depth and essential element of the content substance of a computer verbal innovation that is identified both deductively and inductively.

Deductive identification is by layering phenomenological diagnostics of the content elements of the GICL microstructure parallel phenomenological reduction and content of computer elements to the definition of being “phenomenological points of intersection” – isomorphic or correlative content substant components. Inductively substanteme is identified through procedural component analysis and correlation of multi-level conceptual structures of the ICTs content. Substanteme is a power indicator of the

distribution of elements of the content plan function of a language innovative computer terminology, which attracts actual/implicit/potential services to the ICTs meaning pattern. “Substant genome” is a phenomenologically identified essential “module” of ICTs meaning – the area of absolute convergence of qualitative characteristics of the element of the ICTs content plane and the corresponding qualitative possibilities of their actualization.

According to the nature of the dialectical consistent correlation of the tiers of the structure of the ICTs content plan within the opposition “essence/phenomenon”, where tier (1) “ontological denotatum” corresponds to the dialectical concept of “essence”, tier (3) “lingual denotatum” – the dialectical concept of “phenomenon”, the discrete elements of tier (3) of the ICTs content plane (seme) and the discrete elements of tier (1) of the ICTs content plane (substantemae) are isomorphic. The principles of dependence of actual, implicit/ potential, conceptual and substantive components of the content plan of a language innovative computer terminology can be represented in the form of the following conditional formula:

$$f(S) = (a^* b^* c^* n^*)^{|c_{1...n}|} (\alpha^* \omega^*)^{|c_n|} = |c_{1...n}| \sqrt{(abcn)^{nm} \times |c_n| \sqrt{(a^* \alpha^* \omega^*)}}$$

Where:

– $f()$ – ICTs content plane function, distribution categorizer of different-level elements of the ICTs content plane structure and types of connections and qualitative dependencies between them; – nn – categorizer of causative distribution type of multilevel elements of the ICTs content plane structure (connections and qualitative dependencies between them within the dialectical dyad of cause/effect);

– $n \sqrt{n}$ – categorizer of the phenomenological type of multilevel elements distribution of the ICTs content plane structure (connections and qualitative dependencies between them within the dialectical dyad essence/phenomenon);

– $||$ – the substantial module of the ICTs content plane, categorizer of absolute convertibility of qualitative characteristics of the ICTs content plan element and the corresponding qualitative potential of their actualization;

– S – the argument of the function of the ICTs content plan, dialectical unity of three parameters: 1) sapiencia – knowledge; 2) semantics – meaning; 3) signia – a sign; – n – the discrete whole element of the ICTs content plan of indefinite ordinal positioning;

– $a + b + c + \dots n$ – set of relevant elements of value (corresponds to tier (3) “lingual denotatum” of the structure of the content plan of ICTs);

– $x + y + z + \dots n$ – a set of conceptual elements of the ICTs content plane, mediated by the cognitive experience of language speakers (corresponds to the tier [2] “conceptual denotation” of the structure of the ICTs content plane);

– α, ω – a set of implicit (available, but not fixed at the level of definition) / potential (predicted to be updated) elements of the ICTs content plane;

– $|e_1...n|$ – a set of “substantemae”, deep ontological elements of the ICTs content plane (corresponds to tier (1) “ontological denotatum” of the ICTs content plane structure).

An integrated derivative of the formula power elements –

$$F(S) = \{|e_1| \times |e_{1...n}| \times \alpha \omega\}$$

is a codification of the phenomenological embodiment of the ontological denotatum of the linguistic innovative computer terminos. The dynamic interaction of the structural stages of the ICTs content plane within the linguistic innovative logosphere of computer being is characterized by the gradual expansion of the ontological denotatum, resulting in isolation/absorption/replacement, or partial isolation/absorption/replacement of anthropogenic parameters of the content plane conceptual nucleus onto the innovative logosphere of computer being.

The highest indicator of representativeness at all levels of the microstructure of the content plane (from deep to surface) within the total sample of ICTs across European and Oriental languages reveal the following discrete substant elements: |TYPE OF SUBSTANCE: COMPUTER BEING|; |SUBSTANT QUALITY: TECHNOGENESIS|; |SUBSTANT DURATION: SPACE|; |SUBSTANT AFFILIATION: OBJECT OF COMPUTER BEING|. The dynamic interaction of the structural stages of the ICTS content plan within the linguistic innovative logosphere of computer existence is characterized by the gradual expansion of the ontological denotation. Based on the example of the multilingual terminos *digital native* (Eng.) / 數字原生 (Ch.) – the subject of the digital realm, born and raised in a world full of digital technologies – the direction of the dynamic interaction of multilevel elements of the ICTs content plane can be defined as follows: The *digital native* (Eng.) / 數字原生 (Ch.) – unit is included in the synonymous series of multilingual ICTs, which show isomorphic static features and dynamic characteristics on all tiers of the structure of the internal form: *Netgenner* (Eng.) / 淨發電 (Ch.), *script-kiddie* (Eng.) / 腳本小子 (Ch.) etc.

Conventionally, the results of the dynamic interaction of multilevel elements of the content plan of multilingual ICTs digital native and its synonyms are as follows. As one can see, the vertical expansion of the ontological denotatum (1) elements of the given ICTs (substantemae $|e_1+e_2+e_3| \Rightarrow e_{3.1}=e_{3.2}=e_{3.3}|$) onto the content plane structural level of a lower tier of abstraction leads to qualitative transformations of the structure of the content plane of ICTS at the level of the conceptual denotatum (2) $[y^e_1+e_3]$, which corresponds to the projection zone of the conceptual core of the logosphere on the innovation logosphere

of CB. These content plane transformations of the ICTs *digital native* (Eng.) / 數字原生 (Ch.) are carried out due to: dissipation [x =person]; status *adaptation* [y =SUBJECT₁=SUBSTANT TYPE]; *alternation* |PHYLOGENESIS= $e_{3.3}$ =TECHNOGENESIS|; *partial alternation* of the elements of conceptual denotatum elements by elements of ontological denotatum – a set of ICTs substantemae: $|e_{3.1}$ =PHYLOGENESIS= $e_{3.2}$ ONTOGENESIS= $e_{3.3}$ TECHNOGENESIS|. These transformations are manifested on the lingual denotatum tier of ICTs digital native (Eng.) / 數字原生 (Ch.) (both end-to-end and independently) by the evident cumulation of the proportion of ontological denotatum elements of the ICTs.

Conclusions. Mosaic, simulation, and multidimensional approaches to understanding complex dynamic linguistic phenomena and entities, prioritized by this methodological context, allowed us to identify the ontological nature of computer lexical innovations of the European and Oriental languages (namely, the ability to embody and structure elements of the relevant realm of life independently from the filter of human experience), which enables and provides a complex determinative interaction of multisubstrate (linguistic, existential and anthropological) parameters of the innovative logosphere of computer being. The dynamic interaction of the structural stages of the ICTs content plane within the linguistic innovative logosphere of computer being is characterized by the expansion of the ontological denotatum, resulting in isolation/absorption/replacement, or partial isolation/absorption/replacement of anthropogenic parameters of the content plane, mediated by the subjective and collective cognitive experience of native speakers of globalized languages in the realm of functioning and use of computer technologies (the area of the conceptual core projection of the logosphere onto the innovative logosphere of computer being).

Prospects of further inquiry. The results of the study open wide prospects for studying the substantive parameters of innovative logospheres of computer existence of different languages of the world, further ways and directions of their replenishment and dynamics as a result of globalization of language contacts. Of particular interest for further explorations are models of semantic asymmetry in the eastern languages of the non-alphabetic system.

BIBLIOGRAPHY

1. Bell D. (1987). *Social Framework of the Information Society*. Oxford : Oxford U. Press, 315 p.
2. Davis E. (2001). *Techgnosis: Myth, Magic and Mysticism in the Age of Information*. New York : New York Publishers, Inc., 377 p.

3. Gelernter D. (1998). *Virtual Realism*. Oxford : Oxford University Press, 138 p.
4. Gunts E. (2000). Icon in stone and steel. *The Baltimore Sun*. Sept. 24, pp. 21–22.
5. Hausser R. (1999). *Foundations of Computational Linguistics*. Springer : Verlag Berlin Heidelberg, 534 p.
6. Heeter C. (1989). Implications of new interactive technologies for conceptualizing communication. *Media use in the information age*. Hillsdale, NJ : Erlbaum, pp. 85–108.
7. Heim M. (1994). *Virtual Reality: Practice and Promise*. LA : Westport Publishers, 233 p.
8. Jacob W. (1998). What Dreams May Come. *Time*. Issue 18, pp. 29–32.
9. Johnson F. (2003). Shall I Compare Thee to a Swarm of Insects? Searching for the Essence of the World Wide Web. *The New York Times*. Pp. 10–12.
10. Knight S. (1994). Making authentic cultural and linguistic connections. *Hispania*. Vol. 77, pp. 289–294.
11. Lakoff G. (1987) *Women, fire and dangerous things*. Chicago : CUP, 614 p.
12. Langacker R. W. (2007). *Cognitive Grammar*. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford : Oxford Univ. Press, pp. 421–462.
13. Langacker R. W. (1991). *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin & New York : Mouton de Gruyter, 395 p.
14. Makhachashvili R., Semenist I. (2020). ICT thesaurus modelling recommendations (based on innovations of European and Oriental languages). *Studia Filologiczne*. 2020. № 7. P. 117–128.
15. Makhachashvili, Rusudan and Semenist, Ivan. Phenomenological principles of global innovative logosphere of computer being construction (based on European and Oriental languages). *Наукові записки ТНУ ім. В. Вернадського*. 2021. № 32 (71) (1). Pp. 195–202.
16. Makhachashvili Rusudan. (2020). Models and Digital Diagnostics Tools for The Innovative Polylingual Logosphere of Computer Being Dynamics. *Italian-Ukrainian Contrastive Studies: Linguistics, Literature, Translation*. Peter Lang.
17. Monnin A. (2010). Humanity and Digital Characters in Virtual Worlds: Crossing the Fictional Boundaries. *Posthumanity: Merger and Embodiment*. Oxford, UK : Inter-Disciplinary Press, pp. 126–131.
18. Nyce J. M. (1994). *From Memex to Hypertext*. New York : Kahn Publications, 472 p.
19. Suler J. (2009). *Human Becomes Electric. From Books To Cyberspace Identities*. NC : NCU Press, pp. 21–25.
20. Єнікєєва С. (2011). *Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новотворів кінця XX – початку XXI століття) : дис. ... доктор філол. наук, спеціальність 10.02.04. «Германські мови»*. КНЛУ. [Saniya Yenikeeva. (2021). *Word formation system of modern English language: synergetic aspect (on the material of new formations of the end of the XX – beginning of the XXI centuries) : dis. ... Dr. philol. Science: special. 10.02.04 “Germanic languages”*. Kyiv National Linguistic University].
21. Zahavi D. (2003). *Husserl's Phenomenology*. Palo Alto : Stanford University Press.

REFERENCES

1. Bell, D. (1987). *Social Framework of the Information Society*. Oxford : Oxford U. Press, 315 p.
2. Davis, E. (2001). *Techgnosis: Myth, Magic and Mysticism in the Age of Information*. New York : New York Publishers, Inc., 377 p.
3. Gelernter, D. (1998). *Virtual Realism*. Oxford : Oxford University Press, 138 p.
4. Gunts, E. (2000). Icon in stone and steel. *The Baltimore Sun*. Sept. 24, pp. 21–22.
5. Hausser, R. (1999). *Foundations of Computational Linguistics*. Springer : Verlag Berlin Heidelberg, 534 p.
6. Heeter, C. (1989). Implications of new interactive technologies for conceptualizing communication. *Media use in the information age*. Hillsdale, NJ : Erlbaum, pp. 85–108.
7. Heim, M. (1994). *Virtual Reality: Practice and Promise*. LA : Westport Publishers, 233 p.
8. Jacob, W. (1998). What Dreams May Come. *Time*. Issue 18, pp. 29–32.
9. Johnson, F. (2003). Shall I Compare Thee to a Swarm of Insects? Searching for the Essence of the World Wide Web. *The New York Times*. Pp. 10–12.
10. Knight, S. (1994). Making authentic cultural and linguistic connections. *Hispania*. Vol. 77, pp. 289–294.
11. Lakoff, G. (1987) *Women, fire and dangerous things*. Chicago : CUP, 614 p.
12. Langacker, R. W. (2007). *Cognitive Grammar*. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford : Oxford Univ. Press, pp. 421–462.
13. Langacker, R. W. (1991). *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin & New York : Mouton de Gruyter, 395 p.
14. Makhachashvili, R., Semenist, I. (2020). ICT thesaurus modelling recommendations (based on innovations of European and Oriental languages). *Studia Filologiczne*. 2020. № 7. P. 117–128.

15. Makhachashvili, Rusudan and Semenist, Ivan. (2021). Phenomenological principles of global innovative logosphere of computer being construction (based on European and Oriental languages). *Academic Notes of V. Vernadsky TNU*. № 32 (71) (1). Pp. 195–202.
16. Makhachashvili, Rusudan. (2020). Models and Digital Diagnostics Tools for The Innovative Polylingual Logosphere of Computer Being Dynamics. *Italian-Ukrainian Contrastive Studies: Linguistics, Literature, Translation*. Peter Lang.
17. Monnin, A. (2010). Humanity and Digital Characters in Virtual Worlds: Crossing the Fictional Boundaries. *Posthumanity: Merger and Embodiment*. Oxford, UK : Inter-Disciplinary Press, pp. 126–131.
18. Nyce, J. M. (1994). *From Memex to Hypertext*. New York : Kahn Publications, 472 p.
19. Suler, J. (2009). *Human Becomes Electric. From Books To Cyberspace Identities*. NC : NCU Press, pp. 21–25.
20. Yenikieeva, Sania (2011). *Word formation system of modern English language: synergetic aspect (on the material of new formations of the end of the XX – beginning of the XXI centuries)* : dis. ... Dr. philol. Science: special. 10.02.04 “Germanic languages”. Kyiv National Linguistic University.
21. Zahavi, D. (2003). *Husserl's Phenomenology*. Palo Alto : Stanford University Press.

УДК 811.111-26.019
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-25>

ТРУДНОЩІ ТА СПЕЦИФІКА ПЕРЕДАННЯ ЗМІСТУ ІТАЛОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Миколаєнко М. Ю.

*асистент кафедри іноземної філології
Київський національний університет культури і мистецтва
вул. Євгена Коновальця 36, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-6495-8689
maryna-mykolaenko@ukr.net*

Ключові слова: *рекламні
слогани, переклад,
перекладацькі трансформації,
слогани, передавання змісту.*

Актуальність. Реклама реінкарнується у явище людської культури, виходячи за межі простої економіки. Сьогодні реклама стає окремою частиною сучасного мистецтва з новим ідеологічним баченням на навколишню дійсність та товари, які так чи інакше потрібні людям. Важливим лишається передавання змісту рекламного слогану з однієї мови на іншу, беручи до уваги культурні, соціальні та інші особливості.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні специфіки передавання змісту слоганів італійської реклами українською мовою.

Методи дослідження. У статті використано метод аналізу та синтезу, узагальнення, індукції і дедукції – для виявлення особливостей при перекладі слоганів з італійської мови на українську; системний метод – для встановлення зв'язків між перекладами рекламних слоганів з італійської на українську мову; порівняння – для виявлення спільних та відмінних рис між слоганом-оригіналом та слоганом-перекладом.

Основні результати дослідження. Практично ніколи рекламні слогани не перекладають дослівно, адже так ми втрачаємо їх ідентичність та унікальність. Для того, аби якнайкраще передати головний зміст, фахівці використовують фонетичні, стилістичні, граматичні, лексичні трансформації, а саме: транскодування, транслітерації, прийом смислового розвитку, компенсації, додавання, опущення, декомпресія, компресія, заміни в межах всього речення, заміни в межах однієї фрази, перестановка текстових елементів.

Усі вищенаведені трансформації є безумовно важливими, коли ми намагаємося передати зміст фрази, речення чи всього тексту з італійської мови українською, бо за їх допомоги формується текст на лексичному та семантичному рівнях.

Висновки. Під час відтворення змісту з італійської мови українською можуть виникати певні труднощі. Перекладач повинен відтворювати сенс, зберігаючи риси товару чи характеристики, які були закладені із самого початку, передавати таку ж напругу, експресію та емоційність, як і в тексті оригіналу, бо основним призначенням рекламного тексту є залучення, спонукання споживачів до придбання товару. Трансформації у цьому випадку можуть допомогти знайти правильні шляхи, аби зміст тексту-перекладу був самобутнім, зважаючи на ряд культурних, соціальних, релігійних чинників, але водночас доносив ті самі ідеї, думки, що і текст-оригінал.

DIFFICULTIES AND SPECIFICS OF TRANSMISSION OF THE CONTENT OF ITALIAN ADVERTISING SLOGANS INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE

Mykolaienko M. Yu.

Assistant at the Department of Foreign Philology

Kyiv National University of Culture and Arts

Yevhen Konovalets str., 36, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-6495-8689

maryna-mykolaenko@ukr.net

Key words: *advertising slogans, translation, translation transformations, slogans, transmission of content.*

Advertising reincarnates into the phenomenon of human culture, going beyond the simple economy. Today, advertising is becoming a separate part of postmodern art with a new ideological vision of the world, the surrounding reality and the goods that people need in one way or another. It remains important to transmit the content of advertising text from one language to another, taking into account cultural, social and other characteristics.

The purpose of the article is a comprehensive study of the specifics of the transmission of the content of Italian advertising slogans in Ukrainian.

Research methods. The article uses the method of analysis and synthesis, generalization, induction and deduction to identify features in the translation of slogans from Italian into Ukrainian; system method is used to establish links between translations of advertising slogans in different languages; comparison is used to identify common and distinctive features between the original slogan and the translation slogan.

The main results of the study. Advertising slogans are almost never translated literally, because we lose the identity and uniqueness. In order to best transfer the main content, experts use phonetic, stylistic, grammatical, lexical transformations, namely: transcoding, transliteration, compensation, addition, omission, contextual substitution, decompression, compression, substitutions within one phrase, permutation of text elements.

All the above transformations are certainly important when we try to transfer the meaning of a phrase, sentence or the entire text of the Italian language into Ukrainian, because with their help the text is formed at the lexical and semantic levels.

Conclusions. Certain difficulties may arise in the process of transmission from one language to another, including Italian and Ukrainian languages. The translator must reproduce the meaning, preserving the features of the product or characteristics that were laid down from the beginning, transfer the same tension, expression and emotionality as in the original text, because the main purpose of advertising text is to attract consumers to purchase goods. Transformations in this case can help to find the right ways to make the content of the translated text original, taking into account a number of cultural, social, religious factors, but at the same time convey the same ideas and opinions as the original text.

Постановка проблеми. Сьогодні актуальним є питання перекладу рекламних текстів з іноземної мови українською. Дане питання пов'язане з популяризацією товарів відомих у світі фірм та торгових марок, які мають дочірні компанії у різних країнах. У спеціалістів у галузі реклами виникає непросте завдання перекласти текст-оригінал з італійської мови, пристосовуючи його до культурних, релігійних, ментальних, соціальних особливостей носіїв конкретної мови, якою перекла-

дається текст, задля збільшення довіри покупців до певного товару чи ряду послуг, а також підвищення популярності товару на зовнішньому світовому та внутрішньому ринку.

Зараз простежується явище, коли тема рекламних текстів повторюється в багатьох країнах або є схожою. Бренди можуть створювати подібні рекламні тексти, змінюючи мову, якою створюється текст, моделі, які відповідатимуть тим рисам населення, на території якої країни рекламується

товар. Реклама ж доводить до відома споживачів інформацію про товар чи послуги, створює бренд, збільшує продажі.

Реклама реінкарнується у явище людської культури, виходячи за межі простої економіки. Сьогодні реклама стає окремою частиною сучасного мистецтва з новим ідеологічним баченням на світ, навколишню дійсність та товари, які так чи інакше потрібні людям. Реклама є структурою, що трансформує мову об'єктів у мову людей і навпаки. Її мета – долучити людину до своєї структури значень, «спонукати її до участі в декодуванні своїх лінгвістичних і візуальних знаків та отримати задоволення від цієї діяльності декодування» [7, с. 105].

Мета статті – провести комплексне дослідження особливостей передання змісту слоганів італійської реклами українською мовою.

Об'єктом дослідження в роботі є італійські рекламні слогани.

Предметом дослідження є специфіка передання змісту італійських рекламних слоганів при перекладі українською мовою.

Аналіз останніх досліджень. Важливий внесок у вивчення перекладу рекламних слоганів зробили Дж. Пресбрей, Р. Рівз, А. Малишенко, Л. Конюхова, І. Морозова, Т. Бандуля. Аспекти на лексичному, стилістичному та семантичному рівнях дослідила О. Зелінська; на синтаксичному – О. Виноградова, Д. Розенталь, С. Кара-Мурза; на прагмалінгвістичному рівні – Ю. Корнева, О. Ткачук-Мірошниченко.

В Італії над дослідженнями слоганів працювали науковці Б. Мільйоріні, Ф. Сабатіні, А. Стефінлонго, Н. Сугоні.

Постановка цілей та завдань. Відповідно до мети статті можемо сформулювати такі завдання: виявити методи перекладу рекламних текстів, виявити труднощі та специфіку передання змісту італомовних рекламних текстів українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Використання трансформацій на лексичному рівні під час перекладу спричинене значними відмінностями у лексичних системах італійської та української мов. Так, унікальність семантики словникового складу тієї чи тієї мови обґрунтовує використання певних трансформацій, що спрямовані на «заміну окремих лексичних одиниць (слів і сталих словосполучень) мови оригіналу відповідними лексичними одиницями мови перекладу, які не є їх словниковими еквівалентами, тобто мають інше значення, ніж передані ними в перекладі одиниці» [2, с. 196]. Чи не головною причиною використання лексичних трансформацій під час перекладу рекламного тексту з італійської українською мовою або навпаки можна назвати лінгвокультурологічні особливості

становлення та розвитку саме лексичної системи мови, яка дає нам бачення тієї чи тієї культурної спільноти, а також ідентифікацію серед усіх інших світових культурних спільнот. Кожна країна має власне уявлення про світ через призму соціального розвитку сьогодні, релігії, культури, традицій, інших національних надбань. І якщо один або декілька із цих пунктів слабо виражені в одному культурному середовищі, то в іншому можуть, навпаки, виділятися, бути актуальними, не зважаючи на загальні тенденції світу до глобалізації, відходження від релігії.

Також варто виділити ще одну вагому причину виникнення та використання лексичних трансформацій під час перекладу італомовних слоганів українською мовою, а саме можливість сполучувати слова. Д. Добровольська у своїх роботах вважає, що «перебуваючи в певних відношеннях у лексичній системі мови, слова віддзеркалюють типові для певної мови норми сполучуваності» [4, с. 69]. Існує багато сталих словосполучень, які збігаються в різних мовах, вони унормовані в словниках. Але також усі мови мають великий спектр сталих сполучень, які не збігаються зі сполученнями слів в інших мовах, вони по суті є унікальними. Зважаючи на сказане, можемо говорити, що активне застосування лексичних трансформацій у перекладі рекламних текстів обґрунтовується наявністю в італійській та українській мовах великої кількості слів широкої семантики, невідповідністю лексичного значення слова [4, с. 69]. Під час перекладу часто фахівці звертаються до слів із широкою семантикою, адже прагнуть до продукування семантичної багатозначності окремих слів і самих рекламних текстів.

Переклад рекламних текстів сьогодні можна виділити як окремий вид. У першу чергу такий тип перекладу повинен зберегти та донести до людей оригінальний сенс, викликати почуття, здійснювати промоцію серед покупців з метою придбання у подальшому. Для якісного результату фахівці мають звертати особливу увагу на соціолінгвістичні та етнолінгвістичні особливості як Італії, так і України.

Під час перекладу рекламних текстів варто приділити увагу основному меседжу фрази. Дослідниця Є. Л. Головльова вважає, що «необхідно перекладати дух рекламного звернення, а не просто слова» [3]. Подібно до Є. Головльової мислив фахівець у галузі перекладу В. Н. Комісаров, який окреслив головні принципи перекладацьких стратегій та вважав, що потрібно перекладати «сенс, а не букву» [5, с. 196].

Українська дослідниця Д. Добровольська стверджує, що визначальною стратегією перекладу рекламних слоганів має стати та, що орієнтована на мову перекладу [4, с. 69]. Перекладач

має шукати якомога кращі еквіваленти оригінальних лексем для того, аби перекладений текст не вважався сирым та непрофесійним. Кожне слово, яке фахівець правильно підбирає, стає запорукою подальшого успіху товару на ринку тієї чи іншої країни. Еквівалентів може бути багато, проте обирати потрібен той, який на семантичному та лексичному рівнях є найвдалішим.

Як зазначає дослідниця Ю. Фірсова, під час перекладу рекламного тексту слід застосовувати ряд стратегій, які допоможуть зробити переклад якісно та конкурентноспроможно, а саме [6, с. 240]:

1. Відсутність перекладу, коли говоримо про переклад слоганів алкогольних напоїв або парфумів. У такому разі ціль досягається за рахунок фотоефектів.

2. Запозичення рекламного тексту, коли застосовуються хороші асоціації про країну, яка виробляє продукт чи товар, а також про її культуру та побут. Таким чином логотип, який не перекладається, може доповнюватися текстом, який перекладачі додали з метою кращого сприйняття та розуміння з боку споживачів.

3. Прямий переклад або калькування. Такий тип перекладу найменше враховує культурні та національні особливості, а відтак застосовується перекладачами украї нечасто. Такий тип перекладу застосовують переважно у слоганах технічного та господарського спрямування, адже є необхідність передати великий об'єм інформації.

4. Адаптація. Такий тип використовують тоді, коли зображення залишається таким самим, як оригінальне, а текст адаптують під культуру та традиції країни, на мову якої здійснюється переклад. Часто такий тип перекладу використовується в рекламі туристичного спрямування.

5. Ревізія. Такий тип перекладу застосовують тоді, коли зображення залишається таким самим, як і в оригінальній рекламі, а текст створюється новий. Такий тип застосовують досить рідко, адже він є досить ризикованим, текст рекламного повідомлення та зображення повинні відповідати концепції, яку створила компанія.

Часто перекладачі вдаються до прийому «адаптації», або, як ще називають, «локалізації», тобто пристосування реклами до певної території з метою привернення уваги до нового продукту чи товару. Це зумовлює прагматичну функцію тексту реклами. Роль перекладача є важливою, адже він повинен забезпечити комунікацію між двома культурами. Часто від перекладу залежить успішність товару на ринку, тому перекладач повинен не лише дослівно передати зміст, а донести головну ідею, беручи до уваги культурні риси та особливості, тим самим зберегти основне призначення слогана.

Як приклад локалізації у перекладі можна взяти рекламу італійської торгової марки “Nutella” зі своїм слоганом “Che mondo sarebbe senza Nutella?”. У перекладі на українську цей слоган звучить так «Нутелла. Щастя на сніданок» (за вересень 2019 року), хоча дослівно перекладаємо так «Яким би був світ без Нутелли?» Для італійців “Nutella” – класичний сніданок ще з 1964 року. На території нашої країни цей продукт не набув широкої популярності та не асоціюється зі сніданком у свідомості українців. Також часто рекламу адаптують до певних свят або сезону. Проте не завжди свята однієї країни святкують в іншій. Це пов'язано з рядом культурних та релігійних особливостей країни та регіону. Скажімо, перед святом Масляної на початку 2019 року українські перекладачі дещо змінили концепцію та представили такий рекламний слоган «Масляна смакує з Нутелла». Варто зазначити, що свято Масляна має давнє слов'янське язичницьке коріння і відзначається лише на певній частині території, яку населяють слов'яни.

Головна ідея слогану не завжди передається дослівно. Так, до прикладу можна взяти рекламу італійського напою “Martini”. В оригіналі рекламний текст звучить так: “Non chiedete un vermouth, chiedete un Martini” («Не замовляйте вермут, замовляйте Мартіні»). Але в перекладі українською мовою ми маємо такий слоган: «Martini. Свято починається». Даний переклад є прикладом ревізії. Він часто застосовується під час перекладу фільмів та їх назв українськими перекладачами, це робиться з метою підсилення емоційності з боку споживача та привернення більшої уваги до певного товару чи послуг. Проте є й інший адоптований слоган “Martini” для українських споживачів: «Вермут – це Мартіні». Дана реклама підкреслює категорію напою, оскільки не кожен українець може знати, що Мартіні відноситься до класу напоїв вермут. Також подібний слоган виконує маніпулятивну функцію, прив'язуючи вермут лише до Мартіні. Успіх товару говорить про ефективність реклами та плідну проведену роботу фахівців для її створення.

Якщо говорити про дослівний переклад або калькування, то його часто застосовують під час перекладу текстів, що складаються із простих фраз, слів, що належать до однієї частини мови. Найчастіше вони можуть виражатися іменником, прикметником та дієсловом. Так, можна назвати слоган питної води “Altissima, Purissima, Levissima”, або слоган торгової марки цукерок “Ferrero” – “Lavorare, creare, donare”, або слоган японської компанії “Pioneer”, що спеціалізується на виробництві електронної техніки – “Sound, Vision, Soul”. Однак під час прямого перекладу можуть додавати або вилучати певні елементи

для кращого звучання та сприйняття або вдаватися до перифразу. Подібні трансформації перекладачі використовують тоді, коли перекладений слоган не має такої влучності та чіткості як у мові оригіналу, коли втрачає основні риси, які мають підкреслити якість, красу та певні властивості товару.

Як приклад вдалого прямого перекладу наведемо вже згаданий вище слоган торгової марки цукерок “Ferrero” – “Lavorare, creare, donare”, який перекладається як «Працювати, створювати, дарувати». Також можемо розглянути слоган міжнародної платіжної системи MasterCard: “Ci sono cose che non si possono comprare, per tutto il resto c’è MasterCard?”, що перекладається як «Є речі, які не можна купити, для всього іншого існує MasterCard» або слоган відомого у світі виробника італійських макаронних виробів “Barilla”: “Dove c’è barilla, c’è casa”, який українською перекладається як «Barilla там, де дім. Де дім, там і Barilla». Таким чином, під час перекладу зберігається основний зміст і форма, що є важливим елементом як для виробника, так і для споживача.

Прямий переклад можна побачити у слогані італійського автомобіля Fiat Panda: “Fiat Panda. Se non ci fosse bisognerebbe inventarla”, який лишається в українському варіанті майже таким самим: «Fiat Panda. Якби його не було, ми мали б його вигадати». Було змінено лише безособову форму дієслова на першу особу множини, адже безособова форма була б надто обтяжливою. Також прямий переклад використано в рекламі енергетичних напоїв “Red Bull” – “Red Bull ti mette le ali!” – «Red Bull надає крила».

Прикладом декомпресії або ж вилучення у рекламному тексті, можна навести слоган торгової марки “Divella” – “Divella, passione mediterranea nel mondo”, що перекладається як «Divella. Найкраща у світі середземноморська пристрась», але було б доречніше вилучити *nel mondo* – у світі, адже зміст переобтяжується і робить фразу важкою, як наслідок – лаконічність зникає. Тож буде доречним лишити «Divella. Середземноморська пристрась», так споживач знатиме про який продукт ідеться, звідки він.

Однак не можна не згадати про ряд рекламних слоганів більшості не італійських компаній, які в усіх країнах лишаються однаковими. Найчастіше вони створені англійською мовою. Прикладом можна навести слоган компанії електротехніки “Sony” – “Make believe” та “Panasonic” – “Ideas for life”; торгової марки спиртних напоїв “Martini” – “No Martini, no party!”, слоган американської транснаціональної компанії, яка спеціалізується на спортивному взутті та одязі “Nike” – “Just do it!”; компанії з виробництва мобільних телефонів, комунікаційних та інформаційних технологій

“Nokia, connecting people”; американської корпорації, однієї з найбільших у світі мереж закладів швидкого харчування “Mc Donald’s” – “I’m Lovin’It!”; німецької торгової марки виробника автомобілів “Mercedes” – “The best or nothing”; слоган американської публічної транснаціональної корпорації найпопулярнішого пошукового сервісу “Google” – “Don’t be evil”.

Часто ми можемо спостерігати, що рекламні слогани будуються на основі приказок, крилатих висловів чи відомих виразів людей, що вкорінилися у свідомості суспільства, адже часто мають сатиричний характер. Також можна спостерігати наявність каламбурів та такого прийому, як гра слів. Такі вирази легко сприймаються споживачем та закріплюються у пам’яті. Відтак перекладач має знати, як правильно та дотепно передати ту ж саму гру слів у рекламному слогані з італійської мови, аби українською він звучав так само влучно та дотепно, зберігаючи основну суть повідомлення.

Так, до прикладу, можна взяти рекламний текст фармацевтичної компанії, яка займається виготовленням пігулок для втрати ваги. Їхній слоган звучить так: “La forma vien mangiando”, для створення цієї фрази було використано італійське прислів’я “L’appetito vien mangiando”, яке перекладається українською як: «апетит з їжею приходить». Тобто для перекладу цього рекламного тексту перекладач має добре орієнтуватися у фразеології як італійської, так і української мови. Тож перекласти слоган можна, застосовуючи каламбур: «Стрункість приходить з їжею» або «Фігура приходить з їжею». А дослівно можна так передати зміст: «Їж та худни».

Висновки та перспективи дослідження. Рекламний слоган загалом не перекладається методом калькування, бо таким чином ми втрачаємо особливу унікальність та ідентичність тексту. Аби перекласти текст на професійному рівні, фахівці використовують ряд лексичних, фонетичних, семантичних трансформацій: транслітерацію, транскодування, прийом смислового розвитку, компенсацію, опущення, додавання, контекстуальну заміну, компресію, декомпресію, заміну в межах речення, заміну в межах фрази, перестановку елементів тексту. Усі ці трансформаційні прийоми є важливими під час передання змісту слогану з італійської мови українською, адже за допомогою них формується лексично, семантично, граматично правильний текст. Підбір потрібного еквіваленту дозволяє зробити зміст тексту більш сприйнятним для мовного середовища країни, мовою якої здійснюється переклад рекламного тексту.

Варто також сказати, що сьогодні вивчення аспектів перекладу в межах наукового лінгвістичного дискурсу є актуальним як для нашого дослі-

дження, так і для досліджень, які будуть проводитися в подальшому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бибик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. 589 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод: вопросы общей и частной теории перевода. Москва : Международные отношения, 1975. 239 с.
3. Головлева Е. Л. Основы рекламы : учебное пособие. Москва : ЗАО Издательский Дом «Главбух», 2003. 272 с.
4. Добровольська Д. М. Мовні особливості англomовних рекламних слоганів та їх відтворення українською і російською мовами : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.2016. Одеса, 2017. 17 с.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевод. Москва : Высшая школа, 1990. 251 с.
6. Фірсова Ю. А. Рекламний текст як проблема перекладу. *Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. Житомир, 2004. № 17. С. 250–251.
7. Bignell J. Media semiotics. An introduction. Manchester : Manchester University Press etc., 1997. 240 p.

REFERENCES

1. Bybyk, S. P. (2013) *Usna literaturna mova v ukrains'kij kul'turi povsiakdennia*. Nizhyn : Aspekt-Polihraf (in Ukrainian).
2. Barkhudarov, L. S. (1975) *Yazyk y perevod: voprosy obschej y chastnoj teoryy perevoda*. M. : Mezhdunarodnye otnosheniya (in Russian).
3. Holovleva, E. L. (2003) *Osnovy reklamy. Uchebnoe posobyie*. M. : ZAO Yzdatel'skyj Dom "Hlavbukh" (in Russian).
4. Dobrovol's'ka, D. M. (2017) *Movni osoblyvosti anhlomonykh reklamnykh slohaniv ta ikh vidtvorennia ukrains'koiu i rosijs'koiu movamy : avtoref. dys. ... na zdob. nauk. stup. kand. filol. nauk; Pivdenoukrains'kyj nats. ped. un-t im. K. D. Ushyns'koho*. Odesa. 17 p. (in Ukrainian).
5. Komyssarov, V. N. (1990) *Teoryia perevoda*. M. : Vysshiaia shkola (in Russian).
6. Firsova J. A. (2004) *Reklamnyj tekst iak problema perekladu*. *Visnyk Zhytomyr. derzh. un-tu im. I. Franka*. 2004. vol. 17. Pp. 250–251 (in Ukrainian).
7. Bignell, J. (1997) *Media semiotics. An introduction*. Manchester : Manchester University Press etc. (in English).

ТИПОВІ ГЕРОЇНІ АНГЛОМОВНОГО РОМАНУ КРИЗЬ ДЗЕРКАЛО СИНТАКСИСУ ЇХНЬОГО МОВЛЕННЯ

Морозова І. Б.

*доктор філологічних наук,
професор кафедри граматики англійської мови
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-1905-7563
torpo@ukr.net*

Репушевська І. І.

*викладач кафедри «Філологія»
Одеський національний морський університет
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-2794-4445
repushevskayairyna@gmail.com*

Ключові слова: наполегливі героїні, рожеві персонажі, *belle dame*, структура поверхні речення, синтаксична організація, мовленнєві партії.

Представлена робота зосереджена на аналізі синтаксичної організації мовленнєвих партій жінок певного психологічного типу, якими вони представлені в англійському романі. Введення автором віртуального персонажа як особистості, яка демонструє певні психологічні та соціальні якості, передбачає відображення традиційно звичних у конкретному національному суспільстві соціально-культурних відносин, а також їх етичних цінностей та моральних норм. Проте образ персонажа, що сприймається читачем як особистості певного типу, формується шляхом спостереження читача за ним як очима автора, оповідача, так і безпосередньо в процесі його спілкування з іншими персонажами. Численні героїні романів, незважаючи на спроби авторів індивідуалізувати свої образи, представляють певні психо- та соціотипи жінок, які інтуїтивно впізнаються читачами.

Незламна в часі популярність образів Елізабет Бенет і її літературної «наступниці» Бріджит Джонс, мабуть, пояснюється не зовнішністю дівчат як приголомшливих красунь, чи високим соціальним статусом, чи витонченими манерами поведінки, оскільки вони занадто різні. Отже, в їхній психології має бути лише щось, що об'єднує цих двох героїнь і робить їх настільки впізнаваними, як один і той же тип.

Автори статті обґрунтовують літературну класифікацію головних жіночих героїв (Д. Ремптон, 2019) на рожевих персонажів (втілюють риси домашнього ангела), *belle dame* (чарівні, але хитрі демони) та напористу героїню (захищають їхню точку зору, чесну та пряму).

Мета проведеного дослідження полягає у виявленні синтаксичних мовленнєвих характеристик, характерних для кожного типу літературного персонажа, з метою розкриття психолінгвістичного чинника їх популярності серед читацької публіки.

У нашому дослідженні ми проаналізували синтаксичну організацію мовленнєвих партій трьох зазначених вище типів героїнь англійського роману. Щоб зрозуміти психологічну сутність розглянутих типів, їх мовлення розглядалося у двох аспектах спілкування: 1) жінка (героїня) – інші жінки; 2) жінка (героїня) – чоловік. Жіночі мовленнєві

партії досліджували за такими параметрами: типи комунікативних речень та організація їх поверхневої структури. Результати аналізу показали, що асертивні героїні виявляють найменші відхилення у частоті вживання різних типів речень у спілкуванні з чоловіками та жінками, що свідчить про їхню чесність та відсутність удаваності. Вони зрозумілі і щирі у своїх поглядах і вчинках, що робить їх бажаними партнерами і надійними друзями для чоловіків і жінок.

TYPICAL FEMALE CHARACTERS OF THE ENGLISH NOVELS VIEWED THROUGH THE PRISM OF SYNTAX OF THEIR SPEECH

Morozova I. B.

*Doctor of Phil. Sc. (Grand PhD),
Professor at the Department of English Grammar
Odesa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1905-7563
morpo@ukr.net*

Repushevska I. I.

*Lecturer at Philology Department,
Odesa National Maritime University
Mechnykovo str., 34, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2794-4445
repushevskayairyna@gmail.com*

Key words: *assertive heroines, pink characters, belle dame, sentence surface structure, syntactic organisation, speech parties.*

The presented work is focused on the analysis of syntactic organization of speech parties belonging to females of certain psychological types as they are represented in the English novel. The author's introducing a virtual character as a person demonstrating certain psychological and social qualities presupposes reflecting social and cultural relationships traditionally accustomed in a particular national society, as well as their ethical values and moral standards. However, the character's image taken in by the reader as a personality of a certain type is formed by the reader's observing him / her both through the eyes of the author, the narrator of the story, and directly in the process of his/her communication with other characters. Numerous heroines of the novels, despite the authors' attempts to individualize their images, represent certain psycho and sociotypes of women who are intuitively recognized by reading audience.

The unshattered in time popularity of the images of Elizabeth Benet and her literary "successor" Bridget Jones is apparently due not to the girls' appearances as stunning beauties or to their high social statuses, or refined manners of behaviour, since they are too different. Thus, there should be but something in their psychology that unites these two and makes them so much recognisable as one and the same type.

The authors of the given paper ground upon the literary classification of the main female characters (D. Rampton, 2019) as pink characters (embody the features of a domestic angel), belle dame (charming, but cunning demons) and assertive heroine (defend their point of view, honest and direct).

The objective of the research undertaken consists in identifying syntactic speech characteristics typical of each type of the literary character for the purpose of disclosing psycholinguistic factor of their popularity with the reading public.

In our study, we analyzed syntactic organization of the speech parties of the above three types of heroines in the English novel. In order to understand the psychological essence of the types in question, their speech was considered in two aspects of communication: 1) woman (heroine) – other women; 2) woman (heroine) – man. The females speech parties were studied according to the following parameters: the communicative sentences types and their surface structure organisation. The results of the analysis showed that assertive heroines manifest the smallest deviation in the frequency of use of different sentences types in their communication with men and women, hence demonstrating their honesty and lack of pretence on their part. They are understandable and sincere in their views and actions, which makes them desirable partners and reliable friends for men and women.

Honesty is the best policy

Постановка проблеми. Представлена робота присвячена аналізу синтаксичної організації мовлення жіночих персонажів певного типу в художніх творах. Сприйняття віртуального персонажу як справжньої особистості віддзеркалює суспільні та культурні відносини у певному національному суспільстві, а також ціннісні орієнтири соціуму, включаючи емоційний рівень пізнання однієї людини іншою.

Проте уявлення про людину як особистість певного типу складається протягом спілкування безпосередньо з нею або спостереження за її спілкуванням з іншими особами. Якщо йдеться про віртуальний образ, читач також спостерігає за ним, як крізь очі нарратора-автора, так і безпосередньо у процесі діалогізування персонажа з іншими персонажами художнього твору. Як вже зазначалося в нашій попередній роботі, «створення образу людини у художньому творі є складним і багатоаспектним процесом. Отже, перш за все, художні персонажі мають легко впізнаватися читачами без того, щоб їх можна було б побачити» [5. с. 96].

Чисельні героїні романів, попри спроби авторської індивідуалізації образів, репрезентують певні психо-соціотипи жінок, які інтуїтивно розпізнаються читачами [8; 11; 13].

Роман «Гордість і упередження» Джейн Остін (1797) був написаний 225 років тому назад. Він витримав вісім екранізацій: у 1938, 1940, 1952, 1958, 1967, 1980, 1995 та 2005 роках і послужив основою створення сучасного жіночого роману Х. Філдінг «Щоденник Бріджит Джонс». Найкращі акторки світу мріяли знятися в ролі головної героїні Елізабет Беннет, яка, за словами іншого персонажа, леді Фанні, далеко не красуня і має погані манери. Така стійка популярність образів Елізабет та її літературної «спадкоємиці» Бріджит пояснюється, вочевидь, не зовнішністю дівчат, не їхнім високим соціальним статусом або ніжним і лагідним характером, а чимсь іншим, що об'єднує ці два, таких несхожих образи.

Відомо, що Х. Філдінг сама визнавала запозичення сюжету роману Джейн Остін, але зовнішність і поведінка обох дівчат демонструє більше розбіжностей, ніж подібностей. З іншого боку, читачі зазвичай сприймають їхні образи як один той самий тип героїнь. Більш того, багато дослідників вважають, що саме «Щоденник Бріджит Джонс» Х. Філдінг започаткував цілий напрямок у новій хвилі жіночої літератури – «чікліт». Виникає закономірне питання, що ж саме відрізняє героїнь Дж. Остін та Х. Філдінг від інших типів героїнь англомовного роману.

Дослідження художніх образів та вербального кодування їхнього мовлення знаходимо в чисельних роботах з лінгвістики (Ч. Філмор, Дж. Лакофф, Д. Ремптон, Є. Кубрякова, Р. Фрумкіна, С. Воркачов, І. Морозова, В. Касевич, О. Пожарицька). Проте в спеціальній літературі дотепер не проведено парадигматичного аналізу мовлення героїнь різних типів.

Актуальність проведеної наукової розвідки зумовлюється загальною лінгво-гносеологічною важливістю вирішення проблем ментально-лінгвального плану, а також практичними потребами виявлення психолінгвальних індикаторів привабливості літературного образу.

Мета і завдання статті. Мета дослідження – виявити типові синтаксичні мовленнєві моделі, притаманні кожному типу літературних героїнь задля зрозуміння психолінгвістичних чинників збудження симпатій читачів.

Поставлена мета мотивує такі завдання дослідження:

- 1) розглянути різні психосоціальні типи героїнь англомовних романів;
- 2) охарактеризувати їхнє мовлення з точки зору поверхневої структури і комунікативної спрямованості;
- 3) встановити відмінності в синтаксичній організації їхніх мовленнєвих партій.

Предмет та об'єкт дослідження. Таким чином, *об'єктом* вивчення виступають принципи діалогізування різнотипових героїнь англомов-

ного роману. *Предметом* – вербальна організація їхніх мовленнєвих партій.

Матеріал дослідження дібрано методом суцільної вибірки з оригінальних англомовних романів, де представлені героїні різних соціо-психологічних типів.

У процесі роботи використовувалися такі *загально-наукові методи*, як дедукція та індукція, описовий і метод спостереження, за допомогою яких здійснювався первинний аналіз фактичного матеріалу, а також *спеціальні лінгвістичні методи*, такі як контекстуально-інтерпретаційний, квалітативно-квантитативний методи для виявлення науково вірогідних якісних характеристик предмету дослідження, метод парадигматичного моделювання для встановлення відмінностей в синтаксичній організації мовленнєвих партій різнотипових англомовних героїнь.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попри деяку «штучність» віртуального спілкування, у художньому діалозі так само, як і у безпосередньому мовленнєвому спілкуванні, легко проглядаються особистості учасників діалогу. Як показують дослідження із соціальної психології та соціолінгвістики, мовленнєва особистість похідна від національно-культурної та соціальної сфер, в яких переломлюються численні та суперечливі класово-майнові, професійно-групові, вікові, етнічні та інші відносини.

У фокусі цієї роботи – глибинні зв'язки мови та мислення, що об'єктивуються на рівні мовлення у типових моделях вербальної і невербальної поведінки особистості й забезпечують формування її певного ментального образу.

Особистість у загальній психології – якесь ядро, яке інтегрує початок, що пов'язує до купи різні процеси індивіда і надає його поведінці необхідну послідовність і стійкість. У своїй праці «Психологія особистості» А. А. Реану зазначає, що в процесі спілкування люди взаємно впливають один на одного, внаслідок чого формується спільність у поглядах, соціальних установках та інших видах відношення до суспільства, праці, людей, власних якостей [4]. Дж. Джозеф, у свою чергу, наводить спостереження, що чим більш наміри й мотивації особистості прозорі, тим більш така особистість викликає довіру у співрозмовника, внаслідок чого така особистість підсвідомо викликає симпатію і здається привабливою [12, с. 187].

Підсвідомість людей працює так, щоб співрозмовник ними сприймався як особистість певного типу, яка вселяє чи, навпаки, не вселяє симпатію. Вивчаючи позитивність іміджу промовця, професор філософії Р. Сасуер як його визначальну характеристику вказує *особистісну привабливість*, яка забезпечується *певною манерою мовлення*. Дослідник підкреслює, що тут йдеться не

«про вимову, а про *свідому або підсвідому побудову* своєї комунікативної партії» [16]. Отже, можна припустити, що саме синтаксична організація вербальної саморепрезентації мовця має першорядне значення для сприймання його аудиторією як особистість певного типу.

Переломлюючи такий підхід до віртуального образу, який створено автором, зауважимо, що психо-соціологічний тип віртуального мовця має бути закодованим в певних типах синтаксичних моделей його мовлення, які вказують на конкретні риси його характеру.

Ще в культурі Декадансу спостерігаємо кілька жіночих типів: це *жінка-дитина* (“Child-wife” Верлена), *жінка-звір*, *жінка-лялька*, *жінка-янгол* (янгол життя або янгол смерті), *фатальна жінка*. Водночас зростає інтерес до Вічної Жіночності, жіночого початку, в якому одночасно ми знаходимо риси янгола і біса, дитини і дорослого, чоловічого і жіночого [10, с. 216]. У теорії літератури було зроблено багато спроб виокремити базові типи жіночих персонажів твору. Серед них зазначимо класифікації за *психологічним типом* (класифікація Ю. М. Лотмана), де виділяються три типи героїнь:

1. Страждалиця.
2. Жінка-героїня: це типовий літературно- побутовий образ, жінка, яка постійно долає труднощі, що прагне самоствердження і незалежності. Це часто саме жінка-воїн.
3. Демонічна жінка. Така жінка сміливо руйнує всі умовності світу чоловіків, надходить усупереч логіці і нерідко сама стає жертвою своєї поведінки. Це фатальні, безсоромні жінки, які стали такими волею суспільства [2].

Сучасні дослідники класифікують героїнь за *жанром* твору: 1) героїні-автюриски; 2) домашні господарки; 3) амазонки; 4) знедолені і добродішні; 5) гадюки тощо [20, с. 87].

У класифікації, що запропонована Е. Весельницькою, можна виділити такі чотири типи жіночих героїнь:

1. Жінка-господиня.
2. Жінка-воїн.
3. Жінка-приз – героїня, про яку мріють та мріють герої-чоловіки, нею часто стає жінка-«заборонений плід».
4. Жінка-муза. Це жінка, яка надихає чоловіка, спонукає його жити і творити.

Однак варто зазначити, що дана класифікація є не зовсім коректною: одна й та сама героїня може поєднувати в собі риси різних типів, як у різні періоди свого життя, так само й одночасно, виступаючи у різних *соціальних* ролях [1].

Зазвичай героїні романів, як і героїні в повсякденному житті, – це сильні духом і мужні жінки. «Сильний жіночий характер» часто поділяється

на дві категорії: маскулінізований тип жорсткої дівчини або жінка, яка спокійно несе важкі тягарі. Гендерна ідентичність взаємодіє з соціальними ролями, індивідуальними рисами характеру нескінченно, і останній із цих двох типів, як правило, непропорційно потрапляє на образи пригноблених жінок у художній літературі.

У своєму дослідженні ми спираємося на класифікацію Д. Ремптона, який на підставі аналізу англомовних романів виокремлює три базові психо-соціальних типи головних героїнь [14, с. 349]. Розглянемо цю класифікацію детальніше.

Перший тип – *рожева героїня* (іноді вона ж називається «блакитна»). Це «домашній янгол», високоморальна, освідчена, культурна дівчина, працьовита, релігійна й добродісна. Типові представниці цього типу – це Памела (з однойменного роману С. Річарсона), більшість героїнь Барбари Картленд, Джейн Беннет («Гордість і Упередження» Дж. Остін).

Другий тип – це тип *негідниці*, або *Belle dame*, – чарівна лиходійка, про яку йдеться в поемі Джона Кітса *La Belle Dame Sans Merci*. Таких героїнь ми бачимо у Т. Гарді, У. Теккерея. Вони, навпаки, є своєрідним втіленням жінок хитрих, які полюють на своїх наречених та конкурують з позитивними та добродісними героїнями. Сюди ж віднесемо Емі із «Зникла дівчина» Дж. Флін (*Gone Girl by Gillian Flynn*), Міранда з «Диявол носить Прада» Л. Вайсбергер (*The Devil Wears Prada by Lauren Weisberger*), Реджина Джордж з роману Р. Вайсман «Королева вулика, або як вижити в світі дівчат» (*Queen Bees and Wannabes by Rosalind Wiseman*). Привабливі *негідниці* втілюють зовнішні риси домашнього янголу. Вони вродливі, виховані, зовнішнє скромні. Але фактично – це демони з обличчями янголів, підступні, підлі, жадібні.

Третій тип героїнь – *асертивні*, тобто такі, що відстоюють свою точку зору, чесні та прямі. За словами британської дослідниці С. Вульф, «вони не віддзеркалюють своїх чоловіків, а становляться самостійними одиницями» [19, с. 45]. До цього типу уналежнюємо Елізабет Бенет з роману Дж. Остін «Гордість та упередження», Джейн Ейр з однойменного роману Ш. Бронте, Джо Марч з роману Л. М. Елкот «Маленькі Жінки». Сучасний тип асертивної героїні вбачаємо в Бріджит Джонс із «Щоденників Бріджит Джонс», принцесі Мії із «Щоденників принцеси» з роману М. Кебот, Кетніс Евердін з роману С. Колінз «Голодні гри».

На наш погляд, наведена вище класифікація є найбільш вдалою тому, що, по-перше, розглядає героїнь тільки англомовних романів, по-друге, є достатньо широкою, і по-третє, виокремлені тут типи ніде не перегукуються і не пересікаються. Крім того, застосування даної класифікації уможливило досліджувати предмет розгляду як усталені типи, які легко розпізнаються читачами і мандрують у часі.

У своєму дослідженні ми проаналізували синтаксичну організацію мовленнєвих партій наведених вище трьох типів героїнь англомовних романів. Задля зрозуміння психологічної суті виокремлених типів їхнє мовлення розглядалося у двох шарах спілкування:

- 1) жінка (героїня) – інші жінки;
- 2) жінка (героїня) – чоловіки.

Мовленнєві партії розглядалися за двома параметрами: комунікативна спрямованість речень та їх поверхнева організація.

Типи речень за їхньою синтаксичною структурою розглядалися згідно з їхньою інтерпретацією І. Б. Морозовою у своїй монографії [3].

Отже, під *простим реченням* розуміємо будь-який ізольований мовленнєвий відрізок, що містить не більше однієї первинної структури предикації або непередкатну в термінах підметово-присудкового ядра конструкцію, вимовлену з метою комунікації. *Складними (складносурядними і складнопідрядними)* реченнями є конструкції, в яких представлено (повністю або частково) два чи більше двох структурно-предикатних центрів.

Ускладненими будемо вважати речення, що містять у своєму складі поширене звертання, низку координованих головних членів, герундіальні, партиципціальні та інфінітивні звороти, тобто зі прихованою вторинною структурою предикації [3, с. 29–31]. Розглянемо результати компаративного аналізу мовлення трьох типів героїнь англомовного роману: рожевої, негідниці (бельдам) і асертивної героїні (таблиця 1).

Приклади до Таблиці 1

I. Рожева героїня

1 ч. а) “*Forgive me, Your Honour;” I said in my confusion* [15, с. 42].

1 ч. б) “*And what do you feel if something goes wrong?” he asked.*

“*Then I feel nothing,*” *Melissa answered* [7, с. 27].

1 ж. а) “*Do you know whom you speak to?” she asked me.*

Таблиця 1

Питома вага різних типів речень в мовленні героїнь англомовного роману

Типи речень	I Рожева	II Бельдам	III Асертивна
1. Прості	ч. 51 % // ж. 35 %	ч. 44 % // ж. 21 %	ч. 54,6 % // ж. 52,1 %
2. Складні	ч. 35 % // ж. 49 %	ч. 40 % // ж. 64 %	ч. 30 % // ж. 28,9 %
3. Ускладнені	ч. 14 % // ж. 16 %	ч. 16 % // ж. 15 %	ч. 15 % // ж. 4 % // 19

"Yes, I know, M'am," I answered [15, с. 89].

1 ж. б) "Supposing, he says no?" Cheryl asked in small voice.

"Then I'll try to persuade him," Melissa replied [7, с. 87].

2 ч. а) Your honour will forgive me; but as you have no lady for me to wait upon, and my good lady has been now dead this twelvemonth, I had rather, if it would not displease you, wait upon Lady Davers [15, с. 39].

2 ч. б) "I doubt whether you will feel interested in such minor things," Melissa started [7, с. 54].

2 ж. а) "I know that as a good servant I must obey to my master; but there are things that I cannot do," I said to her sincerely [15, с. 188].

2 ж. б) "I love you dearly, my sweet child, and I have no intention to give you up." [7, с. 153].

3 ч. а) "Let me see it, Your Honour," I said [15, с. 79].

3 ч. б) "You won't make me leave it!" Melissa said hotly [7, с. 65].

3 ж. а) "I implored her, dear, to act wisely!" [15, с. 18].

3 ж. б) "Have you seen Charles today, Miss Melissa?" Cheryl asked.

"I saw him come in," Melissa admitted [7, с. 89].

II. Негідниця

1 ч. а) "Darling, not for worlds," said Miss Sharp, starting back as timid as a fawn [17, с. 61].

1 ч. б) "Life is funny. But you won't make fun of her," Regina said [18, с. 165].

1 ж. а) "I hate the whole house," continued Miss Sharp in a fury [17, с. 42].

1 ж. б) "Is he bothering you?" she looked up [18, с. 76].

2 ч. а) "I am sure everything must be good that comes from there," said Miss Rebecca [17, с. 48].

2 ч. б) "She said she's gonna do some African woodoo with it" [18, с. 115].

2 ж. а) "You must go away from here and from the impertinences of these men. I and they will insult you if you stay" [17, с. 258].

2 ж. б) "You don't have to answer him, if you don't want to" [18, с. 96].

3 ч. а) "My coming here is sonly dictated by the wish to see you" [17, с. 121].

3 ч. б) "She is my friend. You won't make her feel stupid." [18, с. 83].

3 ж. а) "I just want you to be respected, dear" [17, с. 102].

3 ж. б) "We won't let you feel bored" [18, с. 111].

III. Асертивна героїня

1 ч. а) "You are severe on us" [6, с. 69].

1 ч. б) "Anyway nice to meet you" [9, с. 93].

1 ж. а) "I did not expect such a compliment."

"Did not you? I did for you" [6, с. 22].

1 ж. б) "So why are you being so mean to Dad?" I said [9, с. 73].

2 ч. а) "Do you often dance at St. James's?"

"Never, sir." [6, с. 59].

2 ч. б) "Do you know where the toilets are?" I addressed him [9, с. 63].

2 ж. а) "That is very true," replied Elizabeth, "and I could easily forgive his pride, if he had not mortified mine." [6, с. 49].

2 ж. б) "I wasn't there, but I just really like Blind Date," I said [9, с. 89].

3 ч. а) "You saw me dance at Meryton, sir" [6, с. 49].

3 ч. б) "I shouldn't have let you do it" [9, с. 121].

3 ж. а) "But we can't just let her stay there on her own!" [6, с. 74].

3 ж. б) "I can't stand Gladiators. It makes me feel fat" [9, с. 91].

Згідно з результатами аналізу мовленнєвих партій англомовних героїнь трьох виокремлених типів зазначимо: найменша девіація у частотності вживання різних за своєю **поверхневою структурою** типів речень у спілкуванні з віртуальними персонажами різної статі спостерігаємо саме в персонажних партіях **асертивних** героїнь. Поверхнева структура їхніх речень (реплік) з чоловіками і жінками відрізняється не більш, ніж у 5 % випадків.

На відміну від них, мовлення **негідниць** маніфестує суттєве розходження (близько 20 %) у частотності вживання синтаксично різних типів речень. Ті ж самі спостереження стосуються й мовлення **рожевих** дівчат, де різниця проміж вживання синтаксично різних конструкцій у діалозі з жінками й чоловіками складає близько 15 %. Звертає увагу практично рівнозначне використання ускладнених речень у діалогах всіх типів героїнь.

Порівняння питомої ваги вживання **комунікативно** різних типів речень в мовленні різнотипових героїнь виявило таке.

Рожеві героїні у діалогах з **чоловіками** використовують 73 % декларативних речень, 18 % – інтеррогативних конструкцій, 9 % – імперативних речень. Наведемо приклади.

1. Декларативні речення

1) I know my place very well [15, с. 52].

2) That was cruel, your Grace, and unjust [7, с. 56].

2. Інтеррогативні речення

1) What shall I do? [15, с. 110].

2) When did you see him last, Melissa asked [7, с. 30].

3. Імперативні речення

1) Pray your honour, forgive me! [15, с. 92].

2) Listen to me, sir, she started [7, с. 81].

У діалогах з жінками рожеві героїні вживають 68 % декларативів, 16 % – інтеррогативних речень, 16 % – імперативних конструкцій. Проілюструємо прикладами.

1. Декларативні речення

- 1) *I am at your service, m'am* [15, с. 192].
- 2) *I shall speak to the Duke. I promise* [7, с. 81].

2. Інтеррогативні речення

- 1) *How can I? I asked her* [15, с. 132].
- 2) *Have you seen him? Melissa asked the old woman* [7, с. 114].

3. Імперативні речення

- 1) *Let me go, pray!* [15, с. 132].
- 2) *Grace her wish, sir. You'll never be sorry about it* [7, с. 114].

Негідниці у діалогах з чоловіками вживають 74 % декларативних речень, 13 % інтеррогативних та 13 % імперативних конструкцій. Звернемося до таких прикладів.

1. Декларативні речення

- 1) *"Oh, I must try some, if it is an Indian dish," said Miss Rebecca addressing Mr. Sheldon* [17, с. 42].
- 2) *Oh, he is going with Taylor Wedel* [18, с. 105].

2. Інтеррогативні речення

- 1) *"Is he your friend?" asked Rebecca, who became interested in the conversation* [17, с. 128].
- 2) *Do you think, I am an idiot?* [18, с. 99].

3. Імперативні речення

- 1) *Do believe me!* [17, с. 118].
- 2) *Don't you tell her anything, please* [18, с. 114].

У розмовах з жінками спостерігаємо наступну картину. В їхньому мовленнєвому потоці 63 % складають декларативні речення, 20,5 % – імперативні, 16,5 % – інтеррогативні. Наведемо приклади.

1. Декларативні речення

- 1) *"Revenge may be wicked, but it's natural," answered Miss Rebecca* [17, с. 61].
- 2) *He cannot blow you off like that* [18, с. 85].

2. Інтеррогативні речення

- 1) *How can you be so stupid?* [17, с. 81].
- 2) *Do you know him well?* [18, с. 95].

3. Імперативні речення

- 1) *Don't you think or dream of it! Miss Sharp said with indignation* [17, с. 141].
- 2) *Give me your phone* [18, с. 92].

Щодо асертивних героїнь, то їхнє мовлення з чоловіками і жінками практично не відрізняється. Так, у розмовах з чоловіками вони вживають 66 % декларативних реплік, 22 % – інтеррогативних, 11 % – імперативних, що спостерігається в прикладах, наведених нижче.

1. Декларативні речення

- 1) *But if a woman is partial to a man, and does not endeavor to conceal it, he must find it out* [6, с. 22].

- 2) *"Had a good week?" Daniel asked. "Super, thanks," I said brightly* [9, с. 132].

2. Інтеррогативні речення

- 1) *Why with so evident a desire of offending and insulting me, you chose to tell me that you liked me against your will?"* [6, с. 199].

- 2) *Why do you tell me?* [9, с. 60].

3. Імперативні речення

- 1) *Pray, be seated* [6, с. 179].
- 2) *Do not wish me such an evil!* [9, с. 98].

У діалогах з жінками вони вживають 67 % декларативних речень, 23,5 % інтеррогативних і 9,5 % імперативних побудов.

1. Декларативні речення

- 1) *I never saw such a woman. I never saw such capacity, and taste, and application, and elegance, as you describe united* [6, с. 41].

- 2) *Me blue line in the pregnancy test* [9, с. 110].

2. Інтеррогативні речення

- 1) *Did Charlotte dine with you?* [6, с. 46].
- 2) *What do you think it is?* [9, с. 117].

3. Імперативні речення

- 1) *"I am sure Lizzy will be very happy." "Dear madam, do not go"* [6, с. 113].
- 2) *Darling, call me immediately* [9, с. 109].

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, як бачимо, і на рівні комунікативної цілі повідомлення кількісна розбіжність реплік жінок-героїнь асертивного типу у розмовах з персонажами обох статі не перевищує трьох відсотків.

У процесі моделювання персонажного мовлення автор використовує свій мовленнєвий досвід, комунікативну компетенцію і мовленнєву картину світу, притаманну певному етнічному суспільству. Водночас автор моделює весь комплекс соціально-психологічних і когнітивно-прагматичних чинників, що визначають вибір тиу висловлювання персонажем, тобто персонажне мовлення відображає знання автора про стереотипи комунікативної поведінки та поширені уявлення пересіченого читача про неї.

Як відомо, концепція мовної особистості являє собою синтез психологічного та мовного знання. Саме синтаксична організація мовлення людини є рефлексією принципів організації її мислення [3, с. 323]. Отже, автор художнього твору, наводячи зразки персонажного мовлення героїв, підсвідомо висвітлює портрет віртуальної особистості певного типу, яка у діалогах з іншими персонажами маніфестує свої типові людські властивості, завдяки чому відповідно сприймається читачем. Вочевидь, якщо людина маскується, пристосовується до обставин, «грає» певну роль, змінюючи свою мовленнєву поведінку, вона зазвичай викликає інтуїтивну недовіру.

Повертаючись до питання внутрішньої прихильності, яку інтуїтивно відчувають як герой роману, так і читач по відношенню до асертивних героїнь, відповідь на нього вбачаємо саме у природності поведінки героїнь даного типу, яка об'єктивується на рівні синтаксису їхніх персонажних партій.

Синтаксична організація мовлення *асертивних* героїнь однакова з чоловіками та жінками, що прямо вказує на прозорість намірів та відсутність «гри» з їхнього боку. Вони зрозумілі й щирі у своїх мріях та вчинках, що робить їх бажаними партнерами і надійними подругами чоловіків і жінок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Весельницкая Е. Женщина в мужском мире. Санкт-Петербург, 2000. 128 с.
2. Лотман Ю. М. О содержании и структуре понятия «художественная литература». *Избранные статьи*. Том 1. Таллин, 1992. URL: <http://philology.ru/literature1/lotman-92a.htm> (дата звернення: 15.01.2022).
3. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія. Одеса : Друкарський дім, 2009. 384 с.
4. Реан А. А. Психология личности. 2016. 288 с. URL: <https://www.livelib.ru/book/1001560121-psihologiya-lichnosti-a-a-rean> (дата звернення: 12.03.2022).
5. Репушевська І. І. Лінгвальні та позалінгвальні витоки привабливості класичних героїнь жіночого роману. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгородський національний університет, 2021. С. 96–100.
6. Austin J. *Pride and Prejudice*. London : Penguin, 2019. 448 p.
7. Cartland B. *An Arrow of Love*. London : Pan Macmillan, 1975. 169 p.
8. *Female Stereotypes in Literature (With a Focus on Latin American Writers)*. URL: <https://teachersinstitute.yale.edu/curriculum/units/1982/5/82.05.06.x.html> (дата звернення: 19.02.2022).
9. Fielding H. *Bridget Jones Diary*. London : Pan Macmillan, 2014. 320 p.
10. Hill E. *Decadance: Stagnation or Development? Open Readings for IC Univ. Conference*. Huddersfield, 2017. Vol. 2. P. 214–234.
11. Hundert A. Rethinking the Strong Female Character. *Critical Essays*. URL: <https://blog.pshares.org/rethinking-the-strong-female-character/> (дата звернення: 16.01.2022).
12. Joseph J. *Psychological Aspects of Active Personality*. Oxford Univ. Press, 2007. 257 p.
13. Pearson C., Pope K. Toward a Typology of Female Portraits in Literature. *Women in Literature and Criticism (Special Issue)*. Vol. 37, No. 4. May 2005. P. 9–13. URL: www.jstor.org/stable/44376821 (дата звернення: 25.02.2022).
14. Rampton D. From Shakespeare to Rowling. *IAFOR, Literary Semantics: Brighton Readings*. Vol. 35. October 2019. P. 341–367.
15. Richardson S. Pamela. URL: <http://www.public-library.uk/ebooks/73/17.pdf> (дата звернення: 28.03.2022).
16. Sassower R. *Formation of Images in our Culture*. Univ. of Colorado, 2006. 371 p.
17. Thackeray W. *The Vanity Fair*. London : Harper Collins, 1998. 928 p.
18. Wiseman R. *Queen Bees and Wannabes*. London : Harmony, 2016. 448 p.
19. Wolfe S. *Feminine Movement and Feminine Literature*. Oxford Univ. Press, 2007. 345 p.
20. Wolff C. G. *Female Literary Characters: Basic Types and Images*. Massachusetts Univ. Press, 2005. 321 p.

REFERENCES

1. Vesel'nickaja, E. (2000) *Zhenshina v muzhskom mire [A Woman in a Men's World]*. SPb. 128 s.
2. Lotman, Ju. M. (1992) *O sodержanii i strukture ponjatija "hudozhestvennaja literatura"* [On the content and structure of the notion "fictional literature"]. *Izbrannye stat'i*. Tom 1. URL: <http://philology.ru/literature1/lotman-92a.htm> (date of access: 15.01.2022).
3. Morozova, I. B. (2009) *Paradyhmatychnyi analiz struktury i semantyky elementarnykh komunikatyvnykh odynyts u svitli heshtalt-teorii v suchasni anhliskii movi : monohrafiia* [Paradigmatic Analysis of the Structure and Semantics of Elementary / Simple Communicative Units within the Frame of Gestalt-Theory in Modern English : monograph]. Odessa : Drukarskyi dim. 384 s.
4. Rean, A. A. (2016) *Psihologija lichnosti [Psychology of a Personality / Personality Psychology]*. 288 s. URL: <https://www.livelib.ru/book/1001560121-psihologiya-lichnosti-a-a-rean> (date of access: 12.03.2022).
5. Repushevskaja, I. I. (2021) *Linhvalni ta pozalinhvalni vytky pryvablyvosti klasychnykh heroin zhinochoho romanu [Lingual and Extralingual Sources of Attractiveness of Classical Heroines from a Women's Novel]*. *Zakarpatski filolohichni studii*. Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet. S. 96–100.
6. Austin, J. (2019) *Pride and Prejudice*. London : Penguin. 448 p.
7. Cartland, B. (1975) *An Arrow of Love*. London : Pan Macmillan. 169 p.
8. *Female Stereotypes in Literature (With a Focus on Latin American Writers)*. URL: <https://teachersinstitute.yale.edu/curriculum/units/1982/5/82.05.06.x.html> (date of access: 19.02.2022).
9. Fielding, H. (2014) *Bridget Jones Diary*. London : Pan Macmillan. 320 p.

10. Hill, E. (2017) Decadance: Stagnation or Development? *Open Readings for IC Univ. Conference*. Huddersfield. Vol. 2. P. 214–234.
11. Hundert, A. (2017) Rethinking the Strong Female Character. *Critical Essays*. URL: <https://blog.pshares.org/rethinking-the-strong-female-character/> (date of access: 16.01.2022).
12. Joseph, J. (2007) *Psychological Aspects of Active Personality*. Oxford Univ. Press. 257 p.
13. Pearson, C., Pope, K. (2005) Toward a Typology of Female Portraits in Literature. *Women in Literature and Criticism (Special Issue)*. Vol. 37, No. 4. P. 9–13. URL: www.jstor.org/stable/44376821 (date of access: 25.02.2022).
14. Rampton, D. (2019) From Shakespeare to Rowling. *IAFOR, Literary Semantics: Brighton Readings*. Vol. 35. P. 341–367.
15. Richardson, S. Pamela. URL: <http://www.public-library.uk/ebooks/73/17.pdf> (date of access: 28.03.2022).
16. Sassower, R. (2006) *Formation of Images in our Culture*. Univ. of Colorado. 371 p.
17. Thackeray, W. (1998) *The Vanity Fair*. London : Harper Collins. 928 p.
18. Wiseman, R. (2016) *Queen Bees and Wannabes*. London : Harmony. 448 p.
19. Wolfe, S. (2007) *Feminine Movement and Feminine Literature*. Oxford Univ. Press. 345 p.
20. Wolff, C. G. (2005) *Female Literary Characters: Basic Types and Images*. Massachusetts Univ. Press. 321 p.

ЛІНГВОСЕМІОТИЧНІ МАРКЕРИ ПРОФЕСІЙНОЇ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ДИСКУРСІЇ

Морошкіна Г. Ф.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романської філології та перекладу
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-2079-6769
g.moroshkina@gmail.com*

Харченко Т. Г.

*доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства
Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Тимошенка, 13-Б, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-4480-1585
t.kharchenko@kubg.edu.ua*

Ключові слова: *дискурс,
професійна мистецтвознавча
дискурсія, інструмент
пізнання, концепт,
лінгвосеміотичний знак.*

Мистецтвознавчий дискурс часто є об'єктом досліджень вчених, які звертають свою увагу здебільше на розкриття специфічних характеристик інтерпретативного дискурсу, здійсненого критиками мистецтва і, як слідство, виникає загроза суб'єктивізму і відхилення від вірогідного змісту отриманої інформації. Звернення до аналізу франкомовної мистецтвознавчої дискурсії самих художників, що раніше не спостерігалось у наукових філологічних дослідженнях, принаймні на матеріалі французької мови, скорочує шлях до відкриття істини, сприяє виникненню відчуття вірогідності та одночасно розширює простір філологічних мистецтвознавчих досліджень.

У відповідності до теорії М. Фуко «дискурсія» виявляється своєрідним інструментом пізнання, що репрезентує досить нетрадиційний підхід до аналізу культури. Простір «дискурсивних практик» зумовлено можливістю сполучати у мові різночасні події, що вислизують з-під влади культурної події, відтворюючи динаміку реального. Час пронизує висловлювання, вкорінюється в нього, перетворюється у сприйняття якоїсь непереборної, неминучої послідовності у часі. У зібраному корпусі фактичного матеріалу, який представлений дискурсивними практиками художників-модерністів, було виокремлено чотири ключові концепти: *couleur, forme, philosophie, sensibilité*. Концептуальний аналіз сприяв виявленню специфічних лінгвосеміотичних знаків, які відбивають особливості професійної мистецтвознавчої діяльності, філософські розміркування та емотивне сприйняття оточуючого світу.

У контексті професійної мистецтвознавчої дискурсії художників слово нерідко наповнюється значущими, індивідуальними, авторськими смислами, що пояснюється особливістю сприйняття оточуючого світу в просторі, формах, лініях та кольоровому забарвленні. Зібраний корпус фактичних матеріалів довів наявність трьох видів семіотичних знаків на позначення домінуючих змістовних частин висловлень: Арт-утворюючі, Інтелект-утворюючі та Сентимент-утворюючі знаки. Саме синергетичний ефект взаємодії образотворюючих знаків призводить до

креації специфічного смислу професійної мистецтвознавчої дискурсії. Вважаємо, що розширення простору досліджень мистецтвознавчих дискурсивних практик є перспективним.

LINGUOSEMIOTIC MARKERS OF PROFESSIONAL ART STUDIES DISCOURSIA

Moroshkina G. F.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Romance Philology and Translation
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2079-6769
g.moroshkina@gmail.com*

Kharchenko T. G.

*Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Romance Philology and Comparative-Typological Linguistics
Borys Grinchenko Kyiv University
Tymoshenka str., 13-Б, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4480-1585
t.kharchenko@kubg.edu.ua*

Key words: *discourse,
professional art studies
discoursia, tool of cognition,
concept, linguosemiotic sign.*

Art studies discourse is often the subject of research of those scholars who focus mainly on revealing the specific characteristics of interpretative discourse by art critics, and as a result, there is a threat of subjectivity and deviation from the plausible content of the information obtained. An appeal to the analysis of the French-language art discoursia of the artists themselves, not observed previously in scientific philological research, at least on the material of the French language, shortens the path to the discovery of truth, promotes a sense of credibility and at the same time expands the scope of philological art studies.

According to M. Foucault's theory, "discoursia" is a tool of cognition, which represents a rather unconventional approach to the analysis of culture. The space of "discursive practices" is conditioned by the possibility of combining in a language chronologically different events that slip out of the power of cultural events, reproducing the dynamics of the real. Time permeates the utterance, is rooted in it, turns into the perception of some irresistible, inevitable sequence in time. In the collected corpus of factual material, which is represented by the discursive practices of modernist artists, four key concepts were identified: couleur, forme, philosophie, sensibilité. Conceptual analysis has promoted identification of specific linguosemiotic signs that reflect the peculiarities of professional art studies, philosophical reasoning and emotional perception of the world around. In the context of professional art studies discoursia, the word is often filled with meaningful, individual, authorial meanings, which is explained by the peculiarity of their perception of the world around in space, shapes, lines and colour. The collected corpus of factual material proved the existence of three types of semiotic signs to denote the dominant meaningful parts of statements: Art-forming, Intellect-forming and Sentiment-forming signs. It is the synergetic effect of the interaction of image-forming signs that leads to the creation of a specific sense of professional art discoursia. We consider expanding the research space of art studies discursive practices to be prospective.

Постановка проблеми. Мистецтвознавчий дискурс, занурений у дослідження високого, вишуканого, естетичного, постійно привабливо науковців різних гуманітарних напрямків. Помітним виявився інтерес до дослідження мистецтвознавчих дискурсів різного жанру: публіцистична рецензія, рекламний текст, анонс, проте можна констатувати, що вербальна мистецтвознавча інтерпретація артефакту критиками мистецтва найчастіше потрапляє у фокус уваги дослідників. Коли ж йдеться про інтерпретацію чужих думок, почуттів, оцінок, виникає загроза суб'єктивізму і відхилення від вірогідного змісту отриманої інформації. Корисним, на наш погляд, було б також звернення до аналізу франкомовної мистецтвознавчої дискурсії самих художників, що раніше не спостерігалось у наукових філологічних дослідженнях, принаймні на матеріалі французької мови. Фаховість первинної інтерпретації, зробленої живописцями, скорочує шлях до відкриття істини, сприяє виникненню відчуття вірогідності та одночасно розширює простір філологічних мистецтвознавчих досліджень. Подане дослідження, на відміну від попередніх розвідок, спрямовано на лінгвосеміотичний аналіз дискурсії творців артефактів, які ведуть між собою дискусію про вічне у мистецтві.

Метою статті є виявлення, за посередництвом концептуального лінгвосеміотичного та лінгво-семантичного аналізу, диференційних особливостей дискурсивних практик художників епохи модернізму, що безперервно існують в часі. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: з'ясувати сутність поняття дискурсія, ідентифікувати лінгво-семіотичні знаки на відбиття особливостей мовленнєвих практик художників, виявити смислове наповнення мистецтвознавчої дискурсії.

Об'єктом дослідження є дискурсивні практики художників епохи модернізму, **предметом** – їх концептуальні, лінгвосеміотичні та лінгво-семантичні ознаки.

Матеріал дослідження зібрано з інтернет-сайтів і нараховує 523 висловлення художників-модерністів.

Дослідження ґрунтується на теорії М. Фуко, у межах якої «дискурсія» виявляється своєрідним інструментом пізнання, що репрезентує досить нетрадиційний підхід до аналізу культури. Цікавим є вичитування в дискурсі тих значень, які мають на увазі, але залишаються невисловленими, невиразними, причаївшись за фасадом «вже сказаного». Слово «дискурсивний» в теорії М. Фуко перетворюється у сприйняття якоїсь непереборної, неминучої послідовності у часі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звернення до аналізу професійної мистецтвознавчої дискурсії як багатовимірного явища дає мож-

ливість виявити її вкоріненість в культуру та комунікативну поведінку мовця, описати особистісні і власне текстові характеристики спілкування. Мистецтвознавча дискурсія виявляється самотньою сферою професійної комунікації, де спостерігається інтермедіальність, яка реалізується завдяки усвідомленню невербального символічного коду митця, де здійснюється вербальне декодування глибинного смислу автора твору. «Комунікація в сфері мистецтва – найцікавіша тема для дослідження, тому що саме в цій сфері яскраво відбивається метамовна функція мови» [16, с. 1].

Незважаючи на довгий шлях дослідження такого складного явища, яким є «дискурс», який розпочався завдяки Е. Бенвеністу та З. Харрісу в середині минулого століття, потужні наукові дискурсії продовжуються й в сучасному мовознавстві. Антропоцентрична парадигма та інтермедіальні підходи до аналізу дискурсу сприяли розвитку міжпредметних зв'язків та отриманню більш переконливих визначень цього поняття. О. С. Кубрякова та О. В. Александрова уточнюють, що дискурс не може бути матеріальною субстанцією, він являє собою простір часу, що заповнений процесом проголошення мовленнєвого продукту або процесом його створення. Дискурс – це систематичний пристрій для обробки продукту розумового процесу, а також емпіричного досвіду, в якому укладається система категорій минулого та майбутнього, наявного та можливого світів із вже пережитим і ідеальним збігом обставин, правилами гри і іншими установками [9, с. 194].

Виявляється, що така думка про неоднозначність, ускладненість полісеманта *дискурс* перегукується з подібною ідеєю, сформульованою французьким вченим Мішелем Фуко у науковій праці «Слова і речі» [19].

У роботі прослідковуються два етапи існування французького поняття “discours”: по-перше, логіко-лінгвістичне розгортання уявлення, послідовне вираження думки за посередництвом слів та речень, по-друге, сукупність соціальних та ідеологічних обмежень, що визначають, за яких обставин певний суб'єкт може чи не може щось говорити [4, с. 126]. Проте ця диференціація не знайшла своєї чіткої термінологічної визначеності у роботі М. Фуко, і таким чином поняття *дискурс* залишилось єдиним на позначення двох суттєво різних практик: мовної та мовленнєвої.

У наступній науковій роботі “L'archéologie du savoir” М. Фуко присвоює дискурсу філософське значення, яке свідчить про хід невідворотності та є долею будь-якого розумового процесу. Головною відмінністю від попередніх досліджень, які базувались на «свідомому», виявляється звернення до «несвідомого». У фокус уваги потрапляють не стереотипні моделі, але самі висловлювання,

стійкі механізми суспільного функціонування. Знаки, які створюють дискурси, позначають більше ніж самі речі, які вони номінують. Компонент «більше» – це саме те, що є головним, що необхідно виявляти та досліджувати. “Certes, les discours sont faits de signes; mais ce qu’ils font, c’est irréductible à la langue et à la parole. C’est ce qu’il faut faire apparaître et qu’il faut décrire” [18, с. 67].

Семантичний об’єм поняття *дискурс* значно розширився: до нього долучились не лише мовні, але й позамовні семіотичні процеси. У площину дослідження *дискурсу* потрапляє термін *дискурсія*, чому ми зобов’язані Автономовій Н. С., перекладачеві наукової роботи М. Фуко «Слова і речі». У статті «Переклад як джерело нового терміну» Галієва А. Р. зауважує, що саме в цьому перекладі з’явився новий філософський термін *дискурсія*, який володіє особливою логіко-понятійною структурою [4, с. 125]. Філософське звучання термін набув завдяки роботам М. Фуко. У словнику постмодернізму *дискурсія* розуміється як складна сукупність мовних практик, що бере участь у формуванні уявлень про певний об’єкт. В «археологічних» та «генеалогічних» пошуках М. Фуко «дискурсія» виявляється своєрідним інструментом пізнання, що репрезентує досить нетрадиційний підхід до аналізу культури. М. Фуко цікавить не денотативне значення висловлювання, а, навпаки, вичитування в дискурсі тих значень, що мають на увазі, але які залишаються невисловленими, невиразними, причаївшись за фасадом «вже сказаного» [12].

Простір «дискурсивних практик» зумовлений можливістю сполучати у мові різночасні події, що вислизають з-під влади культурної події, відтворюючи динаміку реального. У дискурсії М. Фуко виявляє специфічну владу проголошення, яка наділена силою дещо стверджувати. Говорити означає мати владу говорити. Слово «дискурсивний», яке у філософії означає «розсудливий, понятійний, логічний», в теорії М. Фуко перетворюється у сприйняття якоїсь непереборної, неминучої послідовності у часі. Дискурсія як колективне розміркування над якоюсь проблемою виявляється своєрідним інструментом пізнання [15].

Беручи до уваги об’єкт, предмет та мету поданого дослідження, які передбачають лінгвосеміотичний аналіз ускладнених за своєю формою та змістом дискурсивних практик художників епохи модернізму, що безперервно існують в часі, вважаємо термін *дискурсія* найбільш відповідним. Час пронизує висловлювання, вкорінюється в нього, розтягує його, перетворюється у сприйняття якоїсь непереборної, неминучої послідовності у часі. “Le temps qui porte les langages, se loge en eux et finit par les user, c’est le temps qui étire mon discours avant même que je l’aie prononcé dans une succession que nul ne peut maîtriser” [19, р. 326].

Численність типологічних досліджень дискурсу протягом останніх десятиліть виявила різні дискурсивні практики, що віддзеркалюють багатогранну людську діяльність, серед яких – мас-медійна, політична, релігійна, філософська, педагогічна, юридична, рекламна, мистецтвознавча, тощо. Серед лінгвістів набувають особливої популярності розвідки професійного мистецтвознавчого дискурсу.

Відомі філологи ХХ століття Юрій Сергійович Степанов, Юрій Михайлович Лотман залишили значний доробок у галузі семіотики культури і мистецтва. Значна зацікавленість сучасних вчених скерована здебільше на дослідження вербальної інтерпретації артефактів, здійсненої критиками мистецтва. Серед них: Єліна Є. А., Булатова О. П., Жаркова У. А., Валуйцева І. І., Плохова А. Б., Єрохіна О. Б., Козловська М. В., Мілетова Є. В., Суродейкіна Т. В. та ін.

Мистецтвознавчий дискурс має багато різних форм та цілей в залежності від мети та адресанта. Єліна Є. А. досліджує три різних типи мистецтвознавчих текстів: перші відмічені наявністю вербальних посилів безпосередньо на художньому полотні, другі – на невеличких табличках, які знаходяться в музеях поряд з картиною та утримують коротку інформацію про назву, матеріал, дату виготовлення, треті – інтерпретаційні коментарі критиків мистецтва, які виконують функцію посередника між автором витвору мистецтва та глядачем. Коли йдеться про інтерпретацію чужих думок, почуттів, оцінок, виникає загроза суб’єктивізму і відхилення від вірогідного змісту отриманої інформації. Якщо при аналізі інтерпретативного дискурсу художнього твору дослідник оперує єдиним вербальним кодом, то у разі декодування інтерпретативного дискурсу живопису це трактування набуває більш ускладненого характеру, оскільки цей тип дискурсу не є самодостатнім без самого художнього полотна. Лише одночасне використання двох кодів, іконічного та вербального, веде до успішної експлікації отриманої інформації. Необхідно брати до уваги дві різні картини світу: художника та професійного критика-коментатора [6; 10]. Ю. А. Сорокін та Є. Ф. Тарасов упровадили в лінгвістику термін «креолізовані тексти», фактура яких складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної/мовленневої) та невербальної (що належить іншим знаковим системам, ніж мова) [13, с. 192]. Булатова А. П. визначає мистецтвознавчий текст як вербалізований досвід мислення у відповідності до сукупності об’єктів, наявних як твори мистецтва [2].

Як зауважують Валуйцева І. І. та Плохова А. Б., мистецтво є чуттєвою формою культури суспільства, а його витвори є не лише відобра-

женням внутрішнього світу художника, але й показником духовного стану цілого соціуму. Саме тому особливості сприйняття візуальних знаків та їх транспонування у вербальні знаки цікаві не лише для семіотики, але й для лінгвістики [3, с. 106]. Галуцьких І. А. у своїй монографії «Тілесність у художній прозі англійського модернізму і постмодернізму» присвятила цілий розділ дослідженню охудожненого тіла в літературі й мистецтві [5, с. 105–117]. Суродейкіна Т. В. у статті «Лінгвокогнітивна модель концепту «мистецтво» в англійській картині світу» здійснила концептуальний аналіз макрофрейму «мистецтво», за допомогою якого було виявлено, що традиційний макрофрейм “art” – ієрархічна структура [14, с. 139–142]. Римар Ю. В., співавтор монографії «Вербальні образи мистецтва», зосередила свою увагу на екфразисах-ремінісценціях у літературному творі [11, с. 199–214].

Подальше розширення простору розвідок дискурсивних мистецтвознавчих практик потребує відійти від формули «художник-артефакт – критик мистецтва». У поданому дослідженні, на відміну від попередніх вищезазначених розвідок, увага направлена по-перше, на лінгвосеміотичний аналіз дискурсії, по-друге, на *творців артефактів*, які ведуть між собою дискусію про вічне у мистецтві, що знаходиться, з одного боку, у певному відрізку часу (період модернізму), з іншого – нібито поза часом. У «археологічних» та «генеалогічних» пошуках Фуко «дискурсія» виявляється своєрідним інструментом пізнання, що репрезентує досить нетрадиційний підхід до аналізу культури. Простір «дискурсивних практик» зумовлений можливістю поєднувати в мові різночасні, що вислизають з-під влади культурної ідентифікації події, відтворюючи динаміку реального» [12, с. 705].

Обрана для дослідження дискурсія модернізму не є випадковою. Початок ХХ століття, подібно періоду Відродження, який змінив за змістом та формою архітектуру, живопис, скульптуру середньовіччя, запропонував іншу концепцію, відкрив радикально новий погляд на життя та мистецтво. Нове покоління художників знаходилося у постійному творчому пошуку: торкались, пальпували, вагались, досліджували, винаходили. Нові потреби нової епохи змінили парадигму бачення світу та призвели до фігуративної системи, яка протиставила себе попередній, яка базувалась на принципі подібності з оригіналом. Художники нового покоління збагатили першу половину ХХ століття ексклюзивною різноманітністю естетичних напрямків: фовізм, експресіонізм, кубізм, супрематизм, дадаїзм, сюрреалізм, абстракціонізм, поп арт та інші.

Пошук особистого шляху в живописному мистецтві, індивідуальний погляд на світ, різ-

номаніття напрацьованих естетичних та технічних засобів, потужна конкурентність підштовхнули майстрів до необхідності вербалізації своїх роздумів щодо мистецтва живопису, його міста та значення. Ці висловлювання в їх сукупності віддзеркалюють як стан і місто живопису на початку ХХ століття, так і їх актуальність в наші часи.

Дослідження такого складного явища, як професійна мистецтвознавча дискурсія, що пронизує цілу епоху модернізму і залишається актуальною для подальшої професійної дискусії сьогодення, потребує ретельного аналізу концептів та їх семіотичного осмислення. Важливим є розуміння принципового протиставлення двох складових частин: з одного боку, концепту як феномена культури, з іншого – як феномена індивідуальної свідомості, що віддзеркалює різницю між значенням та смыслом. Такий підхід дозволив виявити корпус лексичних одиниць, які втілюють концепт та культурні цінності франкомовного професійного мистецтвознавчого осередка.

Корпус фактичного матеріалу складається з висловлень художників-модерністів [25–33]. Лінгвоконцептуальний аналіз передбачає звернення до лінгвістичних та енциклопедичних словників, а також до авторських статей художників з вищезазначеної книги, які містять у собі осмислення та інтерпретацію концептів. У концептах відображаються отримані людиною знання, досвід, результати її діяльності та пізнання нею світу, будь-які ознаки предмета або явища. Виявлення та дослідження ключових концептів, які віддзеркалюють головні міркування та оцінки художників-модерністів, допоможуть реалізації процесу розкриття смислів, закладених в їх висловленнях [1, с. 23–24].

Концепт “couleur” має складну структуру, яка нараховує декілька шарів: 1. *Qualité de la lumière renvoyée par la surface d’un objet (indépendamment de sa forme), selon l’impression visuelle qu’elle produit – coloris, nuance, teinte, ton, chromo.* 2. *Les zones colorées d’un drapeau. Les couleurs nationales.* 3. *Chacune des quatre marques, aux cartes (carreau, cœur, pique, trèfle).* 4. *Teinte naturelle (de la peau humaine). La couleur de la peau.* 5. *Caractère, répartition des éléments colorés (par rapport au dessin, au modelé, etc.). Les arts de la couleur (peinture, émail, mosaïque, tapisserie...).* 6. *Ensemble des traits extérieurs caractérisant les personnes et les choses dans un lieu, un temps donné. Des scènes de rue très couleur locale.* 7. *Substance colorante (colorant, pigment, peinture, teinture).* 8. *Apparence, aspect particulier que prennent les choses suivant la présentation, les circonstances* [21].

Отже, концепт “couleur” об’єктивує фізіологічний процес впливу світла на сприйняття об’єкта;

кольори національних стягів; кольорову забарвленість, природний колір шкіри, характер розкладки кольорів залежно від жанру мистецтва, місцевий колорит, бренди, карти (ігрові), барвники.

Етимологія слова “couleur” пов’язана з латинським словом *color* (*teint du visage* – колір обличчя), в образному значенні – *aspect extérieur* – зовнішній вигляд [21].

Французький словник синонімів розширює картину всебічного бачення концепту “couleur”: *Coloris* se dit de l’effet qui résulte de l’ensemble et de l’assortiment des couleurs; *Coloration* désigne l’état d’un corps coloré; *Nuance* se dit de chacun des degrés différents par lesquels peut passer une couleur, en conservant le nom qui la distingue des autres; *Teinte* est la nuance donnée par le mélange de plusieurs couleurs; *Ton* s’emploie surtout en peinture pour désigner les teintes, suivant leurs différentes natures et leur différent degré de force ou d’éclat; *Tonalité*, proprement terme de musique désignant un ensemble de sons, s’emploie aussi aujourd’hui, dans le langage courant et abusivement, en parlant d’une couleur, d’un ton déterminé caractérisant le plus souvent un ensemble; *Pittoresque*, “qui a rapport à la peinture”, ajoute à l’idée de couleur celle d’image, de reflet, d’originalité; *Teint* ne se dit que du coloris du visage, ou de la couleur donnée à une étoffe par la teinture; *Carnation*, qui désigne proprement le teint, la coloration des chairs d’une personne, s’applique aussi, en termes de peinture, au coloris des chairs [17, с. 166–167].

Синоніми слова “couleur”, всі без виключення, відносяться до досліджуваної нами мистецтвознавчої тематики та розкривають багатство і розмаїття додаткових значень: ефект, створений кольоровим доборою; вигляд кольорового об’єкта; кольорові відтінки, які зберігають свою відмінність від базового кольору; інтенсивність та яскравість кольору; єдина об’єднуюча тональність; унікальність зображення, забарвлення тіла людини тощо.

Концепт “forme” відрізняється особливо широкою розшарованістю, що пояснюється його винятковістю, тому що в житті все має свою форму, навіть саме життя є формою. За думкою Оноре де Бальзака, “Tout est forme, et la vie même est une forme” [20, с. 4]. У словнику Robert спостерігаємо такі тлумачення: 1. Apparence naturelle: 1. Ensemble des contours (d’un objet, d’un être), en fonction de ses parties. *Forme régulière, irrégulière, géométrique*; modèle à reproduire: *donner sa forme à un vase*. Les formes: *les contours du corps humain. Contour considéré d’un point de vue esthétique*. 2. Réalisation d’un fait, d’une notion: *Les différentes formes de la vie*. 3. Idée de conformité à une norme: *Les formes de l’étiquette*. 4. Condition physique: *Être en pleine forme*. 5. Didactique: *Ce qui règle*

l’exercice de la pensée. 6. Ce qui sert à donner une forme déterminée à un produit manufacture [21].

Таким чином, концепт “forme” об’єктивує розмаїття контурів предмета або суб’єкта, відтворення наявних об’єктів у артефактах, різні форми життя, спосіб вираження думки, форми етикету, фізичний стан живої істоти, завершальний вигляд предмету ручної роботи.

Французький словник синонімів доповнює зміст концепту “forme” ремаркою про «матеріальність», «відчутність на дотик»: il exprime quelque chose de concret et de palpable. Синонім *Figure* має більш абстрактне значення та скоріше позначає видимі речі: a une signification plus abstraite et convient mieux aux choses visibles; c’est la forme superficielle des choses: *Le statuaire crée des formes, le peintre représente des figures* [17, с. 280].

Етимологія слова “forme” веде походження від латинського слова *forma* (XI ст.), що означало «сукупність зовнішніх характеристик предмета» [21].

Хоча концепт “philosophie”, який не відноситься безпосередньо до мистецтвознавчої тематики через те, що вивчає найзагальніші закони природи, суспільства та мислення, між тим є знаковим для розуміння мистецтвознавчої дискурсії художників. Наступні словникові дефініції дозволяють виокремити основні шари, які переконливо доводять цю ідею: 1. Ensemble de conceptions portant sur les principes des êtres et des choses, sur le rôle de l’homme dans l’univers, sur Dieu, sur l’histoire et, de façon générale, sur tous les grands problèmes de la métaphysique. 2. Manière de voir, de comprendre, d’interpréter le monde, les choses de la vie, qui guide le comportement [23].

Отже, концепт “philosophie” об’єктивує сукупність наявних принципів по відношенню до живих та неживих істот, роль людини у всесвіті, релігії, історії, а також, у цілому, у глобальних проблемах метафізики; здібність бачити, розуміти, інтерпретувати світ, життя.

Словник синонімів поглиблює причетність філософської думки до об’єктивної оцінки дійсності: “Employé dans le sens de sagesse, implique un système particulier de conduite de la vie par lequel on juge les choses en se mettant au-dessus des intérêts individuels, des accidents de la vie et des fausses opinions du plus grand nombre” [17, с. 540].

Етимологія слова “philosophie” викриває також його долученість до мистецької творчості: “Le mot français *philosophie* est un emprunt au latin *philosophia*, qui lui-même était un emprunt au grec *philosophia*. Le mot *philosophia* est formé de deux éléments grecs. *Philos*, ‘qui aime’, vient de *philein*, l’un des trois verbes grecs qui veut dire ‘aimer’. *Sophos*, lui, signifie d’abord ‘habileté dans un art,

dans une technique', puis 'savoir, science', et enfin 'sagesse, pratique'" [23].

Необхідним для подальшого дослідження мистецтвознавчої дискурсії виявився концепт "sensibilité" у зв'язку з частотним використанням лексичних одиниць на його позначення у зібраному корпусі фактичного матеріалу. В електронному словнику Larousse знаходимо 4 основні для нашого дослідження шари: 1. Aptitude d'un organisme à réagir à des excitations externes ou internes (antonyme – insensibilité). 2. Aptitude à réagir plus ou moins vivement à quelque chose. 3. Aptitude à s'émouvoir, à éprouver des sentiments d'humanité, de compassion, de tendresse pour autrui, manifestation de cette aptitude. 4. Fonction du système nerveux lui permettant de recevoir et d'analyser des informations [22].

Так, концепт "sensibilité" об'єктивує здібність організму реагувати на зовнішні та внутрішні подразники; функції нервової системи, які дозволяють отримувати та аналізувати інформацію; здібність реагувати на щось більш менш бурхливо: здатність зворушитись, відчуття людяності, співчуття, ніжності по відношенню до іншого.

У словнику синонімів віднаходимо дві дефініції, що доповнюють загальну картину концепту "sensibilité": *Sensiblerie*, syn.péjoratif de *sensibilité* dans son acception particulière, suppose une sensibilité affectée ou outrée; *Emotivité*, un terme de psychologie et de biologie qui désigne la faculté de s'émouvoir souvent propre aux personnes dont le système nerveux est déséquilibré et répond exagérément aux chocs internes ou externes.

У такий спосіб пейоративна форма *Sensiblerie* додає нюанс сентиментальності та удаваної чутливості; психологічний термін *Emotivité* – здібності збуджуватися, особливо це стосується осіб із неврівноваженою нервовою системою.

Етимологія слова *sensibilité* тісно пов'язана з його використанням у сучасній мові: du latin *sensibilitās* ("sensibilité", "faculté de sentir", "sens", "signification") [17, с. 541].

Таким чином, лінгвоконцептуальний аналіз дискурсії художників-модерністів сприяв виявленню лінгвосеміотичних знаків (колір, форма, філософія, чуттєвість) на позначення особливостей професійної мистецтвознавчої діяльності, філософських розмірвань та емотивного сприйняття оточуючого світу.

Згідно з думкою Крапівкіної О. О., якщо брати до уваги феноменологічну концепцію Е. Гуссерля, можна припустити, що концепт подібно до «життєвого світу» – це «неотрефлексований шар людського досвіду», що складається з марновірних переживань, уявлень та оцінок; форм пізнання, відкритих для різноманітних інтерпретацій [8, с. 216].

У контексті професійної мистецтвознавчої дискурсії художників слово нерідко наповнюється значущими, індивідуальними, авторськими смислами, що пояснюється особливістю сприйняття оточуючого світу в просторі, формах, лініях та кольоровому забарвленні. «Согласно синергетической концепции, в любом типе дискурса актуально взаимодействие текста и контекста, а также их продукта – подтекста» [10, с. 90]. Зібраний корпус фактичних матеріалів довів наявність трьох видів семіотичних знаків на позначення домінуючих змістовних частин висловлень: Арт-утворюючі, Інтелект-утворюючі та Сентимент-утворюючі знаки. Арт-утворюючі знаки відбивають предметно-мистецтвознавчу складову, Інтелект-утворюючі знаки – концептуально-ідейну, Сентимент-утворюючі знаки – оцінно-емотивну. Саме синергетичний ефект взаємодії образотворюючих знаків призводить до креації специфічного смислу професійної мистецтвознавчої дискурсії.

Арт-утворюючі знаки, як найбільш частотні в мистецтвознавчій дискурсії, створюють конденсацію спеціальної професійної термінології, яка не завжди маніфестує пряме значення, але й нарощує додаткові особисті смисли. Вищезазначений тип знаків є системним, тому що відноситься до загальної системи мистецтвознавства; комунікативним, тому що сприяє передачі адресату інформації; здібним до узагальнення; спроможним до усвідомленого сприйняття певним колективом; має лінійний характер, тому що забезпечує тривалість у просторі та часі; реконструйований, тому що створюється не щоразу, а відтворюється. Звернемось до прикладів.

Le bleu profond attire l'homme vers l'infini, il éveille en lui le désir de pureté et une soif de surnaturel. C'est la couleur du ciel tel qu'il nous apparaît dès que nous entendons le mot ciel.

Le jaune tourmente l'homme, il le pique et l'excite, s'impose à lui comme une contrainte, l'importune avec une espèce d'insolence insupportable [25].

Насичений блакитний колір приваблює людину, пробуджує в ній бажання чистоти, жагу до надприродного, нагадує про блакить неба, знайомиго з дитинства. Жовтий колір хвилює людину, колить її, збуджує з нестерпним нахабством. Персоніфікація кольорового забарвлення наближує кольори до істот, відбиває спосіб сприйняття світу Василем Кандінським, для якого колір – засіб мислення і передачі смислу адресату.

Je veux peindre l'air dans lequel se trouve le pont, la maison, le bateau. La beauté de l'air où ils sont, et ce n'est rien d'autre que l'impossible [26].

Для Клода Моне, одного з найпопулярніших художників-імпресіоністів, не має цінності бути точним у відбитті на полотнах суб'єктів або об'єктів. Його турбує відображення краси та могутності

повітря, яке моделює вигляд оточуючого світу та об'єктів/суб'єктів, які розташовані у ньому. Метафорична забарвленість, яку транслюють лексичні одиниці *peindre l'air; la beauté de l'air; l'air dans lequel se trouve le pont, la maison, le bateau; ce n'est rien d'autre que l'impossible*, виявляє винахідливість, оригінальність та майстерність художника.

Le dessin et la couleur ne sont en aucun cas deux choses différentes. Quand vous peignez, vous dessinez... Lorsque la couleur est à son plus fort, la forme est à son maximum.

Il faut traiter la nature par le cylindre, la sphère et le cône [27].

Для Поля Сезана, який випередив всіх постмодерністських митців напрацюванням особливої техніки малювання, невідомої до цього часу, не існувало розмежування між малюнком і кольором. Використання красок створює малюнок. Якщо колористична картинка виявляється вдалою, форма досягає свого максимального вираження. Циліндричні, сферичні та конічні форми визнавалися ним найбільш досконалими для зображення природи. Мистецтвознавча термінологія *le dessin, la couleur, la forme, peindre, dessiner, traiter la nature par le cylindre, la sphère et le cône* концентрує увагу на партикулярності живописного коду, висвітлює глибину роздумів щодо його подальшого розвитку.

Беручи до уваги, що в поданій роботі дослідження проводиться на матеріалі дискурсивних практик художників-модерністів, які знаходились у невпинному пошуку нових ідей та форм, їхня професійна дискусія неминуче маркована глибокими роздумами над новими техніками, новими задачами, новими очікуваннями суспільства. Інтелект-утворюючі знаки допомагають декодувати приховані смисли щодо філософського погляду на процес креації.

Quand j'exécute mes dessins Variations, le chemin que fait mon crayon sur la feuille de papier a, en partie, quelque chose d'analogue au geste de l'homme qui cherchait, à tâtons, son chemin dans l'obscurité. Je veux dire que ma route n'a rien de prévu : je suis conduit, je ne conduis pas [28].

Анрі Матісс, автор естетичного напрямку «Фовізм», відомий своїми розвідками засобів трансляції емоцій за посередництвом кольорів та форм. Робота над нарисами *Variation* навіяла йому думку про наявність якоїсь сили, що скеровує його дії. Персоніфікується пензель, який сам по собі шукає свій шлях на дотик у темряві. Метафора *son chemin dans l'obscurité* наділяє пензель людською здібністю до самостійної креативності. Порівняльна конструкція *le chemin que fait mon crayon sur la feuille de papier a, en partie, quelque chose d'analogue au geste de l'homme* підкреслює аналогію з діяльністю людини, а також

сенса наявності іншої сили. Виникає відчуття відстороненості самого автора роботи від акту творіння. Інструменти, які використовуються зазвичай художниками, набувають безліч можливостей навіть не на рівні з автором роботи, а окремо від його існування. Узагальнююче ствердження *je suis conduit, je ne conduis pas* свідчить про глибокі роздуми щодо процесу створення артефакту, яке дорівнює таїнству. Протиставлення пасивної та активної форми дієслова, стверджувальної та заперечної форми створює стійке відчуття впевненості у сформульованій тезі.

Je fus surpris de l'emploi et de l'abus qu'on fait du mot évolution. Je n'évolue pas, je suis. Il n'y a, en art, ni passé, ni futur. L'art qui n'est pas dans le présent ne sera jamais [29].

Засновник естетичного напрямку Кубізму, Пабло Пікассо відомий не лише завдяки цьому, але й також завдяки своїй активній участі у професійній дискусії. Його численні висловлення щодо розвитку мистецтва є суттєвим вкладом до формування концепції живопису в цілому. Вищенаведене висловлення Пікассо свідчить про його зануреність у справу та занепокоєність щодо її подальшої долі. Надмірне використання поняття *évolution* по відношенню до живописного мистецтва неприємно здивувало художника (*je fus surpris*). Зловживання терміном “*évolution*” нівелює значущість креації тут і зараз. Протиставлення негативної форми стверджувальної *Je n'évolue pas, je suis* транслює відчуття неправдивості, яке виправляється ствердженням: *я тут і я продукую*. Впевненість, продуманість тези *L'art qui n'est pas dans le présent ne sera jamais* доказово доводить, що в мистецтві немає ні минулого, ні майбутнього. Якщо мистецтво не створюється сьогодні, у нього немає майбутнього.

Vous pouvez rêver librement quand vous écoutez de la musique aussi bien que lorsque vous regardez la peinture. Quand vous lisez un livre, vous êtes l'esclave de l'esprit de l'auteur [30].

Поль Гоген відомий як засновник особистого піктурального коду, одночасно синтетичного, символічного та декоративного. Його спосіб використання кольору сприяв появленню нових модерністських течій. Зануреність у свою улюблену справу, нарешті справжнє визнання його творчості сприяють не лише плідній креативній діяльності, але й також усвідомленню своєї місії митця. У вищенаведеному висловленні з метою виокремлення таких видів мистецтва, як живопис та музика, він звертається до засобу їх протиставлення художній літературі. Це порівняння базується на контрасті позитивних та негативних характеристик. Для преференційних для нього видів мистецтв, тобто музики та живопису, використовуються такі лексичні одиниці, як *vous pouvez rêver librement*, тоді

як для художньої літератури – *l'esclave de l'esprit de l'auteur*. Дієслово *pouvoir* у словнику Larousse означає *faculté, possibilité que quelqu'un ou quelque chose a de faire quelque chose. Rêver -se représenter comme réel ce que l'on désire*. Прислівник *librement -sans restriction ni contrainte*. І навпаки, дефініція вищезазначеного словника *Esclave – personne de condition non libre, qui est sous la dépendance complète d'une autre personne* – доводить повну несамостійність особистості, залежність від думки автора художнього твору. Очевидним та переконливим виявляється бажання підкреслити відкритість живописного твору до вільного трактування його змісту.

Сентимент-утворюючі знаки на позначення емотивності, чуттєвості, які маркують мистецтвознавчу дискурсію художників, є достатньо частотними, тому що відбивають живий характер спілкування, тому що мистецтво – це їх справжнє життя.

Et dans un tableau, je voudrais dire quelque chose de consolant comme une musique. Je voudrais peindre des hommes ou des femmes avec ce je ne sais quoi d'éternel, dont autrefois le nimbe était le symbole, et que nous cherchons par le rayonnement même, par la vibration de nos colorations [31].

Умовний спосіб *je voudrais dire, je voudrais peindre*, негативна форма дієслова *je ne sais quoi d'éternel*, використані Вінсентом Ван Гогом, свідчать про його невпевненість, вагання, обережне ставлення до улюбленої справи. Його відношення до живопису носить сакральний характер: *Je voudrais peindre des hommes ou des femmes avec ce je ne sais quoi d'éternel, dont autrefois le nimbe était le symbole*. Синтез музики та живопису у його свідомості відбиває світ, в якому живе художник, транслює емоційний стан чуттєвої особистості, яка знаходиться у постійному пошуку утіхи (consolant), з одного боку, та яскравого саява, з іншого: *quelque chose de consolant comme une musique; nous cherchons par le rayonnement même, par la vibration de nos colorations*.

У наступних висловленнях художників простежується підвищений емоційний стан майстрів, які живуть почуттями, серцем:

La couleur! Quelle langue profonde et mystérieuse, le langage des rêves [28].

Колір, який є мовою художників, засобом передачі інформації та почуттів, спілкування зі світом, набуває неабиякої значущості у Матісса: він загадковий, наділений безкінечним змістом, пропонує цікаві, дивовижні та незрозумілі зображення.

Quand je connaîtrai ton âme, je peindrai tes yeux [32].

На запитання Жанни Ебютер, дружини Амедео Модільяні, чому він не малює її очі, майстер відповів: коли я відчую твою душу, тоді намалюю

твої очі. Душа для художників не дорівнює розуму, зовнішній поведінці, вона віддзеркалює життєві принципи людини, спосіб мислення, трактування, оцінювання оточуючого світу. Висловлення Марка Шагала *Si je crée du coeur, presque tout fonctionne; si de la tête presque rien* ще раз переконує у вірогідності подібного тлумачення.

J'adore le théâtre et je suis peintre, je pense que les deux sont faits pour un mariage d'amour. Je donnerai toute mon âme pour le prouver une fois de plus [33].

Нерідко дискурсія художників маркована лексемою *amour*. У словнику Larousse надається таке визначення: *Intérêt, goût très vif manifesté par quelqu'un pour une catégorie de choses, pour telle source de plaisir ou de satisfaction. Mouvement de dévotion qui porte un être vers une divinité, vers une entité idéalisée, adhésion à une idée, à un idéal* [23].

Два види мистецтв, які обожуює М. Шагал, театр та живопис, зливаються в єдине ціле, утворений альянс виявляє відданість (*dévotion*) та наближується до божественного (*divinité*), до ідеальної сутності (*entité idéalisée*).

Таким чином, зібраний фактичний матеріал дозволив переконатися у достовірності попередніх припущень.

Лінгвоконцептуальний аналіз дискурсії художників-модерністів сприяв виявленню лінгвoseміотичних знаків (колір, форма, філософія, чуттєвість) на позначення особливостей професійної мистецтвознавчої діяльності, філософських розмірвань та емотивного сприйняття оточуючого світу. Проведений лінгвoseміотичний аналіз зібраного корпусу фактичних матеріалів виявив наявність трьох основних типів знаків, які відбивають своєрідність даного типу дискурсії, а саме: арт-утворюючі, інтелект-утворюючі, сентимент-утворюючі знаки смислового наповнення професійної дискурсії. Лінгво-стилістичний аналіз сприяв проникненню у смислову сутність професійної дискурсії, яка є мистецтвознавчою, філософською та емоційною.

Перспективними вважаємо подальші дослідження професійних мистецтвознавчих практик художників епохи модернізму та постмодернізму з метою спостереження та аналізу процесу деструкції у витворах зображувального мистецтва, а також проникнення в західноєвропейську культуру ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н. Н. Когнитивная лингвистика. Москва, Берлин : Директ-Медиа, 2016. 252 с.
2. Булатова А. П. Лингво-когнитивный анализ искусствоведческого дискурса (тематические разновидности – музыка, архитектура) : дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1999. 276 с.

3. Валуйцева И. И., Плохова А. Б. Искусствоведческий дискурс (на примере анализа произведений живописи). *Вестник МГОУ. Серия «Лингвистика»*. № 6. 2013. С. 105–106.
4. Галиева А. М. Дискурсия: перевод как источник нового термина. *Ученые записки Казанского университета. Гуманитарные науки*. Т. 152. Кн. 6. 2010. С. 124–132.
5. Галуцьких І. А. Тілесність у художній прозі англійського модернізму і постмодернізму (когнітивно-семіотичні студії) : монографія. Запоріжжя : Кругозір, 2016. 625 с.
6. Елина Е. А. Вербальные интерпретации произведений изобразительного искусства. Номинативно-коммуникативный аспект. Волгоград, Саратов : Изд. центр. СГСЭУ, 2002. 256 с.
7. Жаркова У. А. Воплощение знаковой природы изобразительного искусства в искусствоведческом дискурсе. *Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение*, 2011. Вып. № 33 (248). С. 49–52.
8. Крапивкина О. А. Лингвосеміотический анализ концепта и понятия (на материале текстов научного и научно-популярного дискурса). *Вестник Новосибирского государственного педагогического университета*, 2017. № 4. С. 209–222.
9. Кубрякова Е. С., Александрова О. В. О контурах новой парадигмы знания в лингвистике. *Структура и семантика художественного текста : Доклады VII Международной конференции*. Москва : МГГУ им. М. А. Шолохова, 1999. С. 186–197.
10. Пихтовникова Л. С. Самоорганизация дискурса и отдельных типов дискурса. Синергетика в филологических исследованиях : монография. Харьков, 2015. С. 88–102.
11. Римар Ю. Я. Екфрастичні мініатюри Анрі Мішо. Екфразис. Вербальні образи мистецтва : монографія. Київ : Київський університет, 2013. С. 176–198.
12. Словарь постмодернизма. URL: <https://slovar.cc/isk/postmodern/2478904.html>
13. Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция. Оптимизация речевого воздействия. Москва : Наука, 1990. 240 с.
14. Суродейкіна Т. В. Лінгвокогнітивна модель концепту «МИСТЕЦТВО» в англомовній картині світу. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2011. С. 139–142.
15. Усманова А. Р. Новейший философский словарь / сост. Грищанов А. А. Минск, 1998. 896 с. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/New_Dict/231.php
16. Хасанова З. С., Милетова Е. В., Бугаенко Н. П. Некоторые параметры и характеристики англоязычного специализированного искусствоведческого дискурса. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-parametry-i-harakteristiki-angloyazychnogo-spetsializirovannogo-iskusstvovedchesk>
17. Dictionnaire des synonymes de la langue française. Librairie Larousse. Paris-VI, 1973. 626 p.
18. Foucault M. L'archéologie du savoir. Ed. Paris Gallimard, 1969. 143 p. URL: http://www.archipress.org/docs/pdf/FoucaultArcheologie_du_savoir.pdf
19. Foucault Michel. Les mots et les choses. pdf. URL: https://monoskop.org/images/4/40/Foucault_Michel_Les_mots_et_les_choses.pdf
20. Lièvre-Crosson Elisabeth. Comprendre la peinture. Les Essentiels Milan. Edition MILAN. Toulouse, 1999. 64 p.
21. URL: <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/forme>
22. URL: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/pouvoir/63206>
23. URL: <https://dictionnaire.orthodidacte.com/article/etymologie-philosophie>
24. URL: <https://fr.wiktionary.org/wiki/>
25. URL: https://www.dicocitations.com/auteur/2382/Wassily_Kandinsky.php
26. URL: <https://www.citation-celebre.leparisien.fr/auteur/claude-monet>
27. URL: <https://citation-celebre.leparisien.fr/auteur/paul-cezanne#:~>
28. URL: <https://www.babelio.com/auteur/Henri-Matisse/8213/citations>
29. URL: <https://www.linternaute.fr/citation/auteur/pablo-picasso/17098/>
30. URL: <https://citation-celebre.leparisien.fr/auteur/paul-gauguin>
31. URL: https://www.dicocitations.com/auteur/4455/Vincent_Van_Gogh.php
32. URL: <https://citation-celebre.leparisien.fr/auteur/amedeo-modigliani>
33. URL: <https://citation-celebre.leparisien.fr/auteur/marc-chagall>

REFERENCES

1. Boldyrev, N. N. (2016) *Kognityvnaya lingvistyka [Cognitive linguistics]*. Moscow, Berlin : Direct Media, 252 p.
2. Bulatova, A. P. (1999) *Lingvo-kognityvnyi analiz iskusstvovedcheskogo diskursa (tematicheskiye raznovidnosti – muzyka, arhitektura) [Linguo-cognitive analysis of art studies discourse (thematic varieties – music, architecture)] : dis. ... cand. philol. sciences : Moscow, 276 p.*
3. Valuytseva, I. I.; Plokhova, A. B. (2013) *Iskusstvovedcheskiy diskurs (na primere analiza proizvedeniy zhyvopisi) [Art studies discourse (on the example of analysis of paintings)]*.

- Bulletin of Moscow State Regional University, series: Linguistics*, № 6, pp. 105–106.
4. Galiyeva, A. M. (2010) Diskursiya: perevod kak istochnik novogo termina [Discourse: translation as a source of a new term]. *Scientific papers of Kazan University: Humanitarian sciences*. vol. 152, book 6, pp. 124–132.
 5. Galutskykh, I. A. (2016) Tilesnist' u khudozhnii prozi angliis'koho modernizmu i posymodernizmu (kohnityvno-semiotychni studii) [Corporality in literary texts of English modernism and postmodernism (cognitive-semiotic studies)] : monograph. Zaporizhzhia : Kruhozir, 625 p.
 6. Yelina, E. A. (2002) Verbal'nyie interpretatsii proizvedeniy izobrazitel'nogo iskusstva. Nominativno-kommunikativnyi aspekt [Verbal interpretations of works of fine arts. Nominative-communicative aspect]. Volgograd, Saratov : Publishing centre SSSEU, 256 p.
 7. Zharkova, U. A. (2011) Voploshcheniye znakovoy prirody izobrazitel'nogo iskusstva v iskusstvovedcheskom diskurse [The embodiment of the iconic nature of fine arts in art studies discourse]. *Bulletin of Chelyabinsk State University, Philology. Art criticism*, issue 33 (248), pp. 49–52.
 8. Krapivkina, O. A. (2017) Lingvosemioticheskiy analiz kontsepta i ponyatiya (na materiale tekstov nauchnogo i nauchno-populyarnogo diskursa) [Linguo-semiotic analysis of concept and notion (based on the texts of scientific and popular science discourse)]. *Bulletin of the Novosibirsk State Pedagogical University*, № 4, pp. 209–222.
 9. Kubryakova, E. S., Aleksandrova, O. V. (1999) O konturah novoy paradigmy znaniya v lingvistike [On the contours of a new paradigm of knowledge in linguistics]. *Structure and semantics of a literary text : reports of the VII international conference*. Moscow : M. A. Sholokhov MSGU, pp. 186–197.
 10. Pikhtovnikova, L. S. (2015) Samoorganizatsiya diskursa i otdel'nyh tipov diskursa [Self-organization of discourse and certain types of discourse]. *Synergetics in philological research : monograph*. Kharkov. Pp. 88–102.
 11. Rymar, Yu. V. (2013) Ekfrastychni miniatiury Anri Misho [Ekphrastic miniatures by Henri Micho]. *Ekphrasis. Verbal images of art : monograph*. Kyiv : Kyiv University, pp. 176–198.
 12. Slovar' postmodernizma [Dictionary of postmodernism]. URL: <https://slovar.cc/isk/postmodern/2478904.html>
 13. Sorokin, Yu. A., Tarasov, E. F. (1990) Kreolizovannyye teksty i ih kommunikativnaya funktsiya [Creolized texts and their communicative function]. *Optimization of speech impact*. Moscow : Nauka, 240 p.
 14. Surodeikina, T. V. (2011) Lingvokohnityvna model' kontseptu "MYSTETSTVO" v anglomovni kartyni svitu [Linguistic-cognitive model for the concept of "MYSTERY" in the English-speaking worldview]. *New philology. Collection of scientific papers*. Zaporizhzhia : ZNU, pp. 139–142.
 15. Usmanova, A. R. (1998) Noveishyi filosofskiy slovar' [The latest philosophy dictionary], comp. Gritsanov A. A. Minsk, 896 p. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/New_Dict/231.php
 16. Khasanova, Z. S., Miletov, E. V., Bugaenko, N. P. Nekotoryie parametry i kharaktersistiki angloyazychnogo spetsializirovannogo iskusstvovedcheskogo diskursa [Some parameters and characteristics of the English-language specialized discourse of art studies]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-parametry-i-harakteristiki-angloyazychnogo-spetsializirovannogo-iskusstvovedchesk>
 17. Dictionnaire des synonymes de la langue française. Librairie Larousse. Paris-VI, 1973. 626 p.
 18. Foucault, M. L'archéologie du savoir. Ed. Paris Gallimard, 1969. 143 p. URL: http://www.archipress.org/docs/pdf/FoucaultArcheologie_du_savoir.pdf
 19. Foucault Michel. Les mots et les choses. pdf. URL: https://monoskop.org/images/4/40/Foucault_Michel_Les_mots_et_les_choses.pdf
 20. Lièvre-Crosson Elisabeth. Comprendre la peinture. Les Essentiels Milan. Edition MILAN. Toulouse, 1999. 64 p.
 21. <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/forme>
 22. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/pouvoir/63206>
 23. <https://dictionnaire.orthodidacte.com/article/etymologie-philosophie>
 24. <https://fr.wiktionary.org/wiki/>
 25. https://www.dicocitations.com/auteur/2382/Wassily_Kandinsky.php
 26. <https://www.citation-celebre.leparisien.fr/auteur/claude-monet>
 27. <https://citation-celebre.leparisien.fr/auteur/paul-cezanne#:~>
 28. <https://www.babelio.com/auteur/Henri-Matisse/8213/citations>
 29. <https://www.linternaute.fr/citation/auteur/pablo-picasso/17098/>
 30. <https://citation-celebre.leparisien.fr/auteur/paul-gauguin>
 31. https://www.dicocitations.com/auteur/4455/Vincent_Van_Gogh.php
 32. <https://citation-celebre.leparisien.fr/auteur/amedeo-modigliani>
 33. <https://citation-celebre.leparisien.fr/auteur/marc-chagall>

УДК 821.112.2(436)
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-28>

ЛІНГВОСТИЛИСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ «ДИТИНСТВО» В ПОВІСТІ К. НЕСТЛІНГЕР «КОНРАД, АБО ДИТИНА З БЛЯШАНКИ»

Ніколенко О. М.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри світової літератури
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, Полтава, Україна
orcid.org/0000-0001-7374-7226
otnicolenko@gmail.com*

Ніколенко К. С.

*аспірантка кафедри світової літератури
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-1299-8483
katharina.nikolenko@gmail.com*

Ключові слова: *Крістіне Нестлінгер, концепт, образ, тема, мотив, постмодернізм, індивідуальний стиль, австрійський варіант німецької мови.*

У статті проаналізовано зміст, функції та динаміку концепту «дитинство» в повісті Крістіне Нестлінгер. На підставі оригіналу твору німецькою мовою визначено провідні теми, мотиви, образи, зумовлені концептом «дитинство» в повісті «Конрад, або Дитина з бляшанки». Виявлено ознаки постмодернізму в розкритті концепту «дитинство» і пов'язаної з ним проблематики твору К. Нестлінгер. Відзначено вплив концепту «дитинство» на образи героїв та образ автора, а також досліджено лінгвістичні та стилістичні особливості твору К. Нестлінгер. Розкрито традиції і новаторство мисткині, значення створених нею образів героїв та героїнь для пізнання актуальних питань сучасності й розвитку художньої літератури.

Однією з провідних тем, що виявляється в повісті «Конрад, або Дитина з бляшанки» К. Нестлінгер, є тема зростання і входження дитини у світ, яка осмислюється крізь призму фантастики. Концепт «дитинство» не тільки є відображенням індивідуальних якостей окремої дитини/дітей, але також вбирає в себе колективний досвід дітей як широкої соціальної групи, віддзеркалює їхні почуття, прагнення, переживання. Водночас у даному концепті відображено комплекс вимог і очікувань, які суспільство (зокрема, батьки й учителі) висуває до дитини: обов'язок слухатися дорослих, старанно вчитися, дотримуватися правил гарної поведінки. Поєднання індивідуально-психологічних і соціальних аспектів у концепті «дитинство» зумовлює відповідне лексико-семантичне поле в художньому творі.

Для втілення концепту «дитинство» К. Нестлінгер використовує бінарні опозиції, елементи фантастики, контрасти, авторські відступи, різні точки зору на героя/героїню і дійсність, поєднання елементів розмовної мови з літературною мовою та діалектом тощо. За фантастичними колізіями твору К. Нестлінгер приховані реальні явища й відносини в сучасному суспільстві.

Окрім традиційних мотивно-тематичних комплексів, пов'язаних із концептом «дитинство» («сім'я», «дружба», «обов'язок», «навчання»),

авторка звертається до актуальної суспільної проблематики ХХ–ХХІ ст. (булінг, гендерні вектори розвитку, переосмислення сімейних ролей і взаємин в Австрії), таким чином розширюючи спектр значень, пов'язаних із даним концептом.

Твір засвідчує не лише розвиток постмодернізму, але і його «подолання», вихід на нові літературні обрії за рахунок надії на творчу уяву і силу дружби й любові.

**THE LINGUOSTYLISTIC PECULIARITIES OF THE CONCEPT
OF “CHILDHOOD” IN “KONRAD ODER DAS KIND
AUS DER KONSERVENBÜCHSE” BY CHRISTINE NÖSTLINGER**

Nikolenko O. M.

*Doctor of Philology, Professor,
Chair of World Literature Department
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
Ostrohradskyyi str., 2, Poltava, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7374-7226
omnicolenko@gmail.com*

Nikolenko K. S.

*PhD Student at World Literature Department
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1299-8483
katharina.nikolenko@gmail.com*

Key words: *Christine Nöstlinger, concept, image, theme, motif, postmodernism, individual style, Austrian German.*

The article aims to analyze the content, functions and dynamics of the concept of “childhood” in Christine Nöstlinger’s work. Based on the original German text, we have identified the main themes, motifs and imagery determined by this concept in “Konrad oder Das Kind aus der Konservenbüchse”. The postmodernist concept of “childhood” and the related themes of C. Nöstlinger’s work have been revealed. The influence of the “childhood” concept on the characters and the author’s image has been noted, and the linguistic and stylistic peculiarities of C. Nöstlinger’s work have been investigated. The article also explores the writer’s traditions and innovations, along with the importance of the characters she created for the understanding of current events and the development of literary fiction.

Growing up and finding one’s place in the world is one of the central themes in C. Nöstlinger’s “Konrad oder Das Kind aus der Konservenbüchse”, explicated through the prism of a fantastic plot. Not only does the concept of “childhood” reflect individual traits of a particular child (or group of children), but it also encompasses the collective experience of children as a broad social category, mirroring their thoughts, feelings and concerns. At the same time, this concept includes demands and expectations applied by society (namely parents and teachers) to children: the duty to obey their parents, study well, follow the rules of etiquette etc. The combination of individual psychological traits and social aspects within the concept of “childhood” has defined a particular lexical-semantic field within the literary work.

In her work, C. Nöstlinger uses binary positions, elements of fiction, contrasts, authorial interventions, different points of view on the hero/heroine and reality, integration of elements of literary language and dialect, etc. The fantastical

collisions found in C. Nöstlinger's plot are based on real phenomena and relationships in today's society.

Apart from traditional motif-theme frameworks which are typically related to the concept of "childhood" ("family", "friendship", "duty", "studying"), the author addresses topical social problems like bullying, gender issues, the reshaping of family values and roles in Austria etc, thus broadening the spectrum of meanings associated with this concept.

Not only does C. Nöstlinger's work testify to the development of postmodernism, but it also showcases possible scenarios of "transcending" irony, defragmentation and identity crisis – by introducing the category of hope, and relying on creativity, friendship and love.

Постановка проблеми. Становлення молоді особистості є однією з чільних проблем, які висвітлюються в художніх творах для дітей і підлітків. До цієї проблеми звернулася й сучасна австрійська письменниця Крістіне Нестлінгер (Christine Nöstlinger, 1936–2018) у фантастичній повісті «Конрад, або Дитина з бляшанки» ("Konrad oder Das Kind aus der Konservenbüchse", 1975). У творі порушено проблеми виховання дітей, запобігання булінгу, побудови гармонійних взаємин між дорослими й дітьми, однак письменниця переосмислює традиційний погляд на ці питання крізь призму фантастичного сюжету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна дитяча література німецькомовних авторів сповнена актуальних проблем, які хвилюють не лише дослідників у всьому світі, але і в Україні. Окремі аспекти поетики творів К. Нестлінгер вивчали У. Гнідець [1], Є. Кашуба [2], Л. Сагайдак [3], К. Ділевські [4], У. Піркер [5] та інші. Ще в 1970-х роках її називали «ною Астрід Ліндгрєн» [6, S. 13]. Утім, на сьогодні у вітчизняному і зарубіжному літературознавстві вкрай мало досліджень, присвячених розглядові художніх концептів у творчості письменниці.

Постановка мети і завдань дослідження. Мета даної наукової розвідки – виявити лінгвостилістичні особливості втілення концепту «дитинство» в повісті «Конрад, або Дитина з бляшанки» ("Konrad oder Das Kind aus der Konservenbüchse", 1975) Крістіне Нестлінгер, а також різноманіття його проявів на різних рівнях художнього твору.

Відповідно до поставленої мети прагнемо розв'язати такі завдання: проаналізувати зміст, функції та динаміку концепту «дитинство» у повісті К. Нестлінгер; визначити провідні теми, мотиви, образи, обумовлені концептом «дитинство» у повісті «Конрад, або Дитина з бляшанки»; розкрити вплив постмодернізму на розкриття концепту «дитинство» і пов'язаної з ним проблематики у творі К. Нестлінгер.

Об'єкт дослідження – повість «Конрад, або Дитина з бляшанки» К. Нестлінгер.

Предмет дослідження – семантика, функції та динаміка концепту «дитинство» у повісті К. Нестлінгер.

Виклад основного матеріалу. Елементи фантастики в повісті К. Нестлінгер поєднуються з реалістичністю зображення. Відповідно, концепт «дитинства» виявляється в різних планах художнього зображення – вигаданому (фантастичному) і дійсному (реальному). Таємничий паунок, який отримує пані Бартолотті, містить загадкову консервну бляшанку, – і героїня, відкривши її, знаходить усередині невеличкого карлика. У листі від фірми вказано, що цю дитину прислали на замовлення і що виробники зробили все, аби забезпечити замовницю «радісним, ласкавим і здібним нащадком» ("einen erfreulichen, angenehmen, viel versprechenden Nachwuchs" [7, S. 17]). Незвичайність, фантастичність зображуваних подій підкреслюється через використання відповідної лексики: «золоті зірки» ("die kleinen Sternchen"), «синювато-золотава імла» ("der violette goldene Schleier"), «живильний розчин» ("die Nährlösung"), «зморщений карлик» ("verschrumpelter Zwerg").

На початку твору поняття «дитинство» пов'язано із необхідністю слухатися старших, дотримуватися певних правил, зважати на певні заборони й накази: "Die Frau Bartolotti war daran gewöhnt, Aufträge und Befehle nur dann auszuführen, wenn jemand "liebes Kind" zu ihr sagte" [7, S. 4]. Як наслідок, довкола концепту «дитинство» у повісті мисткині формується відповідний мотивно-тематичний комплекс: «наказ» ("der Befehl"), «обов'язок» ("die Pflicht"), «щось недозволене» ("eine verbotene Sache"), «почуття провини» ("das Schuldgefühl").

Конрад, якого помилково доставили пані Бартолотті, є втіленням образу «ідеальної дитини» – слухняної, милої, ввічливої. Він добре вміє читати, писати, рахувати, старанно готується до школи й ніколи не робить того, що заборонено. Більшість дорослих у творі, зокрема вчителька пані Штайнц і аптекар Егона, який добровільно узяв на себе роль батька Конрада, позитивно реагують на таку поведінку. Однак авторка наголошує, що ця

дитина була «розроблена» й «вихована» в штучних умовах, тому її поведінка часто видається неприродною: «нащадок» (“*der Nachwuchs*”), «сконструйований» (“*konstruiert*”), «мої фабричні діти» (“*meine Instant-Kinder*”), «відділ збуту» (“*die Vertriebsabteilung*”), «наш технічно досконалий кінцевий продукт» (“*unseres technisch hoch entwickeltes Fertigprodukt*”).

Слово «дитина» в інтерпретації дорослих зумовлює відповідне концептуальне поле, що відображає очікування батьків, школи і суспільства: «вихований» (“*wohlerzogen*”), «ласкавий» (“*freundlich*”), «гречний» (“*anständig*”), «чемний» (“*manierlich*”), «розумний» (“*klug*”).

Водночас концепт «дитинство» персоналізований не лише в образі головного героя – Конрада, але і його однолітків. Прийом контрасту дозволяє авторці підкреслити різницю між «звичайними», «справжніми» дітьми й «фабричною» дитиною, якій нелегко адаптуватися в реальному світі та зрозуміти норми поведінки в суспільстві. Конрад завжди слухається вчителя і виконує всі завдання, але це не полегшує життя Конрадові. Розумові здібності героя стають причиною задрощів, а його конформізм, слухняність, бажання неухильно виконувати свій обов'язок викликають у дітей зневагу. Негативні емоції однокласників увиразнює відповідний синонімічний ряд: “*Arschgeier, Brummhummel, Clodeckel, Depp, Esel, Feigling, Geierschlund, Hottentott, Iltis stinkender, Knülch, Lackel blöder, Mondgesicht, Neandertaler, olle Pute, Pissnelke, Quastenschwein, Rübe, Sau, Trampeltier, Urviech, Volltrottler, Warzensau und Ziegenbock*” [7, S. 84].

Подібна реакція однокласників на Конрада зумовлює розгубленість головного героя і відчуження його від суспільства. Лише за допомогою сусідки – дівчинки на ім'я Кіті, а також за підтримки пані Бартолотті йому вдається зрозуміти особливості «дитячої» поведінки.

Художній світ твору К. Нестлінгера організований за принципом бінарних опозицій. У ньому можна виділити два компоненти: «світ дорослих» і «світ дітей», які ідентифікуються за відповідними мовними означниками.

Для «мови дітей» характерним є неформальний характер комунікації, висока спонтанність, експресивність, емоційність, що виражається за допомогою відповідних лінгвістичних засобів (використання простих синтаксичних конструкцій, оригінальних метафор, поєднання жаргонізмів, сленгу, діалектизмів із загальноживаною (нейтральною) лексикою тощо).

Натомість «мова дорослих» характеризується вираженістю, логічністю, аргументованістю. На рівні лексики для неї більш характерним є вживання складних слів (Komposita), на рівні син-

таксису – складносурядних і складнопідрядних речень, пасивного стану, інфінітивних і безособових конструкцій, сталих мовленнєвих «формул» (наприклад: “*Ungewöhnliche Umstände erfordern ungewöhnliche Maßnahmen*” [7, S. 59]). «Мова дорослих» у творі К. Нестлінгера наділена яскравими ознаками офіційно-ділового стилю мовлення, оскільки вона зазвичай використовується в контексті спілкування з офіційними установами й укладання належної документації (наприклад, прийом Конрада до школи або переговори з представниками фірми).

Щоб увиразнити незвичайність дитини, модель поведінки якої була розроблена спеціалістами особливого підприємства, К. Нестлінгер описує мову головного героя словом “*unkindlich*”. Конрад висловлюється, як дорослий, і тому образ головного героя становить різкий контраст до образів більшості дітей у творі.

Водночас мова пані Бартолотті відзначається образністю, яскравим емоційним забарвленням, використанням нетривіальних метафор, епітетів, порівнянь: “*Aber meinen Konrad lass in Ruh, du blutleeres Apothekerglas du! Du gallbittere Medizin! Du Pulverstößel, du schmierige Salbenessenz!*” [7, S. 89]. Таким чином, можна сказати, що в образі цієї героїні втілено «дитячий», природний, невимушений погляд на світ. Індивідуальний стиль її життя зумовлює креативне, самостійне, оригінальне мислення, у якому немає місця для стереотипних уявлень: “*Die Frau Bartolotti kannte eine ganze Reihe von Wörtern, die sie überhaupt nicht mochte. Außer *ordentlich* und *manierlich* und *solide* und *regelmäßig* mochte sie nicht: *Zweck, sinnvoll, tagtäglich, lehrreich, anständig, Anstand, Sitte, Hausfrau* und *passend* und *gehörig*” [7, S. 43].*

Серед лінгвостилістичних особливостей втілення “*Kindersprache*” (мови дітей) можемо виділити такі: неформальний характер комунікації; емоційність; експресивність; використання жаргонізмів, сленгу, діалектизмів; простота синтаксичних конструкцій; використання образливої та лайливої лексики; вживання в контексті розмовної мови, спілкування між персонажами. Натомість “*Erwachsenensprache*” (мова дорослих) характеризується формальним характером комунікації; точністю, предметністю; нейтральністю; використанням шаблонних мовленнєвих зразків (звертання, прощання тощо); ускладненістю синтаксичних конструкцій; використанням сталих мовленнєвих зворотів; вживанням у контексті ділового спілкування (офіційні папери, документи, спілкування з директором школи тощо).

На підставі дослідження художньої мови твору можна виокремити такі доміанти стилю повісті К. Нестлінгера: поєднання елементів німецької літературної мови (Hochdeutsch) та її австрій-

ського варіанту (Österreichisches Deutsch); використання молодіжного жаргону; звернення до фантастики як засобу відображення й осмислення реальності; використання бінарних опозицій як засобу організації художнього світу; поєднання елементів *фольклорної казки* (незвичайність зображуваних подій, порушення морально-етичних проблем, щасливе завершення) з елементами *соціально-психологічної прози* (змалювання процесу входження дитини у світ і труднощів, із якими вона стикається), а також із елементами *постмодерного світобачення* (відображення кризової свідомості, висміювання традиційних уявлень і соціальних ролей).

На початку твору в образі Конрада втілено всі найкращі риси характеру, якими може володіти дитина (вихованість, чесність, привітність, слухняність). Ці якості підкреслюють різні персонажі упродовж розвитку сюжету: “Er ist ein sehr gut erzogener, manierlicher, kluger Junge. Er kann sogar alle Antworten im Ratespiel und er grüßt immer sehr höflich” [7, S. 85]. Герой не здатен робити нічого поганого або забороненого. Тому можна зробити висновок, що внутрішній стан Конрада – «фабричної дитини» обумовлений вимогами дорослих.

Однак в «інструкції до дитини» вказано: «Ваш нащадок так сконструйований, що, крім звичайного догляду й піклування, потребує також прихильності» (“Unser Nachwuchs ist derart konstruiert, dass er neben der üblichen Aufsicht und Wartung auch Zuneigung braucht” [7, S. 17]). Авторка утверджує думку про те, що батьківська любов і дружба однолітків є важливими чинниками успішної адаптації дитини в суспільстві. Із часом Конрад починає усвідомлювати, що світ набагато ширший за ті уявлення, які йому прищепили на фабриці. Але нагальна потреба змінитися виникає тоді, коли пані Бартолотті отримує листа від фірми й дізнається, що консервну бляшанку з дитиною вона отримала «помилково». Нові батьки вже чекають на Конрада, однак герой не хоче розлучатися зі своєю родиною і з подругою Кіті. Відповідно, концепт «дитинство» трансформується, вбираючи в себе риси «невихованої» дитини: «поганий» (“schlimm”), «неслухняний» (“unfolgsam”), «галасливий» (“laut”), «нечемний» (“frech”), «зухвалий» (“rebellisch”).

На початку твору пані Бартолотті вилила на Конрада живильний розчин, тому він зі зморщеного карлика перетворився на звичайну дитину. Але наприкінці твору К. Нестлінгер увиразнює не фізіологічні, а психологічні зміни головного героя – під впливом батьківської любові, прихильності й щирої дружби Кіті хлопчик відкриває для себе широку гаму людських емоцій. Він усвідомлює не тільки необхідність виконувати свій обов’язок, але і важливість підтримання гарних

стосунків із близькими людьми: “Er ist mein Vater und ich mag ihn” [7, S. 67].

В останній третині ХХ – на початку ХХІ століть у художній літературі активно утверджується постмодернізм, що вплинув на розвиток багатьох творів для дітей та юнацтва. Основними ознаками постмодернізму вважають: відображення кризової свідомості, естетична гра із жанрами минулих епох, використання новітніх засобів комунікацій (телебачення, відеотехніки, комп’ютерів), зображення «світу як тексту» і «тексту як світу», вплив масової літератури (фентезі, детективу тощо), відкритість і принципова незавершеність жанрових структур, діалог із попередніми культурами [8].

У повісті «Конрад, або Дитина з бляшанки» К. Нестлінгер переосмислює традиційні уявлення про сім’ю та відносини між батьками й дітьми. Пані Берті Бартолотті й аптекар Егон не одружені, однак вони стають добрими батьками для Конрада – і хлопчик потроху розуміє, що вони його люблять по-справжньому. Авторка утверджує думку про те, що передумовою гармонійного зростання дитини є наявність у її житті принаймні одного дорослого, якому вона може довіряти. Для Конрада таким дорослим стала насамперед пані Бартолотті, котра прихистила його у себе вдома: “Du bist meine Mutter und du bist eine gute Mutter” [7, S. 93]. Характерними рисами образу героїні є творчість, креативність, нестандартне мислення, «дивакуваті» звички й «дитяча» мова.

Змальовуючи образ пані Бартолотті, авторка активно використовує символіку кольорів: “Viel Blau über die Augen, viel Rot auf den Mund und viel Rosa auf die Wangen” [7, S. 71]. Натомість контрастом до образу цієї героїні є співробітники фабрики й «справжні» батьки Конрада, які хочуть забрати його у пані Бартолотті. Образи негативних героїв змальовані в іншій колористичній гамі – одноманітними холодними кольорами (синій, сірий, сріблястий): “Um halb elf Uhr kam ein Herr in die Apotheke, der hatte einen hellblauen Mantel an, eine silberne Brille auf der Nase und einen silbernen Aktenkoffer in der Hand. Hinter ihm kam einer in hellblauer Uniform und hinter dem kam ein grau gekleidetes Ehepaar” [7, S. 123].

У побудові системи образів К. Нестлінгер використовує прийом віддзеркалення персонажів. Домінування яскравих, теплих кольорів в образі пані Бартолотті й холодних, притлумлених кольорів в образах персонажів-антагоністів створює відповідне емоційне забарвлення.

У фантастичній повісті «Конрад, або Дитина з бляшанки» порушується також проблема гендерних стереотипів. Це виявляється не лише на рівні тексту (окремих художніх деталей, образів, символів), але й на рівні підтексту. Описуючи процес вибору пані Бартолотті іграшок для Конрада,

авторка зазначає, що серед них була й лялька, яка вміла казати «мамо». Однак хлопчик відмовляється нею гратись: “Puppen sind für siebenjährige Mädchen” [7, S. 30]. Це сигналізує про те, що на фабриці Конрада навчили стереотипним уявленням про чоловіків і жінок (хлопчиків і дівчаток).

Однією з важливих суспільних проблем, на які звертає увагу К. Нестлінгер, є проблема булінгу: “Und dann wollte der Konrad wissen, warum es Kinder gibt, die andere Kinder ohne Grund verspotten” [7, S. 71]. Ця проблема зумовлює відповідне семантичне поле: «нищість» (“die Gemeinheit”), «дражніння» (“das Verspotten”), «погані діти» (“böse Kinder”). У зв’язку із цим концепт «дитинство» набуває не лише індивідуально-психологічного, а й виразного соціально-критичного забарвлення. Головний герой відчуває неприйняття з боку однолітків, гостро переживає відчуження, намагається зрозуміти причини поведінки «забіяк». Але якщо Конрад реагує на образи відносно спокійно, то пані Бартолотті висловлює свої переживання доволі експресивно і пропонує синові радикальний спосіб боротьби із однокласниками. Емоції героїні увиразнює синонімічний ряд: “Nau ihm eine runter! Scheuer ihm eine, knall ihm eine vor den Latz, drisch ihm die weiche Birne ein, dass er tausendundeinen Stern sieht, mein Sohn!” [7, S. 71]. Однак Конрад не схвалює насильство як спосіб вирішення проблем, тому героєві доводиться шукати інший вихід із ситуації.

У повісті К. Нестлінгер «Конрад, або Дитина з бляшанки» образ автора є імпліцитним: його позиція виражена не прямо, а опосередковано, за допомогою авторської іронії, гри слів. Одним із характерних засобів комічного, який використовується в повісті, є хаотичне перерахування різноманітних предметів (або явищ), не обов’язково пов’язаних між собою, які в сукупності створюють комічний ефект: “darum holte sie die Brieftasche aus der Handtasche <...> und kaufte eine große Schachtel Bausteine und einen kleinen Teddybären und ein Bilderbuch und ein Springseil und einen Plastikrevolver und eine Puppe, die MAMA sagen konnte, und einen Hampelmann und eine Kasperlfigur” [10, S. 23]. Незважаючи на те, що автор не дає прямої оцінки подій і вчинків героїв, використання засобів комічного допомагає створити детальні портрети персонажів повісті й увиразнити провідні риси характерів.

Характерною особливістю твору К. Нестлінгер є зображення різних точок зору на героя/героїню та дійсність, що зумовлює різні інтерпретації концепту «дитинство» і формує широкий мотивно-тематичний комплекс, пов’язаний із ним. Колізії між героями/героїнями на ґрунті педагогічних та соціальних проблем акцентують контраст між їхніми поглядами на життя. Можна

сказати, що кожен із персонажів є виразником певної ідеї або життєвої філософії, унаслідок чого різні образи є антагоністичними один до одного (наприклад, пані Бартолотті – аптекар Егон, пані Бартолотті – Конрад, учителька пані Штайнц – однокласники Конрада, Кіті – однокласники Конрада).

Постмодернізм на початку ХХІ століття починає вичерпувати себе і в межах нього зароджуються нові форми мистецтва. Це засвідчує повість К. Нестлінгер «Конрад, або Дитина з бляшанки». У межах постмодерного дискурсу з’являється категорія надії: письменниця утверджує думку про те, що герої можуть подолати проблемні ситуації і вийти за межі кризового світосприйняття за допомогою творчої уяви, батьківської любові й справжньої дружби.

Висновки. Отже, для втілення концепту «дитинство» К. Нестлінгер використовує бінарні опозиції, елементи фантастики, контрасти, авторські відступи, різні точки зору на героя/героїню і дійсність, поєднання елементів розмовної мови з літературною мовою та діалектом тощо. За фантастичними колізіями приховані справжні явища і відносини в сучасному суспільстві. Концепт «дитинство» персоналізовано не лише в образі головного героя – Конрада, але й в образах інших героїв – Кіті, пані Бартолотті, Конрадових однокласників. У творчості письменниці концепт «дитинство» виконує такі функції: *проблемно-тематичну* (формує коло провідних проблем, тем, мотивів), *імагогічну* (образотворчу), *динамічну* (як рушій епічного сюжету), *мовно-стильову* (визначає стиль твору, засоби художньої виразності, мовні особливості). Образ автора у К. Нестлінгер є імпліцитним, авторська позиція висловлюється не прямо, а опосередковано (через колізії між персонажами, авторську іронію, контрасти та ін.). Образ автора у творі є близьким до біографічної особистості письменниці, однак не тотожний їй. Художній світ повісті організовано за принципом бінарної опозиції («світ дітей» – «світ дорослих»). Контраст між різними поглядами на світ увиразнюють відповідні мовні засоби (синонімічні ряди, сталі вирази, метафори, простота/складність синтаксичних конструкцій). Водночас авторка утверджує думку про те, що навіть дорослим необхідно іноді дивитися на світ із точки зору дитини. Окрім традиційних мотивно-тематичних комплексів, пов’язаних із концептом дитинство («сім’я», «дружба», «обов’язок», «навчання»), авторка звертається до актуальної суспільної проблематики ХХ–ХХІ ст. (булінг, гендерні проблеми, переосмислення сімейних ролей і взаємин), таким чином розширюючи спектр значень, пов’язаних із даним концептом. На розвиток

сучасної дитячої і підліткової літератури, крім фольклорних (жанр казки) і літературних традицій (соціально-психологічна проза), вплинули явища постмодернізму, що яскраво демонструє повість К. Нестлінгер «Конрад, або Дитина з бляшанки». Твір засвідчує не тільки розвиток постмодернізму, але і його подолання, вихід на нові літературні обрії за рахунок надії на творчу уяву, силу дружби й любові. Дослідження концепту «дитинство» в сучасній художній прозі є особливо важливим у контексті вирішення духовних проблем нинішньої молоді та її соціально-культурної адаптації до суспільства XXI століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнідець У. Література для юнацтва: простота і складність (на прикладі роману «Маргаритко, моя квітко» К. Нестлінгер). *Література. Діти. Час: Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва*. 2012. Вип. 2. С. 17–24.
2. Кашуба Є. Сленг як «останній шанс для порядку». За повістю Крістіне Нестлінгер «Конрад, або Дитина з бляшанки»: система уроків, 6 клас. *Всесвітня література в сучасній школі*. 2015. № 5. С. 19–29.
3. Сагайдак Л. Як порозумітися дорослим і дітям? Вивчаємо повість-казку Крістіне Нестлінгер «Конрад, або Дитина з бляшанки». *Зарубіжна література в школах України*. 2016. № 5. С. 44–48.
4. Dilewsky K. J. Christine Nöstlinger als Kinder- und Jugendbuchautorin. *Genres, Stoffe, Sozialcharaktere, Intentionen*. Frankfurt am Main : Haag + Herchen, 1995. 331 S.
5. Pirker U. Christine Nöstlinger. *Die Buchstabenfabrikantin*. Wien : Molden Verlag, 2007. 200 S.
6. Fuchs S. Christine Nöstlinger. *Eine Werkmonographie*. Wien : Dachs Verlag, 2001. 240 S.
7. Nöstlinger C. *Konrad oder Das Kind aus der Konservenbüchse*. Hamburg : Verlag Friedrich Oetinger, 2006. 160 S.
8. Затонский Д. Модернизм и постмодернизм: Мысли об изящном колорировании изящных и неизящных искусств. Харьков : Фолио, 2002. 316 с.

REFERENCES

1. Hnidec', U. (2012). Youth literature: simplicity and complexity (based on C. Nöstlinger's "Gretchen, mein Mädchen") [Literatura dlya yunactva: prostota i skladnist' (na prykladi romanu "Marharytko, moja kvitko" K. Nestlinger)]. *Literatura. Dity. Chas: Bulletin of the Centre for Studying Children's and Youth Literature*, 2, 17–24.
2. Kashuba, Ye. (2015). Slang as "the last chance at being saved." Based on C. Nöstlinger's "Conrad: The Factory-Made Boy": a system of lessons, grade 6 [Slenh yak "ostannij shans dlya poriyatunku". Za povistyuu Kristine Nestlinher "Konrad, abo Dytyna z blyashanky": systema urokiv, 6 klas]. *Vsesvitnya literatura v suchasnyj shkoli*, 5, 19–29.
3. Sahajdak, L. (2016). How can adults and children understand each other? Studying C. Nöstlinger's fairytale story "Conrad: The Factory-Made Boy" [Yak porozumitysya doroslym i dityam? Vyvchayemo povist'-kazku Kristine Nestlinger "Konrad, abo Dytyna z blyashanky"]. *Zarubizhna literatura v shkolax Ukrainy*, 5, 44–48.
4. Dilewsky, K. J. (1995). *Christine Nöstlinger als Kinder- und Jugendbuchautorin. Genres, Stoffe, Sozialcharaktere, Intentionen*. Haag + Herchen.
5. Pirker, U. (2007). *Christine Nöstlinger: Die Buchstabenfabrikantin*. Molden Verlag.
6. Fuchs, S. (2001). *Christine Nöstlinger. Eine Werkmonographie*. Dachs Verlag.
7. Nöstlinger, C. (2006). *Konrad oder Das Kind aus der Konservenbüchse*. Verlag Friedrich Oetinger.
8. Zatonskij, D. (2002). *Modernism and postmodernism: Thoughts on the fine rotation on fine and non-fine arts [Modernizm i postmodernizm: Mysli ob izjashhnom kolovrashhenii izjashnyh i neizjashnyh iskusstv]*. Folio.

ЯВИЩЕ ОМОНІМІЇ В ЕПОНІМІЇ

Остапенко М. П.

молодша наукова співробітниця відділу загального мовознавства

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні

Національної академії наук України

вул. Грушевського, 4, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-6378-7467

mari_ost@ukr.net

Ключові слова:

*деономастичний словотвір,
семантична деривація, епонім,
«фальшиві друзі» перекладача,
внутрішньомовна омонімія.*

Статтю присвячено опису явища омонімії в епонімії, простеженого на зібраному лексичному матеріалі із загальномовних словників української, англійської та французької мов. Епоніми трактуємо як слова або словосполучення, утворені від власних назв шляхом переосмислення значення твірної основи, а омоніми – як слова, що при однаковому звучанні або написанні мають абсолютно різні значення.

Для деономастичних одиниць омонімія може реалізовуватись на рівнях твірних пропріативів та похідних епонімів. Ілюстрацією омонімії на рівні твірних одиниць є лексеми англ. *spencer*¹ «коротка куртка», англ. *spencer*² «перука» та англ. *spencer*³ «рятівний круг», утворені від імен Джорджа Спенсера, Чарльза Спенсера та Крістофера Майнера Спенсера відповідно. Омнімія на рівні похідних одиниць репрезентована словами фр. *limousine*¹ «вовняне пальто, що його носили пастухи», фр. *limousine*² «вид легкового автомобіля» та фр. *limousine*³ «порода корів», що походять від назви місцевості фр. *Limousin*.

Зафіксовано приклади, де омонімія може бути представлена на обох рівнях водночас (напр., лексема укр. *бостон*¹ «тканина саржевого переплетення ниток» походить від назви м. Бостона у Великобританії, тоді як укр. *бостон*² «повільний вальс» та укр. *бостон*³ «картярська гра» утворено від назви м. Бостона у США).

Епоніми можуть бути омонімами до одиниць, утворених не від власних назв. Наприклад, слово *тор*¹ походить від лат. *torus* «опуклість» і позначає «геометричне тіло, утворене обертанням круга навколо осі, що лежить у площині цього круга і не перетинає його», а лексема *тор*² позначає маловживану позасистемну одиницю тиску та походить від прізвища італійського вченого Е. Торрічеллі.

Епоніми можуть вступати у відношення міжмовної омонімії. Наприклад, похідні слова від імені *Robert*: англ. *robin* використовується на позначення птахів, риб і рослин різних видів, тоді як фр. *robin* позначає дурня, наївну людину, барана. Вживання омонімії при творенні епонімів може свідомо використовуватись для мовної гри, що продемонстрував Поль Еміль Лекок де Буабодран при створенні назви для відкритого ним хімічного елемента галію.

THE PHENOMENON OF HOMONYMY IN EPONYMY

Ostapenko M. P.

*Junior Researcher at the Department of General Linguistics
Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine
Hrushevsky str., 4, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6378-7467
mari_ost@ukr.net*

Key words: *deonomastic word formation, semantic derivation, eponym, “false friends” of the translator, intralingual homonymy.*

The article is devoted to the description of the phenomenon of homonymy in eponymy, traced in the lexical material collected from the dictionaries of Ukrainian, English and French languages. Eponyms are interpreted as words or phrases formed from proper names by rethinking the meaning of the creative basis, and homonyms are understood as words that have the same sound or written form, but completely different meanings.

Homonymy can be realized at the levels of creative bases and derived eponyms. An illustration of homonymy at the level of creative units are tokens Eng. spencer¹ “short jacket”, Eng. spencer² “wig” and Eng. spencer³ “life-belt”, formed from the names of George Spencer, Charles Spencer and Christopher Miner Spencer, in accordance. Homonymy at the level of derived units is represented by the words Fr. limousine¹ “woolen coat worn by shepherds”, Fr. limousine² “type of car” and Fr. limousine³ “breed of cows”. All tokens are derived from the name of the place Fr. Limousine.

There are examples where homonymy can be represented at both levels at the same time (e.g. the token Ukr. бостон¹ “will weave fabric” comes from the name of Boston city in the UK, while Ukr. бостон² “slow waltz” and Ukr. бостон³ “card game” were formed from the name of Boston city in the United States).

Eponyms can be homonyms to words that were not created from proper names. For example, the word Ukr. топ¹ comes from Lat. torus “convexity” and means “a geometric body formed by rotating a circle around its axis that lies in the plane of this circle and does not cross it”, and Ukr. топ² means a little-used extrasystemic unit of pressure and comes from the name of Italian scientist E. Torricelli.

Eponyms can enter in the relationship of interlingual homonymy, for example, derived words from the name Robert: Eng. robin is used to denote birds, fish and plants of different species, while Fr. robin denotes a fool, a naive man, a ram. The use of homonyms in the creation of eponyms can be consciously used for language play, as Paul Emile Lecoq de Boisbaudran had demonstrated in creating the name for the chemical element gallium.

Постановка проблеми. Епоніми – слова або словосполучення, утворені від власних назв шляхом переосмислення значення твірної основи – є частиною лексико-семантичної системи мови. Їм, як і іншим одиницям цієї системи, притаманні відношення синонімії, антонімії та омонімії. Омоніми – це, як відомо, «слова або їхні окремі граматичні форми, а також стійкі словосполучення, морфеми, синтаксичні конструкції, що при однаковому звучанні (або написанні) мають абсолютно різні значення» [1, с. 434]. На відміну від полісемії та синонімії, які є закономірними явищами для мовної системи, реалізацією асиметричного дуалізму мовного знака, омонімія є асистемним мовним

явищем. Власне омонімії присвячували свої праці А. П. Критенко, В. В. Виноградов, Г. М. Муқан, А. В. Мамрак, О. М. Демська, І. М. Кульчицький, М. П. Кочерган, О. О. Тараненко та інші. Проте явище омонімії в епонімії ще не було комплексно досліджено на загальномовному матеріалі, що і визначає новизну цієї розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теренах України загальнотеоретичному осмисленню епонімії присвятили свою увагу такі науковці, як М. М. Дзюба, О. П. Ковальчук, С. С. Єрмоленко, Ю. О. Карпенко та тощо. Поза межами України епоніми входили в коло наукових зацікавлень багатьох дослідників, як-от

М. Г. Блау, В. Н. Губін, В. М. Лейчик, Ж. Лебук, М. Мансер, Г. Стерн, М. Фрімен, В. Швайкарт, О. В. Суперанська, Н. В. Подольська та інші. У деяких розвідках епоніми отримали інше термінологічне виокремлення, зокрема Є. С. Отін та Г. П. Лукаш вивчали метафорично переосмислені відонімні лексеми, трактуючи їх як конотативні власні назви чи конотоніми.

Численними є розвідки, присвячені вивченню деономастичних термінів. Окремі лексико-семантичні розряди епонімів-термінів досліджували Н. В. Бондар, С. І. Лехніцька, І. В. Каминіна, В. Г. Синиця, Л. В. Стегніцька, І. Є. Томка (медицина, біологія), Л. М. Конопляник, Р. Б. Микульчик (фізика), О. В. Романчук, Р. С. Коваль (спорт), В. В. Тарасова (хімія), Л. А. Закреницька (християнське богослів'я), Р. Я. Дмитрасевич (юридична психологія) та інші.

У деяких із вищезгаданих досліджень увага приділяється і явищу омонімії. М. М. Дзюба, яка здійснила ґрунтовне дослідження відонімних (епонімічних) термінів української мови, присвятила увагу й омонімічним відношенням серед відповідних одиниць. Варто зауважити, що дослідниця, згідно з давньою традицією (див. визначення слова гр. *ἐπώνυμος* [2, с. 523]), трактує епоніми як «власні назви будь-якого класу на позначення конкретного носія імені, від якої утворено терміни» [3, с. 16]. М. М. Дзюба пропонує іменувати специфічний вид термінологічної омонімії, що виникає внаслідок використання у складі внутрішньої форми термінів однакового прізвища (із різними референтами), *епонімічною омонімією* [3, с. 15]. Як приклад дослідниця навела імена лікарів Франсуа Пті (фр. *François Pourfour du Petit*) та Жана Луї Пті (фр. *Jean-Louis Petit*), чий прізвища ввійшли до складу термінів канал Пті (Франсуа Пті) і трикутник Пті (Жан Луї Пті) [3, с. 15].

Про омонімію, але вже стосовно похідних деонімічних термінологічних одиниць, М. М. Дзюба згадує поряд із полісемією, підкреслюючи, що «епонімічний термін однієї лексичної форми може демонструвати й полісемічні, й омонімічні відношення одночасно» [3, с. 14–15]. Як ілюстрацію нею наведено складений медичний термін *симптом Волковича*, який може позначати 1) «гіпотрофію або атрофію м'язів передньої черевної стінки в ілеоцекальній ділянці, що є ймовірною ознакою хронічного апендициту»; 2) «вимушене положення хворого на спині з розведеними й зігнутими в колінах і тазостегнових суглобах ногами при переломі переднього відділу тазу»; 3) «підсилення болю в момент відведення сліпої кишки назовні, що є ознакою хронічного апендициту». М. М. Дзюба зауважила, що для цього терміна перше і третє значення мають спільну ядерну

сему (ознака хронічного апендициту), що свідчить про полісемію, тоді як термін у другому значенні є омонімом щодо першого і третього [3, с. 15].

Про омонімічні відношення між термінами-епонімами згадує і Н. В. Бондар, вивчаючи гастроентерологічну термінологію німецької мови. Дослідниця говорить про омонімію на рівні твірної одиниці і вказує, що «омонімами часто виступають епонімічні компоненти, тобто однакові прізвища, які належать різним науковцям» [4, с. 73], проте поєднуються ці пропріативи з різними стрижневими словами: нім. *Whipple-Krankheit*, що утворено від прізвища американського патологоанатома Джорджа Уіпла (англ. *George Hoyt Whipple*), та нім. *Whipple-Operation*, що походить від прізвища американського хірурга Алена Уіпла (англ. *Allen Oldfather Whipple*) [4, с. 73]. У наведених вище прикладах омоніми-пропріативи поєднуються з різними стрижневими словами, тому такі словосполучення не є повними омонімами.

О. П. Ковальчук говорить про омонімію, досліджуючи епоніми у межах окремих лексико-семантичних гнізд відономастичних одиниць. Зокрема, дослідниця наводить лексему, утворену внаслідок «спотворення» твірного оніма: діал. укр. *бандура* [ЕСУМ 1, с. 133] «картопля» від нім. *Brandenburg* [5, с. 113]. Синонімічна лексема укр. *бараболя* [ЕСУМ 1, с. 137–138] «картопля», на думку укладачів Етимологічного словника української мови, також була утворена від назви цієї німецької землі (саме через Бранденбург картопля поширювалась на схід) і «на ці фонетичні видозміни могла мати вплив звукова форма давніших українських слів типу *балаболка*» [ЕСУМ 1, с. 137–138]. З огляду на вищезазначене варто зауважити про фонетичну подібність нім. *Brandenburg* до назви українського музичного інструмента укр. *бандура*. Відповідно, на нашу думку, діалектна лексема укр. *бандура* була утворена внаслідок паронімічної атракції.

Мета і завдання статті – охарактеризувати явище омонімії в епонімії на загальномовному матеріалі.

Об'єктом дослідження є однослівні епоніми, виокремлені методом суцільної вибірки зі словників української, англійської та французької мов (Етимологічний словник української мови у 7 томах, Словник іншомовних слів за редакцією академіка О. С. Мельничука, *Origins: An Etymological Dictionary of Modern English* Еріка Партріджа *Dictionnaire étymologie de la langue française* Альбера Доза) та з інших, принагідно залучених, ресурсів. У цій розвідці ми підходимо максимально широко до визначення об'єкта дослідження, не обмежуючись лише термінологією, окремими лексико-семантичними розрядами чи стилістично маркованими одиницями, а беручи до уваги всі можливі випадки.

Предметом дослідження є явище омонімії, простежене на зібраному лексичному матеріалі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своєму аналізі ми виходимо із базової тричленної моделі опису епонімії, де основними параметрами є твірний онім, похідний епонім та зв'язок між першим і другим компонентами, тому вважаємо за доцільне простежити наявність омонімічних відношень в аспекті твірної та похідної складової цієї моделі.

Для однослівних епонімів омонімія може реалізовуватись одночасно як на рівні твірної пропріатива, так і на рівні похідної одиниці.

Наприклад, лексему англ. *spencer* [OED] та запозичені діал. укр. *спенсер* [ЕСУМ 5, с. 368–369] і фр. *spencer* [DÉLF, р. 680], що позначають коротку куртку або жакет, було утворено від прізвища британського політика сира Джорджа Джона Спенсера (англ. *George Spencer, 2nd Earl Spencer*), який увів у моду одяг такого типу. Від прізвища іншого Спенсера, а саме Чарльза Спенсера, графа Сандерлендського (англ. *Charles Spencer, third Earl of Sunderland*) в англійській мові було утворено лексему, зараз застарілу, для позначення перуки (англ. *Spencer* [OED]). Причина такої номінації не відома. Від прізвища винахідника Крістофера Майнера Спенсера (англ. *Christopher Miner Spencer*) в англійській мові було утворено назву для винайденого ним рятівного круга (англ. *Spencer* [OED]). Як показують приклади, твірні оніми є омонімами, оскільки позначають різні денотати, і відповідні похідні епоніми також є омонімами, оскільки використовуються для номінації різних об'єктів дійсності і не мають жодних спільних сем.

Іншим подібним прикладом, де омонімія реалізована одночасно стосовно твірних та похідних одиниць, є лексема укр. *бостон* [СІС, с. 128], що може позначати високоякісну тканину саржевого переплетення ниток, танець чи картярську гру. Найменування тканини походить від назви м. Бостона (англ. *Boston*) у Великобританії, тоді як найменування картярської гри та танцю – від назви м. Бостона (англ. *Boston*) у США [СІС, с. 128]. В англійській і французькій мовах зафіксовані лексеми англ. *boston* [OED] та фр. *boston* [CNRTL] лише зі значеннями «картярська гра» та «повільний вальс». Для позначення тканини використовуються словосполучення англ. *boston cloth* та фр. *tissu boston*. Оскільки в англійській та французькій мовах твірним пропріативом для обох похідних епонімів є одна й та сама назва міста, тут ми фіксуємо омонімію лише на рівні похідних одиниць.

Омонімія лише на рівні похідних одиниць також репрезентована лексемами фр. *limousine*¹ [DÉLF, р. 438] «вовняне пальто, що його носили

пастухи», фр. *limousine*² [DÉLF, р. 438] «вид легкого автомобіля» та фр. *limousine*³ «порода корів». Усі три слова утворено від назви місцевості фр. *Limousin*. Порода корів вивели у XIX ст. саме в цій історичній області, і вовняне пальто також було поширене у цьому регіоні [DÉLF, р. 438]. Назва для автомобіля за однією з версій, походить від фр. *limousine*¹, оскільки пальто, як і машина, добре захищали від дощу [CNRTL]. За іншими версіями, винахідник фр. *Charles Jeantaud* назвав автомобіль на честь місцевості, де народився [CNRTL], або лімузин був поширений саме на цій території [DÉLF, р. 438].

В англійській мові подібними прикладами є англ. *mackinaw*¹ [EDME, р. 1856] «важке пальто» та англ. *mackinaw*² [EDME, р. 1856] «човен». Епоніми є наслідком стягнення словосполучень англ. *Mackinaw coat* та англ. *Mackinaw boat* відповідно і утворені від назви острова, (англ. *Mackinac*; назва міста на острові – англ. *Mackinaw*), розташованого у протоці, що з'єднує озера Мічиган та Гурон.

Слова фр. *mercuriale*¹ [DÉLF, р. 470] «пролесник», *mercuriale*² [DÉLF, р. 470] «суддівські збори» та *mercuriale*³ [DÉLF, р. 470] «столік для торгівлі» походять від імені римського бога Меркурія (лат. *Mercurius*). Лексико-семантичний варіант *mercuriale*¹ (як і англ. *mercurial*²) утворено внаслідок стягнення словосполучення лат. *mercurialis (herba)* «трава Меркурія». Меркурій був, серед іншого, богом торгівлі, тому і стіл для торгівлі *mercuriale*³ було названо за іменем цього божества. Лексема фр. *mercuriale*² [DÉLF, р. 470] позначає суддівські збори після дня святого Мартина та Великодня, що проходили у середу, а слово фр. *Mercredi* «середа» походить від лат. *dies Mercurii* «день Меркурія» [CNRTL]. Потім лексема фр. *mercuriale*² внаслідок метонімічного розвитку значення стала позначати промову президента на цих зборах, і далі, за аналогією – інавгураційну промову членів прокуратури. В англійській мові англ. *mercurial*¹ має значення «пов'язаний з богом Меркурієм (заст.); пов'язаний з професією злодія»; англ. *mercurial*² – «пов'язаний з планетою Меркурій»; англ. *mercurial*³ – «народжений під впливом планети Меркурій, наділений красномовством, винахідливістю, здібністю до торгівлі»; англ. *mercurial*⁴ – «леткий, непостійний, активний, винахідливий» (розвиток значення *mercurial*³ та під впливом властивостей ртуті); англ. *mercurial*⁵ – «пов'язаний з ртуттю, містить у своєму складі ртуть» [OED]. Також зафіксовано шостий омонімічний прикметник англ. *mercurial*⁶, у значенні «пов'язаний з ртуттю – однією з алхімічних першостихій» [OED].

Епоніми можуть бути омонімами щодо інших лексем, утворених не від власних назв. Наприклад,

у Словнику іншомовних слів за ред. О. О. Мельничука зафіксовано три слова укр. *тор*. Лексема *тор*¹ [СІС, с. 832] походить від лат. *torus* «опуклість» і позначає «геометричне тіло, утворене обертанням круга навколо осі, що лежить у площині цього круга і не перетинає його» [СУМ 10, с. 199]. Слово *тор*² [СІС, с. 832], що позначає маловживану позасистемну одиницю тиску, було утворено від прізвища італійського вченого Е. Торрічеллі шляхом усічення. *Тор*³ [СІС, с. 832] (від давньосканд. *Thórr*, пов'язаного з іє. **(s)tene* – «грим») є іменем давньоскандинавського бога грому і блискавки. Серед наведених одиниць лише *тор*² є епонімом, оскільки *тор*¹ походить від апелатива, тоді як *Тор*³ є пропріативом, що не отримав подальшого переосмислення значення. На додаток до вищезазначених лексем *Етимологічний словник української мови* фіксує ще одну, вже четверту омонімічну лексему *тор* [ЕСУМ 5, р. 602] «колія» (пор. укр. *торувати* «прокладати шлях»). Це слово зіставляється з гр. *τορός* «пронизливий, різкий, стрімкий» та д.-інд. *tārāḥ* «пронизливий» і також епонімом не є.

Іншим подібним прикладом, де епоніми є омонімами до не-епонімів, є лексеми фр. *colin*¹ [DÉLF, р. 187] «різновид риби путасу великого розміру», *colin*² [DÉLF, р. 187] «невеликий американський птах із заокругленим дзьобом з родини Gallinaceae» та *colin*³ [CNRTL] «молодий закоханий пастух у театральній постановці». Слово *colin*¹ утворено за допомогою суфікса *-in* від нідерл. *koolvis* [CNRTL] або від англ. *coalfish* [CNRTL; DÉLF, р. 187], що дослівно перекладається як «вугільна риба». Причиною для такого найменування є колір спини цієї риби. Лексему *colin*² було утворено шляхом афези французького імені *Nicolas*. Слово *colin*³ походить від імені фр. *Colin*, утвореного внаслідок зміни суфіксу в імені фр. *Nicolas*. Відповідно, найменування для птаха і пастуха утворені від спільного твірного пропріатива.

Для слів *colin*² та *colin*³ мотивацію точно встановити не вдається. Обидві одиниці утворені від поширеного у французькій мові чоловічого імені. Такі віртуальні власні імена англійський лінгвіст А. Гардінер називав «невтіленими» (*disembodied*), протиставляючи їх іменам, які мають унікальну референцію і через це є «втіленими» (*embodied*) [13]. Прикладом «втіленого» імені є ім'я англійського хіміка Чарльза Макінтоша (англ. *Charles Macintosh*), який винайшов плащ з водонепроникної тканини (англ. *macintosh* [EDME, р. 1856]). Ілюстрацією епонімів-омонімів української мови, що їх було утворено від невтленого імені, є *іванчик*¹ «деревій» [ЕСУМ 2, с. 228] та *іванчик*² «трясогузка» [ЕСУМ 2, с. 228]. Ці та інші лексеми, про які

говорить С. С. Єрмоленко [14, с. 21], було утворено від чоловічого власного імені укр. *Іван*, проте встановити точно, чому ці слова мотивуються у такий спосіб, не видається можливим.

Серед зібраного матеріалу було зафіксовано приклади т. зв. «фальшивих друзів перекладача» або міжмовних омонімів. Міжмовними омонімами вважають ті одиниці, що повністю збігаються або є дещо подібними за формою вираження у різних мовах, але мають відмінні сигніфікати [15].

Ілюстрацією міжмовних омонімів є лексеми укр. *амазонка* [СУМ 1, р. 37; СІС, с. 48], англ. *amazon* [OED], фр. *amazone* [CNRTL]. Слова було утворено від назви міфічного войовничого племені жінок (гр. *Ἀμαζόνες*), і в українській та французькій мовах ці одиниці мають значення «жіноча довга сукня спеціального крою для їзди верхи» [СУМ 1, с. 37; СІС, с. 48; CNRTL] та «жінка-вершниця» [СУМ 1, с. 37; СІС, с. 48; CNRTL], тоді як в англійській мові це «сильна, войовнича, маскулінна жінка» [OED].

Іншим подібним прикладом є слово укр. *лабрадор* [ЕСУМ 3, р. 175] – мінерал класу силікатів, який отримав назву від півострова Лабрадор (англ. *Labrador Peninsula*), де його було вперше знайдено. В англійській і французькій мовах лексеми із цим значенням мають вигляд англ. *labradorite* [16, с. 10] та фр. *labradorite* [DÉLF, р. 425], слова англ. *labrador* [16, с. 10] та фр. *labrador* [CNRTL] вживаються рідше. Варто зазначити, що в українській мові лексема укр. *лабрадорум* [ЕСУМ 3, с. 175; 16, с. 10] позначає магматичну гірську породу, утворену з мінералу лабрадор. Також згадаємо породу собак англ. *labrador* [OED], фр. *labrador* [CNRTL], укр. *лабрадор*, найменування для якої також було утворено від назви півострова Лабрадор. В англійській та французькій мовах лексеми англ. *labrador* [OED], фр. *labrador* [CNRTL] також можуть позначати породу маленьких качок з чорним оперенням [OED; CNRTL]. Відповідно, ці слова є омонімами на рівні похідних одиниць.

В англійській та французькій мові є пари міжмовних омонімів, пов'язаних з чоловічим іменем *Роберт*. В англійській мові лексема англ. *robin* є здрібнілою формою імені англ. *Robert* [OED] і використовується на позначення птахів, риб і рослин різних видів. Лексема фр. *robin* [DÉLF, р. 635; CNRTL] позначає дурня, наївну людину, барана (а також застаріле значення лексеми – «адвокат, людина закону» з негативним відтінком) і утворена від імені фр. *Robert*. У Середньовіччі це французьке ім'я використовувалось на позначення нерозумного та претензійного селянина.

Іншою парою міжмовних омонімів є лексеми англ. *robinet* [OED] та фр. *robinet* [DÉLF, р. 635]. В англійській мові слова англ. *robinet*¹ [OED]

«частина підйомної снасті» та англ. *robinet*² [OED] «маленька гармата» походять від імені англ. *Robin* і є застарілими. У значенні англ. *robinet*⁴ [OED] «кран труби» слово було запозичене з французької мови, де лексема фр. *robinet* позначала частину крану для вмикання та вимикання води. Французьке слово фр. *robinet* походить від фр. *robin* «баран» (що утворено від імені фр. *Robert*), оскільки перші ручки кранів за своїм виглядом нагадували маленькі голови баранів [CNRTL].

Особливим прикладом міжмовної омонімії є епонім, утворений від імені англійського винахідника Джеймса Харрісона Картера (англ. *James Harrison Carter*), але вживаний в інших, ніж англійській, мовах: укр. *картер* [СУМ 4, с. 110], фр. *carter* [DÉLF, р. 145] – металевий корпус поршневої машини, зубчастих передач, у якому розміщені вали, осі тощо. В англійській мові цей пристрій позначається лексемою *crankcase* [17], натомість ім'я винахідника тут епонімом не стало, а омонімічне слово англ. *carter* [OED] має значення «візник».

Явище омонімії може використовуватись як елемент мовної гри, що продемонстрував Поль Еміль Лекок де Буабодран (фр. *Paul-Emile Lecoq de Boisbaudran*) при створенні назви для відкритого ним у 1875 році хімічного елемента *галію* (*Gallium*, 31 [18]). Дослідник запропонував найменування на честь своєї рідної країни – Франції. Її латинська назва *Gallia* походить від назви племені *Galli* – «галли», яка, в свою чергу, є омонімом латинського іменника *gallus* – «півень». Прізвище ж науковця *Lecoq* співзвучно з французьким словом *le coq* – «півень». Як зауважив письменник Сем Кін (англ. Sam Kean): «прихильники теорій змови звинувачували Лекока де Буабодрана в тому, як він кмітливо назвав елемент на свою честь» [19].

Висновки і перспективи подальших розробок. Омонімія є асистемним мовним явищем і притаманна епонімам як одиницям лексико-семантичної системи мови. Для деономастичних одиниць омонімія може реалізовуватись на рівнях твірних пропріативів та похідних епонімів. Зафіксовано приклади, де омонімія представлена на обох рівнях водночас. Епоніми можуть бути омонімами до одиниць, утворених не від власних назв. Епоніми можуть вступати у відношення як внутрішньомовної, так і міжмовної омонімії. Використання омонімії при творенні епонімів може подекуди свідомо використовуватись для мовної гри.

Подальше вивчення явища омонімії в царині епонімії, серед похідних епонімів та твірних щодо них лексем, дозволить глибше дослідити особливості деонімічного словотвору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тараненко О. О. Омоніми. *Українська мова : енциклопедія* / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2004. 820 с.
2. Вейсман А. Д. Греческо-русский словарь. Москва : Типография «Наука». 2011. 1371 с.
3. Дзюба М. М. Епоніми в українській науковій термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Луцьк, 2011. 20 с.
4. Бондар Н. В. Лексико-семантичні та структурні особливості термінів-епонімів у німецькомовній гастроентерології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2017. Вип. 64 (1). С. 71–74. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2017_64\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2017_64(1)_26) (дата звернення: 21.04.2022).
5. Ковальчук О. П. Структурно-семантичні особливості епонімів англійської та української мов : дис. ... канд. філ. наук. Дрогобич, 2019. 188 с.
6. Етимологічний словник української мови: у 7 томах. Київ : Наукова думка, 1972–2012.
7. Oxford English dictionary on CD-ROM (v. 4.0). Oxford, 2009.
8. Dauzat A. Dictionnaire étymologie de la langue française. Paris : Larousse, 1938. 762 p.
9. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. Київ : Головна Редакція Української Радянської Енциклопедії, 1985. 966 с.
10. Centre national de ressources textuelles et lexicales. URL: <https://www.cnrtl.fr> (дата звернення: 21.04.2022).
11. Partridge E. *Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*. Front Cover. Routledge. 1966. 4218 p. (electr. vers.).
12. Словник української мови: в 11 томах. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
13. Gardiner Alan. *The Theory of Proper Names: A Controversial Essay*. London; New York : Oxford University Press, 1957.
14. Єрмоленко С. С. Linguistic description of eponymy: parameters and problems. *Мовознавство*. 2018. № 4. С. 10–26.
15. Юзвяк І. Лексична міжмовна омонімія на матеріалі української та турецької мов. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. № 676. С. 125–128.
16. Мала гірнича енциклопедія / За ред. В. С. Білецького. Т. 2. Донецьк : Донбас, 2007. 652 с.
17. Encyclopedia Britannica. URL: <https://britannica.com> (дата звернення: 21.04.2022).
18. Systema Periodicum. URL: <https://www.ptable.com/?lang=la> (дата звернення: 21.04.2022).

19. Kean, Sam. *The Disappearing Spoon: And Other True Tales of Madness, Love, and the History of the World from the Periodic Table of the Elements*. URL: [https://books.google.com.ua/books?id=LFsmCwAAQBAJ&dq=inauthor:"Сэм+Кин"&hl=ru&source=gbs_navlinks_s](https://books.google.com.ua/books?id=LFsmCwAAQBAJ&dq=inauthor:) (дата звернення: 21.04.2022).

REFERENCES

1. Taranenko, O. O. (2004). *Omonimy [Homonymy] / Ukrainska mova : entsyklopediia / redkol. V. M. Rusanivskiy, O. O. Taranenko, M. P. Ziabliuk ta in.* Kyiv : Ukrainska entsyklopediia. 820 p. [In Ukrainian]
2. Veisman, A. D. (2011). *Hrecheko-russkyi slovar. [Greek-Russian dictionary]*. M. : Typohrafiya "Nauka". 1371 p.
3. Dzyuba, M. M. (2011). *Eponimy v ukrainskii naukovii terminologii [Eponyms in Ukrainian scientific terminology]* : Ph.D. Thesis Abstract. Lutsk. 20 p. [In Ukrainian]
4. Bondar, N. V. (2017). *Leksyko-semantychni ta strukturni osoblyvosti terminiv-eponimiv u nimetskomovnij gastroenterologii. [Lexical-semantic and structural features of the terms-eponyms in German gastroenterology]* *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. Serii: Filolohichna. Vyp. 64 (1), pp. 71–74 (accessed: 21 April 2022). [In Ukrainian]
5. Koval'chuk, O. P. (2019) *Strukturno-semantychni osoblyvosti eponimiv anglijs'koi' ta ukrai'ns'koi' mov [Structural and semantic features of English and Ukrainian eponyms]*. Ph.D. Thesis Drogobych. 188 p. [In Ukrainian]
6. *Etymologichnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy: u 7 t. (1972–2012) [Etymological dictionary of Ukrainian language]*. K. : Naukova dumka. [In Ukrainian]
7. *Oxford English dictionary on CD-ROM (v. 4.0)*. Oxford, 2009.
8. Dautzat, A. *Dictionnaire étymologie de la langue française*. Paris : Larousse. 1938. 762 p.
9. *Slovnyk inshomovnykh sliv. (1985). [Dictionary of foreign words]* / Za red. O. S. Melnychuka. K. : Holovna Redaktsiia Ukrainskoi Radianskoi Entsyklopedii. 966 p.
10. Centre national de ressources textuelles et lexicales. URL: <https://www.cnrtl.fr> (accessed: 21 April 2022).
11. Partridge, E. (1966) *Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*. Front Cover. Routledge. 4218 p. (electr. vers.).
12. *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. (1970–1980). [Dictionary of Ukrainian languages: in 11 volumes]*. Kyiv : Naukova dumka.
13. Gardiner Alan. *The Theory of Proper Names: A Controversial Essay*. London; New York : Oxford University Press, 1957.
14. Yermolenko, S. S. (2018) *Linguistic description of eponymy: parameters and problems. Movoznavstvo. № 4. С. 10–26. [In English]*
15. Iuzviak, I. (2010) *Leksychna mizhmovna omonimiia na materiali ukrainskoi ta turetskoi mov. [Lexical interlingual homonymy on the material of Ukrainian and Turkish languages]*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika"*. Serii "Problemy ukrainskoi terminologii". Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politehniky. № 676. Pp. 125–128. [In Ukrainian]
16. *Mala hirnycha entsyklopediia. (2007). [Concise mining encyclopaedia]* / Za red. V. S. Biletskoho. T. 2. Donetsk : Donbas. 652 p.
17. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://britannica.com> (accessed: 21 April 2022).
18. *Systema Periodicum*. URL: <https://www.ptable.com/?lang=la> (accessed: 21 April 2022).
19. Kean, Sam. *The Disappearing Spoon: And Other True Tales of Madness, Love, and the History of the World from the Periodic Table of the Elements*. URL: [https://books.google.com.ua/books?id=LFsmCwAAQBAJ&dq=inauthor:"Сэм+Кин"&hl=ru&source=gbs_navlinks_s](https://books.google.com.ua/books?id=LFsmCwAAQBAJ&dq=inauthor:) (accessed: 21 April 2022).

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- CNRTL – Centre national de ressources textuelles et lexicales
 OED – Oxford English Dictionary
 DÉLF – Dictionnaire étymologie de la langue française
 EDME – Origins: An Etymological Dictionary of Modern English
 SP – Systema Periodicum
 ЕСУМ – ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
 СІС – Словник іншомовних слів за редакцією О. С. Мельничука
 СУМ – Словник української мови: в 11 томах

УДК 811.112.2'42
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-30>

КОМПОЗИЦІЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРИТЧІ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Піхтовнікова Л. С.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри німецької філології та перекладу,
професор кафедри прикладної лінгвістики
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
пл. Свободи, 4, Харків, Україна,
Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
вул. Чкалова, 17, Харків, Україна
orcid.org/0000-0003-1830-0653
l.pichtownikowa@karazin.ua*

Ключові слова: *художній твір, текст, притча, формально-змістовий рівень, композиційно-мовленнєві форми, лінгвосинергетика, атрактор, репелер, біфуркація, вербальний маркер.*

У статті досліджено чотирирівневу композицію жанру притчі. За прийнятою нами концепцією композиція художнього твору є структурним впорядкуванням, ієрархією формальних, змістових та образних складників, що утворюють формальний, формально-змістовий, змістовий та асоціативно-образний рівні, які взаємно зумовлені і разом системно відображають структуру і зміст художнього твору. Рівні композиції у художніх жанрах є постійними, а обсяг змісту кожного рівня є характерним для кожного жанру. Попередньо у статті охарактеризовано жанр притчі та надано її системне визначення, виходячи з характеристик та соціальних і естетичних цілей цього жанру. Звернено увагу на базовий рівень композиції – формально-змістовий, на якому формуються основні мовленнєві форми для передачі змісту (композиційно- та архітектоніко-мовленнєві форми). З лінгвосинергетичної точки зору самоорганізація рівнів композиції та їх системна взаємодія відбуваються під час розв'язання протиріч цих рівнів. Надано опис протиріч, які постійно присутні в композиції не тільки притчі, а й будь-якого художнього тексту. Особливу роль у розв'язанні протиріч рівнів композиції відіграють вербальні маркери в тексті притчі. Пояснено семіотичну природу вербальних маркерів, їх навантаження різними функціями на кожному рівні композиції. У статті наведено приклади рівнів композиції у притчах, зокрема приклади мовленнєвих форм на формально-змістовому рівні композиції, а також у текстах вказано вербальні маркери, з'ясовано їхні ієрархічні значення у самоорганізації смислу притчі. Перспективами подальших досліджень є вивчення із синергетичної точки зору композиції художніх жанрів малих форм, споріднених з притчею, таких як шванк, байка, фацетія, анекдот, епіграма. Перспективою є також поглиблена студія механізмів самоорганізації змістового та асоціативно-образного рівнів композиції притчі, таких, що реалізовані атракторами і репелерами притчі та виявляються в біфуркації (розгалуженні) уявлень персонажів і в параметрах порядку цього жанру.

THE COMPOSITION OF THE GERMAN PARABLE: SYNERGETIC ASPECT

Pikhtovnikova L. S.

*Doctor Habilitated of Philology, Professor,
Professor at the Department of German Philology and Translation,
Professor at the Department of Applied Linguistics
V. N. Karazin National University of Kharkiv
Freedom Square, 4, Kharkiv, Ukraine
National Aerospace University “Kharkiv Aviation Institute”
Chkalov str., 17, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1830-0653
l.pichtownikowa@karazin.ua*

Key words: *work of art, text, parable, formal-contentual level, compositional speech forms, linguosynergetics, attractor, repellent, bifurcation, verbal marker.*

The article investigates a four-level composition of the genre of parable. According to our concept, the composition of the work of art is a structural formation, a hierarchy of formal, semantic and figurative components; they create formal, formal-contentual, contentual and associative-figurative levels, which are mutually conditioned and together systematically reflect the structure and content of the work of art. Levels of composition in art genres are constant, but the amount of content in each level is specific to each genre. Previously, the article characterized the genre of parable and provides a systematic definition, based on the characteristics and social and aesthetic goals of this genre. Attention is paid to the basic level of composition – formal-contentual, which forms the main speech forms for the transmission of content (compositional and architectural-speech forms). From the linguosynergetic point of view, the self-organization of the levels of composition and their systemic interaction occurs during the resolution of the contradictions of these levels. A description of the contradictions is provided which constantly present in the composition of not only the parable, but also any artistic text. Verbal markers in the text of the parable play a special role in resolving the contradictions of the compositional levels. The semiotic nature of verbal markers, their loading by different functions at each level of the composition is explained. The article gives examples of levels of composition in parables, in particular, examples of speech forms at the formal-contentual level of composition, as well as verbal markers in the texts are indicated, their hierarchical significances in the self-organization of the meaning of parables are clarified. Prospects for further research are the composition study of the small forms' genres related to the parable, such as shvank, fable, facet, anecdote, epigram from a synergetic point of view. Prospects are also an in-depth study of the mechanisms of self-organization of semantic and associative-image levels of the parable composition, such as those realized by parable attractors and repellents, manifested in the bifurcation (branching) of characters, in the order parameters of this genre.

Постановка проблеми. Жанр притчі народився ще у стародавньому світі; у Середньовіччі спостерігався його розквіт, але й дотепер притча не втрачає свого культурного і просвітницького значення. З філологічної точки зору «притча як жанр і тип тексту – це відносно коротке прозове (рідше – віршоване) оповідання про мовленнєві чи немовленнєві дії (описані так, нібито вони справді відбулися в житті людей, інколи – у світі тварин, і які зазвичай не виходять за рамки реально мож-

ливого), в якому за допомогою прийомів непрямой комунікації, двоплановості, прозорої алегоричності, метафоризації, символізації, афоризації, драматизації та автології, а також шляхом оптимального вибору лексики (загальноживаної, абстрактної, корпоративної, тематичної) передається думка про сутності, що важко піддаються вербалізації та мають велику семантичну ємність і впливають на свідомість адресата» [1; 2, с. 242; 3, с. 19; 4, с. 355]. Досить часто за притчу прийма-

ють художній твір, який насправді є гібридною сумішшю притчі та інших споріднених жанрів.

Як і кожний художній жанр, притча має свою типову структуру, композицію та самоорганізацію смислу через взаємодію рівнів композиції. Самоорганізація притчі, як і кожного художнього твору, має витокami протиріччя, які притаманні кожному рівню її композиції. Дослідження останньої у синергетичному аспекті є **актуальним**, оскільки висвітлює глибинний механізм створення притчі та її впливу на адресата. **Наукова новизна роботи** полягає в тому, що подібні дослідження щодо притчі здійснюються уперше. **Завданням** цієї статті є висвітлення сутності композиції притчі та механізмів самоорганізації композиції цього жанру. **Об'єктом** дослідження є німецькомовна притча. **Предметом** дослідження є її композиція у системно-структурному та синергетичному аспектах.

Вклад основного матеріалу дослідження. Композиція художніх текстів різних жанрів має спільні риси, які із сучасної точки зору на композицію втілені в чотирьох її рівнях. Найбільш розгорнутий системно-структурний опис композиції мовленнєвого твору належить Е. Г. Різель [5]. Подальшим розвитком і доповненням опису на матеріалі німецькомовної байки стала дисертаційна робота [6]. Е. Г. Різель вважає композицію невід'ємним складником стилю твору і пропонує членування тексту на компоненти трьох структур: 1. Зовнішнє членування тексту на архітектонічні одиниці – абзац, розділ, строфа, сцена, акт; це є формальний рівень композиції. 2. Авторська манера зображення – типові комбінації мовленнєвих форм, які створюють динамічний або статичний опис, авторський коментар, діалог, монолог; це є формально-змістовий рівень композиції. 3. Ідейно-тематична організація тексту – розвиток подій, сюжетні лінії, мотиви, опис характеристик об'єктів, опис ідей, емоцій; це є змістовий рівень композиції [цит. за: 6, с. 26].

Структура композиції, за Е. Г. Різель, доповнена ще одним рівнем – асоціативно-образним (образно-символічним в аналізі композиції байки), або концептуальним [6, с. 32; 4, с. 370–378]. Цей вищий рівень композиції вбирає у себе інформацію попередніх рівнів і створює коди концепту або цілісного художнього образу, а в підсумку – власне концепти і художні образи.

Композиція притчі також має чотирирівневу побудову, але кожний рівень має особливості, що притаманні саме притчі.

У розлогіх текстах різних художніх жанрів протиріччя формального рівня їх композиції полягає у завершеності блоку інформації в одиниці формального рівня і необхідності порушити цю завершеність з метою зв'язку блоку з іншими

одиницями формального рівня. У прозових та віршованих притчах, де текст притчі є суцільним абзацом без будь-якого формального членування, це протиріччя, як правило, відсутнє.

Формально-змістовий рівень композиції художнього твору складається з окремих архітектоніко-мовленнєвих форм (АМФ) – монологу, діалогу персонажів, авторського мовлення, а також з окремих композиційно-мовленнєвих форм (КМФ) – «опис», «повідомлення», «міркування» та ін. [7, с. 60–68]. Окремі КМФ містяться всередині АМФ і надають їм зміст і рух сюжету. Протиріччя формально-змістового рівня полягають у первісній неузгодженості автора художнього твору і читача у мовній компетентності, тезаурусах, уявленнях, у розумінні ролі окремих АМФ і КМФ для передачі смислу. Розв'язання цього протиріччя полягає у встановленні у тексті прозорих зв'язків між окремими КМФ, що досягається, як правило, за допомогою вербальних маркерів, які є однаковими у різних КМФ (лексичні та фразеологічні повтори, зв'язувальні слова та інші засоби повернення до попередньої інформації). Завдяки цьому відбувається збагачення смислу, самоорганізація нового смислу. Наведемо приклади:

A. Schopenhauer

Eine Gesellschaft Stachelschweine drängte sich, an einem kalten Wintertage, recht nahe zusammen, um, durch die gegenseitige Wärme, sich vor dem Erfrieren zu schützen. Jedoch bald empfanden sie die gegenseitigen Stacheln; welches sie dann wieder voneinander entfernte. Wann nun das Bedürfnis der Erwärmung sie wieder näher zusammen brachte, wiederholte sich jenes zweite Übel; so dass sie zwischen beiden Leiden hin und hergeworfen wurden, bis sie eine mäßige Entfernung von einander herausgefunden hatten, in der sie es am besten aushalten konnten. – So treibt das Bedürfnis der Gesellschaft, aus der Leere und Monotonie des eigenen Innern entsprungen, die Menschen zu einander; aber ihre vielen widerwärtigen Eigenschaften und unerträglichen Fehler stoßen sie wieder voneinander ab. Die mittlere Entfernung, die sie endlich herausfinden, und bei welcher ein Beisammensein bestehen kann, ist die Höflichkeit und feine Sitte. Dem, der sich nicht in dieser Entfernung hält, ruft man in England zu: keep your distance! – Vermöge derselben wird zwar das Bedürfnis gegenseitiger Erwärmung nur unvollkommen befriedigt, dafür aber der Stich der Stacheln nicht empfunden. – Wer jedoch viel eigene, innere Wärme hat, bleibt aus der Gesellschaft weg, um keine Beschwerde zu geben, noch zu empfangen [8, S. 98–99].

Притча А. Шопенгауера про дикобразів (без назви)

Одного зимового дня, захищаючи себе від холоду, зібралися Дикобрази та притулилися один

до одного, щоб зігрітися своїм теплом. Але той біль, який спричиняли їм голки, змушував їх знову розходитися. Не в змозі протидіяти холоду вони знову збиралися разом, але, як не сумно, історія повторювалась. Так би вони й метушилися з місця на місце, якби не знайшли єдине комфортне положення. Так само і потреба людей у спілкуванні підштовхує їх одне до одного, щоб уникнути самотності та обмеженості внутрішнього світу. Але їхні чисельні хибні риси та фатальні помилки знову відштовхують їх один від одного. Врешті-решт золота середина на ім'я «гарні манери та взаємна ввічливість» була знайдена. Тому, хто цього не дотримується, в Англії сьогодні говорять: *keep your distance!* «Тримай відстань!». Можливо, таким чином і не зігрієшся, але уникнеш болю від голок. Проте людина, що має багатий внутрішній світ, не прагне цієї близькості, щоб не спричинити болю іншим та собі (переклад див. [9, с. 100]).

Перше речення тексту цієї притчі є КМФ «повідомлення», друге – «міркування», 3 і 4 – «опис подій». Остання частина тексту являє собою КМФ «міркування». Зв'язок смислу речень 1–4 є очевидним, оскільки тут явно позначені потреби дикобразів, спроба їх задовольнити, перешкоди, і нарешті, вирішення завдання. Така подача інформації в тексті називається лінійною. Фактично для її розуміння не потрібно спеціальних вербальних маркерів зв'язку цих КМФ. Але перехід від КМФ речень 1–4 до подальшого тексту є дещо складнішим, тому що він використовує алегорію. Для полегшення її сприйняття повчальна частина тексту, що спирається на алегорію, починається з маркеру *So treibt das Bedürfnis der Gesellschaft...* (Так само і потреба людей...). Далі трапляється кілька слів і виразів, які корелюють за смислом зі словами 1–4 речень: *drängte sich ... recht nahe zusammen – ein Beisammensein* (притулились один до одного – бути разом = спілкування); *sich vor dem Erfrieren zu schützen – aus der Leere und Monotonie des eigenen Innern entsprungen* (захиститися від холоду – уникнути самотності та обмеженості внутрішнього світу); *eine mäßige Entfernung – die mittlere Entfernung* (єдине комфортне положення – золота середина). Цими корелювальними маркерами пов'язується розповідь про дикобразів із ситуацією між людьми.

Протиріччя змістового й асоціативно-образного рівнів композиції художнього твору полягає у обмеженості семантики кожного слова тексту і необхідності створити за їх допомогою концепти та емні символічні образи, які є ширшими, ніж семантичні значення слів. На змістовому рівні йде підготовка до вирішення цього завдання, а саме закладаються атрибути концептів та образів твору. Асоціативно-образний рівень завершує

їх створення шляхом вживання тропів, образних виразів, аналогій.

Головним концептом наведеної притчі є СУМІСНІСТЬ (тварин, людей). Атрибутами сумісності тварин, які наведено у сюжеті про дикобразів, є потреба зігрітись, намагання вибрати положення без болючих уколів голками. Атрибутами сумісності людей у тексті названо потребу спілкування, щоб уникнути самотності (це аналог атрибута «потреба зігрітись» у тварин), золота середина – гарні манери (це аналог атрибута «єдине комфортне положення» у тварин).

Але атрибут «золота середина» у людей має багатший об'єм, ніж його аналог у тварин. Цей атрибут збагачений оцінними міркуваннями: стверджується, що людина з багатим внутрішнім світом не потребує близькості з іншими, щоб не спричинити болю їм і собі.

Завдяки оцінній частині концепт СУМІСНІСТЬ набуває значно більшого об'єму проти того, якби текст обмежувався б лише описом негарздів дикобразів. Асоціативно-образний рівень композиції ще більше збагачує цей концепт, перетворюючи його на художній образ. Механізм самоорганізації цього перетворення можна уявити у такий спосіб.

Опис у другій частині притчі потреб людей у спілкуванні, уникнення самотності, пошуку оптимуму спілкування повертає читача за допомогою аналогій в атрибутах концепту до схожої, але не такої змістовної ситуації у дикобразів. Завдяки наочності в поведінці дикобразів та аналогіям їхні атрибути (голки, потреба зігрітись) стають образами-символами кроків у поведінці людей. Це є самоорганізація нового смислу з опорою на аналогію. Ми не втрачаємо ємність понять і образів, коли говоримо, що зближенню людей заважають «їхні голки», їхня потреба до спілкування – «мороз, необхідність зігрітись» та ін.

M.v. Ebner-Eschenbach

Verlorene Zuversicht

Vor Jahren lebte in einer großen Handelsstadt ein Mann, dem alles, was er unternahm, gelang, den niemals ein Missgeschick traf, der von Jugend an bis ins reife Alter nur Freunde und Erfolg erlebte und nur Dankbarkeit und Treue erfuhr. Plötzlich verwandelte sich sein Los; er sank ins Elend; er lernte den Undank und die Bosheit kennen, und allem, was er liebte, drohte Gefahr. Ebenso rasch jedoch, als es sich von ihm gekehrt, kam das Glück ihm zurück, ersetzte ihm zehnfach, was er verloren hatte, überschüttete ihn und die, die ihm teuer waren, von neuem mit seinen reichsten Gaben.

“Nun”, fragte jemand, “bist du zufrieden? Du hast es wieder, dein Glück?”

“Ach”, antwortet er, “wo ist meine Zuversicht? Ich habe ein Glück wieder, das mich schon einmal verlassen hat” [10].

Втрачена Довіра

Одного разу в торговому місті жив Чоловік, і все, що він робив, йому вдавалося. Ніколи не стикався він із невдачею; з юності до зрілих років відчував він лише радість та успіх і відав лише подяку й вірність. Раптом спіткала його зла доля; він дізнався, що таке злість і невдячність, і всьому, що любив, загрозувала небезпека.

Однак так само швидко, як Удача відвернулася від нього, вона й повернулася до нього, збільшивши все, що він втратив у десять разів, засипала його і тих, хто був йому дорогий, своїми багатими дарами.

«Ну, а тепер ти задоволений? – спитав хтось. До тебе знову повернулася Удача?».

«Але де моя Довіра – відповідь він. –

У мене знову є Удача, яка одного разу вже залишала мене».

Формальний рівень композиції цієї притчі також являє собою майже один суцільний абзац інформації. Формально-змістовий рівень представлений однією АМФ «авторське мовлення» з окремими вкрапленнями чужого мовлення – короткого запитання і відповіді персонажа. Всередині АМФ спостерігаються КМФ «повідомлення» (1 і 2 речення), «опис подій» (3 і 4 речення). Останні два речення тексту є коротким діалогом між персонажем та неозначеною особою. Зв'язок між КМФ «повідомлення» і «опис подій» є очевидним, хоча в тексті і підсилений протиставлювальним маркером *jedoch / однак*.

У діалозі присутній короткий ланцюг маркерів, які забезпечують логіку смислу діалогу: *bist du zufrieden?* (ти задоволений?) – *wo ist meine Zuversicht?* (а де моя довіра?) – *Ich habe ein Glück wieder, das mich schon einmal verlassen hat* (удача одного разу вже покинула мене). Зв'язок смислів у тексті є досить прозорим, але надлишково підсилений переліченими маркерами.

На змістовому рівні композиції в тексті виникають атрибути головного концепту притчі – ВТРАЧЕНА ДОВІРА. Ці атрибути представлені в тексті послідовним ланцюгом виразів: *niemals ein Missgeschick traf* (ніколи не стикався з невдачею) – *Plötzlich verwandelte sich sein Los* (раптом зла участь) – *drohte Gefahr* (погроза небезпеки) – *kam das Glück ihm zurück* (удача скоро повернулася знову) – *wo ist meine Zuversicht?* (де тепер довіра?).

У діалозі наприкінці притчі висвітлено оцінку частину концепту притчі; власне, оцінка його і створює. Самоорганізація смислу на змістовому рівні полягає в тому, що для розуміння аксіології діалогу, оцінних висновків персонажа читачеві необхідно повернутись до смислу КМФ «повідомлення», «опис подій», збагативши їхній смисл оцінкою персонажів. Саме цей зворотний зв'язок

між оцінками персонажів та описом попередніх подій самоорганізує на асоціативно-образному рівні композиції художній образ людини, яка зневірилась, попри повернення до неї вдачі.

Прикладом віршованої стислої притчі є притча Г. К. Пфєффеля **“Das Grosse Herz”** («Велике серце»).

Das Grosse Herz

Vor einem Kirchtur sprach ein armer Pilgersmann / mit einem silbergrauen Scheitel / den Harpax um ein Zehrgeld an. / “Mein Herz”, versetzt der Filz, “ist größer als mein Beutel”, und gab ihm einen Deut. – “Mag sein”, erwidert er; / “nur ist der Beutel voll, und euer Herz ist leer” [11, S. 256].

Переклад (не віршований) цієї іронічної притчі є таким.

Перед церковними воротами бідний палігрим зі срібною маківкою звернувся до прочанина з проханням дати грошей на їжу. Скупець відповів: «Моє серце є більшим, ніж мій гаманець». І дав йому гріш. Палігрим зауважив: «Можливо, це так, та все ж цей гаманець повний, а ваше серце порожнє».

Конструкція цієї притчі у принципі така ж сама, як і в попередніх невіршованих притчах, з тією тільки різницею, що рима (у цьому тексті радше ритм) спрощує читачеві повернення до попередніх римованих виразів і усвідомлення їх розширеного смислу. Така побудова макросинтаксису у віршованих текстах називається надфразовою єдністю [12]; вона сприяє збагаченню, самоорганізації смислу тексту [13].

Формальний рівень композиції цієї притчі представлений суцільним коротким текстом без членування. Формально-змістовий рівень містить у собі суміш двох видів АМФ – авторського та персонажного мовлення. Останнє передано в тексті у формі прямого мовлення. Авторське мовлення представлене лише одним реченням на початку притчі і ще однією короткою реплікою всередині. За своєю формою це КМФ «повідомлення».

Репліки персонажів у їх опозитивному міні-діалозі розв'язують протиріччя між очікуванням поведінки персонажа-скупця та його реальною поведінкою (авторське повідомлення *gab ihm einen Deut* – «дав палігриму гріш»). Таким чином досягається узгодження автора притчі і читача щодо ролі окремих мовленнєвих форм у тексті.

На змістовому рівні в цій притчі порядок сприйняття окремих КМФ/АМФ є лінійним, тобто кожна наступна форма в тексті передає послідовний розвиток сюжету. На цьому рівні формуються атрибути основного концепту притчі – СКУПІСТЬ. У назві притчі і в тексті ці атрибути представлені маркерами *Herz ist leer, Deut (nycme serce, griu)* та іронічними виразами *Das Grosse Herz, Mein Herz ist größer als mein Beutel* (велике

серце, моє серце є більшим, ніж мій гаманець).

На асоціативно-образному рівні композиції перелічені атрибути концепту СКУПІСТЬ набувають самостійності і стають повноцінними характеристиками художнього образу Скупця, тобто людини з пустим серцем, що уявляє себе великим благодійником.

Резюме. Розглянуті притчі мають цілком схожу побудову на формальному рівні композиції, значно відрізняються формами мовлення на формально-змістовому рівні. На цьому рівні відбувається самоорганізація смислу тексту у разі залучення для цього вербальних маркерів. На змістовому й асоціативно-образному рівнях механізми самоорганізації смислу в цих притчах ідентичні. Атрибути концептів притч виникають на змістовому рівні шляхом застосування маркованих виразів, що маніфестують ці атрибути. Художні образи притч виникають в обох випадках шляхом аналогій (алегорій), а також під час звернення в оцінній частині притч до попереднього опису подій. Таким чином, механізм (само)вбудови смислу, що передає притча, є однаковим, попри різницю текстів на формально-змістовому рівні композиції.

Висновки. Композиція є системним поєднанням структури і змісту художнього твору, а її рівні взаємозумовлені і мають ієрархічну побудову. Композиції притаманна самоорганізація, стимулом до якої є постійні суперечності на кожному з її рівнів. У текстах притчі вирішення цих суперечностей найбільш наочно відбувається за допомогою вербальних маркерів. Маркери пов'язують частини сюжетної лінії притчі, презентують роль і значення окремих мовленнєвих форм у тексті, допомагають виявити атрибути концептів притчі та її художніх образів. Такі висновки справедливі як для прозових, так і для віршованих текстів притчі.

Перспективою подальших досліджень у вибраному напрямі вважаємо вивчення із синергетичної точки зору композиції інших художніх жанрів малих форм, до яких належить притча, а також поглиблене дослідження семантики маркерів, які відіграють провідну роль у самоорганізації композиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Піхтовникова Л. С. Тексты и методы: лингвостилистическая характеристика и интерпретация немецкой притчи как типа текста и как жанра. *Збірник наукових статей «Проблеми семантики слова, речення та тексту»*. Вип. 8. Київ : КДЛУ, 2002. С. 259–265.
2. Pichtownikowa L. S. Synergie des Fabelstils: Die deutsche Versfabel vom 13–21. Jahrhundert : Monographie. *Ukrainische Beiträge zur*

Germanistik. Band 5. Aachen : Shaker Verlag, 2008. 322 S.

3. Піхтовникова Л. С., Яремчук І. М. Прагмастилистичні характеристики німецькомовної притчі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. 210 с.
4. Піхтовникова Л. С. Еволюція німецької віршованої байки (XIII–XXI століття): стилістико-синергетичний та зіставний аспекти : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 504 с.
5. Riesel E. *Theorie und Praxis der linguostilistischen Textinterpretation*. Москва : Высшая школа, 1974. 184 с.
6. Піхтовникова Л. С. Композиционно-стилистические особенности стихотворной басни (на материале немецких стихотворных басен XVIII века) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Київ, 1992. 338 с.
7. Brandes M. P. *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*. Москва : Высшая школа, 1990. 320 с.
8. Krusche D. *Aufschluss. Kurze deutsche Prose im Unterricht Deutsch als Fremdsprache: Teil 1: Texte*. 5-te Aufl. Bonn : Inter Nationes, 1992. 248 S.
9. Піхтовникова Л. С. Тексти малих форм: Лінгвостилістична інтерпретація. Дидактизація. Переклад : монографія/навчальний посібник. Частина 1. Маріуполь : ПДТУ, 2011. 160 с.
10. Ebner-Eschenbach M. V. *Parabeln, Märchen und Gedichte*. Berlin : Paetel, 1892. 397 S.
11. *Wem ich zu gefallen suche. Fabeln und Lieder der Aufklärung* (hrsg. und Nachwort von I. Sommer). Berlin : Buchverlag Der Morgen, 1971. 317 S.
12. Добрусина Э. М., Берзон В. Е. Синтаксические сверхфразовые связи и их инженерно-лингвистическое моделирование. Кишинев : Штиинца, 1986. 168 с.
13. Піхтовникова Л. С. *Лингвосинергетика: основы и очерк направлений* : монографія. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. 180 с.

REFERENCES

1. Pikhovnikova, L. S. (2002) *Teksty i metody: lingvostilisticheskaya kharakteristika i interpretatsiya nemetskoy pritchi kak tipa teksta i kak zhanra* [Texts and methods: linguistic and stylistic characteristics and interpretation of the German parable as a type of text and as a genre]. *Zb. nauk. statey "Problemi semantiki slova, recheniya ta tekstu"* – Coll. scientific articles "Problems of word, sentence and text semantics", Kyiv. Vol. 8, pp. 259–265.
2. Pichtownikowa, L. S. (2008) *Synergie des Fabelstils: Die deutsche Versfabel vom 13–21.*

- Jahrhundert. Monographie. Ukrainische Beiträge zur Germanistik. Band 5. Aachen : Shaker Verlag.
3. Pikhtovnikova, L. S., Yaremchuk, I. M. (2017) Prahmastylistychni kharakterystyky nimets'komovnoyi prytychi [Pragmastylistic characteristics of a German parable]. Monograph. Kharkiv : KhNU named after V. N. Karazin. [in Ukrainian]
 4. Pikhtovnikova, L. (2021) Evolyutsiya nimets'koyi virshovanoyi bayky (XIII–XXI stolittya): stylistyko-synerhetychnyi ta zistavni aspekty [Evolution of German poetic fable (XIII–XXI centuries): stylistic-synergetic and comparative aspects]. Monograph. Kharkiv : KhNU named after V. N. Karazin. [in Ukrainian]
 5. Riesel, E. (1974) Theorie und Praxis der linguostilistischen Textinterpretation. Moscow : Vysshaya shkola Publ.
 6. Pikhtovnikova, L. S. (1992) Kompozicionno-stilisticheskie osobennosti stihotvornoj basni (na materiale nemeckih stihotvornyh basen 18 v.). Diss. kand. filol. nauk [Compositional-stylistic features of the fable poem (on the material of German fable poems of the 18th century)]. Kyiv. 338 p. [in Russian]
 7. Brandes, M. P. (1990) Stilistik der deutschen Gegenwartssprache. Moscow : Vysshaya shkola Publ.
 8. Krusche, D. (1992) Aufschluss. Kurze deutsche Prose im Unterricht Deutsch als Fremdsprache: Teil 1: Texte. 5-te Aufl. Bonn : Inter Nationes.
 9. Pikhtovnikova, L. S. (2011) Teksty malykh form: Lihvostylistychna interpretatsiya. Dydaktyzatsiya. Pereklad [Texts of small forms: Linguistic and stylistic interpretation. Didactics. Translation]. Monograph/Textbook. Part 1. Mariupol : PDTU. [in Ukrainian]
 10. Ebner-Eschenbach, M. V. (1892) Parabeln, Märchen und Gedichte. Berlin : Paetel.
 11. Wem ich zu gefallen suche (1971) Fabeln und Lieder der Aufklärung (hrsg. und Nachwort von I. Sommer). Berlin : Buchverlag Der Morgen.
 12. Dobruskina, E. M., Berzon, V. Ye. (1986) Sintaksicheskiye sverkhfrazovyie svyazi i ikh inzhenerno-lingvisticheskoye modelirovaniye [Syntactic superphrase connections and their engineering-linguistic modeling]. Kichenew : Stiinza. [in Russian]
 13. Pikhtovnikova, L. (2012) Lihvosynerhetyka: osnovyiocherknapravlenij[Linguisticsynergetics: basics and outline of directions]. Monograph. Kharkiv : KhNU named after V. N. Karazin. [in Russian]

ПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТЕРЕОТИПНИХ ОДИНИЦЬ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Плетенецька Ю. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національний авіаційний університет
просп. Гузара Любомира, 1, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-1417-4269
yuliya.pletenetskaya@gmail.com*

Линтвар О. М.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національний авіаційний університет
просп. Гузара Любомира, 1, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-4671-5514
chepurni@bigmir.net*

Ключові слова: *лінгвістичні наукові кліше, дискурсивні стратегії, дискурсивні ходи, прагматичні цілі, наукова стаття.*

Стаття розглядає поняття стереотипності наукового дискурсу як єдність композиційної структури, подібність функцій композиційних блоків та мікроблоків та наявність типових мовних зворотів задля реалізації відповідних функцій.

У статті здійснено аналіз прагматичного потенціалу лінгвістичних стереотипних одиниць українського наукового дискурсу в аспекті перекладу. Згідно з класифікацією І. Шпенюк, дискурсивні стратегії поділяються на 3 групи, зокрема, такі як: стратегія висловлення власних думок, стратегія врахування інших поглядів, стратегія висловлення «чужих» поглядів. Кожна стратегія реалізується за допомогою власних дискурсивних ходів. Аналіз 160 стереотипних одиниць, взятих з п'яти українських наукових статей, виявив пряму залежність між вибраною стратегією та вибором лінгвістичних стереотипних одиниць. У статті також наводяться приклади лінгвістичних стереотипних одиниць, які використовує автор, залежно від характеру дискурсивних ходів, які реалізуються. Вибираючи, до прикладу, дискурсивний хід емпатичного висловлення власної позиції, автор використовує такі мовні стереотипні одиниці, як: варто підкреслити, що – it is important to note that ... /importantly, переважним чином – particularly/of particular interest тощо. Для реалізації дискурсивного ходу імплікації власної думки автор вдається до заперечення, що супроводжується поясненням, використовуючи такі стереотипні одиниці, як: через те, що – because of; відповідно до – due to; завдяки – owing to. Комбінування дискурсивних ходів висловлення аргументованої згоди та імплікації власної думки відбувається за допомогою стереотипних одиниць since, naturally. Дискурсивний хід вираження часткової згоди реалізується за допомогою мовних стереотипних одиниць, таких як: більш-менш – more or less, залежно від – it depends, певним чином – in some ways/ somehow. Дискурсивна стратегія вираження «чужих» думок частіше трапляється в усному науковому дискурсі, аніж в письмовому. Таке твердження стосується передусім дискурсивного ходу протиставлення,

що передбачає протиставлення особових займенників ми та вони. У такий спосіб автор демонструє відмінну від більшості дослідників точку зору стосовно досліджуваної проблеми.

PRAGMATIC ANALYSIS OF STEREOTYPICAL UNITS OF SCIENTIFIC DISCOURSE IN THE UKRAINIAN-ENGLISH TRANSLATION

Pletenetska Yu. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and Translation
National Aviation University
Guzara Lyubomyra Avenue, 1, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1417-4269,
yuliya.pletenetskaya@gmail.com*

Lyntvar O. M.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology and Translation
National Aviation University
Guzara Lyubomyra Avenue, 1, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4671-5514,
chepurni@bigmir.net*

Key words: *linguistic scientific clichés, discursive strategy, discursive practice, pragmatic aims, scientific paper.*

The paper considers the concept of stereotypical character of scientific discourse as a unity of compositional structure, similarity of functions of compositional blocks and micro blocks as well as the presence of typical linguistic constructions for realization of certain functions.

The paper analyzes pragmatic potential of linguistic stereotypical units of the Ukrainian scientific discourse in the aspect of translation. In accordance with the classification of I. Speniuk, discursive strategies are divided into 3 groups, in particular, the strategy of expressing one's own opinion, the strategy of taking into account different views, the strategy of expressing "other people's" views. Each strategy is implemented by means of its own discursive practices. Analysis of 160 stereotypical units taken from five Ukrainian research papers has revealed a direct dependence between the chosen strategy and the choice of linguistic stereotypical units. The paper also illustrates the examples of linguistic stereotypical units the author uses depending on the character of the implemented discursive practice. While choosing discursive practice of emphatic expression of one's own attitude, the author uses the following linguistic stereotypical units: варто підкреслити, що – it is important to note that ... /importantly, переважним чином – particularly/of particular interest etc. To realize the discursive practice of implication of one's own attitude, the author chooses denial followed by the explanation by using such stereotypical units as: через те, що – because of; відповідно до – due to; завдяки – owing to. Combination of discursive practices of a reasoned consent and implication of one's own attitude takes place with the help of stereotypical units since and naturally. Discursive practice of partial consent is realized with the help of linguistic stereotypical units більш-менш – more or less, залежно від – it depends, певним чином – in some ways/somehow. Discursive strategy of expressing other peoples' views occurs more often in oral scientific discourse than in written one. This statement refers mostly to the discursive practice of opposition, assuming the opposition of personal pronouns we and they. In this way the author demonstrates, different from other researchers, point of view concerning the studied issue.

Постановка проблеми. Наука виступає видом пізнавальної діяльності, спрямованим на розробку об'єктивних, системно організованих і аргументованих знань про світ. Науці притаманний певний вид дискурсу – науковий, який не ототожнюється з процесом міркування у висловлюваннях, а трактується як система мовних актів, їх інтерпретацій, об'єктів, різних модальностей символічного вираження, понять, методів, стратегій тощо.

Основна мета наукового дискурсу полягає у передачі фахових знань, формуванні методологічних основ мислення у фаховій сфері та підготовці спеціалістів високої кваліфікації. Науковий дискурс характеризується високою стереотипністю, або усталеністю його структури, яка визначається насамперед його жанровою приналежністю. Стереотипність наукового дискурсу проявляється у тому, що кожен із комунікативних блоків тексту характеризується певним набором мовних засобів, які відтворюються у готовому вигляді у різних жанрових різновидах. «Стереотипний характер структурної композиції наукового дискурсу виражається у єдності композиційної структури, подібності функцій композиційних блоків та мікроблоків, наявності типових мовних зворотів, які можуть використовуватись для реалізації відповідних функцій» [1].

Актуальність теми визначається посиленою увагою лінгвістики до питань оптимізації наукового дискурсу шляхом використання стереотипних одиниць. Важлива роль українського наукового дискурсу робить своєчасним вивчення функціонування стереотипних одиниць із метою поліпшення передачі наукової інформації та полегшення її сприйняття адресатами.

Метою розвідки є виявлення та аналіз прагматичного потенціалу мовних стереотипних одиниць українського наукового дискурсу в аспекті перекладу.

Мета – ключовий момент у спілкуванні, відповідно до якої мовець розробляє стратегічний план. Стратегічний план включає у себе відбір мовних засобів, у разі користування якими мовець зможе досягти поставленої мети. Таким чином, план виражає здатність мовленнєвих одиниць виступати засобами досягнення позамовленнєвих цілей. Такі способи знаходять відображення у дискурсивних стратегіях. Кінцевий результат реалізації дискурсивної стратегії залежить від вдалого та доречного поєднання різноманітних тактик, або дискурсивних ходів.

Об'єктом розвідки є український науковий дискурс та його переклад англійською мовою.

Предметом дослідження є прагматичний аналіз стереотипних одиниць українського наукового дискурсу, репрезентованих у писемній формі та їх відтворення у перекладі.

Відповідно до класифікації І. Шпенюк «дискурсивні стратегії поділяються на:

- стратегію висловлення власної позиції, що актуалізується за допомогою дискурсивних ходів нейтрального вираження власної думки, емоційного висловлення власної позиції, імплікації власної думки, а також висловлення аргументованої згоди;

- стратегію урахування різних поглядів, що передбачає використання дискурсивних ходів висловлення часткової згоди, підтримку думки, «балансування» аргументів, наведення додаткової інформації;

- стратегію вираження «чужих» поглядів, що включає у себе застосування дискурсивних ходів протиставлення, цитування та вираження аргументованої незгоди» [2, с. 142–152].

Власне кажучи, відбір дискурсивної стратегії та ходів, за допомогою яких вибрана стратегія буде реалізована, безпосередньо впливає на вибір мовних стереотипних одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході дослідження було проаналізовано 5 різноматематичних україномовних наукових статей та їх англійських перекладів, відібрано 160 стереотипних одиниць та згруповано відповідно до критерію приналежності до тієї чи іншої дискурсивної стратегії. Було виявлено, що дискурсивна стратегія висловлення власної позиції представлена 75 стереотипними одиницями, стратегія урахування різних поглядів – 30 одиницями, стратегія вираження «чужих» поглядів – 55 одиницями.

Вибираючи дискурсивний хід емоційного висловлення власної позиції, автор використовує такі мовні стереотипні одиниці, як: *варто підкреслити, що – it is important to note that ... /importantly, переважним чином – particularly/of particular interest, безсумнівно – no doubt/undoubtedly, насправді – indeed, безумовно – certainly/for certain, необхідно – necessarily, цікаво, що – it is interesting that/interestingly.*

Характеризуючи специфіку, виявляючи сутнісні характеристики економічної безпеки у системі національної безпеки, передусім варто акцентувати увагу на її місця і ролі у загальній системі національної безпеки [3, с. 3].

Characterizing the specificity, revealing insight characteristics of economic safety in the system of national security it is particularly important to emphasize its place and role within the general system of national security [4, с. 3].

У цьому прикладі автор прагне емоційно виразити власну позицію. Стереотипна одиниця *it is particularly important to emphasize* маркує дискурсивний хід емоційного висловлення власної позиції.

Для реалізації дискурсивного ходу імплікації власної думки автор використовує заперечення,

що супроводжується поясненням, використавуючи такі стереотипні одиниці, як: *тому що* – *because*; *через те, що* – *because of*; *відповідно до* – *due to*; *завдяки* – *owing to*; *після того* – *since*. Один з таких прикладів наводимо нижче.

Зазначені вище порушення постійно зростали через недосконалість правового регулювання відносин у сфері захисту авторських прав у мережі Інтернет, що призвело до того, що Україну віднесли до «найбільшого порушника прав інтелектуальної власності» згідно з даними Торгового представництва США (USTR) [3, с. 2].

The above-mentioned infringements have always increased because of imperfection of legal regulation of relations in the sphere of copyright protection on the Internet that led to the situation when Ukraine was referred to be “the biggest intellectual property rights infringer” due to the data of the United States Trade Representative (USTR) [4, с. 2].

Для реалізації дискурсивного ходу висловлення аргументованої згоди автор використовує мовні стереотипні одиниці підтверджувальної семантики, які в перекладі відтворюються відповідниками, як наприклад: *точно* – *exactly*, *правильно* – *that’s right*, *звичайно* – *of course*, *точно* – *certainly/definitely*, *безсумнівно* – *undoubtedly/there’s no doubt*, *природно* – *naturally*, *повністю* – *totally*, *істинно* – *truly*, *дійсно* – *really*, *насправді* – *indeed*, *абсолютно* – *absolutely*.

Оскільки суд з питань ІВ буде знаходитись виключно в місті Києві, це природно спричинить проблему доступу до цього суду більшої частини громадян України [3, с. 8].

Since the court for intellectual property will be situated exceptionally in Kyiv, it will naturally cause the problem of access to the court for the majority of common Ukrainian citizens [4, с. 8].

Наведений приклад демонструє комбінування дискурсивних ходів висловлення аргументованої згоди та імплікації власної думки за допомогою стереотипних одиниць *since, naturally*.

Для письмового наукового дискурсу також властиве використання стратегії урахування різних поглядів, оскільки, як було зазначено раніше, однією з головних ознак наукового дискурсу є інтертекстуальність, що передбачає посилання на інших дослідників. Залежно від своєї позиції автор може вибрати один або поєднати декілька дискурсивних ходів у межах дискурсивної стратегії. Дискурсивний хід вираження часткової згоди реалізується за допомогою мовних стереотипних одиниць, таких як: *більш-менш* – *more or less*, *залежно від* – *it depends*, *невним чином* – *in some ways/somehow*, *однак* – *however*, *хоча* – *although*.

Незважаючи на те, що ідея поглиблення спеціалізації судів у спорах з питань інтелектуальної власності знайшла своє втілення в Україні,

проте, на думку Д. Григорова, залишились невирішеними ряд питань сьогоденної концепції Вищого суду з питань інтелектуальної власності, а саме... [3, с. 8].

Despite the fact that idea of extension of courts’ specialization in intellectual property disputes was embodied in Ukraine, according to D. Grygorov, a series of questions of present-day conception of the Supreme court for intellectual property remained unsolved, in particular... [4, с. 8].

Наведений приклад засвідчує намір перекладача висловити часткову згоду, використовуючи стереотипні одиниці *despite the fact, in particular*. Також спостерігаємо непряме цитування за допомогою одиниць *according to*.

Для реалізації дискурсивного ходу підтримки думки автор використовує переважно безособові речення. Серед них варто виділити найбільш вживані мовні стереотипні одиниці, як наприклад: *відомо, що* – *it is known*; *вважається, що* – *it is considered*; *було встановлено, що* – *it has been found*; *припускається, що* – *it is suggested*; *допускається, що* – *it is assumed*; *варто зазначити* – *one can say/some say* [5; 6; 7; 8].

Використання дискурсивного ходу «балансування» аргументів передбачає наведення аргументів, що виступають «за» та «проти» одночасно. У разі реалізації цього дискурсивного ходу автор вживає такі мовні стереотипні одиниці, а перекладач відтворює відповідниками, як наприклад: *однак* – *however ... but*; *хоча* – *although*; *не тільки, але й* – *while*; *все-таки* – *yet*; *з одного боку, з іншого* – *on the one hand ... on the other hand*; *необхідно переглянути* – *it is necessary to reconsider* [5; 6; 7; 8].

Дискурсивний хід наведення додаткової інформації використовується автором у разі урахування інших альтернативних позицій та реалізується перекладачем за допомогою вживання мовних стереотипних одиниць, як наприклад: *крім цього* – *besides*, *додатково* – *additionally*, *на додачу* – *in addition to*, *більш того* – *moreover*; *тому* – *therefore*, *при цьому* – *furthermore*.

При цьому насичена приватно-апперцепційна база смс-комунікантів дозволяє адекватно розуміти один одного [3, с. 6].

Furthermore, rich private-apperceptive SMS communicators’ background allows to understand each other adequately [4, с. 6].

Для реалізації дискурсивного ходу доведення перекладач найчастіше використовує такі стереотипні одиниці: *таким чином* – *so*, *отже* – *hence*, *зрештою* – *finally*, *ось чому* – *that’s why*, *з цієї причини* – *for this reason*, *підсумовуючи* – *summarizing/in summary*, *в результаті* – *consequently/in consequence*, *підбиваючи підсумки* – *summing up/to conclude/in conclusion*.

Так виникає взаємопов'язана триада: автор – текст – читач [3, с. 5].

Consequently, the following interconnected triad appears the author – the text – the reader [4, с. 5].

Дискурсивна стратегія вираження «чужих» думок частіше трапляється в усному науковому дискурсі, аніж у письмовому. Особливо це твердження стосується дискурсивного ходу протиставлення, що передбачає протиставлення особових займенників *ми та вони*, оскільки автор/група авторів протиставляє свою позицію поглядам інших дослідників. Таким чином, автор демонструє відмінну від більшості дослідників точку зору стосовно досліджуваної проблеми.

Дискурсивний хід цитування набагато частіше трапляється у письмовому науковому дискурсі, оскільки передбачає введення в науковий текст фрагментів текстів інших авторів. Наявні два види цитування: пряме та непряме. Пряме цитування використовується для демонстрації розмежування позиції автора з іншою точкою зору.

Неабияку цікавість ці питання викликали в різні часи і серед іноземних дослідників – Пол Епплбі, Франк Гуднау, Лев Ландау [5, с. 1].

These issues aroused much interest at different times on foreign researchers as well – P. Appleby, F. Goodnow, L. Landau [6, с. 1].

Для реалізації непрямого цитування у письмовому науковому дискурсі наявні мовні стереотипні одиниці, як наприклад: *наскільки відомо – to smb. 's knowledge, на думку – to smb. 's opinion, відповідно до – according to smb., посилаючись на – following smb., з точки зору – in smb. 's view, згідно з – as smb. says, на думку – in smb. 's opinion.*

Згідно зі ст. 1 цього нормативно-правового акта, Інтернет – всесвітня інформаційна система загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами [3, с. 4].

In accordance with article 1 of regulatory legal act, the Internet – is the global information system of public access, that is logically connected by the global address space and is based on the Internet-protocol, defined by international standards [4, с. 4].

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, прагматичні цілі наукового дискурсу досягаються за допомогою дискурсивних стратегій, які своєю чергою складаються з різних дискурсивних ходів, що використовуються автором. Є низка дискурсивних стратегій, що стосуються висловлення власної позиції, урахування різних поглядів і вираження «чужих» поглядів. Дискурсивні стратегії реалізуються через дискурсивні ходи, маркерами яких виступають мовні стереотипні одиниці. Стратегія висловлення власної думки реалізується за допомогою дискурсивних

ходів нейтрального та емпатичного висловлення власної позиції, імплікації власної думки, висловлення аргументованої згоди. Стратегія урахування різних поглядів включає такі дискурсивні ходи, як висловлення часткової згоди, підтримка думки, «балансування» аргументів, наведення додаткової інформації і доведення. Стратегія вираження «чужих» поглядів реалізується за допомогою дискурсивних ходів прямого і непрямого цитування, вираження аргументованої незгоди.

Перспективою подальшого дослідження може бути ґрунтовне вивчення стереотипних одиниць наукового дискурсу на фразеологічному рівні, а саме загальнонаукових та вузькотермінологічних лексичних елементів, виражених фразеологізмами в аспекті перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шпенюк І. Є. Стереотипність науково-академічного дискурсу. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2013. URL: file:///C:/Users/HP/Downloads/linds_2013_2013_25.pdf
2. Шпенюк І. Є. Етикетні мовленнєві стереотипи американського науково-академічного дискурсу : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2016. 200 с.
3. Беззубова О. О. Текстові категорії німецькомовних смс-повідомлень 2016. 22 с. («З любов'язної згоди автора»).
4. Bezzubova O. O. Syntactic organization of German sms texts. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія «Філологія. Педагогіка». Київ. 2016. Вип. 8. С. 29–33.
5. Беззубов Д., Армаш Н., Панасюк Р. Інформаційні правовідносини в діяльності суб'єктів господарювання 2017. 8 с. («З любов'язної згоди автора»).
6. Bezzubov D., Armash N., Panasiuk R. Information legal relations in business entity activity. *Oxford Journal of Legal Studies*, Oxford University Press, No. 1. 2017. P. 12–19.
7. Беззубов Д. Фундаментальні основи економічної безпеки авіаційних підприємств у системі національної безпеки. 2017. 9 с. («З любов'язної згоди автора»).
8. Bezzubov D. Airline companies' economic safety fundamental principles within the system of national safety. *Proceedings of the National aviation university*. Kyiv. № 3. 2017. P. 127–134.

REFERENCES

1. Shpeniuk, I. Ye. (2013) Stereotypical character of scientific academic discourse [Stereotypnist naukovo-akademichnogo dyskursu]. *Lingvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy*

Retrieved from: file:///C:/Users/HP/Downloads/linds_2013_2013_25.pdf

2. Shpeniuk, I. Ye. (2016) Etiquette linguistic stereotypes of the American scientific academic discourse [Etyketni movlennievi stereotypy amerykanshokogo naukovo-akademichnogo dyskursu] : thesis for the degree of cand. of Philol. Scien.: 10.02.04. Kyiv. 200 p.
3. Bezzubova, O. O. (2016) Text categories of German SMS messages [Tekstovi kategorii nimetskomovnyh sms-povidomlen] 22 p. (“With the amiable consent of the author”).
4. Bezzubova, O. O. (2016) Syntactic organization of German sms texts. Journal of the National technical university of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”. Series: Philology. Pedagogy, Issue 8, pp. 29–33.
5. Bezzubov, D., Armash, N., Panasiuk, R. (2017) Information legal relations in business entity activity [Informatsiini pravovidnosyny v diialnosti subiektiv gospodareiuвання]. 8 p. (“With the amiable consent of the author”).
6. Bezzubov, D., Armash, N., Panasiuk, R. (2017) Information legal relations in business entity activity. *Oxford Journal of Legal Studies*, Oxford University Press, No. 1. P. 12–19.
7. Bezzubov, D. (2017) Airline companies’ economic safety fundamental principles within the system of national safety [Fundamentalni osnovy ekonomichnoii bezpeky aviatsiinyh pidpriemstv v systemi natsionalnoii bezpeky]. 9 p. (“With the amiable consent of the author”).
8. Bezzubov, D. (2017) Airline companies’ economic safety fundamental principles within the system of national safety. Proceedings of the National Aviation University. Kyiv. No. 3. P. 127–134.

ВІДТВОРЕННЯ МЕДИЧНИХ КОНЦЕПТІВ У НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Поворознюк Р. В.

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри ТПП з англійської мови
Навчально-науковий інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
бульвар Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-3418-6651
rocksol24@i.ua*

Ключові слова: *медичні
концепти, переклад,
трансжанр, стратегії
й тактики перекладу,
інтерференція, гібридність.*

Презентоване дослідження присвячене проблемі відтворення медичних концептів у науково-популярній літературі. Матеріалом дослідження виступає твір «Внутрішня історія. Кишечник – найцікавіший орган нашого тіла» Дж. Ендерс (у перекладі К. Меншикової), зосереджений на удосконаленні вузькоспеціальної медичної інформації для широкого загалу читачів без медичної освіти. Книга Дж. Ендерс є типовим трансжанром, тобто дискурсом, який здобуває нові функції саме в процесі перекладу (оригінальна версія написана німецькою, проте українськомовна має чіткі ознаки інтерференції англійського тексту). Основна увага була зосереджена на виявах інтра- та інтермовної гібридності, що супроводжують реалізацію інформативної функції науково-популярних дискурсів медичного спрямування в перекладі. Метою студії було доведення гіпотези про те, що відтворення медичних концептів вимагає набору прийомів (тактик), що межує, проте не збігається повною мірою з тим, що застосовують для ретрансляції значень медичних термінів і понять. Шляхом зіставного перекладацького аналізу зроблені узагальнені висновки щодо вимог, які висуваються до перекладеного медичного концепту, задля вирізнення його з-поміж термінів і понять. Вказано на існування дефінітивної омани, що впливає з термінологічної інтерференції англомовної лексеми *concept*, заважаючи формуванню коректного уявлення про природу й функції біомедичних концептів, які є продуктами медичної обізнаності реципієнтів і мають яскраве культурно-специфічне забарвлення, що й відрізняє концепт від терміна або поняття. Виходячи із наведеного визначення, вирізняємо дві групи перекладацьких стратегій, які можуть бути застосовані до ретрансляції медичних концептів у науково-популярному тексті. З концептуально-предметної точки зору концепт прикметний своєю етнокультурною специфікою, а отже, спрямовує перекладача у бік вибору між стратегіями одомашнення й очуження. З точки зору практичного застосування перекладацьких тактик (трансформацій) маємо справу з репродуктивною, адаптивною стратегіями або нерідкими випадками поєднання одразу двох.

RENDERING MEDICAL CONCEPTS IN THE POPULAR SCIENTIFIC NON-FICTION

Povoroznyuk R. V.

*Doctor Habilitatus in Translation Studies, Associate Professor,
Professor at the Department of Theory and Practice of Translation from English
Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Shevchenka Boulevard, 14 Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3418-6651
rocksol24@i.ua*

Key words: *medical concepts, translation, transgenre, strategies and tactics of translation, interference, hybridity.*

The presented study deals with rendering medical concepts in the popular scientific non-fiction. The study is based on “Gut: The Inside Story of Our Body’s Most Underrated Organ” by Giulia Enders (translated in Ukrainian by K. Menshykova), which is aimed towards raising accessibility of the highly-specialized medical information for the wide range of readers with no medical education. The book by G. Enders is a typical transgenre, i. e. a discourse obtaining new functions via translation (the original is written in German, while the Ukrainian version has visible traces of the English interference). The attention is focused on intra- and interlinguistic hybridity attending the fulfilment of informative function of the popular scientific medical discourses in translation. The study is aimed at proving the research hypothesis on whether the rendering of medical concepts requires a range of procedures (tactics) bordering on, though not fully overlapping with, those used for retranslating the sense of medical terms and notions. The contrastive translation analysis results in a set of generalized conclusions on the requirements made towards distinguishing the rendered medical concepts from terms and notions. There is a specified definitive fallacy produced by the terminological interference of the English language-derived “concept”, which precludes correct understanding of biomedical concepts’ nature and functions, i. e. provenance from the target health literacy and a vivid culture-specific coloring, and differs them from terms and notions. Based on the above-mentioned definition, there are two groups of translation strategies, which may be applied to reproducing medical concepts in the popular scientific non-fiction. The conceptual-referential approach implies focusing on the concept’s ethnospecific features, i. e. directing the translator towards foreignization/domestication strategies. The practical approach implies focusing on the use of translation tactics (transformations), i. e. directing the translator towards reproductive, adaptive strategies, or frequent combinations of such.

Постановка проблеми. Термін «концепт», попри його широке вживання у сучасній лінгвістиці, не має загальноприйнятого визначення й інтерпретується по-різному залежно від наукової школи та особистих уподобань дослідника. Останнім часом перекладу концептів приділяється велика увага, що й не випадково.

Концепт – це одна з пізнавальних форм, що відображає в узагальненому вигляді явища дійсності й зв’язки між ними. Саме тому відтворення медичних концептів у перекладі є нелегким завданням для перекладача, оскільки відображення медичних концептів у науково-популярній літературі вимагає не тільки тонкого відчуття

слова, а й всебічного вивчення концепту. Значимо, що реципієнт, сприймаючи іншомовний текст, схильний інтерпретувати його в образах і поняттях, властивих його культурі. Таким чином, питання перекладу концепту як елемента цілісної концептуальної системи є важливим для ефективної міжкультурної комунікації. **Актуальність дослідження** зумовлена національно-культурними особливостями медичних концептів, що є елементами картини світу науково-популярних творів медичної тематики. Картина світу – це одне із фундаментальних понять сучасної лінгвістики. Подальше вивчення її вимагає поглибленого аналізу окремих фрагментів, зокрема медичних кон-

цептів, як професійних, так і науково-популярних, виходячи із фонових знань та медичної обізнаності реципієнтів.

Мета нашої праці – встановити засоби відтворення медичних концептів у науково-популярній літературі (на матеріалі книги «Внутрішня історія» Дж. Ендерс) та проаналізувати особливості вербалізації медичних концептів в оригінальному та перекладному тексті.

Завдання дослідження:

1. Описати медичний концепт як об'єкт перекладу та виявити особливості використання наукових концептів у оригінальній і перекладній науково-популярній медичній літературі.

2. Проаналізувати прагматику відтворення медичних концептів, виходячи з обсягу спеціальних знань (медичної обізнаності) перекладача та масового читача.

3. Визначити лексико-семантичні властивості медичних концептів, що становлять жанрову специфіку оригіналу й перекладу науково-популярного тексту.

Предмет та об'єкт дослідження. Задля цілей перекладацького аналізу ми вдаємося до такого розмежування медичних концептів, термінів та понять. *Медичні концепти* ми визначаємо як репрезентації дійсності (уявлень, образів, знань, асоціацій і переживань) і ментальні утворення, які містять біомедичну інформацію, що в концентрованому вигляді зберігається у свідомості учасників медичної комунікації або читачів науково-популярних текстів медичного спрямування. Силою різного ступеня розвиненості медичної обізнаності реципієнтів концепти можуть бути як смними, так і більш вузькими, експліцитними й імпліцитними, але вони завжди мають яскраве культурно-специфічне забарвлення, що й відрізняє концепт від терміна або поняття.

Також до концептів відносимо комплекс наукових знань, переконань, наївних вірувань, стереотипів тощо стосовно природи і сутності категорій, які описують фізичний стан і психосоматичні процеси. Відзначена багатоплановість та розмитість концепту одночасно ускладнює завдання перекладача, проте робить переклад більш адаптивним, менш прив'язаним до оригіналу. Унаслідок же недостатньої обізнаності перекладача з тим чи іншим медичним концептом або хибного його ототожнення з іншим концептом цільової культури виникають помилки занадто буквального (недотрансформованого) або вільного (перетрансформованого) відтворення джерельного тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. В англомовній термінологічній парадигмі лексему *concept* використовують на позначення того, що у вітчизняній лінгвістиці іменують «поняттям» і «концептом», не проводячи розмежування.

Натомість різниця між «концептом» і «поняттям» полягає в тому, що концепт містить узагальнене уявлення про певний фрагмент дійсності, а також завжди включає емотивний компонент, що властиво нашому об'єкту дослідження.

Проводячи демаркаційну лінію між «терміном» і «поняттям», ми послуговуємося концепцією М. Бейкер [9]. У перекладознавчих категоріях «*медичний термін*» – це однозначне лінгво-семантичне утворення з вузьким об'ємом семантичних компонентів і специфічним змістом, що сприяє його легкій впізнаваності й інтерпретації експертами, що належать до однієї галузі знань. Термін не має культурного забарвлення й не припускає розмитості у відтворенні саме внаслідок відсутності дескрипторів, що асоціюються з *медичними поняттями*.

Медичне поняття відрізняється від терміна наявністю уточнюючого дескриптора, або дефінітивного компонента, який диференціює такий об'єкт з-поміж інших. М. Бейкер пише про це так: «Припустімо, що «сніг» або «кров» позначають природно-наукове поняття, відмінні ознаки якого містяться в пам'яті. Для того щоб упевнитися, чи всі ознаки поняття відповідають об'єкту, ми не станемо судити про це з першого погляду; навпаки, об'єкт тут підлягає дослідженню з боку своїх різноманітних властивостей, і лише на підставі умовиводів об'єкт підводиться під поняття, тобто йому приписується весь комплекс властивостей» [9, с. 145].

Застосовуючи ці теоретичні роздуми до нашого дослідження, можемо стверджувати, що з перекладознавчої точки зору термін є елементарною одиницею відтворення з одним незмінним значенням, відображеним у словнику. Щойно запозичений термін є неологізмом, утвореним шляхом транскрипції або транслітерації. Його проникнення в цільову мову забезпечує перекладач своїм влучним або хибним застосуванням еквівалента.

Відтворення медичного поняття пов'язане з перекладом дескриптора, або дефінітивного компонента, тоді як опірною одиницею (ядро поняття) залишається однозначним терміном. Дескриптор, або дефінітивний компонент, нерідко вимагає застосування функціонального або варіативного відповідника, оскільки підбираючи його, перекладач послуговується контекстом. Саме варіативна частина служить меті диференціації понять, що застосовуються в різних (вузькоспеціальних) галузях медицини, у нашому об'єкті аналізу це гастроентерологія.

Підсумовуючи, для відтворення термінів перекладач використовує прямі (словникові) відповідники або прийоми транскодування (транскрипцію або транслітерацію), якщо термін є неологізмом. Термін є мінімально значущою, елементарною

одиноцею перекладу медичного наукового або науково-популярного тексту й не піддається варіативності, яка є наслідком різного ступеня обізнаності реципієнтів. Медичне поняття у своїй основі містить ядро (термін), яке відтворюється прямим відповідником, та дескриптор, або дефінітивний компонент, який ретранслюється за допомогою функціонального або контекстуального еквівалента. Нарешті, концепт є найбільш ємною одиницею відтворення, його обсяг може розширюватися до розмірів словосполучення, речення або комплексу речень (абзаца). Концепт передбачає найбільший вияв перекладацької творчості, оскільки його культурно-специфічна природа, одночасно багатопланова й розмита, не вкладається в рамки послівного відтворення. Влучне або хибне відтворення медичних концептів є віддзеркаленням перекладацької стратегії, тоді як переклад термінів та понять – застосуванням тактик перекладу.

Медичні концепти, оприявлені термінами, позначають загальні поняття. Саме це є глибиною ознакою термінів, яка дозволяє відокремити їх від інших одиниць мови. Оскільки існує кілька типів загальних понять, можуть бути виявлені і різні типи термінів.

Є досить велика кількість класифікацій медичних концептів. Підставою цих класифікацій служать різні окремі ознаки концептів – змістові, формальні, функціональні, внутрішньо- і поза-мовні. Всі ці класифікації можуть бути пов'язані з тими науками і галузями знань, в яких вони використовуються [10, с. 22].

Н. С. Сухачова розподіляє концепти за галузями знань або діяльності, інакше кажучи, за спеціальними сферами. У сфері медичної науки виявляється група наукових термінів. Вона розпадається на стільки класів, скільки є галузей на певному етапі розвитку медицини. Отже, в ній виділяються терміни з галузі терапії, гастроентерології, неврології, стоматології тощо [7, с. 74–83].

Настільки багатогранне явище, як науковий концепт, входить у найрізноманітніші класифікації, які засновані на принципах їх походження, семантичних ознаках, формі, структурних особливостях, ступені вживаності, типах і ступені абстракції понять, врахування предметної належності понять тощо.

Є три групи вимог до наукового концепту: вимоги до змісту, форми та прагматичних властивостей. Слід зазначити, що в такому випадку вимоги являють сукупність характеристик, які повинен мати концепт. Перша група (вимоги до змісту) включає такі аспекти: узгодженість семантики (відповідність значення концепту як лексичної одиниці та його значення в концептуально-предметній парадигмі певної медичної галузі) та повнозначність (кількість знаків, достатню для

ідентифікації позначеного ним поняття). Якщо концепт межує з терміном (проте не перекривається ним), до вищевказаного переліку додаються однозначність та (позірна) відсутність синонімів [6, с. 17]. Остання вимога нерідко порушується за рахунок варіативності та інтерлінгвальної та інтергалузевої омонімії, що й призводить до неможливості повного перетину функціональних полів «концепту» й «терміна» в перекладі.

До другої групи (вимоги до форми) належать: стислість, дериваційний потенціал концепту (здатність утворювати нові слова), відповідність нормам цільової мови, вимога інваріантності (концепти беруть на себе роль інваріанта в перекладі наукових та науково-популярних текстів медичного спрямування) та семантична прозорість (відображення у структурі такого концепту зв'язку з оригінальним поняттям, яке він називає іншими словами).

До вимог третьої групи (прагматичних) належать: сучасність (витіснення застарілих концептів), інтернаціональність, адаптивність (або акцептивність, тобто прийняття цього терміна фахівцями), евфонія та езотеричність (навмисне прагнення до втаємничення медичної комунікації шляхом створення концептів, що звучать «чужинно», вирізняються написанням (латиною) або архаїчною питомою формою («пухир» або «піхур» як відповідник *vesicule (urtica)*, «міхур» як відповідник *bladder*).

Під час перекладу медичних концептів з англійської на українську ми врахували такі об'єктивно наявні труднощі, як невідповідність структурно-системної будови мов, можлива багатозначність концептів та неоднорідність сучасних спеціальних термінологічних систем, а також труднощі, пов'язані з розробленою системою скорочень та схильністю до вживання скорочених термінів.

Для передачі медичного концепту можна використовувати два типи операцій перекладу. По-перше, використання міжмовних відповістей (еквівалентів). По-друге, за відсутності еквівалента перекладач може піти шляхом створення нового терміна, використовуючи такі прийоми перекладу, як транслітерація або транскрипція, описовий переклад, калькування.

На матеріалі дослідженої книги «Внутрішня історія» Дж. Ендерс ми можемо запропонувати такий приклад словотвірної кальки:

*This tube is our nervous system with the **spinal cord**, including the **brain**, at the top and myriad nerves branching out into every part of our body* [2, с. 18].

Це наша нервова система в спинному мозку, який сполучається з головним мозком та нервами по всьому тілу [11, с. 10].

У перекладеному реченні спостерігаємо концептуально-предметну опозицію («спинний мозок» – «головний мозок»), що відсутня в оригінальному реченні, і є свідомим виявом перекладацької творчості (decision-making). Унаслідок свідомого втручання перекладача в науково-популярний текст можуть виникати як влучні, так і хибні відповідники. Ератологічний аналіз останніх дозволяє простежити їхній прямий зв'язок зі ступенем медичної обізнаності виконавця перекладу.

When swollen and infected, especially in children, this is what we know as adenoids [2, с. 34].

Коли вони збільшуються біля ділянки носа та вух, ми називаємо їх «поліпами» [11, с. 20].

Ми можемо стверджувати, що перекладач припустився помилки, використавши еквівалент «поліпи» на позначення концепта “adenoids”, оскільки «аденоїди (грец. *ἀδήν*. *ἀδήν* – залоза і *εἶδος* – вигляд) – патологічна гіпертрофія глоткового (носоглоткового) мигдалика, який міститься на задньоверхній стінці носоглотки» [10, с. 154], а «поліпи – аномальний ріст тканини на внутрішній поверхні порожнистого органа» [10, с. 160].

Тому ми пропонуємо більш коректний варіант перекладу:

When swollen and infected, especially in children, this is what we know as adenoids [2, с. 34].

Коли вони збільшуються внаслідок інфекції, особливо в дітей, ми називаємо їх «аденоїдами».

Для перекладу науково-популярних текстів та відтворення медичних концептів, що їх наповнюють, потрібна особлива стратегія, не просто застосування трансформацій, а швидше ретрансляція змісту, тобто свідомо зміна спрямування тексту. Перекладачі у таких випадках надають перевагу непрямій відповідності медичних термінів, що сигналізує про те, що переклад зорієнтований на прийнятність, а не на адекватність (Г. Турі) [12].

Гібридизація тексту може відбуватись як у процесі створення оригіналу, так і в процесі перекладу. Деякі дослідники [3, с. 56] розглядають будь-який переклад як гібридний текст, оскільки перекладач є посередником між двома мовами та культурами. Такий підхід висуває певні вимоги до гібридного тексту. Якщо ми беремо до уваги культурну (національну) гібридність, то вона повинна зберегти свою суть, заразом дозволивши читачеві розмежувати гібридність, яку заклав автор, та гібридність самого перекладу. Професійна (фахова) ж гібридність дає перекладачеві ширше поле для діяльності, оскільки залежно від реципієнтів термінологію, притаманну певній професії, можна як пояснювати в деталях, тобто орієнтуватися на ширшу аудиторію, так і просто ретранслювати у перекладі й не змінювати фокус-групу автора [4; 5].

Рівень гібридності текстів залежить від перекладацьких рішень, наскільки перекладач хоче зберегти іноземні елементи у цільовому тексті. Таким чином формується стратегія, до якої він схиляється, – репродуктивна чи адаптивна [1], одомашнювальна чи очужувальна.

It has long threads of proteins it uses as flagella to whizz around [2, с. 195].

Вони мають довгі протеїнові нитки, що крутяться, наче пропелери [11, с. 134].

Порівняння породжується фразовим дієсловом “to whizz around”, тоді як об’єкт порівняння в українському тексті невідтворений, оскільки “flagella” – це жгутик або батіг, а не пропелер.

Висновки. У випадку перекладу прецедентного або концептуально-значущого тексту для вужчої аудиторії спеціалістів доцільно використовувати репродуктивний метод перекладу медичних концептів, оскільки для таких реципієнтів поняттєвий складник тексту становитиме професійну значущість. Сміслова навантаженість тексту у такій ситуації сприймається не як культурно зумовлена інформація, а як технологія. Якщо ж текст орієнтовано на ширше коло реципієнтів (неспеціалістів), варто використовувати адаптивний метод. Що ж до методів одомашнення/очуження, то їх краще розглядати крізь призму культури. Очуження зберігає оригінальний культурний контекст – у концептах, що включають терміни, імена, топоніми тощо.

Перспективи подальших розробок. Через обмеженість вибірки одним твором Дж. Ендерс ми не можемо екстраполювати свої висновки повною мірою на всі науково-популярні тексти медичного спрямування. Доцільно було б провести корпусні дослідження паралельних текстів (оригінальною й цільовою мовами), що залучать доробок К. Меншикової та інших перекладачів, які працюють у відповідній або дотичних царинах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демецька В. В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми : монографія. Херсон : ТИТАН, 2006. 343 с.
2. Ендерс Д. Внутрішня історія. Кишечник – найцікавіший орган нашого тіла. Харків : «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 288 с.
3. Навчати вчитися перекладу : монографія / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. С. О. Швачко. Сум. держ. ун-т. Суми : Сум. держ. ун-т, 2015. 214 с.
4. Поворознюк Р. В. Медичний переклад: теорія та практика : монографія. У 2 т. Київ : Видавець Заславський О. Ю., 2019. Т. 1: *Теоретико-методологічні засади діяльності медичного перекладача*. 2019. 367 с.

5. Поворознюк Р. В. Медичний переклад: теорія та практика : монографія. У 2 т. Київ : Видавець Заславський О. Ю., 2019. Т. 2: *Стратегії й тактики письмового та усного перекладу медичних текстів*. 2019. 463 с.
6. Поворознюк Р. В. Переклад медичних текстів: теорія та практика : монографія. Київ : Видавець Заславський О. Ю., 2017. 223 с.
7. Сухачова Н. С. Науковий концепт як складник концептуальної картини світу. *Мова і міжкультурна комунікація*. 2017. Вип. 1. С. 74–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/movmk_2017_1_10
8. Чрділелі Т. В. Роль аналізу концепту у перекладацькому процесі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2019. Т. 30 (69). № 1. Ч. 1. С. 162–167.
9. Baker M. *Translation and Conflict: A narrative account*. Routledge, 2018. 225 p.
10. Basics of medical terminology : підручник / Sodomora Pavlo et al. Vinnytsia : Nova Knyha, 2020. 261 p.
11. Enders G. *Gut: The Inside Story of Our Body's Most Underrated Organ*. Greystone Books, 2018. 304 p.
12. English literary genres: grammar and interpretation aspects : навчальний посібник для студентів-філологів вищих закладів освіти / Demetska V. V., Glavatska U. L. Херсон : ХДУ, 2013. 392 с.
13. Montalt V., González Davies M. *Medical Translation Step by Step: Learning by Drafting (Translation Practices Explained)*. Routledge, 2014. 300 p.
3. Shvachko, S. O. (Ed.) (2015) *To teach translation learning* [Navchaty vchytysya perekladu] : monograph. Sumy : Sumy State University.
4. Povoroznyuk, R. V. (2019) *Medical translation: theory and practice* [Medychnyy pereklad: teoriya ta praktyka] (Vol. 1) : monograph. Kyiv : Editor Zaslavskyy O. Yu.
5. Povoroznyuk, R. V. (2019) *Medical translation: theory and practice* [Medychnyy pereklad: teoriya ta praktyka] (Vol. 2) : monograph. Kyiv : Editor Zaslavskyy O. Yu.
6. Povoroznyuk, R. V. (2017) *Translation of medical texts: theory and practice* [Pereklad medychnykh tekstiv: teoriya ta praktyka]: monograph. Kyiv : Editor Zaslavskyy O. Yu.
7. Sukhachova, N. S. (2017) Scientific concept as a component of conceptual world picture [Naukovyy kontsept yak skladnyk kontseptual'noyi kartyny svitu]. *Language and intercultural communication*, 1, 74–83 p. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/movmk_2017_1_10
8. Chrdileli, T. V. (2019) The role of concept analysis in translation process [Rol' analizu kontseptsiiyi u perekladats'komu protsesi]. "Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University". Series: "Linguistics. Social communications", Vol. 30 (69), No. 1, P. 1, 162-167.
9. Baker, M. (2018) *Translation and Conflict: A narrative account*. Routledge.
10. Sodomora, P. et al. (2020) *Basics of medical terminology* : textbook. Vinnytsia : Nova Knyha.
11. Enders, G. (2018) *Gut: The Inside Story of Our Body's Most Underrated Organ*. Greystone Books.
12. Demetska, V. V., Glavatska, U. L. (2013) *English literary genres: grammar and interpretation aspects* : manual for the HEI students. Kherson : Kherson State University.
13. Montalt, V., González Davies, M. (2014) *Medical Translation Step by Step: Learning by Drafting (Translation Practices Explained)*. Routledge.

REFERENCES

1. Demetska, V. V. (2006) *Theory of adaptation: cross-cultural and translation problems* [Teoriya adaptatsiyi: kros-kul'turni ta perekladoznavchi problemy] : monograph. Kherson : TYTAN.
2. Enders, D. (2018) *Internal story. The Gut: the most interesting organ of our body* [Vnutrishnya istoriya. Kyshechnyk – naytsikavishyy orhan

HISTORICAL, SOCIAL, AND CULTURAL CRITERIA FOR COMPARATIVE DESCRIPTION OF YOUTH VOCABULARY (ON THE EXAMPLE OF GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES)

Pozdniakov O. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Country Studies,
Faculty of Tourism*

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7525-7108

dietrich_910@ukr.net

Key words: *youth vocabulary, language subcode, vocabulary subsystem, national language, standard language, socio-age group, peer group, subculture.*

The article is devoted to the comparative description of youth vocabulary on the example of German and Ukrainian languages. At the first stage of the study, the key features of youth vocabulary have been singled out. It has been established that this linguistic phenomenon is a specific lexical subsystem of the national language, which is most actively used by socio-age group “youth”. Compared to standard language, it is characterized by informality, emotional connotation, and expressiveness. A high degree of sensitivity to external influences is typical for young people. That affects the choice of the means of communication. Nominative processes in the given language subcode are determined by the search for new words and collocations that indicate the social status and social roles of their users, as well as intra-group relations and hierarchy. At the second stage of the study, criteria for comparative description of German and Ukrainian youth vocabulary have been developed: interrelationship with other vocabulary subsystems, the use of specific vocabulary as a means of self-identification, amount of lexical-semantic groups, regional heterogeneity, intra-group heterogeneity, conspiracy function, features of borrowing from foreign languages, emotional connotation, the share of rude words, dependence on the mass-media impact. As a result, common and distinctive features of the given language subcodes have been found out. Both German and in Ukrainian vocabulary subsystems verbalize young people’s worldview and feelings, reflecting their try to demonstrate protest, self-identification, intra-group heterogeneity. The most important lexical-semantic groups contain a wide choice of synonyms for satisfying the above-mentioned needs. Historical, social, and cultural factors determine some differences between two studied language subcodes, mainly in the regional heterogeneity and the share of rude words. At the same time, both studied vocabulary subsystems are constantly enriched by words and collocations taken from popular mass-media sources. The growing role of American subcultures has been pointed out as well.

ІСТОРИЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА КУЛЬТУРНІ КРИТЕРІЇ ДЛЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ ЛЕКСИКИ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Поздняков О. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і країнознавства факультету туризму
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна
orcid.org/0000-0001-7525-7108
dietrich_910@ukr.net*

Ключові слова: *молодіжна лексика, мовний субкод, лексична підсистема, національна мова, літературна мова, соціально-вікова група, група однолітків, субкультура.*

Стаття присвячена порівняльному опису молодіжної лексики на прикладі німецької та української мов. На першому етапі дослідження виокремлено ключові особливості молодіжної лексики. Встановлено, що це мовне явище є специфічною лексичною підсистемою національної мови, що найактивніше використовується соціально-віковою групою «молодь». Порівняно з літературною мовою їй властиві неформальність, емоційне забарвлення, експресивність. Молодим людям притаманна висока чутливість до зовнішніх впливів, що визначає вибір засобів спілкування. Номінативні процеси в такому мовному субкоді детерміновані пошуком нових слів і виразів, які вказують на соціальний статус і соціальні ролі їхніх користувачів, а також внутрішньогрупові відносини та ієрархію. На другому етапі дослідження розроблено критерії для порівняльної характеристики німецької та української молодіжної лексики: взаємозв'язок з іншими лексичними підсистемами, використання специфічного вокабуляру як засобу самоідентифікації, кількість лексико-семантичних груп, регіональна неоднорідність, внутрішньогрупова неоднорідність, конспіративна функція, особливості процесу запозичення з іноземних мов, емоційна конотація, частка грубих слів, залежність від впливу засобів масової інформації. Як результат, виявлено спільні та відмінні риси зазначених мовних субкодів. Як у німецькій, так і в українській мовах вони служать для вербалізації світогляду та почуттів молоді, відображають спробу продемонструвати протест, самоідентифікацію, внутрішньогрупову гетерогенність. Найважливіші лексико-семантичні групи містять широкий вибір синонімів для задоволення вищезазначених потреб. Історичні, соціальні та культурні чинники визначають деякі відмінності між двома досліджуваними мовними субкодами, головним чином у регіональній неоднорідності та частці грубих слів. При цьому обидві досліджувані лексичні підсистеми постійно збагачуються словами та виразами, запозиченими із популярних медіаджерел. Також відзначається зростання ролі американських субкультур.

Formulation of the problem. At the current stage of historical, social and cultural development of our society, youth vocabulary has become an important part of people's everyday communication. This language subcode is widely used by representatives of different social and age groups in various communicative situations. Words and collocations created by young generation are considered a productive source of enrichment and development of standard vocabulary. These lexical units are characterized by emotional connotation, which determines their communicative

effectiveness. Through the active use in the mass-media, a significant share of youth vocabulary has become a part of written and spoken variants of national language.

At the same time, there is no unified definition of this language phenomenon in modern linguistics. In our opinion, it can be explained by a number of reasons, such as: lack of unified criteria for its description; high degree of dependence on social processes, which are regarded as main determinants of its formation and use; the influence of historical

development of the respective national language. These factors create prerequisites for comparative analysis of young people's vocabulary subsystems in different national languages by means of identifying their common and distinctive features.

Analysis of recent research and publications.

It can be stated that there is considerable interest of Ukrainian and foreign scientists to the issues of origin, formation, and functioning of German and Ukrainian youth vocabulary subsystems. The works by germanists deal with a wide range of issues related to determining the place of the given language phenomenon in the system of German language (H. Henne, P. Schlobinski), its structure and functions (J. Androutsopoulos, S. Augenstein, E. Neuland), social and regional features (J. Beneke, H. Ehmann), interrelation with other language subcodes (J. Androutsopoulos), peculiarities of functioning in mass-media (M. Nowotnick, M. Chun), as well as lexicographical registration (M. Heinemann, M. Horx, H. Ehmann). The results of the study of Ukrainian youth vocabulary are represented by a much smaller number of works highlighting overall features of this language subcode (Yu. Mosenkis, O. Kondratiuk), its group and urban specifics (N. Shovgun, S. Martos), role as a tool for reflecting the language world-image (P. Hrabovyi), connection with the vocabulary of colloquial Ukrainian (N. Dziubyszyna-Melnyk). There is also practice of compiling specialized dictionaries (L. Stavyt'ska, S. Pyrkalo).

Scientific novelty of the article. The review of scientific papers has shown that there are works devoted to comparative study of German youth vocabulary. First of all, the publications by L. Freimane [11] and J. Zhu [18] should be mentioned. They represent description of German youth vocabulary in comparison with the same subcodes in Latvian and Chinese languages. Meanwhile, we have not found similar complex works, which contain comparative analysis of Ukrainian youth vocabulary.

The aim of the article is to find out the peculiarities of German and Ukrainian young people's language subcodes through their comparative analysis. Another purpose of the study is to establish the specifics of the influence of historical, social, and cultural factors on the origin and evolution of these lexical subsystems.

The objectives of the article include: to identify key features of youth vocabulary; to develop the criteria for its comparative analysis on the example of German and Ukrainian languages; to single out common and distinctive characteristics of the studied vocabulary subsystems taking into consideration their extralingual conditionality.

The object of research are lexical units of German and Ukrainian youth vocabulary, and **its subject** includes the peculiarities of historical, social,

and cultural determinants of the origin and use of the studied language subcodes.

To achieve the objectives of the article, a number of general scientific and linguistic **methods** have been applied: descriptive method, comparative method, method of analysis and synthesis, method of word formation analysis.

The material of research are words and collocations that represent a sample from specialized dictionaries of German and Ukrainian youth vocabulary [2; 5; 7; 8; 13; 15].

Results and discussion. At the first stage of the study, we have singled out the key features of youth vocabulary in general. For this purpose, we have analyzed a number of works by Ukrainian and foreign researchers (such as O. Selivanova, S. Y. Yermolenko, D. Dumas, R. Spears, O. Akhmanova and others). It has been established that the given linguistic phenomenon is a specific lexical subsystem of the national language, which is most actively used by socio-age group "youth". Compared to standard language, it is characterized by informality, emotional connotation, and expressiveness. As a rule, these words and collocations are secondary synonyms of the vocabulary of standard language. Their meaning often includes an evaluative component of the surrounding reality.

The need for self-identification, protest, creativity in verbalization of thoughts and feelings are the main factors that cause the origin and formation of youth vocabulary [10, p. 12–14]. Nominative processes are determined by the search for new words and collocations that indicate the social status and social roles of their users, as well as intra-group relations and hierarchy. Representatives of the above-mentioned socio-age group are characterized by a high degree of sensitivity to external influences [16, p. 37]. Young people often try to compensate that by using rude words or lexical units with pejorative components. The awareness of peer-group affiliation and subordination to its system of values also play an important role in choosing the means of communication [1, p. 5].

Both age and social factors determine the range of active users of the studied language subcode. At this stage, the person is between childhood and adulthood [14, p. 312]. It is important not only to achieve a certain stage of physiological development, but also to have a certain worldview. Hence, the period of active use of youth vocabulary is purely individual.

At the second stage of the study, criteria for comparative description of German and Ukrainian youth vocabulary have been developed. Using these criteria, we take into consideration historical, social, and cultural determinants of semantic and stylistic features of the analyzed language subcodes.

Interrelationship with other vocabulary subsystems. Both German and Ukrainian youth vocabulary subsystems are components of the

respective national languages. According to H. Henne, young people's words and collocations represent a secondary language subsystem. Therefore, its use is possible only with the simultaneous use of grammar and vocabulary of standard language [12, p. 5]. That is why, the given communication is usually carried out through compliance with morphological and syntactic rules in German and Ukrainian (*Mann, endlich funzt das Teil!*; *Не найжджай на мене!*). This determines the close interrelation of the studied language subcode with the vocabulary of colloquial language. Young people's words and collocations are actively used by speakers of different professions, age, cultures, and social status to satisfy a wide range of routine communication needs. Thus, the common feature of both German and Ukrainian youth lexical subsystems is their informality (*Schwanzmütze* – “Kondom”; *грязло* – «обличчя»).

The use of specific vocabulary as a means of self-identification. According to J. Zinnecker, peer-group is a kind of social environment that protects its members from hostile external influences. At the same time, it is considered to be favourable for self-affirmation and achieving desirable intra-group status [19, p. 39]. Young people often express themselves through the creation of various subcultures and specific vocabulary. Such words and collocations have a typically informal stylistic marking, which ensures the expressiveness of communication [4, p. 54] (*Schmutzwurst* – “perverse Person”; *телевізор* – «скляний пивбар»).

Amount of lexical-semantic groups. The use of youth vocabulary is determined by common interests of its creators. Therefore, the amount of lexical-semantic groups of the studied language subcodes is rather limited by a range of social spheres suitable for their use. Most words and collocations of German and Ukrainian youth vocabulary subsystems denote people (divided in members and non-members of a certain peer-group or subculture), assessments, feelings, communication, different kinds of leisure activities (for example, music styles or sports) and illegal things (drugs, alcohol, sexual relations etc.). Each of these groups includes a lot of synonyms (*schloten, nebeln, rußen, knörzen* – “rauchen”; *бухнуть, вмазати, дриньнути, забанячити* – «випити алкогольній напій»).

Regional heterogeneity. It is well known that there are a large number of territorial dialects in German language, which have been formed as a result of historical processes. Their lexical units are frequently preferred by German-speaking youth because of unusual morphological structure and spelling. These words and collocations give a regional connotation to the vocabulary of certain groups of young people. A more detailed description of regional differences in German youth vocabulary is provided in the work

by H. Ehmann [9] (*ribbeln (norddt.)* – “jemanden auf den Arm nehmen”; *rumzicken (ostdt.)* – “Probleme machen”). Ukrainian youth vocabulary, for its part, is considered a component of urban subculture, first of all, of the inhabitants of large cities [3, p. 240]. However, due to the general availability of the latest information technologies and universal access to modern media sources, the above-mentioned language subcode tends to spread among rural youth. These representatives of the studied socio-age group are rather users than creators of specific words and collocations (*трон* – «унітаз»; *нульовий* – «абсолютно новий»).

Intra-group heterogeneity. The socio-age group “youth” in general can be regarded as a sum of a vast number of peer-groups. Each of these groups has its own vocabulary subsystem to express the worldview and values of its members and followers. On the other hand, all of them are influenced by global subcultures spread through popular mass-media. Therefore, both compared language subcodes are characterized by intra-group heterogeneity, on one hand, and existence of an overregional and overcultural lexical subsystem, on the other. This vocabulary reflects the language of a certain generation and is inherently a dynamic, fast-changing lexical system [6, p. 56] (*Rollkabine* – “Schulbus”; *зуса* – «зпови»).

Conspiracy function. Conspiracy is one of the important functions of youth vocabulary. In the intra-group communication, young people use specific vocabulary to hide their deviant activities from non-members, first of all, from adults (parents or teachers). Both German and Ukrainian youth language subcodes include a lot of words which denote different sorts of drugs, drug dealers, drug-taking. They are used as a kind of “parole” to show the belonging to a certain peer-group or subculture. However, there are differences in the studied vocabulary subsystems. German-speaking youth prefers lexical units formed through word-building accompanied by metaphorization processes, while in Ukrainian youth vocabulary such words are mainly formed by means of semantic changes without transforming morphological structure (*volldröhnen* – “Drogen nehmen”; *колеса* – «таблетки, що містять наркотики»).

Features of borrowing from foreign languages. As mentioned above, most units of German and Ukrainian youth vocabulary are secondary synonyms of the vocabulary of standard language. Therefore, they reflect historical features of the development of certain national languages, in particular, the peculiarities of borrowing processes. German-speaking youth is more likely to use loanwords from American English [17]. It can be easily explained by the origin of popular subcultural styles. A significant part of the given vocabulary is preferred to emphasize subcultural affiliation (*shred* – “skaten”; *räven* – “tanzen”). Ukrainian youth vocabulary is rich

in lexical units taken from Russian. The reason for it is that Russian is the native language of many young people in Ukraine, especially in large cities – centers of subcultural activity (*непруха* – «невдача»). However, there has also been a trend to enrich the vocabulary of Ukrainian youth with anglo-americanisms, first of all, in the field of music and computer technology. Nowadays, this trend has spread to other spheres of young people's life. Such words and collocations are widely used in different communication situations (*сейшенити* – «весело гуляти»).

Emotional connotation. Young speakers frequently use expressively marked words and collocations in the search for subjective assessment of people and things. Metaphorization plays an important role in the process of verbalizing the inner world of youth and realizing the need for emotional communication. A wide range of lexical units to denote positive and negative emotions, impressions, assessments is typical for both compared language subcodes (*Trüffel, Melone, Tomate, Kürbis* – “Корф”; *крокодил, протигаз, чума* – «негарна дівчина»).

The share of rude words. The young people's protest against the existing rules of the world of adults is sometimes realized through the use of obscene vocabulary. The creativity of German-speaking youth here is represented by the formation of metaphorical derivatives and compounds with pejorative components (*Fressbrett* – “Zunge”; *blickficken* – “dumm anschauen”). According to L. Stavytska, a significant part of Ukrainian youth vocabulary is borrowed from the language subcode of criminals [6, p. 56]. At the level of youth communication, these lexical units are semantically modified retaining some components of their original meanings (*лафа* – «безтурботне життя»; *заникати* – «заховати у потаємне місце»).

Dependence on the mass-media impact. Modern mass-media is an important tool for spreading youth vocabulary at the level of overregional and overcultural communication. Frequent use of a word in popular types of media sources with a broad target audience contributes to its further evolution in the process of becoming a component of colloquial and standard language variants. On the other hand, both German and Ukrainian vocabulary subsystems are actively enriched by words and collocations taken from favourite movie characters, actors, musicians etc. (*Topschuss* – “Person, die sehr gut aussieht”; *реальний* – «гарний, якісний»).

Conclusions and further prospects of research.

The results of the comparative analysis have proved that youth vocabulary is a historically, socially, and culturally determined language subcode. Both in German and in Ukrainian, it is used for verbalizing concepts which are of the most importance for young members of the society. These lexical units reflect the

system of values and feelings of the representatives of the given socio-age group, as well as their need for protest, self-identification, and intra-group heterogeneity. The formation of youth vocabulary in general is the result of significant media influence. In this regard, both studied lexical subsystems are characterized by emotional connotation. Further common features of German and Ukrainian youth vocabulary are limited amount of lexical-semantic groups, on one hand, and wide set of synonyms, on the other.

At the same time, a number of their distinctive features have been singled out. Trends of development of a certain national language determine peculiarities of their subsystems in terms of borrowing processes. This is illustrated by the dominance of American English loanwords in German youth vocabulary, while in Ukrainian young people's language subcode there are a lot of words borrowed from Russian (although, this trend is being changed because of the growing impact of American subcultures). Historical and social processes also determine the regional heterogeneity of German youth vocabulary, while the main difference in the use of means of communication for Ukrainians depends on their belonging to urban or rural population. Social factors influence the choice of priority sources of enrichment of youth vocabulary. For example, German-speaking young people are more inclined to word formation and creativity, while many units of Ukrainian youth vocabulary are borrowed from other language subcodes. The share of rude words is also different in the studied lexical subsystems.

Given the growing importance of youth vocabulary in modern communication process, we see the prospects of further linguistic research in clarifying the specifics of its functioning in different types of discourse.

BIBLIOGRAPHY

1. Боднар Р. В. Соціолект підлітків як субкультура сучасного лінгвосоціуму : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2007. 19 с.
2. Кондратюк Т. М. Словник сучасного українського сленгу. Харків : Фоліо, 2006. 350 с.
3. Мартос С. А. Молодіжний сленг як складник мови міста. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. «Філологія»*. Харків, 2004. № 632. Вип. 42. С. 240–243.
4. Масенко Л. Т. Мова і політика. Київ : Соняшник, 1999. 99 с.
5. Словник українського молодіжного сленгу / укл. С. Пиркало, за ред. Ю. Мосенкіса. Київ : АТ ВІПОЛ, 1998. 288 с.
6. Ставицька Л. О. Проблеми вивчення жаргонної лексики: соціолінгвістичний аспект. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 55–68.

7. Ставицька Л. О. Український жаргон. Словник. Київ : Критика, 2005. 496 с.
8. Duden – Das neue Wörterbuch der Szenesprachen. Duden, 2009. 208 S.
9. Ehmann H. Jugendsprache und Dialekt: Regionalismen im Sprachgebrauch von Jugendlichen. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1992. 252 S.
10. Ehmann H. Endgeil – Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache. 1. Aufl. München : C. H. Beck, 2005. 178 S.
11. Freimane L. Vergleich der deutschen und lettischen Jugendsprache der Gegenwart. *Jugendsprachen – Spiegel der Zeit. Internationale Fachkonferenz 2001 an der Bergischen Universität Wuppertal*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2003. S. 211–220.
12. Henne H. Jugend und ihre Sprache: Darstellung, Materialien, Kritik. Berlin; New York : de Gruyter, 1986. 385 S.
13. Langenscheidt 100 Prozent Jugendsprache 2018 (Deutsch – Englisch). München : Langenscheidt, 2017. 160 S.
14. Oeter R., Dreher E. Jugendalter. *Entwicklungspsychologie*. Weinheim : Beltz, 1995. S. 310–395.
15. PONS Wörterbuch der Jugendsprache – Sammelband : Das Original – unzensiert. 1. Aufl. Stuttgart : PONS, 2016. 288 S.
16. Schlobinski P., Kohl G., Ludewigt J. Jugendsprache. Fiktion und Wirklichkeit. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1993. 223 S.
17. Wehrli Ch. Anglizismen in BRAVO. Eine empirische Untersuchung mit Schülern. Zürich : Studentendruckerei, 2002. 234 S.
18. Zhu J. Jugendlicher Sprachgebrauch in kontrastiver Sicht: Deutsch-Chinesisch. *Jugendsprachen – Spiegel der Zeit: internationale Fachkonferenz 2001 an der Bergischen Universität Wuppertal*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2003. S. 185–186.
19. Zinnecker J. Im Schulbunker wimmelt es nur von fiesen Hunden, Drachen und alten Knackern. *Pädagogik extra*. 1979. No. 4. S. 39.
4. Masenko, L. T. (1999) Language and politics [Mova i polityka]. Kyiv : Soniashnyk. 99 p.
5. Pyrkalo, S., Mosenkis, Yu. (Ed.) (1998) The dictionary of Ukrainian youth slang [Slovnnyk ukrainskoho molodizhnoho slenhu]. Kyiv : AT VIPOL. 288 p.
6. Stavytska, L. O. (2001) Issues of studying jargon vocabulary: sociolinguistic aspect [Problemy vyvchennia zharhonnnoi leksyky: sotsiolinhvistychnyi aspekt]. *Ukrainska mova*. No. 1. Pp. 55–68.
7. Stavytska, L. O. (2005) Ukrainian jargon. Dictionary [Ukrainskyi zharhon. Slovnnyk]. Kyiv : Krytyka. 496 p.
8. Duden – Das neue Wörterbuch der Szenesprachen. (2009) Duden. 208 S.
9. Ehmann, H. (1992) Jugendsprache und Dialekt: Regionalismen im Sprachgebrauch von Jugendlichen. Opladen : Westdeutscher Verlag. 252 S.
10. Ehmann, H. (2005) Endgeil – Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache. 1. Aufl. München : C. H. Beck. 178 S.
11. Freimane, L. (2003) Vergleich der deutschen und lettischen Jugendsprache der Gegenwart. *Jugendsprachen – Spiegel der Zeit. Internationale Fachkonferenz 2001 an der Bergischen Universität Wuppertal*. Frankfurt am Main : Peter Lang. S. 211–220.
12. Henne, H. (1986) Jugend und ihre Sprache: Darstellung, Materialien, Kritik. Berlin; New York : de Gruyter. 385 S.
13. Langenscheidt 100 Prozent Jugendsprache 2018 (Deutsch – Englisch). (2017) München : Langenscheidt. 160 S.
14. Oeter, R., Dreher, E. (1995) Jugendalter. *Entwicklungspsychologie*. Weinheim : Beltz. S. 310–395.
15. PONS Wörterbuch der Jugendsprache – Sammelband: Das Original – unzensiert. 1. Aufl. 2016. Stuttgart : PONS. 288 S.
16. Schlobinski, P., Kohl, G., Ludewigt, J. (1993) Jugendsprache. Fiktion und Wirklichkeit. Opladen : Westdeutscher Verlag. 223 S.
17. Wehrli, Ch. (2002) Anglizismen in BRAVO. Eine empirische Untersuchung mit Schülern. Zürich : Studentendruckerei. 234 S.
18. Zhu, J. (2003) Jugendlicher Sprachgebrauch in kontrastiver Sicht: Deutsch-Chinesisch. *Jugendsprachen – Spiegel der Zeit: internationale Fachkonferenz 2001 an der Bergischen Universität Wuppertal*. Frankfurt am Main : Peter Lang. S. 185–186.
19. Zinnecker, J. (1979) Im Schulbunker wimmelt es nur von fiesen Hunden, Drachen und alten Knackern. *Pädagogik extra*. No. 4. S. 39.

REFERENCES

1. Bodnar, R. V. (2007) The sociolect of teenagers as the subculture of modern linguocommunity [Sotsiolekt pidlitkiv yak subkultura suchasnoho linhvosotsiumu] : PhD Thesis. Kyiv : Taras Shevchenko National University of Kyiv.
2. Kondratiuk, T. M. (2006) The dictionary of modern Ukrainian slang [Slovnnyk suchasnoho ukrainskoho slenhu]. Kharkiv : Folio. 350 p.
3. Martos, S. A. (2004) Youth slang as a part of urban language [Molodizhnyi slenhu yak skladnyk movy mista]. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Filolohiia*. Kharkiv. No. 632. Vol. 42. Pp. 240–243.

АНГЛІЦИЗМИ ЯК МОВНА ІННОВАЦІЯ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОЗВАЖАЛЬНОГО ТЕЛЕВІЗІЙНОГО ШОУ «ХТО ЗВЕРХУ?»)

Пономаренко О. О.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри перекладу
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
вул. Першотравнева, 20, Кременчук, Полтавська область, Україна
orcid.org/0000-0003-1661-2151
elena14.ponomarenko@gmail.com*

Верба Д. О.

*учениця групи Л-10А
Науковий ліцей «Політ» при Кременчуцькому педагогічному коледжі
імені А. С. Макаренка
вул. Лізи Чайкіної, 33, Кременчук, Полтавська область, Україна
orcid.org/0000-0002-2867-0968
d.verba2023@pu.org.ua*

Ключові слова: *англіцизм, запозичення, медіадискурс, прагматичний аспект вживання, телевізійне шоу, мовна інновація.*

Статтю присвячено вивченню англіцизмів у сучасному україномовному медіадискурсі у функціональному та прагматичному аспектах, аналізу його особливостей, проблем їх галузевого угруповання та адаптації в умовах популяризації англійських запозичень в українському медіапросторі.

Актуальність дослідження зумовлена швидким реагуванням сучасної української мови на зміни в суспільстві та відображенням інновацій через призму мови. Специфіка розважальних телевізійних шоу зумовила використання англіцизмів для надання більшої експресивності та сучасного інноваційного характеру мовленню, залучення уваги більшого кола глядачів до висвітлюваних подій. Це стосується англіцизмів, відмова від вживання яких може спричинити втрату експресивності та жвавості висловлення. **Метою дослідження** є визначення специфіки поняття англійського запозичення (англіцизму), з'ясування особливостей функціонування англіцизмів у медіадискурсі та прагматичного аспекту їх вживання. **Досягнення поставленої мети передбачало розв'язання таких завдань:** 1) дослідити поняття англіцизму як запозичення з англійської мови у сучасному україномовному медіадискурсі; 2) розглянути особливості утворення та вживання англіцизмів; 3) проаналізувати англіцизми за типом походження та ступенем їх засвоєння у мові реципієнта на матеріалі розважального телевізійного шоу «Хто зверху?»; 4) виокремити тематичні угруповання англіцизмів; 5) визначити прагматичний аспект вживання англіцизмів у сучасній українській мові. Досліджено основні визначення поняття та класифікації англіцизмів. Розкрито специфіку утворення та функціонування запозичених лексем англійської мови в сучасному україномовному медіапросторі. Проаналізовано 276 англіцизмів з телевізійних шоу на предмет типологізації за походженням та ступенем засвоєння англіцизмів в українській мові. Створено власні тематичні угруповання англіцизмів

та проведено кількісні підрахунки за вживанням. Англiцизми суттєво впливають на формування сучасної української мови та мають на меті збагачення її лексичного складу, полісемії та осучаснення. Досліджено місце та значення англiцизмів у поповненні лексичного складу української мови, розкрито прагматичні аспекти їх вживання як мовної інновації серед представників молодіжного покоління.

**ENGLISH LOAN WORDS AS A LANGUAGE INNOVATION
IN MODERN UKRAINIAN-LANGUAGE MEDIA DISCOURSE
(BASED ON THE ENTERTAINMENT TV SHOW «ХТО ЗВЕРХУ?»)**

Ponomarenko O. O.

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Translation Department
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
Pershotravneva str., 20, Kremenchuk, Poltava region, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1661-2151
elena14.ponomarenko@gmail.com*

Verba D. O.

*Student of the group L-10A
Scientific Lyceum "Polit"
Kremenchuk Teacher Training College named after A. Makarenko
Lizy Chaikinoi str., 33, Kremenchuk, Poltava region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2867-0968
d.verba2023@pu.org.ua*

Key words: *English loan words, borrowing, media discourse, pragmatic aspect of use, TV show, language innovation.*

The article aims to study English loan words in modern Ukrainian-language media discourse in functional and pragmatic aspects, to analyze their peculiarities, the problems of their sectoral grouping and adaptation in terms of popularization of English borrowings in the Ukrainian media space.

The relevance of the study is due to the rapid response of the modern Ukrainian language to changes in society and the reflection of innovation through the prism of language. The specifics of entertainment television shows is conditioned by the use of English loan words to give more expression to speech, giving it a modern innovative character and involvement of the attention of a wider audience to the events covered.

This applies to English loan words, omission of which can lead to loss of expression and vitality. The aim of the research is to determine the specifics of the concept of English borrowing (English loan words), to clarify the peculiarities of the functioning of English loan words in media discourse and the pragmatic aspect of their use. The objectives to be achieved were as follows: 1) to explore the concept of English loan word as a borrowing from the English language in modern Ukrainian-language media discourse; 2) consider the peculiarities of the formation and use of English loan words; 3) to analyze English loan words by type of origin and the degree of their assimilation in the language of the recipient on the material of the entertainment television show «Хто зверху?»; 4) to identify thematic groups of English loan words; 5) to determine the pragmatic aspect of the use of English loan words in the modern Ukrainian language.

The basic definitions and classifications of English loan words are studied. The specifics of the formation and functioning of borrowed English tokens in the modern Ukrainian-language media space are discovered. A total number of

276 English loan words from TV shows were analyzed for typology according to the origin and degree of assimilation of English loan words in the Ukrainian language. Own classification of English loan words by thematic groups was implemented and quantitative calculations on usage were held. English loan words significantly influence the formation of the modern Ukrainian language and aim to enrich its lexical structure, polysemy and modernization.

The place and significance of English loan words in the replenishment of the lexical structure of the Ukrainian language are studied, the pragmatic aspects of their use as a language innovation among the youth generation are revealed.

Стан сучасної лінгвістики характеризується підвищеним інтересом до стилістично забарвлених мовних явищ. Інтерес дослідників до запозичень, особливо до англіцизмів, існував завжди. Це цілком зрозуміло, тому що англomовні запозичення привертають увагу виразністю та нетрадиційністю.

Характер запозичень з англійської мови є відображенням лінгвокультурних особливостей соціуму. За допомогою англіцизмів створюється ефект новизни та незвичайності, демонструється відмінність від визнаних зразків, надається інноваційний характер висловленню. Англіцизми також слугують для передачі певного настрою мовця, для додання висловленню конкретності, щоб зробити його стислим, жвавим, образним, а також з метою уникнення штампів та кліше.

Беззаперечною є сучасна експансія англіцизмів у різноманітні сфери життя, де подібні запозичення активно використовуються на радіо і телебаченні, в пресі, літературі, в мережі Інтернет, не кажучи вже про усне спілкування людей практично будь-якого віку, соціальних груп і класів.

У лінгвістиці української мови проблема поповнення лексики шляхом запозичення іншомовних слів розглядається в багатьох дослідженнях, серед яких слід виділити роботи С. Семчинського, О. Потєбні, Ю. Жлуктенка, І. Огієнка, Б. Ажнюка. Майже до кінця XIX ст. твердження про доцільність використання іншомовних слів на противагу українським були дуже частотними, як і намагання довести можливість заміни будь-якого слова українським відповідником.

Актуальність та важливість процесу запозичення лексики з інших мов в українську привертає увагу багатьох дослідників сучасності. Українська мова у своєму словниковому складі має 10 % запозичень [1, с. 225]. Зміни навколишньої дійсності та буремного життя молоді надають мові все нових поштовхів до видозмін, що проявляється в утворенні нових одиниць мови. За твердженням Л. П. Кислюк, запозичення – це процес залучення у мову й адаптації запозиченої лексики [2, с. 8]. Вважаємо, що запозичення є популярним та ефективним способом взаємодії мов. Крім того, запозичення як лінгвістичний феномен привносить у мову цілий ряд культурних проявів, таких

як звичаї, цінності, спосіб життя та особливості характерної поведінки того суспільства, лексику мови якої вони запозичують.

Процес адаптації мовних одиниць у лінгвістиці має вигляд поступового процесу, за якого засвоюється лексичний елемент в цільовій мові. Адаптації відбувається на фонетичному, граматичному і стилістичному рівнях. І лише за умови повноправного функціонування лексичної одиниці серед фраз для повсякденного вжитку можна стверджувати про повну адаптацію запозичення [4]. Причиною такої швидкої появи англійських запозичень в умовах технологічної революції є стрімкий розвиток життя. Іншою причиною поширення такої лексики є світ мас-медіа. Англіцизми дуже інтенсивно просочуються в мову преси та телебачення. Майже у всіх матеріалах, де йдеться про життя молодих, про їхні інтереси, містяться англіцизми в більшій чи меншій концентрації.

Останнім часом з'явилося також повальне захоплення молоддю сучасними смарт-новинками, а зокрема смартфонами, комп'ютерами, комп'ютерними іграми. Це також стало джерелом виникнення та поширення нових англіцизмів. Шляхи поповнення молодіжних англіцизмів різноманітні, але всі вони зводяться до того, щоб пристосувати слово до дійсності і зробити його придатним для користування в молодіжному середовищі.

Англіцизми є своєрідним і неповторним явищем. Вони виникли з надр англійської мови, в різних соціальних сферах і вікових групах як прагнення до стислості, виразності, іноді як протест проти набридлого або довгого слова, як бажання по-сучасному охрестити предмет, його властивості чи явища. Складність дослідження англіцизмів посилюється їх багатозначністю і різноманітним ситуаційним уживанням.

Щодо єдиного визначення поняття «англїцизм», то сучасне мовознавство не може дати однозначного твердження, тому кожен дослідник керується власним розумінням цього терміна.

Словник української мови надає таке тлумачення: «англїцизм (також англїзм)» – слово або зворот, запозичені з англійської мови [6]. Це може бути запозичене слово, словосполучення або навіть речення, які мають англїське походження

або утворені за зразком англійської мови. Зрозумілим залишається той факт, що на українську мову здійснюється вплив англійської, попри наші бажання чи переконання. Тому можна стверджувати, що слова англійського походження – це невід’ємна складова частина української мови, адже активну появу англіцизмів в українській мові спровокував історичний розвиток самостійності нашої держави.

За останні десятиліття Україна налагодила різнопланові політичні, соціально-економічні та культурні відносини з іншими країнами світу, що послугувало проникненню слів іншомовного походження в національну лексику та призвело до активного впровадження у вжиток сучасних англіцизмів як результат взаємодії з англійськими країнами та розповсюдження всесвітньої мережі «Інтернет».

Розважальне телевізійне-шоу є одним із порівняно нових жанрів для українського інформаційного простору та проявів медіадискурсу. Воно, як і сучасні англіцизми, набуло популярності в останні десятиліття. Розважальне телешоу функціонує виключно в телевізійному форматі та є синтезом лінгвального, невербального, візуального та аудіального видів сприйняття інформації.

Телевізійні шоу – цінне джерело пізнання, тому що вони оперативно відображають сьогоденний стан розмовної мови. Запозичена лексика в подібні шоу потрапляє дуже швидко, і ми отримуємо можливість об’єктивно судити про її частотність. А якщо переглянути численні телепередачі, що висвітлюють новинки світу молоді, то ми побачимо, що повсякдень з’являються нові англіцизми на позначення модних явищ.

Телебачення сьогодні як середовище медіадискурсу є проявом потужного інформаційного впливу. Тому саме англійські слова так активно використовуються у цій сфері, адже англійська мова вже давно стала мовою міжнародного спілкування, яка є своєрідним індикатором всього сучасного, модного, інноваційного. А саме такі асоціації у глядачів зможуть підняти рейтинги переглядів телевізійних шоу та збільшити цільову аудиторію. На думку С. Гриньова, популярність англійського кіно, музики та літератури підвищують інтерес до вивчення мови та переймання нових слів [3, с. 112].

У нашому дослідженні ми розглядаємо англіцизми як мовну інновацію у сучасному українському медіадискурсі та дотримуємося визначення, що дискурс – це «мисленнєво-комунікативна діяльність, яка є сукупністю процесу й результату і включає як позалінгвальний, так і власне лінгвальний аспект» [7, с. 17]. Медіадискурс ми розуміємо як «зв’язну вербальну чи невербальну, усну або письмову діяльність разом

із соціокультурними, прагматичними, психологічними факторами, що виражена за посередництвом засобів масової комунікації. Він узятий у подієвому аспекті, являє собою дію, бере участь у соціокультурній взаємодії та відображає механізм свідомості комунікантів» [8, с. 304].

Оскільки основним принципом медіадискурсу є орієнтація на адресата, «адресанту потрібно враховувати велику кількість складників статусу адресата (віковий, гендерний, професійний, соціальний, культурний та інші фактори), що допомагають уточнити й доповнити поняття «фактор адресата». Деякі ЗМІ орієнтуються на конкретного адресата, його картину світу та мовну свідомість. Отже, аудиторія об’єднується однаково очікуваннями щодо форми й змісту комунікативних дій» [8, с. 305]. Тому саме вживання сучасних актуальних серед молоді англіцизмів і можна назвати орієнтацією на адресата.

Матеріалом для дослідження в роботі послугували англіцизми з розважального телевізійного шоу «Хто зверху?», яке орієнтовано на юнацьку та молодіжну аудиторію. Самі ведучі та запрошені гості в основному є яскравими представниками молодіжної верстви населення. У своїх діалогах вони ведуть бесіду про новинки у різноманітних сферах діяльності, про музичні та кіновподобання. При цьому вони активно використовують англійські слова та висловлення, часом навіть речення у своїй оригінальній англійській формі та вимові. Як результат це не становить жодних труднощів для розуміння у глядацької студії та глядачів телеекранів. Із чого можна зробити висновок, що ці англіцизми вже сприймаються як нові терміни та поняття до вже наявних реалій у суспільстві.

Слід погодитися з думкою про те, що в повсякденному спілкуванні вживання виключно літературної мови не тільки не потрібно, але навіть може сприйматися як порушення природного акту комунікації. Це стає більш зрозумілим, якщо вслухатися до живого спілкування носіїв мови, особливо молоді, в усному мовленні якої присутні різноманітні англіцизми.

Сучасне усне мовлення відображає нові інтереси суспільства, що розвивається, одним з яких є бажання сконцентрувати увагу на особистості та її потребах. Англійські запозичення служать засобами інтимної комунікації, прискорюють взаєморозуміння молоді і надають їм мові емоційного забарвлення.

Чимала кількість мовознавців займається вивченням англіцизмів як запозичень з англійської мови, тому і класифікацій, які базуються на різних аспектах дослідження, існує також багато.

У нашому дослідженні з огляду на різноманітність класифікацій було вирішено розподілити

англіцизми в групі та провести кількісні підрахунки останніх.

Л. А. Чередник та Я. В. Савик [9] поділяють англомовні запозичення в українській мові на декілька типів за походженням, відповідно до яких ми розподілили наш емпіричний матеріал:

1) запозичення досить давні й настільки пристосовані до мови, що вже не сприймаються як запозичені. Вони є широковживаними і мають велику кількість похідних, утворених афіксальним способом словотворення української мови (напр: *partner* – *партнер*, *партнерство*; *virus* – *вірус*, *club* – *клуб*, *disk* – *диск*). Перша група запозичень складала 76 прикладів, тобто 27 % від загальної кількості прикладів;

2) лексеми англомовного походження, які поступово виходять за межі професійної сфери вживання і стають частиною міжстильової лексики (напр: *провайдер*, *супермаркет*, *спонсор*, *бренд*, *принтер*, *ксерокс*). Друга група запозичень складала більшість опрацьованих англіцизмів – 112 прикладів, тобто 41 % від загальної кількості прикладів. На наш погляд, це зумовлено бажанням комунікантів продемонструвати одне одному сучасність та просунутість власних знань у різних сферах діяльності;

3) варваризми – рідковживані іншомовні лексеми, які легко можна замінити питомою лексикою і які використовуються у фаховому спілкуванні. У розмовній мові вони майже не вживаються, напр.: *тінейджер* – *підліток*; *ажіо* – премія, винагорода (марк.), *леверидж* – платоспроможність (фін.). Третя група запозичень складала меншість опрацьованих англіцизмів – 25 прикладів, тобто 9 % від загальної кількості прикладів;

4) інтернаціоналізми – міжнародні терміни, які виражаються не менше, ніж у трьох неспоріднених мовах, напр.: *тренд* – *trend* (англ.), *der Trend* (нім.), *тренд* (рос.); *ambassador* – *ambassador* (англ.), *ambasciator* (італ.), *ambassadeur* (франц.); англ. *holding*, нім. *das Holding* – холдинг тощо. Четверта група запозичень складала 63 приклади, тобто 23 % від загальної кількості прикладів.

За ступенем засвоєння відповідно до запропонованої системи Семчинського С. В. [5, с. 139] ми поділяємо запозичення з англійської мови на такі типи:

1) повністю асимільовані – одиниці, які відповідають усім нормам української мови і сприймаються мовцями як питомі, незапозичені слова, наприклад: *спорт*, *професор*, *гумор*, *фільм*, *детектив*, *індустрія*. Перша група складала 109 прикладів, тобто 39 % від загальної кількості;

2) частково асимільовані – одиниці, які зберігають англійське написання та орфоєпію. Вони опинилися в мові не так давно, переживають процес освоєння, наприклад: *бьюті*, *емоджі*, *фастфуд*,

денс, *бойфренд*, *фрестайл*. Друга група складала 124 приклади, тобто 45 % від загальної кількості. На нашу думку, це також зумовлено прагненням мовців відповідати трендам та моді на нові запозичення та використання англійської мови;

3) неасимільовані – одиниці, які не повністю засвоєні мовою-реципієнтом. Вони відображають побут країни-джерела, наприклад: *долар*, *містер*, *фунт*, *пенні*, *джентльмен*, *леді*, *джаз*.

Третя група складала 43 приклади, тобто 16 % від загальної кількості.

Отже, аналіз емпіричного матеріалу в кількості 276 одиниць англіцизмів продемонстрував, що група запозичень за типом походження, де англіцизми – це лексеми англомовного походження, які поступово виходять за межі професійної сфери вживання і стають частиною міжстильової лексики, становить переважну кількість і складає 4 % від опрацьованого матеріалу. За ступенем засвоєння англіцизми демонструють перевагу у частково асимільованих одиницях у розмірі 45 % від загальної кількості.

Англіцизми в сучасній українській мові можна розподілити в різні тематичні групи. За допомогою методу суцільної вибірки з інтернет-ресурсів хостингу You tube ми виокремили англіцизми, які використовувались під час спілкування телеведучих та гостей розважального телевізійного шоу «Хто зверху».

Можливість виокремлення груп за тематикою свідчить про системність та впорядкованість сучасних запозичень. Звичайно, поділ є досить відносним, деякі слова можна одночасно віднести до декількох груп. Ми орієнтувалися на значення слова в конкретному контексті. Поділ відповідає лише нашому емпіричному матеріалу, проте перелік тематичних груп може бути значно розширеним відповідно до сфери спілкування.

Проведене дослідження серед 276 англіцизмів сучасного україномовного медіадискурсу демонструє, що їх можна розподілити за такими тематичними напрямками:

1) Інтернет і комп'ютер: *принтер*, *диск*, *монітор*, *девайс*, *вай-фай*, *вебсайт*, *емоджі*, *селфі*, *лайк*, *дизлайк*, *блог*, *онлайн*, *вебсайт* та ін. Група складала 53 приклади, тобто 19 % від загальної кількості;

2) політика, економіка та торгівля: *долар*, *спонсор*, *банкінг*, *екзитпол*, *чек*, *лідер*, *індустрія*, *спіч*, *скіл*, *сенат* та ін. Група складала 24 приклади, тобто 9 % від загальної кількості;

3) стиль та краса: *фешн*, *гламур*, *бренд*, *лук*, *мейкап*, *пілінг*, *бьюті*, *бьюті бокс*, *фулфейс*, *стайлінг*, *браш*, *шімер*, *шоу-рум* та ін. Група складала 36 прикладів, тобто 13 % від загальної кількості;

4) культура і шоубізнес: *клуб*, *сингл*, *гумор*, *фільм*, *детектив*, *фрестайл*, *шоубіз*, *бізнес*, *хобі*,

перформанс, сінгер, денс та ін. Група склала 34 приклади, тобто 12 % від загальної кількості;

5) рід заняття: блогер, інстаграмер, селебриті, амбасадор, професор, коуч, інфлюенсер, хітмейкер, спортсмен, боксер, диспетчер, футболіст, хокеїст та ін. Група склала 64 приклади, тобто 23 % від загальної кількості;

6) найменування за віковим або соціальним статусом: тінейджер, чітер, леді, містер, дженгельмен, лузер, бойфренд, фан, лідер, ганстер та ін. Група склала 49 прикладів, тобто 18 % від загальної кількості;

7) медицина: ковід, вакцинація, доктор, пиртест, реанімація, булімія, хедейк та ін. Група склала 16 прикладів, тобто 6 % від загальної кількості.

Отже, специфіка розважальних телевізійних шоу зумовила потребу у використанні англіцизмів для надання більшої експресивності мовленню, надання йому сучасного інноваційного характеру та заохочення уваги більшого кола глядачів до висвітлених подій. Англіцизми в медіадискурсі являють собою пласт лексичної системи, якій більшою мірою притаманні компоненти прагматичної інформації: оцінність, інформативність, емотивність і експресивність. Роль англіцизмів полягає саме в тому, щоб показувати і відображати новітні зміни та тенденції навколишнього світу в яскравому експресивному поданні. До перспектив подальшого дослідження проблеми можна віднести можливе дослідження англіцизмів на морфологічному рівні з метою виявлення та класифікації основних словотворчих лексем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. 336 с.
2. Кислюк Л. П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській літературній мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень) : автореф. дис. ... канд. філ. наук. Київ : НАН України, Ін-т української мови, 2000. 19 с.
3. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. Москва : Наука, 1982. 152 с.
4. Роман В. В. Адаптація лексичних запозичень у мові-реципієнті (лінгвістично-історіографічний аспект) : дис. ... канд. філол. наук. Слов'янськ, 2018. 243 с.
5. Семчинський С. В. До питання про сучасне засвоєння українською мовою англіцизмів. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії*. 2015. С. 137–140.
6. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. С. 44.
7. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* : кол. монографія / під заг. ред. Шевченко І. С. Харків : Константа, 2005. С. 105–117.
8. Шепель Ю. Медіа-дискурс як засіб маніпулятивного впливу на читача. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 3. С. 302–307.
9. Чередник Л. А., Савик Я. В. Англійські запозичення у сучасному діловому мовленні. *Філософія і філологія. Мовознавство та іноземні мови у сучасному світі*. 2015. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer38/30.pdf> (дата звернення: 25.09.2021).

REFERENCES

1. Karpenko, Y. O. (2006). *Vstup do movoznavstva : Pidruchnyk. [Introduction to Linguistics : Textbook]*. Kyiv : Vydavnychiy tsentr "Akademiia".
2. Kysliuk, L. P. (2000). *Slovotvirnyi potentsial zapozychen u suchasniy ukrainskii literaturnii movi (na materialy anhlitskykh ta nimeckyykh zapozychen)*. Avtoref. diss. kand. filol. nauk. [Word-forming potential of borrowings in modern Ukrainian literary language (based on English and German borrowings). Cand. philol. sci. diss.]. Kyiv. 19 p. (in Ukrainian/)
3. Lotte, D. S. (1982). *Voprosy zaimstvovaniya i uporyadocheniya inozazychnyykh terminov i terminojelementov [Issues of borrowing and ordering of foreign terms and term elements]*. Moscow : Nauka.
4. Roman, V. V. (2018). *Adaptatsiia leksychnyykh zapozychen u movi-retsyipienti (linhvoistoriografichnyi aspekt)*. Diss. kand. filol. nauk. [Adaptation of lexical borrowings in the recipient language (linguistic-historiographical aspect). Cand. philol. sci. diss.]. Sloviansk. 243 p. (in Ukrainian).
5. Semchynskyy, S. V. (2015). *Do pyttannya pro suchasne zasvoieniia ukrainskoiu movoiu anhlitsyizmiv*. [To the question of the modern assimilation of English in the Ukrainian language]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky na pochatku tretoho tysyacholittia u krainakh Yevropy ta Azii – Problems and prospects of science development at the beginning of the third millennium in Europe and Asia*, 1, 137–140 (in Ukrainian).
6. Bilodid, I. K. (1970–1980). *Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tt.* [Dictionary of the Ukrainian

- language: in 11 vols.]. (Vol. 1). Kyiv : Naukova Dumka (in Ukrainian).
7. Shevchenko, I. S. (ed.) (2005). *Kohnityvno-prahmatychni doslidzhennia dyskursu. Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyi fenomen [Cognitive-pragmatic studies of discourse. Discourse as a cognitive-communicative phenomenon]*. Kharkiv : Konstanta.
 8. Shepel, Y. (2017). Media-dyskurs yak zasib manipulyativnoho vplyvu na chytacha [Media discourse as a means of manipulative influence on the reader]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of the Lesia Ukrainka East European National University*, 3, 302–307 (in Ukrainian).
 9. Cherednyk, L. A. and Savyk, Y. V. (2015). Anhlomovni zapozychennia usuchasnomu dilovomu movlenni [English borrowings for modern business speech]. *Filosofia i filolohiia. Movoznavstvo ta inozemni movy u suchasnomu sviti – Philosophy and philology. Linguistics and foreign languages in the modern world*. Available at: <https://www.sworld.com.ua/konfer38/30.pdf>

УДК 81'37:811.112.2

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-35>

МРІЇ ЖІНКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Б. КЕЛЛЕРМАНА “DAS BLAUE BAND”)

Романова Н. В.

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри німецької та романської філології
Херсонський державний університет
вул. Університетська, 27, Херсон, Україна
orcid.org/0000-0002-7444-3811
vissensvelt@gmail.com*

Ключові слова: *жінка,
мрія, аристократка,
квазіаристократка,
семантика мрії жінки,
коханий чоловік.*

Реферовану статтю присвячено семантиці мрії жінки другої половини 30-х років ХХ століття. Відомо, що західноєвропейську жінку аналізованого періоду оцінювали крізь призму чоловічого бачення як за традиційними (дружина, матір, коханка), так і новими (членкиня суспільства, активна громадська діячка) параметрами. Звернено увагу, що мрії дружини, матері, коханки, членкині суспільства розмаїті за змістом і смислом. Мрію розглядаємо як ментальний конструкт близького або віддаленого майбутнього, що ґрунтується на духовному досвіді, бажаннях і потребах людини. Актуальність пропонованої розвідки зумовлена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень до розгляду семантики мовних одиниць крізь призму ментальних процесів, що дає змогу відповісти на питання «як» і «чому саме такими засобами» прямі й переносні номінації об'єктивують знання певного народу про мрію. Важливість вибору предмета вивчення пояснюємо й фрагментарністю спеціальних праць, присвячених феномену. Дослідження виконано на основі німецькомовного «технічного» роману відомого німецького письменника-реаліста Б. Келлермана “Das Blaue Band”. Прототипом роману послужив історичний факт загибелі корабля «Титанік». Реконструйовано мрії американських і європейських жінок і почасти європейських чоловіків. Американські жінки та європейські чоловіки репрезентують найбільш високий прошарок населення – аристократію, європейські жінки належать до «квазіаристократії». З'ясовано, що перехід від простолюдинки до панянки реалізовано двома шляхами: асоціальним і культурним. Асоціальний шлях характерний для французьки, культурний – для австрійки. Асоціальний шлях орієнтує на бездуховність, культурний – на духовність відповідно. Встановлено, що мрії корелюють із соціально-психологічним портретом, національністю, цінностями певної країни, емоційною сферою індивідуума, локусом. Запропоновано кілька класифікацій мрій, у тому числі генетична, соціальна, когнітивна, мотиваційна, смислова, якісна, кількісна, модальна, результативна, тематична, лексико-семантична.

WOMEN'S DREAMS OF THE SECOND HALF OF THE 1930S: A SEMANTICAL ASPECT (BASED ON B. KELLERMANN'S NOVEL "DAS BLAUE BAND")

Romanova N. V.

*Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor of German and Romance Philology Chair*

Kherson State University

Universitetska str., 27, Kherson, Ukraine

orcid.org/0000-0002-7444-3811

vissensvelt@gmail.com

Key words: *woman, dream, aristocrat, quasi-aristocrat, semantics of woman's dream, beloved man.*

This article considers the semantics of a woman's dreams of the second half of the 1930s. It is known that the Western European woman of the analyzed period was evaluated according through the prism of male vision to both traditional (wife, mother, mistress) and new (member of society, active public figure) parameters. Attention is drawn to the fact that the dreams of wife, mother, mistress, member of society are diverse in content and meaning. A dream is here as a mental construct of the near or distant future, based on spiritual experience, desires and needs of man. The relevance of the proposed research is due to the general tendency of modern linguistic research to consider the semantics of language units through the prism of mental processes, which allows us to answer the question "how" and "why by such means" direct and figurative nominations objectify knowledge of a dream. The importance of choosing the subject of study is explained by the fragmentary nature of special works on the phenomenon. The study is based on the German-language "technical" novel by the famous German realist writer B. Kellermann "Das Blaue Band". The prototype of the novel was the historical fact of the death of the ship "Titanic". The dreams of American and European women and partly European men have been reconstructed. American women and European men represent the highest stratum of the population – the aristocracy; European women belong to the "quasi-aristocracy". It was found that the transition from commoner to young lady is realized in two ways: antisocial and cultural. The antisocial path is typical for a Frenchwoman, the cultural – for an Austrian. The antisocial path focuses on spirituality, the cultural – on spirituality, respectively. It is established that dreams correlate with the socio-psychological portrait, nationality, values of a particular country, the emotional sphere of the individual, the locus. Several classifications of dreams are proposed, including genetic, social, cognitive, motivational, semantic, qualitative, quantitative, modal, productive, thematic, lexical and semantic.

Постановка проблеми. Дефініція мрії варіює від етносу до етносу загалом і від людини до людини зокрема [2, с. 394–395]. Наприклад, українці розуміють мрію як результат, або витвір уяви, фантазії. З іншого боку, як «сон», а також привид, примауру. Сюди додають і думку «про щось бажане, приємне», і «бажання, прагнення, жадання», і предмет «бажань, прагнень», і кохану людину, і «щось нереальне, нездійсненне, недосяжне» [3, с. 233], і «напрямок і натхнення в повсякденному житті» [7], німці тлумачать мрію в прямому й переносному значенні. Пряме значення охоплює серію сновидінь, силу уявлення, продукт уяви, фантазії,

переносне значення вживають на позначення заповітного бажання та абстрактних образів, що формується у межах сталих (емоційних) виразів (*aus der Traum!*, *der Traum ist aus!* «не мрій!, мрії кінець!»), *etwas nicht im Traum tun* «робити щось навмисно») [10, с. 947]. Стосовно окремої особистості, то, наприклад, ліричний герой В. Сосюри мріє про повоєнну Україну 50-х років ХХ століття як мирну, світлу, сонячну, завітчану жоржинами і садками державу, слава якої «летить і за гори й моря, // круг землі, наче райдуга» [4, с. 137]; ліричний герой Б. Ліргеймера мріє про збільшення божественної любові до людини і, навпаки, збільшення людської любові

до Бога: *Ach hätte unser Gott uns doch mehr // Geliebt oder wir ihn* [9, с. 10].

Мрія в нашому дослідженні інтерпретуємо як особливу форму «творчої уяви, за допомогою якої людина створює образи бажаного майбутнього» [6, с. 109].

Актуальність пропонованої розвідки визначаємо загальною тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень до розгляду семантики мовних одиниць крізь призму ментальних процесів, що дає змогу відповісти на питання «як» і «чому саме такими засобами» прями й переносні номінації об'єктивують знання певного народу про мрію.

Мета статті полягає в окресленні парадигми семантики мрії жінки другої половини 30-х років ХХ століття.

Під час дослідження вирішуватимемо такі **завдання**: 1) укласти експериментальну картотку методом суцільного вибирання; 2) охарактеризувати суб'єкт мрії; 3) класифікувати об'єкт мрії за структурно-семантичним, семантичним і функціональним критеріями.

Предметом наукового осмислення є семантика мрій жінки другої половини 30-х років ХХ століття. **Об'єктом дослідження** – мрії жінки другої половини 30-х років ХХ століття.

Застосовано понятійно-термінологічний апарат соціальної психології, методикку й методи традиційної та когнітивної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу. Згідно з фавбулою, виокремлюємо дві основні групи жінок: шляхетних, або аристократок (Violet, Ethel, Mary Holl, Frau Holl, Hazel Gardener, Mrs. Sullivan und ihre Tochter Grace (Kitty), Maisie Taylor, Frau Mathilde Cranach), й нешляхетних, або простолюдинок (Marta, Miß Rogers, Katarina).

Шляхетні жінки – освічені, добре виховані, витончені, елегантні або аристократичного походження, нешляхетні жінки не мають гарної освіти, виховані в межах моделі своєї сім'ї, грубі, неохайні, вихідці з народу, можуть перебувати на службі в шляхетних жінок, або працювати на підприємстві чи вести домогосподарство.

За межами наведених груп залишаються жінки, які з простолюдинок перейшли в аристократки (Georgette Adonard, Frau/die/Eva Königsgarten). Для зручності назвемо їх «квазіаристократки». В кожній з них свій шлях «нагору». Приміром, Жоржет стає коханкою, або ескорткою, відомого, вельмишановного 65-річного політика (Exzellenz Leukos), який відрекомендує її як свою племінницю, злет Єви – результат щоденної багаторічної співпраці вчителів і учениць під керівництвом генія музики – Фелікса Кінського. Процес мобільності між стратами має вертикальний висхідний вектор, що варіює: від аморальності, брехні, подвійних стандартів (Жоржет) до моралі, правди,

слави (Єва). Перший, або аморальний, вектор указує на сказаний рух бідної сироти з тітчиної квартири в «люксовий номер» готелю політика, другий, або моральний, вектор відображає самостійне переміщення сільської талановитої дівчинки із заможної родини у столицю Австрії. Символічними є простори переміщення: обмежений архітектурно (Жоржет) та адміністративно (Єва). Звісно, така трансформація є штучною, ґрунтується на допомозі можновладця (Жоржет) та на пристрасному коханні аристократа (Єва). В обох випадках спрацьовує низка формул, у тому числі: а) біологічна «чоловік – жінка», б) соціальна «можновладець/аристократ – бідна/заможна простолюдинка», в) соціально-психологічна «дорослий – дитина», г) психологічна «емоція – вдячність», «почуття – атараксія», «розум – емоції», «бажання – воля», г) темпоральна «літній – молодий», д) етнічна «француз – французенка», «австрієць – австрійка». Вектор моральності розширюємо й такими формулами, як-от: сакральна «святий – грішник», релігійна «Бог (Herr Baron, Kinsky) – людина (Eva, Gärtnerstochter)», культурна «талант1 – талант2», «творець (музики і тексту) – виконавиця (тексту)», професійна «вчитель – учениця», «священик – хористка», «композитор – співачка», естетична «потвора – красуня», правова «шлюб – розлучення» тощо.

Розглянемо приклади із семантикою мрій жінок, класифікованих вище.

Аристократка американського походження Віолета Гол мріє про кар'єру кіноактриси, гонорари, будівництво віл із басейнами для всіх своїх друзів [8, с. 89]. Джерелом мрій її сестер – Мері й Етель – є економічна криза на континенті. Саме цим пояснюємо семантичне наповнення феномену, що перегукується із мріями Віолети щодо фінансового забезпечення загалом та більшою мірою виходить за межі відповідно. Йдеться про сімейний (жіночий) бізнес, підприємницьку діяльність, укладання бізнес-планів, вектори розвитку бізнесу, рекламу, функції підприємниць і їх гострої на язык, песимістичної матері [8, с. 208–211]. Оскільки матір – пані Гол – нічого не знає про мрії дочок, вона не спить ночами й моделює їхнє майбутнє жіноче щастя. Більш того, вона робить для цього все можливе, зокрема, активно подорожує з дочками протестантською Європою (Італія, Іспанія). Потенційних американських та європейських зятів-християн жінка вважає суто залищальниками, гравцями в любов, ласунами [8, с. 94–95].

Як бачимо, мрії американських аристократок прагматичні, корелюють із віком, орієнтовані на корисний результат. Їх можна порівняти з планом, або параграфами програми життя індивідуума.

Своєю чергою 27-річна аристократка Кітті Салівен мріє про інтимні стосунки з юною актор-

кою-красунею Маріон Рінад із Франції, яку вона побачила в бродвейському театрі, про французьку вимову, хореографію й уроки танців об'єкта своїх бажань [8, с. 212–213]. Ці мрії здійснюються. Кітті насолоджується тілесною і духовною близькістю з Маріон упродовж року, однак французенка неочікувано накладає на себе руки. Суїцид подруги викликав у неї здивування і біль, у нью-йоркського суспільства – огиду. Про осуд порочності аристократичної жінки ще не йдеться. Впадає в око той факт, що емоційна оцінка сепаратизується, тобто постає як суб'єктивна та колективна. Суб'єктивна оцінка амбівалентна – позитивно-негативна, колективна, навпаки, одновалентна – негативна.

Побачивши на борту схожу на Маріон дівчину (Жоржет), Кітті торжествує: доля подарувала їй другий шанс щодо любовного переживання!

Після знайомства жінки проводять багато часу разом. І коли Жоржет читала вголос про драматичні революційні події у Франції, описані в художніх творах XVIII століття, Кітті сиділа нерухомо на дивані і уявляла себе то членкинею Конвенту, що голосує за смертну кару короля Людовіка XVI і його дружини, королеви Марії-Антуанетти, то безвинною, люблячою чоловіка королевою, якій відрубали голову [8, с. 215]. Ці мрії свідчать про роздвоєння особистості. Особливо гостро захворювання проявляється під дією алкоголю: вродливе обличчя аристократки стає злим, поведінка – дикою, поза, жести, мова, дії – агресивними. «Еліта» сприймає психічну хворобу як скандал *Skandal* і традиційний бешкет у барі *Ein Streit in einer Bar; wie er jeden Tag vorkam* [8, с. 250–253].

Цікаво, що літні чоловіки таврують жіночу порочність лише в екстремальній ситуації – на смертному одрі. При цьому суд вершиться «камерно», без судів, свідків і «бранки»: *Leukos lag still und geduldig. Er lauschte. Wann kam sie endlich? Einmal mußte sie doch kommen? // Ja, wahrhaftig, ein Traum war sie, sein letzter Traum, es war schwer, sich von diesem letzten Traum zu trennen. Sie war wie eine Rose, dachte er elegisch, in tiefer Trauer; die man einem Sterbenden vor das Gesicht hält. Sie war wie der Duft einer Rose, der über einem Grabe schwebt. // Kitty Sullivan hatte den Traum gemordet* [8, с. 236]. Обвинувач схиляється до соціально-психологічної причини – розлуки з об'єктом своєї мрії, останньої мрії. Таку мрію мислять метафорично, переносючи, з одного боку, вроду жінки на красу ідеальної квітки (троянда), з іншого – асоціюючи характер жінки із запахом «мертвої» (криваво-червоної) троянди [5, с. 308]. Очевидним є усвідомлення порочності в річищі гендеру. Порочність очищається на духовному рівні через насильницьку фізичну смерть, членування тіла (без голови), кров та об'єкт.

На тлі сказаного мрії порочної аристократки є спотвореними. Йдеться про природне та культурне спотворення. Природно спотворені мрії пов'язані з вадами людської психіки, культурно спотворені мрії сформовані творчою особистістю, лінгвоспільнотою, цінностями, історією країни та вербалізовані професійно (акторкою) в часі й просторі.

У зв'язку з периферійністю мрій простолюдних зупинимося на аналізі семантики мрій «квазі-аристократок».

Характерною рисою мрій 22-річної французенки Жоржет Адонар є багатовекторність, по-перше, знайомство з усіма пасажирами «Космосу» (3000 осіб!), по-друге, залицяння юнака, який нещодавно вийшов із ресторану, по-третє, сенсорний контакт очима з аристократкою Кітті Салівен, по-четверте, майбутня дружба з цією американкою та спільні прогулянки палубою, по-п'яте, поцілунки й освідчення червоного химерного Попанца (образ переляку; букв. «опудало» [1, с. 203]), по-шосте, інстинктивний вибір правильного шляху, по-сьоме, якість жіночого інтелекту, по-восьме, шалений успіх на нью-йоркській сцені. Наведені мрії *betörende Träumereien* тотожні невеличкій пташці, яку несе вітер *ein kleiner Vogel vom Wind fortgetragen wird* [8, с. 51]. Можна констатувати, що мрії французенки мають метафорично-ефірну природу (літають у повітрі).

В австрійській 31-річній «квазіаристократки» Єви Кенінгсгартен мрії *Träumereien* «міщанські» й «заземлені»: тихий маленький замський будиночок біля Гейдельберга (кантон Зальцбург, Австрія), в якому вона відпочиватиме влітку, повільний плин часу до початку відпочинку, відкрите вікно спальні в перший літній вечір відпочинку, солодке, тихе нічне повітря, цвіркання цвіркунів, маленька дочка спить поряд із нею. Мрії жінки еквівалентні метафоричному самотійному руху *abschütteln* [8, с. 55]. Ідеальна віртуальна картинка зумовлює написання листа 8-річній дитині. Будучи охоплена внутрішнім вогнем, матір контролює свої емоції і почуття, оскільки знає, що лист читатиме літня поважна дама – нянька. Згідно з правилами етикету, щирість і емоційність – ознаки невихованості. Отже, емоції, розум і правила конфліктують. Конфлікт синонімічний стражданню й душевному болю. Він гнітив і гриз Єву. Механізмом звільнення від страждань і душевного болю стає візит стюарда з порожніми руками. Порожні руки втілюють самотність, занедбаність, безглуздя. На передній план виходять релігійність: *O Gott, wie einsam sie doch war, wie sinnlos ihr ganzes Leben!* [8, с. 57] та суб'єктивна негативна емоційна оцінка *oh sie war eine arme Frau, diese Eva Königsgarten, nur wußte es niemand* [8]. Крім того, Єва мріє про єдиного коханого чоловіка, а не купу коханців.

Її приваблюють молодість, ідеальна зовнішність, галантна поведінка, впевненість, стабільність 26-річного Вейта Кранаха. «Ідеал» має сірі, серйозні очі, в яких ховаються радість і пристрасть, бліду шкіру обличчя. Вейт небагатослівний, освічений, сором'язливий. Найбільш цінним у коханому є інтерес до її дочки Грети [8, с. 100–102], яка симпатизує чоловікові: на прощання дівчинка цілує його в щоку й шепоче *'Nimm mich mit zur Mama!'* [8, с. 117]. Вчинок дочки настільки вражає матір, що вона не стримується і вигукує: *"O ja, sie ist tapferer als ich!" sagte Eva und seufzte tief* [8, с. 118]. Очевидною є мрія про наслідування дитячої поведінки, що йде врозріз з поведінкою дорослої закоханої жінки.

У Євиних мріях дочка вже доросла, заміжня. Чоловік ніжно цілує її. Сві ненависна і водночас подобається сентиментальність майбутнього зятя. Вона допускає, що дочка не уникатиме чоловікових поцілунків. Простежуємо паралелі майбутнього жіночого щастя. Відповідно до першої моделі жіноче щастя пов'язане з офіційним заміжжям, любов'ю чоловіка і «медовим місяцем». Ця модель актуальна лише для юної панянки. Друга модель включає у себе офіційне заміжжя розлученої жінки, «нового» батька для дитини від першого шлюбу, сприйняття цього батька або ставте співжиття з коханим, осуд «вищого світу» та появу «нового» батька в житті дитини від першого шлюбу [8, с. 187–188]. Інакше кажучи, закохана доросла жінка готова заради свого жіночого щастя не лише поступитися репутацією, а й ризикувати нею та брати на себе великий тягар гріховного життя. Для неї важливо бути разом із коханим, незважаючи на свій фізичний, емоційний, фізіологічний стан або своє економічне становище.

До мрій співачки відносимо й постійний супровід з боку коханого під час гастролей Америкою, й приємне його товариство, й проживання з ним в одному номері, й термін гастролей, і звертання на «ти», і сходження з борту на берег, й відмову від океанської поїздки, й негативно забарвлене спілкування з обслугою та пасажирями [8, с. 275–276], й очікування новин про порятунок коханого [8, с. 328]. Доходимо висновку, що мрії австрійської жінки романтично-філософські.

Лексикалізація мрій обмежена предметно *Traum, Träume, Träumereien*, діяльно *träumen (von D), berauschen, einfallen, ausrufen, bauen, denken (an A)* і комбіновано а) предметно-діяльно *die Träumereien abschütteln, die Hände zusammenklatschen, den Plan enthüllen*, б) якісно-діяльно *schlaflos liegen, sich eifrig einmischen*, в) ознако-діяльно *glücklich sehen*, г) ознако-предметно-діяльно *ein neues Geld machen würden, sich mit beschämenden Gedanken beschäftigen*. Предметність передбачає одиничність і множин-

ність, діяльність спрямована на когось або щось, комплексна вербалізація включає діяльність і предметність у множині або однині, якість або характеристику виконання реальної або уявної дії. Словосполучення кваліфікуємо за ступенем злитості компонентів на дві групи: вільні і сталі. Вільні словосполучення утворені з компонентів, що можуть входити до складу інших словосполучень, сталі складаються із компонентів, обмежених у сполученні з іншими словами.

Висновки. Розгляд проблеми семантики мрій жінки 40-х років ХХ ст. дає змогу зробити такі висновки:

1. Мрія є ментальним конструктом близького або віддаленого майбутнього, що ґрунтується на духовному досвіді, бажаннях і потребах людини.

2. Виокремлено мрії заможних жінок двох континентів: Америки і Європи, почасти мрії європейського чоловіка. Встановлено, що мрії жінок і чоловіка корелюють із соціально-психологічним портретом, національністю, цінностями певної країни, емоційною сферою індивідуума, локусом.

3. Мрії жінок і чоловіка конкретні й чіткі. Їх класифікація варіативна: від генетичної (американські, французькі, австрійські) до соціальної (аристократичні, простолюдні, квазіаристократичні), когнітивної (предметно-логічні, метафоричні), мотиваційної (прагматичні, спотворені, метафорично-ефірні, романтично-філософські), смислової (нейтральні, позитивні, негативні), якісної (прозорі, завуальовані), кількісної (одна, дві, багато), модальної (реальні, нереальні), результативної (здійснені повною мірою або почасти, нездійснені), тематичної (праця і фінанси, людина, здоров'я, міжособистісні стосунки, емоції, культура, час) ознаки.

4. Лексикалізація мрії жінок виходить із предметності, дії, комбінування предметності й дії, якості й дії, ознаки й дії, ознаки, предметності й дії.

Перспективи подальших розробок бачимо в дослідженні семантики мрій сучасних жінок та зіставному аналізі семантики мрій жінок Заходу і Сходу, або семантики мрій жінок і чоловіків тієї чи тієї півкулі Землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой немецко-русский словарь: В 2-х т. / Сост. Е. И. Лепинг, Н. П. Страхова, Н. И. Филичева и др.; под рук. О. И. Москальской. Москва : Русский язык, 1980. Т.: L–Z. 656 с.
2. Карпова К. С. Лексичні особливості американської моделі успіху як ключового сегменту концепту АМЕРИКАНСЬКА МРІЯ. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2006. Вип. 4. С. 392–399.

3. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконті, 2003. Т. 2: К–П. 928 с.
4. Сосюра В. Червона зима. Київ : Веселка, 1985. 271 с.
5. Тресиддер Дж. Словарь символов / Пер. с англ. С. Палько. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2001. 448 с.
6. Шадських Ю. Г., Піча В. М. Психологія: Короткий навчальний словник: терміни і поняття. Львів : «Магнолія 2006», 2008. 276 с.
7. Що таке мрія – як правильно вибирати мрію, чому люди її зраджують: корисні книги. URL: <https://publish.com.ua> (дата звернення: 25.03.2022).
8. Kellermann B. *Das Blaue Band*. Moskau : TSITADEL, 2001. 352 S.
9. Lierheimer B. *Manchmal sehe ich die Sterne*. Kherson : Ailant, 2008. 76 S.
10. WAHRIG. *Wörterbuch der deutschen Sprache*. München : dtv, 2012. 1152 S.

REFERENCES

1. *Large German-Russian Dictionary: In 2 volumes* (1980) [Bolshoi nemetsko-russkii slovar: v 2-kh t.] / Pod. ruk. O. I. Moskalskoi. Moscow : Russian. Vol. 2: L–Z. 656 p.
2. Karpova, K. S. (2006) The lexical peculiarities of American model of success as key segment of the concept of the American Dream [Leksychni osoblyvosti amerykanskoi modeli uspikhu yak klyuchovoho sehmentu kontseptu AMERYKANSKA MRIYA]. *Modern research in foreign languages*. Vol. 4. P. 392–399.
3. *New Explaining Dictionary of Ukrainian in three volumes*. (2003) / Uklad. V. Yaremenko, O. Slipushko. Kyiv : Akonit. Vol. 2: K–P. 928 p.
4. Sosyura, V. (1985) *Red winter* [Chervona zyma]. Kyiv : Rainbow. 271 p.
5. Tresidder, J. (2001) *The Hutchinson Dictionary of Symbols* [Slovar simvolov]. Moscow : FAIR-PRESS. 448 p.
6. Shadskykh, Yu. H., Picha, V. M. (2008). *Psychology: Curt training dictionary: terms and concepts* [Psykhohihiya: Korotkyi navchalnyi slovnyk: terminy i ponyattya]. Lviv : “Magnolia 2006”. 276 p.
7. What is dream – How to choose the right dream, why people betray it: useful books [Scho take mriya – yak pravylno vybraty mriyu, chomu lyudy ii zradshuyut: korysni knyhy]. Retrieved from: <https://publish.com.ua>
8. Kellermann, B. (2001) *Das Blaue Band*. Moskau : TSITADEL. 352 S.
9. Lierheimer, B. (2012) *Manchmal sehe ich die Sterne*. Kherson : Ailant. 76 S.
10. WAHRIG (2012) *Wörterbuch der deutschen Sprache*. München : dtv. 1152 S.

ІМЕНА ПАЛОМНИКІВ «КЕНТЕРБЕРІЙСЬКИХ ОПОВІДЕЙ» ДЖЕФФРІ ЧОСЕРА В ПЕРЕКЛАДІ

Сидоренко С. І.

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської філології і перекладу
Національний авіаційний університет
просп. Любомира Гузара, 1, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-7265-559X
svsydorenko@gmail.com*

Ключові слова:

*англійська література,
середньоанглійська мова,
діахронічний переклад,
Максим Стріха, український
переклад, перекладацький
аналіз, семантичний аналіз.*

У 2019 році в українському перекладознавстві сталася довгоочікувана подія – Україна нарешті побачила повний український переклад «Кентерберійських оповідей» видатного твору класика англійської літератури Джеффри Чосера. Здійснений Максимом Стріхою переклад з оригінального середньоанглійського тексту не лише дозволив українським шанувальникам англійської літературної спадщини читати Чосера українською, але й надав науковцям, які цікавляться діахронічним перекладом, новий багатий матеріал для дослідження. У цій статті розглядаємо переклад імен чосерівських оповідачів – паломників, які вирушили в подорож до Кентербері. Українські версії імен, створені Максимом Стріхою, порівнюються з оригінальними середньоанглійськими назвами, їхніми сучасними англійськими та російськими перекладами. Здійснений семантичний аналіз дозволив зробити висновки щодо адекватності перекладів та висловити припущення щодо мотивації перекладачів у виборі того чи іншого відповідника. Суттєвою проблемою для перекладача українською була необхідність долати вплив «канонічних» російських перекладів, яким до 2019 року не було альтернативи в Україні. В цьому контексті цінними є пояснення Максима Стріхи, наведені ним у передмові до українського видання твору. В результаті перекладацького аналізу було виділено дві групи імен паломників – імена першої групи відтворюються очікуваними словниковими відповідниками, тоді як у відтворенні імен другої групи спостерігаємо відхилення від очевидних нейтральних еквівалентів. Аналіз українських відповідників імен чосерівських паломників показав, що перекладач прагнув бути вірним як смислу оригіналу, так і його духові, що йому переважно вдалося. Влучним, на нашу думку, прийомом є зведення разом в імені персонажу середньоанглійської реальності з українською історією, реалізоване завдяки підбору декількох архаїчних та маловживаних відповідників.

NAMES OF PILGRIMS OF GEOFFREY CHAUCER'S "CANTERBURY TALES" IN TRANSLATION

Sydorenko S. I.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the English Philology and Translation Department
National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7265-559X
svsydorenko@gmail.com*

Key words: *English literature, Middle English, diachronic translation, Maksym Strikha, Ukrainian translation, translational analysis, semantic analysis.*

In 2019, a long-awaited event took place – Ukraine for the first time in its history saw a full Ukrainian translation of “The Canterbury Tales”, an outstanding work by Geoffrey Chaucer, a classic of English literature. Maksym Strikha’s translation from the original Middle English text not only allowed Ukrainian admirers of English literary heritage to read Chaucer in Ukrainian, but also provided scholars interested in diachronic translation with rich new material for research. In this paper we look at the translation of the names of Chaucer’s narrators – pilgrims, who set out from London on their journey to Canterbury. The aim of the paper is to compare the Ukrainian versions of these names created by Maksym Strikha with the Middle English original names, their modern English and Russian translations. The conducted semantic analysis of the names gave the possibility to draw conclusions about the adequacy of the translation and to make assumptions about the translators’ motives behind selecting a particular counterpart. A significant problem for the Ukrainian translator was the need to overcome the influence of “canonical” Russian translations, which until 2019 had no alternative in Ukraine. In this context, the explanations provided by Maksym Strikha in his preface to the Ukrainian edition are of particular interest. As a result of the translation analysis, two groups of the pilgrims’ names were identified – the names in the first group were translated by common dictionary equivalents, while the translation of the names in the second group shows deviations from their obvious neutral equivalents. The conducted analysis of the Ukrainian versions of Chaucer’s pilgrims’ names showed that the Ukrainian translator sought to be true to both the meaning of the original word and its historical and sociocultural associations, which in most cases was successfully accomplished. In our opinion, a valuable and original solution of the Ukrainian translator was to bring together in the name of a character the Middle English reality and the Ukrainian historical context, which was realized through the selection of archaic and rare names.

Постановка проблеми. У 2019 році сталася подія, про яку мріяли покоління українських філологів, поціновувачів англійської літератури. У львівському видавництві «Астролябія» вийшов друком перший повний український переклад «Кентерберійських оповідей» Джеффри Чосера, здійснений із середньоанглійського оригіналу Максимом Стріхою. Без перебільшення, титанічна праця відомого українського науковця та перекладача була відзначена однією з найпочесніших перекладацьких премій – імені Григорія Кочура.

До появи перекладу «Кентерберійських оповідей» Максима Стріхи англійського класика фак-

тично не було в україномовній перекладній літературі. Як зазначає сам перекладач, існували «давні й незавершені спроби покійного Євгена Крижевича, яких забракло навіть для цитування в університетських підручниках, кілька напіваматорських уривків в Інтернеті та ще невеликий фрагмент з Оповіді Лицаря, майстерно перекладений Ігорем Качуровським (щоправда, не із середньоанглійського оригіналу, а з поетичного перекладу Невілла Когтілла сучасною англійською...)» [1, с. 5].

Українські читачі мусили задовольнятися російськими перекладами «Кентерберійських оповідей» – «канонічним» у радянські часи непов-

ним виданням чосерівського шедевра в перекладі Івана Кашкіна та Осипа Румера та його пізнішими перевиданнями, доповненими перекладами Тамари Попової та Тетяни Стамової.

Але тепер сумна прогалина ліквідована – п'ять років копіткої праці Максима Стріхи нарешті подарували нам Чосера українською.

Головною проблемою, з якою стикається будь-який перекладач Чосера, є часова дистанція більш ніж у шість століть, яка віддаляє нас від оригінального тексту. Відповідно, першим питанням для перекладача стає вибір стратегії – яким чином засобами сучасної мови представити сучасному читачеві текст, не лише написаний на іншому синхронному зрізі мовного розвитку, але й такий, що уособлює відмінне від сучасного світосприйняття? У разі діахронічного перекладу, яким буде будь-який переклад Чосера для сучасного читача, виклики зустрічі з іншомовною культурою ускладнюються ще й викликами часового виміру, оскільки перекладачу потрібно відтворити не лише іншомовний, але й іншоепоховий, так би мовити, культурний продукт.

Ось як сам Максим Стріха пише про свій вибір стратегії перекладу: «Очевидно, що можна взяти за орієнтир, скажімо, мову наших барокових поетик (на жаль, від українських сучасників Чосера взагалі залишилося лише кілька грамот). Але такий переклад несумнівно викличе цікавість лише дуже обмеженого кола читачів... Тож перекладач мусить не повертатися в якийсь певний час, а намагатися «реконструювати» засобами своєї мови певну «паралельну лінгвістичну реальність», яка збереже в читача стійке враження часової відстані й водночас не заважатиме діставати художню насолоду від читання тексту. Загальних правил такої «реконструкції» не існує» [1, с. 50].

Суттєвою проблемою для перекладача українською була необхідність долати вплив «канонічних» російських перекладів. Зокрема, переклад оповідей не можна було починати, не визначившись з іменами прочан-оповідачів. У передмові до свого перекладу Максим Стріха надає деякі пояснення щодо вибору українських імен паломників, які у Загальному пролозі завітали до заїзду «Табард», прямуючи до Кентербері на поклоніння мощам святого Томаса Беккета. Без сумніву, якщо український читач знайомий з російським перекладом, ба більше – англійським оригіналом, вибір перекладача спонукатиме його до порівнянь.

Мета і завдання статті. У цій статті ми порівняємо переклади імен чосерівських прочан сучасною англійською, російською та українською мовами, співставляючи семантику перекладних відповідників із семантикою оригінальних імен. Для порівняння скористуємось оригінальним чосерівським текстом [2], популярним перекла-

дом сучасною англійською Невілла Коггілла, виданим у серії Penguin Classics [3], російським перекладом академічного видання «Кентерберійських оповідей» московського видавництва «Наука» 2012 року [4] та українським перекладом Максима Стріхи [1; 5]. Метою порівняння є визначення способів відтворення оригінальних імен чосерівських прочан та можливої мотивації вибору перекладача.

Об'єктом дослідження є імена головних персонажів «Кентерберійських оповідей» Джеффри Чосера та їхні переклади сучасною англійською, українською та російською мовами.

Предметом дослідження є способи перекладу імен чосерівських прочан та мотивація вибору перекладача.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наведена нижче таблиця містить перелік імен чосерівських прочан, зібраних із чотирьох зазначених текстів (див. табл. 1).

Імена деяких прочан дещо різняться у тексті Загального прологу та у заголовках їхніх оповідей, наприклад, *Sergeant of the Lawe / Man of Lawe* в оригінальному тексті, *Oxford Cleric / Clerk, Skipper / Shipman, Doctor / Physician, Woman from beside Bath / Wife of Bath* у сучасному англійському перекладі Невілла Коггілла, *Доктор медицини / Врач* в російському перекладі та *Сержант судовий / Правник, Доктор медицини / Лікар* в українському перекладі. В таблиці імена, що вжиті у заголовках оповідей, надані у дужках. *Chanouns Yeman* взагалі не згадується у Загальному пролозі – він приєднується до прочан пізніше.

Як бачимо, низка імен передається в російському та українському перекладах очікуваними словниковими відповідниками: *Knyght* – Рыцарь – Лицар, *Yeman* – Йомен – Йомен, *Prioress* – Аббатиса – Ігуменя, *Monk* – Монах – Монах, *Marchant* – Купец – Купец тощо.

Разом з тим є імена, для відтворення яких перекладачі відхилились від очевидних нейтральних відповідників. Саме вони є цікавими для аналізу.

Squier у Чосера – це 'young knight (knight bachelor, the first degree of knighthood)' [2, с. 1292]. Російський та український транслітеровані відповідники адекватно передають це значення, проте Максим Стріха пропонує також історизм Джура, що має значення «(на Україні в XVI–XVIII ст.) зброєносець у козацької старшини» [6]. Використовуючи обидва імені – Сквайр та Джура, перекладач здійснює несподіваний перетин англійської середньовічної реальності з українською історією.

Аналогічною транспозицією в українську історичну реальність є переклад *Som(o)nour* українською як Возний. *Возний* – це судовий урядовець у Польщі, Литовському князівстві й на Україні

Таблиця 1

Оригінальний текст Чосера	Сучасний англійський переклад Невілла Коггілла	Російський переклад Івана Кашкіна, Осипа Румера та Тамари Попової	Український переклад Максима Стріхи
Knyght	Knight	Рыцарь	Лицар
Squier	Squire	Сквайр	Сквайр, Джура
Yeman	Yeoman	Йомен	Йомен
Prioresse	Prioress	Аббатиса	Ігуменя
Nonne	Nun	Черниця	Законниця
Preestes	Priests	Капелланы	Святі отці (Священники)
Monk	Monk	Монах	Монах
Frere	Friar	Кармелит	Чернець
Marchant	Merchant	Купец	Купець
Clerk of Oxenford	Oxford Cleric (Clerk)	Оксфорд-ский Студент	Студент з Оксфорду
Sergeant of the Lawe (Man of Lawe)	Serjeant at the Law (Man of Law)	Юрист	Сержант судовий (Правник)
Frankleyn	Franklin	Франклин	Франклін
Haberdasshere	Haberdasher	Шапочник	Галантерей-ник
Carpenter	Carpenter	Плотник	Тесляр
Webbe	Weaver	Ткач	Ткач
Dyere	Dyer	Красильщик	Фарбар
Tapycer	Carpet-maker	Обойщик	Килимник
Cook	Cook	Повар	Кухар
Shipman	Skipper (Shipman)	Шкипер	Шкіпер
Doctour of Phisik	Doctor (Physician)	Доктор медицины (Врач)	Доктор медицини (Лікар)
Wif of Bathe	Woman from beside Bath (Wife of Bath)	Батская ткачиха	Жінка з Бату
Persoun of a Toun	Parson to a town	Приходской священник	Панотець
Plowman	Plowman	Пахарь	Ратай
Reve	Reeve	Мажордом	Управитель
Millere	Miller	Мельник	Мірошник
Som(o)nour	Summoner	Пристав церковного суда	Возний
Pardoner	Pardoner	Продавец папских индульгенций	Продавець реліквій
Maunciple	Manciple	Эконом	Економ
Hoost(e)	Host	Хозяин	Господар
Chanouns Yeman	Canon's Yeoman	Слуга каноника	Слуга при Крилошанині

до XIX ст. [6]. Ось як Максим Стріха коментує свій вибір імені для чосерівського персонажу: «Навряд чи й варто називати персонажа на ім'я Somnour (сучасною англійською Summoner) довгим описовим Пристав церковного суду. Адже для окреслення цього урядовця єпископського суду, до чийх обов'язків належало оповіщати відповідачів і свідків про час слухань, а під час самого слухання – вартувати при вході, існує майже ідеальний український відповідник, знайомий кожному ще зі шкільної лави завдяки безсмертній «Наталці Полтавці» Івана Котляревського: возний! Функції возного у старому українському суді були ж приблизно такі самі» [1, с. 57].

Для перекладу Nonne Максим Стріха відмовляється від очевидного відповідника Черниця,

натомість вибирає застаріле Законниця. Архаїчне поетичне ім'я Ратай надає він і чосерівському орачеві (Plowman). Вочевидь, вибір на користь застарілих лексем пояснюється бажанням перекладача додати своєму тексту кольору старожитності.

Preestes у російському перекладі передано як Капелланы, проте український перекладач вибирає більш семантично універсальну назву Святі отці / Священники.

У випадку з чосерівським Frere (англійською – ‘a member of a religious order’ [7, с. 226]) російський переклад також дає більш семантично вузький відповідник Кармелит (представник одного з католицьких чернечих орденів), а Максим Стріха вживає універсальну назву Чернець.

Sergeant of the Lawe у Чосера – ‘a lawyer who belonged to the highest order in his profession’ [2, с. 28]. З огляду на це, рос. Юрист та укр. Правник є адекватними нейтральними відповідниками, натомість Сержант судовий є дослівним перекладом, який через військові конотації слова «сержант», на нашу думку, викликає хибне уявлення українського читача про статус та рід діяльності цього персонажу.

Після Капеллана і Кармелита російський переклад Haberdasshere як Шапочник уже може свідчити про певну схильність Івана Кашкіна до звуження семантики імен. В українському перекладі бачимо словниковий відповідник Галантерійник.

Taruser у Чосера – це ‘weaver of tapestries, rugs, etc.’ [2, с. 29], тому суч. англ. Carpet-maker та укр. Килимник є адекватними відповідниками, на відміну від рос. Обойщик, яке в російській мові має значення «мастер, спеціаліст по обивке мебели» [8, с. 348]. Так само неточним є російський переклад Reve як Мажордом – чосерівський Reve був ‘manager of an estate or farm’ [2, с. 32], тоді як мажордом має значення «дворецкий, домоправитель» [9, с. 296] і асоціюється з управлінням багатим домом.

Wif of Bathe названа Woman from beside Bath / Wife of Bath у сучасному англійському перекладі і Жінка з Бату в українському. Ось як Максим Стріха заперечує проти російського імені Батская ткачиха: «...The Wife of Bath принципово хибно називати ... Батською ткалею... . . . вона справді ткаля, і її тканини кращі від еталонних тоді виробів з Іпру й Генту. Втім найголовніше те, що вона – Жінка, нестримна у своїй сексуальності й у прагненні захистити свою незалежність. Саме так називає її Чосер, і жодних підстав змінювати це ім’я в перекладі немає» [1, с. 56–57].

Під час перекладу Pardoner український перекладач іде проти сталого значення цього слова ‘a seller of indulgences’ [2, с. 34], (before the Reformation) a person licensed to sell ecclesiastical indulgences’ [10] і називає цього персонажа Продавцем реліквій, спираючись на його опис у тексті Чосера. «Але ж у самому тексті Чосера, – пише Максим Стріха, – про індульгенції ... коротко згадано лише в пролозі до власної оповіді цього персонажа. Натомість і в Загальному пролозі, і в пролозі до його ж таки оповіді значно частіше йдеться про фальшиві церковні реліквії, які цей герой Чосера неперевершено збував довірливим парафіянам. Тож коли перекладач не наважиться «викувати», згідно з етимологією оригіналу, власний термін (щось на кшталт Прощенника: мені здається, що Микола Лукаш, якби перекладав Чосера, вчинив би саме так), то логічніше вже буде назвати цього Pardoner’a Продавцем реліквій...» [1, с. 56].

Висновки і перспективи подальших розробок. Підбиваючи підсумки здійсненого перекладацького аналізу, нагадаємо, що поетичний переклад накладає свої обмеження на вибір перекладача, які слід брати до уваги. Абстрагуючись від цього фактора, справедливо зробити висновок, що, перекладаючи імена головних персонажів Чосера, Максим Стріха намагався бути вірним як смислу оригіналу, так і його духові, що йому переважно вдалося. Влучним, на нашу думку, прийомом є зведення разом в імені персонажу середньоанглійської реальності з українською історією завдяки підбору декількох архаїчних та маловживаних відповідників. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні підходів автора українського перекладу «Кентерберійських оповідей» до відтворення онімного простору твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чосер Джеффри. Кентерберійські оповіді / Із середньоанглійської переклав і прокоментував Максим Стріха. У 2-х частинах. Частина I. Львів : Видавництво «Астролябія», 2019. 528 с.
2. The Riverside Chaucer / General ed. Larry D. Benson. Oxford : Oxford University Press, 1990. 1327 p.
3. Chaucer G. The Canterbury Tales / Translated into Modern English by Nevill Coghill. London : Penguin Books, 2003. 510 p.
4. Чосер Джеффри. Кентерберійские рассказы / Отв. ред. А. Н. Горбунов. Москва : Наука, 2012. 951 с.
5. Чосер Джеффри. Кентерберійські оповіді / Із середньоанглійської переклав і прокоментував Максим Стріха. У 2-х частинах. Частина II. Львів : Видавництво «Астролябія», 2019. 544 с.
6. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/>
7. Skeat Walter W. An Etymological Dictionary of the English Language. Garden City, New York : Dover Publications, Inc., 2005. 832 p.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / Под ред. Н. Ю. Шведовой. 19-е изд., испр. Москва : Рус. яз., 1987. 750 с.
9. Словарь иностранных слов. 16-е изд., испр. Москва : Рус. яз., 1988. 624 с.
10. URL: <https://www.collinsdictionary.com/>

REFERENCES

1. Chaucer, Geoffrey. (2019) Kenterberijski opovidi [The Canterbury Tales] / Z serednoanhliskoi pereklav i prokomentuvav Maksym Strikha. In 2 parts. Part I. Lviv : Astroliabiia. 528 p.

2. The Riverside Chaucer. (1990) / General ed. Larry D. Benson. Oxford : Oxford University Press. 1327 p.
3. Chaucer, G. (2003) The Canterbury Tales / Translated into Modern English by Nevill Coghill. London : Penguin Books. 510 p.
4. Chaucer, Geoffrey. (2012) Kenterberijskie rasskazy [The Canterbury Tales]. Ed. A. Gorbunov. Moskva : Nauka. 951 p.
5. Chaucer, Geoffrey. (2019) Kenterberiiski opovidi [The Canterbury Tales] / Z serednoanhliiskoi pereklav i prokomentuvav Maksym Strikha. In 2 parts. Part II. Lviv : Astroliabiiia. 544 p.
6. Slovnyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk [A Dictionary of the Ukrainian Language] (1970–1980). Retrieved from: <http://sum.in.ua/>
7. Skeat, Walter W. (2005) An Etymological Dictionary of the English Language. Garden City, New York : Dover Publications, Inc. 832 p.
8. Ozhegov, S. I. (1987) Slovar' russkogo yazyka: ok. 57 000 slov [A Dictionary of the Russian Language]. Ed. N. Yu. Shvedova. 19th ed. Moskva : Rus. Yaz. 750 p.
9. Slovar' inostrannyh slov [A Dictionary of Foreign Words]. 16th ed. Moskva : Rus. Yaz. 1988. 624 p.
10. Retrieved from: <https://www.collinsdictionary.com/>

ОЦІННИЙ СКЛАДНИК У СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ СЛОВА

Смаглій В. М.

*доктор філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри «Філологія»*

Одеський національний морський університет

вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-6222-7652

valeriya.smagliy@gmail.com

Ключові слова: *оцінка, емоція, оцінне значення, раціональне, емоційне, емоційно-раціональне.*

У статті розглядаються питання, пов'язані з роллю та місцем оцінки в семантичній структурі слова. Особливу увагу приділено зв'язку оцінки і емоцій, виділенню типів оцінного значення: раціонального, емоційного, емоційно-раціонального. Оцінювання виступає як невід'ємний компонент пізнання, в основу якого покладено ціннісний підхід до явищ природи і суспільства. Оцінка завжди когнітивна за своєю природою, а отже, логіко-предметна. Оцінна і гносеологічна функції мови тісно взаємопов'язані. Когнітивний процес оцінювання, включаючись в загальну програму діяльності людини, орієнтований на прийняття рішень і лежить в основі вибору практичних дій. Саме в оцінних визначеннях слів зафіксовано естетичне переживання особистості. Питання про оцінку лексику безпосередньо торкається таких важливих проблем, як мова й суспільство, мова й мовлення, функції мови. Особливо релевантними для прагматичних цілей є марковані слова. Усі слова, які містять оцінку, можна класифікувати на розумово-оцінні та емоційно-оцінні. Когнітивне оцінювання результатів діяльності складає провідний компонент структури емоцій, що відображає головне в загальній реакції. Параметри оцінки та емоції в семантиці мовних одиниць можуть комбінуватися: перехрещуватися, нашаровуватися один на одного. Отже, це може бути компромісним вирішенням питання про співвідношення раціонального і емоційного в мові, що дозволяє виділити такі типи оцінного значення: раціональне, емоційне, емоційно-раціональне. Вивчення стилістичного значення слова є важливим і з огляду на те, що ми розглядаємо всі лексичні одиниці передусім у комунікативно-прагматичному аспекті. Усі стилістично забарвлені слова мають численні відтінки, зумовлені тим чи іншим ставленням мовця (суб'єкта) до явища чи предмета, що називається. Оцінний компонент, поєднуючись з емотивним, відображає національно-культурні особливості суб'єкта оцінювання, які реалізуються передусім через оцінку лексику. Різноманітність типів оцінного значення, що структурують семантику лексичних одиниць, відтворює багатогранність ціннісного світосприйняття оточуючої дійсності, складну взаємодію оцінних та емоційних параметрів процесу пізнання.

ROLE AND PLACE OF THE EVALUATORY COMPONENT IN THE SEMANTIC STRUCTURE OF A WORD

Smagliy V. M.

*Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department "Philology"
Odesa National Maritime University
Mechnikova str., 34, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6222-7652
valeriya.smagliy@gmail.co*

Key words: *evaluation, emotion, evaluatory meaning, rational, emotional, emotional-rational.*

The article examines issues related to the role and place of evaluation in the semantic structure of a word. Special attention is paid to the connection of evaluation and emotions, to the selection of types of evaluation: rational, emotional, and emotional-rational. Evaluation acts as an integral component of cognition, which is based on a valuable approach to the phenomena of nature and society. Assessment is always cognitive in its nature, and therefore logical and objective. Evaluative and epistemological functions of language are closely interrelated. The cognitive process of evaluation, included in the general program of human activity, is oriented towards decision-making and is the basis of the choice of practical actions. The evaluative definitions of words record the aesthetic experience of the individual. The question of evaluative vocabulary directly affects such important problems as language and society, language and speech, language functions. Marked words are especially relevant for pragmatic purposes. All words that contain evaluation can be classified into mental-evaluative and emotional-evaluative. Cognitive evaluation of activity results is the leading component of the structure of emotions, which reflects the main thing in the general reaction. Evaluation parameters and emotions in the semantics of language units can be combined: intersect, layer on top of each other. So, this can be a compromise solution to the issue of the rational and emotional in language, which allows us to distinguish the following types of evaluation: rational, emotional, and emotional-rational. The study of the stylistic meaning of the word is also important due to the fact that we consider all lexical units primarily in the communicative and pragmatic aspect. All stylistically colored words have numerous shades, which are determined by one or another attitude of the speaker (subject) to the phenomenon or object of reality. The evaluative component, combined with the emotional component, reflects the national and cultural characteristics of the subject of evaluation, which are implemented primarily through the evaluative vocabulary. The variety of types of evaluative meaning that structure the semantics of lexical units reproduces the multifaceted value perception of the surrounding reality, the complex interaction of evaluative and emotional parameters of the cognitive process.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що всі сприймані людиною явища оточуючого середовища мають у нашій свідомості певну цінність, тобто їх можна оцінити. Оцінювання виступає як невід'ємний компонент пізнання, в основу якого покладено ціннісний підхід до явищ природи і суспільства, без якого неможливі ані діяльність, ані саме життя людини як істоти, що має різноманітні потреби, інтереси і цілі [1; 2; 5; 11].

Оцінка завжди когнітивна за своєю природою, а отже, логіко-предметна. Оцінка і гносеологічна функції мови тісно взаємопов'язані. І водночас вони рівноправні, оскільки у процесі оцінювання перетворюється пізнання, а у процесі пізнання постійно присутня оцінка. Співвідношення пізнання та оцінки, що мають дуже складний характер, належать до сфери дослідження когнітивної лінгвістики, проблематика якої охоплює природу процедур,

котрі регулюють та структурують мовленнєве сприйняття.

Оцінювання – це процес, який має місце в будь-якій науці. Підтвердженням цього є той факт, що ціннісна орієнтація в багатьох випадках сприяла розвитку цілої низки напрямків не тільки в лінгвістичній галузі, але й у комп'ютерній техніці, генній інженерії та інших, що свідчить про стійку інтеграцію наукових знань у межах когнітивної парадигми, яка за попереднім визначенням формувалася як інтердисциплінарна (когнітивна) наука.

Когнітивний процес оцінювання, включаючись в загальну програму діяльності людини, орієнтований на прийняття рішень і лежить в основі вибору практичних дій [7, с. 35; 10, с. 105]. Людина як суб'єкт мовної діяльності – це особа, котра сприймає й осмислює світ, здатна оцінювати мовленнєві факти у своїй повсякденній мовленнєвій практиці.

Саме в оцінних визначеннях слів зафіксовано естетичне переживання особистості. Комунікативна мета, яку ставить при цьому перед собою мовець, – найкращим чином донести до слухача свою точку зору, переконати його в можливості та правомірності саме такого, а не іншого бачення слова [11]. В емоційних і естетичних оцінках розкривається той образ слова, який зберігається в мовній свідомості індивіда. Відомо, що в основі цього способу лежать асоціації, що викликаються явищем, віддзеркаленим у слові, або його звуковою формою.

Мета запропонованої статті полягає в тому, щоб визначити роль і місце оцінного компонента в семантичній структурі слова.

Об'єктом виступають оцінні лексеми, а предметом – оцінні компоненти семантичної структури слова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми, що стосуються оцінної лексики, залишаються й досі багато в чому дискусійними. Відрадно лише те, що інтерес до них не згасає, а тому є надія, що вони дістануть належне вирішення. Тримається цей інтерес на виключній теоретичній і практичній важливості проблематики, пов'язаної з оцінними словами. Йдеться не лише про вияв оцінних моментів на лексичному рівні мови. Питання про оцінну лексику безпосередньо торкається таких важливих проблем, як мова й суспільство, мова й мовлення, функції мови. Сьогодні ще недостатньо вивчені закономірності виникнення в мові оцінних слів; фактори, що уможливають вираження словом певного оцінного ставлення до висловлюваного, бо саме воно несе всю повноту як денотативної, так і позаденотативної інформації.

Особливо релевантними для прагматичних цілей є марковані слова. Вони поліфункціональні

саме з прагматичного погляду. Цікаву думку в зв'язку з цим висловив В. І. Шаховський. Найважливіше у семантичній структурі слова емотивного та оцінного компонента, вважає він, дозволяє ідентифікувати такі лексеми як «прагматичні слова». Окрім денотативних характеристик, вони включають ще й компоненти «логіко-емоційного чи оцінного ставлення до денотативної частини лексичного значення слова» [6, с. 232], внаслідок чого утворюються прагеми, що вказують на ставлення мовця до позначуваного словом же явища. Усе це зайвий раз засвідчує актуальність проблематики, пов'язаної з оцінною лексикою, особливо у зв'язку зі зростанням у сучасній лінгвістиці інтересу до питань семантики й прагматики.

Вважається, що всі слова, які містять оцінку, можна класифікувати як: а) розумово-оцінні, в яких оцінка йде не від серця, а від розуму; б) емоційно-оцінні, що вказують на переживання, що зазвичай визиваються предметами, які певним чином оцінюються соціумом [5]. Але слід визнати, що чітко розмежувати розумово-оцінні й емоційно-оцінні слова доволі складно, оскільки всі слова, що вказують на почуття, викликані тими чи іншими явищами, містять у собі розумову оцінку.

У зв'язку із цим потрібно, на наш погляд, звернути увагу на те, що оцінне значення – це понятійна основа конкретних оцінок, що поєднує в собі семантичні й прагматичні аспекти. Оцінне значення виступає як вид когнітивної інформації, що передається через семантику слова та відтворює в дефініції поняття когнітивну структуру концепту, вираженого цим словом. Оцінювання слід розуміти як психічний акт, діяльність двох автономних сфер психіки – розуму та почуттів, що значною мірою є суб'єктивними і здійснюється як довільно усвідомлене, коли ми керуємося розумом, а не почуттями. Когнітивне оцінювання результатів діяльності складає провідний компонент структури емоцій, що відображає головне в загальній реакції.

Генетичні корені оцінки, на нашу думку, полягають саме в емоційному способі (як найдавнішому) відображення суб'єктно-об'єктних відносин. Загальновідомим є той факт, що пізнання починається з безпосереднього чуттєвого контакту суб'єкта з навколишнім світом і закінчується виникненням у свідомості суб'єкта ідеального образу цього світу. Емоції відтворюють не явища та предмети реального світу, а ті об'єктивні відношення, в яких ці предмети та явища пристосовані до потреб людини. Специфіка емоцій полягає в тому, що вони є й об'єктом відображення в мові, й інструментом відображення самих себе та інших об'єктів навколишнього світу [4, с. 13].

За справедливим твердженням О. М. Вольф та В. І. Шаховського, в основі емоції лежить оцінка

[2, с. 40–42], а кожна емоція людини є результатом певного виду оцінки [6, с. 18]. У цьому плані можна говорити про оцінні підстави емоцій.

З іншого боку, емоція може й сама служити підставою для оцінки. У будь-якому разі емоції та оцінки пов'язані між собою причинно-наслідковими відношеннями. Отже, оцінка та емоції взаємодіють таким чином: оцінка – це думка суб'єкта про цінність об'єкта для нього, а емоція – це переживання суб'єктом цієї думки. Емоційне ставлення є важливою складовою частиною мовної модальності.

Мова завжди передбачає раціональний аспект, а тому розмежування раціонального та чисто емоційного в мові є умовним. Однак останні дані деяких наукових досліджень довели правомірність виділення емоційного типу мислення, відокремлення емоційного та раціонального як різних сфер інтелекту [4, с. 96; 6, с. 45]. Крім того, параметри оцінки та емоції в семантиці мовних одиниць можуть комбінуватися: перехрещуватися, нашаровуватися один на одного. Отже, це може бути компромісним вирішенням питання про співвідношення раціонального і емоційного в мові, що дозволяє виділити такі типи оцінного значення: раціональне, емоційне, емоційно-раціональне [5].

Під **раціонально-оцінним значенням** розуміємо таке значення, яке ґрунтується на раціонально-оцінних, логічних судженнях про ознаки, що об'єктивно притаманні референту. Когнітивний зміст раціональної оцінки – це думка суб'єкта оцінки про позитивну чи негативну цінність позначуваного в цілому або якої-небудь його властивості, заснованої на знаннях неписаних, узуальних норм ціннісної картини світу, що базується на повсякденно-побутовому образі світу, який склався в даному мовному колективі, та на його життєвій філософії.

Емоційно-оцінне значення входить до спектру «схвалення / несхвалення», має своїм змістом певне почуття-ставлення, що надає найменшій ілюктивній сили. Отже, цей тип оцінного значення заснований на емоціях та почуттях, що пов'язані з властивостями, які не притаманні референтові, а лише приписуються йому творчим мисленням суб'єкта.

Емоційно-раціональне оцінне значення орієнтоване на позначуване (денотат) і представляє психічний аспект раціональної оцінки, описує почуття, засноване на раціонально-оцінних судженнях та переживаннях в органічній їх єдності.

Варто зауважити, що хоча характер емоційного і раціонального оцінювання дуже часто збігаються, оскільки вони мають один і той же самий об'єкт і суб'єкт оцінки (різними є лише характер та основа оцінювання), проте це має місце не

завжди, що «наочно спостерігається на прикладах гумору, іронії, сатири та сарказму» [3, с. 76].

Типологія оцінних значень порушує ще одне важливе для їх вивчення питання, а саме: до якого аспекту значення входить оцінка, тобто питання про місце оцінного значення в семантичній структурі слова. Неоднорідність оцінного компонента зумовлює його різну взаємодію з іншими компонентами у структурі значення мовного знаку.

У лінгвістичній літературі існує декілька схем зображення семантичної структури слова, кожна з яких є достатньо об'єктивною та логічною. Більшість дослідників визнає існування ядерної та периферійної зон у семантиці слова і виділяє семантичні компоненти залежно від їх позиції стосовно цих зон.

Так, традиційно протиставляються предметно-логічний компонент – денотативне значення (в зарубіжній лінгвістичній літературі його іноді називають термінами *conceptual* [9, с. 9], *cognitive* [12, с. 22] *meaning*), понятійна співвіднесеність імені та співзначність означуваного, тобто додатковий до предметно-логічного компонент, відтінки значення (конотативне значення слова).

Більшість лексем англійської мови володіють лише денотативним значенням, а тому з точки зору виражальних можливостей вони нейтральні. Ці слова позначають поняття, але не виражають ставлення мовця до предмета мовлення. Зауважимо, що нейтральними такі слова є у своєму основному, прямому значенні та в типових випадках уживання. Такими вони фіксуються і в словниках, наприклад: *dog, lion, fox, wooden, red* та багато інших. Разом із тим у живому вживанні, особливо в усно-розмовному мовленні, в художній та публіцистичній мові, так звані нейтральні слова здатні набувати досить несподіваних емоційних і навіть функціонально-стилістичних забарвлень. Отже, оцінність нейтральних слів є контекстуально-зумовленою.

Проте в англійській мові чимало й таких слів, що мають стале додаткове забарвлення. Їх називають стилістично забарвленими. Саме така лексика переважно й використовується для передачі оцінки, оскільки вона містить компонент стилістичного значення, здатного виражати позитивне або негативне ставлення мовця до позначуваного словом предмета чи явища.

У цьому зв'язку підкреслимо, що оцінка, яка міститься в значенні стилістично забарвлених слів, настільки явно виражена, що не дозволяє вживати їх в інших значеннях. Такі слова ілюструють необмежені й різноманітні вияви людського фактора: оцінка «зазирає» у кожен з основних розділів ідеографічного словника.

Вивчення стилістичного значення слова є важливим і з огляду на те, що ми розглядаємо

всі лексичні одиниці передусім у комунікативно-прагматичному аспекті. Виходячи із цього, варто, на нашу думку, зупинитися на підході до аналізу стилістичного значення, виробленому лінгвістами [1; 2; 5; 8], які пропонують об'єднати всі відтінки стилістичного значення в одну групу на тій підставі, що всі вони передають ставлення мовця до предмета думки. За цією ознакою такі відтінки у стилістичному значенні можна співвіднести з першою особою акту комунікації й виділити особливий аспект, функція якого полягає в модальній орієнтації мовної одиниці в процесі її стилістичної трансформації.

Усі стилістично забарвлені слова мають численні відтінки, які, як уже зазначалося, зумовлені тим чи іншим ставленням мовця (суб'єкта) до явища чи предмета, що називається. Емоційне забарвлення виникає у слові внаслідок того, що саме його значення містить елемент оцінки [6]. Оцінний компонент, поєднуючись з емотивним, відображає національно-культурні особливості суб'єкта оцінювання, які реалізуються передусім через оцінну лексику.

Оцінний компонент стилістичного значення включає позитивну чи негативну оцінку. Позитивна оцінка міститься переважно у словах схвальних, лестливих, почасти у словах жартівливих. Негативні відтінки складають ширший спектр: несхвальний, глузливий, зневажливий, докірливий, зневажливо-фамільярний, брутальний, лайливий, який реалізується у відповідній лексиці. Слід визнати, що всі ці відтінки часом ледь відчутні, а до того ж мінливі історично й контекстуально зумовлені.

Висновки і перспективи подальших розробок. Зазначимо, що хоча оцінний компонент семантики слова традиційно відносять до конотації [8, с. 52], необхідно враховувати той факт, що сучасний погляд на складний характер оцінного значення, виділення в ньому двох аспектів (раціонального та емоційного) зумовили необхідність визнання, що в мові можуть бути слова, оцінне значення яких входить до денотативного аспекту, та слова з емоційним значенням – складовою частиною конотації. Ці типи оцінного значення іноді присутні одночасно, що дає підстави виділити третій тип – емоційно-раціональне оцінне значення, яке пронизує обидва аспекти значення слова та невіддільне від жодного з них.

З огляду на вищесказане оцінне значення розглядається нами як макрокомпонент семантичної структури слова, який входить до прагматичної зони та експлікується у тлумаченні, тобто в зоні семантики. Різноманітність типів оцінного значення, що структурують семантику лексичних одиниць, відтворює багатогранність ціннісного світосприйняття оточуючої дійсності, складну

взаємодію оцінних та емоційних параметрів процесу пізнання. Перспектива подальших досліджень вбачається в тому, що результати цієї розвідки можуть бути екстрапольовані на матеріал інших мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігунова Н. О. Позитивна оцінка: Від когнітивного судження до комунікативного висловлювання. Одеса : ОМД, 2017. 580 с.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Москва : КД Либроком, 2009. 261 с.
3. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць. Київ : ВЦ КДЛУ, 2000. 256 с.
4. Мягкова Е. Ю. Эмоционально-чувственный компонент значения слова. Курск : Изд-во Курск. гос. пед. ун-та, 2012. 110 с.
5. Приходько Г. І. Категорія оцінки в контексті зміни лінгвістичних парадигм. Запоріжжя : Кругозір. 200 с.
6. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций. Москва : Гнозис, 2008. 416 с.
7. Bigunova N. Cognitive pragmatic regularities in communicative manifestation of positive evaluation. *Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Trnava : University of SS Cyril and Methodius in Trnava. IV (1). 2019. P. 2–46.
8. Gowerdowskiy Wladislaw. Affixale Konnotation im Deutschen und im Russischen: Vergleichende Typologie. Aachen : Shaker Verlag. Band 4, 2002. 176 S.
9. Leech G. The Study of Meaning. L. : Penguin Books, 1990. 383 p.
10. Myroniuk T. Evaluative Responses in Modern English Fiction. *Advanced Education*. 8. 2017. P. 103–108.
11. Partington A. Evaluative clash, evaluative cohesion and how we actually read evaluation in texts. *Journal of Pragmatics*. 117. 2017. P. 190–203.
12. Taylor J.R. The Two-Level Approach to Meaning. *Linguistische Berichte*. 1994. Bd. 149. P. 3–26.

REFERENCES

1. Bihunova, N. O. (2017). *pozytyvna otsinka: Vid kohnityvnoho sudzhennia do komunikatyvnoho vyslovliuvannia*. Odesa : OMD, 580 p.
2. Volf, E. M. (2009). *Funktsional'naya semantika otsenki*. M. : KD Librokom, 261 p.
3. Hamzyuk, M. V. (2000). *Emotyvnnyy komponent znachennya u protsesi stvorennya frazeolohichnykh odynts'*. K. : VTS KDLU, 256 p.

4. Myagkova, Ye. Yu. (2012). Emotsional'no-chuvstvennyy komponent znacheniya slova. Kursk : Izd-vo Kursk. gos. ped. un-ta, 110 p.
5. Prykhod'ko, H. I. (2016). *Katehoriya otsinky v konteksti zminy linhvistychnykh paradyhm*. Zaporizhzhia : Kruhozir, 200 p.
6. Shakhovskiy, V. I. (2008). *Lingvisticheskaya teoriya emotsiy*. M. : Gnozis, 416 p.
7. Bigunova, N. (2019). Cognitive pragmatic regularities in communicative manifestation of positive evaluation. *Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Trnava : University of SS Cyril and Methodius in Trnava, IV (1). P. 2–46.
8. Gowerdowskiy, Wladislaw. (2002). *Affixale Konnotation im Deutschen und im Russischen: Vergleichende Typologie*. Aachen : Shaker Verlag. Band 4, 176 S.
9. Leech, G. (1990). *The Study of Meaning*. L. : Penguin Books, 383 p.
10. Myroniuk, T. (2017). Evaluative Responses in Modern English Fiction. *Advanced Education*, 8. P. 103–108.
11. Partington, A. (2017). Evaluative clash, evaluative cohesion and how we actually read evaluation in texts. *Journal of Pragmatics*. 117. P. 190–203.
12. Taylor, J. R. (1994). The Two-Level Approach to Meaning. *Linguistische Berichte*. Bd. 149. P. 3–26.

УДК 811.111'53'2
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-38>

COVID-НЕОЛОГІЗМИ У СУЧАСНОМУ БРИТАНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

Тарасова С. О.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
факультету іноземних мов*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-6585-6163
svetlana.tarasova12@gmail.com*

Ключові слова: *абревіатура,
акронім, медіапростір,
неологізм, словоскладання,
усічення, COVID-пандемія.*

Однією з основних ознак сучасного інформаційного суспільства є стрімкий розвиток систем телекомунікацій та комп'ютерних інформаційних технологій, тобто медіапростору. У сучасному світі він виявився тим рушієм розвитку суспільства, що впливає на формування специфічної комунікативної ситуації. Процес інтеграції медіа в культурне середовище масштабний, тому формується окремий вид культури – медіакультура, основними рисами якої можна назвати «інформатизаційну місію та проникнення технологій комунікацій у різні сфери життєдіяльності суспільства» [14]. Медіапростір як сучасний комунікативний майданчик нині займає домінуючу позицію як джерело створення нових слів, словосполучень, сталих виразів та висловлювань. У створенні неологізмів у медіапросторі допомагають три його головні характеристики: мультимедійність, інтерактивність та глобальність. Особливістю функціонування неологізмів у медіапросторі є свобода самовираження, фамільярність контакту, усунення культурно-соціальних бар'єрів між людьми та ігровий характер комунікації. Джерелом походження неологізмів є гра мови або зіткнення мов, використання сленгу, жаргону та безграмотності і лайливих слів. У статті розглядаються англійські неологізми, які виникли у зв'язку із COVID-пандемією; тим самим відображаючи сучасне ставлення та реакцію людей до цієї події – це займає своє місце у медіапросторі Великої Британії. Мова засобів масової інформації відображає не тільки реальну дійсність поточних подій, але є певним зразком мовлення сучасного суспільства. На основі аналізу сучасних британських онлайн-таблоїдів за останні два роки було встановлено лексико-морфологічні особливості неологізмів у період пандемії у засобах масової інформації Британії. Окремо розглянуто морфологічні (акроніми, абревіатури, усічення) та семантичні (словоскладання, додавання суфіксів) новоутворення. Було визначено, що виявлені неологізми періоду пандемії COVID-19 утворені здебільшого за допомогою злиття частин декількох слів (69 %) та меншою мірою скороченням (морфологічним способом (24 %) та афіксальним способом (7 %)).

COVID-NEOLOGISMS IN MODERN BRITISH MEDIA SPACE

Tarasova S. O.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at English Philology, School of Foreign Languages
V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Square, 4, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6585-6163
svetlana.tarasova12@gmail.com*

Key words: *abbreviation, acronym, COVID-pandemic, media space, neologism, truncation, word formation.*

One of the main features of modern information society is rapid development of telecommunications systems and computer information technology, i. e. the media space. In modern world, it is the driving force of development of society which directly affects formation of a specific communicative situation. The process of integration of media into the cultural environment is so vast that a separate type of culture is formed – media culture, the main features of which can be named as “information mission and penetration of communication technologies in various spheres of society” [14]. Media space as a modern communication platform today occupies a dominant position as a source of new words, phrases, stable expressions. Three main characteristics help in creation of neologisms in media space: multimedia, interactivity and globalism. The peculiarity of functioning of neologisms in media space is freedom of expression, familiarity of contact, removal of cultural and social barriers between people and a playful nature of communication. The source of neologisms is a play of language or collision of languages, use of slang, jargon and illiteracy as well as abusive words. The article examines the English neologisms that arose in connection with COVID pandemic; thus reflecting current attitude and reaction of people to this event in media space of Great Britain. The language of the media not only reflects the reality of current events, but is a model of modern society’s speech. Based on analysis of modern British online tabloids over the past two years, lexical and morphological features of neologisms during the pandemic in the British media were established. Morphological (acronyms, abbreviations, truncations) and semantic (word formation, addition of suffixes) neologisms are considered separately. It was determined that the identified neologisms of COVID-19 pandemic period were formed in most cases by merging parts of several words (69 %) and to a lesser extent by reduction (morphological (24 %) and affix method (7 %)).

“The media’s the most powerful entity on Earth. They have the power to make the innocent guilty and to make the guilty innocent, and that’s power. Because they control the minds of the masses” (X. Malcolm).

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Однією із найважливіших подій, яка охопила весь світ, стало поширення у січні 2020 року раніше невідомого коронавірусу, що викликає хворобу COVID-19. Упродовж двох тижнів пандемія потрапила на територію різних країн. Ця подія не могла не привернути свою увагу, оскільки упродовж цього досить нетривалого періоду вона внесла вагомі зміни у життя суспільства. Перебіг розвитку пандемії та реак-

ція людства на цей вірус були відображені у засобах масової інформації, що стало передумовою виникнення та поширення нових слів у мові. На думку британського лінгвіста Т. Торна, саме цей фактор впливає на появу нової лексики [15]. Із розвитком подій відповідно виник ряд неологізмів. Вивченням цього питання займалися видатні науковці. Серед вітчизняних дослідників слід виділити І. Андрусак, О. Дзюбіну, О. Гармаш, Л. Кравчука, Ю. Полковніченко, Е. Скороходова тощо. Серед іноземних лінгвістів особливо слід звернути увагу на Е. Коулмена та Т. Торна.

Актуальність і доцільність нашої роботи полягає у тому, що розвиток людства та перебіг подій у суспільстві зумовлює свій вплив на розвиток мови та є передумовою виникнення лексичних новоутворень, які насамперед з’являються

у засобах масової інформації, де висвітлюються ці події, вживаючи неологізми. Поширення коронавірусу, безумовно, посідає місце на перших шпальтах газет та журналів, є однією із головних новин телебачення та темою спілкування у Інтернеті. **Мета та завдання статті** полягають у аналізі видів та способів утворення «COVID-неологізмів» у сучасному британському медіапросторі, а також визначення їх функції. **Матеріалом** дослідження слугували статті, опубліковані в онлайн-виданнях британських газет *The Telegraph*, *The Daily Mail*, *The Guardian*, *Daily Mirror*, *The Independent*, *The Sun*, *The Financial Times*, *The Times*, *The Star* періоду січень 2020 – листопад 2021 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження.

а) Оцінка наявності COVID-неологізмів у сучасному британському медіапросторі.

До тих пір маловідома для широкого загалу хвороба посіла перші шпальти усіх газет. Слово “*coronavirus*” не сходило із заголовків більшості видань: “*Coronavirus: China bars 11m residents from leaving city at the centre of outbreak*” (23 January 2020, the Guardian [20]); “*Coronavirus: 75.000 people infected in Wuhan, experts now believe*” (31 January 2020, the Telegraph [24]); “*First cases of coronavirus confirmed in Britain*” (31 January 2020, the Times [25]).

Однією з рекомендацій медиків було використання засобів індивідуального захисту, що спричинило виникнення нової аббревіатури “*PPE*” (personal protective equipment – засоби індивідуального захисту): “*PPE – or the lack of it – has been one of the key issues making headlines since coronavirus reached the UK*” (14 April 2020, the Guardian [20]); “*NHS staff forced to buy PPE from DIY stores as Government shame continues*” (14 April 2020, Daily Mirror [17]); “*How poor planning left the UK without enough PPE*” (1 May 2020, Financial Times [19]).

З метою запобігання поширенню вірусу у всьому світі були введені жорсткі карантинні заходи, які включали низку обмежень для людей з метою зменшення контактування між ними. Цей період породив нове слово “*lockdown*”: “*The lockdown and the long haul in Europe, and around the world governments are getting tougher*” (19 March 2020, the Economist [18]); “*UK coronavirus: Boris Johnson announces strict lockdown across the country – as it happened*” (24 March 2020, the Guardian [20]); “*Lockdown! You must stay at home!*” (23 March 2020, the Sun [23]).

Суворі карантинні обмеження змусили ввести певні зміни у різних сферах життя суспільства, зокрема діти та вчителі повинні були перейти на дистанційне навчання, навчитись володіти інформаційними технологіями. А також зустрітися з певними негативними проявами як “*zoom*

bombing” – ситуація, коли до Zoom-конференції приєднуються сторонні особи, які переривають її нецензурною лексикою, фото або відео: “*On 30 March, the FBI announced it was investigating increased cases of video hijacking, also known as “Zoom-bombing”* (2 April 2020, the Guardian [20]); “*Graham High class get racist “Zoom bomb”*” (20 August 2020, the Times [25]); “*Are children safe from ‘Zoom bombing’ while using popular app for distant learning?*” (21 April 2020, the Star [22]).

Незважаючи на статистичні дані щодо рівня захворювання на COVID-19, певна частина суспільства нехтувала правилами карантинних обмежень, досить скептично висловлювала своє ставлення до необхідності засобів індивідуально захисту. У медіапросторі вони отримали найменування “*covidiots*”: “*Covidiots dance, drink and inhale from balloons in back garden and basketball parties – ignoring continuing social distancing rules*” (19 May 2020, Daily Mail [16]); “*Covidiot chaos. How boozy Brit covidiots are turning Zante into coronavirus hellhole by holding “F*** Corona” parties and shunning masks*” (3 September 2020, the Sun [23]); “*Are you a complete covidiot? It’s what the government wants all of us*” (7 September 2020, the Guardian [20]).

Наприкінці жовтня Борис Джонсон, прем’єр-міністр Британії, занепокоєний підвищенням рівня захворюваності на коронавірус, запропонував ввести знову обмеження. Це одразу знайшло своє відображення у ЗМІ як “*shockdown*” – назва другого жорстокого карантину (*lockdown*): “*Shockdown: what the Sunday papers say about England’s new COVID-19 lockdown*” (1 November 2020, the Guardian [20]).

З поширенням коронавірусу у всьому світі цей ряд нових слів (неологізмів), які почали періодично з’являтися у медіапросторі Британії, став загальноновживаним. Поява нових слів є реакцією на нові події або зміни у суспільстві – новоутворення насамперед виникають на перших шпальтах ЗМІ. Вони спрямовані на те, щоб привернути увагу читачів, мають глибокий інформативний характер.

б) Лексико-морфологічні особливості неологізмів у період пандемії у засобах масової інформації Великої Британії.

Серед новоутворень періоду січень 2020 – листопад 2021 рр. було відокремлено неологізми, утворені морфологічним способом. Так, за допомогою скорочень з’явилися слова:

а) акроніми: COVID-19 – Coronavirus Disease 2019 [20]; SARS-CoV-2; severe acute respiratory syndrome coronavirus 2. Наприклад: “*Mutant virus: should we be worried that SARS-CoV-2 is changing*” [17].

б) аббревіатури: PPE – personal protective equipment; BCV – before Coronavirus; ACV – after Coronavirus [23]. Наприклад: *Charity has now provided over 30 million pieces of PPE to frontline workers* (7 August 2020, Daily Mail [16]);

в) усічення: ‘rona’ – coronavirus (коронавірус).

Наприклад: *‘We’re Rona riddled’ Locked -down Northumbria University students display messages on halls* (4 October 2020, Daily Mail [17]);

iso – self-isolation (самоізоляція).

Наприклад: *Iso -baking: the cinnamon scroll is the treat of the moment* (27 April 2020, The Guardian [20]).

г) словоскладання: *-covidiot* – людина, яка скептично ставиться до необхідності засобів індивідуального захисту та нехтує карантинними обмеженнями (утворено шляхом злиття двох основ “COVID-19” та “idiot”). Наприклад: *(Mostly) white covidiot at Trinity Bellwoods Park think the rules don’t apply to them* (24 May 2020, the Star [22]);

– *quarantini* – алкогольний напій (утворено шляхом поєднання частин слів “quarantine” і “martini”). Наприклад: *‘Quarantinis’ and beer chugs: Is the pandemic driving us to drink?* (27 April 2020, the Guardian [20]);

– *coronnials* – покоління підлітків у період пандемії (утворено шляхом злиття основ “coronavirus” та “millennials”). Наприклад: *Now that society is undergoing another seismic shift, how will it change our children, from the yet-to-be-born ‘coronnials’ to the adolescent ‘quaranteens’?*(the Telegraph [24]).

г) група семантичних неологізмів: *social distance* – соціальна дистанція, *self-isolating* – самоізоляція, *quarantine* – карантин. Ці слова не є новими, але вони отримали новий відтінок значення у зв’язку з пандемією. Це чудово ілюструє стаття популярного видання “Social distancing”: *how a 1950’s phrase came to dominate 2020*” (28 May 2020, the Guardian [20]). Словосполучення «соціальна дистанція» передбачало відстань та відмінність між різними прошарками суспільства, проте у 2020 році воно набуло нового відтінку – дотримання дистанції між людьми, аби уникнути зайвого контактування з метою зменшення ризику на захворювання вірусом COVID-19.

д) група неологізмів, утворена афіксальним способом – нові слова утворюються за допомогою: суфіксів: *-ability, -able, -ac, -acy, -ance, -ant, -ee, -er/or, -ery, -ing, -ion, -ish, -ism, -ist*; напівсуфіксів: *-friendly, -a/oholic, -pedia/paedia*; префіксів: *a(n)-, anti-, extra-, flexi-, poli-, post* (латинського походження), *co-, de-, non-, pre-, re-, sub-, in-*. Наприклад, *antiCorona, post-Covid, fleximask, coquarantined*.

Проаналізувавши COVID-неологізми в онлайн-виданнях Британії періоду січень 2020 – листопад 2021 рр., можна зазначити, що, розуміючи

механізм утворення нових слів, про їх значення не важко здогадатись. Більшість слів належить до семантичних неологізмів, оскільки вони утворені із лексики, яка була загальноновживаною, але завдяки скороченню (створення аббревіатур, акронімів та усічень) та словоскладанню вони отримали нове значення або новий відтінок.

Висновки (аналіз способів утворення неологізмів у період пандемії у засобах масової інформації Британії). У ході нашого дослідження було проаналізовано 58 популярних онлайн-видань британських ЗМІ та виявлено 975 новоутворень. Виявлено, що більшість лексичних одиниць слід віднести до групи семантичних неологізмів. Результати відображені у діаграмі 1.

Діаграма 1

Лексичні неологізми становлять 24 %. Значну кількість новоутворень – 76 % – можна віднести до семантичної групи, оскільки з’явилися вони на основі слів, що є загальноновживаними у мові.

Звернувши увагу на спосіб утворення COVID-неологізмів, доходимо висновку, що вони виникли за допомогою механізмів скорочення (аббревіатури, акроніми, усічення), словоскладання та додавання суфіксів. Результати відображені у діаграмі 2.

Діаграма 2

Виявлені неологізми періоду пандемії COVID-19 з’явилися та відображені у ЗМІ Британії. Ці неологізми були утворені здебільшого за допомогою злиття частин декількох слів (69 %) та меншою мірою скороченням (морфологічним

способом (24 %) та афіксальним способом (7 %). Незважаючи на те, що ці лексеми є новими, про їх значення досить легко здогадатися, звернувши увагу на спосіб їх утворення.

Перспективами дослідження є проведення порівняльного аналізу способів творення неологізмів періоду пандемії COVID-19 у ЗМІ Британії зі способами творення неологізмів у мовах країн Європи та безпосередньо в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение : учебное пособие. *Серия: Высшее профессиональное образование*, 2008. 368 с.
2. Андрусак І. В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складник мовної картини світу. Ужгород, 2003. 268 с.
3. Дзюбіна О. Концептуальна основа англійських неологізмів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологічна (мовознавство)»* : збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2014. Вип. 20. С. 90–93.
4. Гармаш О. Л. Системність словотвору англійської мови та інноваційні процеси. Запоріжжя, 2005. 187 с.
5. Гладка В. А. Поняття «неологізм» у світлі сучасних наукових парадигм. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Чернівці, 2011. Вип. 11. С. 170–176.
6. Глінка Н. В. Семантико-стилістичні особливості англійських текстів публіцистичного стилю. *Advanced Education*. 2014. Вип. 1. С. 6–12.
7. Єнікєєва С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови. Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2006. 302 с.
8. Зацний Ю. А. Сучасний англійський світ і збагачення словникового складу. Львів : ПАІС, 2007. 228 с.
9. Кравчук Л. В. Мова масмедіа як основне джерело збагачення новотворами загальномовного словника. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія «Історична та філологічна»*. 2013. Вип. 10. С. 53–58.
10. Муругова Е. В. Словообразовательное поле неологизмов британского и американского вариантов современного английского языка. *Личность, речь и юридическая практика*. Ростов-на-Дону, 2003. Вып. 6. С. 143–148.
11. Нові слова та значення : словник. Ін-т укр. мови НАН України. Київ : Довіра, 2008. 271 с.
12. Скороходова Е. Ю. Роль употребления неологизмов в современных СМИ. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. 2016. № 5-3. С. 73.
13. Polkovichenko Y. G. Neologisms in Modern English. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 12 (271), Ч. 1. С. 83–88.
14. Jawara D. King. *The Awakening of Global Consciousness: A Guide to Self-Realization and Spirituality*. New York, 2010. 259 p.
15. Thorne T. *Dictionary of Contemporary Slang*. London, 2014. 728 p.
16. Daily Mirror. URL: <https://www.mirror.co.uk> (дата звернення: 12.05.2021).
17. Daily Mail. URL: <https://www.dailymail.co.uk> (дата звернення: 10.05.2021).
18. Economist. URL: <https://www.economist.co.uk> (дата звернення: 11.05.2021).
19. Financial Times. URL: <https://www.ft.com> (дата звернення: 12.05.2021).
20. Guardian. URL: <http://www.guardian.co.uk> (дата звернення: 10.05.2021).
21. Independent. URL: <http://www.independent.co.uk> (дата звернення: 10.05.2021).
22. Star. URL: <https://www.thestar.com> (дата звернення: 11.05.2021).
23. Sun. URL: <https://www.thesun.co.uk> (дата звернення: 10.05.2021).
24. Telegraph. URL: <https://www.telegraph.co.uk> (дата звернення: 10.05.2021).
25. Times. URL: <https://www.thetimes.co.uk> (дата звернення: 13.05.2021).

REFERENCES

1. Alekseeva, I. S. (2008) Vvedeniye v perevodovedeniye [Introductory into translation study]. Kyiv. [in Ukrainian]
2. Andrusiak, I. V. (2003) Anhliiski neolohizmy kintsia 20 stolittia yak skladova movnoi kartyny svitu [English neologisms of the late twentieth century as part of the linguistic picture of the world]. Uzhhorod. [in Ukrainian]
3. Dziubina, O. (2014) Kontseptualna osnova anhliiskykh neolohizmiv [Conceptual basis of English neologisms]. *Scientific notes of Mykhailo Kotsyubynsky Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Philological (linguistics): a collection of scientific papers*. Issue 20, pp. 90–93. Vinnytsia : LLC “Firm “Planer”. [in Ukrainian]
4. Harmash, O. L. (2005) Systemnist slovtvoru anhliiskoi movy ta innovatsiini protsesy [Systematic English word formation and innovative processes]. Zaporizhzhia. [in Ukrainian]
5. Hladka, V. A. (2011) Poniattia “neolohizm” u svitli suchasnykh naukovykh paradyhm [The concept of “neologism” in the light of modern scientific paradigms]. *Proceedings. Philological series*. Issue 11, pp. 170–176. Chernivtsi. [in Ukrainian]

6. Hlinka, N. V. (2014) Semantyko-stylistychni osoblyvosti anhlo-movnykh tekstiv publitsystychnoho stylu [Semantic and stylistic features of English texts of journalistic style]. *Advanced Education*. Issue 1, pp. 6–12. [in Ukrainian]
7. Yenikieieva, S. M. (2006) Systemnist i rozvytok slovtvoru suchasnoi anhliiskoi movy [Systematization and development of word formation in modern English]. Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University. [in Ukrainian]
8. Zatsnyi, Yu. A. (2007) Suchasnyi anhlo-movnyi svit i zbahachennia slovnykovoho skladu [Modern English-speaking world and vocabulary enrichment]. Lviv : PAIS. [in Ukrainian]
9. Kravchuk, L. V. (2013). Mova mas-media yak osnovne dzherelo zbahachennia novotvoramy zahalnomovnoho slovnyka [The language of the mass media as the main source of enrichment of the common vocabulary]. *Ivan Ogienko and modern science and education. Ser.: Historical and philological*. Issue 10, pp. 53–58. [in Ukrainian]
10. Muruhova, E. V. (2003) Slovoobrazovatelnoe pole neolohyzmov brytanskoho y amerykanskoho varyantov sovremennoho anhlyiskoho yazyka [Word-formation field of neologisms of the British and American variants of the modern English language]. *Personality, speech and legal practice*. Issue 6, pp. 143–148. Rostov-on-Don. [in Russian]
11. Novi slova ta znachennia: slovnyk (2008) [New words and meanings: dictionary]. Inst. Ukr. languages of the NAS of Ukraine. Kyiv : Dovira. [in Ukrainian]
12. Skorokhodova, E. Yu. (2016) Rol upotrebleniya neolohyzmov v sovremnikh SMY [The role of the use of neologisms in modern media]. *Actual problems of humanities and natural sciences*. Issue 5-3, pp. 73. Rostov-on-Don. [in Russian]
13. Polkovnichenko, Y. G. (2013) Neologisms in Modern English. *Bulletin of Taras Shevchenko*. Issue 12 (271), Ch. 1, pp. 83–88. Lviv National University. [in Ukrainian]
14. Jawara, D. King (2010) *The Awakening of Global Consciousness: A Guide to Self-Realization and Spirituality*. New York.
15. Thorne, T. (2014). *Dictionary of Contemporary Slang*. London.
16. Daily Mirror. Retrieved from: <https://www.mirror.co.uk> (Last accessed: 12.05.2021).
17. Daily Mail. Retrieved from: <https://www.dailymail.co.uk> (Last accessed: 10.05.2021).
18. Economist. Retrieved from: <https://www.economist.co.uk> (Last accessed: 11.05.2021).
19. Financial Times. Retrieved from: <https://www.ft.com> (Last accessed: 12.05.2021).
20. Guardian. Retrieved from: <http://www.guardian.co.uk> (Last accessed: 10.05.2021).
21. Independent. Retrieved from: <http://www.independent.co.uk> (Last accessed: 10.05.2021).
22. Star. Retrieved from: <https://www.thestar.com> (Last accessed: 11.05. 2021).
23. Sun. Retrieved from: <https://www.thesun.co.uk> (Last accessed: 10.05.2021).
24. Telegraph. Retrieved from: <https://www.telegraph.co.uk> (Last accessed: 10.05.2021).
25. Times. Retrieved from: <https://www.thetimes.co.uk> (Last accessed: 13.05.2021).

ТЕЛЕСКОПІЯ ЯК НОВІТНИЙ МЕТОД СЛОВОТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Теглівець Ю. В.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національний університет «Львівська політехніка»

вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна

orcid.org/0000-0002-7221-7554

yul4uklv@ukr.net

Ключові слова: *телескопізм, телескопія, телескопійна одиниця, семантика, словотвір, суспільно-політична лексика.*

Статтю присвячено аналізу виявця телескопії як одного з найефективніших та найпопулярніших способів словотвору. Інтенсивність суспільно-політичних процесів зумовлює миттєве виникнення телескопізмів на позначення нових реалій та понять. Саме тому джерельною базою ми обрали середовище соцмереж як найбільш сприятливе для утворення телескопійних одиниць завдяки їхній новизні та експресивності.

Аналіз праць багатьох науковців свідчить, що в них відсутня одна думка щодо поняття телескопії. Більшість із науковців схильні вважати телескопію окремим способом словотвору. Також відсутня єдина назва для позначення цього способу словотвору. Науковці використовують такі поняття, як «слова-злитки», «слова-амальгами», «слова-портмоне», «контамінація», «бленди», «блендинг», «телескопія», «телескопізми» тощо. Ми трактуємо телескопію як самостійний спосіб утворення нових лексичних одиниць, який полягає в накладанні довільних фрагментів кількох вихідних компонентів. Причиною особливої виразності й стилістичного забарвлення телескопізмів є їхня асоціативна природа. Саме тому дослідники телескопізмів створюють класифікації відповідно до їхніх структурних і семантичних особливостей. Мета розвідки – виявити та описати найбільш частотні структурно-семантичні особливості телескопійних груп суспільно-політичної лексики.

Зібраний фактичний матеріал дозволив виділити 10 груп телескопізмів залежно від особливостей злиття компонентів. Найчастотнішими є такі групи: телескопізми, утворені злиттям початку першого компонента з повноцінним другим; телескопізми, утворені злиттям повноцінного першого компонента із закінченням другого; телескопізми, утворені злиттям початку першого компонента із закінченням другого. У межах більшості групи окремо виділено моделі відповідно до семантичного наповнення компонентів.

Досліджуваний мовний матеріал засвідчує, що телескопія – це продуктивна самостійна модель словотворення суспільно-політичної лексики сучасної української мови. Переосмислення семантики наявних у мові лексем відбувається за загальномовними законами. Ці закони зумовлюють появу нових значень, сферу функціонування, звуження чи розширення семантики.

TELESCOPING AS THE MODERN METHOD OF WORD FORMATION OF SOCIAL AND POLITICAL VOCABULARY

Tehlivets Yu. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Lviv Polytechnic National University
12 Bandera street, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7221-7554
yul4uklv@ukr.net*

Key words: *telescoping, telescoping, telescopic unit, semantics, word formation, socio-political vocabulary.*

The article is devoted to the analysis of the phenomenon of telescoping as one of the most effective and popular ways of word formation. The intensity of socio-political processes determines the instantaneous emergence of telescopingisms to denote new realities and concepts. That is why we have chosen the source base of social networks as the most favorable for the formation of telescopic units due to their novelty and expressiveness.

Analysis of the works of many scientists shows that they do not have a unanimous opinion on the concept of telescoping. Most scientists tend to consider telescoping as a separate way of word formation. There is also no single name to denote this method of word formation. Scientists use the following concepts: ingot words, amalgam words, purse words, contamination, blends, blending, telescoping, telescopingisms, and so on. We treat telescoping as an independent way of forming new lexical units, which consists in superimposing arbitrary fragments of several source components. The reason for the special expressiveness and stylistic coloring of telescopingisms is their associative nature. That is why researchers of telescopingisms create classifications according to their structural and semantic features. The purpose of the research is to identify and describe the most frequent structural and semantic features of telescopic groups of socio-political vocabulary.

The collected factual material allowed us to identify 10 groups of telescopingisms depending on the characteristics of the fusion of components. The most frequent are the following groups: telescopies formed by merging the beginning of the first component with a full-fledged second; telescopies formed by the merger of a full-fledged first component with the end of the second; telescopies formed by merging the beginning of the first component with the end of the second. Within the majority of the group, models are singled out according to the semantic content of the components.

The studied language material proves that telescoping is a productive independent model of word formation of socio-political vocabulary of the modern Ukrainian language. Rethinking the semantics of tokens available in the language is based on common language laws. These laws determine the emergence of new meanings, the scope of functioning, narrowing or expanding semantics.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть серед мовних розвідок чільне місце посідає *телескопія* – один із найефективніших та найпопулярніших способів словотвору. Інтенсивність суспільно-політичних процесів чітко продемонструвала, наскільки ця сфера зумовлює миттєве виникнення *телескопізмів* на позначення нових реалій та понять. Саме тому середовище соцмереж найбільш сприятливе для утворення *телескопічних одиниць* завдяки їхній новизні та експресивності.

Утворення *телескопізмів* – це вияв закону мовного заощадження, суть якого полягає в тому, щоб коротко та лаконічно передати інформацію з метою підвищити комунікативну функцію мови.

Явище *телескопії* на сьогодні є доволі дискусійним з огляду на різні думки із приводу його сутності та визначальних ознак. Серед особливостей *телескопічних одиниць* називають ситуативний характер (такі лексеми не зафіксовані

в словниках), залежність від контексту, відсутність полісемії.

Сьогодні є різні точки зору вчених щодо феномену *телескопії*. Більшість із науковців схильні вважати *телескопію* окремим способом словотвору (Ю. Зацний, С. Єнікєєва, Л. Омельченко, Є. Редько). Хоча є й такі, хто зараховує *телескопізми* до аббревіації (Р. Могилевський, О. Кубрякова) чи до складноскорочених слів (М. Шанський).

Також немає єдиної назви для позначення цього способу словотвору. Науковці використовують такі поняття: «слова-злитки» (Н. Амосова), «слова-амальгами» (І. Гальперін), «слова-портмоне» (Л. Керрол, Х. Вентворт, С. Ульман), контамінація (Є. Редько, Гамерська, О. Косович), «бленди, блендинг» (М. Мостовий), «телескопія, телескопізми» (А. Бездітко, Ю. Зацний, О. Селіванова) тощо.

У нашому дослідженні ми використовуємо терміни *телескопія*, *телескопізми*, *телескопійні одиниці*, які, на наш погляд, є більш сучасними та об'ємнішими з-поміж аналогічних.

Мета розвідки – виявити та описати найбільш частотні структурно-семантичні особливості телескопійних груп суспільно-політичної лексики, утворені в середовищі соцмереж, та виокремити основні моделі відповідно до структурно-семантичних особливостей. Поставлена мета визначає вирішення таких **завдань**: з'ясувати, як науковці характеризують явище *телескопії*; на прикладі основних груп дослідити структурно-семантичні особливості *телескопійних одиниць*. **Актуальність дослідження** зумовлена перспективністю вивчення явища *телескопії* як одного з найпродуктивніших способів поповнення суспільно-політичної лексики сучасної української мови, потребою систематизувати моделі утворення *телескопійних одиниць*, розглянути їхні структурні та семантичні особливості. **Об'єктом** дослідження є *телескопізми*, утворені та вживані в середовищі соцмереж від початку масштабного вторгнення росії на територію України. **Предметом** є функціонально-прагматичний потенціал, структурні та семантичні характеристики *телескопійних одиниць* суспільно-політичної лексики. У розвідці використано описовий метод, метод суцільної вибірки скорочень та *телескопізмів* із середовища соцмереж, прийоми компонентного і контекстуального аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній мовознавчій науці неоднозначним є підхід до питань визначення статусу, структури та семантики *телескопійних одиниць*. Як зазначає А. Бездітко [1, с. 246], телескопійний словотвір донедавна вважали оказіональним. Однак із розвитком нових наукових технологій, появою нових

артефактів науки й техніки він стає нормативним способом творення слів. Належність телескопійного словотвору певному способу словотворення є дискусійною проблемою, адже, з одного боку, *телескопізми* будуються на скороченні слів до рівня складів або складів і звуків, з іншого, на відміну від аббревіації, телескопійний словотвір ґрунтується не на сполуках, а на складанні слів, поєднаних сурядним зв'язком.

Л. Омельченко під *телескопією* розуміє процес, при якому нове слово виникає зі злиття повної основи одного слова зі скороченою основою іншого або ж зі злиття скорочених основ двох слів. Значення такого нового слова здебільшого містить сумарне значення обох своїх складників. Іноді це сумарне значення складається із суми повного лексичного значення першого чи другого складника і граматичного значення іншого [5, с. 54].

О. Селіванова вважає *телескопію* особливим типом компресивного словоскладання шляхом поєднання двох слів, що перебувають у сурядному зв'язку початкової частини першого слова і кінцевої другого [7, с. 541]. Науковиця зазначає, що належність телескопійного словотвору певному способу словотворення є дискусійною проблемою, адже, з одного боку, *телескопізми* будуються на скороченні слів до рівня складів або складів і звуків; з іншого, на відміну від аббревіації, телескопійний словотвір ґрунтується не на сполуках, а на складанні слів, поєднаних сурядним зв'язком другого [7, с. 541].

О. Тимошенко зазначає, що телескопізм – «це не тільки найвищий ступінь абстракції порівняно із словосполученням, а й економний та виразний логіко-комунікативний засіб. Більшість телескопійних слів – це структурне утворення, в якому елементи не повторюються в інших оточеннях із тим же значенням. Якщо в структурі частково телескопійних слів один компонент (неусічена основа вихідного слова) може вільно функціонувати в мові, то другий (усічена частина основи вихідного слова – «осколковий» елемент) у більшості випадків уживається лише в одному утворенні й не зустрічається в інших оточеннях» [8, с. 165].

О. Косович принципово відмінністю *телескопії* від інших способів словотвору називає появу нової номінативної одиниці як результат двостороннього дериваційного процесу, коли відбувається поєднання «двох або більше усічених основ чи слів, а також злиття повного слова / основи з усіченим, внаслідок якого утворюється нове слово, яке повністю чи частково поєднує значення всіх структурних компонентів, які входять до нього» [4, с. 26].

Ми трактуємо *телескопію* як самостійний спосіб утворення нових лексичних одиниць, який

полягає в накладанні довільних фрагментів кількох вихідних компонентів. Такий фрагмент, на думку О. Дзюбіної, «не існує в мові, а з'являється тільки в момент утворення слова, що пояснює і відсутність єдиної моделі в утворенні слова. Для структури *телескопійної одиниці* важливу роль відіграє розташування фрагментів. Формально базовим для *телескопізма* можна вважати мотивувальний компонент, який забезпечує його акцентно-складову структуру» [3, с.100].

Причиною особливої виразності й стилістичного забарвлення є асоціативна природа *телескопізмів*, адже сучасні процеси словотворення відбуваються не стільки на рівні морфології, скільки на рівні семантичних зсувів, торкаючись когнітивних процесів, завдяки яким виникають лексичні новотвори. Саме тому дослідники *телескопізмів* створюють класифікації відповідно до їхніх структурних і семантичних особливостей. Аналізуючи семантику *телескопізмів*, необхідно враховувати, що саме прагнення передати емоційно-оцінне ставлення особи до дійсності часто зумовлює створення нових слів [2].

Зважаючи на структурно-семантичні особливості, серед новоутворених *телескопізмів* суспільно-політичної лексики виділяємо такі групи:

1) *телескопізми*, які утворюються злиттям початку першого компонента із повноцінним другим. У межах цієї групи відповідно до семантичного наповнення компонентів виділяємо такі моделі:

– *назва овоча + особа: картопельфюрер (картопля + фюрер)* – глузлива назва президента Білорусі;

– *особа + особа: дегенерал (дегенерат + генерал)* – іронічна назва генералів російської армії; *гастроекстреміст (гастроном + екстреміст)* – жартівлива назва шеф-кухаря Євгена Клопотенка після пропагандистського відео про борщ як екстремістську страву; *космодесантник (космонавт + десантник)* – воїн ЗСУ в повному бойовому спорядженні;

– *особа + топонім: терораша (терорист + раша)* – росія як держава-терорист;

2) *телескопізми*, які утворюються злиттям першого компонента із закінченням другого. Часто у *телескопійних одиницях* цього типу використовують додатковий фрагмент на стику компонентів. За семантичним наповненням можна виділити такі моделі:

– *особа (або топонім) + елемент -стан* (складова назв країн і регіонів): *кацапстан (кацапи + -стан)*, *оркостан (орки + -стан)*, *рашастан (раша + -стан)* – усі три *телескопізми* в іронічний спосіб називають росію. Як зазначає Є. Редько [6, с. 222], елемент *-стан*, який був частиною топоніма, поступово трансформується в афіксоїд, тому ця модель може поповнюватися низкою нових номе-

нів за рахунок відносно простої семантичної сполучуваності накладених елементів;

– *топонім + назва ідеології: рашизм (раша + фашизм)* – ідеологія та практика воєнничого російського шовінізму, яка прагне до ліквідації української державності та знищення українців як нації; сучасний різновид нацизму;

– *топонім + особа: рашисти (раша + фашисти)* – прихильники ідеології рашизму;

– *антропонім + транспортний засіб: бандеромобіль (Бандера + автомобіль)* – бойовий автомобіль ЗСУ, що має підвищену прохідність, обладнаний великокаліберним стрілецьким озброєнням і мінометами;

– *назва рослини + назва тварини: бульбозавр (бульба + динозавр)* – глузлива назва президента Білорусі;

– *вигадана істота + навіонім: окськ (орки + «Орськ»)* – назва виникла після інформації про знищення російського десантного корабля окупантів;

– *транспортний засіб + дія: літакопад (літак + падати)* – безперерйне збивання російських літаків військами протиповітряної оборони України;

– *особа + дія: генералопад (генерал + падати)* – телескопізм утворено після знищення кількох генералів російської армії;

– *числівник + назва соцмережі: тристаграм (триста + Інстаграм)* – автономна російська соцмережа, що прийшла на заміну соцмережі Інстаграм;

3) *телескопізми*, які утворюються злиттям початку першого компонента із закінченням другого. За семантичним наповненням у цій групі можна виділити такі моделі:

– *антропонім + антропонім: путлер (Путін + Гітлер)* – пейоративна лексема, утворена шляхом злиття прізвищ російського диктатора Путіна та німецького диктатора Гітлера, маж негативну ідеологічну конотацію;

– *антропонім + навіонім: путанік (Путін + «Титанік»)* – глузлива назва росії, пов'язана з нищівною політикою її президента, який через упровадження санкцій, пов'язаних із масштабним вторгненням на територію України, веде власну країну до краху;

– *вигадана істота + назва системи мереж: чебурнет (чебурашка + Інтернет)* – іронічна назва автономного російського інтернету;

– *назва комахи + мілонім: бджовеліни (бджоли + «Джавелін»)*, *бджілактари (бджоли + «Байрактар»)* – жартівлива назва бджіл, які закували до смерті окупантів на Херсонщині;

– *антропонім + фармаконім: арестол (Арестович + корвалол)* – жартівлива назва Арестовича після його заспокійливих відео;

– антропонім + дія: *лавракати* (*Лавров* + *балакати*) – про брехливе мовлення Лаврова; *Арестовлення* (*Арестович* + *мовлення*) – про заспокійливе мовлення Арестовича;

4) *телескопізми*, утворені від злиття двох повноцінних компонентів. У цій групі виявлено модель *назва тварини* + *назва тварини*: *свинособака* (*свиня* + *собака*) – образ походить з Німеччини. Означає внутрішню людську ліню, нехлюйство, небажання нічого робити, розвиватися і т. ін., вказує на озлобленість та обмеженість;

5) *телескопізми*, утворені з трьох компонентів, коли зливається початок першого компонента із закінченням другого та закінченням третього компонентів. У межах цієї групи відповідно до семантичного наповнення компонентів виділяємо такі моделі:

– антропонім + антропонім + назва системи мереж: *путлернет* (*Путін* + *Гітлер* + *Інтернет*) – іронічна назва автономного російського інтернету;

б) *телескопізми*, утворені від злиття компонентів повноцінного словосполучення. Для моделей такого типу характерні такі різновиди:

– із повним злиттям компонентів: *затридні* (*за* + *три* + *дні*) – поставити собі нереалістичні плани та щиро вірити у їх успіх; *втратонемі* (*втрат* + *нема*) – глузливе зауваження щодо позиції росії повідомляти про відсутність втрат серед їхніх військових;

7) *телескопізми*, утворені від злиття компонентів повноцінного словосполучення із додаванням суфіксів. Для цієї групи характерні такі моделі:

– *повне злиття компонентів* + суфікс *-ц*: *мизамириці* (*ми* + *за* + *мир* + *-ц*) – спільна назва публічних осіб, які відкрито не висловили позиції щодо масштабного вторгнення росії на територію України;

– *повне злиття компонентів* + суфікс *-ник*: *неначасник* (*не* + *на* + *часі* + *-ник*) – йдеться про громадян, які не вважають першочерговою необхідністю розмовляти українською мовою навіть після масштабного воєнного вторгнення росії на територію України;

8) *телескопізми*, утворені від свідомої деформації твірної основи. За таким принципом утворено *телескопічну одиницю краЗСУнчики* (*красунчики* + *ЗСУ*) – назва військових ЗСУ. Як зазначає Є. Редько [7], орфографічної помилки не побачимо, бо ж красиве слово;

9) *телескопізми*, утворені від злиття абрєвіатури та закінчення другого компонента. За таким принципом утворено *телескопічну одиницю ЗСУ-їст* (*ЗСУ* + *-їст*) – той, хто є щирим прихильником військових ЗСУ;

10) *телескопізми*, які утворюються злиттям графеми та повноцінного компонента. Прикмет-

ною рисою такої моделі є використання латинської літери, яка набула негативної конотації, що є однією з особливостей мови на сучасному етапі, адже конотативне забарвлення властиве лексичному значенню слова. У межах групи виявлено такі *телескопізми*: *z-окупант* – назва російського окупанта, що діє з особливою жорстокістю; *z-трофей* – захоплене майно російської окупаційної армії; *z-автопробіг* – автопробіг у Німеччині, організований прихильниками «визвольної спецоперації»; *e-могила* – українська державна програма зі знищення російських загарбників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. *Телескопія* – це продуктивна самостійна модель словотворення суспільно-політичної лексики сучасної української мови. *Телескопізми* завдяки своїм структурно-семантичним особливостям дозволяють досягти лінгвістичної економії, передаючи сенс нових складних понять і явищ суспільно-політичної сфери, а також надають мовленню емоційно-експресивного забарвлення. Цей факт зумовлює утворення та вживання *телескопізмів* у середовищі соцмереж. Із плином часу деякі *телескопічні одиниці* входять до складу загальноновживаної лексики та рееструються у словниках (наприклад, *телескопізми рашизм і рашист*). Подальші перспективи дослідження вбачаємо у продовженні вивчення *телескопізмів* суспільно-політичної лексики та їхнього функціонування в системі сучасної української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бездітко А. Р. Явище телескопії як новітній метод словотворення в англomовному середовищі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Том 31 (70). № 2. С. 16–21.
2. Гамерська І. І. Контамінація як спосіб словотвору. *Молодий вчений*. 2018. № 3.1. С. 27–30.
3. Дзюбіна О. І. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж Twitter та Facebook (на матеріалі англійської мови) : дис. канд. філ. наук: 10.02.04. Львів, 2016. 206 с.
4. Косович О. В. Контамінація як одна з форм мовної економії. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»*. Випуск 33. Київ : Видавничий дім КНЛУ, 2016. С. 25–29.
5. Омельченко Л. Ф. Телескопічні слова сучасної англійської мови та їх структурно-семантична характеристика. *Збірник Львівського університету. Іноземна філологія*. Львів, 2003. Вип. 15. С. 15–54.

6. Редько Є. Словотвірна контамінація в сучасних інноваційних процесах. *XX–XXI століття: жанрово-стильові й лінгвістичні метаморфози в українській мові і літературі* : колективна монографія. Olomouc : VUP, 2016. С. 205–229.
7. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
8. Тимошенко О. В. Явище телескопії як спосіб словотворення технічної лексики. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2013. Вип. 27. С. 163–168.

REFERENCES

1. Bezditko, A. R. (2020) The phenomenon of telescope as the latest method of word formation in the English-speaking environment [Yavyshe teleskopii yak novitnii metod slovotvorennia v anhlo-movnomu seredovyschi]. *Scientific notes of Tavriya National University named after V. I. Vernadsky. Series "Philology. Social communications"*. Volume 31 (70). № 2. Pp. 16–21.
2. Hamerska, I. I. (2018) Contamination as a way of word formation [Kontaminatsiia yak sposib slovotvoru]. *Young scientist*. № 3.1. Pp. 27–30.
3. Dziubina, O. I. (2016) Structure, semantics and pragmatics of slang neologisms of social networks Twitter and Facebook (on the material of the English language) [Struktura, semantyka ta prahmatyka slenhovykh neolohizmiv sotsialnykh merezh Twitter ta Facebook (na materiali anhliiskoi movy)] : dis. Cand. phil. Sciences: 10.02.04. Lviv. 206 p.
4. Kosovych, O. V. (2016) Contamination as one of the forms of language economy [Kontaminatsiia yak odna z form movnoi ekonomii]. *Scientific Bulletin of the UNESCO Department of KNLU. Series "Philology. Pedagogy. Psychology"*. Vol. 33. Kyiv : KNLU Publishing House. Pp. 25–29.
5. Omelchenko, L. F. (2003) Telescopic words of modern English and their structural and semantic characteristics [Teleskopiini slova suchasnoi anhliiskoi movy ta yikh strukturno-semantychna kharakterystyka]. *Proceedings of Lviv University. Foreign philology*. Lviv. Vol. 15. Pp. 15–54.
6. Redko, E. (2016) Word-forming contamination in modern innovation processes [Slovotvirna kontaminatsiia v suchasnykh innovatsiinykh protsesakh] // *XX–XXI century: genre-style and linguistic metamorphoses in the Ukrainian language and literature: collective monograph*. Olomouc : VUP. Pp. 205–229.
7. Selivanova, O. O. (2010) Linguistic encyclopedia [Linhvistychna entsyklopediia]. Poltava : Environment. Kyiv. 844 p.
8. Tymoshenko, O. V. (2013) The phenomenon of telescoping as a way of word formation of technical vocabulary [Yavyshe teleskopii yak sposib slovotvorennia tekhnichnoi leksyky]. *Scientific Bulletin of the UNESCO Department of Kyiv National Linguistic University. Philology, pedagogy, psychology*. Vip. 27. Pp. 163–168.

ТИПОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА КОНЦЕСИВНИХ КЛАУЗ У СУЧАСНОМУ ФЕНТЕЗІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Тугай О. М.

*доктор філософії з філології,
старший викладач кафедри германської філології
Інститут філології
Київського університету імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-9831-2288
o.tuhai@kubg.edu.ua*

Ключові слова: складне речення поступки, чиста поступка, умовна поступка, контрастивна поступка, концесивна дія, адвербіальна клауза, субординативний кон'юнкт / диз'юнкт, жанр фентезі, міфічні твори.

Стаття присвячена дослідженню особливостей реалізації семантичного значення поступки у складному реченні, поступки із концесивною клаузою, яка уводиться сполучниками (кон'юнктами / диз'юнктами) субординативного та координативного зв'язку різноманітної семантичної спрямованості у сучасних американських міфах наукової фантастики та жанру фентезі. Поняття поступки, або концесивності розглядається як головне або матричне з реалізацією пропозиційного контексту чистої, умовної, контрастивної поступки як семантично універсального спеціалізованого та розфокусованого значення поступки в підрядній концесивній клаузі. Здійснено узагальнення структурних типів складних речень із семантично різними адвербіальними концесивними клаузами дійсної або чистої поступки, універсальної або альтернативної умовної поступки та контрастивної поступки. Концесивні клаузи засвідчено за комунікативно-функціональним навантаженням актуалізації різних значень поступки за допомогою: універсальних концесивних / умовних (корелятивних) кон'юнктив, альтернативних умовних (корелятивних) диз'юнктив та контрастивних (корелятивних) кон'юнктив. Виокремлено домінуючі або концесивно-базові структурно-семантичні типи з універсальною-концесивною клаузою (УКК) та периферійні або концесивно-еквівалентні структурно-семантичні типи з універсальною та альтернативною кондіціонально-концесивною (УКондКК / АКондКК), контрастивно-концесивною клаузами (КонтрКК). Концесивно-базові домінуючі типи складних речень поступки охарактеризовано зі спеціальними головними рисами в парадигмі «спеціалізовано-універсальне значення поступки – однозначний зміст речення – систематичність поступальної дії». Концесивно-еквівалентні периферійні типи складних речень поступки окреслено з додатковими рисами поступки в парадигмі «розфокусовано-універсальне значення поступки як умови, альтернативи, контрасту – неоднозначний зміст речення – нерегулярність форм кон'юнктив / диз'юнктив та їхні імпліцитні ознаки поступки». Синтаксичну функцію концесивних клауз у складі речень вищого рівня визначено та обґрунтовано як контентні кон'юнктивні /диз'юнктивні адвербіальні субординативні клаузи, які впливають на головне дієслово та визначають зміст головної клаузи. Доведено, що адвербіальні клаузи із семантичним змістом універсальної чистої поступки перекриваються зі значеннями умовної та контрастивної поступки з утворенням універсально-чистого, універсально-умовного, альтернативно-умовного, контрастивно-умовного симбіозу поступальної дії.

TYPOLOGICAL PARADIGM OF CONCESSIVE CLAUSES IN MODERN FANTASY SPACE

Tuhai O. M.

*PhD (Philology), Assistant Professor,
Assistant Professor at the Department of Germanic Philology
Institute of Philology of Borys Grinchenko Kyiv University
Bulvarno-Kudriavska str., 18/2, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9831-2288
o.tuhai@kubg.edu.ua*

Key words: *complex sentence of concession, pure concession, conditional concession, contrastive concession, concessive action, adverbial clause, subordinate conjunction / disjunction, fantasy genre, mythical works.*

The article deals with the peculiarities of the concessive semantic meaning realization in a complex sentence of concession with a concessive clause, which is introduced by subordinate and coordinate connectives (conjunctions / disjunctions) of various semantic orientation in modern American myths of science fiction and fantasy genre. The concept of concession or concessionality is considered as the main or the matrix one with implementation of the propositional context of pure concession as a semantically universal specialized or focused meaning; as well as conditional and contrastive concessive action as a semantically defocused meaning of concession in a subordinate concessive clause. The generalization of complex sentences' structural types with semantically different adverbial concessive clauses of real or pure concession, universal or alternative conditional concession and contrastive concession is carried out. Concessive clauses are evidenced by the communicative-functional orientation of the different concessive meanings actualization with the help of: universal concessive / conditional (correlative) conjunctions, alternative conditional (correlative) disjunctions and contrastive (correlative) conjunctions. Dominant or concessive-basic structural-semantic types with a universal concessive clause (UCC) and peripheral or concessive-equivalent structural-semantic types with a universal / an alternative conditional-concessive clause (UCondCC / ACondCC) and a contrastive-concessive clause (ContrCC) are distinguished. Concessive-basic dominant types of complex sentences of concession are characterized according to the special main features of concession in the paradigm "specialized-universal concessive meaning – unambiguous sentence meaning – systematic nature of concessive action". Concessive-equivalent peripheral types of complex sentences of concession are outlined according to the additional features of concession in the paradigm "defocused-universal concessive meaning as condition, alternative, contrast – ambiguous sentence content – irregularity of conjunctive / disjunctive forms and their implicit concessive features". The syntactic function of concessive clauses as a part of the higher-level sentences is defined and justified as content adverbial subordinate clauses with conjunctions / disjunctions that affect the main verb and determine the meaning of the main clause. It is proved that adverbial clauses with the semantic content of universal pure concession overlap with the values of conditional and contrastive concession with the formation of universal-pure, universal-conditional, alternative-conditional, contrastive-conditional symbiosis of concessive action.

Постановка проблеми. Синтаксис сучасної англійської мови відзначається вживанням широкого розгалуження методів дослідження та спрямованістю сучасних синтаксичних теорій на взаємодію з іншими лінгвістичними напрямками як структурно-статичним та функціонально-се-

мантичним. У поєднанні зазначені напрями дослідження формують цілісну картину світу або уявлення стосовно певного синтаксичного аспекту складного речення, а саме типологічної парадигми концесивної клаузи або підрядного речення поступки з різними відтінками концесивної дії.

На сьогодні у зарубіжних мовознавчих студіях спостерігаємо дослідження речень поступки в різних індоєвропейських мовах світу (англійська, німецька, італійська, польська мови тощо) в загальному традиційному аспекті (E. König [12], J. Miller [14], R. Quirk et al. [17], O. Schützler [18]), у типологічному аспекті (E. I. Crevels [7], M. Haspelmath, E. König [9]), в генеративній парадигмі щодо реалізації категоріальних фраз (W. Frey [8]), у сполучниковому аспекті (Chung Chan, Kim Jong-Bok [6], B. Wälchli [19]), у порівняльно-семантичній парадигмі (A. Latos [13]), в аспекті адвербіальних клауз (K. Hengeveld [10], R. D. Huddleston, G. K. Pullum [11]).

Проте, на нашу думку, у сучасних синтаксичних граматиках та провідних лінгвістичних школах України недостатньо висвітленими залишаються питання узагальнення типологічної парадигми складних concessивних речень із concessивними клаузами різної семантики залежно від значення сполучників уведення, дослідження синтаксичної функції concessивної клаузи загалом та формулювання структурно-статистичних даних в певній мові та текстах, зокрема в американських романах-фентезі сучасного варіанту англійської мови. Це і постає певною лакуною у сучасних дослідженнях concessивних клауз української англістики, для заповнення якої пропонується наша розвідка як втілення concessивної клаузи у фентезійно-міфологічному просторі сучасної лінгвістики та як внесок у загальну синтаксичну теорію речення.

Постановка завдання. **Об'єктом** нашої розвідки є структурно-функціональні характеристики складних concessивних речень або складних речень поступки із concessивною клаузою (підрядне речення поступки). **Предмет** складають складні concessивні речення із підрядними concessивними клаузами, які уводяться різними субординативними або координативними кон'юнктами або диз'юнктами (конекторами) із реалізацією різних значень concessивної або поступальної дії в сучасній англійській мові. Провідною **метою** дослідження є визначити типологічну парадигму складних concessивних речень в сучасній англійській мові. Реалізація мети дослідження передбачає розв'язання конкретних **завдань**, а саме: 1) детермінувати структурно-семантичні моделі складних concessивних речень із concessивною клаузою в сучасній англійській мові; 2) окреслити граматичний статус або синтаксичну функцію concessивної клаузи; 3) охарактеризувати семантичне значення розгортання concessивної дії. **Матеріалом** дослідження слугували складні речення поступки, виокремлені методом суцільної вибірки із 19 сучасних фантастичних романів американських письменників наукової фан-

тастики й фентезі Роберта Аспріна та Джоді Лін Най [15; 16].

Виклад основного матеріалу. У мовознавстві із середини ХХ століття домінує лексико-граматичний принцип класифікації мовних одиниць. Згідно з цим принципом, частини мови розглядаються як граматичні класи слів, які об'єднані на основі загального категоріального значення, морфологічних категорій та парадигм, а також синтаксичних функцій [1, с. 33].

Функція має позамовну природу та є основою категоризації мовних явищ та концептуальної системи людської свідомості. Її можна визначити як репрезентацію концепту, що позначається різними мовними засобами із віднесеністю висловлення до різних параметрів акту мовлення, як комунікативне завдання, соціальна роль, референція актів мовлення, а також синтаксичного контексту [3, с. 97–98].

І в цьому аспекті *складне речення* є «різновидом конструктивно, комунікативно, інтонаційно та змістовно завершеного речення із двома й більше предикативними одиницями, які поєднані певним типом зв'язку: сполучникового чи безсполучникового – за наявністю сполучників / сполучникових слів, сурядного (паратаксису) чи підрядного (гіпотаксису) – залежно від рівноцінності / нерівноцінності пов'язаних предикативних одиниць» [4, с. 466].

Традиційно термін «речення» визначається як «граматичний юніт, який складається із менших юнітів – фраз та клауз – що пов'язані один з одним різними вершино-модифікованими взаємозв'язками». Певна фраза, або клауза має здатність розташовуватись у певних слотах всередині речення, яке також має здатність розташовуватись у будь-якому певному слоті текстового контексту або дискурсу. Речення містить певну єдність та граматичну завершеність, а також має певний ступінь семантичної незалежності, що дозволяє йому виступати незалежно від контексту [14, с. 76].

Адвербіальні клаузи відносяться до підрядних клауз, які уводяться субординативними та координативними кон'юнктами або сполучниками [14, с. 66]. При цьому якщо субординативна клауза залежить від оточуючих конститuentів в реченні та не може бути вилучена з контексту, тоді як саме адвербіальна клауза може бути вилучена зі складу речення, що не буде впливати на граматичність головної клаузи [10, с. 335].

Існує декілька провідних ознак адвербіальної клаузи. Так, термін «адвербіальний» передбачає, що адвербіальні клаузи модифікують не тільки матричні дієслова, але й цілі речення або головні клаузи. Іншою ключовою властивістю адвербіальних клауз є той факт, що в структурі складного речення вони виступають як «ад'юнкти»

(adjuncts) – тобто вони можуть бути вилучені зі складного речення, не порушуючи логіко-семантичного значення речення. Відповідно, адвербіальні клаузи є типовими факультативними (optional) конституентами в реченні [14, с. 65]. У теоретичній англістиці адвербіальні клаузи функціонують переважно як ад'юнкти, диз'юнкти, суб'юнкти, кон'юнкти. Проте синтаксична функція адвербіальних клауз-концесивів реалізується контентними диз'юнктними або кон'юнктними клаузами, оскільки вони уводяться субординативними або координативними сполучниками – кон'юнктами або диз'юнктами [17, с. 1068–1071].

У нашому дослідженні визначаємо синтаксичну функцію концесивних клауз у складі речень вищого рівня як контентні кон'юнктивні або диз'юнктивні адвербіальні субординативні або підрядні клаузи, які модифікують або впливають на головне дієслово та визначають зміст головної клаузи.

У прикладах (1)–(3) підрядні речення поступки як адвербіальні клаузи уводяться кон'юнктами *although, as, even if, whether or not, but, in any case* в ініціальній та кінцевій позиціях, де вони позначають поступальну дію по відношенню до дії головної клаузи із модифікацією не тільки матричних дієслів, але й повного змісту головного речення.

(1) [*Although I sounded confident,*] *my spirits sank [as the large candle came floating to the work table in response to Garkin's summons]* (Asprin "Another Fine Myth") [15].

(2) *The king may rule the court, but word of what happens in the kingdom comes to him through my soldiers, and those soldiers will be posted along your return path to the palace, with orders to bring back word of your accidental demise, [even if they have to arrange it]* (Asprin "Myth Conceptions") [15].

(3) "*I am undecided [as to whether or not to continue in my chosen profession,]*" *Quigley continued, ["but in any case it behooves me to learn more about demons"]* (Asprin "Another Fine Myth") [15].

У реченні (1) спостерігаємо дві концесивні адвербіальні клаузи [*Although I sounded confident*] та [*as the large candle came floating to the work table in response to Garkin's summons*] із другорядними дієсловами-присудками *sounded, came floating*, які реалізують значення поступки по відношенню до головного дієслова-присудка *sank* із модифікацією контенту головної клаузи, а субординативні сполучники *although / as* тільки інтенсифікують другорядні поступальні дії.

У прикладі (2) кон'юнктивний конектор *even if* концесивної адвербіальної клаузи [*even if they have to arrange it*] підсилює значення останньої із модифікацією значення головного дієслова *will be*

posted другої частини складносурядного речення та визначенням його цілісного змісту.

У реченні (3) із концесивними адвербіальними клаузами *as to whether or not to continue in my chosen profession* та *but in any case it behooves me to learn more about demons* диз'юнкт *whether or not* та кон'юнкти *but* та *in any case* власне підсилюють значення поступки, де другорядна дієслівна парадигма *behooves me to learn* змінює значення головного дієслова *am undecided* та впливає на загальне значення складного речення.

У складних реченнях із концесивними адвербіальними клаузами існує контраст або перешкода між контентом матричної та субординативної клауз. Проте дія або факт, що окреслюється у головній клаузі, реалізується та має місце незважаючи на дію або твердження, яке висловлюється у підрядній клаузі [7, с. 27]. Поняття або концепт «поступки» є матричним або головним у складному концесивному реченні та реалізує значення пропозиційного контексту поступальної дії по відношенню до дії у головній клаузі. Концесивна клауза вказує на те, що ситуація у головній клаузі протирічить очікуванням того, про що повідомляється у концесивній клаузі [7, с. 15]. Концесивні клаузи у субординативній клаузі вказують на те, що подія матричної клаузи є «протирічною до тієї події, яка очікується у концесивній клаузі» [6, с. 40].

Прототипом складного концесивного речення зі значеннями чистої, умовної, контрастивної тощо поступки вважають складнопідрядне речення, де підрядна концесивна клауза уводиться концесивними конекторами або сполучниками та корелятивними або композитними кон'юнктами. Складне речення поступки може містити у своїй структурі «зіставлення» (juxtaposition) двох головних клауз, де семантична взаємодія між ними реалізується за допомогою концесивних кон'юнктивів або ад'юнктивів як *although, notwithstanding, albeit* тощо, або концесивних адвербів як *nevertheless, nonetheless, yet, still* тощо [11, с. 735–736].

В англійській мові концесивні конструкції використовуються для того, щоб погодитися або поступитися певним аргументом. Канонічно вони уводяться такими універсальними кон'юнктами поступки як *though, although, even though, while, even if* тощо [6, с. 39; 18].

Субординативні адвербіальні концесивні клаузи можуть опинитися в ініціальній, медіальній та фінальній позиції зі збереженням власного семантичного значення концесивної дії [18, с. 445; 11, с. 779]. При цьому конституенти концесивної клаузи в ініціальній позиції передують суб'єкту або іменній фразі матричної клаузи; конституенти концесивної клаузи в медіальній позиції можуть бути розміщені після суб'єкта, але перед дієслів-

ною фразою; конституенти concessивної клаузи у фінальній позиції загалом обіймають постпозитивну позицію дієслівної фрази матричної клаузи. А на вибір позиції для concessивного кон'юнкта впливає його внутрішня форма та семантична категорія [11, с. 780].

Існує окреме синтаксичне обмеження на вживання concessивних клауз: вони не можуть бути прямо «сфокусованими» – це та властивість, яку вони поділяють із каузальними, умовними, релятивними клаузами тощо. Це обмеження щодо сфокусованості (*focusability*) загалом означає, що релевантні клаузи менш тісно інтегровані у головні клаузи, ніж інші типи адвербіальних клауз [12, с. 82]. Відповідно, у нашому дослідженні ця властивість семантичної «розфокусованості» або неспрямованості на реалізацію виключно одного значення поступки адвербіальних concessивних клауз відіграє ключову роль у визначенні певних різноманітних структурно-семантичних типів складних речень поступки, що уводяться у контекст речень семантично різними субординативними сполучниками.

Сучасні граматичні студії підтверджують тісний зв'язок concessивних клауз із відповідними умовними реченнями або кондиціоналами (*conditionals* – умовні речення) та їх походженням із останніми. Відповідно, складні concessивні речення розподіляють за додатковою умовною ознакою з урахуванням поступальної дії на: «чисті concessивні речення – concessивні concessиви – *pure concessive clauses*» та «умовні concessивні речення – concessивні кондиціонали – *conditional concessive clauses or concessive conditionals*» [9; 12].

У сучасній англійській адвербіальні concessивні клаузи реалізують різні семантичні ролі, а саме: *чистої поступки, умовної поступки, контрастивної поступки*. При цьому загальне поняття можливості реалізації або непередбачуваності відносин між concessивною дією в субординативній клаузі та головною або змістовною дією у матричній клаузі актуалізуються субординативними або координативними кон'юнктами, диз'юнктами або сполучниками підрядного та сурядного зв'язку з урахуванням логічних відносин поступки, умови, контрасту, де останні доповнюють один одного та вводять додаткові семантичні відтінки concessивної дії [17].

Concessивна клауза є біпредикативною семантичною конструкцією із актуалізацією двох пропозицій або стану справ, які залежать один від одного певним чином, з урахуванням чого відбувається симбіоз або значне перекриття (*overlap*) семантичного змісту адвербіальних клауз, які реалізують різні concessивні значення як поступки, умови, контрасту. Отже, структурно-семантична

класифікація складних concessивних речень може здійснюватися з урахуванням як синтаксичних, так і семантичних ознак [7; 17, с. 1088].

Відповідно до методології функціоналізму виділяють синтаксичні структури із доміантними та периферійними рисами грамагічно-лексичних мовних одиниць, які містять такі ознаки, як [2, с. 63; 3, с. 102]:

– доміантні риси: 1) найбільша спеціалізованість щодо вираження значення; 2) найбільша однозначність щодо передавання змісту; 3) систематичність використання;

– периферійні риси: 1) послабленість змісту; 2) нерегулярність форм; 3) імпліцитні ознаки компонентів.

З урахуванням методів структурного та функціонально-семантичного аналізу виокремлюємо *доміантні* та *периферійні* структурно-семантичні типи складних concessивних речень за комунікативно-функціональним навантаженням підрядної адвербіальної клаузи із розподіленням на [4; 5, с. 356–357; 17, с. 1097–1102; 12; 13]:

I. Доміантні (concessивно-базові) структурно-семантичні типи:

1. Складні concessивні речення дійсної або чистої поступки, які містять *універсальні concessивні клаузи* (УКК) (*universal concessive clauses* – UCC) – актуалізують загальне або універсальне значення поступки за допомогою:

1) універсальних concessивних кон'юнктив – *though, even though, although; but, however, howsoever; nevertheless, nonetheless, notwithstanding; unless, yet, yet unless; still; anyway, anyhow;*

2) універсальних concessивних корелятивних кон'юнктив – *in any case, in any event; at any rate, at all events, at the same time; for all that, with all (that), after all; in spite of (the fact that), in spite of it all, despite (that), irrespective of, regardless of.*

II. Периферійні (concessивно-еквівалентні) структурно-семантичні типи:

2. Складні concessивні речення умовної поступки, які містять кондиціональні concessивні клаузи (КондКК) (*conditional concessive clauses* – CondCC) – реалізують значення універсальної та альтернативної умовної поступки за допомогою таких адвербіальних клауз, як:

2.1. *Універсальні кондиціонально-concessивні клаузи* (УКондКК) (*universal conditional concessive clauses* – UCondCC) – актуалізують значення універсальної або загальної умовної поступки за допомогою:

1) універсальних умовних кон'юнктив – *if, even if, granted (that); whatever, whichever, whoever, whosoever, whenever, wherever;*

2) універсальних умовних корелятивних кон'юнктив – *no matter how (much / many), however much (many).*

2.2. *Альтернативні кондиціонально-концесивні клаузи* (АКондКК) (alternative conditional concessive clauses – ACondCC) – актуалізують значення альтернативної умовної поступки за допомогою:

1) альтернативних умовних диз'юнктивів – ((no) matter) whether;

2) альтернативних умовних корелятивних диз'юнктивів – *whether or not, whether ... or*.

3. Складні концесивні речення контрастивної поступки або речення поступки контрасту (протиставлення), які містять *контрастивні концесивні клаузи* (КонтрКК) (contrastive concessive clauses – ContrCC) – актуалізують значення поступки контрастивної дії за допомогою:

1) контрастивних кон'юнктивів – *as, whereas, when, even when; while, whilst*.

2) контрастивних корелятивних кон'юнктивів – *as ... as, so as, so (that)*.

У процесі дослідження сучасних міфологічних текстів жанру фентезі Роберта Асприна та Джоді Лін Най засвідчуємо синтаксичну функцію універсальних, кондиціональних та контрастивних клауз у складі складних речень поступки як субординативні адвербіальні концесивні клаузи із граматичним статусом контентних кон'юнктивних, диз'юнктивних клауз-концесивів поступальної дії та вживанням концесивних кон'юнктивів та диз'юнктивів різноманітної семантичної спрямованості.

У наступних прикладах (4)–(8) засвідчуємо складні концесивні речення домінантного типу універсальної або чистої поступки, де адвербіальні клаузи поступки уводяться універсальними концесивними кон'юнктами *although, though, notwithstanding, for all that, in spite of the fact that* та реалізують чисту концесивну дію із розгортанням останньої як дійсного значення поступальної дії із відтінком універсальності.

(4) УКК: *I launched into my speech about helping her to restore the kingdom to its former prosperity, and how [although her people loved her,] she had no real means of pulling the place out of debt or advertising to the rest of the dimensions that Foxe-Swampburg was once again open for business* (Asprin & Nye “Myth-Chief”) [16].

У реченні (4) УКК [*although her people loved her*] визначаємо як адвербіальну субординативну клаузу у складні вищого координативного речення, яка актуалізує дійсне та точне (спеціалізоване) значення поступки як «хоча люди любили її» із розгортанням однозначного змісту поступальності до головного речення як «вона не мала реальних засобів витягнути це місце з боргів...», де вживання універсального сполучника поступки *although* підкреслює систематичність поступальної дії.

(5) УКК: *The technology to build them had been long lost, and [though sturdy enough to withstand dimensional travel,] they got goofed up when they hit stone floors* (Asprin & Nye “Myth-Gotten Gains”) [16].

У прикладі (5) УКК [*though sturdy enough to withstand dimensional travel*] реалізує значення чистої поступки як «хоча вони були досить міцні, щоб витримати переміщення в розмірах» та модифікує значення головного речення як «вони здуріли, коли вдарилися об кам'яну підлогу».

(6) УКК: [*Green scales and yellow eyes notwithstanding,] he reminded me of Grimble, the Chancellor of the Exchequer I had feuded with back at Possiltum* (Asprin “Myth-Nomers and Im-Pervections”) [15].

Речення (6) демонструє УКК [*Green scales and yellow eyes notwithstanding*] із концесивним кон'юнктом *notwithstanding* в кінцевій позиції, що не впливає на вираження дійсної поступки як «Незважаючи на зелену луску та жовті очі» із розгортанням поступальної дії на головне речення як «він нагадав мені Грімбла, канцлера казначейства, з яким я ворогував у Посілтумі».

Приклади (7)–(8) унаочнюють реалізацію концесивної дії за допомогою УКК в кінцевій позиції речень – [*for all that he was twice as big as any of us except Chumley*] (7), [*in spite of the fact that there were several men listening*] (8), де значення поступки «незважаючи на те, що він був вдвічі більшим за будь-кого з нас, крім Чамлі» (7) та «незважаючи на те, що їх слухали кілька чоловіків» (8) уводяться субординативними концесивними конекторами *for all that, in spite of the fact that* із уточненням змісту головних речень в ініціалній позиції – «Він був ще дитиною» (7) та «Вони також не соромилися обговорювати недоліки зустрічей, які у них були» (8).

(7) УКК: *He was still a baby, [for all that he was twice as big as any of us except Chumley]* (Asprin & Nye “Myth-Told Tales”) [16].

(8) УКК: *Nor were they at all shy about discussing the shortcomings of dates they had had, [in spite of the fact that there were several men listening]* (Asprin & Nye “Myth-Fortunes”) [16].

Відповідно, домінантні типи складних речень поступки із універсальною концесивною клаузою (УКК) виокремлюємо із її превалюючими ознаками поступальної дії в парадигмі «спеціалізовано-універсальне значення поступки – однозначний зміст речення – систематичність поступальної дії».

Особливість наступних прикладів (9)–(10) полягає у вживанні декількох універсальних концесивних кон'юнктивів та утворенні складних речень поступки із двома або більше УКК як:

(9) УКК: [*Even though annoyed that Aahz could be thinking of money at a time like this,] [I was*

nonetheless intrigued with his logic]. I mean, after all, he did train me (Asprin “Myth Directions”) [15].

(10) УКК: [*She probably would have stood out in the line in any case,*] *bein’ the only femaletype in our group, [though one might have had to look a couple times to notice,] [as she stood in a habitual slouch] (Asprin “M. Y. T. H. Inc. in Action”) [15].*

Приклади (11)–(13) демонструють складні речення поступки периферійного типу із кондіціонально-концесивними клаузами універсальної умовної поступки (УКондКК) як [*even if he wanted*], [*no matter how much I twisted it*], [*whatever the truth is*], де універсальні умовні кон’юкти *even if, no matter how much, whatever* уводять поступальну клаузу не «чистої», а умовної поступки загального змісту дії із одночасною реалізацією умови та поступки, які накладаються на зміст одна одної із утворенням універсально-умовного симбіозу поступальної дії та послабленням змісту поступки.

(11) УКондКК: (*about the Manticore*) *He couldn’t launch lightning bolts at us now, [even if he wanted] (Asprin & Nye “Class Dis-Mythed”) [16].*

(12) УКондКК: *I bent the device between my fingers. Unlike the slave cards it could make, the Master Card wouldn’t break, [no matter how much I twisted it] (Asprin & Nye “Myth-Taken Identity”) [16].*

(13) УКондКК: *Anyway, [whatever the truth is,] that’s what the talk is that’s going around the kingdom (Asprin “Something M. Y. T. H. Inc.”) [15].*

На відміну від універсальних умовно-поступальних речень, в наступних реченнях (14)–(15) альтернативні кондіціонально-концесивні клаузи (АКондКК) [*whether they were getting hit as hard by the bad-luck stick as we had been*], [*whether one is repeatedly hitting a sackful of tin cans or a sackful of pots and kettles, or alternating between the two*] актуалізують зміст альтернативної поступки за допомогою альтернативних умовних диз’юнктивів *whether, whether ... or ... or*, де семантичні риси поступальної дії виражені слабко із акцентом на альтернативу вибору дії, нерегулярністю форм та імпліцитними ознаками диз’юнктивів як провідних компонентів одночасної реалізації альтернативної та поступальної дій, які утворюють альтернативно-умовний симбіоз поступки із розфокусуванням останньої.

(14) АКондКК: *I wondered about the well-being of all the investors and [whether they were getting hit as hard by the bad-luck stick as we had been] (Asprin & Nye “Myth-Fortunes”) [16].*

(15) АКондКК: *I mean, [whether one is repeatedly hitting a sackful of tin cans or a sackful of pots and kettles, or alternating between the two,] the overall sound effect is the same for all intents and purposes (Asprin “Sweet Myth-tery of Life”) [15].*

Приклади (16)–(19) унаочнюють речення одночасної контрастивної та поступальної дії із контрастивно-концесивними клаузами (КонтрКК), які уводяться контрастивними кон’юнктами *whereas, while, as ... as, so that*, де семантичні риси поступки актуалізовані також слабко із акцентом на контраст дії в адвербіальній та головній клаузах, утворюючи при цьому контрастивно-поступальний симбіоз поступки із розсіюванням її змісту.

(16) КонтрКК: *She had expanded her duties to fit her presence, [whereas I had spent a lot of time ducking to keep from having to do too much work and putting myself in harm’s way] (Asprin “Myth-Chief”) [15].*

(17) КонтрКК: *Anyway, what I need right now is someone to track down the real king and get him back here, [while I keep bluffing from the throne] (Asprin “Hit or Myth”) [15].*

(18) КонтрКК: *“Matching corners will be no problem [as long as you don’t mind waiting for Phase Two,]” the Imp said, his arm around the wings of the granitejawed male (Asprin & Nye “Myth-Fortunes”) [16].*

(19) КонтрКК: *You can store the energy internally like a battery [so that it’s there when you need it] (Asprin “Myth-Ing Persons”) [15].*

Отже, периферійні типи складних речень поступки із універсальними та альтернативними кондіціонально-концесивними (УКондКК / АКондКК), контрастивно-концесивними клаузами (КонтрКК) виокремлюємо із такими превалюючими ознаками поступальної дії в парадигмі «розфокусовано-універсальне значення поступки як умови, альтернативи, контрасту – неоднозначний зміст речення – нерегулярність форм кон’юнктив / диз’юнктивів та їхні імпліцитні ознаки поступки».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у сучасній англійській мові у фентезійно-міфологічному просторі виокремлено складні концесивні речення домінантного (концесивно-базового) та периферійного (концесивно-еквівалентного) структурно-семантичних типів із субординативною клаузою у функції адвербіальної концесивної клаузи, яка реалізує семантичні значення чистої, умовної та контрастивної поступки за допомогою концесивних кон’юнктивів та диз’юнктивів різноманітної семантичної спрямованості. Відмітними ознаками поступки у концесивно-базових типах є спеціалізовано-універсальне значення поступки, однозначний зміст речення, систематичність поступальної дії; у концесивно-еквівалентних типах – розфокусовано-універсальне значення поступки як умови, альтернативи, контрасту, неоднозначний зміст речення, нерегулярність форм кон’юнктивів або диз’юнктивів та їхні імпліцитні ознаки поступки. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в окрес-

ленні синтаксичної інтерпретації складних речень поступки у сучасних та давніх германських мовах міфологічно-фентезійного жанру як у синхронії, так і в діяхронії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Долгополова Л. А. Становление и развитие инфинитива в немецком языке (VIII–XX ст.) : дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04. Киев, 2010. 432 с.
2. Иванова Л. П. Методи лінгвістичних досліджень. Київ : ІСДО, 1995. 88 с.
3. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. 148 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
5. Ченки А. Семантика в когнитивній лінгвістике. *САЛ: Фундаментальніе направления / под ред. А. А. Кибрик. Изд. 2-е, испр. и доп.* Москва : Едиториал УРСС, 2002. С. 340–369.
6. Chung Chan, Kim Jong-Bok. Inverted English Concessive Constructions: A Construction-Based Approach. *Studies in Modern Grammar*, 58, 2009. P. 39–58. URL: G704-000260.2009..58.003
7. Crevels E. I. Concession. A typological study. [PhD thesis]. Amsterdam : University of Amsterdam, 2000. 191 p.
8. Frey W. German concessives as TPs, JPs and ActPs. *Glossa (London)*, 5 (1), 2020. P. 1–31. URL: <https://doi.org/10.5334/gjgl.763>
9. Haspelmath M., König E. Concessive conditionals in the languages of Europe. *Adverbial constructions in the languages of Europe / ed. by J. Van der Auwera & D. P. O Baoill.* Berlin – New York : Mouton de Gruyter, 1998. P. 563–640.
10. Hengeveld K. Adverbial clauses in the language of Europe. *Adverbial constructions in the languages of Europe / ed. by J. Van der Auwera & D. P. O Baoill.* Berlin – New York : Mouton de Gruyter, 1998. P. 335–419.
11. Huddleston R. D., Pullum G. K. The Cambridge grammar of the English language. 5-th ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 1842 p.
12. König E. Concessive clauses. *Concise Encyclopedia of Grammatical categories / ed. by K. Brown & J. Miller.* Oxford : Elsevier, 1999. P. 81–84.
13. Latos A. Factual concessive connectors: a contrastive analysis in Italian and Polish. *Lincom Europa*, 2006. 212 p.
14. Miller J. An introduction to English syntax. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2002. 190 p.
15. Myth. A series by Robert Asprin. Available at: URL: <https://www.fantasticfiction.com/a/robert-asprin/myth/> [Accessed: 25 April 2022].
16. Myth Adventures. A series by Jody Lynn Nye. URL: <https://www.fantasticfiction.com/n/jody-lynn-nye/myth-adventures/> [Accessed: 25 April 2022].
17. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. London : Longman, 1985. 1779 p.
18. Schützler O. Although-constructions in varieties of English. In *World Englishes*. New York : John Wiley & Sons Ltd., 2020. Vol. 39. P. 443–461.
19. Wälchli B. Selectives (“topic markers”) on subordinate clauses. *Linguistics*, 2022. URL: <https://doi.org/10.1515/ling-2020-0242>

REFERENCES

1. Dolgoplova, L. A. (2010). *Stanovleniye i razvitiye infinitiva v nemetskom yazyke (VIII–XX stoletiya)* [Formation and development of the infinitive in the German language (8th–20th centuries)] : dis. ... doktora filol. nauk: 10.02.04. Kyiv, 432 p.
2. Ivanova, L. P. (1995). *Metody linhvistychnyh doslidzhen* [Methods of linguistic research]. Kyiv : ISDO. 88 p.
3. Selivanova, O. O. (1999). *Aktualni napriamy suchasnoi linhvistyky (analitichnyi ohliad)* [Current approaches in modern linguistics (analytical review)]. Kyiv : Publishing House of the Ukrainian Phytosociological Center. 148 p.
4. Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy* [Modern linguistics: approaches and problems]. Poltava : Dovkillia-K. 712 p.
5. Chenki, A. (2002). *Semantika v kognitivnoj lingvistike* [Semantics in cognitive linguistics]. *SAL: Fundamentalnyye napravleniya / pod red. A. A. Kibrik. Izd. 2-ye, ispr. i dop.* Moscow : Editorial USSR, pp. 340–369.
6. Chung, Chan & Kim, Jong-Bok. (2009). Inverted English Concessive Constructions: A Construction-Based Approach. *Studies in Modern Grammar*, 58, pp. 39–58. URL: G704-000260.2009..58.003
7. Crevels, E. I. (2000). *Concession. A typological study* [PhD thesis]. University of Amsterdam. 191 p.
8. Frey, W. (2020). German concessives as TPs, JPs and ActPs. *Glossa (London)*, 5 (1), pp. 1–31. URL: <https://doi.org/10.5334/gjgl.763>
9. Haspelmath, M. & König, E. (1998). Concessive conditionals in the languages of Europe. *Adverbial constructions in the languages of Europe / ed. by J. Van der Auwera & D. P. O Baoill.* Berlin – New York : Mouton de Gruyter, pp. 563–640.

10. Hengeveld, K. (1998). Adverbial clauses in the language of Europe. *Adverbial constructions in the languages of Europe* / ed. by J. Van der Auwera & D. P. O Baoill. Berlin – New York : Mouton de Gruyter, pp. 335–419.
11. Huddleston, R. D. & Pullum, G. K. (2012). *The Cambridge grammar of the English language*. 5-th ed. Cambridge : Cambridge University Press, 1842 p.
12. König, E. (1999). Concessive clauses. *Concise Encyclopedia of Grammatical categories* / ed. by K. Brown & J. Miller. Oxford : Elsevier, pp. 81–84.
13. Latos, A. (2006). *Factual concessive connectors: a contrastive analysis in Italian and Polish*. Lincom Europa, 212 p.
14. Miller, J. (2002). *An introduction to English syntax*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 190 p.
15. *Myth*. A series by Robert Asprin. URL: <https://www.fantasticfiction.com/a/robert-asprin/myth/> [Accessed: 25 April 2022].
16. *Myth Adventures*. A series by Jody Lynn Nye. URL: <https://www.fantasticfiction.com/n/jody-lynn-nye/myth-adventures/> [Accessed: 25 April 2022].
17. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London : Longman, 1779 p.
18. Schützler, O. (2020). Although-constructions in varieties of English. *World Englishes*. New York : John Wiley & Sons Ltd. Vol. 39, pp. 443–461.
19. Wälchli, B. (2022). Selectives (“topic markers”) on subordinate clauses. *Linguistics*. URL: <https://doi.org/10.1515/ling-2020-0242>

СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ ІСПАНСЬКОЇ ПРИРОДИ ЕРНЕСТОМ ХЕМІНГУЕЄМ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ “FOR WHOM THE BELL TOLLS”

Турчанінова Н. Ю.

аспірант кафедри слов'янських мов факультету іноземної філології

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

вул. Пирогова, 9, Київ, Україна

orcid.org/0000-0003-0987-6474

prokopovychn@gmail.com

Ключові слова: оцінка,
лінгвоімагологія, метафора,
персоніфікація, референт,
парадигма.

Інтерес одних народів до інших завжди був присутнім на усіх етапах становлення національної ідентичності тієї чи іншої етнічної групи та мав різне підґрунтя: географічне розташування, клімат, торгівля, війна. Жоден народ не може розвиватися ізольовано від усього світу, що свідчить про впливову роль зовнішніх факторів на становлення народу. Ті чи інші причини призводили до масової міграції населення, що, у свою чергу, спричинювало зіткнення культур та пробуджувало потребу вивчення іноземних мови, звичаїв та традицій різних країн. На сучасному етапі розвитку людства можемо зазначити, що стирання кордонів між державами, широкодоступний туризм та жага до пізнання світу підсилюють вивчення культурних особливостей одних етносів іншими. Водночас постає питання національного самозбереження ідентичності етносу в процесах міжкультурної комунікації. Лінгвоімагологія, як новітній напрямок сучасних лінгвістичних досліджень, займається вивченням відображення бачення одних народів в очах інших. Тією чи іншою мірою бачення та сприйняття одних народів іншими залучає оцінку, позитивну чи негативну. Разом із тим сприйняття та оцінення «іншого» активізує бачення «свого». Мета статті полягає в лінгвостилістичному аналізі оцінки образу іспанської природи Ернестом Міллером Хемінгуеєм у романі “For whom the bell tolls”. Беручи до уваги те, що мова є дзеркалом культури народу, дослідження вербалізації образу іспанської природи в тексті роману американського письменника може мати двосторонній характер. Згідно з основним принципом лінгвоімагології, дослідження образу країни характеризує не тільки саму країну, скільки того, хто її описує, тобто особистість письменника. Відтак маємо на меті дослідити не тільки бачення іспанських міст крізь призму американської ментальності, але й проаналізувати особистість Ернеста Хемінгуея як елітарного представника американської етнічної спільноти. Матеріалом дослідження було обрано текстові фрагменти роману “For whom the bell tolls”, у яких автор передає своє відношення та бачення іспанської природи. Результати дослідження можуть бути використані під час викладання курсів лінгвоімагології, міжкультурної комунікації, стилістики, лексикології, історії англійської мови на фахових спеціальностях.

THE PERCEPTION OF THE SPANISH NATURE IN THE NOVEL “FOR WHOM THE BELL TOLLS” BY ERNEST HEMINGWAY

Turchaninova N. Yu.

*Postgraduate Student at the Department of Slavic Languages
of the Faculty of Foreign Philology
National Pedagogical Dragomanov University
Pyrohov str., 9, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0987-6474
prokopovychn@gmail.com*

Key words: *evaluation, linguoimagology, metaphor, personification, referent, paradigm.*

The interest of one nations to the others has always been present at all stages of the formation of national identity of any ethnic group and has always had different reasons: geographical position, climate, trade, war. No people can develop in isolation from the rest of the world and an influential role of external factors on a formation of any nation proves that. For one reason or another a mass migration has been led to, which, in turn, has caused clashes of cultures and aroused an interest of learning of other languages, traditions and customs. At the present stage of human development, we can state that blurring of borders between states, widely accessible tourism and the thirst for knowledge of the world have enhanced the study of cultural features of different ethnic groups. At the same time, the question of national self-preservation of ethnic identity in the processes of intercultural communication arises. Linguoimagology, a new direction of modern linguistic studies, focuses on studying of the reflection of vision of one nations in the eyes of other nations. To one degree or another, vision and perception of one nations by others always involve evaluation, either positive or negative. However, perception and evaluation of something “other” activates the vision of “self”. The aim of the article is to analyse linguoimagologically the evaluation of the image of the Spanish nature in the novel “For whom the bell tolls” by Ernest Hemingway. Taking into the account the fact that language is a reflection of culture of a nation, the research of the verbalization of the image the Spanish nature in the novel “For whom the bell tolls” by a famous American writer Ernest Hemingway can have a bilateral nature. According to the main principle of linguoimagology, a research of an image of a nation can characterize not only a country itself, but the one who analyses a country, a writer. Hence, our purpose is to analyse not only the Spanish nature through the prism of the American mentality, but also to study the personality of Ernest Hemingway, as an elite representative of the American ethnical society. The text fragments of the novel “For whom the bell tolls” which reveal the evaluation of the Spanish realities have been chosen as the material of the study. The results of the research can be used in teaching intercultural communication, stylistics, lexicology, the history of the English language, linguoimagology in professional specialties.

Постановка проблеми. Одним із найактуальніших напрямків лінгвістичних досліджень на сучасному етапі постає лінгвоімагологія. Дана галузь мовознавства займається дослідженням образу країни в мовній свідомості представників іншої країни [1, с. 9]. Основоположником цього новітнього напрямку сучасного мовознавства є професор, доктор філологічних наук Л. П. Іванова. Лінгвоімагологія сформувалась на базі різних мовознавчих галузей, але Л. П. Іванова визна-

чає дисципліну як «напрямок мовознавства в рамках теорії комунікації» [2, с. 148].

Беручи до уваги сучасні світові тенденції та нестабільну воєнно-політичну ситуацію, збільшується потреба та інтерес до вивчення культурних особливостей різних етнічних спільнот. Наразі є чимала кількість досліджень, проведених у лінгвоімагологічному руслі. Відтак було досліджено образ Англії (О. В. Тупчий), Туреччини (М. М. Брик, А. А. Мороз), Німеччини та Франції

(Л. П. Іванова). У нашому дослідженні ми вивчаємо цілісний образ Іспанії в мовних свідомостях представників американської та радянської лінгвокультур. У даній статті ми фокусуємо увагу на аналізі образу іспанської природи у свідомості американського письменника Е. Хемінгуея.

Мета статті полягає в дослідженні вербалізації образу іспанської природи в романі Ернеста Хемінгуея “For whom the bell tolls”. Одними із найголовніших завдань аналізу є визначення основних лінгвостилістичних засобів реалізації образу іспанської природи в англомовному тексті, категоризація виявлених засобів відповідно до їх приналежності до мовних рівнів, виявлення головних тенденцій та мотивів вживання лінгвостилістичних девайсів автором, дослідження особистості письменника. **Об’єктом** дослідження виступають фрагменти текстів із відображенням лінгвостилістичної оцінки іспанської природи у свідомості Е. Хемінгуея, у яких автор виражає своє бачення природи в Іспанії. **Предметом** дослідження є лінгвостилістична вербалізація образу іспанської природи у свідомості Е. Хемінгуея.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ернест Міллер Хемінгуей вважається одним із найвизначніших представників американської літературної спадщини. Одним із центральних напрямків творчості автора була Іспанія. Із самого початку Іспанської Революції 1936–1939 рр. та до її завершення Е. Хемінгуей був учасником багатьох подій як кореспондент американської газети. Апогеєм впливу іспанських подій на творчість Ернеста Хемінгуея стала поява роману “For whom the bell tolls”, в якому «показані усі сторони громадянської війни в Іспанії та представлені антифашистські переконання Е. Хемінгуея» [3, с. 260].

Основний зміст творчості Е. Хемінгуея був визначений війною, долею «втраченого покоління», пошуками істинних цінностей життя. Будучи громадянином Сполучених Штатів Америки, Е. Хемінгуей ніколи не приховував своєї любові до однієї країни: Іспанії. З Іспанією та іспанським народом письменник переживав найважчі роки її історії. Період Іспанської Революції 1936–1939 рр. відіграв особливу роль у становленні авторської особистості Е. Хемінгуея та став підґрунтям для появи найбільш значущого твору письменника – роману “For whom the bell tolls”, в якому висвітлені усі жахи громадянської війни в Іспанії та представлені антифашистські переконання Е. Хемінгуея.

При створенні образу країни письменники закладають в нього свої національні риси, характеристики національно-культурної спільноти та особливості історичного написання творів через підбір мовних засобів реалізації образу.

Реалізація всіх рівнів мовної структури у художньому творі веде до повного усвідомлення читачами основних концептів, ціннісних орієнтирів, оцінок реалій, почуттів та емоцій, які письменники початково вкладають у свої твори. Правильна інтерпретація лінгвостилістичних одиниць відбувається завдяки теорії висунення/актуалізації мовної одиниці (Празькі школа) на передній план, що забезпечує розпізнання девайсу, за формою якого стоїть глибокий закладений автором зміст та функції у контексті, та теорії домінанти (школа російського формалізму), яка розглядає домінанту як ідею художнього твору. Об’єднання теорії висунення та теорії домінанти призводить до актуалізації мовних засобів, що використовуються для позначення ідеї (концепту) твору, яка відображає авторську точку зору, займає головне, домінуюче положення в ряді знайдених актуалізованих вживань [4, с. 14].

Спираючись на той факт, що набір лінгвостилістичних засобів реалізації образу країни в англомовному романі “For whom the bell tolls” є невичерпним, ми приділятимемо увагу найчастіше вживаним та найбільш розповсюдженим мовним засобам семантичного рівня, адже з-поміж усіх інших засобів вони є потужними елементами створення образу, які базуються на побудові асоціацій. У нашому дослідженні ми зосереджуємо на дослідженні ролі метафори, порівняння, персоніфікації та епітетів. Пошук даних лінгвостилістичних засобів та їх аналіз буде здійснюватися через контекстуальний аналіз лексичних одиниць, семантичних структур та комунікативних параметрів.

Для опису метафоричних сполучень у романі Е. Хемінгуея залучаємо модель опису метафор Н. В. Павлович. Слідуючи твердженню дослідниці, «кожен образ існує не сам по собі, а в ряді інших – ззовні, можливо, відмінних, але в глибинному сенсі тотожних образів – і разом із ними реалізує певний закон, модель, правило або ... парадигму» [5, с. 7]. Термін «парадигма образу» визначається дослідником як «інваріант ряду подібних йому образів, який складається з двох стійких смислів, пов’язаних відношенням ототожнення. Ці смисли: те, що ототожнюється, чи порівнюється – лівий член парадигми і те, з чим відбувається порівняння – правий член парадигми» [5, с. 7].

Процес дослідження метафоризованих образних парадигм займає вагому позицію у сучасній когнітивній лінгвістиці, адже уможливує встановлення світоглядних домінант представників різних лінгвокультурних спільнот та, як результат, робить можливим відтворення художньої картини світу письменника, оскільки образна система автора віддзеркалює його внутрішні інтенції, світоглядні особливості та ціннісні орієнтири.

Опис природи в романі Ернеста Хемінгуей “For whom the bell tolls” займає особливе місце у вербалізації образу Іспанії. Ми виділили ряд метафоричних парадигм, які представляють те, якою автор бачив природу Іспанії під час Револуції. Нами були складені та прокласифіковані образні парадигми відповідно до понять, які вони позначають: ПРИРОДА-ЛЮДИНА, ПРИРОДА-БУДИНОК, ПРИРОДА-ПОЧУТТЯ\ВІДЧУТТЯ.

У ході аналізу було виявлено, що парадигма ПРИРОДА-ЛЮДИНА вміщує найбільшу кількість прикладів. Аргументуємо цей факт тим, що Е. Хемінгуей надзвичайно захоплювався іспанською природою та сприймав її як живу істоту, наділяючи рисами, притаманними лише людям.

Для створення образу іспанської природи у якості кореляту автор застосовує риси людського обличчя та тіла: *the face of the mountain* [6, с. 5] / обличчя гори, *at the foot of the ledge* [6, с. 5] у *нижній берегового рифу*, *brown shoulder of the mountain* [6, с. 38] / *коричнєве плече гори*. Очевидно, що автор позитивно оцінює іспанську природу, персоніфікуючи її та ототожнюючи її з людиною. Також Ернест Хемінгуей бачить схожість локонів людського волосся з водою: *the curl of the falling water* [6, с. 4] / *локон стікаючої води*.

Іспанське небо Е. Хемінгуей бачить в образі людського одягу: *the sky was now heavy and gray ... the gray becoming uniform* [6, с. 184] / *зараз небо було тяжким та сірим ... сірість (неба) стає уніформною*. Схожість з людиною полягає у тому, що тільки людям притаманно одягатися. Цікавим видається ототожнення неба з уніформною та застосування відповідного кольору, адже відомо, що у більшості випадків колір уніформи буває сірий або синій. Ототожнення кольору іспанського неба із кольором уніформи не є випадковим. Уважаємо, що сприйняття реалій Ернестом Хемінгуеем під час Револуції відбувалось через призму воєнних подій.

Взагалі небо сприймається автором лише з позитивною оцінкою: *in the high Spanish sky* [6, с. 28] / *у високому іспанському небі*, *He looked up at the bright, high, blue, early summer sky* [6, с. 322] / *він подивився вгору на світле, високе, блакитне, ранкове, літнє небо*, *the sky was very clear* [6, с. 433] / *небо було дуже чисте*. Епітети та перерахування *bright, high, blue, early summer / світле, високе, блакитне, ранкове, літнє* відіграють образотворчу та експресивну роль і задають певного темпу висловлюванню.

Події роману “For whom the bell tolls” відбуваються у гірських лісах, де переважну більшість рослин складають сосни, тому сосни присутні у великій кількості описів іспанської природи. Автор звертає увагу на ці дерева та зображує їх символом іспанських гір та лісів. Своє сентимен-

тальне ставлення до сосон Е. Хемінгуей виражає, приписуючи їм людські якості: *the sharper odor of the resinous sap from the cut limbs* [6, с. 269] / *різких запах смолистого соку/крові з відрізаних кінцівок*. Така характеристика дерев є свідченням жалю автора по відношенню до дерев та має сильний експресивний та образотворчий ефект.

Персоніфікація сосон вживається також у такому виразі: *the long patches of pine trees that stretched up the highest slope* [6, с. 336] / *довгі клапти сосон, які потягувалися догори, аж до найвищого схилу*. Перш за все, Е. Хемінгуей помічає схожість розташування сосон у лісі з *patches* – шматки тканини [6, с. 194]. Далі персоніфікація *stretched up the highest slope / які потягувалися догори, аж до найвищого схилу* наділяє дерева діями, які властиві лише живим істотам, задля досягнення емоційного та експресивного впливу на адресата.

Метафоризації піддається і гірська дорога: *the road dipped into the fog* [6, с. 418] / *дорога пірнула в туман*. Персоніфікація у даному виразі зображує дорогу як живу істоту, що вміє пірнати, як людина.

Пагорби ототожнюються з хворобою, на яку, зазвичай, хворіють люди, та грудьми молодої дівчини: *It is shaped like a chancre. Or the breast of a young girl with no nipple. ... and this is like a chancre* [6, с. 320] / *Він у формі виразки. Або грудей без соска молодої дівчини. ... та він ніби виразка*. Парцеляція зображує наплив почуттів та емоційний стан автора, у якому він знаходиться. Рамкове повторення виразу *like a chancre / як виразка* акцентує увагу на тому, що пагорби, очевидно, оцінювалися Е. Хемінгуеем негативно, адже у них автор розгледів схожість з надзвичай неприємною та болючою патологією шлунку.

Людський подих виступає в ролі корелята задля метафоричного представлення тепла, що йшло від землі: *... the warmth of the earth breathed warmly up at the snow* [6, с. 293] / *тепло землі дмухнуло теплим подихом вгору на сніг*.

Цікавим видається приписування автором горам власного запаху, як у людей: *the mountains that smelled of the pines and of the dew on the grass* [6, с. 62] / *гори пахнули соснами та рососою на траві*.

Персоніфікація струмка та авторське наділення його людським умінням має образотворчий ефект: *Only Robert Jordan stood looking across the high mountain meadow with the trout brook running through it* [6, с. 101] / *Тільки Роберт Джордан стояв, дивлячись на луг високо горах та на струмок з фореллю, який пробігав через нього*.

ЛЮДИНА-БУДІВЛЯ. У межах цієї парадигми будівля використовується для підкреслення того, що природа виступала у свідомості Е. Хемінгуейя як цілісний будинок з усіма необхідними

частинами та була образом затишку. Відомо, що головні герої роману переховувалися в гірських печерах. Можливо, саме нестаток комфортного житла і спонукав автора ототожнювати природу із будівлями. *Brown, pine-needled floor of the forest* [6, с. 3] / *Коричнева, вкрита сосновими голками підлога лісу, lying back on the floor of the forest* [6, с. 28] / *лежачи на спині на підлозі лісу*. У даному виразі корелятом виступає підлога, а епітети *Brown, pine-needled* створюють образотворчий ефект на читача.

Ущелини в горі метафоризуються за допомогою кореляту, що позначає миску: *a rounded gulch-head shaped like an upturned basin* [6, с. 144] / *округла виїмка формою нагадувала поставлену боком миску*. Порівняння з мискою *shaped like an upturned basin* відіграє експресивну функцію та використовується задля емоційнішого представлення дійсності.

Образ природи, а саме образ природного світла, яке бачив автор у лісі, вербалізується за допомогою порівняння з кафедральним собором: *the light coming through the tree trunks in patches as it comes through the columns of a cathedral* [6, с. 338] / *світло проходило крізь стовбури дерев, як зазвичай проходить через колони собору*. Дане порівняння слугує засобом емоційного впливу на читача та вказує на те, що Ернест Хемінгуей був уважним до деталей.

ПРИРОДА – ЛЮДСЬКІ ПОЧУТТЯ/ВІДЧУТТЯ. У межах даної парадигми *boredom/нудьга* використовується для характеристики соснового лісу: *But the pine tree makes a forest of boredom. ... A forest of pine trees is boredom* [6, с. 102] / *Але сосни роблять ліс нудним. ... Сосновий ліс є нудьгою*. Очевидно, дана людська емоція має негативну конотацію, тому, припускаємо, що сосновий ліс викликав у Ернеста Хемінгуея негативні почуття та емоції. Повторення на початку та в кінці цитати слова *boredom / нудьга* має експресивне значення.

Висновки і перспективи подальших розробок. Узагальнюючи проаналізовані випадки лінгвостилістичної вербалізації оцінки образу іспанської природи у романі “For whom the bell tolls”, зазначаємо, що оцінка є переважно позитивною. Хоча знайдено один випадок негативної оцінки іспанської природи при асоціації із хворобою. Розподіл мовних засобів на відповідні референтні групи полегшив вивчення оцінки образу природи в Іспанії. Аналіз референтів та корелятивів дозволив виявити, що увага автора, більшою мірою, зосереджувалась на поняттях концептуальної сфери ЛЮДИНА, меншою – на поняттях НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ. Також Е. Хемінгуей приділяє увагу духовно-емоційній сфері людини, ототожнюючи природу Іспанії із людськими почуттями та емоці-

ями, що дозволяє припустити більш особистісне та поетичне сприйняття автором природи.

Звертаємо увагу на те, що в ході аналізу нами було виявлено застосування Е. Хемінгуеєм лінгвістичних засобів стилістичного рівня, а саме: метафори, персоніфікації, порівнянь та епітетів, які відіграють у тексті роману “For whom the bell tolls” естетичну та емоційно-оцінну функції. Крім того, підбір таких стилістичних засобів для вербалізації образу природи в Іспанії характеризує автора як поетичну особистість.

Отже, відношення Ернеста Хемінгуея до природи Іспанії є досить персоніфікованим та метафоризованим, що робить оцінку образу іспанської природи швидше позитивною, адже проаналізовані метафори, порівняння, персоніфікація, епітети, що залучаються в романі “For whom the bell tolls”, мають позитивну семантику та відображають оцінку автора.

Зважаємо, що дослідження багатогранного образу Іспанії не може обмежуватися лише аналізом сприйняття та осмислення іспанської природи Ернестом Хемінгуеєм. Тому перспективи подальшого вивчення образу Іспанії вбачаємо в можливості дослідження інших складових частин цілісного образу в етнічних мовних свідомостях та національних мовних картинах світу представників інших лінгвокультурних спільнот.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иванова Л. П. Лингвоимагология как краеугольный камень теории коммуникации и практические основы межкультурного общения. *Коммуникативные исследования*. 2014. № 1. С. 9–16.
2. Иванова Л. П. Жанровые основания лингвоимагологического анализа. *Жанры речи* : материалы междунар. научной конф. Саратов : Слово, 2016. С. 148–155.
3. Краткая литературная энциклопедия: в 4 т. / гл. ред. А. А. Сурков. Москва : Иаков-Лакнесс, 1987. Т. 3. 854 с.
4. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. 272 с.
5. Павлович Н. В. Язык образов. Парадигмы образов в русском поэтическом языке. Москва, 1995. 491 с.
6. Hemingway E. For whom the bell tolls. London : Vintage Classics, 2005. 490 p.

REFERENCES

1. Ivanova, L. P. (2014) Linguoimagology as a central notion of the theory of communication and the practical basics of intercultural communication [Linhvoimaholohiia kak kraineuholnyi kamen teorii komunikatsii i prakticheskie osnovy

- mezhkulturnoho obshcheniia] *Kommunikativnyie issledovaniia*. № 1, pp. 9–16.
2. Ivanova, L. P. (2014) Basics of the genre in the linguoimagological studies [Zhanrovyie osnovaniia linhvoimaholohicheskoho analiza] *Zhanry rechi*. Materialu mezhdynarodnoi naychnoi konferenzui [The materials of the international scientific conference], Saratov, № 1, pp. 148–155.
 3. Kratkaia literatyrnaia entsuklopediia [The short literature encyclopedia] / Hlav. red. A. A. Syrkov. M. : Iakov-Laksen, 1987. T. 3. S. 676–678.
 4. Kyharenko, V. A. (2004) Text interpretation. Coursebook for senior students of English faculties [Interpretatsiia tekstu. Navchalnyi posibnuk dlis studentiv starshuh kursiv fakyltetiv anhliskoi movu]. Vinnytsia, Nova Knuha. 272 s.
 5. Pavlovych, N. V. The language of images. The paradigms of images in the Russian poetic language [Iazuk obrazov. Paradigmu obrazov v russkoi poeticheskoi rechi]. Moskva. 491 s.
 6. Hemingway, E. For whom the bell tolls. London : Vintage Classics, 2005. 490 p.

РОЛЬ ІНТЕРДИСКУРСИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У СТВОРЕННІ ЕМОТИВНОСТІ ФЕНТЕЗИ-РОМАНІВ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА

Холмогорцева І. С.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

майдан Свободи, 4, Харків, Україна

orcid.org/0000-0003-2935-5190,

i.s.kholmogortseva@karazin.ua

Ключові слова:

*діалогічність, емотивність,
інтердискурсивність,
прецедентність,
фантастичний світ.*

У статті аналізується роль інтердискурсивних зв'язків у формуванні емотивної складової частини текстів фантастичних романів серії «Дискосвіт» Террі Пратчетта. Інтердискурсивність розглядається як взаємодія однорівневих та різнорівневих компонентів дискурсів у межах художнього дискурсу романів-фентезі. Інтердискурсивні зв'язки передбачають інтеракцію елементів, що перебувають в основі дискурсів, а сам, суб'єктів дискурсу, комунікативні ситуації, факти, що відносяться до певного виду дискурсу, невербальні феномени. Було виявлено, що такі зв'язки реалізуються у вигляді включення в текст різних мовних і немовних засобів, які є культурно значущими, та до яких належать прецедентні тексти (55,5 %), прецедентні імена (4,2 %), прецедентні події (12,1 %) і прецедентні явища (28,2 %). У статті розглядається референція засобів інтердискурсивності та їх значення у спонуканні емоцій у реципієнта: сприяння усвідомленню реальності фантастичного світу відбувається завдяки уведенню референцій на природні та наукові явища, запозиченню фольклорних реалій, обігранню побутових подій, а також завдяки алюзії на відомі предмети мистецтва. Прецедентні ситуації, що характерні для земного світу, інкорпуються у фантастичний світ за допомогою ремінісценцій та архітекстуальних зв'язків, в той час як прецедентні імена використовуються для посилення ідентичності вигаданої реальності і буття. У роботі зазначено, що, окрім поглиблення емоційного зв'язку, що створюється між реальним і фантастичним світом, та формування змістовного компоненту, інтердискурсивні зв'язки в тексті допомагають створити потрібне автору емотивне навантаження, що має на увазі реалізацію прагматичних функцій самовираження автора та емоціонального впливу на реципієнта. Механізмом передачі емоційного впливу є інтердискурсивність як діалогічні відношення, що мають гносеологічний, комунікативний та мовний аспекти вираження. Інтердискурсивні зв'язки, що сприяють емоційній готовності реципієнта побудувати у власній уяві фантастичний світ на основі авторської думки, отожднюють вигаданий світ із реальним за допомогою прецедентних феноменів, ситуацій та імен.

ROLE OF INTERDISCOURSE RELATIONS IN CREATING EMOTIVENESS IN TERRY PRATCHETT'S FANTASY NOVELS

Kholmohortseva I. S.

PhD,

Associate Professor at the Department of English Language

V. N. Karazin Kharkiv National University

Svobody Square, 4, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-2935-5190

i.s.kholmogortseva@karazin.ua

Key words: *dialogic relations, emotiveness, interdiscursivity, precedency, fantasy world.*

This article analyzes the role of interdiscourse relations in the formation of emotive component of the novels of fantasy series “Discworld” by Terry Pratchett. Interdiscursivity is regarded as the interaction of one-level and multi-level components of a discourse within the imaginative discourse of fantasy novels. Interdiscourse relations presuppose the interaction of the elements that are integral parts of the discourse, namely, the subjects of discourse, communicative situations, facts relating to a certain type of discourse, non-verbal components. It has been revealed that such relations are implemented as the incorporation of different language verbal and non-verbal means that are of great cultural significance, and that include precedent texts (55.5 %), precedent names (4,2 %), precedent situations (12,1 %), and precedent phenomena (28,2 %). The article also deals with the references of interdiscourse means, as well as their meaning in triggering emotions of a recipient: the contribution to the realization of the fantasy world reality is supported by the introduction of the references to natural and scientific phenomena, the borrowing of folklore realia, appealing to every-day situations, as well as by using allusions to famous pieces of arts. Precedent situations that are characteristic features of earthly world, are incorporated into the fantasy Discworld with the help of reminiscence and architextual relations, whereas precedent names are used to intensify the identity of the imaginative world and the reality. Our work emphasizes that apart from the enhancement of emotional connection between real and fantasy world and the formation of the sense component of the text, interdiscourse relations assist in creating emotional strength, which is required by the author, thus, implementing pragmatic function of the author’s self-expression and the emotional influence on a recipient. The mechanism of the transition of emotions is interdiscursivity as dialogic relations that have gnoseological, communicative and linguistic aspects of expression. Interdiscourse relations contributing to emotional readiness of a recipient to create a fantasy world in his/ her own mind basing on the author’s ideas, identify the imaginative world with the reality with the help of precedent phenomena, precedent situations, and precedent names.

Сприйняття будь-якого тексту базується на діалогічних відношеннях, у які вступає об’єкт перцепції та людина із власною мовленнєвою картиною світу, що була сформована в процесі пізнання [1, с. 184]. Найбільш запам’ятовувані одиниці реальності є ті, що викликають емоції, як позитивні, так і негативні. Тому емотивність тексту так важлива для подальшого його відтворення. Лінгвістичний інтерес до категорії емотивності полягає у тому, що про дійсну природу людських почуттів можна дізнатися тільки завдяки формі, яку вони

набувають, коли потрапляють із внутрішнього світу в зовнішній, тобто завдяки мовленню. Так, спираючись на твердження В. І. Шаховського, що мовні засоби вираження емотивності представляють особливу систему, у центрі якої розташовані різнорівневі елементи, у семантиці яких переважають емотивно-оціночні компоненти [1, с. 54], вважаємо можливим розглядати інтердискурсивність як механізм категорії емотивності.

Поняття інтердискурсивності, що було розроблено В. Є. Чернявською, передбачає уведення

у площину досліджуваного дискурсу конкретних комунікативних подій у ситуативному контексті у широкому сенсі або сукупності текстів, що описують конкретну комунікативну ситуацію у вузькому сенсі [3, с. 74–78]. Таким чином, конструювання одного типу дискурсу відбувається за рахунок приєднання концептуальної інформації інших типів дискурсів, оскільки «кожен дискурс зберігає пам'ять про інші дискурси через введені в нього переконструкти, тим самим створюючи інтердискурсивне поле [4, с. 20]. Наразі вивчення інтертекстуальних зв'язків відбувається переважно як взаємодія певного типу дискурсу з іншими [5; 6; 7]. У цій роботі ми пропонуємо розглядати інтердискурсивні зв'язки в контексті їх впливу на реципієнта, тобто як емотивний компонент тексту.

Романи Т. Пратчетта з циклу «Дискосвіт» (Discworld) побудовані як пародіювання одночасно популярної літератури, так і дійсності. В основі цих творів перебувають інтертекстуальні посилання, що несуть текстотворчу функцію [8, с. 113; 9], а також інтердискурсивні зв'язки, які ми розглядаємо як засади створення експресивності тексту. Таким чином, **метою** цього дослідження є виявлення емотивно-оціночних компонентів у романах Террі Пратчетта, спрямованих на створення альтернативної реальності. Поставлена мета передбачає розв'язання низки **завдань**: розглянути інтердискурсивні зв'язки в аспекті діалогічних відношень; виявити форми втілення інтердискурсивних елементів у текстах романів Террі Пратчетта; визначити роль інтердискурсивних елементів у створенні фантастичної реальності «Дискосвіту».

Предметом дослідження у цій статті є інтердискурсивні діалогічні відношення як емотивно-оціночний компонент художнього тексту. **Об'єкт** – художні тексти циклу «Дискосвіт» Террі Пратчетта. **Матеріал** дослідження склали романи “Going Postal”, “Mort”, “Thief of Time”, “Equal Rites”, “Wyrd Sisters”, “Witches Abroad”, “The Wee Free Men”, “Eric”, “Guards! Guards!”; із 104.7 авторських аркушів методом суцільної виборки було виокремлено 189 випадків запозичення, які демонструють інтертекстуальні та інтердискурсивні зв'язки реального буття та художнього фантазійного світу героїв Т. Пратчетта.

При комунікативному підході діалогічні відношення розуміються як дискурсивна категорія, що вказує на «ретроспективні та проспективні зв'язки тексту з культурою» [10, с. 197]. Культура як спосіб організації життя у своїй онтологічній сутності є продуктом людської діяльності. Такі зв'язки реалізуються у вигляді включення в текст різних мовних і немовних засобів, які будь-яким

чином є культурно значущими, тобто прецеденти, до яких належать прецедентні тексти, прецедентні імена, прецедентні події і прецедентні явища, при цьому прецедентні тексти описують в термінах теорії інтертекстуальності, а прецедентні імена, ситуації та феномени – інтердискурсивності.

Під час дослідження фантастичного світу Террі Пратчетта 189 виявлених прецедентних явищ було виокремлено у такі групи: прецедентні тексти (84), прецедентні феномени (74), прецедентні ситуації (23) та прецедентні імена (8). Ці цифри доводять, що потенціал інтердискурсивних зв'язків (55,5 %) є дещо вищим за інтертекстуальні зв'язки (44,5 %) у зазначених творах.

Інтердискурсивні зв'язки передбачають інтеграцію елементів, що перебувають в основі дискурсів, а саме суб'єктів дискурсу, комунікативні ситуації, факти, що відносяться до певного виду дискурсу, невербальні феномени. Найбільш продуктивним засобом у романах Т. Пратчетта є **прецедентні феномени**, до яких увійшли професійні, побутові, природні, наукові та фольклорні явища; референція також відбувається на фізичні об'єкти та добутки мистецтва.

Приклад 1. *Death relaxed a little. Of course, it was going to take some time. There was going to be an interlude before all this got complicated enough to produce gas clouds, galaxies, planets and continents, let alone tiny corkscrew-shaped things wiggling around in slimy pools and wondering whether evolution was worth all the bother of growing fins and legs and things. But it indicated the start of an unstoppable trend* [11, с. 90].

У цьому прикладі автор інкорпорує науковий дискурс та використовує теорію походження світу. Теорія походження реального всесвіту вступає у протиріччя з концепцією Т. Пратчетта, фантастичний світ якого стоїть на трьох слонах, що стоять на черепасі. Одночасно ьз цим обрана автором генеза світу сприяє природньому сприйняттю тексту завдяки знайомим термінам (*gas clouds, galaxies, planets and continents*) та процесам (*corkscrew-shaped things wiggling around, evolution*).

Використання побутових образів не тільки робить фантастичний світ більш реальним, але й заохочує сміхову реакцію реципієнта, наприклад:

Приклад 2. *She also had a dragon on her shoulder. It had been introduced as Talonhrust Vincent Wonderkind of Quirm, referred to as Vinny, and seemed to be making a large contribution to the unusual chemical smell that pervaded the house. This smell permeated everything. Even the generous slice of cake she offered him tasted of it* [12, с. 74].

У прикладі 2 Т. Пратчетт описує другорядний персонаж, надаючи йому при цьому побутовий образ одинокої немолодої жінки, яка захоплю-

ється і вирощує драконів, проте реципієнт одразу розуміє імпліцитну інформацію та проводить паралель із жінкою, у якої багато котів. Автор імітує імена, що отримують породисті тварини (*Talonthrust Vincent Wonderkind of Quirm*), а також уводить прийом акумуляції для позначення реалії “nasty/ bad smell”, посилюючи кожного разу запланований ефект відрази (*unusual chemical smell – smell permeated everything – Even the generous slice of cake she offered him tasted of it*). Накопичення значення створює протилежну дію та викликає сміхову реакцію.

Потужним способом матеріалізувати фантастичний світ у творах Т. Праччетта постає фольклор – сюжетність, мотивність, погані знамення, забобони, народні танці, грецька та скандинавська міфологія. Так, для політеїчного світу іншої реальності автор запозичує земні міфи, наприклад:

Приклад 3. *there are two that haunt the Ramtops – Hoki, half a man, half a goat, and entirely a bad practical joker, who was banished from Dunmanifestin for pulling the old exploding mistletoe joke on Blind Io, chief of all the gods; and also Herne the Hunted, the terrified and apprehensive deity of all small furry creatures whose destiny it is to end their lives as a brief, crunchy squeak...* [13, с. 172], є алюзією на скандинавський міф про загибель бога весни Бальдра від омелової стріли, випущеної сліпим богом Гердом за намовою підступного Локі. Лексично алюзія оформлена власними іменами скандинавських богів із заміною одного приголовного (Loki – Hoki; Herde – Herne), а також використанням постійних епітетів, що властиві цим персонажам фольклору (*bad practical joker, half a man, half a goat – для позначення Локі; small furry creatures – для Бальдра*).

Відомі фізичні об’єкти, такі як будівлі, а також механізми, що притаманні реальності Землі, та предмети мистецтва, сприяють рецепції створеної реальності за допомогою створення референції на знайомі об’єкти. Розглянемо приклад:

Приклад 4. *Although the last king of the city was no oil painting himself-especially when he’d been beheaded, after which no one looks at their best, not even a short king – it was generally agreed that he had amassed some pretty good works of art. Even the common people of the city had a keen eye for works like Caravati’s Three Large Pink Women and One Piece of Gauze [...]* [14, с. 269].

Цей уривок твору “Thief of Time” демонструє алюзію на музей Лувр, упізнання якого відбувається через іронічний опис замку-музею, що колись належав королю, якого було обезголовлено – Людовику XVI, а також використання алюзії на відому картину (*Caravati’s Three Large Pink Women and One Piece of Gauze – «Три грації»*

Рубенса, назва якої є описовою), що зараз перебуває у колекції музею Лувр.

Прецедентні ситуації, що характерні для нашої реальності, інкорпуються у фантастичний світ за допомогою ремінісценцій та архітекстуальних зав’язків, наприклад:

Приклад 5. *Come on home. It’s an offer you can’t refuse* [15, с. 318].

Це закінчення репліки головної героїні є ремінісценцією, що виражена дослівним повтором фрази із кінодискурсу «Хрещений батько» та використовується як завуальована погроза.

Найменший потенціал для створення реальності фантастичного дискурсу мають **прецедентні імена**, які Т. Праччетт використовує для посилення ідентичності вигаданої реальності та буття. Прецедентні імена у Дискосвіту нараховують імена митців, кіномитців та історичних постатей:

Приклад 6. *A daft old chap in the Street of Cunning Artificers,” said Vitoller. “Leonard of Quirm. He’s a painter really. He just does this sort of thing for a hobby. I happened to hear that he’s been working on this for months. I just snapped it up quick when he couldn’t get it to fly* [13, с. 221–222].

В уривку роману реципієнт виділяє прецедентне ім’я *Leonard of Quirm*, яке, проте частково змінене, відповідає постаті Леонардо да Вінчі. Зміна не торкнулася структури імені і зберегла ім’я, приналежність та прийменник приналежності (of – da). Упізнання прецедентного імені пов’язано з ремінісценцією на зайнятість (painter) та на розробку Леонардо да Вінчі прототипу летючого апарату (*when he couldn’t get it to fly*). Усі ці елементи разом є конвергенцією за типом акумуляції.

Інтердискурсивні зв’язки в тексті впливають на формування змістовного компоненту тексту, допомагають створити потрібне автору емотивне навантаження, що має на увазі реалізацію прагматичних функцій самовираження автора та емоціонального впливу на реципієнта.

Приклад 7. *Vassenego was a proud old fool, one of the elder demons who smiled and despised him and not-quite-obeyed him, just because the King’d worked hard over the millennia to get from humble beginnings to where he was today. He wouldn’t put it past the old devil to do this on purpose, just to spite him* [11, с. 29].

Приклад 7 демонструє вплетення у роман “Eric”, сюжетною лінією якого є боротьба людини із демонами, прецедентної ситуації, що стосується просування людини по кар’єрних сходах (*worked hard over the millennia to get from humble beginnings to where he was today*) та зневагу старіших членів правління у великій компанії (*proud old fool*). У фокусі уваги автора перебувають демони, проте використання розповсюджене

ної ситуації провокує сприйняття демонів як людей, що мають певні характеристики. Таким чином, змістовно-фактуальна інформація заміщується на змістовно-концептуальну. Одночасно із цим прецедентна ситуація провокує у реципієнта виникнення співчуття до головного демона (*the King*), що вказує на запланований автором емоційний вплив.

Отже, власні емоції людини є джерелом формування загальнолюдської та індивідуальної системи емотивних засобів у мові. Механізмом їх передачі є інтердискурсивність як діалогічні відношення, що мають гносеологічний, комунікативний та мовний аспекти вираження. Інтердискурсивні зв'язки, що сприяють емоційній готовності реципієнта побудувати у власній уяві фантастичний світ на основі авторської думки, ототожнюють вигаданий світ із реальним за допомогою прецедентних феноменів, ситуацій та імен. Прецедентні феномени відображають широкий спектр понять та упрощуються у фантастичний дискурс як алюзія на певні характеристики об'єктів, запозичення мотивів та сюжетів, що пов'язані з об'єктом референції, частково змінені власними назвами. Прецедентні ситуації актуалізовані архітекстуальними зв'язками та ремінісценцією. Прецедентні імена поглиблюють зв'язок фантастичної реальності та нашого буття та виражені використанням частково змінених та незмінених власних назв.

Окрім сприяння поглибленню емоціонального зв'язку, що будує реципієнт між світами, інтердискурсивні зв'язки використовуються для емотивності тексту: використовуючи знайомі реалії, автор має на меті викликати певні емоції – сміх, страх, погрозу, відчуття приналежності до фантастичного світу.

Серед перспектив дослідження виділяємо поглиблене кількісне дослідження прецедентних феноменів та ситуацій та класифікацію логічних механізмів емотивності інтердискурсивних елементів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Холмогорцева І. С. Діалогічні відношення жанру британської фольклорної п'єси : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2016. 239 с.
2. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций. Москва, 2008. 416 с.
3. Чернявская В. Е. Интертекстуальность и интердискурсивность. *Текст – Дискурс – Стиль*. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУЭФ, 2003. С. 23–42.
4. Демидяк І. Р. Генеза інтерпретацій поняття «інтердискурс». *Науковий журнал Львів*.

Держ. ун-ту «Львівський філологічний часопис». 2017. № 2. С. 15–21.

5. Костенко В. Г. Актуалізація концептів сфери економіки як вияв інтердискурсивних взаємодій в англomовному дискурсі стоматології. *Наукові записки. Сер. Філологічні науки*. Кропивницький : Видавець Лисенко В. Ф., 2017. Вип. 153. С. 464–470.
6. Маріна О. С. Інтердискурсивність у конструюванні парадоксальності в сучасному англomовному поетичному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 64. С. 20–25.
7. Шевченко І. С. Інтердискурсивність політичного дискурсу. *Вісник Харків. Нац. Ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. 2009. № 848. С. 53–57.
8. Канчура Є. О. Моделювання текстуалізованого світу в романах-фентезі Террі Пратчетта : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04; Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2012. 233 с.
9. Тананыхина А. О., Афанасьева Е. Г. Интертекстуальные связи со сказочными текстами как фактор текстообразования в романе Терри Пратчетта “Withces Abroad” («Ведьмы за границей»). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2014. № 11 (41). Ч. II. С. 188–191.
10. Фролова О. Е. Мир, стоящий за текстом. Референциальные механизмы пословицы, анекдота, волшебной сказки и авторского повествовательного художественного текста. Москва : Изд-во ЛКИ, 2012. 320 с.
11. Pratchett T. Eric. Harper-Collins E-book. 2007. 138 p.
12. Pratchett T. Guards! Guards! Random House. 1990. 256 p.
13. Pratchett T. Wyrd Sisters. Harper-Collins E-book. 2007. 314 p.
14. Pratchett T. Thief of Time. Harper-Collins E-book. 2007. 424 p.
15. Pratchett T. Witches Abroad. Harper-Collins E-book. 2007. 347 p.

REFERENCES

1. Kholmohortseva, I. S. (2016). *Dialohichni vidnoshennia zhanru brytans'koi fol'klornoii p'iecy (Dys. kand. filol. nauk) [Dialogical relations of genre of British folk play (Philology PhD thesis)]* V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv (in Ukrainian).
2. Shakhovskii, V. I. (2008). *Lingvisticheskaya teoriya emotsiy [Linguistic theory of emotions]*. Moscow (In Russian).
3. Cherniavskaya, V. Ye. (2003). Intertekstual'nost' i interdiskursivnost' [Intertextuality and

- interdiskursivity]. *Tekst – Diskurs – Stil' [Text – Discourse – Style]*. Saint Perertsburg : SPbGUEF Publ. (In Russian).
4. Demydiak, I. R. (2017). Heneza interpretatsii poniattia “interdiskurs” [Origin of interpretation of notion “interdiscourse”]. *Naukovyi zhurnal L'viv. derzh. Un-tu “L'vivs'kyi filolohichni chasopys” [Scientific journal of Liviv State University “Lviv philological journal”]*. № 2. Pp. 15–21 (In Ukrainian).
 5. Kostenko, V. H. (2017). Aktualizatsiia kontseptiv cfery ekonomiky iak vyriav interdyskursyvnnykh vzaiemodii v anhlomovnomu dyskursi stomatolohii [Actualization of economy sphere concepts as representation of interdiscursivity interactions in anglophonic discourse of stomatology]. *Naukovi zapysky [Scientific notes]*. Kropyvnyts'kyi : Lysenko V. F. Publ. Iss. 153. Pp. 464–470 (In Ukrainian).
 6. Marina, O. S. (2017). Interdyskursyvnist' u konstruiuvanni paradoksal'nosti v suchasnomu anhlomovnomu poetychnomu dyskursi [Interdiscursivity in paradoxicality construction in modern anglophonic poetic discourse]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu “Ostroz'ka akademiia” [Scientific notes of National University “Ostroh academy”]*. Part “Philology”. Iss. 64. Pp. 20–25 (in Ukrainian).
 7. Shevchenko, I. S. (2009). Interdyskursyvnist' politychnoho dyskursu [Interdiscursivity of political discourse]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina [Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University]*. № 848. C. 53–57 (In Ukrainian).
 8. Kanchura, Ye. O. (2012). *Modeliuvannia tekstualizovanoho svitu v romanah-fentezi Terri Pratchetta (Dys. kand. filol. nauk) [Modelling of textual world in fantasy novels of Terri Pratchett (Philology PhD thesis)]*. Kyiv National Linguistic University, Kyiv (In Ukrainian).
 9. Tananykhina, A. O., Afanasyava, Ye. G. (2014). Intertekstual'nyye svyazi so skazochnymi tekstami kak faktor tekstoobrazovaniya v romane Terri Pratchetts “Withes abroad” [Intertextual relations as text-forming factor in Terry Pratchett's novel “Witches abroad”. *Filologicheskiye nauki. Voprosy teorii i praktiki [Philology Sciences. Issues of theory and practice]*. Tambov : Gramota. № 11 (41). Part II. Pp. 188–191 (In Russian).
 10. Frolova, O. Ye. (2012). *Mir; stoyashiy za tekstom. Referentsial'nyie mekhanizmy poslovits, anekdota, volshebnoy skazki i avtorskogo povestvovatel'nogo khudozhestvennogo teksta [World standing behind the text. Referential mechanisms of proverb, joke, fairy-tale and author's narrative fictional text]*. Moscow : LKI Publ. (In Russian).
 11. Pratchett, T. (2007). *Eric*. Harper-Collins E-book.
 12. Pratchett, T. (1990). *Guards! Guards!* Random House.
 13. Pratchett, T. (2007). *Wyrd sisters*. Harper-Collins E-book.
 14. Pratchett, T. (2007). *Thief of time*. Harper-Collins E-book.
 15. Pratchett, T. (2007). *Witches abroad*. Harper-Collins E-book.

**APPLICATION OF VALENCY THEORY TO THE TERM FORMATION PROCESS
(BASED ON A TERM SYSTEM ‘NAMES OF BUILDING MATERIALS’)**

Shashkina N. I.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture
Chernyshevskoho str., 24-A, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9603-4552
shashkina.nataliia@pgasa.dp.ua*

Sokolova K. V.

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture
Chernyshevskoho str., 24-A, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3158-8957
sokolova.kateryna@pgasa.dp.ua*

Druzhinina L. V.

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture
Chernyshevskoho str., 24-A, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0396-0205
druzhinina.liliya@pgasa.dp.ua*

Shchetynnykova O. O.

*Senior Teacher at the Department of Foreign Languages
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture
Chernyshevskoho str., 24-A, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7537-1776
schetynnykova.olha@pgasa.dp.ua*

Key words: *term nomination,
branch term system, valency,
construction term.*

In the modern linguistics, a limited amount of studies is devoted to “terminological valency”, however, this linguistic phenomenon needs thorough examination since it allows showing the process of appearance of new terms with certain accuracy, which makes this research topical.

According to the leading linguists’ research, the valency is one of the most important structural characteristics of lexical units, as it captures the entire distribution of this unit and its consistency with other units. Valency is based on the laws of semantic agreement and units collocation due to the presence of common components in their meaning (L. Novikov, M. Stepanova and others). The relevance of our research is conditioned by the necessity to analyze the principles of structure, semantics and functioning of the language units of professional terminology. Term is the key component among these units.

Building materials terminology system in the Ukrainian language at the beginning of the XXI century is the main focus of the article. The purpose of our research is to analyze the nomination means of the construction industry

special concepts. The nominals of building materials are examined, and the features reflected in their structures are analyzed. It is also examined how the correlation of the reality objects influences the combinability of terms which these materials name.

In this research the term “valency” is used as a synonym of the term “combinability”. A valency analysis is applied to analyze how the terms are created. As it is known, there are the following types of valency: semantic, lexical and syntactic.

The article examines the semantic and syntactic valency of terms in order to determine the corpus and properties of potential connections of terms and conditions of these connections fulfillment. The valency of the complex term is conditioned on a number of reasons: belonging of the term to one or another part of speech, the morphological structure of the term and its belonging to this or that topic group within a certain term system.

The valency analysis of suffix and complex derivative nominals of building materials has allowed to reveal the character of their semantic valency and to define the mechanisms of their formation.

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ВАЛЕНТНОСТІ В ДОСЛІДЖЕННІ ПРОЦЕСУ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ НОМІНАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРМІНОСИСТЕМИ «НАЙМЕНУВАННЯ БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ»)

Шашкіна Н. І.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

вул. Чернишевського, 24-А, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0001-9603-4552

shashkina.nataliia@pgasa.dp.ua

Соколова К. В.

*кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов*

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

вул. Чернишевського, 24-А, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0002-3158-8957

sokolova.kateryna@pgasa.dp.ua

Дружиніна Л. В.

доцент кафедри іноземних мов

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

вул. Чернишевського, 24-А, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0002-0396-0205

druzhinina.liliya@pgasa.dp.ua

Щетинникова О. О.

старший викладач кафедри іноземних мов

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

вул. Чернишевського, 24-А, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0002-7537-1776

schetynnikova.olha@pgasa.dp.ua

Ключові слова:
термінологічна номінація,
галузева терміносистема,
валентність, будівельний
термін.

У сучасному мовознавстві дослідженню «термінологічної валентності» присвячена незначна кількість праць, однак це лінгвістичне явище потребує ретельного вивчення, тому що дає змогу показати процес появи нових термінологічних найменувань з певною точністю, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Як показують дослідження провідних учених-лінгвістів, валентність є однією з найважливіших структурних характеристик лексичних одиниць, оскільки фіксує всю дистрибуцію цієї одиниці та сполучуваність такої одиниці з іншими. Валентність ґрунтується на законах смислового узгодження і співположення одиниць завдяки наявності в їхньому змісті загальних компонентів (Л. Новіков, М. Степанова та інші).

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю проаналізувати принципи будови, семантики та функціонування мовних одиниць фахових терміносистем. Центральну позицію серед цих одиниць посідає термін. Терміносистема найменувань будівельних матеріалів в українській мові на початку XXI століття є об'єктом дослідження цієї статті. Метою нашого дослідження є аналіз засобів номінації спеціальних понять будівельної індустрії. Розглянуто терміни-найменування будівельних матеріалів і проаналізовано, які ознаки понять відображені в їхніх структурах, проаналізовано, як впливає взаємозв'язок об'єктів дійсності на сполучуваність компонентів термінологічних найменувань, що означають ці матеріали.

У цьому дослідженні термін «валентність» використовується синонімічно терміну «сполучуваність». У статті застосовується валентний аналіз для того, щоб проаналізувати, як створено термінологічне найменування. Як відомо, наявні такі типи валентності: семантичний, лексичний і синтаксичний.

У статті розглядається семантична і синтаксична валентність термінологічних найменувань для визначення сукупності і властивості потенційно можливих зв'язків терміна й умови реалізації цих зв'язків. Валентність складеного термінологічного найменування зумовлена цілою низкою причин: належність терміна до тієї або іншої частини мови; морфемним складом терміна і дефініцією терміна, його належністю до тієї або іншої тематичної групи в межах терміносистеми.

Валентний аналіз суфіксальних і складних похідних термінів найменувань будівельних матеріалів дав змогу виявити характер їхньої семантичної валентності та визначити поняттєві механізми творення.

Problem statement. At the end of the XX century and at the beginning of the XXI century, the professional building term systems are supplemented by a large number of new terms. At this stage, the general standard language functions as material basis of terminology, because in most scenarios term systems have been enriched both by completely new terms and by giving new meaning to old terminological units.

In modern linguistics, a small number of works are focused on a separate study of “terminological valency”, but this linguistic phenomenon requires scrupulous study, because it allows showing the emergence of new term denominations with some accuracy, which determines the relevance of this study. The relevance of the research is conditioned by the need to analyze the principles of structure, semantics and functioning of language units of professional terminology. Among these units the term holds the central position.

The object of the research is the term system of denominations of building materials in Ukrainian language at the beginning of the XXI century.

The subject of the research includes the following tasks: a) to cover some theoretical aspects of the valency approach in relation to term nomination; b) to define possible computational applications; c) to study special aspects of terminological valency.

The purpose of the research is to determine the potentialities for creation of new terms using elements of valency analysis at the level of term structure. The solution of the following tasks can be provided by defining the concept of “valency” as well as by analyzing the different types of terminological valency.

The theory of linguistic valency has been successfully studied at different times by such well-known linguists as M. Stepanova, G. Helbig, I. Novikov [1; 2; 3; 8]. The works of G. Helbig,

D. Höllein, Á. Vilmos, K. Fischer are focused on some aspects of valency.

The properties or the relationships of the objects are reflected in their names. This work uses valency analysis to study how an object denomination is created, what characteristics of the objects are combined and reflected in the meaning of this denomination. According to L. Novikov, the valency is one of the most important structural characteristics of lexical units, as it captures the entire distribution of such units and the compatibility of one unit with others. The valency is based on the laws of semantic coordination and juxtaposition of units, due to the common components in their content [1, p. 94]. Thus, in the names of *торткретбетон, вакуум-бетон, віброштампований бетон, центрифужований бетон, литий бетон*, the common component is the seme “technique of formation”; in the names of *бетоніт, азбестит, соломіт, глиніт, асбокартон, гіпсокартон, алюмоферитний портландцемент, асфальтовий цемент, пуцолановий портландцемент*, the common component is the seme “material composition”. The problem of valency is one of the main principles of the methodology of modern linguistic and methodological research. This is evidenced by a number of scientific articles on valency theory and valency analysis. An embrace of the problem of valency of language units at different levels is conditioned by a variety of reasons, which are mentioned by M. Stepanova, “the recognition of the systemic nature of language in the whole scope of its functioning implies the systematic nature of the links between its elements, which became one of the prerequisites for studying the valency as a regularity of these systemic links” [3, p. 12–13].

Linguistics has borrowed the concept of valency from chemistry. Valency in linguistics, as in chemistry, implies the ability of any “acceptor” element to create relationships with other elements that fill the gaps around this acceptor.

The linguistic meaning of valency derives from the definition of valency in chemistry. The valency metaphor appeared first in linguistics in Charles Sanders Peirce’s essay “The Logic of Relatives” in 1897, and it then surfaced in the works of a number of linguists decades later in the late 1940s and 1950s. Lucien Tesnière is credited most with having established the valency concept in linguistics [7].

In this study, as in the works of M. Stepanova, the term of “valency” is used synonymously with the term of “compatibility”, because these two terms denote two sides of the same phenomenon: the ability to create relationships and the realization of this ability [3]. Another understanding of these terms is found in the works of Á. Vilmos, L. Eichinger, P. Hellwig and others who entitle as “valency” the potential compatibility of homogeneous elements of

language and attribute it to the language factors, and consider “compatibility” as the realized valency, that is to say the factor of language [6].

According to D. Höllein from his article “Valency Theory”, “valency theory is a grammatical theory which focuses on the verb or the predicate as its center. Modern valency theory was founded in 1959 by Lucien Tesnière and is based on the idea that verbs structure sentences by binding specific elements (complements, actants) as atoms do. Other, freely addable elements are not determined by the verb; these are called supplements, adjuncts, or circumstantials” [6].

In linguistics, the following types of valency are distinguished: semantic, lexical, syntactic valency.

In the linguistic literature, the ability of language units to choose as units of compatibility some language units with certain semantic characteristics and to exclude language units with other semantic characteristics is called semantic valency.

Lexical valency means the ability of a word as a lexeme to combine with other words as lexemes. Lexical valency is conditioned by the norm of word use, or *usus*. In course of distinguishing semantic and lexical valency of the word some emphasize that semantic compatibility runs “along the axis of semantic components” and exists within the conceptual structure of the word. A set of semantic multipliers as the conceptual structure of the word is described. Lexical valency is based on the semantic structure of the word, which includes many of its lexical and semantic variants. Thus, valency implies different compatibility of lexical and semantic variants of the word, due to *usus*.

Consequently, the word combination *fast turtle* is quite possible within the semantic valency, because in the meanings of these words the common seme is “speed”. It is possible to imagine a situation where one turtle is much faster than another. This first turtle in comparison with the second one is fast. The possibility of this situation determines such combination of words. In the term system of building materials, the examples of such compatibility are given by compound names such as *легкий пісок, легкий бетон*. It is known that concrete and sand are heavy materials. The common “weight” seme gives us a possibility to allow the combinations as *легкий пісок, легкий бетон*. The lack of common seme in the words *швидкий і бетон, швидкий і пісок* negates the emergence of combinations as *швидкий бетон* or *швидкий пісок*. Semantic compatibility is conditioned by the extra linguistic factors. The existence of concrete with a light filler as ceramsite and with a heavy filler as sand actualizes the combinations as *легкий бетон, важкий бетон*. And the existence of ceramsite sand, which is lighter than river sand, actualizes the combination of *легкий пісок*. The compatibility of

denomination components is due to the properties of the compound names. These properties are reflected in the meaningful structure of the name and determine the choice of partner word according to compatibility. The denomination components that have significant properties for a composite material with specified characteristics are included in the name of this composite material. Its essential properties are reflected in the differentiating and dominant senses in the meaning of this word.

As the terms within one term system are unambiguous, only one lexical and semantic variant functions in this term system, and its compatibility with other words is fixed by the “professional variant of normal”. The professional variant of normal determines the lexical compatibility of terminological vocabulary, that is why the analysis of lexical compatibility of special names stir interest in comparison with the word compatibility of general standard language. Meanwhile, this research does not set such a goal. The purpose of this article is to analyze the means of denomination of special concepts. It is necessary to consider the terms for building materials and analyze what concept characteristics they are reflecting, how the relationship of real objects affects the compatibility of the components of terms denominating these materials. That is why in this research only the semantic and syntactic valency of names is considered. Syntactic valency is defined as the entity and properties of potential word links, the set and conditions of realization of these links. This type of valency implies the mandatory or optional filling of the acceptor gaps with a certain number and types of elements that participate in the formation of a new term.

The acceptor is a basic component in the formation process and has the ability to attach dependent components. The ability of an element to choose and attach other elements is called active valency, and the ability of elements to join the acceptor is passive valency. Supporting components of compound words, core components of word groups and motivating bases of derivative terms have active valency. In complex and compound terms, the supporting (core) component names the generic characteristic and is active in attaching the component, which indicates a specific difference. Everything is different in derivative words. The suffix in the studied term system indicates a broad generic concept of “material”, while the base indicates a specific characteristic and is the semantic and structural center of the suffix term. It is the basis which forms models of derived words and chooses those affixes that are not contraindicated for this structure in grammatical and semantic sense. Thus, the bases of proper names are able to be connected with the suffix *-it*, but are not able to be connected

with *няк*, */-як* or with the suffix *-ин/а*: *байкаліт*, *сієніт*, *аргоніт*, але *залізняк*, *вапняк*, *дернина*.

The activity / passivity of component at the attaching of element of connectivity is related to the optionality / obligation of relationship. As a rule, the elements with an active valency (acceptors) are optionally attached to their elements because they are absolute. The absence of a differentiating element does not affect the semantic completeness of the term: *гінсоперліт – перліт*, *золобетон – бетон*, *піноскло – скло*, *теплоізоляційний бетон – бетон*, *спучений перліт – перліт*, *захисне скло – скло*. The use of some bases of derived words without a suffix also preserves the completeness of the sense: *глиніт – глина*, *морозин – мороз*, *профіліт – профіль*, *соломіт – солома*, *байкаліт – Байкал*, *сієніт – Сієна*, *залізняк – залізо*. These examples show that the attaching of an active acceptor to its element is optional in some cases.

Some linguists emphasize that the words with “absolute meaning”, formulated differently, the words that do not need the addition of dependent words, have only optional compatibility. This postulation is true for the words of general standard language. In term vocabulary, the processes are different. The point is that the term has absolute meaning only within the term field. In derived terms, the suffix is an onomasiological basis, in other words, the suffix refers the name to a certain term field. In the studied term system there are term fields of “materials” and “substances”. After rejection of a suffix, the resulting name come into the semantic field related with the meaning of the base or the second suffix, if there is the second one (for example: *олівініт – олівін*). The term remains in this term field if it is formed by a suffix added to another name of the substance or material. Thus, after rejecting the suffix of the words *залізняк*, *вапняк*, *глиніт*, *бетоніт*, *габроїд*, the base remains equal to the whole word – the name of building material. In this case, we can talk about the optional compatibility of the base and suffix within this term vocabulary. The word of general standard language becomes a term if its meaning is changed so that it corresponds to the term field of building materials: *тісто – цементне тісто*, *молоко – вапняне молоко*, *борошно – цементне борошно*. We can also add at this term field a suffix referring to the substance or material: *профіль – профіліт*, *Таймир – таймірит*, *мороз – морозин*. Therefore, the valency of such bases is obligatory in the semantic sense. It is mandatory within this term system. We can say the same about the valency of words with the general meaning of material in complex and compound names: *теплоізоляційний матеріал – твердий матеріал*, *будівельний виріб – красивий виріб*, *бетонна суміш – темна суміш*, *склопакет – новий пакет* and the others.

In this term system, such words have more than general meaning. To some extent, they are similar to the words of standard language with a general semantics (*line, character, subject, type*), which structure contains only a significant component. For a meaningful completeness, this type of words requires a determinant that would indicate a denotative correlation (*a series of questions, the nature of relationship, the type of link, a complex subject*). On the other hand, this term system, as well as general standard language itself, contains the components that, due to the relativity of their meaning, require mandatory definitions. “Related bases” serve as such components. Since related bases are considered to be used only in combination with some morpheme formant, the valency of such bases is absolutely mandatory.

In modern language, the *calc-*, *naphth-*, *acet-*, *alumin-* basics are used only in combination with suffixes: *кальцій, кальцина, нафтол, нафтен, ацетон, ацетат, ацеталь, алюмінат, алюміній*. Words are considered as informatively insufficient, if, due to their lexical meaning, they necessarily require a dependent form that reveals their meaning, fills in some information gaps and almost does not have absolute usage. The specifics of relationship of these words are the following: 1) the first dependent word has more specific lexical meaning in comparison with the supporting word; 2) from the point of view of the content, the related components do not have the separate design. In the term system of names of building materials, the component “agent” is informatively insufficient: compare with *піноутворювач, газоутворювач*. The specified component, despite its activity in the attaching of elements, has a mandatory compatibility. The compatibility of the dependent component is always mandatory. Noun-dependent components are known to determine such component. Analyzing the optional and mandatory nature of definitions in scientific texts, it should be noted that in scientific texts definitions are usually needed from the communication point of view. The need for a component in compound names is conditioned by the purpose of communication: to convey a certain message about the scientific and technical object, which indicates additional information, the specific characteristics of the object, which is important for this message.

Analyzing the compatibility of word components, M. Stepanova proposed the term “internal valency”. The grade of internal valency of a word is the regularity of the connection of the word components (in our case, the term components). This valency is determined by the ability to attach affixes to the bases or to the parts of a compound word. Internal valency is “related to the internal context”, in other terms, the design of the motivation of the word, its dependence

on the appropriate word-formation model and the meaning of the constituent bases themselves.

It is necessary to distinguish the “formal” and “semantic” internal valency. The parameters of formal internal valency include phonetic, morphological, structural and genetic patterns. Semantic internal valency presupposes semantic coordination on the grounds of realization of certain elements of words semantic structures, which are combined regardless of whether they are bases or word-forming models [2; 3]. In the course of considering the formal side of internal valency of the studied model, the following patterns were established: a) morphological: some phenomena at the morphemic boundary; b) word-forming: the presence or absence of a connecting vowel and the forms of its expression; c) morphological: the affiliation of words to certain word classes; d) genetic: the etymology of the basics. In studying the structural patterns of functioning and filling the term models, the method of direct components is used. Thus, it is possible to imagine not only a linear picture of the morpheme structure of the word, but also to identify the norms of term formation.

The first stage is to determine the motivating base and word-forming method, stated differently, the structural elements of the derivative term. At the affix type of terms formation, the basis of the derived term and the word-forming affix act as such elements. At stem composition the bases of a derived word and an interfix are the structural elements. At the analysis of phonetic valency it is necessary to identify obstacles that limit the word-forming activity of morphemes. In our study, the semantic limitations of morpheme compatibility is the combination of these morphemes only with those bases that have any common semantic property. Semantic regularities of functioning and filling of the models are revealed by means of component analysis. A compound name, in our case a compound term, is the only name for a holistic concept.

The relationships between the components of term word groups are intrastructural, so the valency of the denomination components of building materials is considered as the internal valency. The valency of a compound term is considered by a variety of reasons: the term belonging to one or another word class; morpheme composition of the term; definition of the term; its belonging to one or another thematic group within the term system.

Conclusions. The parameters of the formal internal valency of the denomination components of building materials include the following characteristics: morphological – belonging of the dependent word to a certain word class, its morphological form, morpheme composition; syntactic – the type of compound relationship, the means of the relationship realization, the order of components.

The valency analysis based on the term system of names of building materials allowed to reveal some specifics of the choice of onomasiological characteristics for denomination of building materials. Multicomponent names predominate in other professional term systems too. Despite this fact, one-word names are the core of the studied terminology, functioning as supporting components of numerous compound names. Word formation is one of the effective and powerful ways of formation of new terms in modern term system of names of building materials. Valency analysis of suffixal and compound derivative terms of names of building materials made it possible to identify the nature of their semantic valency and to determine the conceptual mechanisms of creation.

Our further research will be devoted to compiling educational dictionary of building terms based on valency theory. The types of terminological families and peculiarities of variation and antonymous relations have been determined and analyzed. The main means of building terminology word formation and the principal cognitive and onomasiological models of term derivatives have been fixed. Compiling term dictionary is long and complicated job but it will be of great interest to those who study and obtain building professions.

BIBLIOGRAPHY

1. Новиков Л. А. Семантика русского языка. 1982. 272 с.
2. Степанова М. Д. Теория валентности и валентный анализ. 1973. 110 с.
3. Степанова М. Д. Проблемы теории валентности в современной лингвистике. Вип. № 6. 1973. С. 12–22.
4. Vilmos Á., Eichinger L., Eroms H.-W., Hellwig P., Heringer H., Lobin H. Dependency and valency. An international handbook of contemporary research. Vols. 1 and 2. De Gruyter. 2006.

5. Vilmos Á., Fischer K. Dependency grammar and valency theory. The Oxford handbook of linguistic analysis / Edited by Bernd Heine and Heiko Narrog, 2015. 225–257. Oxford University Press.
6. Höllein D. Valency Theory. *Oxford Bibliographies in Linguistics*. Oxford University Press. 2020. DOI: 10.1093/obo/9780199772810-0260
7. Linguistics. URL: <https://en.m.wikipedia.org/wiki/Valency>
8. Helbig G. Zum sprachwissenschaftlichen Begriff der Valenz (Wertigkeit). *Sprachpflege*. 1971.

REFERENCES

1. Novikov, L. A. (1982) Semantika Ruskogo yazyka [Semantics of the Russian language]. [in Russian]
2. Stepanova, M. D. (1973) Teoria valentnosti i vanetnyi analiz [Valency theory and valency analysis]. [in Russian]
3. Stepanova, M. D. (1973) Problemy teorii valentnosti v sovremennoy lingvistike [Problems of valency theory in modern linguistics]. [in Russian]
4. Vilmos, Á., Eichinger, L., Eroms, H.-W., Hellwig, P., Heringer, H., Lobin, H. (2006) Dependency and valency. An international handbook of contemporary research. Vols. 1 and 2. De Gruyter.
5. Vilmos, Á., Fischer, K. (2015) Dependency grammar and valency theory. The Oxford handbook of linguistic analysis. Edited by Bernd Heine and Heiko Narrog, 225–257. Oxford University Press.
6. Höllein, D. (2020) Valency Theory. *Oxford Bibliographies in Linguistics*. Oxford University Press. DOI: 10.1093/obo/9780199772810-0260
7. Linguistics. Retrieved from: <https://en.m.wikipedia.org/wiki/Valency>
8. Helbig, G. (1971) Zum sprachwissenschaftlichen Begriff der Valenz (Wertigkeit). *Sprachpflege*.

УДК 821.111
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-44>

МОРЕ КАК ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ СИМВОЛ И ФОРМА ПРОЯВЛЕНИЯ РОМАНТИЧЕСКОЙ ДУШИ

Гюль Этрабе

доцент,

заведующая кафедрой иностранных языков

Бакинский инженерный университет

ул. Гасана Алиева, 120, Баку, Азербайджан

orcid.org/0000-0003-2982-6204

egul@beu.edu.az

Ключевые слова: литература, персонажи, романтика, символ моря, романтическая душа.

Механизм символизации природы в литературе – явление, имеющее глубокий философско-эстетический и мифологический смысл. Искусство начинается с подражания природе, в том числе с попыток превратить первые наблюдения первобытных людей в искусство, к примеру, на стенах древних пещер. Сегодня этот путь вышел далеко за рамки простого и точного подражания в многочисленных направлениях и вышел на более сложный уровень, основанный на абстракции, интуиции, эмоциях и человеческом опыте. Культ природы и ее символика занимает особое место в художественно-эстетической концепции романтизма. Художественно-эстетическая сущность использования природного символизма в творчестве художников-романтиков тесно связана с идеализацией природных явлений и событий, которые, в свою очередь, функционируют согласно философско-эстетическим принципам романтизма. Море – один из наиболее часто используемых символов в романтической литературе. Море в романтизме является средством самовыражения, его метафорическое описание целенаправленно, море олицетворяется в романтизме со всеми его составляющими, становится выражением внутреннего мира художника, его настроения, сознания и подсознания. Природа всегда находит свое место в объекте и памяти искусства. Иногда прямые описания, пейзажи, наблюдения символизируются в структуре литературы, основанной на абстрактном и глубоком воображении, причем выраженном в символах. Прямая и косвенная связь литературы с природой раскрывается в текстах различными средствами. Если пейзаж – прямой способ этой связи, то символы природы – это уже опосредованная связь. Образы природы и символы природы – теоретически разные понятия. Образ или образность есть индивидуальное событие, выражение действительности в слове, и возникает на основе авторского подхода. Символы же – это категории, существовавшие до автора, здесь цель и выбор интерпретации символа, выявляющие авторскую индивидуальность, условны.

МОРЕ ЯК ХУДОЖНІЙ СИМВОЛ І ФОРМА ПРОЯВИ РОМАНТИЧНОЇ ДУШІ

Гюль Етрабе

доцент,

завідувач кафедри іноземних мов

Бакинський інженерний університет

вул. Гасана Алієва, 120, Баку, Азербайджан

orcid.org/0000-0003-2982-6204

egul@beu.edu.az

Ключові слова: *література, персонажі, романтика, символ моря, романтична душа.*

Механізм символізації природи у літературі є явищем, що має глибокий філософсько-естетичний та міфологічний сенс. Мистецтво починається з наслідування природи, зокрема зі спроб перетворити перші спостереження первісних людей на мистецтво, наприклад, на стінах древніх печер. Сьогодні цей шлях вийшов далеко за рамки простого і точного наслідування в численних напрямках і вийшов на складніший рівень, що базується на абстракції, інтуїції, емоціях та людському досвіді. Культ природи та її символіка займають особливе місце у художньо-естетичній концепції романтизму. Художньо-естетична сутність використання природного символізму у творчості художників-романтиків тісно пов'язана з ідеалізацією природних явищ та подій, які, у свою чергу, функціонують згідно з філософсько-естетичними принципами романтизму. Море – один із найбільш часто використовуваних символів у романтичній літературі. Море в романтизмі є засобом самовираження, його метафоричний опис цілеспрямовано, море уособлюється в романтизмі з усіма його складовими частинами, стає виразом внутрішнього світу художника, його настрою, свідомості та підсвідомості. Природа завжди знаходить своє місце в об'єкті та пам'яті мистецтва. Іноді прямі описи, пейзажі, спостереження символізуються у структурі літератури, заснованої на абстрактній і глибокій уяві, причому вираженій у символах. Прямий і непрямий зв'язок літератури з природою розкривається у текстах різними засобами. Якщо пейзаж – прямий спосіб зв'язку, то символи природи – це опосередкований зв'язок. Образи природи та символи природи – теоретично різні поняття. Образ чи образність є індивідуальною подією, виразом дійсності в слові, і виникає на основі авторського підходу. Символи ж – це категорії, що існували до автора, тут ціль і вибір інтерпретації символу, що виявляють авторську індивідуальність, умовні.

SEA AS ARTISTIC SYMBOL AND FORM OF MANIFESTATION OF ROMANTIC SOUL

Gul Etrabe

Associate Professor,

Head of the Department of Foreign Languages

Baku Engineering University

Hasan Aliyev str., 120, Baku, Azerbaijan

orcid.org/0000-0003-2982-6204

egul@beu.edu.az

Key words: *literature, characters, romance, symbol of the sea, romantic soul.*

The mechanism of nature symbolization in literature is a phenomenon that has a deep philosophical, aesthetic and mythological content. Art begins with the imitation of nature, including attempts to turn the first observations of primitive people into art, for example, on the walls of ancient caves. Today, this path has gone far beyond simple and accurate imitation in numerous directions and has reached a more complex level based on abstraction, intuition, emotions and human experience. The cult of nature and its symbolism occupy a special place in the artistic and aesthetic concept of romanticism. The artistic and aesthetic essence of the use of natural symbolism in the work of romantic artists is closely connected with the idealization of natural phenomena and events, which, in turn, function according to the philosophical and aesthetic principles of romanticism. The sea is one of the most frequently used symbols in romantic literature. The sea in romanticism is a means of self-expression, its metaphorical description is purposeful, the sea is personified in romanticism with all its components, becomes an expression of the artist's inner world, his mood, consciousness and subconscious. Nature always finds its place in the object and memory of art. Sometimes direct descriptions, landscapes, observations are symbolized in the structure of literature based on abstract and deep imagination, and expressed in symbols. The direct and indirect connection of literature with nature is revealed in the texts by various means. If the landscape is a direct way of this connection, then the symbols of nature are already an indirect connection. Images of nature and symbols of nature are theoretically different concepts. An image or figurativeness is an individual event, an expression of reality in a word, and arises on the basis of the author's approach. Symbols are categories that existed before the author, here the goal and choice of interpretation of the symbol, revealing the author's individuality, are conditional.

Постановка проблемы. Основная черта, определяющая символ, заключается в том, что он представляет реальность в совершенно ином контексте, хотя символ имеет определенное содержание, но неоднозначен. Термин «символ» (лат. “symbolum”) в европейских языках восходит к XVI веку. В европейские языки слово *символ* пришло из латыни (по-латински *symbolum*), а латинский язык заимствовал это слово из древнегреческого *symbolon* (греческое слово, означающее «соединение, информация») [10, с. 5]. Символ – это знак, но между означающим и означаемым нет никакой связи. Символы и знаки – разные понятия. Символы – это архетипы, записанные в памяти истории и всегда живые архетипы.

Символизация природы через человеческие архетипы начинается с мифического мировоззрения, в итоге культ превращается в природу.

Цель данной статьи – рассмотрение символического значения моря в художественных произведениях как продолжения мифологических традиций и «бродячих сюжетов». К анализу привлечены идеи различных исследователей и конкретные примеры из художественной литературы.

Природа и литература: символика образа.

Мы знаем, что природа является не только источником литературных тем, но и средством художественного изображения действительности. Природа является источником вдохновения для литературы, играя особую роль в превращении души худож-

ника в тексте в художественное и эмоциональное средство. Писатель, видя сходство между природой, а также элементами природы и собственным психологическим настроением, устанавливает различные художественные связи между этими двумя сторонами, в итоге природа проявляется в тексте в разных образах. Природа стимулирует создание художественных метафор и аллегорий. Механизм символизации природы в литературе представляет собой явление, имеющее глубокое философско-эстетическое и мифологическое содержание. Искусство начинается с подражания природе, пути, который начинается у первобытных людей с попыток превратить первые наблюдения на стенах древних пещер в искусство.

Назначение символа определяется механизмом его созвучности с другими элементами и компонентами текста, в который он включается, и динамичностью его толкования читателем. Если природа входит в текст посредством символов, то связь литературы и природы не синхроническая, а диахроническая.

В предисловии к известному энциклопедическому словарю И. В. Гусев утверждает, что мир своей целостностью представлен как многомерное, многогранное, многослойное бытие. Каждая сфера, каждое пространство, из которых состоит это большинство, уникальны, имеют свою природу и действуют по своим законам. Автор приводит пример функционирования материальной сферы с сильно отличающимися от психической сферы законами, подчеркивает необходимость специальных понятий для перевода объектов и законов из одной «сферы» реальности в другую. Это связные-переводчики, космические зонды, отправленные в бескрайние космические бездны для приема от них сигналов [10, с. 3].

Эстетика романтики и культ природы: море как символ.

Культ природы и ее символика занимают особое место в художественно-эстетической концепции романтизма. Художественно-эстетическая сущность использования природного символизма в творчестве художников-романтиков тесно связана с идеализацией природных явлений и членов, которые, в свою очередь, функционируют согласно философско-эстетическим принципам романтизма. Процесс теоретического осмысления и изучения символов природы в романтизме требует познания культовой традиции природы и гармонии знаний об эстетике романтизма. При объяснении символов природы необходимо понимать переходы мифологического сознания между биосом и логосом, физическую природу природы и механизм явления ее метафоризации.

Море – один из наиболее часто используемых символов в романтической литературе. Море –

это, прежде всего, природное пространство, а природные пространства – это места, где происходит борьба за жизнь человека, и среди этих природных пространств особое место занимает море. Три четверти территории земли – это вода, а моря и океаны с их бесконечной широтой, глубиной, размахом и величием способны управлять человеческим разумом и духом. Физические критерии этого природного пространства, тот факт, что оно существует и в агрегатной форме, и тот факт, что его сырьем становится вода, еще больше повышают его ценность. Так, в мифических и религиозно-канонических текстах вода трактуется как источник жизни, первый материальный элемент.

«Прежде всего, море – это уникальная модель жизни, хотя и не существующая во времени, но имеющая пространственное выражение, являющаяся миром вещей со своей спецификой. Одновременно это – хаотическое начало, стихийность, поскольку согласно мифологической традиции, степь, пустыня, великие моря и океаны, наряду с другими своими возможностями выражения, имеют модель хаоса, т.е. функционально эти образы имеют больше возможностей» [9, с. 75].

В тюркской мифологической традиции существует множество легенд и мифов о море. Тюркский миф о сотворении мира гласит, что мир в начале был покрыт водой. А. Динч отмечает, что у тюрков слово «море» (тенгиз) – это общее название, данное всем водоемам от малых рек и озер до крупнейших океанов [5, с. 1].

По мнению исследователей, символика слова *mоре* начинается в глубокой древности, на этапе создания эпосов, так, слова, связанные с морем, впервые встречаются именно здесь [8, с. 19].

Александр Пала [11, с. 111] подчеркивает веру в существование семи морей в древности и перечисляет их следующим образом: Бахр-и Мухит (Атлантический океан), Бахр-и Син (Индийский океан), Бахр-и Лют (озеро Лут), Бахр-и Рум (Средиземное море), Бахр-и Ниташ (Черное море), Бахр-и Кульзум (Красное море, Шапское море) (*Bahr-i Muhît (Atlas Okyanusu)*, *Bahr-i Sîn (Hint Okyanusu)*, *Bahr-i Lut (Lut Gölü)*, *Bahr-i Rûm (Akdeniz)*, *Bahr-i Nitaş (Karadeniz)* *Bahr-i Kulzüm (Kızıldeniz, Şap Denizi)*).

Интересно, что понятие моря было неотъемлемой частью суфийской литературы. Здесь слово *mоре* входит в один контекст со словами *mоре*, *океан*, *капля* (*dərya, ümman, qətrə*). Слово *ümman* (умман) использовалось в качестве альтернативы мудрости в суфизме, а мудрость, знание и просветление символизировались в литературе как неизменные категории суфизма словами *mоре* и *океан* (*dərya, ümman*).

Исследователь Махмут Гидер обобщает диалог между морем и литературой, цитируя мнения

нескольких ученых, следующим образом: «У поэтов есть много источников вдохновения. Природа – первый источник вдохновения и одно из основных начал силы человеческого интеллекта и воображения». Как природная стихия, море и его волны в качестве анафоры распахивают двери миру воображения поэтов перед различными ассоциациями. В этом контексте море может быть «символом мира, спокойствия и умиротворения» в своем неподвижном и безмолвном состоянии, при этом фокусируясь на образах, вызывающих негативные ситуации с такими характеристиками, как объять или отойти в мир иной [7, с. 23].

Махмут Гидер в своей статье на основе обширного анализа понятия моря у Баки и Физули подчеркивает, что море – это слово, часто используемое в классической поэзии, исходя из способности самого моря становиться эстетическим элементом художественных текстов, порождающего богатые ассоциации. Основным источником классической литературы является философия суфизма, в этом смысле *море* рассматривалось в диванной литературе как символ Абсолютного Бытия и олицетворяло единство.

Мы находим символику моря именно в указанном аспекте не только в диванной литературе, но и в произведениях Гусейна Джавида:

Солнце заходит; небо... наша среда голубая...
Сердце бьется, чтобы летать, насколько хватает кругозор,
Солнце заходит; небо... космос, море синее...
Вдали, на закате есть мир светоч-мир.
Собравший от Творца как бы всю красоту,
Он хочет в море людям дать сигнал [2, с. 55].

Роль романтизма в истории литературно-эстетической мысли неоспорима. Романтизм запомнился своими революциями в истории литературы, своим бунтом, по существу отличавшим его от предшествовавшего ему художественного мировоззрения, а также сильным влиянием на последовавшую за ним литературную традицию.

Теofil Готье, живой свидетель возникновения романтизма и один из участников этого процесса, пишет в «Истории романтизма», что «это было движение, подобное Ренессансу. Совершенно новое ощущение, придающее живость, ловится повсюду. Все всходило, формировало бутоны и расцветало. Пьяняще пахли цветы, пьянил воздух, и все были безумно влюблены в лирику и искусство. Все как будто обрели вновь великую тайну; действительно, так и было, мы присоединились к поэзии» [6, с. 1].

Как указывает Теofil Готье, романтизм привнес в литературу иной пыл. Литература отошла от подражания внешнему миру и сосредоточилась

на экспрессии, возросла поэтическая нагрузка языка, а метафорически-образный способ мышления стал основным механизмом создания текста. Именно романтический дух (характер, мысль, темперамент) создает романтическую литературу, именно романтический дух привнес новое содержание в литературу и искусство вообще, способствовал поискам новой формы. По Франциску Клаудо, за миром чувств стоит иной духовный мир, романтизм есть бегство в этот мир, и у каждого есть чувство сопричастности двум мирам, зримому внешнему миру и внутреннему миру, который есть мир духа и сна. Определяя «романтических героев как живых портретов художников», Ф. Клодон также подчеркивает романтическое «одиночество», отмечая, что одной из главных характеристик романтического духа художника, живущего в универсальном одиночестве, является ощущение природы. [3, с. 24–25]. Природа является средством самовыражения в романтизме, метафорическое описание природы носит целенаправленный характер, природа олицетворяется в романтизме со всеми ее составляющими, становится выражением внутреннего мира художника, настроения, сознания и подсознания, природа может войти в текст через символы, содержащие эстетику романтизма. Например:

Прошло немного ... буря вдруг сорвалась,
И море разыгралось, взбушевалось.
Смотрел, как все играет и меняется мгновенно,
Корабль наш как колыбель,
Что крутится посреди рева.
Волна, кругом волна, везде волна... [2, с. 57].

Морская литература всегда вызывала интерес. В то время, когда морские путешествия были на подъеме, а открытия были на пике, море привлекало внимание как пространственно-временная плоскость, где красовались приключенческие романы. «Робинзон» Даниэля Дефо считается началом приключенческих романов о море и может сформировать традицию романного жанра под названием «Робинзон Крузо». Как выразился Сэм Блуфарб, герои приключенческих произведений «в мире, изолированном в пространстве моря после того, как они оказались на корабле, море одновременно отражает и создает характер». В приключенческих романах влияние моря на формирование характера путешественника неоспоримо, но море еще не образ литературы, оно не несет смысловой нагрузки, ему не придается особого значения, акцентируется внимание на самого моряка. Образность, персонализация и идеализация моря связаны с течением романтизма, и именно романтизм впервые придает морю символическое значение. Что интеле-

ресно для литературы, созданной романтическим темпераментом, так это само море. Ж. Рабан справедливо интерпретирует этот процесс следующим образом: «Корабли и моряки постепенно удалялись от воображаемых образов моря, и в результате появились пустынные моря романтического величия» [12, с. 11].

And I have loved thee, Ocean! And my joy
Of youthful sports was on thy breast to be
Borne like thy bubbles, onward: from a boy
I wanton'd with thy breakers – they to me
Were a delight; and if the freshening sea
Made them a terror – 'twas a pleasing fear,
For I was as it were a child of thee,
And trusted to thy billows far and near,
And laid my hand upon thy mane – as I do here.

В этом стихотворении Джорджа Байрона мы встречаемся с олицетворением моря, что было характерной чертой романтизма в целом. Баллада Сэмюэля Тэйлора Кольриджа «Песня старого моряка» из английской школы романтизма – одно из самых ярких произведений в истории литературы, символизирующих море. Сэмюэль Тейлор Кольридж всегда был писателем, который умел заставить мир думать. Хотя о его творчестве высказывались различные теоретические идеи, делались научные выводы и приводились результаты, ему удается привлекать внимание прежде всего своим художественным мировоззрением, философским и богословским весом своих произведений. «Кубилай-хан», «Песня старого моряка» и «Кристалль» – достаточно назвать эти три произведения, чтобы показать, насколько разноликим и загадочным является его творчество. Главной чертой, характеризующей поэтическую сложность произведений Кольриджа, является сочетание обыденного и необычного, реального и сюрреалистического. «Песня старого моряка» характеризуется необычным принципом подачи сюжета, по сути, с помощью метода «кадрового повествования», характерного и для восточной литературы, читатель вначале сталкивается со свадьбой и приходящим на этот праздник гостем. Старый матрос начинает петь гостю свою песню, а когда песня кончается, автор возвращается к сцене свадьбы. Долгий путь моряка, дуэт альбатроса и матроса, вывод альбатросом корабля из бурных стихий и ответное убийство его моряком – все это проработано в самых глубинах поэтического воображения. Философско-богословские взгляды Кольриджа на написанное им раскрывают отношения между человеком и верой. Убить альбатроса – значит пойти против Бога.

По Кольриджу, Бог – не только источник жизни для всех мирских существ, от человека до неви-

димых клеток, но и сама жизнь. Убийство любого живого существа является грехом, совершенным против Бога. Это может происходить на море по двум причинам: во-первых, море символизирует мир, а во-вторых, море символизирует бурный внутренний мир человека. В этой балладе более актуален в песне второй момент, разделение ночи и дня в изложении событий, символика Луны и Солнца, отношение экипажа корабля к окружающему и матросу, вешающему альбатроса на шею моряка после убийства (как крест) и так далее. Все это делает текст уникальным, приводя к возникновению более глубоких смыслов посредством символического языка:

The Sun's rim dips; the stars rush out;
At one stride comes the dark;
With far-heard whisper, o'er the sea,
Off shot the spectre-bark.

We listened and looked sideways up!
Fear at my heart, as at a cup,
My life-blood seemed to sip!
The stars were dim, and thick the night,
The steersman's face by his lamp gleamed white;
From the sails the dew did drip -
Till clomb above the eastern bar
The hornèd Moon, with one bright star
Within the nether tip. (Coleridge, 2013:76)

Выводы. Символ моря, как художественно-эстетическое средство, имеет особое значение в формировании романтических идеалов. Определение художественно-эстетического характера использования морской символики означает и научно-теоретическое осмысление романтизма, романтической природы. В то же время наличие связи идеализации природных явлений и их элементов с философско-эстетическими принципами романтизма, функциональность которого актуализируется интертекстуальным контекстом. Понятия неба, солнца, луны, облаков, ветра, моря, заката, бури и т. д. составляют в конкретном тексте типологические различия символического содержания явлений природы, причем в художественном контексте. Это актуализирует сопоставление локального и национального характера и универсальности символики природы, но также требует акцентирования внимания на типологических аспектах художественной эстетики в использовании символов природы в других произведениях.

Часто для определения роли восточного и западного контекстов в создании природных символов необходимо выявлять философско-эстетическую среду, с которой связано использование символов природы. Необходимо обратить внимание на традиционную структуру

символов природы и их интерпретацию в романтизме. Опираясь на произведения Г. Джавида, А. Гусейнзаде, М. Хади, А. Сура и других художников-романтиков из азербайджанской литературы, можно провести сопоставление между локальным и национальным характером и универсальностью символизма природы. Художественная и эстетическая направленность использования природных символов в произведениях Дж. Байрона, Т. Мура, П. Б. Шелли, У. Блейка, У. Вордсворта, С. Кольриджа и др. в англоязычной литературе также позволяет выявить типологические моменты. Они используют восточный и западный контексты для употребления символов природы. В обеих национальных литературах в рамках традиции и современности имеет место влияние символов восточного и западного контекстов.

Перспективы дальнейших исследований: определить направление дальнейших исследований, пояснить положение использования природных символов в художественно-эстетической системе произведений, по-разному отражающих действительность, поскольку одним из главных приоритетов в художественном изображении нравственно-психологического напряжения, волнения и экстаза человека является типологическое сопоставление сущности персонажей и элементов, помогающих раскрыть психологию образа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bluefarb, Sam. The Sea – Mirror and Maker of Character in Fiction and Drama. *The English Journal*. 1959. Vol. 48, No. 9 (Dec. 1959), pp. 501–510. J-Stor. Web. 10 Feb. 2014.
2. Cavid Hüseyin Əsərləri. Beş cildə. I cild. Bakı : “Lider nəşriyyat”, 2005. 234 s.
3. Claudon F. Romantizm Sanat Ansiklopedisi. İstanbul : Remzi Kitabevi, 1994.
4. Coleridge T. S. Yaşlı gəmiçi. İstanbul : İletişim Yayınları, 2013.
5. Dinç A. Deniz Şiirleri Antolojisi. Ankara : Akçağ Yayınları, 2001.
6. Gautier Theophile. Romantizmin Tarihi. İstanbul, Milli Eğitim Basım Evi, 1975.
7. Gider Mahmut Bâkî ve Fuzûlî Divanlarında Deniz Tasavvuru. 2017. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397191>
8. Karabacak E. Deniz Kavramı Üzerine. Türk Kültüründe Deniz ve Deniz Edebiyatı Sempozyumu (27 Nisan – 2 Mayıs). Antalya : Kıbatek, 2008.
9. Qocayeva G. Romantizmdə dəniz simvolu obraz kimi. *Poetika. İzm jurnalı*, 2014. № 1. S. 75–90.
10. Гусев И. Е. Все знаки и символы: большая толковая энциклопедия символов. Минск : Харвест, 2011.
11. Pala İ. Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü. İstanbul : Kapı Yayınları, 2007.
12. Raban J. The Oxford Book of the Sea. Oxford : OUP, Print. 1993.

REFERENCES

1. Bluefarb, Sam (1959) “The Sea – Mirror and Maker of Character in Fiction and Drama.” *The English Journal*, Vol. 48, No. 9 (Dec. 1959), pp. 501–510. J-Stor. Web. 10 Feb. 2014.
2. Cavid, Hüseyin (2005) *Əsərləri [Works]*. Beş cildə. I cild. Bakı, “Lider nəşriyyat”.
3. Claudon, F. (1994) *Romantizm Sanat Ansiklopedisi [Encyclopedia of Romantic Art]*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
4. Coleridge, T. S. (2013) *Yaşlı gəmiçi [Elderly sailor]*. İstanbul, İletişim Yayınları.
5. Dinç, A. (2001). *Deniz Şiirleri Antolojisi [Anthology of Sea Poems]*. Ankara : Akçağ Yayınları.
6. Gautier, Theophile (1975) *Romantizmin Tarihi [History of Romanticism]*. İstanbul, Milli Eğitim Basım Evi.
7. Gider, Mahmut (2017) *Bâkî ve Fuzûlî Divanlarında Deniz Tasavvuru [Naval Imagination in Baku and Fuzuli Divan]*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397191>
8. Karabacak, E. (2008). *Deniz Kavramı Üzerine [On the Concept of the Sea]*. Türk Kültüründe Deniz ve Deniz Edebiyatı Sempozyumu. (27 Nisan – 2 Mayıs). Antalya : Kıbatek.
9. Qocayeva, G. (2014) *Romantizmdə dəniz simvolu obraz kimi [The symbol of the sea in romance as an image]*. *Poetika. İzm jurnalı*, N 1. S. 75–90.
10. Gusev, I. E. (2011) *Vse znaki i simvolov: bol'shaya tolkovaya enciklopediya simvolov [All signs and symbols: a large interpretive encyclopedia of symbols]*. Minsk : Harvest.
11. Pala, İ. (2007). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü [Encyclopedic Divan Poetry Dictionary]*. İstanbul : Kapı Yayınları.
12. Raban, J. (1993). *The Oxford Book of the Sea [The Oxford Book of the Sea]*. Oxford : OUP, Print.

ВІДОБРАЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ЗАКОНІВ У РЕЧЕННЯХ УЗАГАЛЬНЕНОГО ЗМІСТУ

Юрчишин Т. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна
orcid.org/0000-0003-3299-0486
tetianayurchyshyn@gmail.com*

Кузів М. З.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна
orcid.org/0000-0001-5283-9957
mariakusiw@ukr.net*

Ключові слова: комунікативні закони, комунікативних намір, конструкції узагальненого змісту, мовленнєва ситуація.

У статті окреслено наповнюваність поняття речення узагальненого змісту з урахуванням досягнень сучасної лінгвістичної науки, зокрема багатоаспектного аналізу синтаксичних одиниць. Комунікативно-прагматичний підхід передбачає врахування мовних та екстралінгвальних чинників.

У плані екстралінгвальних чинників формування узагальненого змісту в реченнєвій структурі корелює із закономірностями процесу комунікації, в якому склалися певні закони. Отож автори здійснили аналіз висловлень узагальненого змісту в контексті комунікативних законів. Матеріалом дослідження слугують висловлення узагальненого змісту, отримані шляхом вибірки з прозових та драматичних творів українських та польських письменників.

У статті згадуються важливі закони комунікації, а саме: закон дзеркального розвитку спілкування, закон довіри до зрозумілих висловлювань, закон емоційного пригнічування логіки, закон емоційної афіліації, закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль, закон комунікативного самозбереження, закон мовленнєвого поглинання емоцій, мовленнєвого посилення емоцій.

Автори зазначають, що функціонування речень узагальненого змісту забезпечує дія трьох комунікативних законів, що конкретизуються як закон довіри до зрозумілих висловлень (загальновідомі сентенції виступають ефективним засобом мовленнєвого впливу), закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль (аналіз засвідчує, що висловлення узагальненого змісту часто використовуються в арсеналі поряд з іншими висловленнями, щоб досягти комунікативного успіху, посилити свій мовленнєвий вплив на слухача) та закон мовленнєвого самовпливу (словесне втілення ідеї або емоції на базі фонових беззаперечних істин формує цю ідею або емоцію в мовця).

Водночас комунікативно-прагматичний підхід до аналізу узагальнених конструкцій відкриває для дослідження перспективи на предмет виявлення закономірностей функціонування цих речень у різних мовленнєвих жанрах та типах дискурсу.

THE REFLECTION OF THE LAWS OF COMMUNICATION IN SENTENCES OF GENERALIZED CONTENT

Yurchyshyn T. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
and Communication and Information Technologies
West Ukrainian National University
Lvivska str., 11, Ternopil, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3299-0486
tetianayurchyshyn@gmail.com*

Kuziv M. Z.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
and Communication and Information Technologies
West Ukrainian National University
Lvivska str., 11, Ternopil, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5283-9957
mariakusiw@ukr.net*

Key words: *communicative laws, communicative intentions, statements of generalized content, speech situation.*

The article presents the meaning of the concept of a sentence of generalized content, taking into account the achievements of modern linguistics, in particular, multi-aspect analysis of syntactic units. The communicative-pragmatic approach takes into account lingual and extralingual factors.

In the context of extralingual factors, the creation of generalized content in the sentence structure correlates with the rules of the communication process in which certain principles have developed. Thus, the authors have analyzed the statements of generalized content focusing on communicative laws. The material for the research are Ukrainian and Polish statements of generalized content, obtained by sampling from prose and dramatic works of Ukrainian and Polish writers.

The authors mention important laws of communication, namely: the law of mirror development of communication, the law of trust in clear statements, the law of emotional suppression of logic, the law of emotional affiliation, the law of dependence of communication efficiency on communicative efforts, the law of communicative self-preservation.

It is noted that the functioning of sentences of generalized content is determined by three communicative laws, which are specified as the law of trust in clear statements (well-known sentences are the effective means of speech influence), the law of dependence of communication efficiency on communicative efforts (usually statements of generalized content are used with other utterances to achieve communicative success, strengthen their speech influence on the listener) and the law of speech self-preservation (verbal implementation of an idea or emotion based on background indisputable truths forms this idea or emotion in the speaker).

It is concluded that the communicative-pragmatic approach to the analysis of generalized constructions opens up perspectives for the study of identifying congruities of functioning of these statements in different speech genres and types of discourse.

У мовознавчій науці до сьогодні дискусійним залишається питання про лінгвістичний статус конструкцій узагальненого змісту. Висловлення узагальненого змісту відображають найтипівіші, найхарактерніші сторони культури суспільства, в якому вони сформувалися, слугують основою для виявлення загальнолюдських констант мовної свідомості.

Постановка проблеми. У сучасних синтаксичних дослідженнях увага до узагальнених конструкцій посилюється у зв'язку з актуалізацією поглядів на речення як багатоаспектну одиницю, що сформувалися в контексті структурно-семантичного напрямку лінгвістичних досліджень, в аспекті якого речення розглядається на статичному та динамічному рівнях (В. А. Белошапкова, І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, І. І. Слинко та ін.).

У синтаксичній науці виокремлюються концепції, де узагальнено-особові конструкції осмислюються як окремий конструктивний різновид у системі односкладних речень (М. Я. Плющ [1], Б. М. Кулик [2]); з іншого боку, простежуються концепції, що заперечують виділення узагальнено-особових речень як окремого конструктивного різновиду (І. Р. Вихованець [3, с. 72–73], А. П. Загнітко [4, с. 193–203]). Водночас зустрічаються лише поодинокі дослідження, присвячені функціонуванню зазначених реченнєвих структур у мовленні, в процесі комунікації (J. Fiske [5], Т. Космеда [6]).

Мета статті – дослідити висловлення узагальненого змісту, що репрезентують загальні істини та закономірності та відображають комунікативні закони, в українській та польській мовах.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: а) укласти вибірку речень узагальненого змісту, що репрезентують відомі істини чи життєві закономірності, в українській та польській мовах; б) здійснити аналіз комунікативних законів, релевантних для вживання висловлень узагальненого змісту); в) детально дослідити закономірності їх функціонування під час реалізації закону довіри до зрозумілих висловлень, закону залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль та закону мовленнєвого самовпливу.

Об'єкт дослідження – висловлення узагальненого змісту з точки зору комунікативного аспекту.

Предмет дослідження – конструкції узагальненого змісту, що реалізують окремі комунікативні закони.

Матеріалом дослідження слугують висловлення узагальненого змісту, отримані шляхом вибірки з прозових та драматичних творів українських та польських письменників.

Виклад основного матеріалу. Семантико-синтаксичне відношення узагальнення поля-

гає в представленні мовної ситуації дійсності як типової, загальновідомої. Речення узагальної семантики виражають зміст, який стосується всіх людей, незалежно від їхніх вікових чи гендерних ознак, від місця або часу позначуваної події. Вони не містять повідомлення про конкретні факти дійсності, а репрезентують істини та закономірності, які є результатом узагальнення людського досвіду, наприклад: *Без муки не бува моди* (М. Старицький); *Не можна збирати щось інше, ніж сіялось* (О. Кобилянська).

Речення узагальненого змісту функціонують у процесі комунікації, де осмислюються як висловлення. Мовна компетенція слухача дозволяє інтуїтивно виявити їх узагальнений зміст. Водночас цей зміст актуалізує себе лише у процесі мовленнєвої діяльності людини. У цьому плані актуалізуються й екстралінгвальні чинники формування узагальненого змісту.

Вживання висловлень узагальненого змісту корелює із закономірностями процесу комунікації, в якому склалися певні закони. Комунікативні закони визначаються як «найзагальніші нежорсткі тенденції, які наявні в усіх типах групового і масового спілкування» [7, с. 37]. Мовознавець і фахівець з теорії та практики ефективної комунікації Й. Стернін детально аналізує низку законів спілкування: закон дзеркального розвитку, закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль, закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів, закон зниження рівня інтелекту аудиторії зі збільшенням її чисельності, закон комунікативного самозбереження, закон ритму спілкування, закон мовленнєвого самовпливу, закон довіри до зрозумілих висловлювань, закон притягування критики, закон самовиникнення інформації, закон модифікації нестандартної комунікативної поведінки учасників спілкування, закон прискореного поширення негативної інформації, закон спотворення інформації, закон емоційної афіліації («зараження»), закон мовленнєвого поглинання емоцій, закон емоційного пригнічування логіки [8].

При використанні висловлень узагальненого змісту особливо яскраво простежується реалізація **закону довіри до зрозумілих висловлювань**. Його суть полягає у тому, що чим простіше мовець висловлює свої думки, тим краще його розуміють і більше йому довіряють. У цьому контексті можна говорити про апеляцію до вічних і простих істин. Саме вони репрезентуються у висловленнях узагальненого змісту, наприклад:

– *Олено, вже й сильніші характери, як ви, зламалися.*

– *Як ви се розумієте?*

– *Біда і залізо ломить. А ви лиш людина* (О. Кобилянська). Висловлення, позначене уза-

гальненим змістом, проголошує загальновідому істину, яку мовець використовує для переконання співрозмовника. Він не вдається до розгорнутого пояснення своєї репліки *Вже й сильніші характери, як ви, зламалися*, а лише апелює до загальної життєвої формули, до фонових знань співрозмовника, надаючи йому «кредит довіри», стимулюючи до роздумів та формуючи мотиви для прийняття рішення.

Загальновідомі сентенції виступають ефективним засобом мовленнєвого впливу, коли необхідно підбадьорити мовця, наприклад:

Bogutowa twierdziła, że nagła śmierć to najlepsza dla człowieka, przynajmniej siebie i drugiego nie męczy. Potem powiedziała Justynie: “Jak starego człowieka Pan Bóg zabierze, to jest jego prawo umrzeć, ale jak dziecko umiera, to gorzej żal (Zofia Nałkowska). Жінка розуміє біль втрати, котрий відчуває дівчина, яка щойно похоронила матір. Співрозмовниця проголошує життєву закономірність про неминучість смерті для людей похилого віку. Водночас Богутова підкреслює, наскільки важче втрачати дітей. Таким чином співрозмовниця прагне досягти бажаного комунікативного наміру, зокрема ефекту заспокоєння/втішання.

У наведеному далі прикладі конструкція, що виражає узагальнення, вербалізує один із аспектів фонового знання людини:

Маюфес: *Ха-ха! Що їм така сума – виграшка!*

Пузир: *Еге! Для багатьох, мовляв, виграшка, а для одного – капітал! З миру по нитці – голому сорочка!*

Маюфес: *Ха-ха! Істина глибока* (І. Карпенко-Карий). Мовець вдається до узагальнення, щоб вчинити певний мовний вплив на слухача, підсилити свою аргументацію. Так, узагальнене висловлення супроводжує необхідну інформацію *Для багатьох, мовляв, виграшка, а для одного – капітал!* і водночас доповнює її, роблячи ефективнішою. Мовець розуміє, що саме таке прислів'я – втілення загальнолюдського досвіду – слухач зможе адекватно сприйняти та відреагувати на нього. Про таку адекватність реакції свідчить погоджувальна репліка співрозмовника: *Істина глибока*.

Закон довіри до зрозумілих висловлень особливо виявляється в мовленнєвих ситуаціях, де комунікативні зусилля мовця з певних причин не досягають бажаного результату до тих пір, доки він не використає загальновідому сентенцію, наприклад:

– *Стели, Іванно, швидше, а то впаду на тебе й засну.*

– *А я хотіла вас розпитати щось...про сімейство...та про всяку всячину.*

– *Стели й не бубони. Як будеш все знати – хутко постарієш.*

– *Ну добре, вже стелю* (В. Міняйло). Іванна ухиляється від виконання прямого спонукання свого співрозмовника, тому для підсилення мовного впливу він залучає відоме прислів'я *Як будеш все знати – хутко постарієш*. Саме завдяки цьому узагальненому висловленню мовець досягає бажаного результату, що й підтверджує репліка Іванни: *Ну добре, вже стелю*. Подібний спосіб реалізації закону довіри до зрозумілих висловлень простежується також у прикладі:

[*Й, поклавши трубку, голова аж допіру глянув у вічі Копитенку*].

– *То ти ж оженись, – промовив.*

– *Та нащо ж мені та морока? Старий я уже, – зніяковів Копитенко.*

– *Без дому нема спокою для серця, без жінки нема дому.*

– *Ну гаразд, я подумаю над цим* (В. Міняйло). Голова спочатку безпосередньо радить Копитенку одружитися, однак співрозмовник відмовляється прислухатися до його поради. Для підсилення мовного впливу на адресата він апелює до доступної та зрозумілої життєвої істини *Без дому нема спокою для серця, без жінки нема дому*, яка допомагає переконати співрозмовника у необхідності одружитися.

Формуванню та вживанню узагальнених висловлень сприяє реалізація в мовленні **закону залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль**. Його суть полягає в тому, що ефективність спілкування прямо пропорційна комунікативним зусиллям: чим більше комунікативних зусиль затрачає адресант, тим вища ефективність його мовленнєвого впливу. Як показує досвід спілкування, коротко висловлені прохання, розпорядження виконуються з меншим бажанням, оскільки вони сприймаються як невічливі, агресивні.

Аналіз засвідчує, що висловлення узагальненого змісту часто використовуються в арсеналі поряд з іншими висловленнями, щоб досягти комунікативного успіху, посилити свій мовленнєвий вплив на слухача. При цьому спостерігається градація комунікативних зусиль мовця, наприклад:

Безродний: *Не картайте себе! Ви любили багато і все oddали тій любові. А любов – найбільша на землі сила, найвища сила й на небі. Вона ніколи марно не гине. Любов – і джерело, і розум життя.*

Лучицька: *Так, так... Ви примирили мене, розважили...* (М. Старицький). Мовець намагається втішити слухача, заспокоїти. Він розуміє, що самої репліки *Не картайте себе* буде недостатньо, і тому докладає ще більше зусиль, залучає висловлення узагальненого змісту, які вживаються одне за одним, грабуючи переконливість. У такий спосіб мовцеві вдається досягнути свого наміру, про

що свідчить фраза адресата: *Так, так... Ви примирили мене, розважили...*

Дію цього комунікативного закону спостерігаємо теж у такій мовленнєвій ситуації:

– *Szczęśliwa jestem, że mi te dzieci umierają, – odezwała się Gołqbska zamyślona. – I jak bym sobie dziasiaj dała radę z czworgiem! Pan Bóg wie, co robi. W odpowiedź na to Justyna pocałowała tylko jej mokry od łez leb* (Z. Nałkowska). Пані Голомбська шокує співрозмовницю твердженням про те, що смерть її дітей – до кращого. Вона усвідомлює, що звичайного аргумента про важке матеріальне становище буде недостатньо для переконання Юстини. Тому співбесідниця вдається до загальновідомої істини *Pan Bóg wie, co robi*, підсилюючи таким чином вплив на слухачку.

Висловлення узагальненого змісту часто зумовлюються дією *комунікативного закону мовленнєвого самовпливу*. Його суть полягає в тому, що словесне втілення ідеї або емоції формує цю ідею або емоцію в мовця. Як свідчить практика, словесне втілення певної думки дає змогу людині впевнитися в ній, остаточно утвердити її для себе, наприклад: *Пішов Тарас смутний, приголомшений. Піду топитися! – глянув навкруги: жаль світу ясного... – Буду хоч як жити, аби жити. Сонце всім світить рівно* (С. Васильченко). Мовець робить висновок, що варто жити на світі, переконує самого себе, а остаточному переконанню сприяє висловлення узагальненого змісту – втілення фонових знань, істинність якого перевірена не одним поколінням.

Комунікативний закон мовленнєвого самовпливу яскраво простежується у такому прикладі: *Pani Żanci nie razily dziwactwa jedynaka... Przyszłość syna, zdrowie męża i własne sprawy zawierzyła raz na zawsze Opatrzności i miała spokój, gdyż, jak mówiła, bez woli Boskiej włos człowiekowi z głowy nie spadnie* (Z. Nałkowska). Комунікантка прагне виправдати своє неправильне, байдуже ставлення до чоловіка та сина впродовж життя. Вона апелює до висловлення узагальненого змісту *Bez woli Boskiej włos człowiekowi z głowy nie spadnie*, аби запевнити себе у тому, що така бездіяльність і пасивність є слухними, адже все залежить тільки від Бога.

Реалізація узагальненого висловлення під впливом закону мовленнєвого самовпливу простежується також у прикладі: *Ганя втерла заплакані очі й промовила у тишу: «Зайвий сентимент! Життя треба брати таким, як воно є, не захочувати від нього Бог вість чого...»* (Б. Лепкий) – узагальнення постає як певна словесна команда, яку мовець подає сам собі як заклик бути реалістом. Таким чином він ніби намагається переконати себе в правильності свого рішення, зміст якого узгоджується з уроками досвіду багатьох

людей. Дивись також приклад: *Радять знову: іди, он ніп наймита шукає, це якраз для тебе служба, ніп такого й шукає: або дурного, або ледачого – аби дешевишого. Промовив Тарас: «Ледащові теж хочеться жити в світі»*. І пішов до пана за кухонного попихача (С. Васильченко). В узагальненому висловленні втілена імплікація: «Я ледащо, але мені, як і всім іншим, хочеться жити, тому я мушу працювати». Вербалізація загальної істини для мовця є підбадьоренням, яке стає стимулом для конкретних дій, про що повідомляється далі.

Із подібною комунікативною інтенцією висловлення узагальненого змісту вживається у наступному прикладі: *To jest niedobry człowiek, przekonasz się, że on jest niedobry, – mówił jej syn. Jednak Cecylia poświęciła uczucie dziecka, by żyć swoje życie. Życie jest jedno i nie da się go powtórzyć, – tak sobie mówiła* (Z. Nałkowska). У наведеній ситуації жінка усвідомлює, що вчинила дещо егоїстично – всупереч волі сина вийшла вдруге заміж та занедбала материнські обов'язки. Відчуваючи постійні докори з боку дитини, вона намагається заспокоїти себе, вчинити мовленнєвий самовплив. Жінка апелює до загальновідомої сентенції про те, що життя дається людині лише один раз.

Отже, екстралінгвальні чинники, які забезпечують формування узагальненого змісту в структурі висловлення, узгоджуються з певними комунікативними законами. Це дає підстави для осмислення узагальненого змісту як комунікативно спрямованого та аналізу речень узагальненого змісту в умовах комунікативної ситуації.

Комунікативно-прагматичний аналіз висловлень узагальненого змісту відкриває для дослідження перспективи на предмет виявлення закономірностей функціонування цих речень в контексті реалізації комунікативних законів у різних мовленнєвих жанрах та типах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Плющ М. Я. Категорія суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. Київ : Наукова думка, 1986. 175 с.
2. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: синтаксис. Київ : Радянська школа, 1965. Ч. II. 283 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична граматики української мови: синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
5. Fiske John. Wprowadzenie do komunikowania. Wrocław : Astrum. 2008. 248 str.
6. Космеда Т. Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу. Дрогобич : Коло, 2010. 272 с.

7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
8. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие. Воронеж, 2001. 450 с.
4. Zahnitko, A. P. (2001) Theoretical grammar of the Ukrainian language: syntax [Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: syntaksys]. Donetsk : DonNU. 662 p.
5. Fiske, John (2008) Introduction to communication [Vprovadzenie do komunikovania]. Vroclav : Astrum. 2008. 248 p.

REFERENCES

1. Pliushch, M. Ia. (1986) The category of subject and object in the structure of a simple sentence [Katehoriia subiekta i obiekta v strukturі prostoho rechennia]. Kyiv : Naukova dumka. 175 p.
2. Kulyk, B. M. (1965) Course of modern Ukrainian literary language: syntax [Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy: syntaksys]. Kyiv : Radianska shkola, vol. 2, 283 p.
3. Vykhovanets, I. R. (1993) Theoretical grammar of the Ukrainian language: syntax [Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: syntaksys]. Kyiv : Lybid. 368 p.
6. Kosmeda, T. A. (2010) Communicative code of Ukrainians in paremiias: a new type of explanatory dictionary [Komunikatyvnyi kodeks ukrainsiv u paremiiah: tlumachnyi slovnyk novoho typu]. Drohobych : Kolo. 272 p.
7. Batsevych, F. S. (2004) Fundamentals of communicative linguistics: a textbook [Osnovy komunikativnoi linhvistyky: pidruchnyk]. Kyiv : Akademiia. 344 p.
8. Stiernin, I. A. (2001) Introduction to speech influence [Vviedieniie v riechievoie vozdieistviie]. Voroniez. 450 p.

ОРІЄНТАЦІЙНА МЕТАФОРА НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТА «ГЛУХОТА» В РОМАНІ ЕММАНУЕЛЬ ЛАБОРІ «КРИК ЧАЙКИ»

Ярошко-Кушнір Н. С.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри французької філології*

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, Україна

orcid.org/0000-0003-0773-2362

nataliia.yaroshko@lnu.edu.ua

Ключові слова: *орієнтаційна метафора, онтологічна метафора, метафоричний концепт «Глухота», імплікація, емпірична основа метафори.*

У статті розглянуто питання метафоричної концептуалізації явища глухоти як основної перешкоди для спілкування на прикладі непересічного зразка літературного дискурсу глухих – автобіографічного роману Еммануель Лабора «Крик чайки» (“Le cri de la mouette”). Для аналізу текстового матеріалу було обрано метод Дж. Лакофф та М. Джонсон, зважаючи на те, що вони розглядали метафору як основний інструмент конструювання культурних концептів у мові та мисленні. Центральним метафоризованим концептом твору є концепт «Глухота». Його структура – складна, оскільки містить кілька конститuentів, пов’язаних між собою, а саме: ідентифікація явища глухоти, характеристики сприйняття цього явища глухою особою, характеристики стану глухої особи, дії для подолання цього дефекту, дії людей зі слухом щодо глухих людей. Встановлено, що природа ключової метафори «ГЛУХОТА – це ПЕРЕПОНА» є подвійною: онтологічною та орієнтаційною. Її онтологічність, як спроба пояснення нематеріального через матеріальне, ілюструється трьома несуперечливими варіантами трактування явища глухоти, невідомого та доволі абстрактного для людей зі слухом: вертикальна перепона (стіна, двері), замкнене приміщення, безлюдна місцина та їхні невід’ємні характеристики (міцність, величина, здатність блокувати). Емпірична основа цієї метафори співпадає з описом психологічних, емоційних та ментальних особливостей розвитку дітей із вадами слуху у сурдопсихології. Орієнтаційною ця метафора є тому, що демонструє просторове упорядкування понять по горизонталі, у якому точкою відліку стає сама перепона (глухота). З одного боку, від неї знаходяться усі поняття, які співвідносяться із життям глухих людей, а з іншого – ті, що стосуються діяльності типового суспільства людей без вад слуху. Ця опозиція знаходить своє продовження також у метафорі «ГЛУХІ ТА ЛЮДИ ЗІ СЛУХОМ – це РІЗНІ СВІТИ», або «ГЛУХІ ТА ЛЮДИ ЗІ СЛУХОМ – це СТОРОНИ ПРОТИСТОЯННЯ». За таким самим принципом організовується метафоричне представлення таких концептів, як «САМОТНІСТЬ», та частково – «СПІЛКУВАННЯ» в аспекті нестачі чи відсутності комунікації.

ORIENTATIONAL METAPHOR DEFINING THE CONCEPT OF “DEAFNESS” IN THE NOVEL “SEAGULL’S CRY” BY EMMANUELLE LABORIT

Yaroshko-Kushnir N. S.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of French Philology
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0773-2362
nataliia.yaroshko@lnu.edu.ua*

Key words: *orientational metaphor, ontological metaphor, metaphorical concept of “Deafness”, implication, empirical basis of the metaphor.*

The article considers the metaphorical conceptualisation of the phenomenon of deafness as the main obstacle to communication. It is illustrated by an outstanding example of the discourse of the deaf people – the autobiographical novel “Seagull’s Cry” (“Le cri de la mouette”) by Emmanuelle Laborit. The linguistic analysis of textual material is based on the method of J. Lakoff and M. Johnson. It was chosen due to the fact that it considers metaphor as the main tool for constructing cultural concepts in language and thinking. The central metaphorical concept analysed in the article is the one of “Deafness”. Its complex structure contains several constituents which are connected, namely: identification of the phenomenon of deafness, characteristics of its perception by a deaf person, characteristics of the deaf person, actions to overcome this defect, attitude of hearing people towards deaf people. It is also stated that the nature of the key metaphor “DEAFNESS is an OBSTACLE” is both, ontological and orientational. Its ontological aspect consists in an attempt to explain the immaterial through the material. So, an unknown and quite abstract experience of deafness for hearing people is illustrated by three material referents: vertical barrier (wall, door), enclosed space, deserted place and its characteristics (strength, size, ability to block). The empirical basis of this metaphor coincides with the description of psychological, emotional and mental features of the development of children with hearing defects. Besides that, this metaphor is orientational. It demonstrates the spatial horizontal ordering of concepts in which the starting point is the barrier (deafness). On the one side, it sets all the concepts related to the deaf people. On the other side – those related to the activities of a typical hearing people society. This opposition is also transposed on the metaphor “DEAF PEOPLE AND HEARING PEOPLE ARE DIFFERENT WORLDS” / “DEAF PEOPLE AND HEARING PEOPLE ARE THE PARTIES OF THE CONFLICT”. The metaphorical representation of such concepts as “LONELINESS” and partly “COMMUNICATION” (in the aspect of its lack or absence) is organized according to the same principle.

Постановка проблеми. Для сучасного суспільства поняття комунікації набуває неабиякої актуальності. Незалежно від форми (усної, письмової, віртуальної) воно охоплює всі соціальні верстви, вікові та професійні групи. Не є винятком і люди з вадами слуху. Саме це переконання лягло в основу творчої та професійної діяльності глухої французької письменниці, акторки, перекладача мови жестів, директорки Міжнародного візуального театру у Парижі – Еммануель Лаборі. Її автобіографічний роман «Крик чайки» (“Le cri de la mouette”) [1], відзна-

чений літературною премією Prix Vérité (1994), є непересічним прикладом дискурсу глухих. За допомогою метафоричної концептуалізації у ньому яскраво представлено явище глухоти як основної перешкоди для спілкування. Зважаючи на те, що Дж. Лакофф та М. Джонсон розглядали метафору як основний інструмент конструювання культурних концептів у мові та мисленні, вважаємо, що їхній науковий метод якнайкраще підходить для аналізу образного мовленнєвого вираження ключових концептів культури глухих.

Дослідження твору цієї письменниці у обраному аспекті робить свій внесок у розвиток рівноправності у соціо-культурній комунікації та наразі недостатньо представлене у вітчизняній філології.

Мета і завдання статті. Стаття спрямована на те, щоб проаналізувати ключові метафори на позначення концепта «Глухота» у романі Е. Лабора «Крик чайки», послуговуючись методом Дж. Лакоффа та М. Джонсона («Метафори, якими ми живемо» [2]) для визначення їхнього типу, а також використовуючи підхід М. Блека («Метафора» [3]), для опису їхньої внутрішньої структури.

Об'єктом дослідження статті є метафори на позначення явища «Глухоти» у романі Е. Лабора «Крик чайки», а **предметом** дослідження стає емпірична основа цих метафор, їхній онтологічний та орієнтаційний статус, а також їхня структура та парадигматичні взаємозв'язки.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку Дж. Лакоффа та М. Джонсона, емпіричний досвід людини є «плоттю нашої культури» [2, с. 57]. У свою чергу, саме культура містить цінності, які узгоджуються зі структурою, в тому числі метафоричною, її основних концептів. Зрештою, беручи до уваги припущення Дж. Лакоффа та М. Джонсона про те, що «метафора належить не тільки мові, [...] що процеси людського мислення багато в чому метафоричні» [2, с. 6], а також, що «концепт метафорично структурований, діяльність метафорично структурована, [...] мова метафорично структурована» [2, с. 5], цікаво було прослідкувати, яким чином текст роману глухої письменниці Е. Лабора «Крик чайки», заснований на її особистому досвіді та цінностях культурної спільноти глухих, може за допомогою метафор проілюструвати основні концепти цієї культури.

Зважаючи на те, що в обраному художньому творі увага оповідача сфокусована на фізичному явищі глухоти, на його наслідках як для самої людини з вадами слуху, так і для її оточення, концепт «Глухота» стає центральним. Його метафорична презентація та структурування у романі викликає інтерес насамперед завдяки дискурсивній автентичності. Хто, як не особа із дуже конкретним фізичним, соціо-культурним, зокрема комунікативним, досвідом глухоти, може точніше описати суть цього феномена у термінах зрозумілих широкому загалу. Таким чином, у його структурі будуть присутні як конвенціональні метафори, тобто такі, «що визначають звичайну будову концептуальної системи нашого суспільства, яка відображається у повсякденному використанні мови» [2, с. 139] (наприклад: «*ouvrir le monde*» – «відкривати світ»), так і нові, неконвенціональні, образні, авторські метафори (наприклад: «*vitre transparente et béton*» – «прозора шибка і бетон» [1, с. 9]).

Статус метафор, які представляють концепт «Глухота», є неоднозначним, з огляду на те, що вони поєднують риси як онтологічних, так і орієнтаційних. Нагадаємо, що онтологічними можуть вважатися метафори, які є «способами сприйняття подій, діяльності, емоцій, ідей і т. д., як матеріальних сутностей та речей» [2, с. 25]. У випадку аналізованого метафоричного концепта три несуперечливі варіанти трактування перепони відображають явище глухоти. Невідоме та доволі абстрактне для людей зі слухом, воно розкривається за допомогою простих матеріальних референтів: а) вертикальна перепона (стіна, двері); б) замкнене приміщення; в) безлюдна місцина. Таким чином, представлення цього метафоричного концепта відповідає характеристикам онтологічної метафори.

Структура цього концепта є складною, оскільки містить кілька конститuentів, пов'язаних між собою: ідентифікація явища глухоти (I), характеристики сприйняття цього явища глухою особою (II), характеристики стану глухої особи (III), дії для подолання цього дефекту (IV), дії людей зі слухом щодо глухих людей (V). Наведемо кілька прикладів (*тут і надалі переклад з французької та коментарі – Н. С. Ярошко-Кушнір*), в яких перелічені конституенти будуть представлені за допомогою метафоричного перенесення «**Річ / приміщення** (вертикальна перепона (а); замкнене приміщення (б); безлюдна місцина (в)) → **Явище** (глухота)»:

I. Метафорична презентація явища глухоти становить ядро цього концепта, тоді як інші конституенти є її дериватами: а) «*l'absence de langage, l'inconnu des mots, la solitude et le mur de silence*» («відсутність мови, невідомість слів, самотність і *стіна мовчання*» [1, с. 16]); «*Un mur à la compréhension*» («*Стіна* для розуміння» [1, с. 163]); «*j'ai trouvé l'énorme clé qui ouvre l'énorme porte qui me séparait du monde*» («я знайшла величезний ключ, який відкриває *величезні двері*, що мене відділяли від світу» [1, с. 73]); в) «*j'étais seule sur ma planète*» («я була *сама* на *моїй планеті*» [1, с. 24]); «*le désert de l'exclusion*» («*пустеля* відкинення» [1, с. 78]).

II. У сприйнятті явища глухоти виокремлюються такі її риси, як невидимість, або ж візуальна непомітність, а також фізична нездоланність: а) «*le mur invisible qui me séparait des sons correspondant à ces mimiques était à la fois vitre transparente et béton*» («*невидима стіна*, яка мене відділяла від звуків, що відповідають міміці, була водночас *прозорою шибкою та громадям бетону*» [1, с. 7]); «*j'étais derrière ce mur de béton transparent*» («я знаходилася *за цією прозорою бетонною стіною*» [1, с. 9]); в) «*ces poissons muets qui s'agitaient dans un bocal*» («ці німі рибини

[люди, які розмовляють, очима глухої особи] рухалися у прозорому акваріумі» [1, с. 97]).

III. Стан глухої особи у суспільстві людей зі слухом нерозривно пов'язаний з асоціативним полем поняття «Перепони»: а) “cette sensation d’être *enfermée* derrière une énorme porte” («це відчуття бути замкненою за величезними дверима» [1, с. 23]); б) “j’en ai marre d’être *prisonnière* de ce silence” («мені набридло бути в’язнем цього мовчання» [1, с. 42]); “j’étais un peu *coincée, bloquée, enfermée*” («я була трохи загнана, знерухомлена, замкнена» [1, с. 102]); “*cloîtrée* dans son univers de silence” («запроторена у свій всесвіт мовчання» [1, с. 197]); в) “j’étais sûrement un peu comme une *débile, une sauvage*” («ймовірно я виглядала трохи як розумово відстала, дикунка» [1, с. 22]).

IV. Глуха особа може бути представлена також у ролі агенса, який здійснює цілеспрямовані дії щодо пацієнта, тобто вад слуху: а) “d’hier où j’étais derrière ce mur de béton transparent, à aujourd’hui où j’ai franchi le mur” («ще вчора я знаходилася за цією прозорою бетонною стіною, а сьогодні я її здолала» [1, с. 9]); “une énorme porte, que je ne pouvais pas ouvrir pour me faire comprendre des autres” («величезна стіна, яку я не могла відчинити, щоб порозумітися з іншими» [1, с. 23]); “j’ai trouvé l’énorme clé qui ouvre l’énorme porte qui me séparait du monde” («я знайшла величезного ключа [мова глухонімих], який відкриває величезні двері, що мене відділяють від світу» [1, с. 73]); б) “[...] qui m’a ouvert le monde à Vincennes” («[викладач мови жестів] який відкрив мені світ у місті Вінсен» [1, с. 79]).

V. Метафорична презентація явища глухоти впорядковує також означення взаємин глухих людей та людей зі слухом: а) “Je m’agitais d’un côté de ce mur et les autres faisait le même de l’autre” («Я метушилася з одного боку від цієї стіни, а решта робили те саме з іншого боку» [1, с. 7]); б) “leur ouvrir le monde comme on l’a fait pour moi” («відкрити їм [глухим] світ, як це колись зробили для мене» [1, с. 63]); “ce silence qu’ils ne cherchaient pas à rompre” («мовчання, яке вони не намагалися розірвати» [1, с. 42]); в) “les poissons muets [...] me laissaient de côté, sur la plage” («німі рибини [...] залишали мене обабіч, на пляжі» [1, с. 97]).

Отож допоміжним суб’єктом метафоризації [3, с. 163] концепта «Глухоти» стає матеріальне поняття «Перепони». Її атрибутами є міцність (“béton”), візуальна непомітність (“transparent”), величина (“l’énorme porte”), властивість блокувати та розділяти (“prisonnière”, “enfermée”, “cloîtrée”, “me séparait”, “je ne pouvais pas ouvrir”), або перебувати у відкритій позиції (“j’ai franchi”, “j’ai trouvé l’énorme clé qui ouvre l’énorme porte”). Імплікації емоційного стану людини, яка фізично знаходиться перед перепоною, або є замкненою

(страх, безсилля, роздратування, фрустрація, відчуття відірваності від зовнішнього світу), переносяться на імплікації емоційного стану глухої людини у комунікативному соціумі, створюючи основу метафори «ГЛУХОТА – це ПЕРЕПОНА». Денотативна та імплікативна структура поняття «Перепони» накладається на явище слухового дефекта та всі його психологічні, культурні та соціо-комунікативні наслідки, творячи відповідну онтологічну метафору.

У розглянутому випадку усі імплікації мають негативне емоційне забарвлення, однак ця ж онтологічна метафора може охоплювати також імплікації позитивного спектру, за умови, що глухота трактується як перепона для загрози, яка нависає над глухою особою, наприклад: “Je me réfugie derrière ma surdité pour justifier mon besoin d’indépendance” («Я знаходжу прихисток у моїй глухоті, щоб обґрунтувати мою потребу у незалежності» [1, с. 104]); “Je ne veux pas parler. Je mime. C’est ma méthode habituelle pour mettre un mur entre moi et l’autre” («Я не хочу говорити. Я вдаюся до міміки. Це мій звичний метод, щоб вибудувати стіну між мною та іншим» [1, с. 129]); “s’ils m’avaient bouclée, j’aurais fait le mur” («якби вони почали тиснути на мене, я б звела стіну» [1, с. 105]); “Moi, je dormais tranquillement à l’abri du vacarme” («Щодо мене, то я спокійно спала у прихистку від шуму» [1, с. 51]; “le refuge des sourds” («прихисток глухих [відмова від спілкування]» [1, с. 124]). У цьому випадку такі атрибути перепони, як її міцність і властивість блокувати та відділяти від небезпеки, набувають значення захисту, і, відповідно, вводять позитивні імплікації.

У першому та другому випадках метафора «ГЛУХОТА – це ПЕРЕПОНА» демонструє просторове упорядкування понять по горизонталі, у якому точкою відліку стає сама перепона (глухота). З одного боку, від неї знаходяться усі поняття, які співвідносяться із життям глухих людей, а з іншого – ті, що стосуються діяльності типового суспільства людей без вад слуху. Це підкреслюють такі просторові дейксиси, як: “derrière” (за, позаду), “d’un côté ... de l’autre” (з однієї сторони ... з іншої сторони), “de côté” (обабіч), “à l’abri” (осторонь, у прихистку). Таким чином, ця метафора демонструє риси орієнтаційної, адже надає концепту («Глухоти») у цьому конкретному випадку просторової орієнтації за визначенням Дж. Лакоффа та М. Джонсона [2, с. 14]. Завдяки її фізичній основі, яка впливає з емпіричного досвіду, читач має можливість уявити відчуття перебування у замкнутому приміщенні або перед перешкодою (стіною, зачиненими дверима, скляною перегородкою), яка обмежує його свободу та спілкування. Як наслідок, це стає ключем до розуміння концепта «Глухоти». Дж. Лакоффа та

М. Джонсона наголошують, що «тільки завдяки емпіричній основі метафора може слугувати засобом розуміння» [2, с. 20]. Водночас треба також підкреслити інтерактивність механізму розуміння цієї метафори, адже він «вимагає, щоб читач використовував систему імплікацій (або систему «загальноприйнятих асоціацій», створену для цього конкретного випадку) як засіб вибору, акцентування і зв'язування в систему ознак, які є важливими для якоїсь іншої сфери» [3, с. 168]. У випадку метафори «ГЛУХОТА – це ПЕРЕПОНА» імплікації (загальноприйняті асоціації) закритого приміщення підкреслюють таку рису глухоти як її обмежувальний вплив.

Ця опозиція знаходить своє продовження також у метафорі «ГЛУХІ ТА ЛЮДИ ЗІ СЛУХОМ – це РІЗНІ СВІТИ», або «ГЛУХІ ТА ЛЮДИ ЗІ СЛУХОМ – це СТОРОНИ ПРОТИСТОЯННЯ», наприклад: “*le combat entre les deux mondes*” («боротьба між двома світами» [1, с. 181]); “*ainsi, dans une certaine mesure, je le transpose en combat 'entendant-sourd*” («таким чином, я це відображаю як боротьбу “того, хто чує з глухою людиною”» [1, с. 96]); “*elle grandit en double vie*” («вона живе роздвоєним життям [йдеться про дитину, яка чує, але виховується разом із глухою сестрою]» [1, с. 95]); “*le monde des entendants était [...] une planète inconnue, dangereuse*” («світ людей зі слухом був невідомою, небезпечною планетою» [1, с. 116]); “*il y avait leur monde et le mien*” («був їхній світ і мій світ» [1, с. 115]). Бінарність опозиції виражається числівником “*deux*” (два), прикметником на позначення кількості “*double*” (подвійний), протиставленням граматичних дейксисів, виражених присвійними займенниками “*leur monde et le mien*” (їхній світ – мій світ), та імпліцитно, адже наявність “*le monde des entendants*” (світу людей зі слухом) передбачає присутність світу людей з вадами слуху.

Ще одним аргументом на користь того, що у контексті роману Е. Лаборі «Крик чайки» метафора «ГЛУХОТА – це ПЕРЕПОНА» набуває статусу орієнтаційної, є те, що вона не просто «структурує один концепт у термінах іншого, а організовує цілу систему концептів відносно іншої системи» [2, с. 14]. У цьому творі концепт «ПЕРЕПОНИ» використовується не тільки для трактування явища глухоти, але також для представлення таких концептів як «САМОТНІСТЬ» та частково концепта «СПІЛКУВАННЯ» у аспекті нестачі чи відсутності комунікації. На підтвердження цього розглянемо приклади з твору.

Метафора «САМОТНІСТЬ – це ПЕРЕПОНА»: “*l’univers restreint dans lequel j’évolue*” («обмежений світ, в якому я розвиваюся» [1, с. 50]); “*enfermée dans cette histoire personnelle*” («зачинена у цій особистій історії» [1, с. 119]); “*elle va sortir,*

elle aussi, du tunnel dans lequel on a enfermée mes parents à ma naissance” («вона також вийде з того тунелю, в який зачинили моїх батьків після мого народження [відкинення суспільством людей, чия дитина має дефекти слуху]» [1, с. 57]); “*ici je suis une étrangère à nouveau*” («тут я знову чужоземка» [оскільки іноземець має обмаль соціальних контактів у чужій країні] [1, с. 87]).

Метафора «НЕСТАЧА СПІЛКУВАННЯ – це ПЕРЕПОНА»: “*les professeurs s’énervent. Ils n’arrivent pas à percer la bulle dans laquelle je me suis installée*” («викладачі дратуються. Їм не вдається пробити бульбашку, у якій я сховалася» [1, с. 120]); “*Je ne sais même pas si elle comprend ou si elle ne veut pas comprendre, c’est le mur de Berlin, cette femme*” («Я не знаю, чи вона не розуміє, чи вона не хоче розуміти, ця жінка – справжня Берлінська стіна» [1, с. 109]); “*Leur monde me mettait en prison en refusant de communiquer avec moi*” («Їхній світ кидав мене до в’язниці, відмовляючись спілкуватися зі мною» [1, с. 115]); “*il se réfugie derrière sa mauvaise foi*” («він ховається за своєю недовірою [до мови глухих]» [1, с. 91]).

Цікаво, що емпірична основа усіх цих метафор співпадає з описом психологічних, емоційних та ментальних особливостей розвитку дітей із вадами слуху, які подає фахівець із сурдопсихології Богданова Т. Г. [4]. З одного боку, глухота пригнічує швидкість зорового розпізнання предметів, координацію рухів, можливість мовленнєвого розвитку [4, с. 21–23], тобто має ті самі наслідки, що й якась матеріальна перешкода для людини зі слухом (стіна обмежує поле зору, закрите приміщення – рухи та спілкування з зовнішнім світом). З іншого боку, ізольованість дитини, нестача психо-емоційного спілкування з оточенням також має негативний вплив на її формування: «Встановлено, що відносна бідність емоційних проявів дошкільнят лише опосередковано зумовлена їхньою вадою, але безпосередньо залежить від характеру емоційно-діяльнісного та мовленнєвого спілкування з дорослими. [...] відносна бідність емоційних проявів глухих дошкільнят значно зумовлена недоліками виховання, невмінням дорослих людей зі слухом забезпечувати дітям емоційне спілкування» [4, с. 44]. Саме це явище презентує метафора «НЕСТАЧА СПІЛКУВАННЯ – це ПЕРЕПОНА».

Ця метафора входить у антонімічну парадигму з метафорою «СПІЛКУВАННЯ – це ФІЗИЧНИЙ ЗВ’ЯЗОК», яка, по суті, також є орієнтаційною за своєю природою. Вона імпліцитно вказує на те, що особи, між якими існує зв’язок, знаходяться на відстані одне від одного, але не довільно, а узгоджено: “*elle était mon seul lien avec le monde*” («вона була моїм єдиним зв’язком зі світом»

[1, с. 24] – спілкування глухої дитини з матір'ю); “notre façon de parler était instinctive, animale, j'appelle ça “*ombilicale*” («наш спосіб спілкування був інстинктивним, тваринним, я називаю його “*пуповинним*”» [1, с. 17] – спілкування глухої дитини з матір'ю); “Marie est *mon téléphone parlant*” («Марі є моїм *говірким телефоном*» [1, с. 95] – спілкування глухої дитини з сестрою); “nous avons main dans la main” («ми йшли рука в руку») [1, с. 211] – спілкування глухої жінки з колегою). Таким чином, біном понять «Перепона» та «Зв'язок» комплексно представляє концепт «Глухоти» та суміжні з ним концепти за допомогою метафори.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, застосувавши метод аналізу метафор Дж. Лакоффа, М. Джонсона та М. Блека, у статті вдалося описати структуру метафори «ГЛУХОТА – це ПЕРЕПОНА», обґрунтувати її онтологічний та орієнтаційний статус, пояснити емпіричну основу метафоричного перенесення, представити її парадигматичні зв'язки з похідними та антонімічними метафорами.

У перспективі розглядаємо можливість дослідження інших важливих метафоризованих кон-

цептів цього роману, таких як «САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ», «СПРИЙНЯТТЯ», «МОВА ЖЕСТІВ».

ЛІТЕРАТУРА

1. Laborit E. Le cri de la mouette. Paris : Éditions Robert Laffont, 1994. 218 p.
2. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago, London : The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
3. Блэк М. Метафора. *Теория метафоры*. Москва : Прогресс, 1990. С. 153–172.
4. Богданова Т. Г. Сурдопсихология. Москва : Академия, 2002. 203 с.

REFERENCES

1. Laborit, E. Le cri de la mouette. Paris : Éditions Robert Laffont, 1994. 218 p.
2. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors we live by. Chicago, London : The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
3. Blek, M. (1990) Metafora [Metaphor]. *Teoryia metafory*. Moskva : Prohress. Pp. 153–172.
4. Bohdanova, T. H. (2002) *Surdopsykholohyia* [Psychology of deafness]. Moscow : *Akademyia*, 2002. 203 p.

Збірник наукових праць

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

№ 85, 2022

Комп'ютерна верстка – О.С. Данильченко
Коректура – В.В. Ізак

Підписано до друку: 30.06.2022.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 38.36.
Замов. № 0822/303. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.